

arhivi

Glasiło Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Ljubljana 2017

Letnik 40
št. 2

arhiivi

UDK 930.25 (497.4) (05)
UDC 930.25 (497.4) (05)

ISSN 0351-2835

9 770351 283001

arhiv

Glasiło Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Ljubljana 2017

Letnik 40
št. 2

Naslovna stran zbirke načrtov iz dunajskega kapucinskega samostana, ki predstavlja fabricierija (PAKW, Architektursammlung, Nesignirana zbirka načrtov, t. i. »Musterbuch«, foto: Tanja Martelanc).

Glasiło Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens
Gazzetta dell'Associazione archivistica e degli archivi in Slovenia
The Review of the Archival Association and Archives of Slovenia

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.
© 2017 Arhivsko društvo Slovenije

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, p. p. 523, SI-1002 Ljubljana
telefon: (01) 241 42 45
telefaks: (01) 241 42 76
e-pošta: arhivi.urednistvo@gmail.com
URL: www.arhivsko-drustvo.si/arhivi
FB: Facebook/Arhivsko društvo Slovenije

Glavni in odgovorni urednik: dr. Gregor Jenuš (Ljubljana)
Tehnična urednica: Dunja Mušič (Ljubljana)
Uredniški odbor: Zdenka Bonin (PAK), dr. Boris Golec (Univerza v Ljubljani),
dr. Bojan Himmelreich (ZAC), dr. Gregor Jenuš (ARS, odgovorni urednik), mag. Tone Krampač
(Škofijski arhivi), Jernej Križaj (ARS), Aleksander Lavrenčič (TV dokumentacija), Leopold Mikec
Avberšek (PAM), Dunja Mušič (ZAL, tehnična urednica), dr. Elvis Orbanič (DAP), Ivanka Uršič
(PANG), dr. Peter Wiesflecker (StLA Gradec), Katja Zupanič (ZAP)

Redakcija te številke je bila zaključena: 20. oktobra 2017
Revija izhaja dvakrat letno.
Cena posamezne številke je 12,50 EUR.

Lektorica: Petra Markuš
Prevodi: Petra Markuš (angleščina)
Fotografska dela: Tanja Martelanc
UDK: Alenka Hren
Izdajo so omogočili: Ministrstvo za kulturo in Arhivsko društvo Slovenije
Poslovni račun: NLB d. d. Ljubljana, 02083-0019446150

Oblikovanje: Andreja Aljančič Povirk
Računalniški prelom: Uroš Čuden, MEDIT d. o. o., Notranje Gorice
Tisk: Fotolito Dolenc d. o. o.
Naklada: 300 izvodov

Revija Arhivi je vključena v naslednje podatkovne baze: *COBISS* (Slovenija); *EBSCO Publishing*;
ProQuest, Library & Information Science Source; *Library, Information Science & Technology*
Abstracts with Full Text (Združene države Amerike); *Centro de Información Documental de*
Archivos (Španija); *Institut für Archivwissenschaft der Archivschule Marburg* (Nemčija)

KAZALO

TEMATSKI ŠTEVILKI NA POT

LILIJANA ŽNIDARŠIČ GOLEC	Redovne hiše in redovne province kot dejavnik povezovanja geografskih in duhovnih prostorov	175
--------------------------	---	------------

ČLANKI IN RAZPRAVE

LILIJANA ŽNIDARŠIČ GOLEC	Redovne province na Slovenskem kot povezovalke prostorov od konca 16. stoletja do Jožefa II.	177
VINCENC RAJŠP	Samostani in župnije. Inkorporacije in patronati samostanov v današnji Sloveniji	191
KATARINA ŠTER	Nekateri vidiki povezovalne vloge glasbe v poznosrednjeveških provincah kartuzijanskega reda	199
MATIJA OGRIN	Slovenska pridiga baročne dobe in redovne province: med retoričnim izročilom in redovniško karizmo	217
ANTON RAVNIKAR	Benediktinci in benediktinke na prostoru jugovzhodnih Alp	233
ALEŠ MAVER	Cistercijani na Slovenskem v zrcalu razvoja reda v Evropi in v primerjavi s kartuzijani	241
JANEZ MLINAR	Most med severom in jugom. Nemški viteški red kot posrednik med geografskimi prostori. Nekaj primerov iz avstrijske balije	249
DAMJAN HANČIČ	Srednja Evropa v malem – redovnice v samostanih klaris na Kranjskem	263
IGOR SALMIČ	Minoriti štajersko-koroške province od prve polovice 16. stoletja do jožefinskih reform	275
VINKO ŠKAFAR	Štajerska kapucinska provinca do Jožefa II.	289
TANJA MARTELANC	Arhitektura kapucinskega reda znotraj meja redovnih provinc. Primer nekdanje Štajerske kapucinske province	307
MATJAŽ AMBROŽIČ	Karmeličani na Kostanjevici pri Novi Gorici	325
MARIJA JASNA KOGOJ	Ljubljanski uršulinski samostan v 18. stoletju	339
ZDENKA BONIN	Samostani v Kopru v obdobju Beneške republike	359
IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK		
ALEŠ JAMBREK	Javno tožilstvo Ptuj 1945–2000. Urejanje in popisovanje fonda ter interpretacija pisarniških okvirov poslovanja	387

JURIJ DOBRAVEC	Usoda slovenskih orgel v prvi svetovni vojni	415
----------------	--	------------

O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJIH

Gordana Šövegeš Lipovšek	27. MEDNARODNI ARHIVSKI RAZISKOVALNI TABOR – NEMZETKÖZI LEVÉLTÁRI KUTATÓTÁBOR Boreča in Ženavlje v Sloveniji ter Farkasfa na Madžarskem	437
--------------------------	---	------------

Ana Jenko Kovačič	Poletna šola <i>Liber: Trends in manuscripts studies: Sources, issues and technologies</i> , Cassino (Italija)	439
-------------------	--	------------

Gordana Šövegeš Lipovšek	Letna konferenca Društva madžarskih arhivistov – Magyar Levéltárosok Egyesületének vándorgyűlése, Miskolc (Madžarska)	442
--------------------------	---	------------

O DELU ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

Aleksandra Pavšič Milost	28. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Portorož	445
--------------------------	---	------------

PRIDOBITVE ARHIVOV

	Pridobitve slovenskih arhivov v letu 2016	449
--	---	------------

BIBLIOGRAFIJA ARHIVSKIH DELAVCEV

	Bibliografija arhivskih delavcev v letu 2016	465
--	--	------------

OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH

Publikacije

Tino Mamić	Matjaž Bizjak in Lilijana Žnidaršič Golec, <i>Urbarji na Slovenskem skozi stoletja</i>	485
------------	--	------------

Vesna Sirk	<i>Dekade: osemdeseta 1980–1989. @Celje</i> (ur. Borut Batagelj, Jože Kranjec)	486
------------	--	------------

Željko Oset	Iskra Iveljić, <i>Anatomija jedne velikaške porodice: Rauchovi</i>	488
-------------	--	------------

Gregor Jenuš	Aleksandra Gačić, <i>Bogumil Vošnjak. Politik in diplomat</i>	489
--------------	---	------------

Razstave

Aleksander Žižek	<i>Arhiv v mestu. Razstave Zgodovinskega arhiva Celje na mestnih ulicah in trgih</i>	492
------------------	--	------------

Ivanka Uršič	»Frnaža« – mesto v malem. Razstava Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, 2017	493
--------------	---	------------

INDEX

INTRODUCTION TO THE THEMATIC ISSUE

- LILIJANA ŽNIDARŠIČ GOLEC Orders' Houses and Orders' Provinces as Connecting Factors in Geographical and Spiritual Spaces **175**

ARTICLES AND PAPERS

- LILIJANA ŽNIDARŠIČ GOLEC Creating Territorial and other Connections. The Orders' Provinces in Slovenia from the End of the 16th to the Late 18th Centuries **177**
- VINCENC RAJŠP Monasteries and Parishes. Incorporation and Patronage of Monasteries in the Present-Day Slovenia **191**
- KATARINA ŠTER Certain Aspects of the Integrating Role of Music in the Late Medieval Provinces of Carthusian Order **199**
- MATIJA OGRIN Slovene Sermon in Slovenian Baroque Period and the Orders' Provinces: Between Rhetoric Tradition and Monastic Charisma **217**
- ANTON RAVNIKAR Benedictine Monks and Nuns in the South-East Alps **233**
- ALEŠ MAVER Cistercians in the Slovenian Territory Mirrored in the Evolution of the Order in Europe and Compared to Carthusians **241**
- JANEZ MLINAR Intermediary between Geographical Spaces. A few Examples from the Ballei of Austria **249**
- DAMJAN HANČIČ Central Europe Minor – Nuns at the Monasteries of Poor Clares in Carniola **263**
- IGOR SALMIČ Conventual Franciscans of Styrian-Carinthian Province from the 1st half of the 16th Century until Josephian Reforms **275**
- VINKO ŠKAFAR Capuchin Styrian Province Until Joseph II **289**
- TANJA MARTELANC Architecture of Capuchin Order within the Boundaries of Orders' Provinces. The Example of a Former Capucin Styrian Province **307**
- MATJAŽ AMBROŽIČ Carmelites in Kostanjevica near Nova Gorica **325**
- MARIJA JASNA KOGOJ The Ursuline Monastery in Ljubljana in the 18th Century **339**
- ZDENKA BONIN Monasteries in Koper during the Period of Venetian Republic **359**

FROM THE ARCHIVAL FILES AND COLLECTIONS

- ALEŠ JAMBREK Public Prosecutor's Office in Ptuj 1945-2000.
Arrangement and Description of the Fonds
and Interpretation of Office Operation **387**
- JURIJ DOBRAVEC The Destiny of Slovenian Pipe Organs in the
First World War **415**

ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVES AND THE CONFERENCES

- Gordana Šovegeš Lipovšek 27th INTERNATIONAL ARCHIVAL RESEARCH CAMP –
NEMZETKÖZI LEVÉLTÁRI KUTATÓTÁBOR
Boreča and Ženavlje in Slovenia and Farkasfa in Hungary **437**
- Ana Jenko Kovačič Summer school Liber: Trends in manuscripts studies:
Sources, issues and technologies, Cassino (Italy) **439**
- Gordana Šovegeš Lipovšek The annual conference of Archival Association of Hungary –
Magyar Levéltárosok Egyesületének vándorgyűlése
Miskolc (Hungary) **442**

ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA

- Aleksandra Pavšič Milost 28th Meeting of Slovenian Archival Association, Portorož **445**

ACQUISITIONS OF ARCHIVES

- Acquisitions of Slovenian Archives in 2016 **449**

BIBLIOGRAPHY OF ARCHIVISTS

- Bibliography of Archivists for 2016 **465**

REVIEWS AND REPORTS ON THE PUBLICATIONS AND EXHIBITIONS

Publications

- Tino Mamić Matjaž Bizjak in Lilijana Žnidaršič Golec,
Urbarji na Slovenskem skozi stoletja **485**
- Vesna Sirk *Dekade: osemdeseta 1980–1989. @Celje*
(Ed. Borut Batagelj, Jože Kranjec) **486**
- Željko Oset Iskra Iveljić, *Anatomija jedne velikaške*
porodice: Rauchovi **488**
- Gregor Jenuš Aleksandra Gačić, *Bogumil Vošnjak. Politik in diplomat* **489**

Exhibitions

- Aleksander Žižek *Archive in the city. Exhibitions of the Historical*
Archives Celje in the city streets and squares **492**
- Ivanka Uršič »Frnaža«–city in small format.
Exhibition of Regional Archives Nova Gorica, 2017 **493**

NAVODILA AVTORJEM PRISPEVKOV ZA ARHIVE

- ⊗ Prispjevki morajo biti oddani v elektronski obliki (razmik 1,5 vrstice).
- ⊗ Vsi članki gredo pred objavo v recenzijo. Pozitivna recenzija je pogoj za objavo članka.
- ⊗ Prispjevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirk* morajo obvezno vsebovati **izvleček** (maks. 10 vrstic), **ključne besede**, primerne za indeksiranje, in **povzetek** (maks. 30 vrstic). Pred povzetkom mora biti naveden spisec **virov in literature**.
- ⊗ Avtor naj navede svoj polni naslov, naziv oz. poklic, delovno mesto in naslov ustanove, kjer je zaposlen, tel. številko in e-pošto.
- ⊗ Opombe morajo biti pisane enotno pod črto. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literature.
Primer: Merku: *Slovenska plemiška pisava*, str. 110.
- ⊗ V poglavju **Viri in literatura** morajo biti sistematično, po abecednem vrstnem redu, navedeni vsi viri in vsa literatura, navedena v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, internetne vire, časopisne vire, literaturo itd.
- ⊗ Citiranje arhivskih virov: oznaka države, arhiva, fonda ali zbirke in oznake nižjih popisnih enot.
Primer: SI AS 1, šk. 1.
- ⊗ Citiranje literature (monografije): priimek, ime avtorja: *naslov (in podnaslov)* dela. Kraj: založba, leto izida.
Primer: Merku, Pavle: *Slovenska plemiška pisma*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- ⊗ Citiranje literature (periodika): priimek, ime avtorja: naslov članka. V: *Naslov periodike* letnik (leto izdaje), številka, strani članka.
Primer: Matijević, Meta: Novomeški mestni arhiv in skrb zanj. V: *Arhivi* 26 (2003), št. 1, str. 221–226.
- ⊗ Citiranje literature (zborniki): priimek, ime avtorja: naslov članka. V: *Naslov zbornika* (ime urednika). Kraj izdaje: založnik, leto izida, strani članka.
Primer: Bizjak, Matjaž: Gutenberg in briksenska posest vzhodno od Tržiške Bistrice. V: *Ad fontes. Otoprepčev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, str. 225–269.
- ⊗ Slikovno gradivo (**največ 5 kosov**) sprejema uredništvo le v elektronski obliki in v visoki resoluciji (najmanj 300 dpi), shranjeno nestisnjeno v datoteko vrste TIFF. Slikovno gradivo (fotografije, grafikoni, tabele, zemljevidi itd.) je potrebno priložiti ločeno (v tekstu naj bo označena samo lokacija gradiva) v posebni mapi (datoteki) z avtorjevim imenom in priimkom. Slikovno gradivo mora vsebovati odgovarjajoče podnapise z navedbo vira.
- ⊗ Uredništvo ima pravico prispevke jezikovno lektorirati; lektorske popravke navadno vnesejo avtorji sami. Korektore načeloma opravi uredništvo.
- ⊗ Avtorji so dolžni upoštevati navodila, objavljena v vsaki tiskani številki *Arhivov* in na spletni strani *ADS*.
- ⊗ Članki in prispevki, objavljeni v tiskani reviji, so objavljeni tudi na spletni strani *ADS*. Avtorji z objavo tiskane verzije soglašajo tudi z objavo spletne verzije članka.

Uredništvo Arhivov

ARHIVI, glasilo *Arhivskega društva in arhivov Slovenije* so osrednja slovenska arhivska revija, ki spremlja širok spekter arhivskih vprašanj. V njej objavljamo prispevke s področja arhivistike, (upravne) zgodovine, zgodovinskih pomožnih ved, vede o virih, arhivske teorije in prakse ter vsakdana slovenskih arhivov in aktualna vprašanja s področja zaščite in hranjenja novih oblik zapisov informacij na računalniških medijih.

Prispevke sprejema uredništvo na naslov:

Uredništvo Arhivov
Zvezdarska 1, SI-1002
Ljubljana, Slovenija
T: +386 (0)1 24 14 245
e-pošta:
arhivi.urednistvo@gmail.com

Rok za oddajo prispevkov za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirk* za prvo številko je

1. maj,

za drugo številko pa

1. oktober!

Rok za oddajo prispevkov za ostale rubrike pa je za prvo številko

20. maj,

za drugo številko pa

20. oktober!

ARHIVI, the *Review of the Archival Association and Archives of Slovenia* is the central Slovenian archival journal. It deals with a wide range of archival issues and includes articles in the fields of archival science, (administrative) history, auxiliary sciences of history, study of primary sources, archival theory and practice, and daily activities of the Slovenian archives and also presents problems in the field of protection and preservation of new forms of a written record on the computer media.

Papers should be sent to the editorial board:

Uredništvo Arhivov
Zvezdarska 1, SI-1002
Ljubljana, Slovenija
T: +386 (0)1 24 14 245
Email:
arhivi.urednistvo@gmail.com

Deadlines
papers for the section *Articles and Papers, From Practice to Practice and From Archival Files and Collections* are to be submitted by
May 1
for the first number
and by
October 1
for the second number!
Papers for other sections are to be submitted by
May 20
for the first number
and by
October 20
for the second number!

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS FOR ARHIVI

- ⦿ Papers should be submitted in electronic form (1.5 line spacing)
- ⦿ Before being published all papers are peer-reviewed. Papers are published only if they receive a positive peer-review.
- ⦿ Papers for the sections *Articles and Papers, From Practice to Practice, and From Archival Files and Collections* must include a maximum 10-line **abstract**, **key-words** appropriate for indexing, and a maximum 30-line **summary**. List of **sources and literature** stands before the summary.
- ⦿ Authors should state their full address, title and/or profession, work place, and address of the institution where they work, phone number, and e-mail.
- ⦿ Footnotes are written uniformly under the line. Footnotes include short references that are fully explained together with abbreviations in the chapter Sources and Literature.
Example: Merku: *Slovenska plemiška pisma*, p. 110.
- ⦿ Chapter Sources and Literature includes a systematic recording of all sources and literature cited in footnotes, in alphabetical order. Archival sources, web sources, journals, literature etc. are stated separately.
- ⦿ Citation of archival sources: country reference code, name of archival institution, reference code of archival fond or collection and references of the units of description.
Example: SI AS 1, box 1.
- ⦿ Citation of literature (monographs): surname, name of the author: *title (and subtitle) of the book*. Publishing place: publisher, publishing year.
Example: Merku, Pavle: *Slovenska plemiška pisma*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- ⦿ Citation of literature (articles in periodicals): surname, name of the author: title of the article. In: *Title of periodical* volume (publishing year), number, pages of the article.
Example: Matijevič, Meta: Novomeški mestni arhiv in skrb zanj. In: *Arhivi* 26 (2003), no. 1, pp. 221–226.
- ⦿ Citation of literature (articles in miscellany): surname, name of the author: title of the article. In: *Title of miscellany* (name of the editor). Publishing place: publisher, publishing year, pages of the article.
Example: Bizjak, Matjaž: Gutenberg in briksenska posest vzhodno od Tržiške Bistrice. In: *Ad fonts. Otorepčev zbornik* (ed. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, pp. 225-269.
- ⦿ Graphic materials (**max. 5 pieces**) should be submitted in electronic form and in high resolution (300 dpi), saved in non-compressed TIFF file format. Graphic materials (photographs, graphs, tables, maps, etc.) should be submitted separately (with their correct positions clearly marked in the text), in a separate folder (file) marked with author's name and surname. Graphic materials should always carry a caption explaining the image and its source.
- ⦿ Editorial board reserves the right to send the submitted papers for language proofreading. Proofreading corrections are usually inserted in the papers by the authors themselves. Other corrections of a technical nature are usually done by editorial board.
- ⦿ Authors should follow these instructions, published in each issue of *Arhivi* and on the website of *Archival Association of Slovenia*.
- ⦿ Articles and papers that are published in the printed version of *Arhivi* are also published on-line on the homepage of the Archival Association of Slovenia. By giving their consent to the publishing of the printed version, authors also agree to their papers being published on-line.

Redovne hiše in redovne province kot dejavnik povezovanja geografskih in duhovnih prostorov

Osrednja tema prispevkov druge številke jubilejnega 40. letnika publikacije *Arhivi* so redovne skupnosti, delujoče na Slovenskem v obdobju od visokega srednjega veka do poznega 18. oziroma zgodnjega 19. stoletja, ko so razpustitve samostanov zajele habsburške dežele in nato segle še v nekdanjo beneško Istro. Rdečo nit glavnine prispevkov predstavlja vprašanje povezav, stkanih na različnih ravneh: med redovnimi hišami istega ali drugega (sorodnega) reda, med postojankami ene ali več redovnih provinc, med posameznimi samostani in njihovimi ustanovitelji, med samostani dela redov in njim vtelesenimi (inkorporiranimi) župnijami ali med redovniki in redovnicami različnega krajevnega izvora znotraj nekaterih redovnih skupnosti. Ob tem se v prispevkih srečamo z večino redov, ki so bolj ali manj izrazito zaznamovali zgodovino širšega slovenskega prostora: z benediktinci in benediktinkami, cistercijani, kartuzijani, minoriti (konventuali), klarisami, dominikanci, serviti, križniki (tj. pripadniki nemškega viteškega reda), obutimi in bosonogimi avguštinci, avguštinkami, frančiškani (observanti), kapucini, jezuiti, bosonogimi karmeličani, pavlinci, frančiškani tretjeredniki in uršulinkami. Tematiko, ki se je lotevajo posamezni prispevki, spremljamo v daljšem časovnem loku sicer le v delu besedil, denimo v članku o inkorporacijah in patronatih samostanov na današnjem slovenskem ozemlju, v prispevku o cistercijanih na Slovenskem, v razpravah o minoritski Štajersko-koroški provinci in sestavi klariških skupnosti na Kranjskem ter v članku o samostanih v Kopru v dobi Beneške republike. Celoten čas obstoja redovne postojanke prikazuje prispevek o bosonogih karmeličanih na Kostanjevici pri Gorici. Na srednji vek se po drugi strani večinoma osredotočajo razprave, posvečene benediktincem in benediktinkam, kartuzijanom in nemškemu viteškemu redu, ki pa obenem širijo geografski pogled. Zemljepisni vidik ima pomembno mesto tudi v razpravah, ki se omejujejo pretežno na zgodnji novi vek, ko narašča članstvo novih ali mlajših (vej) redov ter se številčno in organizacijsko krepi tudi prenekateri starejši red. Tedaj se v več redovih kot temeljne teritorialno-upravne enote (na novo) uveljavijo redovne province, kar (v manjši ali večji meri) velja za kartuzijane, dominikance, minorite (konventuale), frančiškane (observante), kapucine in jezuite. V našem primeru sta izčrpnije obravnave deležni že omenjena Štajersko-koroška provinca minoritskega reda in Štajerska provinca kapucinskega reda. V povezavi s križniki je izpostavljena avstrijska balija.

Na redove, ki niso bili razdeljeni na province – ali na kako drugače imenovane ozemeljsko-upravne enote – opozarja uvodni članek. Ta sicer v prvi vrsti sledi provincijski pripadnosti in spremembam provincijskih območij, v katera so od konca 16. do izteka 18. stoletja spadale postojanke različnih redov na slovenskih tleh, pri čemer je pozornost namenjena tudi političnemu ozadju teh sprememb. Razprava poleg tega odgovarja na vprašanje o sedežih večjih redovnih provinc in poudarja pomen političnega usklajevanja provincijskih meja z deželnimi oziroma državnimi mejami. Konkretni stiki med redovnimi hišami zvečine istega reda so v ospredju pri redovih, ki niso poznali (centralistične) teritorialne členitve. Leta 1702 ustanovljeni uršulinski samostan v Ljubljani je bil, denimo, v stalnih stikih z drugimi uršulinskimi samostani v Srednji Evropi in Rimu.

Redovne hiše in redovne province se v prispevkih večji del kažejo kot pomembne povezovalke geografskih in kulturnih oziroma duhovnih prostorov. Kulturno-duhovna področja, ki so v tem smislu podrobneje predstavljena, so glasba, natančneje srednjeveški koral kartuzijanov, pridižna dejavnost – predvsem baročna pridiga v slovenskem jeziku pri kapucinih, frančiškanih, jezuitih, avguštincih in dominikancih – ter arhitektura, posebej arhitekturno načrtovanje in gradbena dejavnost v Štajerski kapucinski provinci. Eno najpomembnejših področij, kjer prihaja do izraza povezovalna vloga redovnikov na provincijski ravni, je prav gotovo vzgojno-izobraževalni sistem, kot so ga, med drugim, razvili v frančiškanskem, kapucinskem, pavlinskem in jezuitskem redu.

O vezeh, ki so ne tako redko segale daleč onkraj meja redovnih provinc, pričajo življenjske poti nekaterih redovnikov, na primer Kamničana Walterja Ungarja, ki je po vstopu v nemški viteški red v drugi polovici 13. stoletja najprej deloval v komendah na tleh današnje Poljske, pozneje pa je v domači avstrijski baliji postal komtur komende v Veliki Nedelji. V slovenskih deželah so predstojniška mesta v več primerih zasedali tudi tuji redovniki in redovnice. V zgodnjem novem veku tako naletimo na italijanske predstojnike v skupnostih minoritov in dominikancev, kar zadeva ženske redovne skupnosti, pa denimo na dve Hrvatici v samostanu klaris v Škofji Loki, kjer sta se v prvi polovici 17. in prvi polovici 18. stoletja do položaja opatinje povzpeli članci družine Petričević iz hrvaškega Zagorja. Glede klariškega samostana v Škofji Loki kaže dodati, da se je tu ohranil voščeni kipec t. i. praškega Jezuščka, ki govori o tesnejših stikih škofjeloških klaris s klarisami na Češkem.

Besedila kot celota pomenijo dragocen prispevek ne samo k zgodovini redovnikov in redovnic na Slovenskem, ampak tudi h globljemu razumevanju njihove vloge pri ustvarjanju povezav med različnimi geografskimi in duhovnimi prostori. Na novo osvetljujejo vprašanja, ki presegajo zgolj redovno problematiko. Eno takšnih, v slovenskem zgodovinopisju (znova) aktualno vprašanje, je vprašanje slovenske jezikovne istovetnosti pred »pomladjo narodov« sredi 19. stoletja. Na »svež« način ga odpira razprava, v kateri je skrbno analiziran del baročnih pridig redovnikov v slovenskem jeziku.

Veseli nas, da smo se v prispevkih posvetili večini za Slovence in slovenski prostor pomembnih redov, četudi, žal, manjka celovitejša obravnava dveh, katerih pomena pri oblikovanju slovenske narodne, kulturne in konfesionalne zavesti ni mogoče spregledati – tj. frančiškanskega in jezuitskega reda. Vsekakor upamo, da bosta tudi omenjena redova v ne tako daljni prihodnosti deležna potrebne pozornosti.

Lilijana Žnidaršič Golec

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-9-788(497.4)"15/17"

Prejeto: 12. 7. 2017

ČLANKI IN RAZPRAVE
ARTICLES AND PAPERS

Redovne province na Slovenskem kot povezovalke prostorov od konca 16. stoletja do Jožefa II.

LILIJANA ŽNIDARŠIČ GOLEC

doc. dr., višja svetovalka – arhivistka

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: lilijana.znidarsic@gov.si

Izvleček

Prispevek usmerja pogled v tiste redove in samostane na Slovenskem, ki so oblikovali oziroma sestavljali redovne province v obdobju od konca 16. stoletja do začetka osemdesetih let 18. stoletja. V ospredju so vprašanja o provincijskih mejah in njihovih spremembah ter povezavah med samostani na provincijski ravni. Izpostavljeni so geografska razsežnost provinc, politično ozadje spreminjanja provincijskih ozemelj glede na deželne oziroma državne meje, vzgojno-izobraževalne vezi v provincah frančiškanov, kapucinov in jezuitov, pa tudi večetničnost in večjezičnost posameznih provinc in redovnih skupnosti. Ob nekaj zgledih razprava posebej opozarja na povezovalno vlogo provinc na področjih verske pobožnosti in upodabljalne umetnosti.

Abstract

CREATING TERRITORIAL AND OTHER CONNECTIONS. THE ORDERS' PROVINCES IN SLOVENIA FROM THE END OF THE 16TH TO THE LATE 18TH CENTURIES

This paper offers insight into the religious orders and the communities belonging to various provinces in the Slovenian (ethnic) territory between the end of the 16th century and the beginning of the 1780s. The main focus lies on the issues regarding provincial borders and their changes as well as on the connections among communities within individual provinces. Special attention is given to territorial dimensions of provinces, the political background of territorial changes, the educational links within the Franciscan, Capuchin and Jesuit provinces, and to certain aspects of multi-ethnicity and multilingualism at the provincial and the individual community levels. Providing some examples, the study also emphasizes the connecting role of provinces in the fields of religious piety and visual arts.

Ključne besede:

redovi,
redovne province,
samostani,
Slovenija,
zgodnji novi vek,
prostori

Key-words:

religious orders,
orders' provinces,
religious
communities,
Slovenia, Early
Modern Times,
territorial
connections,
cultural
connections

Če v naslovu podani časovni okvir ne potrebuje posebnega uvodnega komentarja, pa je ta potreben pri zemljepisni oznaki »na Slovenskem« kot tudi pri besedni zvezi »redovne province« in izrazu »prostor« oziroma »prostori«. Redovne province, tj. skupnosti samostanov istega reda na nekem ozemlju,¹ so namreč v preučevani dobi še vedno obsegale območja, ki so spadala v različne dežele oziroma države. Oznaka »na Slovenskem« zato predvsem zadeva postojanke različnih redov na slovenskem (etničnem) ozemlju, hkrati pa vključuje širši teritorij, kolikor to zahteva tematika prispevka. Pri tem moramo upoštevati, da vsi redovi niso poznali delitve na province ali kako drugače imenovane ozemeljsko-upravne enote, kot so balije pri nemškem viteškem redu ali priorati pri malteškem viteškem redu.² Lastnih provinc niso imele ženske redovne skupnosti, delujoče na Slovenskem v celotnem obravnavanem obdobju ali le v delu obravnavanega obdobja: klarise, dominikanke, avguštinke, uršulinke in celestinke.³ Teritorialne členitve prav tako nista poznala redova benediktincev in cistercijanov, pri čemer cistercijanski samostani niso bili povsem avtonomni, ampak v nekaterih stvareh navadno podrejeni tisti cisterci, iz katere so prišli njihovi prvi menihi.⁴ Po smernicah *Tridentinskega koncila* (1545–1563)⁵ so sicer tako pri cistercijanih kot benediktincih nastajale t. i. kongregacije,⁶ vendar te v primerjavi s provincami, ki jim je ta razprava namenjena, niso bile organizirane hierarhično oziroma centralistično.⁷ Dodati je treba, da so imele province manjši pomen pri redovih, katerih člani so bili v skladu s »stabilitas loci« vezani pretežno na en samostan, kot na primer kartuzijani.⁸ Veliko pomembnejše so bile province za frančiškane, kapucine in jezuite, nekoliko manj za minorite.⁹ Kar zadeva izraz »prostori«, temelji uporaba množinske oblike na dejstvu, da so province delovale povezovalno v različnih pogledih: geografskem, jezikovnem in etničnem, cerkvenopolitičnem in verskem oziroma duhovnem, vzgojnem in izobraževalnem ter širšem kulturnem pogledu. Z največkrat izrazito politično motiviranimi spremembami provincijskih meja je sicer prihajalo tudi do »razvezovalnih« učinkov, pri čemer pa so nastajale nove vezi. Ker kolikor toliko natančen prikaz samostanov na naših tleh, provinc, v

¹ Prim. Schwaiger: *Mönchtum*, str. 370–371.

² Schwaiger: *Mönchtum*, str. 379–380.

³ Tesnejše povezave s člani in provincialnimi vodstvi moške veje svojega reda so sicer gojile klarise in dominikanke. O vprašanju duhovne oskrbe in posebej vpliva Avstrijske minoritske province na klariški samostan v Mekinjah na primer Hančič: *Klarise*, str. 228–229. O vezeh, vzpostavljenih v srednjem veku med samostanoma dominikank v Studenicah in Marenbergu (Radlje ob Dravi) ter dominikanci na Ptuju oziroma v Brežah (Friesach) na Koroškem glej Ambrožič: *Prvih 1000 let*, str. 176–178. Glede navzočnosti avguštink, uršulink in celestink na Slovenskem v zgodnjem novem veku prim. Žnidaršič Golec: *Redovništvo*, str. 306–307, 322.

⁴ Izjemo od pravila predstavlja cisterca v Stični, nad katero je imel nadzor samostan Rein pri Gradcu kljub dejstvu, da so prvi stiški redovniki po vsej verjetnosti prišli iz Morimonda v Franciji. Prim. Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 35–36, 38–39.

⁵ *Dekrete der ökumenischen Konzilien* 3, str. 779, Caput VIII/Kapitel 8 (Bildung von Ordenskongregationen), 25. seja, leto 1563. Smernice se nanašajo na samostane »pod neposredno zaščito in vodstvom« Svetega sedeža.

⁶ Pri cistercijanih je leta 1624 denimo zaživela Zgornjenemška kongregacija, ki je združevala moške in ženske samostane v južni Nemčiji, Švici in Alzaciji. Več zanimivih prispevkov v zvezi s procesoma centralizacije in »regionalizacije« reda od konca 16. stoletja naprej prinaša zbornik *Zisterzienser*. Med kongregacijami benediktincev zasluži izrecno omembo leta 1641 ustanovljena Salzburška kongregacija. Ta je povezala benediktinske opatije na ozemlju tedanje salzburške nadškofije, med katere je sodila tudi opatija Št. Pavel v Labotski dolini (St. Paul im Lavanttal). Prim. Hermann: *Die Salzburger Kongregation*, str. 567–590.

⁷ Glede centralizacijskih in teritorializacijskih premikov, do katerih je prišlo pri cistercijanih in benediktincih na podlagi navodil Tridentinskega koncila, glej prejšnjo opombo. Prim. Schwaiger: *Mönchtum*, 102–103, 464–466.

⁸ Prim. Schwaiger: *Mönchtum*, str. 415–416; <http://www.kartuzija-pleterje.si/slo/duhovnost.html>.

⁹ Več o tem v nadaljevanju razprave.

katere so bili vključeni, in njihovih povezovalnih vlog občutno presega revijalno objavo, se jedro prispevka omejuje na pregledno predstavitev dejstev in zgovornejših zgledov iz literature in virov.

Začnimo s kartuzijani. Ti so ob koncu 16., za redovništvo posebej kritičnega stoletja na Slovenskem, izgubili dva od štirih samostanov – ostali so brez Jurkloštra na Štajerskem (1591) in Pleterij na Kranjskem (1595),¹⁰ obdržali pa postojanki v štajerskih Žičah in kranjski Bistri. Obe kartuziji sta pripadali obsežni Zgornjenemški provinci, »Provincia Alemaniae superioris«, ki je po letu 1650 poleg Žič in Bistre obsegala kartuzije Mauerbach, Gaming in Aggsbach v Spodnji Avstriji, Brno in Olomouc na Moravskem, Valdice oziroma Jičín na Češkem, Gidle in Gdansk (Kartuzy) na Poljskem ter danes belorusko Biarozo (Bereza/Byarosa).¹¹ Z izjemo zadnjih treh, ki so ugasnile v letih 1772, 1826 in 1831, je vse druge razpustitev doletela leta 1782.¹² Povezave med samostani so bile že zaradi načelne vezanosti kartuzijanskih menihov na samostansko celico manj intenzivne. Vendar so posamezni menihi bodisi po svoji funkciji bodisi iz drugih razlogov razmeroma veliko potovali. Jakob Klopfer, po rodu iz grofije Glatz (Kladsko) v Šleziji, ki je kartuzijo Bistra vodil v letih 1720–1743,¹³ je kot večletni pomočnik glavnega vizitatorja in nato kot glavni vizitator Zgornjenemške province vizitiral postojanke na ozemlju celotne province – razen lastne bistrške, ki sta jo vizitirala priorja iz Spodnjenemške province.¹⁴ Ne tako redko srečamo med kartuzijanskimi menihi poleg tega goste, »hospites«, bivajoče v tej ali oni postojanki province. Celjan Bernard Šipec je po redovnih zaobljubah v Žičah v letu 1683 »gostoval« denimo v Bistri, Mauerbachu in Aggsbachu.¹⁵ Iz ene hiše v drugo se je pogosto selil Bavarec Marija Jožef Schemel, ki je leta 1626 naredil zaobljube v Žičah, opravljal službo prokuratorja v Bistri in Jičínu, nato večinoma krajša obdobja (znova) bival v Bistri in Mauerbachu, umrl pa v »matičnih« Ži-

Samostani z letnicami prve omembe ali ustanovitve v širšem slovenskem prostoru pred razpustitvami Jožefa II. (Slovenski zgodovinski atlas, Ljubljana 2011, str. 84). Zaradi koncepta atlasa pogrешamo redovne postojanke na ozemlju onstran slovensko-hrvaške meje na vzhodu in jugu.

¹⁰ Prim. Milkowicz: *Die Klöster*, str. 149–150 (Pleterje); Kovačič: *Zgodovina*, str. 127–128 (Jurklošter).

¹¹ Prim. seznama kartuzij Zgornjenemške province v Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 245–246 in *Nouvelle bibliographie Cartusienne* 3 (13. Province d'Allemagne Supérieure). Kartuzija pri Gdanku (Domus Paradisi beatae Mariae) je bila Zgornjenemški provinci dodeljena v drugi polovici 17. stoletja, prej je spadala v Saško provinco. Glej prejšnjo opombo.

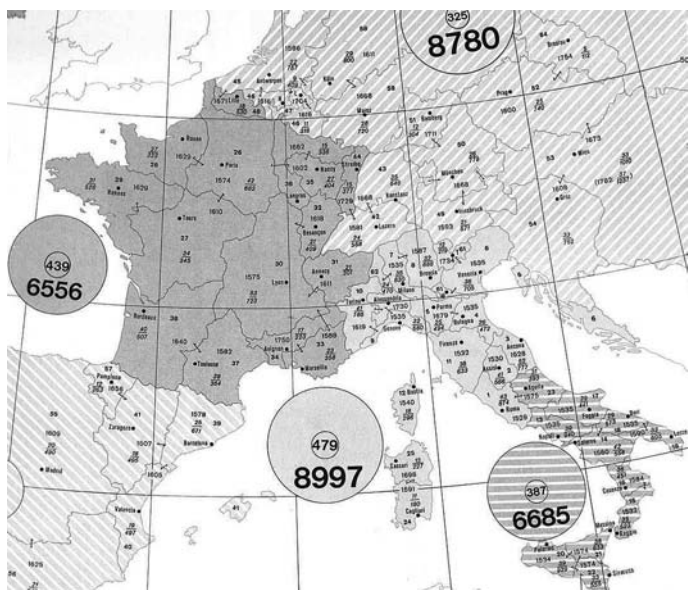
¹² Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 345–346.

¹³ Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 347–349.

¹⁴ Umrl je kot prokurator žičkega samostana leta 1728. Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 308, 507.

čaj konec leta 1677.¹⁶ Med letoma 1658 in 1660 je živel v Spodnjenemški provinci, v samostanu Buxheim na Švabskem, kamor je bil poslan za župnijskega vikarja.¹⁷

Bolj ali manj trdne vezi z »nemškim« severom so do srede 16. stoletja obstajale tudi pri dominikanskih samostanih na Ptuj in v Novem Kloštru pri Celju. Samostana sta v Nemško provinco, »Provincia Teutoniae«, spadala do leta 1702, ko sta bila skupaj z drugimi samostani na avstrijskih tleh pridružena Ogrsko-avstrijski provinci.¹⁸ Do resnejšega rahljanja vezi je sicer prišlo že več desetletij prej; v prvi polovici 17. stoletja je nastala kongregacija dominikanskih postojank na Štajerskem in Koroškem, ki je bila nekaj časa del Ogrske province. Dokončno izločitev iz nje je v letu 1702 spodbudilo oblikovanje kongregacije za samostane v Alzaciji (1690), potem ko je to pokrajino v sedemdesetih letih 17. stoletja zasedel Ludvik XIV.¹⁹ Teritorialne spremembe redovnih provinc so pač večinoma sledile prizadevanjem vladarjev, da bi cerkvene meje, škofijske in druge, čim bolj uskladili z mejami svojih ozemelj. V notranjeavstrijskih deželah Štajerski, Koroški, Kranjski in Goriški sta se kot deželna kneza v tem pogledu angažirala Ferdinand III. (1637–1657) in predvsem Leopold I. (1658–1705), v povezavi s predstavitevjo kapucinskega samostana v Gorici iz Beneške province v Štajersko provinco pa že leta 1609 Ferdinand II.²⁰ Temu po drugi strani ni uspelo pridobiti frančiškanskega samostana v Ljubljani za Avstrijsko provinco; spor med to in Bosansko-hrvaško provinco v letih 1611–1615 je vrhovno vodstvo reda razrešilo v korist Bosansko-hrvaške province.²¹ Med spremembe, ki so jih podprli ali zapovedali deželni knezi, sodi tudi pridružitve servitskih samostanov Devin (Duino) in Gradišče ob Soči (Gradisca d'Isonzo) Tirolski provinci pod Marijo Terezijo leta 1769.²² Provinca s središčem v Innsbrucku je nastala v zgodnjem 17. stoletju na temelju t. i. nemške observance reda, v njej sta bila tudi samostana pri Mariji v Logu (Maria Luggau) in v Kočah (Kötschach) na Koroškem.²³

Kapucinske province v Evropi od 16. do 18. stoletja. (Atlas zur Kirchengeschichte, Freiburg im Breisgau 2004,² str. 79, izsek). Beneška provinca je označena s številko 6, Štajerska provinca pa s številko 54.

¹⁶ Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 285, 292, 507.

¹⁷ O funkciji prokuratorja in Schemlovem angažmaju v dušnem pastirstvu Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 285.

¹⁸ Mlinarič, Curk: *Dominikanski samostan*, str. 142–144.

¹⁹ Prim. <http://www.dominikaner.de/provinzgeschichte.php>.

²⁰ Benedik: *Kapucinske teološke šole*, str. 278. Prim. *Atlas zur Kirchengeschichte*, str. 79 (Beneška provinca je označena s številko 6, Štajerska provinca pa s številko 54).

²¹ Škofljanec: *Provinca*, str. 62.

²² Prim. SI AS 7, šk. 266, Eccl. S-8-1.

²³ Prim. Lavrič: *Velike Marijine bratovščine*, str. 146–147.

Če se vrnemo k dominikancem in zgoraj omenjenim posegom v provincijske meje tega reda, je treba poudariti, da sta Ferdinand III. in Leopold I. nosila tudi ogrsko kraljevsko krono – prvi od leta 1625 in drugi od leta 1655 – in da je bilo zato oblikovanje Ogrske oziroma Ogrsko-avstrijske province zanju sprejemljiva rešitev. Za formiranje province, omejene na avstrijske dedne dežele, v katerih sta oba izvajala deželnoknežjo oblast, je bilo dominikanskih samostanov preprosto premalo. Sicer pa habsburških deželnih knezov (in njihovih funkcionarjev) ni motila le vpetost »njihovih« samostanov v province s središči na tujem, ampak tudi delovanje tujih redovnikov v njihovih deželah. Vpliv tujcev »laške krvi« naj bi bil posebej kvaren prav v štajerskih dominikanskih skupnostih. Pismo Ferdinanda III. generalnemu magistru dominikancev iz leta 1651 vidi zlasti v Italijanih, ki so zasedali predstojniška mesta, glavnega krivca za slab gmotni in siceršnji položaj tega reda na Štajerskem.²⁴ Kaj pa provincijska pripadnost dominikanske skupnosti v Kopru,²⁵ mestu v beneški Istri? Ta je od šestdesetih let 17. stoletja skupaj s skupnostmi v Čedadu (Cividale del Friuli), Rozaču (Rosazzo), Farri (Farra d'Isonzo), na beneškem otoku San Secondo in pri cerkvi sv. Marije rožnega venca v Benetkah pripadala Kongregaciji bl. Jakoba Salomona, nastali kot posledica t. i. druge reforme v delu samostanov Beneške province sv. Dominika, »Provincia Sancti Dominici Venetiarum«.²⁶ Postojanke, ki jih je kongregacija ustanovila na novo, so segale vse do Grčije.²⁷

Pod Leopoldom I. so spremembo pripadnosti provinci poleg dominikancev na Ptuj in v Novem Kloštru doživeli še minoriti v Gorici, Trstu in Grljanu (Grignano) pri Trstu ter bosonogi karmeličani na Kostanjevici pri Gorici. Kostanjeviški konvent, ustanovljen nekaj desetletij prej, je po letu 1702 skupaj z drugimi konventi reda na avstrijskih tleh sestavljal novoustanovljeno Avstrijsko provinco. Čeprav je šlo za »domačo« provinco in za okrepitev povezav znotraj avstrijskih dežel, je kostanjeviška skupnost s precejšnjim deležem redovnikov z območij pod beneško oblastjo vladarjem iz habsburške hiše še nekaj časa ostajala trn v peti.²⁸ Bosonogi karmeličani so v splošnem živeli dokaj odmaknjeno življenje, vendar so s pastoralno oskrbo romarjev na Sveto goro pomagali tkati vezi med ljudmi iz različnih krajev in dežel.²⁹ Zgoraj navedene minoritske samostane je sprememba provincijske pripadnosti doletela na pritisk Leopolda I. Vsi trije so v šestdesetih letih 17. stoletja postali del Štajersko-koroške province; pred spremembo je goriški samostan pripadal provinci Padova, tržaški in grljanski pa provinci Dalmacija.³⁰

Samo ime province, ne pa njenih meja, so ob koncu 17. in v začetku 18. stoletja zamenjali frančiškani province »Bosna, Hrvaška in Kranjska«.³¹ Zaradi razcveta njenih postojank na Kranjskem in osebne zavzetosti dela frančiškanov se je leta 1688 provinca preimenovala kar v Provincio Kranjsko. Ustreznejše ime glede na svojo strukturo je dobila dvajset let pozneje, leta 1708, in sicer Provincia sv. Križa, Hrvaška in Kranjska.³² Ne glede na veljavno različico imena kaže provinca drugačno, do zadnje tretjine 17. stoletja živahneje spreminjajočo se podobo kot večina drugih redovnih provinc s samostani na Slovenskem. Če so se meje provinc, skupaj z njimi pa tudi težišča povezav po večini pomikali proti

²⁴ Mlinarič, Curk: *Dominikanski samostan*, str. 142. Prim. Žnidaršič Golec: *Redovništvo*, str. 317.

²⁵ Tu moram opozoriti na napačno lociranje samostana dominikancev v Piran v moji razpravi iz leta 2014 (Žnidaršič Golec: *Redovništvo*, str. 307).

²⁶ De Rubeis: *De Rebus Congregationis*, str. 86–87.

²⁷ Prim. <http://www.domenicani.it/chi-siamo/ordine/provincia/la-storia/>. O poznosrednjeveški vključenosti koprškega samostana v provinco Spodnja Lombardija, »Provincia Lombardiae inferioris«, Mileusič: *Beneška dediščina*, str. 21–23.

²⁸ Prim. Seražin: A »Venetian«, str. 101.

²⁹ Seražin: *Samostanska cerkev*, str. 67–68.

³⁰ Žitko: *Zgodovina samostana*, str. 49.

³¹ To ime je bilo v veljavi od leta 1631.

³² Škofljanec: *Red manjših bratov*, str. 42–52.

jugu in vzhodu, se je območje frančiškanske province zaradi ekspanzije Osman-skega cesarstva premikalo proti severu. Okrog leta 1600 je provinca sv. Križa štela osem redovnih hiš – v poznem srednjem veku jih je bilo še več deset – tj. Trsat (od 1464), Senj (od 1473), Brdovec (od 1527), Radakovo (od okrog 1530), Sv. Lenart – Kotari (od 1531), Novo mesto in Pazin (od 1559 oziroma 1560), Sveta Gora (od 1565). V 17. stoletju se jim je pridružilo šest postojank: leta 1610 Samobor, 1615 Ljubljana (formalno sicer že 1559), 1627 Kamnik, 1633 Nazarje, 1641 oziroma 1658 Karlovec in 1659 Brežice. Še dve manjši spremembi so provinci prinesla dvajseta leta 18. stoletja: leta 1723 je status samostana dobila frančiškanska rezidenca na Jastrebarskem oziroma Jaski, leta 1727 pa so se v Klanjec preselili frančiškani iz Radakovega. V političnoteritorialnem pogledu se je provinca sv. Križa razprostirala na zahodnem obrobju Banske ali Civilne Hrvaške, medtem ko je imela v notranjeavstrijskih deželah več samostanov na Kranjskem, enega v Goriški grofiji in dva na Štajerskem. Pomembna pridobitev za to t. i. drugo vejo manjših bratov je bil zlasti samostan v Karlovcu, središču Vojne krajine, na ozemlju katere je stal tudi samostan v Senju. Premik proti severu na poseben način izpričuje selitev središča province s Trsata v Ljubljano najpozneje v začetku druge polovice 17. stoletja. K temu so pripomogli porast števila nehrvaških članov province, boljše varnostne in gmotne razmere v slovenskih deželah ter »okolje upravnega središča Kranjske«.³³

Še veliko obširnejša od frančiškanske province sv. Križa je bila jezuitska Avstrijska provinca s sedežem na Dunaju, ki je v času razcveta segala od Passaua do Užhoroda v današnji Ukrajini na severu in od Reke do Brašova v današnji Romuniji na jugu.³⁴ Na slovenskem (etničnem) ozemlju je imela provinca kolegije v Trstu, Gorici, Ljubljani, Celovcu in po letu 1757 (1758) v Mariboru.³⁵ Svetni vladarji celotnega območja province so bili Habsburžani – bodisi kot deželni knezi bodisi kot kralji, hkrati pa večinoma tudi kot cesarji Svetega rimskega cesarstva, v mejah katerega je bil velik del provincijskega ozemlja. O živahnosti povezav med kolegiji na ravni province pričajo biografije številnih jezuitov. S študijskimi in poklicnimi postajami Dolenjca Janeza Čandka (okrog 1581–1624), Ljubljančana Janeza Ludvika Schönlebna (1618–1681) in Korošca Ožbalta Gutsmana (1725–1790) lahko ponazorimo »mreženje« kolegijev znotraj Avstrijske province.

Janez Čandek (Čandik) iz Višnje Gore, znan po prvem katoliškem lekcio-narju v slovenskem jeziku iz leta 1612,³⁶ je t. i. drugo probacijo ali noviciat³⁷ opravil v Brnu (1600–1602), v letih 1603–1606 študiral filozofijo v Gradcu in nato do prihoda v Ljubljano (1608) poučeval najprej gramatiko in potem sintakso v Jindřichůvem Hradcu. Tako Brno kot Jindřichův Hradec sta sicer nedolgo zatem postala del Češke province, ustanovljene v letu 1622. Kot učitelj gramatike na jezuitski gimnaziji je Čandek v Ljubljani ostal do leta 1610, ko je odšel na študij teologije v Gradec, kjer je leta 1612 ali 1613 prejel tudi mašniško posvečenje. V kolegiju glavnega mesta Kranjske je spet deloval med letoma 1613 in 1620 in še v letih 1621–1624, vmes kakšno leto tudi v Celovcu, umrl pa je med negovanjem kužnih bolnikov v Gradcu.³⁸ Podobno razgibani poti sta imela v (srednje)evrop-

³³ Škofljanec: *Observanti*, str. 91.

³⁴ Prim. zemljevid(a) province na notranjih straneh obeh platnic v *Die Jesuiten*. Območje avstrijske Šlezije je bilo Avstrijski provinci priključeno leta 1755, pred tem je bilo del Češke jezuitske province.

³⁵ V kontekstu povezav lahko izrecno omenimo tudi kolegij na Reki.

Prim. Rajšp: *Die Mehrsprachigkeit*, str. 222.

³⁶ Čandek je lekcio-nar »Evangelia inu lystovi« pripravil skupaj s škofom Tomažem Hrenom. Aha-čič: *Zgodovina misli*, str. 17–18.

³⁷ Glej spodaj op. 41.

³⁸ Deželak Trojar: Čandik, Janez.

ski prostor trdno vpeti zgodovinar, teolog in govornik Schönleben³⁹ ter slovaropisec, slovničar, nabožni pisec in filolog Gutsman.⁴⁰ Kolegiji Avstrijske province, kjer je do izstopa iz reda leta 1653 živel in študiral ali predaval Schönleben, so bili poleg ljubljanskega še kolegiji na Dunaju, v Gradcu, Kremsu, Linzu, Passau in Judenburgu.⁴¹ Gutsman, doma iz Oberwuchla pri Grabštanju (Grafenstein), pa se je izobraževal in do razpustitve reda leta 1773 deloval v Celovcu, Kremsu, na Dunaju, v Leobnu, Gradcu in Banski Bystrici (Banská Bystrica).⁴² Kakor Čandek in mnogi drugi jezuiti sta se tudi Schönleben in Gutsman v nekaterih (večjih) kolegijih mudila večkrat.

Preden se posvetimo tokovom znanja in izkušenj, ki so podobno, četudi morda manj intenzivno, tekli med samostani frančiškanskih in kapucinskih provinc, si oglejmo še nekaj podatkov o pripadnosti provincam pri do zdaj še navedenih redovih s skupnostmi na slovenskih tleh. Samostana avguštincev eremitov v Ljubljani in po letu 1665 oziroma 1669 pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah sta bila denimo del Avstrijske province, ki so jo od konca šestdesetih let 17. stoletja na severovzhodu oklepale postojanke Korneuburg, Dunaj in Lockenhaus na Gradiščanskem, na jugozahodu pa Reka. Na seznamu iz leta 1671 najdemo tudi redovni hiši v Velikovcu in na Muti.⁴³ Ljubljanska postojanka avguštincev diskalceatov – reformirane veje avguštincev eremitov – je predstavljala jugozahodno mejo Nemško-češke province, pri čemer je »nemški« del province na vzhodu segal na južno Moravsko oziroma v Šlezijo.⁴⁴ V začetku šestdesetih let 17. stoletja ob jugovzhodnem robu cesarstva vzpostavljeni samostan pavlincev v Olimju je vključevala Hrvaška provinca.⁴⁵ Avstrijska balija nemškega viteškega reda s sedežem na Dunaju je bila »provinca« komend v Veliki Nedelji, Beli krajini in Ljubljani, Veliki priorat Češka s središčem v Pragi pa komend malteškega viteškega reda v Melju pri Mariboru, na Polzeli in v Komendi na Gorenjskem.⁴⁶ Bolj kot zanimivost si v okviru tega prispevka zasluži omembo leta 1730 ustanovljena Spodnještajerska kongregacija t. i. puščavnikov (eremitov) s središčem v Mariagrünü pri Gradcu; malo pred razpustitvijo je funkcijo njenega predstojnika opravljal Abraham Zöhner iz Maribora (1780–1781).⁴⁷

Pomemben delež k utrjevanju medsamostanskih vezi v mejah provinc je prispevala organiziranost priprave kandidatov za vstop v red in nadaljnega t. i. notranjega šolanja redovnikov. Posebno v zvezi s frančiškani je na voljo veliko podatkov o pogostih premikih sedežev noviciata ter filozofskih in teoloških študijev,⁴⁸ ki so spodbujali ne le razvoj širšega kroga samostanov, ampak tudi stike med različnimi prostori na ravni province. Vzemimo za primer samostan v Brežicah, ki je kot študijska hiša Province sv. Križa, Hrvaška in Kranjska večkrat

³⁹ O geografskih in kulturno-duhovnih prostorih, ki so zaznamovali Schönlebenovo življenje in delo, jedrnat Deželak Trojar: Janez Ludvik Schönleben, str. 225–238.

⁴⁰ V povezavi z objavo odmevne Gutsmanove slovnice »Windische Sprachlehre« (1777) glej <http://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/8/1777-gutsman>.

⁴¹ Deželak Trojar: Janez Ludvik Schönleben, str. 226–227. Nadrobnejši prikaz Schönlebneve poti v jezuitskem redu (in v tej zvezi za jezuite značilnega »sistema« treh probacij) prinaša Deželak Trojar: *Janez Ludvik Schönleben*, str. 47–89.

⁴² Domej: Oswaldus Gutsman, str. 130.

⁴³ Habjanič: Avguštinski samostan, str. 76. Prav tam tudi o združitvi Štajersko-koroške province z Avstrijsko provinco na pobudo oziroma ukaz Ferdinanda III. v letih 1652–1653 in priključitvijo samostana na Reki leta 1669.

⁴⁴ Oppeker: Überlegungen, str. 48.

⁴⁵ O pavlinskih samostanih na Hrvaškem pregledno Kolarić: Historischer Überblick. O Hrvaški oziroma Hrvaško-avstrijski pavlinski provinci prim. Kuhn: *Die österreichische Provinz* (<http://www.elmarlkuhn.de/aufsätze-im-volltext/paulinerorden/die-oesterreichische-provinz>).

⁴⁶ Mlinarič: *Malteški viteški red*, str. 3.

⁴⁷ Allmer: Puščavniki, str. 6–8.

⁴⁸ O pomenu izraza »študij« (studium) – tudi »študije« (studia) – in »tristopenjskem izobraževalnem sistemu« pri frančiškanih Špelič: Visoko šolstvo, str. 203. Prim. Škofljanec: *Observanti*, str. 102.

dokumentiran v 18. stoletju.⁴⁹ Leta 1733 so iz Samobora v Brežice prestavili študij moralne teologije, v mesto ob Savi se je iz Samobora tedaj preselil tudi lektor (predavatelj) Albert Černe. Z izjemo nekaj let se je moralnoteološki študij v Brežicah nadaljeval vse do ukinitve redovnega šolstva pod Jožefom II.⁵⁰ V začetku sedemdesetih let 18. stoletja je brežiški samostan obenem postal ena od treh hiš v provinci, kjer je potekal študij filozofije. Pred tem in po letu 1774, ko sta se tja vrnila tudi lektorja Kapistran Gsund in Deodat Kamenšek, je bil sedež t. i. tretjega filozofskega študija v Klanjcu v Hrvaškem Zagorju.⁵¹ Pomembno vlogo vzgojno-izobraževalnega središča sta si v 17. stoletju pridobila frančiškanska samostana v Piranu (Bernardinu) in Koprju, ki sta sicer spadala v Dalmatinsko provinco.⁵² Od srede 17. do konca 18. stoletja je v piranskem samostanu sv. Bernardina domoval noviciat, v koprskem samostanu sv. Ane pa so potekala predavanja iz cerkvenega prava in teologije; teološki študij v Koprju je dobil status »generalnega študija« v prvi polovici 18. stoletja.⁵³

Noviciat in filozofski oziroma (moralno)teološki študij so glede na potrebe gostili tudi različni samostani kapucinskega reda v Štajerski provinci.⁵⁴ Kar zadeva študij filozofije, se leta 1693 omenjajo lektorji v treh hišah: Joahim iz Postojne v Celovcu, Salomon iz Voraue pri Lipnici (Leibnitz) na Štajerskem v Zagrebu ter Frančišek Marija iz Gradišča ob Soči v Gorici. V treh drugih hišah so tedaj poučevali tudi teologijo: Lenart iz Kočevja v Ljubljani, Gerald iz Gradca v Gradcu pri Sv. Antonu in Martin iz (Slovenske) Bistrice (*Bistricensis*) na Ptuju.⁵⁵ Manj kot sto let pozneje, leta 1769, je bil študij filozofije organiziran v šestih samostanih – v Gorici, Mariboru, Varaždinu, Zagrebu, Celju in Krškem, študij teologije pa v petih – v Ljubljani, Celovcu, Gradcu pri Sv. Janezu (Krstniku)⁵⁶ in pri Sv. Antonu ter na Ptuju.⁵⁷ Okrog trideset novincev iz različnih krajev je leta 1780 opravljalo noviciat v Novem mestu, Vipavskem Križu in v Brucku na Muri.⁵⁸ Če med kapucinskimi lektorji Štajerske province po okrog letu 1660 le redko srečamo osebe, ki izvirajo iz območij zunaj te province, pa nanje pogostejše naletimo v prvih desetletjih 17. stoletja, pri čemer je do leta 1608 obstajal še Češko-avstrijsko-štajerski komisariat.⁵⁹ Iz drugih provinc so pred sredo 17. stoletja v samostane svojega reda pogosto prihajali poučevat tudi drugi redovniki; italijanska dominikanca Pavel Merenda in p. Ambrozij iz Firenc sta na primer predavala pri sobratih na Ptuju.⁶⁰

Nasploh so v zgodnejših fazah protireformacije zaradi pomanjkanja redovnikov patri in bratje veliko svobodneje prestopali provincijske meje. V 17. stoletju pa se je ob ustalitvi razmer in zgoščevanju redovniških vrst vse bolj uveljavljalo načelo, naj redovniki delujejo v mejah domačih provinc. Že leta 1603 se je vodstvo minoritske province sv. Hieronima s sedežem na Cresu (pozneje v Padovi) – tej so med drugim pripadali minoriti v Piranu – odločneje zavzelo za prepoved sprejemanja bratov drugih provinc brez pisnega soglasja pristojnih provincialov.⁶¹ Za minorite iz habsburških dežel, tisti čas ne tako majhno skupi-

⁴⁹ Špelič: Visoko šolstvo, str. 212.

⁵⁰ Škofljanec: Kako so prišli, str. 79; Škofljanec: *Observanti*, str. 229 (prav tam tudi o drugih povezavah brežiškega samostana z bližnjimi hrvaškimi samostani in hrvaškim prostorom sploh).

⁵¹ Špelič: Visoko šolstvo, str. 212.

⁵² Škofljanec: *Observanti*, str. 282–283; Škofljanec: *Provinca*, str. 62.

⁵³ Škofljanec: *Observanti*, str. 283. Prim. Špelič: Visoko šolstvo, str. 204 (prav tam tudi o generalnem študiju sploh in njegovih začetkih v Ljubljani).

⁵⁴ Prim. Benedik: Kapucinske teološke šole, str. 278–284.

⁵⁵ Benedik: Kapucinske teološke šole, str. 285–286.

⁵⁶ Pri cerkvi, danes znani kot »Grabenkirche«.

⁵⁷ Benedik: Kapucinske teološke šole, str. 287.

⁵⁸ Prav tam, str. 287.

⁵⁹ Prav tam, str. 280–282.

⁶⁰ Ambrožič: Srednjeveško in novoveško, str. 62.

⁶¹ Maračič: Franjevci konventualci, str. 40.

no v istrskih samostanih, so bila od takrat naprej vrata dosti tesneje zaprta. Selitve znotraj province, na območju katere je redovnik stopil v red oziroma naredil zaobljube, so minorite sicer zaznamovale v skromnejši meri kakor frančiškane in kapucine.⁶² Raziskava je pokazala, da sta v Štajerski provinci s sedežem v Gradcu sredi šestdesetih let 18. stoletja v samostanu redovnih zaobljub ostajali okoli dve tretjini minoritskih patrov in skoraj vsi bratje laiki. Večjo mobilnost je opaziti pri predstojnikih minoritskih samostanov; gvardijan v Gradcu je prišel denimo iz Beljaka, ptujski iz Celja, od koder je bil tudi gvardijan v Slovenski Bistrici, celjski iz Maribora, gvardijan v Porpettu v Furlaniji pa s Ptuja.⁶³

Nadregionalni obseg je provincam s samostani na slovenskih tleh dajal močan večetnični in večjezični pečat. To je še zlasti vidno pri redovih, ki so se intenzivneje posvečali pastoralni. Za t. i. slovenske pridigarje in spovednike so skušala provincialna (in hišna) vodstva posebej poskrbeti na mejnih etnično-jezikovnih območjih z večjim ali manjšim deležem slovensko govorečega prebivalstva. Sredi 18. stoletja so imeli minoriti takšne spovednike v Beljaku in Trstu, zaradi romarjev, ki so romali v Mariazell, pa tudi v Brucku na Muri.⁶⁴ Za poživitev verskega življenja so si s pridiganjem, katehezo in spovedovanjem po mestnih in podeželskih župnijah prav tako prizadevali t. i. ljudski misijonarji, izhajajoči predvsem iz vrst jezuitov in kapucinov. Pri jezuitih sta izhodiščno točko zanje predstavljali na primer skupnosti v Celovcu in Gorici, kjer je bilo poleg znanja nemščine in slovenščine pomembno tudi znanje italijanščine.⁶⁵ V kontekstu boja države proti prikritemu protestantizmu v času Marije Terezije je kot potujoči ljudski misijonar pretežno v slovenskem delu današnje avstrijske Koroške po letu 1761 deloval že imenovani Ožbalt Gutsman.⁶⁶ Kar zadeva kapucinski red, ne moremo mimo postojanke v Radgoni, od koder so posamezni kapucini odhajali v gornje Prekmurje in druge dele zahodne Ogrske.⁶⁷ Stik s hrvaškim prostorom in jezikom je opazneje zaznamoval »slovenske« frančiškane in pavlince, specifične etnično-jezikovne razmere so vplivale tudi na samostane različnih redov v habsburški Istri.

Kot je bilo poudarjeno že v uvodu, so province delovale povezovalno tudi v verskem oziroma duhovnem in širšem kulturnem pogledu. Povezave je prepoznati pri širjenju te ali one pobožnosti, med drugim v okviru raznovrstnih bratovščin. Frančiškanska provinca sv. Križa je t. i. škapulirsko bratovščino denimo vzpostavila pri svojih cerkvah v Ljubljani (1648), Novem mestu (1695), Brežicah (1702), Kamniku (1702) in Nazarjah (1706).⁶⁸ Izvorno je bila škapulirska bratovščina sicer ustanova karmeličanskega reda.⁶⁹ Med Mariji posvečenimi bratovščinami, ki so jih na Slovenskem širili redovniki, izstopajo še dominikanska bratovščina sv. Rožnega venca, servitska bratovščina Žalostne Matere božje in avguštinska bratovščina Marije Tolažnice.⁷⁰ Razne oblike češčenja Marije in svetnikov – zlasti redovnikov, kot je bil v Ljubljani in pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah posebej češčeni avguštinec Nikolaj Tolentinski⁷¹ – so seveda našle svoj izraz tudi v likovni umetnosti. Najkakovostnejše freske pavlinca Janeza Krstni-

⁶² Prim. Škofljanec: *Provincia*, str. 67.

⁶³ Mlinarič: *Zgodovina samostana*, str. 109–110. Postojanka v Porpettu jugozahodno od Palmovne je bila Štajersko-koroški provinci priključena leta 1745. Porpetto (Castelporpetto) je bil v habsburških rokah od sklenitve miru z Benečani v Wormsu leta 1521.

⁶⁴ Mlinarič: *Zgodovina samostana*, str. 110.

⁶⁵ Ferlan: *L'Istruzione*, str. 154–155.

⁶⁶ Domej: *Oswaldus Gutsman*, str. 130–131.

⁶⁷ Prim. Benedik, Kralj: *Kapucini*, str. 27, 30; Škafar: *Prispevek*, str. 25–26.

⁶⁸ Lavrič: *Velike Marijine bratovščine*, str. 137.

⁶⁹ Lavrič: *Velike Marijine bratovščine*, str. 136–137.

⁷⁰ Lavrič: *Velike Marijine bratovščine*, str. 119.

⁷¹ Sv. Nikolaju Tolentinskemu so bosonogi avguštinci v Ljubljani posvetili svojo mrliško kapelo in pri njej ustanovljeno bratovščino za rajne. S kipom v naravni velikosti so ga sredi 18. stoletja počastili avguštinci eremiti pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah.

Iluzionistična poslikava pavlinca Ivana (Johanna) Rangerja v Marijini cerkvi v Olimju iz let 1739–1740, ko je cerkev pripadala pavlinskemu redu.

ka Rangerja (1700, Götzens pri Innsbrucku – 1753, Lepoglava) so se denimo ohranile na severozahodu Hrvaške in v Olimju, tj. na ozemlju Hrvaške province pavlinskega reda.⁷² Po drugi strani se vplivi ne glede na segment delovanja redovnikov niso ustavljali na provincijskih mejah, o čemer lepo pričata kartuzijski koral⁷³ in kapucinska arhitektura.⁷⁴ Marsikaj je povezovalo tudi različne moške in ženske redove med seboj.⁷⁵

Pri spletnju vezi na raznih področjih so imeli posamezni samostani večjo ali manjšo vlogo. Po pomenu v tem smislu zagotovo izstopajo postojanke, v katerih je bil sedež province, sledijo jim praviloma postojanke, kjer sta potekala noviciat in redovna formacija oziroma študij, pri jezuitih poleg tega tudi gimnazijsko in univerzitetno izobraževanje. Nekateri samostani so bili pomembna vozlišča že po svoji personalni strukturi, neredko segajoči onkraj provincijskih ozemelj. V preučevani dobi se kot kraji, od koder so izvirali t. i. profesi kleriki kartuzije Žiče, navajajo na primer Würzburg, Königswinter, Trier, Bingen, Liège (Lüttich) in Kamenice na Češkem (Česká Kamenice), med žičkimi konverzi pa je srečati dva Francoza iz Toursa oziroma Pariza, dva Lotaringijca, po enega Burgundca in Moravana ter tri Čehe.⁷⁶ Tudi za samostan v Žičah sicer velja, da začnejo v njem po letu 1650 prevladovati redovniki iz notranjeavstrijskih dežel.⁷⁷ Ob tem je treba omeniti, da se sredi 17. stoletja v različnih skupnostih kot lektorji pojavljajo Irci, tako denimo v dominikanskem samostanu na Ptuj⁷⁸ in frančiškanskem samostanu v Ormožu,⁷⁹ ki je tedaj pripadal Slavonski kustodiji oziroma provinci sv. Ladislava.⁸⁰ Navzočnost irskih redovnikov je tisti čas izpričana tudi v Avstrijski provinci avguštincev eremitov s središčem v Gradcu.⁸¹ Večtlačna sestava redovnih skupnosti, ki je načelno

⁷² Mirković: Ivan Ranger, str. 127–163. Na dela t. i. frančiškanske podobarske delavnice v večjem delu samostanov hrvaškega območja province sv. Križa opozarja na primer Škofljanec: *Provincia*, str. 68.

⁷³ Šter: *Koralni rokopisi*, str. 149 sl.

⁷⁴ Martelanc: *Kapucinska arhitektura*.

⁷⁵ Člani enega reda so denimo večkrat pridigali v samostanskih cerkvah drugega reda. O tovrstnem sodelovanju frančiškanov in kapucinov v Novem mestu Škofljanec: *Observanti*, str. 173 (prav tam tudi o njihovem skupnem nasprotovanju naselitvi pavlincev v Stopičah).

⁷⁶ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, str. 371, 384, 391, 394–395, 399, 416, 426, 432–435, 442–445, 520–542 (profesi kleriki), 542–546 (konverzi).

⁷⁷ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, str. 394.

⁷⁸ Ambrožič: *Srednjeveško in novoveško*, str. 62.

⁷⁹ Špelič: *Visoko šolstvo*, str. 215.

⁸⁰ Prim. Škofljanec: *Observanti*, str. 51–54.

⁸¹ Habjanič: *Avguštinski samostan*, str. 75.

spodbujala raznovrstno povezovanje, pa je bila iz (cerkveno)političnih in drugih nagibov zlasti v mlajših obdobjih lahko dojemana tudi kot ovira.⁸² Leta 1782 je pavlinec Peter Lenart Nemanič, zakristan in pridigar v Olimju, škofu v Ljubljani denimo potožil, da mora že šestindvajset let prenašati »preganjanje« zato, ker ni Hrvat, ampak »samo Kranjec«.⁸³ Tovrstni konflikti so bili najverjetneje celo eden od razlogov za razpustitev olimskega samostana v letu 1783.⁸⁴ Kakor koli, razpustitev jezuitskega reda leta 1773 in val razpustitev znatnega dela samostanov v letih 1782–1787 sta redovno pokrajino na Slovenskem in redovništvo sploh močno osiromašila.⁸⁵ Dotakratne vezi so lahko le počasi zamenjale nove. Odlok Jožefa II. z dne 24. 3. 1781, ki je zadeval večji del slovenskega ozemlja, je bil jasen: redovne province naj vključujejo izključno samostane na ozemlju (nemških) dednih dežel.⁸⁶

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AS – Arhiv Republike Slovenije

- SI AS 7, Deželno glavarstvo za Kranjsko, šk. 255, 266

OBJAVLJENI VIRI

Dekrete der ökumenischen Konzilien, Bd. 3, Konzilien der Neuzeit (ur. Josef Wohl-muth). Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh, 2002.

Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephi-nischen Reformen (ur. Harm Klueping). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1995.

LITERATURA

Ahačič, Kozma: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem. Katoliška doba (1600–1758)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.

Allmer, Norbert: Puščavniki in puščavnice na Spodnjem Štajerskem v 18. stoletju. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 84 (2013), št. 1, str. 5–20.

Ambrožič, Matjaž: *Prvih 1000 let krščanstva na Slovenskem*. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2010.

Ambrožič, Matjaž: Srednjeveško in novoveško teološko izobraževanje v samo-stanskih skupnostih cistercijanov, kartuzijanov, avguštincev, dominikancev in trapistov. V: *Teološki študij na Slovenskem* (ur. Matjaž Ambrožič). *Acta ecclesiastica Sloveniae* 32 (2010), str. 33–68.

Atlas zur Kirchengeschichte. Die christlichen Kirchen in Geschichte und Gegenwart (ur. Hubert Jedin, Kenneth Scott Latourette, Jochen Martin). Freiburg im Breisgau: Her-der, 2004.

⁸² Prim. Beales: *Europäische Klöster*, str. 5.

⁸³ Bernhard: »... wie uneins«, str. 380.

⁸⁴ Bernhard: »... wie uneins«, str. 371–375.

⁸⁵ Prim. Žnidaršič Golec: Redovništvo, str. 323–324. Okrog dve desetletji mlajši od jožefinskega je bil francoski val razpustitev v tistem delu Istre, ki je bil do leta 1797 del ozemlja Beneške republike.

⁸⁶ SI AS 7, šk. 255, Eccl. 0-7-1. Prim. *Der Josephinismus*, str. 237–239.

Benedik, Metod: Kapucinske teološke šole. V: *Teološki študij na Slovenskem* (ur. Matjaž Ambrožič). *Acta ecclesiastica Sloveniae* 32 (2010), str. 271–327.

Benedik, Metod, Kralj, Angel: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja Štajerska kapucinska provinca*. *Acta ecclesiastica Sloveniae* 16, Ljubljana 1994.

Bernhard, Günther: »... wie uneins, unruhig und gehässig die Geistlichen zu Ulimien sich ohnehin gegen einander betragen.« Zur Aufhebung des Pulinerklosters Olmje 1782–83. V: *Studia historica Slovenica* 2 (2002), str. 369–385.

Deželak Trojar, Monika: Čandik, Janez. V: *Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška: von den Anfängen bis 1942*, Bd. 1 (A–I), str. 226–227.

Deželak Trojar, Monika: *Janez Ludvik Schönleben (1618–1681). Oris življenja in dela*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017.

Deželak Trojar, Monika: Janez Ludvik Schönleben v luči geografskih in duhovno-kulturnih prostorov. V: *Prostori slovenske književnosti* (ur. Marko Juvan). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016, str. 225–243, 352.

Domej, Theodor: Oswaldus Gutsman SJ als Slawist. V: *Die Jesuiten in Innerösterreich. Die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert* (ur. Werner Drobesh in Peter G. Tropper). Celovec: Hermagoras/Mohorjeva, 2006, str. 128–141.

Ferlan, Claudio: L'istruzione a Gorizia in età moderna (secoli XVI–XVIII). V: *Cultura tedesca nel Goriziano* (ur. Liliana Ferrari). Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, Udine: Forum, editrice universitaria Udinese, 2009, str. 145–164.

Habjanič, Oskar: Avguštinski samostan v Sv. Trojici v Slovenskih goricah v dobi baroka. V: *Kronika* 62 (2014), št. 1, str. 67–90.

Hermann, Friedrich: Die Salzburger Kongregation 1641–1808. V: *Die Reformverbände und Kongregationen der Benediktiner im deutschen Sprachraum* (ur. Ulrich Faust, Franz Quarthal). St. Ottilien: EOS Verlag, 1999, str. 567–590.

Die Jesuiten in Innerösterreich. Die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert (ur. Werner Drobesh in Peter G. Tropper). Celovec: Hermagoras/Mohorjeva, 2006.

Kolarić, Juraj: Historischer Überblick über die Pauliner in Kroatien. V: *Der Orden der Pauliner OSPE. Seine Geschichte – seine Aufgaben – seine Stellung* (ur. Julius Dirnbeck idr.). Eisenstadt: Burgenländisches Landesmuseum, 1984, str. 53–68.

Kovačič, Franc: *Zgodovina Lavantinske škofije. 1228–1928*. Maribor: Lavantinski kn. šk. ordinariat, 1928.

Kuhn, Elmar L.: *Die Österreichische Provinz des Paulinerordens*, <http://elmarkuhn.de/aufsätze-im-volltext/paulinerorden/die-oesterreichische-provinz/die-kloester/das-geistliche-wirken/>, 29. junij 2017.

Lavrič, Ana: Velike Marijine bratovščine na Slovenskem. Ikonografija bratovščin pod okriljem mendikantskih redov. V: *Vloga cerkvenih bratovščin v likovni umetnosti*. *Acta Historiae Artis* 21 (2016), št. 2, str. 119–167.

Maračić, Ljudevit Anton: *Franjevci konventualci u Istri u povodu 750. obljetnice smrti Bl. Otona iz Pule*. Pazin: Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“, 1992.

Martelanc, Tanja: *Kapucinska arhitektura v slovenskem etničnem prostoru do nastanka Ilirskih provinc* (doktorska disertacija). Maribor: [T. Martelanc], 2016.

Mileusnić, Zrinka: *Beneška dediščina na območju nekdanjega dominikanskega samostana v Koprju* (doktorska disertacija). Koper: [Z. Mileusnić], 2015.

Milkowicz, Wladimir: *Die Klöster in Krain. Studien zur österreichischen Monasteriologie*. Wien: Carl Gerold's Sohn, 1889.

Mirković, Marija: Ivan Ranger i pavlinsko slikarstvo. V: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244–1786. Slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, umjetnički obrt, književnost, glazba, prosvjeta, ljekarstvo, gospodarstvo*. Zagreb: Globus, Muzej za umjetnost i obrt, 1989, str. 127–163.

Mlinarič, Jože: *Kartuzija Bistra*. Ljubljana: Družina, 2001.

Mlinarič, Jože: *Kartuziji Žiže in Jurklošter*. Maribor: Obzorja, 1991.

Mlinarič, Jože: *Malteški viteški red na Slovenskem s poudarkom na malteški postojanki (komendi) v Melju pri Mariboru od 13. stoletja do začetka 19. stoletja*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2008.

Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1995.

Mlinarič, Jože: *Zgodovina samostana od ustanovitve do 1800. Minoritski samostan na Ptuju 1239–1989* (ur. Jože Mlinarič, Marjan Vogrin). Ptuj [i. e.] Celje: Mohorjeva družba, 1989, str. 47–148.

Mlinarič, Jože, Curk, Jože: *Dominikanski samostan na Ptuju*. Ptuj: Zgodovinski arhiv na Ptuju, 2009.

Nouvelle bibliographie Cartusienne 3 (Maisons De L'ordre). Grande Chartreuse, 2005 (<http://www.cartusiana.org/files/NBC%203.pdf>).

Oppeker, Walpurga: *Überlegungen zur Marienfrömmigkeit der Augustiner Barfüßer der deutsch-böhmischen Provinz. V: Leben und Alltag in böhmisch-mährischen und niederösterreichischen Klöstern in Spätmittelalter und Neuzeit* (ur. Heidemarie Specht, Thomas Cernusak). St. Pölten, Brno: Diözesanarchiv St. Pölten, 2011, str. 46–85.

Rajšp, Vincenc: *Die Mehrsprachigkeit bei den innerösterreichischen Jesuiten und ihre wissenschaftlichen Leistungen. V: Die Jesuiten in Innerösterreich. Die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert* (ur. Werner Drobesh, Peter G. Tropper). Celovec: Hermagoras/Mohorjeva, 2006, str. 222–230.

Rubeis, Giovanni Francesco Bernardo Maria de: *De Rebus Congregationis Sub Titulo Beati Jacobi Salomonii in Provincia Sancti Dominici Venetiarum erectae*. Venetiis: Jo. Baptista Pasquali, 1751.

Schwaiger, Georg: *Mönchtum, Orden, Klöster von den Anfängen bis zur Gegenwart. Ein Lexikon*. München: C. H. Beck, 2003.

Seražin, Helena: *A »Venetian« disalced Carmelite church in Habsburg lands. V: Acta historiae artis Slovenica 17* (2012), št. 2, str. 91–102.

Seražin, Helena: *Samostanska cerkev na Kostanjevici pri Novi Gorici. V: Acta historiae artis Slovenica 5* (2000), str. 67–81.

Škafar, Vinko: *Prispevek radgonskih kapucinov k ohranjanju slovenščine v 17. in 18. stoletju. V: Zbornik soboškega muzeja 7* (2003), str. 17–51.

Škofljanec, Jože: *Kako so prišli in ostali. Brežiški frančiškani od naselitve do začetka 19. stoletja. V: S patri smo si bili dobri. Tri stoletja brežiških frančiškanov*. Krško: Zavod Neviodunum, Ljubljana: Brat Frančišek, 2013, str. 63–88.

Škofljanec, Jože: *Observanti province sv. Križa in slovenske pokrajine od konca 15. do srede 18. stoletja* (doktorska disertacija). Ljubljana: [J. Škofljanec], 2008.

Škofljanec, Jože: *Provincia v redovnih skupnostih manjših bratov notranjeavstrijskih dežel v zgodnjem novem veku. V: Redovna umetnost in njen kontekst. Acta Historiae Artis 20* (2015), št. 2, str. 57–70.

Škofljanec, Jože: *Red manjših bratov (O. F. M.) in provinca sv. Križa. V: Frančiškani v Ljubljani. Samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja*. Ljubljana: Samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 2000, str. 9–77.

Špelič, Miran: *Visoko šolstvo v redu manjših bratov od ustanovitve vikarije – province sv. Križa do ustanovitve Univerze v Ljubljani. V: Teološki študij na Slovenskem* (ur. Matjaž Ambrožič). *Acta ecclesiastica Sloveniae* 32 (2010), str. 199–270.

Šter, Katarina: *Koralni rokopisi slovenskih kartuzij. V: Zgodovina glasbe na Slovenskem 1* (Od začetkov do konca 16. stoletja). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012, str. 137–218.

Zisterzienser zwischen Zentralisierung und Regionalisierung. 400 Jahre Fürstenfelder Äbtetretreffen - Fürstenfelder Reformstatuten von 1595 bis 1995 (ur. Hermann Nehlsen, Klaus Wollenberg). Frankfurt: Peter Lang, 1998.

Žitko, Salvator: *Zgodovina samostana od 17. do 19. stoletja. V: Sedem stoletij minoritskega samostana sv. Frančiška Asiškega v Piranu* (ur. France M. Dolinar, M. Vogrin), str. 41–63.

Žnidaršič Golec, Lilijana: *Redovništvo na Slovenskem v zgodnjem novem veku. V: Zgodovinski časopis 68* (2014), št. 3–4, str. 304–330.

SUMMARY

CREATING TERRITORIAL AND OTHER CONNECTIONS. THE ORDERS' PROVINCES IN SLOVENIA FROM THE END OF THE 16TH TO THE LATE 18TH CENTURIES

In early modern Europe, the orders' provinces—territorial units comprising several communities of individual religious orders—covered areas that were part of different political entities. The paper focuses on the monasteries and convents operating in the Slovenian (ethnic) territory between the end of the 16th century and the beginning of the independent reign of Joseph II in 1780. The main attention is paid to the predominantly large provincial territories the communities of individual orders belonged to. During the period in question, provincial affiliation underwent several changes, in most cases according to the aspiration of the territorial duke to align ecclesiastical (provincial, diocesan etc.) and political (state) boundaries. In 1609, under Ferdinand II, the convent of the Capuchin friars in Gorizia was transferred from the »foreign« Venetian province to the »home« province of Styria, and in 1653, Ferdinand III decreed that the Augustine Hermits' monasteries of the Styrian-Carinthian province join the ones in the Austrian province. Under Leopold I, the monasteries of the Conventual Franciscans (Minorites) in Gorizia, Trieste, and Grignano near Trieste became part of the Styrian-Carinthian province (1668), while the Dominican convents in Ptuj and Novi Klošter became part of the Hungarian-Austrian province (1702). After 1702, the newly established Austrian province encompassed all the communities of Discalced Carmelite friars in the Austrian hereditary lands, including the community at Kostanjevica near Gorizia. In 1769, Maria Theresa ordered the incorporation of the Servite convents in Duino and Gradisca d'Isonzo into the province of Tyrol. Similar steps were taken by the authorities of the Republic of Venice, on the territory of which were located the monasteries in Koper, Izola, and Piran. Beside territorial dimensions, the ethnic and linguistic aspects are pointed out at the provincial and the individual community levels. Multi-ethnicity and multilingualism, characteristic of earlier periods, began to be considered an obstacle. In the Franciscan, Capuchin, and Jesuit provinces an important unifying role was played by the formation system with relocations of places housing religious novices and the philosophical and theological studies as well as by frequent relocations of their members. The suppression of the Jesuit order in 1773 and the Josephine dissolutions in 1782–1787 not only impoverished the religious »landscape«, but also severed many a tie in various fields, such as music, architecture and fine arts.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 27-789-774(497.4)"10/17"

Prejeto: 26. 9. 2017

Samostani in župnije. Inkorporacije in patronati samostanov v današnji Sloveniji

VINCENC RAJŠP

doktor zgodovinskih znanosti

Dunaj

e-pošta: vincenc@rajsp.si

Izvleček

Lastniški gospodje (Eigenkirchenherren) so samostanom inkorporirali župnije, na katerih so ti izvrševali patronatske pravice. Na slovenskem jezikovnem območju so bili to zemljiški gospodje, oglejski patriarhi in salzburški nadškofje. Za najstarejšo inkorporacijo velja župnija Kamnica, ki so jo Spanheimi inkorporirali samostanu Šentpavel na Koroškem (St. Paul in Kärnten). V naslednjih stoletjih so dobivali patronatske župnije vsi moški in ženski srednjeveški samostani, razen Kartuzijanov. Največ patronatskih župnij sta imela cistercijanska samostana v Kostanjevici in Stični ter nemški viteški red.

Abstract

MONASTERIES AND PARISHES. INCORPORATION AND PATRONAGE OF MONASTERIES IN THE PRESENT-DAY SLOVENIA

Feudal lords (Eigenkirchenherren) incorporated parishes in monasteries where they were exercising their rights of patronage. Patrons in the Slovene linguistic area were feudal lords, Aquileian patriarchs, and Salzburg bishops. The oldest incorporation was the incorporation of Kamnica parish into the monastery of St. Paul in Carinthia by the Spanheim family. In the following centuries, all medieval male and female monasteries but Carthusians were given patron parishes. Cistercian monasteries in Kostanjevica and Stična and Teutonic Order owned the most patron parishes.

Ključne besede:

redovi,
samostani,
patronati,
župnije

Key-words:

Orders,
monasteries,
patronage,
parishes

Tako kot drugod v Evropi so tudi v slovenskem prostoru lastniški gospodje cerkva (Eigenkirchenherren), oglejski patriarhi, salzburški nadškofje in vladarji vključevali (inkorporirali) številne pražupnije in župnije v samostane, na nekaterih so ti uveljavljali patronatske pravice. Inkorporirane župnije so bile za samostane v prvi vrsti vir dohodkov, v njih pa so bili dolžni organizirati dušno pastirstvo. To so lahko izvrševali direktno, z duhovniki iz samostana ali pa s pomočjo najetih duhovnikov – vikarjev. Jakob Richter zelo negativno ocenjuje prakso nameščanja vikarjev v razpravi *O inkorporacijah*¹. Šteje jih za nezdrav pojav v dušnem pastirstvu: »Eden izmed nezdravih pojavov, s katerimi se cerkveni zgodovinar v srednjem veku srečuje tudi v naših krajih, so številne inkorporacije velikih, razsežnih župnij ali pražupnij raznim drugim cerkvenim ustanovam, kakor npr. škofijskim sedežem ali menzam, kanoniškim kapitljem, samostanom itd.«²

Ne glede na to, kako zgodovinar presoja inkorporacije, je dejstvo, da so te del cerkvene prakse od srednjega veka do jožefinskih reform v zadnji tretjini 18. stoletja, večkrat pa tudi še dalj časa. S pomočjo inkorporacij in patronatov na posameznih župnijah lahko namreč iščemo verske, pa tudi kulturne in gospodarske vplive posameznih samostanov in drugih patronov, ki so bili tesno povezani s centri, iz katerih so tudi sami črpali. Te povezave bomo skušali predstaviti z zemljevidi povezanosti redovnih hiš in zemljevidi redovnih provinc na slovenskem ozemlju v slovenskem redovnem atlasu, za katerega upam, da nam ga bo uspelo izdelati.

Največ inkorporiranih župnij in patronatov na slovenskem jezikovnem območju so imeli srednjeveški samostani, benediktinski samostan v Gornjem Gradu, Šentpavel na Koroškem, Admont, danes oba v Avstriji, cistercijanski opatiji v Stični in Kostanjevici, dominikanski samostan v Studenicah in nemški viteški red.

Inkorporacije župnij v redove so v slovenskem prostoru zelo zgoden pojav. Stolni prošt Hartwig von Spanheim je leta 1093 spanheimsko lastniško cerkev v Kamnici inkorporiral v samostan Šentpavel na Koroškem (**St. Paul in Kärnten**).³ Ta je pozneje prejel še fare: Mohliče (Möchling) na Koroškem, Brezno, župnijo Sv. Lovrenc na Pohorju, ki je bila leta 1191 izločena iz pražupnije Hoče z romarsko cerkvijo Marije Pomagaj v Puščavi, Sv. Jurija na Remšeniku, Sv. Martina v Libeličah in Device Marije na Prevaljah.⁴

Leta 1139 je bila v benediktinski samostani v **Admontu** inkorporirana lastniška cerkev grofov Wittenswald v Jarenini. Samostan je imel patronat še nad cerkvami: Svečina, Sv. Jurij ob Pesnici, Spodnji Kungoti, Sv. Jakob v Slovenskih goricah, Šentilju, Sv. Lenart v Slovenskih goricah in Sv. Jurij v Slovenskih goricah.

Benediktinski samostan v Gornjem Gradu je že ob ustanovitvi leta 1140 prejel tamkajšnjo pražupnijo, nato pa še pražupnije Škale leta 1261, Sv. Mihael pri Šošanjju, Sv. Ilj pri Velenju, Sv. Janž na Peči in Šoštanj⁵ in z njo podružnične cerkve, 1332 Braslovče, 1346 Pilštanj in leta 1398 Hoče.⁶ Samostan v Gornjem Gradu je bil ukinjen leta 1473, premoženje pa je prešlo v last škofije v Ljubljani, ki sta jo v letih 1461–1462 ustanovila cesar Friderik II. in papež Pij II. Škofiji je pripadla samostanska posest skupaj z večino župnij.

Največ patronatov sta na slovenskem govornem področju imela cistercijanska samostana v Stični in Kostanjevici.

Cistercijanski samostan Stična je bil ustanovljen leta 1136. Določila v redovnem statutu cistercijanov iz leta 1134 kažejo na to, da se niso imeli name-

¹ Richter: *O inkorporacijah*, str. 76–82.

² Prav tam, str. 76.

³ Höfler: *O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem*, str. 18.

⁴ Žák: *Österreichisches Klosterbuch*, str. 76; Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 110.

⁵ Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 96.

⁶ Richter: *O inkorporacijah*, str. 77.

na posvečati dušnopastirskemu delu. Krst otroka so dovoljevali le ob smrtni nevarnosti, spočetka so prepovedovali tudi pridiganje, vendar so ta pravila pozneje spremenili, saj je sam ustanovitelj Bernard pridigal za udeležbo na križarskih vojnah. Na generalnem kapitlju leta 1214 so opati samostanom prepovedali sprejemati župnijske cerkve. Vendar je generalni kapitelj spremenil stališče leta 1235, ko je določil, da naj samostani, ki so prejeli posesti s cerkvami, tam, kjer se je služba božja dotlej redno opravljala, to opravljajo tudi naprej.⁷ Sprva je generalni kapitelj izrecno prepovedoval, da bi redovniki upravljali župnije in vršili dušno pastirstvo, vendar se je tudi to spremenilo, tako da so na farah delovali tudi redovniki.⁸

Tudi prakso pokopov v samostanih sta cistercijanski in kartuzijanski red dovoljevala le postopoma, čeprav so bili povezani z velikimi dohodki. V samostanu Kostanjevica, kjer je imela grobnico družina ustanoviteljica Spanheimov, so dobrotnike pokopavali že od srede 13. stoletja. V Stični so bili med prvimi pokopani ustanovitelji gospodje Višnjegorski, nato pa tudi člani številnih drugih plemiških družin (Turjaški od leta 1230, ko so kot samostanski odvetniki nasledili Višnjegorske).⁹

V srednjem veku sta samostana v Stični in Kostanjevici upravljala inkorporirane župnije pretežno s svetnimi duhovniki, po protireformaciji pa so opati v bližnjih farah začeli v večji meri nameščati redovne duhovnike. Za drugo polovico 16. stoletja imamo podatke, da je imel stiški opat probleme z redovniki, ker so ti želeli delovati v farah.¹⁰ Vikar oglejskega patriarha Francesco Barbaro je ob vizitaciji leta 1593 prepovedal, da bi nameščal redovnike v župnije, ker »*bivanje redovnikom zunaj samostana ni v korist njihovemu redovnemu življenju*«. Leta 1651 pa je generalni kapitelj dovolil vsem samostanom v Avstriji, tako tudi na Slovenskem, da kandidate, potem ko jih izpraša ordinarij ali njegov namestnik, za stalno ali pa do naslednjega kapitlja namestijo v svoje župnije. V drugi polovici 17. stoletja pa ponovno zasledimo nezaupanje vizitatorjev samostanov do dušnopastirskega dela redovnikov.¹¹ V 18. stoletju pa so redovniki vsaj v župnijah blizu samostana redno opravljali dušnopastirsko službo.

Samostan Stična je imel v slovenskem prostoru med vsemi samostani največ inkorporiranih župnij, ki jih je prejel v letih 1256 do 1668 na Dolenjskem in Štajerskem, dve župniji pa je prejel tudi na Gorenjskem. Stiški opatiji so priključevali fare oglejski patriarh, papež in deželni knezi. Na Štajerskem je bila priključena naslednja župnija: Sv. Peter v Savinjski dolini 1256.

Kot vzrok izročitve sta tako oglejski patriarh (1256) kot papež (1257) podarila »*napade in škodo, ki so jo menihom povzročili zlobneži*«. Sedež župnije so v prvi polovici 16. stoletja prenesli v Žalec, h kateri so odtlej poleg cerkve Sv. Petra v Savinjski dolini spadale še vikariatne cerkve: Sv. Martina na Teharjah, Sv. Jakoba v Galiciji, Sv. Martina v Šmartnem ob Paki.

Zunaj tega območja je ostala župnija sv. Danijela v Celju, vendar si je tudi tu lastil pravice opat v Stični, zaradi česar je prihajalo do sporov med njim in oglejskim patriarhom oziroma savinjskim arhidiakonom. Zadeve so se uredile šele konec 17. stoletja, ko je bil ustanovljen stiški arhidiakonot in so po odredbi oglejskega patriarha Janeza Delfina pripadle vse stiške župnije stiškemu arhidiakonatu.¹²

Večino župnij je samostan prejel iz gmotnih razlogov. Kot razlog za inkorporacijo župnije Sv. Vida pri Stični leta 1389 omenja patriarh gmotno stisko

⁷ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, str. 32.

⁸ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, str. 33; Lekai: *Geschichte und Wirken der Weissen Mönche*, str. 202.

⁹ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, str. 34.

¹⁰ Mlinarič: *Stiška opatija 1136–1784*, str. 813.

¹¹ Prav tam, str. 814.

¹² Prav tam, str. 815.

samostana zaradi velikih izdatkov za goste, ki jih je dolžan po redovnih statutih sprejemati, ker mora vzdrževati 150 oseb in ker mu svetna oblast nalaga velika bremena. Vendar inkorporacija ni potekala mirno, samostan se je z župnikom zapletel v spor, zaradi česar je papež Bonifacij IX. samostanu odvzel župnijo, redovnike izobčil in nad samostanom izrekel interdikt, vendar leta 1403 oboje preklical. Leta 1399 je samostan pridobil patronat nad župnijo Dobrnič, papež Bonifacij IX. je dal dovoljenje, da samostan za župnika lahko namesti svetnega duhovnika ali pa redovnika.¹³ Vojvoda Albreht IV. je leta 1399 določil, da samostan na vseh inkorporiranih župnijah po smrti vikarjev dobi njihovo zapuščino.

Na Kranjskem so bile v samostan inkorporirane župnije: Šentvid pri Stični (1389), Krka, Višnja Gora, Šmartno pri Litiji, Prežganje, Bela Cerkev (1454), Šmarje (1497), Škocjan, Šmarjeta, Raka, Šempeter pri Novem mestu, Žužemberk, Dobrnič (1399), Šmarje, Sora, Trebnje (1617), Mirna, Sv. Križ pri Litiji in Hinje. Do ukinitve reda jih je bilo skupaj 28.¹⁴

Leta 1516 je samostan pridobil še župnijo Šmarje pri Ljubljani. 1663. leta je samostan dobil patronat nad župnijo Trebnje, razlog je bila zidava samostana.¹⁵ Stična si je leta 1633 z zamenjav za neko posest z vetrinjskim samostanom pridobila župnijo Sora, vendar jo je imela le 100 let, ko jo je odstopila zaradi sporov z ljubljansko škofijo. Kot zadnjo je samostan Stična pridobil župnijo sv. Mihaela v Mengšu, ki jo je kupil od samostana v Dunajskem Novem mestu.¹⁶ K župniji Mengeš so spadali še vikariati: Sv. Marjeta v Dolu, Sv. Marija v Čemšeniku, Sv. Andrej na Vačah ter Sv. Peter in Pavel v Zagorju ob Savi.

Pridobitev fare Mengeš (1669) s strani stiške opatije ima posebno zgodovino. Cesar Friderik III. jo je leta 1461 inkorporiral v cistercijanski samostan v Dunajskem Novem mestu (Wiener Neustadtu), leta 1668 jo je ta predal samostanu v Stični skupaj s podružnicami: Vače, Čemšenik, Zagorje in Dol, za kar je samostan Stična moral poravnati dolgove in izplačati vsoto v višini 11.000 goldinarjev.¹⁷

Po samostanskih župnijah se je v drugi polovici 16. stoletja širila reformacija, je prihajala predvsem iz gradov. Spremljalo jo je veliko pomanjkanje katoliške duhovščine, saj so duhovniki prihajali celo iz Dalmacije. »Protireformacijo« je začel stiški opat Jakob Klafferle (1577–1580), predvsem pa opat Lavrencij Zupan (1580–1600).¹⁸

Cistercijanski samostan Vetrinj (Viktring) na Koroškem je prejel leta 1342 od oglejskega patriarha faro Sora, ki jo je leta 1631 predal stiški opatiji.

Cistercijanski samostan Kostanjevica (Landstrass) je bil ustanovljen leta 1234. Prvo faro mu je leta 1249 izročil ustanovitelj Bernhard Spanheim. Samostan se je zavezal, da bo skrbel za dušno pastirstvo, službo župnika pa naj bi opravljal svetni duhovnik.¹⁹ Vojvoda je s podelitvijo patronata želel samostanu gmotno pomagati, obenem pa je tudi pričakoval, da mu bo samostan pomagal pri utrjevanju oblasti ob Kolpi. Leta 1280 je Bernhardovo priključitev potrdil oglejski patriarh Raimund della Torre. Faro je lahko upravljal redovnik ali svetni duhovnik, ki je moral najeti kot pomočnika še dva svetna duhovnika. Kot drugo je prejel samostan faro Sv. Jurija v Vivodini (danes Hrvaška), v papeškem desetinskem seznamu se prvič omenja leta 1323. Samostan je prejel patronat še nad faro Sv. Mihaela v Žumberku (danes Hrvaška), ki se omenja v papeškem desetinskem seznamu leta 1296, vendar letnica pridružitve ni znana. Pravico patronata si je lastila tudi žumberška gosposčina. Do poravnave je prišlo leta 1405,

¹³ Mlinarič: *Stiška opatija 1136–1784*, str. 816.

¹⁴ Žák: *Österreichisches Klosterbuch*, str. 129.

¹⁵ Mlinarič: *Stiška opatija 1136–1784*, str. 826.

¹⁶ Prav tam, str. 827.

¹⁷ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, str. 34.

¹⁸ Mlinarič: *Stiška opatija 1136–1784*, str. 831.

¹⁹ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, str. 34.

pravica patronata je bila priznana obema, župnike pa sta imenovala izmenoma. V 18. stoletju si je pravico patronata s kostanjeviško opatijo delil karlovški generalat.²⁰ Leta 1331 je Oton IV. (Otto IV. der Fröliche), vojvoda Avstrije, Štajerske in Koroške priključil opatiji faro sv. Petra v Mokronogu, izročitev je potrdil oglejski patriarh Paganus della Torre. Patriarh Pagan je leta 1331 izročil samostanu pražupnijo Sv. Ruperta na Vidmu ob Savi (danes Krško Videm) kot pomoč zaradi škode, ki so jo povzročili madžarskih napadi. Določene so bile vsote: videmski vikar 26 dukatov na leto, sevniški kaplan 28, kaplan pri sv. Lovrencu v Brežicah 12, za Rajhenburg vsota ni določena.²¹

Župnija je bila zelo obsežna, pokrivala je območje med Sotlo, laško in pilštanjsko župnijo ter Savo. Že v srednjem veku so se izločile tri samostojne dušnopastirske postojanke: Sevnica, Rajhenburg in Brežice (sv. Lovrenc).²² Iz videmske prafare sta se izločili še cerkev na Sromljah leta 1753 in v Dobovi 1765. Samostan je imel veliko sporov z videmskimi vikarji, ki sta jih reševala patriarh in tudi Rim, kar je povzročalo velike stroške. V letu 1333 je koroški vojvoda Henrik kostanjeviški opatiji podelil patronatske pravice nad župnijo sv. Janeza Krstnika v Kovorju. Cesar Friderik III. pa mu je podelil patronat župnije Sv. Križ (Podbočje), kar je potrdil papež Sikst IV. leta 1474, z njo pa je prišla k samostanu še podružnica sv. Jurija na Čatežu. V 18. stoletju so obe dušnopastirski postojanki večkrat upravljali redovniki. Iz leta 1547 je ohranjen seznam dajatev posameznih patronatskih cerkva.²³ Vikar v Vidmu je dajal letno 20 goldinarjev, vikar v Sevnici 10, trebelski 8, brežiški in kovorski po 4, čateški 3, vikar v Kostanjevici 80 krajcarjev, vikar v Vivodini 60 krajcarjev, žumberški vikar pa dvoletnega koštruna, svetokriški pa zaradi opustošenja Turkov ni plačeval. Kostanjeviško župnijo so od srede 17. stoletja oskrbovali redovniki. Sicer pa je redovnike v svojih župnijah v večji meri nameščal samostan Stična.²⁴

Opata Stične in Kostanjevice sta nad priključenimi župnijami izvajala arhidiakonsko oblast, opata sta bila »archidiakoni nati«, ker jima je bila podeljena osebno. Ker pa je med arhidiakonom, obema opatoma in novomeškimi prošti prihajalo do sporov, sta bila sredi 17. stoletja ustanovljena kostanjeviški in stiški arhidiakoniat za vse samostanske župnije, tudi tiste na Štajerskem. Oglejski patriarhi so jima prepustili pravico do vizitacij župnij in duhovščine na njih, blagoslavljanja cerkvenega posodja in paramentov, oltarjev in temeljnih kamnov za cerkve, opravljala sta lahko vse tiste funkcije, za katere ni bilo potrebno škofovsko posvečenje. V času oglejskega patriarhata je bila opatu arhidiakonatska služba priznana le za njegovo osebo, po ustanovitvi goriške nadškofije pa ne več. Razmere so se temeljito spremenile z jožefinskimi reformami, ko so bili samostani ukinjeni in je cerkvena uprava prešla v celoti v roke škofov ordinarijev, zato novi nosilci patronatskega naslova samostanom inkorporiranih župnij niso imeli primerljivih kompetenc z nekdanjimi.

Večje število patronatov je na Slovenskem imel **nemški viteški red**. Ptujski ministerial Friderik Ptujski je lastniško cerkev v Veliki Nedelji, ki je nastala na ozemlju, s katerega so pred tem pregnali Madžare, konec 12. stoletja inkorporiral v red, kar je potrdil salzburški nadškof Eberhard leta 1236. Župnija v Ormožu je bila inkorporirana leta 1222, patronat je imel red še nad farami Središče ob Dravi, Sv. Miklavž pri Ormožu in sv. Tomaž pri Veliki Nedelji. Na Kranjskem je red upravljala fari Metliko in Podzemelj, patronat pa je izvrševal še v župnijah: Semič, Črnomelj in Vinica.²⁵

Že pred letom 1323 je župnijo na *Polzeli* prejel **malteški viteški red**, s

²⁰ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, str. 35.

²¹ Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 91.

²² Mlinarič: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, str. 36.

²³ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, str. 37.

²⁴ Prav tam, str. 37.

²⁵ Žák: *Österreichisches Klosterbuch*, str. 12.

svojimi duhovniki jo je oskrboval do leta 1780, ko je prodal graščino, v župnijo pa so prišli škofijski duhovniki.²⁶

Patronatske pravice so imeli tudi ženski samostani. V samostan dominikank Studenice, ki je bil ustanovljen leta 1237, je oglejski patriarh Bertold Andeški leta 1245 inkorporiral pražupnijo sv. Marije v Slivnici.²⁷ Slivniški župniki so bili odtlej le vikarji, ki so prejeli manjši del dohodkov, glavino je prejel studeniški samostan. Pravico do imenovanja župnika si je pridržal patriarh, patronatske pravice pri novonastalih župnijah pa je imel samostan.²⁸ Pozneje je samostan pridobil še patronat nad farami: Laporje, Poljčane, Makole, Črešnjevec, Zgornja Polskava, Sv. Martin na Pohorju, Slovenska Bistrica, Fram, Slivnica, in Cirkovce.²⁹ Ker je bil samostan Studenice na ozemlju župnije Konjice, na področju vikariata Poljčane, je patriarh leta 1251 izpeljal zamenjavo cerkva v Laporju in Poljčanah v župniji Konjice s cerkvami Tinje in Venčesl v župniji Slivnica, tako je prišel samostan na območje župnije Slivnica, v kateri je imel patronatske pravice.³⁰

Samostan dominikank v **Radljah ob Dravi (Marenberg)** je v letu 1256 prejel od Gizele Marenberške patronatske pravice (*ius patronatus*) in še nekatere pravice nad cerkvijo v Zweikirchnu pod gradom Hardegg na Koroškem. Samostan je imel pravico predlagati kandidate za mesto župnika in pravico do določenih letnih dohodkov. Iz neznanih razlogov je samostan pozneje izgubil patronatsko pravico.³¹ Samostanska cerkev v Marenbergu je bila odprta tudi za vernike, ki so prihajali k različnim slovesnostim. Izrecno pa je bilo prepovedano opravljanje župnijskih pravic: krščevanje, vodenje procesij, ki so bile povezane z nekaterimi liturgičnimi obredi cerkvenega leta, poroke in pokopavanje mrličev. Vendar je papež Aleksander IV. (1241–1256) z listino podelil dominikankam pravico do pokopavanja mrtvih v samostanu, ki so za življenja darovali za duhovne ustanove in so si želeli zagotoviti molitve v samostanu. S tem pa se je večalo tudi število duhovnikov v samostanu. V samostanu so imele sedež številne bratovščine, kot so: roženvenske Matere božje, sv. Jožefa in škapulirska bratovščina.³²

Med Slovenci so bili zelo pomembni kartuzijanski samostani. Obstajale so štiri kartuzije: Bistra, Žiče, Jurklošter in Pleterje. Kartuzije praviloma niso imele inkorporiranih far niti niso izvrševale patronatskih pravic. Spovedovanje in krščevanje je bilo kartuzijanom sprva prepovedano. Izjema je veljala le ob smrtni nevarnosti ter za samostansko služinčad, pri čemer so bile izvzete ženske. V začetku je bilo kartuzijanom prepovedano tudi pridiganje, vendar so si pozneje posamezne postojanke pridobile dovoljenje. Praktično dušnopastirsko delo so kartuzijani poskušali nadomestiti s pisanjem.³³

Katuzija Bistra je edina pridobila patronat nad župnijo Cerknica, ki ji ga je podelil oglejski patriarh Ludvik della Torre (1359–1365). Župnija s številnimi podružnicami je bila takrat zelo velika. Ker je listina o inkorporaciji zgorela v požaru samostana leta 1382, je papež Bonifacij IX. (1389–1404) izdal 23. marca 1395 nov inkorporacijski dokument. Vendar kartuzijani župnije niso prevzeli vse do začetka 17. stoletja.³⁴ V drugi polovici 16. stoletja so bili župniki v Cerkni-

²⁶ Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 96.

²⁷ Mlinarič: *Marenberški dominikanski samostan 1251–1782*, str. 247; Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 143.

²⁸ Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 80.

²⁹ Žák: *Österreichisches Klosterbuch*, str. 288.

³⁰ Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 81.

³¹ Mlinarič: *Marenberški dominikanski samostan 1251–1782*, str. 247.

³² Prav tam, str. 249.

³³ Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 452.

³⁴ Prav tam, str. 453.

ci pristaši reformacije luteranske smeri.³⁵ V času protireformacije je v cerkvene zadeve odločneje posegel deželni knez, ki je leta 1610 predlagal tudi župnika. Deželni knez Ferdinand II. je kartuziji Bistra potrdil patronatske pravice z listino z dne 20. maja 1618. Samostan se je obvezal, da bo poleg vikarja vzdrževal zadostno število duhovnih pomočnikov za dušno pastirstvo.³⁶ Vendar tudi še v 17. stoletju kartuzijani niso uspeli v celoti uveljaviti patronatskih pravic. Dokončno je prišla župnija Cerknica v popolno posest kartuzije Bistra v začetku 18. stoletja, ko je bil za Bistra ustanovljen samostojen arhidiakonot, prior Hugo (1670–1704) pa imenovan za arhidiakona.³⁷

Tudi beraški redovi običajno niso prejeli patronatov v farah. Tudi tukaj naletimo na izjeme, minoriti iz Gradca so namreč leta 1617 prejeli patronat nad župnijo Sv. Vid, ki se je 1610 izločila iz župnije Hoče.³⁸ Po dostopnih podatkih je bil razlog ekonomski. Prav tako je iz ekonomskih razlogov predal nadvojvoda Ferdinand leta 1615 župnijo Sv. Lovrenc na Dravskem polju z romarsko cerkvijo na Ptujski Gori jezuitskemu kolegiju v Gradcu.³⁹ Jezuitskemu kolegiju v Ljubljani je isti vojvoda podelil posest kartuzijanskega samostana v Pleterjah, kjer pa ni bilo sedeža župnije.

Zaključek

Dušnopastirska dejavnost ni bila prvotna naloga srednjeveških redov in samostanov. V redno dušno pastirstvo na župnijah so se le postopoma vključevali. Fare so bile zaradi »nadarbin«, zemljiške posesti, ki so jim jo podeljevali ustanovitelji, tudi pomembne ekonomske postojanke. Vsaka župnija, tako kot druge cerkvenopravne ustanove, je imela »varuha« patrona, ki je skrbel za materialno plat in nameščal duhovnike. Njihovih prihodkov pa patroni velikokrat niso uporabljali predvsem za plačilo duhovnikom, ki so na župnijah delovali, temveč so jih uporabljali za plačilo zaslug tistim, ki so zanje opravljali druge službe. Od tod praksa »kopičenja nadarbin«, ki so jo, največkrat vladarji, dovoljevali za izboljšanje plač – dohodkov izbranih »uradnikov«. Podobno so tudi samostani, ko jim za izvrševanje naloženih dolžnosti lastna posest ni več zadostovala, prejeli fare kot finančno podporo. V teh farah so nato nameščali duhovnike – vikarje, ki so izvrševali dušno pastirstvo. Vendar so v nadaljnjem razvoju nameščali tudi lastne redovne duhovnike. Nedvomno pa so bili vikarji, še bolj pa seveda redovni duhovniki, povezani z duhovnostjo samostana, ki so jo širili tudi v župnijah. Za poznavanje duhovnega vpliva samostanov pa žal na Slovenskem še nimamo primerne literature, saj je njihov vpliv zaradi poznejših cerkvenih reform cesarja Jožefa II. dobival negativno konotacijo.

VIRI IN LITERATURA

LITERATURA

Höfler, Janez: *O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem. Prolegomena k historični topografiji predjožefinskih župnij*. Ljubljana 1986.

Kovačič, Fran: *Zgodovina Lavantinske škofije 1228–1928*. Maribor 1928.

³⁵ Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 457.

³⁶ Prav tam, str. 465.

³⁷ Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 472; Milkowicz: *Die Klöster in Krain*, str. 135.

³⁸ Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 78.

³⁹ Prav tam, str. 78.

Lekai, Louis: *Geschichte und Wirken der Weissen Mönche*. Köln 1958.

Mlinarič, Jože: *Kartuzija Bistra*. Ljubljana 2001.

Mlinarič, Jože: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*. Kostanjevica na Krki 1987.

Mlinarič, Jože: *Marenberški dominikanski samostan 1251–1782*. Celje 1997.

Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto 1995.

Richter, Jakob: O inkorporacijah. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 7 (1971), št. 1, str. 76–82.

Milkowicz, Wladimir: *Die Klöster in Krain. Studien zur österreichischen Monasteriologie*. Wien 1889.

Žák, Alfonz: *Österreichisches Klosterbuch. Statistik der Orden und Kongregationen der katholischen Kirche in Österreich*. Wien 1911.

SUMMARY

MONASTERIES AND PARISHES. INCORPORATION AND PATRONAGE OF MONASTERIES IN THE PRESENT-DAY SLOVENIA

Although pastoral care was not the primary task of medieval orders and monasteries, they began to get involved in parish pastoral care gradually. Parish founders or owners granted parishes to monasteries for economic reasons. Parishes were sound economic outposts, owing to »prebends«, therefore donations enabled monasteries to strengthen their economic base, be it for the main activity or other tasks given to them by donors (defence against external »enemies«). Monasteries appointed priests – vicars in the parishes to perform pastoral care. Initially, external priests were appointed, however, over time monasteries started to appoint their own priests. Vicars and especially monastic priests were doubtlessly connected to monastic spirituality that they spread to other parishes. Monasteries had different numbers of parishes. Benedictine monasteries St. Paul and Admont (both in Austria today) had a large number of parishes in Styria, the most patronages in Carniola were owned by Cistercian monasteries Stična and Kostanjevica, while Teutonic Order also had several parishes in Styria and Carniola. Patron parishes were also owned by female orders, such as Dominican nuns in Radlje and Studenice. Monasteries lost their role as patrons within parish organisational network with church reforms implemented by Joseph II and related dissolution of monasteries. The link between monasteries and parishes later gained negative connotation although all of the assets of the dissolved monasteries and not only those of parish churches were mostly intended for the new organisation of parishes.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-535-789.24:783(497.4)(091)

Prejeto: 10. 11. 2017

Nekateri vidiki povezovalne vloge glasbe v poznosrednjeveških provincah kartuzijanskega reda

KATARINA ŠTER

dr., znanstvena sodelavka – raziskovalka
Muzikološkem inštitutu ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana;
e-pošta: katarina.ster@zrc-sazu.si

Izvleček

Gregorijanski koral že od samega začetka predstavlja pomemben dejavnik v življenju kartuzijanskega reda kot celote, pa tudi njegovih posameznih provinc in posameznih ustanov. Glasbeno življenje v posamezni provinci in povezovalno vlogo koral na tej ravni je zato treba opazovati v odnosu do obeh drugih ravni: širše redovne in ožje samostanske. Kartuzijanski koral je glasba, ki je imela v srednjem veku (in ima še danes) na prvem mestu liturgično vlogo. Estetska oz. povsem glasbena vloga je tej, vsaj na ravni prioritete, podrejena, čeprav je bila skozi zgodovino zaželeno in v redu skrbno negovana. V okviru provinc so glasbene povezave potekale predvsem na ravni zapisane liturgične glasbe, prek koralnih rokopisov, nekoliko manj pa na ravni izvedbe, ki se je oblikovala v določenih hišah, čeprav so menihi v okviru posameznih provinc prek potujočih kartuzijanov, priorjev in vizitatorjev prihajali v stik tudi s to platjo glasbe.

Abstract

CERTAIN ASPECTS OF THE INTEGRATING ROLE OF MUSIC IN THE LATE
MIEVEAL PROVINCES OF CARTHUSIAN ORDER

Since the very beginning, Gregorian chant have represented an important factor in the life of the Carthusian order as a whole and also of its individual provinces and institutions. Music in individual provinces and the connecting role of chant at this level therefore should be examined in relation to both other levels: a broader level of the order and narrower level of individual monasteries. In the Middle Ages the Cartusian chant had primary a liturgical role (this remains unchanged until today). Aesthetic or purely musical role is inferior to the liturgical one, although it was considered desirable throughout history and carefully nurtured in the Order. Music links within provinces emerged primarily in the field of written liturgical music, through chant manuscripts, and slightly less at the performance level in certain houses; monks in individual provinces came into contact with this other side of music through traveling Carthusians, priors, and visitors.

Ključne besede:

meniški redovi,
kartuzijani,
skupnost,
redovne province,
gregorijanski
koral

Key-words:

monastic orders,
Carthusians,
monastic
community,
order provinces,
Gregorian chant

Uvod¹

Zgodovino meniških redov so – še posebej v srednjem veku, t. i. monastični dobi Evrope – močno zaznamovale kompleksne in mnogoplastne vrste povezav. Karizma posameznih redov in njihovi vplivni člani so vplivali na druge redove in klerike posvetnih cerkva. V zadnjem času se vse bolj preučujejo tudi različne povezave med meniškimi redovi in laiki, pa naj gre za gospodarsko, politično ali intelektualno vlogo, ki so jo določeni redovi imeli v nekem okolju v nekem času. Tesne povezave so obstajale znotraj redov, še posebej med posameznimi redovnimi postojankami ali med hišami iste province; tovrstne povezave so bile seveda odvisne tudi od same notranje organizacije reda. Povezave znotraj redov in z njihovo okolico lahko opazujemo na različnih ravneh in na različnih področjih, prav vsaka od povezav pa nam lahko odkrije kakšno značilnost posameznega reda.

Svojevrstno izhodišče preučevanja posameznih redov in njihovih povezav je lahko tudi njihova glasba. Ta je imela v različnih redovih – tudi v primerih, ko je šlo za isti repertoar – lahko različno vlogo in pomen. Tudi tu, tako kakor pri drugih povezavah, lahko poudarimo različna izhodišča in konstelacije povezav, ki so se skozi zgodovino spreminjali, kot so se skozi čas spreminjale meniške skupnosti v posameznih samostanih. Ko govorimo o glasbi meniških redov, se najprej sprašujemo o tem, kakšno oz. katere vrste glasbo so različni redovi izvajali v okviru svoje liturgije (ali ob drugih, morda celo neliturgičnih priložnostih, ki so obstajale v življenju nekaterih redov). Ali so tudi tu v nekem času obstajale povezave z drugimi redovi, večjimi verskimi središči in celo centri posvetne umetnosti? Ali je glasba posameznih meniških redov vplivala na (tako sakralno kakor posvetno) glasbo laikov in ali je tudi posvetna glasba vplivala na glasbo v samostanih? Kakšno je bilo glasbeno življenje v okviru posameznega reda? In nazadnje: ali je tudi glasba sama znotraj nekega reda lahko oblikovala redovno skupnost in njeno identiteto? Ali je menihe lahko povezovala med seboj? Ali je na nek način lahko med seboj povezovala tudi menihe znotraj posameznih redovnih provinc?

Tudi če se moramo omejiti na določeno časovno obdobje v zgodovini, lahko ugotovimo, da je glasbeno življenje v različnih redovih potekalo zelo različno. V srednjem veku je bila glasba tako rekoč vedno funkcionalna oz. je imela »uporabno« vrednost, ker je bila namenjena določenim priložnostim (kar nikakor ne zmanjša njene umetniške vrednosti, kakor jo razumemo danes). V okviru različnih redov je imela glasba do določene mere isto vlogo, v določenih značilnostih pa se med posameznimi redovi pojavljajo razlike. Pričujoči prispevek je posvečen glasbi določenega meniškega reda – kartuzijanov, in sicer še posebej povezovalni vlogi glasbe v okviru posamezne redovne province,² pri čemer je njegovo povezovalno vlogo tu težko ločiti od povezovalne vloge, ki jo je imel v redu kot celoti, še bolj pa znotraj posameznih ustanov reda. Na ravni provinc je raziskovanje glasbe najbolj izmuzljivo, saj viri glasbe ne omenjajo kot nekaj, kar bi bilo lastno določenim provincam ali značilno zanje; v okviru

¹ Pričujoči prispevek je nastal v okviru programa ARRS P6-0004: Raziskave slovenske glasbene preteklosti (2015–2020).

² Vsebinsko se pričujoči prispevek navezuje na članek iste avtorice »Wenn die Zellen der Eremiten in einer Gemeinschaft aufgehen: Musik als Verbindungsfaktor im mittelalterlichen Kartäuserorden« (predvidena objava v letu 2018), ki se nanaša predvsem na vlogo glasbe v izgradnji samostanske skupnosti znotraj ene redovne postojanke, medtem ko se pričujoča razprava nanaša na širšo in doslej še slabo raziskano povezovalno vlogo glasbe kartuzijanov v okviru posameznih provinc, predvsem s primeri iz province Alemania superior, del katere so bile tudi kartuzije na Slovenskem. Nekateri deli starejšega besedila so tu tako povzeti, saj je glasbeno povezovanje v okviru skupnosti ene hiše predpostavka glasbenega povezovanja v okviru province.

kartuzijanskega reda to tudi ni bilo zaželeno. A čeprav je bil red v vseh ozirih močno centraliziran, so se posamezne province med seboj vendarle povezovale tudi na glasbenem področju. Kot bo predstavljeno v nadaljevanju, je bil gregorijanski koral že od samega začetka izjemno velikega pomena za kartuzijane in njihovo skupnostno življenje, zaradi česar predstavlja pomemben dejavnik v življenju reda.

Kartuzijanski red, njegova zgodovina in izhodišča meniškega življenja

Kartuzijanski red je leta 1084 ustanovil sv. Bruno iz Kölna. Nekdanji kanonik iz Reimsa ni načrtoval ustanovitve novega reda, temveč je s šestimi tovariši odšel v samoto in tišino, da bi tam zaživel puščavniško življenje. Sv. Hugo, grenobelski škof, je skupinici pomagal pri naselitvi in tako je bila ustanovljena Grande Chartreuse oz. Velika kartuzija, po kateri so kartuzijani dobili ime. Da bi si olajšali preživetje v divjini, so puščavniki med seboj sodelovali pri nekaterih delih, zelo verjetno pa so že od samega začetka skupaj obhajali tudi del liturgije, vključno z liturgičnim petjem.³ Skupna dela so omogočala fizično preživetje, skupna liturgija pa duhovno preživetje skupnosti. Na ta način so se kartuzijani tudi navezali na obstoječe monastične in druge tradicije. Red je sicer »uradno« zaživel z izoblikovanjem pravil oz. *Običajev (Consuetudines)*, ki jih je sestavil peti prior kartuzije Guigo I. leta 1127 ali 1128, kljub temu pa je ohranil svoj prvotni eremitski značaj in se tako ni preveč približal drugim meniškim redovom (npr. kontemplativnim benediktincem in cistercijanom). Zaradi svoje strogosti je red sprva rasel razmeroma počasi, nekoliko bolj pa se je razcvetel v 14. in 15. stoletju. Ustanovitev številnih novih postojank v 14. stoletju je prinesla delitev reda na posamezne redovne province, ki so se tekom stoletja in pozneje še dalje delile naprej. Kljub temu je red vseskozi ohranil izjemno centraliziranost, v kateri je imela osrednjo vlogo Velika kartuzija. Tu so od leta 1140 potekali generalni kapitlji reda. (Le v času velikega zahodnega razkola so generalni kapitlji za kartuzije, ki so bile zveste rimskemu papežu, skoraj dvajset let potekali v kartuziji Žiče, medtem ko so se priorji »avignonskih« kartuzij shajali v Veliki kartuziji.) Z nastopom reformacije v 16. stoletju in turškimi vpadi v nekaterih provincah (v nekaterih pa so težave že dlje časa povzročali napadi husitov) je duhovna in materialna kriza nastopila tudi v kartuzijanskem redu. Številne redovne postojanke so bile opustošene ali razpuščene. Po relativno stabilnem obdobju v 17. in 18. stoletju so nove preizkušnje nastopile s francosko revolucijo in napoelonskimi vojnami v Franciji ter naraščajočo sekularizacijo v številnih deželah. Tudi reforme razsvetljenega Jožefa II. kartuzijanom (in večini drugih redov) niso bile naklonjene in večina samostanov je bila ukinjena. Red je kljub temu preživel in obstaja še danes (pri nas so se kartuzijanski menihi vrnili v Pleterje leta 1904). V bistvenih stvareh se ni spremenil od prvotnih izhodišč, tako da si je prislužil status »nikoli reformiranega« reda, kakor ga je označil papež Inocenc XI.⁴ To seveda ne pomeni, da se red ni nikoli v zgodovini spreminjal ali preobražal, zdi pa se, da so prav natančni in v duhu zmerne askeze napisani Guigovi *Običaji* ter že od začetka skrbno prečiščena liturgija prispevali k temu, da je življenje kartuzijanov ostalo razmeroma nespremenjeno do današnjih dni.

³ Osnovne informacije o kartuzijanskem koralu podajata članka Op de Coul: Carthusian Monks, Grove Music Online, in Lambres, Le Chant des Chartreux.

⁴ Splošne informacije o kartuzijanskem redu in njegovi zgodovini podaja Hogg: The Carthusian Order, str. 7–26. Glej tudi Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, str. 9–15. O času shizme v kartuzijanskem redu piše Bligny: La Grande Chartreuse et son ordre, str. 35–57.

Za kartuzijanski red je njegov eremitski izvor bistvenega pomena, saj po svoji idealni zasnovi še vedno združuje puščavnike, anahorete. Na vprašanje, v kolikšni meri so kartuzijani sploh meniški oz. monastični red, če z meništvom mislimo na »klasično« benediktinsko menišstvo, ni mogoče popolnoma jasno odgovoriti. (Zdi se, da so kartuzijani tu bliže prvotnemu pomenu grške besede *mónos*, sam.) Pomemben vpliv na kartuzijane so imeli puščavski očetje zgodnjih krščanskih stoletij. Nanje in na njihova pravila ter liturgijo so zagotovo vplivali tudi benediktinci, sploh določene benediktinske skupnosti, in nekateri drugi redovi, ne nazadnje pa tudi svetni kanoniki, iz vrst katerih je izšel sv. Bruno.⁵ To dejstvo naj bi se odražalo tudi v značilni kartuzijanski arhitekturi oz. gradnji posameznih hišic za menihe, kar naj bi jim omogočalo več samote,⁶ nekateri raziskovalci pa domnevajo tudi, da na kanonikalni izvor kažejo tudi nekateri vidiki kartuzijanske liturgije.⁷ Zdi se, da se v življenju kartuzijana ves čas odvija kompleksna dinamika med menihom kot članom skupnosti in samotarjem. Za to je po besedah J. Brantley potrebna »dvojna predanost: predanost samoti v okviru samostanske skupnosti in predanost meniški skupnosti znotraj samote puščave«.⁸ Znotraj te značilne dinamike igra liturgična glasba še prav posebno vlogo: v času svojega zvenenja meniha iz samotarskega stanja tako rekoč potegne v skupnost – morda hitreje in učinkoviteje, kot bi ga mogla potegniti katera koli druga dejavnost. Tisto, kar se neposredno izgraja v okviru liturgije skupnosti, je na širši ravni prisotno v celem redu ali njegovih posameznih provincah, le da so glasbene povezave tu nekoliko drugačne narave, saj menihi iz različnih hiš med seboj nimajo stikov, niti v okviru liturgije.

Kartuzijanski eremitizem ima morda korenine tudi v duhu svojega časa. Po času nastanka, prvotni reformni orientiranosti in pretežno kontemplativni usmeritvi je red zelo blizu cistercijanskemu. 12. stoletje, v katerem sta oba redova zacvetela, pa je tudi čas vzpona individualizma, ki je zaznamoval oba redova.⁹ Usmerjenost na posamezno osebo, individuum (ne glede na to, ali je ta v odnosu do laičnega sveta anonimen), je preobrazila staro hierarhijo in med posameznimi člani neke redovne skupnosti poudarila bratsko ljubezen in enakovrednejše medosebne odnose. S tem je bila na drugačne temelje postavljena

⁵ Nekatero vidike kartuzijanskega življenja kot simbioze eremitizma in monasticizma (s kanonikalnim ozadjem) predstavlja Roth: *Kartäuser und Benediktiner*, str. 244–248. Njegov članek obravnava tudi nekatere temeljne razlike med benediktinci in kartuzijani.

⁶ Roth tako meni, da je značilna arhitektura reda povezana s kanonikalnim poreklom ustanovitelja reda.

Roth: *Kartäuser und Benediktiner*, str. 245–246.

O povezavi med kartuzijanskim načinom življenja in posebni vlogi posameznih zidov in zgradb v kartuzijanskih samostanih piše Bales: *Mapping Rituals*, str. 264–267.

⁷ Hansjakob Becker je v svoji odmevni in cenjeni študiji poskušal dokazati, da je kanonikalnega porekla tudi prvi kartuzijanski antifonar, ki naj bi bil šele pozneje monasticiran. Becker: *Die Responsorien des Kartäuserbreviers*. – Dober povzetek najdemo pri Janezu (Jean-Marieju) Hollensteinu, nekdanjemu priorju pleterske kartuzije: »Vprašanje, ali so sv. Bruno in njegovi prvi spremljevalci še molili kanonični oficij, se ne da pojasniti z gotovostjo, je pa verjetno.« Nadalje Hollenstein poudari, da je za srednji vek to vprašanje zelo pomembno, saj zgodovinar na podlagi oblike oficija lahko sklepa o tem, kako je neka skupnost samo sebe dojemala – namreč, ali so hoteli biti kanoniki ali menihi; v primeru sv. Bruna to pomeni odgovoriti na vprašanje, ali je hotel ustanoviti meniški samostan ali pa je le vodil skupino puščavnikov brez obveze skupnosti. Hollenstein in Lauko: *Wo die Stille spricht*, str. 67.

⁸ »Ta dvojna predanost [...] je bila prisotna od začetka Brunove ustanove.« Brantley: *Silence Visible*, str. 41 (prevod K. Šter).

Brantleyjeva opisuje nekatere značilnosti te dinamike s posebnim ozirom na knjižno kulturo kartuzijanov in umetnost v kartuzijanskih samostanih. Prav tam, str. 31–46.

⁹ O ljubezni do bližnjega pri cistercijanih piše Walker Bynum: *The Cistercian Conception of Community*. O povezanosti med samotarskim življenjem in solidarnostjo med brati v skupnosti piše Hollenstein v Hollenstein in Lauko: *Wo die Stille spricht*, str. 77–78. Čeprav Hollenstein piše o sodobnem kartuzijanskem življenju, so bili številni vidiki tega načina življenja prisotni že v srednjem veku.

celotna skupnost. Takšno držo lahko opazimo v cistercijanskih spisih 12. stoletja. Prisotna pa je bila tudi pri kartuzijanih, ki so v marsičem veljali za vzor kontemplativnih redov. Po drugi strani so si bili člani kartuzijanskih ali cistercijanskih skupnosti med seboj bolj podobni kakor npr. benediktincem tudi zato, ker so se za samostansko življenje odločali kot odrasli, saj red ni sprejemal in šolal otroških oblatov.¹⁰ To je pomenilo tudi, da so v red stopali odrasli s popolnoma različno glasbeno izobrazbo in da so izhajali iz različnih glasbenih tradicij, tako da so skupno glasbeno tradicijo lahko ustvarili šele znotraj samega reda. Kontemplativna zazrtost vase je navsezadnje pomenila tudi, da so kartuzijani odklanjali dušnopastirske naloge in so v prvi vrsti skrbeli za zveličanje lastnih duš. Takšno redovno držo značilno napove že zgodba iz (pred)začetkov kartuzijanskega reda: Raymond Dioces iz Pariza naj bi na svojem pogrebu oznanil, da je pogubljen, in posvaril svoje tovariše pred takšno usodo.¹¹ Stremenje po lastni odločitvi pa je po drugi strani povezano tudi s kartuzijansko željo po skritosti pred svetom, anonimnostjo. Skozi srednji vek se je stroga anonimnost nekoliko spreminjala in številni kartuzijanski avtorji so posegali v svet s svojimi teološkimi, filozofskimi in političnimi traktati ter literarnimi deli; oznanjevanje božje besede, ki ga niso mogli vršiti z usti, so opravljali z delom svojih rok – pisanjem. Številni kartuzijani so tako zasloveli tudi med laiki; spomnimo se npr. brata Filipa Žičkega, avtorja priljubljenega epa *Vita Mariae metrica*, ali Nikolaja Kempfa, ki je deloval tudi v kartuzijah na ozemlju današnje Slovenije,¹² tu pa so še drugi kartuzijanski avtorji, ki so vplivali celo na razvoj ljudskih jezikov.¹³ Glasba pri povezovanju kartuzijanov z zunanjim svetom sicer ni igrala tako velike vloge, nanj pa je kljub temu vplivala. Kartuzijanski red je dal kar nekaj pomembnih glasbenih teoretikov, ki so se večinoma ukvarjali z gregorijanskim koralom, vendar ne nujno samo s kartuzijansko različico le-tega.¹⁴ Velik dolgoročni vpliv na glasbeno zgodovino je imelo domnevno tudi značilno kartuzijansko glasbeno rokopisje, ki stremi k poenotenosti vsebine in oblike ter anonimnosti pisarjev in notatorjev, zaradi česar so si kartuzijanski glasbeni rokopisi na videz med seboj izjemno podobni.¹⁵ S tem se je občutek enovite kartuzijanske skupnosti zagotovo poglobljal, obenem pa jih je kot skupino še bolj ločeval od sveta, iz katerega so izstopili. Po drugi strani so bili prav glasbeni rokopisi tisti, ki so bili – poleg glasbeno izobraženih menihov, ki so prehajali iz ene ustanove v drugo in so lahko prenašali svoje znanje iz enega samostana v drugega – najpomembnejši dejavnik glasbenega povezovanja v okviru kartuzijanskih redovnih provinc.

Kompleksno razmerje med posameznikom in skupnostjo pri kartuzijanih se stopnjuje še z dejstvom, da kartuzijani kot samotarji živijo v zapovedani

¹⁰ O razlikah med liturgičnim izobraževanjem odraslih in dečkov piše Boynton: *Training for the Liturgy*, str. 7–20, predvsem 11–12. Clunyjsko prakso liturgične vzgoje dečkov (da bo: Clunyjsko prakso liturgične vzgoje dečkov) so cistercijani zavračali, enako pa je gotovo veljalo tudi za kartuzijane, čeprav v sami razpravi niso neposredno omenjeni. Cochelin: *Besides the Book*, str. 30.

¹¹ Ta pomembni dogodek se dostikrat omenja v zvezi z zgodovino kartuzijanov, pogosto pa je bil tudi upodobljen, med drugim tudi v ciklu velikih stenskih poslikavah o ustanovitvi kartuzijanov v kartuziji v Baslu. O dogodku piše tudi Brantley: *Silence Visible*, str. 29.

¹² O literarni dejavnosti v Žičah in Jurkloštru piše npr. Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, str. 466–497.

¹³ O angleški provinci, kjer so kartuzijani s svojimi duhovnimi in literarnimi deli ter prevodi iz latinščine vplivali na ljudski jezik, piše Brantley: *Silence*, str. 46–57. – Tudi v rokopisih slovenskih kartuzij so se ohranili zapisi v ljudskih jezikih (mdr. v nemščini, češčini in slovenščini), včasih v glavnih besedilih, včasih pa kot obrabni zapiski.

¹⁴ Pregled kartuzijanskih teoretikov najdemo pri Hüschen: *Kartäuser*, str. 713–714 (članek je že nekoliko zastarel, vendar je pregled še vedno relevanten). Nekatere kartuzijanske glasbene traktate obravnava Rausch: *Zur Musiklehre der Kartäuser*, str. 201–216.

¹⁵ Ravno zaradi enovitosti svojih glasbenih rokopisov naj bi kartuzijani odigrali pomembno vlogo v razvoju notnega črtovja, kakršnega za zapisovanje glasbe uporabljamo danes. Haines: *The Origins of the Musical Staff*, str. 346–357.

tišini. Tišino zapovedujejo že Guigovi *Običaji*.¹⁶ Tišina, ki naj bi bila sicer značilnost večine meniških redov, pri kartuzijanih pa je še toliko strožja in zapovedana, stopnjuje odmaknjenost od sveta.¹⁷ Sociolog P. Fuchs meni, da se kartuzijani s tišino želijo zamejiti od sveta, pa tudi od svojih sobratov. (Morda pa se želijo zavarovati tudi sami pred sabo, saj se človek v določenem pogledu zaznava tudi skozi lastni glas.) Medsebojna govorna komunikacija bi jih zapletla nazaj v svet, saj bi omogočila vzpostavitev miniaturnih družbenih sistemov, ki bi ponazarjali »svet v malem«. ¹⁸ Menihi se odpovejo neposredni komunikaciji z ljudmi zato, da bi lažje vzpostavili komunikacijo z Bogom.¹⁹ Vsaka druga komunikacija se utemeljuje na podlagi te najbolj temeljne komunikacije meniha. Po drugi strani se zaradi izolacije in tišine pomen vsakršne komunikacije (z govorom ali gestami) izjemno poveča, kar pride posebej do izraza pri obhajanju liturgičnih obredov.

Razen v izjemnih primerih je bil govor med menihi prepovedan.²⁰ Če je bilo nujno, so med sabo komunicirali z znaki, le v največji stiski pa so smeli uporabljati tudi besede.²¹ Izjemo so predstavljali tudi menihi, ki so morali komunicirati med seboj zaradi narave svojega dela (npr. prepisovanja rokopisov).²² Kartuzijani sicer niso imeli skriptorijev, temveč so rokopise – tudi glasbene – prepisovali v celicah. Tudi tu sta morala potekati določena komunikacija in povezovanje med menihi, saj je isti rokopis včasih sočasno prepisovalo več menihov. Značilni kartuzijanski način življenja pa komunikacijo omejuje tudi na drugih področjih. Ker kartuzijani živijo v posameznih hišicah, je omejena tudi vizualna komunikacija. Za brate laike so sicer veljala manj stroga pravila kakor za menihe in med seboj so se smeli več pogovarjati. Izjemo od tedenske rutine je predstavljala tudi nedelja, ko so kartuzijani skupaj jedli in nekaj časa lahko posvetili tudi posameznim pogovorom (sprehodi s pogovori so se sicer uveljavili šele pozneje). Po deveti molitveni uri so se menihi ob nedeljah srečali v kapitlju in se dogovarjali o nujnih zadevah prihajajočega tedna (predvsem o prehrani in knjigah).

Zapovedana tišina ustvarja tudi dimenzijo, ki je v resnici prav tako kakor govor – če ne še bolj – pomembna za komunikacijo: poslušanje. Kot piše pleterški kartuzijan Janez Hollenstein, je vaja v poslušanju tesno povezana s svojim protipolom, vajo v tišini.²³ S poslušanjem Boga in sobratov tišina postaja pogoj, da kartuzijan Bogu in sobratom v resnici »prisluhne«. ²⁴ Tišina je vsekakor več kakor molk ali odsotnost zvoka, saj ima sama po sebi poseben smisel in pomen.

¹⁶ V pravilih kartuzijanskega reda je še danes zapisano: »*Praecipue studium et propositum nostrum est silentio et solitudini cellae vacare.*« To mesto je prevzeto iz 4. poglavja Guigovih Običajev. Glej: *Statuta ordinis Cartusiensis*.

¹⁷ Tišino menihov sociolog P. Fuchs obravnava kot »asocialni« fenomen in celo kot najčistejšo obliko bega od sveta v družbenih okvirih (različni avtorji se s to opredelitvijo nujno ne strinjajo).

Fuchs: *Die Weltflucht der Mönche*, str. 393, 395 in 400.

¹⁸ Fuchs: *Die Weltflucht der Mönche*, str. 400.

¹⁹ Podoben primer je razviden iz etnografske študije F. Sbardella o tišini v sodobnem karmeličanskem samostanu, kjer se nune horizontalni komunikaciji (med nunami) odpovedujejo zaradi vertikalne komunikacije (med nuno in Bogom), ki zaseda prvo mesto. Ta komunikacija je repetitivna in ritualizirana, torej največkrat liturgična. Sbardella: *Inhabited silence*, str. 515–534, predvsem 523.

²⁰ Zapoved molka je omilil papež Klement IX., saj je bila za nekatere menihe izjemno težko breme.

Fuchs: *Die Weltflucht der Mönche*, str. 402.

²¹ Tako naj bi o kartuzijanih pisal Guibert iz Nogenta. Brantley: *Silence Visible*, str. 30.

²² Brantley: *Silence Visible*, str. 54–55.

²³ Hollenstein in Lauko: *Wo die Stille spricht*, str. 71.

²⁴ »*Pogoj možnosti prisluškovanja*« kot pomemben dejavnik meniškega življenja omenja Wathen: *Silence*, str. 224 in sl., nav. po Fuchs: *Die Weltflucht der Mönche*, str. 400.

Liturgična vloga kartuzijanskega korala znotraj kartuzijanske skupnosti

Poleg zgoraj omenjenih kratkih odsekov so menihi eremiti živeli skupnostno življenje le še v okviru skupne liturgije. Kartuzijanska liturgija je bila prvič predpisana oz. opisana v zgoraj omenjenih *Običajih*, v katerih je Guigo želel predstaviti običaje relativno mlade skupnosti hišam, ki so hotele živeti po zgledu kartuzijanov. Skozi stoletja so *Običaji* – z nekaj dodatki – ostali temeljno besedilo pravil kartuzijanskega reda. Za obdobje srednjega veka in poznosrednjeveško liturgijo pa so bila še posebej pomembna *Statuta antiqua* iz 2. polovice 13. stoletja.²⁵

Od leta 1140 v kartuzijanskem redu potekajo generalni kapitlji. Ena od prvih nalog kartuzijanskega kapitlja je bilo poenotenje liturgije (in z njo liturgične glasbe), ki se je začelo leta 1142. Kmalu po tem se je do tedaj morda različna liturgija posameznih kartuzijanskih hiš postopoma poenotila;²⁶ tako je bilo tudi s spevi kartuzijanske liturgije, ki so bili sprva poenoteni na ravni besedil in nato še na ravni melodij. S tem so kartuzijani tudi v liturgičnem pogledu postali skupnost. Liturgija in liturgična glasba sta bili torej že skoraj od samega začetka povezovalna dejavnika med kartuzijani posameznih hiš, na ravni reda pa sta to postali z liturgičnim poenotenjem.

Močno centralizirani red, ki se je usmerjal na Veliko kartuzijo, je imel zaradi svoje eremitske narave in vsaj v liturgiji relativno malo stikov s kraji, kjer so posamezne kartuzijanske postojanke obstajale. Po tej značilnosti se kartuzijanska liturgija tudi loči od liturgije drugih redov. Sanktoral (nabor svetniških praznikov) je značilno majhen in je bil s strani vodstva kartuzijanov namenoma omejen, sprejemanje novih praznikov pa je bilo zelo strogo zamejeno.²⁷ Kartuzijani sami so se izogibali celo temu, da bi v svetniški koledar dodajali svoje kandidate. Lokalni svetniki so se prav tako redko uvrstili v koledar kartuzijanov, čeprav se je dogajalo tudi to. (V gradualih so omembe lokalnih svetnikov pogostejše kakor v antifonarijih. Dober primer so graduali iz kartuzije Žiče, ki vsebujejo praznik oglejskih svetnikov Mohorja in Fortunata, lokalne praznike pa vsebujejo npr. tudi graduali avstrijskih kartuzij. Je pa res, da ti svetniki praviloma niso dobili novih, lastnih oficijev, temveč se je zanje izvajalo speve in molitve iz skupnih oficijev za določene skupine svetnikov.)

Enotna liturgična glasba ni bila le sredstvo povezovanja posameznih skupnosti v enoten centraliziran red. Pomembno vlogo je igrala tudi v vsakdanjem življenju posamezne skupnosti, kjer so do izraza poleg liturgičnih vprašanj prišla tudi druga vprašanja, npr. vprašanje izvajanja, skupnih vaj ... V okviru posameznih provinc je morala glavna hiša province (v primeru province Alemania superior oz. Zgornjenemška provinca, ki se je izoblikovala leta 1355 iz predobstoječe Nemške province oz. province Provincia Alemaniae, je bila to kartuzija Žiče)²⁸ poskrbeti za enotnost liturgije v redu tudi z liturgičnimi knjigami. Nad pravilnostjo zapisov v knjigah je z vrha bdela generalni kapitelj, ki je opozarjal tudi na anomalije v določenih postojankah. Pomembno vlogo so igrali tudi redovni vizitatorji (v primeru province Alemania superior so bili žički priorji pogosto vizitatorji), ki so delovali v okviru posameznih provinc in na ta način tudi s svojimi mnenji in znanjem vplivali na glasbo v posameznih hišah teh provinc.²⁹

²⁵ O *Consuetudines* in sledečih pravilih reda glej Picard: La liturgie cartusienne, str. 289–301.

²⁶ O generalnih kapitljih glej Picard: La liturgie cartusienne.

O strukturi kartuzijanskega reda in vlogi kapitljev piše Moulin: Note sur les particularités, str. 283–288.

²⁷ Hourlier in du Moustier: Le calendrier cartusien, str. 151–161.

²⁸ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, str. 13–15.

²⁹ Žal so se vizitacijski zapisi le redko ohranili, saj so bila poročila vizitatorjev potem, ko so vizi-

Liturgična glasba kartuzijanov je edina glasba, ki jo red dovoljuje, in sicer je to izbrani in v nekaterih primerih predelani repertoar gregorijanskega koral z lokalnimi posebnostmi krajev, v katerih se je kartuzijanski red razvil. Koral so kartuzijani peli v okviru maše in oficija. Najpomembnejši in najdaljši deli liturgije: konventna maša, nočni oficij (matutin in lavde) ter vespere so se peli v skupnosti; ob nedeljah je bila temu dodana tudi prima. Ostale liturgične ure so kartuzijani molili in peli v celicah. Lambres opozarja tudi na to, da so kartuzijani v nekaterih situacijah določene molitvene ure med tednom (npr. ob bdenju pri pokojniku) prav tako opravljali skupaj.³⁰

Konventno liturgijo obhajajo le kartuzijanski menihi oz. patri. Že Guigo v svojih *Običajih* piše o delitvi kartuzijanov na patre in brate laike; oboji imajo v okviru reda različne naloge. Skupnost menihov (do dvanajst) s priorjem na čelu je v zgodnjih stoletjih reda živela v t. i. »zgornji hiši« (primer tega je žička kartuzija, ki je bila zgornja hiša), živeli so strožje in bolj kontemplativno kakor bratje laiki. Slednjih je bilo lahko do šestnajst, živeli pa so v t. i. »spodnji hiši«, ki je bila od zgornje oddaljena nekaj kilometrov (pri kartuziji Žiče je bila spodnja hiša v Špitaliču). Bratom laikom je bilo zaupnega več fizičnega dela, po drugi strani pa je bila omejitev komunikacije pri njih manj stroga kakor pri menihih in imeli so manj liturgičnih obveznosti. Oficijskih spevov jim ni bilo treba prepjevati, imeli pa so možnost, da so poslušali meniško petje spevov oficija v tišini.³¹ Spodnja hiša je imela v prvih stoletjih obstoja reda tudi svojo lastno cerkev, kjer so bratje laiki obhajali svojo lastno liturgijo, na večje praznike pa sta imeli obe hiši skupno liturgijo. Situacija se je pozneje z ukinitvijo spodnjih hiš samostanov spremenila, obenem pa so bile tudi same kartuzije vse pogosteje ustanovljane na robovih mest in so bile tako manj izolirane od sveta.³² Bratje laiki so bili tako lahko še pogosteje kakor prej navzoči pri liturgiji menihov. Na ta način je glasba povezovala v duhovno skupnost dve različni skupini znotraj kartuzijanske postojanke.³³ Vizualna komunikacija med menihi in brati je bila omejena z zidom sredi cerkve³⁴ (tudi sami menihi v kornih stolih med seboj pravzaprav niso dosti vizualno komunicirali, temveč so se pri izvedbi koral zanašali bolj na medsebojno poslušanje), vsekakor pa so se navzoči dobro slišali med seboj. V življenju menihov patrov je imel koral aktivnejšo in pomembnejšo vlogo, saj so bili poleg tega, da so bili poslušalci koral, v okviru liturgije tudi sami njegovi izvajalci. Nadaljnje besedilo se nanaša prav na ta aspekt kartuzijanske liturgične glasbe in kartuzijanskega koral, zato izraz »kartuzijani« v nadaljnjem velja za patre. Med dejavnostmi, ki so se odvijale v skupnosti, je bilo največ tistih, ki so bile povezane z glasbo: obhajanje večjega dela liturgije in tudi vaje pred prazniki in nedeljami.

Čas, namenjen skupnosti, je bil tako – sploh med tednom – večinoma čas, ko so se menihi srečevali le ob obhajanju liturgije. Liturgija nedelj in prazničnih

tatorji in generalni kapitlji opomnili menihe na morebitne slabosti ali se z njimi dogovorili o posebnih situacijah v samostanu, uničena.

Hogg: *Das Ordenskapitel und die Provinz Alemaniae Inferioris*, str. 46, op. 18.

³⁰ Lambres: *Le chant des chartreux*, str. 18.

³¹ (Un) Chartreux: *L'Office choral*, str. 275, op. 14.

Članek ne opredeli povsem jasno, kdaj natanko se je uveljavila praksa bratov, da so lahko poslušali menihe. Vsekakor je bila ta praksa za dolgo časa tudi prekinjena; ponovno jo je uvedel 2. vatikanski koncil.

³² Brantley: *Silence Visible*, str. 43–46.

³³ V okviru projekta *Pleterske štimance*, ki je 2017 potekal pod okriljem Javnega sklada Republike Slovenije za ljubiteljske in kulturne dejavnosti in je bil namenjen predvsem preučevanju akustičnih posod v zidovih pleterske cerkve, je bilo med udeleženci delavnice o kartuzijanskem koralu izpostavljeno dejstvo, da se prav za zidom, ki je v gotski cerkvi v Pleterjah najverjetneje ločeval korne menihe od bratov, koralno petje izjemno dobro sliši, besedilo koralnih spevov pa dobro razume.

³⁴ Bales: *Mapping Rituals*, str. 266.

dni je bila daljša kakor liturgija med tednom in nočni oficij je lahko trajal dve uri ali celo tri ure. Razporeditev časa je bila odvisna tudi od letnega časa: zimski tedenski oficiji so bili običajno daljši, več časa je bilo namenjenega molitvi; poletni tedenski oficiji so bili krajši, več dnevnega časa je bilo posvečeno delu.³⁵ Vstajanje za nočni oficij sredi noči se je pri kartuzijanih uveljavilo šele v poznem srednjem veku, prej pa se je celotni nočni oficij molil in pel neposredno pred sončnim vzhodom.³⁶

Liturgija je tista, ki daje ritem vsakodnevnemu življenju kartuzijanov in iz skupine samostojno živečih puščavnikov ustvarja meniško skupnost. Tako močne povezovalne vloge nima le zato, ker menihi največ skupnostnega časa preživijo pri liturgiji, temveč tudi zaradi svoje vsebine in oblike; v obojem ima glasba prav posebno mesto. Glasba kartuzijanske liturgije je gregorijanski koral,³⁷ ki je bil in je za kartuzijane gregorijanski koral vedno več kakor »zgolj« glasba v modernem pomenu besede. Kartuzijanski red pojmuje gregorijanski koral kot bistveno sestavino in značilnost svoje liturgije, morda celo kot enega njenih najglobljih izrazov.

Nabor iz repertoarja gregorijanskega koral je tipično kartuzijanski, v teku časa se ni spreminjal, obenem pa ga ni nadomestila nobena druga glasba. Koralni repertoar kartuzijanov je strog in skrben izbor iz virov na geografskem območju, ki so se nahajala v širšem območju Velike kartuzije, verskih in liturgičnih središč, ki so bila povezana s sv. Brunom in njegovimi nasledniki in so z njimi vzdrževala stike z izmenjavo knjig in pisem ter obiski ipd. Posebej pomembni za kompilacijo kartuzijanskega repertoarja so bili viri iz pomembnih središč, kot so bila Lyon, Grenoble, Valence, Vienne, Cluny, St-Ruf in Sèche-Fontaine, velik vpliv na kartuzijanski koral pa so imeli t. i. akvitanski viri s širšega akvitanskega območja. Korali, ki jih kartuzijani večinoma nespremenjene pojejo še danes, so bili v uporabi verjetno že kmalu po ustanovitvi reda.³⁸ In tudi če kartuzijani v samem začetku niso imeli namena biti menihi in (tudi zato) niso imeli monastične oblike oficija, je ta v Guigovem času že postal monastičen.

Koralno petje kartuzijanov je vedno potekalo v okviru liturgije; večji del te je potekal v okviru skupnosti, mali del pa v posameznih meniških celicah. Še en vir, ki ga je – glede na slog in vsebino – domnevno prav tako napisal sloviti kartuzijanski prior Guigo, t. i. *Prolog kartuzijanskemu antifonarju*, pojasnjuje najbolj bistvene značilnosti kartuzijanskega nabora koral.³⁹ Guigo piše, da kartuzijani kot puščavniki študiju koral ne morejo posvetiti veliko časa, zato naj bi v svoj repertoar sprejeli le preprostejše speve, ki se jih ni tako težko naučiti. (V praksi to ne drži v vseh pogledih, saj so kartuzijani zaradi spoštovanja do tradicije v svoj koralni repertoar sprejeli tudi izjemno težke, že kar virtuozne speve nekaterih praznikov.) Poseben poudarek je veljal izbiri besedil. Kartuzijani, ki živijo v tišini in izgovorijo zelo malo besed, še tiste pa večinoma v okviru liturgije, še posebej spoštujejo besede, ki so pete. Iz gregorijanske tradicije so tako skrbno izbrali speve, ki imajo svetopisemski besedila, tiste z nesvetopisemskimi besedili pa večinoma izločili ali pa celo »ponovno bibličirali«, ponovno približali svetopisemski različici.⁴⁰ To glavno načelo izoblikovanja koralnega repertoarja

³⁵ Becker: *Die Responsorien des Kartäuserbreviers*, str. 51–54.

³⁶ Degand: Chartreux, stolp. 1051 in 1062.

³⁷ Op de Coul: Carthusian Monks.

Glej tudi: Degand: Chartreux; Hüschen: Kartäuser, str. 706–714.

³⁸ O izvoru kartuzijanskega antifonarja piše Becker: *Die Responsorien des Kartäuserbreviers*.

Glej tudi Cluzet: *Sources et genèse*, str. 115–118.

O regionalnih vplivih na kartuzijansko liturgijo glej Degand: Chartreux, in King, *Liturgies*.

³⁹ (Un) Chartreux: L'Office choral; na koncu članka je objavljen *Prolog kartuzijanskemu antifonarju*.

⁴⁰ Nekaj značilnih primerov bibličiranja besedil in spremenjene glasbe navaja Šter: Resacralization of the sacred.

pri kartuzijanih se po Beckerju imenuje svetopisemski princip.⁴¹ Izjemoma so bili dovoljeni tudi spevi z nebibličnimi besedili, ki so imeli dolgo in uveljavljeno tradicijo (npr. nekatere himne, introit *Gaudeamus* ali t. i. O-antifone).

Najpomembnejša vloga koral pri kartuzijanih je liturgična vloga. Kot bistveni sestavni del liturgije koral iz puščavnikov ustvarja bogoslužno skupnost na časovni, prostorski in duhovni ravni. Še danes je pomembno, da so menihi pri petju zelo enotni. Dinamika liturgije in koral v njej ni brez velike notranje dramatike: nočni oficij, najbolj glasbeni del liturgije, se začneja in poteka v temi in nočni tišini. Tako liturgična vloga koral prispeva tudi k temu, da se iz pojocih menihov (in bratov, ki morda poslušajo) izoblikuje duhovna skupnost, na ta način pa glasba deluje močno povezovalno v okviru ene redovne hiše. Na ta način pa se tudi ustvarjajo povezave znotraj celotne skupnosti, saj se ista liturgija obhaja v vseh postojankah reda, včasih tudi namenoma za določene preminule člane reda, s čimer je poleg prostorske presežena tudi časovna zamejenost kartuzijanske skupnosti. Celo molitvene ure posameznih menihov v samoti se na nek način praznujejo skupaj: ob zvonjenju zvona menihi skupaj – čeprav fizično ločeni, v posameznih celicah – začnejo svoje molitve.⁴²

Glasbeno povezovanje znotraj posamezne province v največji meri poteka na področju liturgičnih zapisov koral. Koralni spevi kot del liturgije so nekaj, kar lahko vizitatorji preverjajo s pomočjo zapisov v liturgičnih knjigah, ki jih kartuzije same niso smele spreminjati. Leta 1432 je generalni kapitelj prepovedal spreminjanje besedil v liturgičnih knjigah. Vsaka sprememba se je lahko zgodila le po predhodnem posvetu definatorjev generalnega kapitlja.⁴³

Kartuzijani so se z dovoljenjem ali pa na ukaz generalnega kapitlja selili iz ene postojanke v drugo in pri tem nosili s sabo tudi knjige, pri čemer je prihajalo do sporov med kartuzijami, ki jih je obravnaval celo generalni kapitelj, in tistim, ki knjig niso hoteli vračati, grozil s kaznimi; v primeru liturgičnih knjig, od katerih so bile nekatere okrašene, so bili taki spori še pogostejši. Leta 1407 je generalni kapitelj odredil, da se nobena knjiga ne sme prenesti iz ene kartuzije v drugo brez dovoljenja vizitatorja province,⁴⁴ čeprav ne moremo vedeti, koliko so to prepoved v resnici upoštevali. V zapisih generalnih kapitljev se v zvezi s tem npr. večkrat pojavi žička kartuzija, verjetno zaradi svoje pomembne vloge v provinci. Leta 1386 je bilo priorju iz Brna naročeno, naj kartuziji Mauerbach vrne diurnal, ki je bil sicer last kartuzije Žiče.⁴⁵ Leta 1388 je generalni kapitelj od predstojnika madžarske kartuzije Tárkány zahteval, naj pošlje biblijo, antifonar in brevir v žičko kartuzijo, ki je lastnica omenjenih knjig.⁴⁶ Številne druge odredbe pričajo, da je imela knjiga veliko vrednost in je bila tudi med posameznimi kartuzijami predmet nakupov in prodaj. Prodajo rokopisov nekartuzijanskim ustanovam je generalni kapitelj le izjemoma dovolil.⁴⁷ Vrsta določil iz 15. stoletja (iz katerega se je očitno ohranilo največ takšnih zapisov z generalnih kapitljev) se nanaša tudi na slovenske kartuzije. Leta 1416 so menihi kartuzije v Firencah zahtevali od žičkih menihov knjige in generalni kapitelj je priorju Konradu naročil, naj jih na stroške Firenc pošlje v kartuzijo v Benetkah. Pred 1451 pa so žički kartuzijani posodili kartuziji sv. Antona v Lechnici v Šleziji denar in knjige. Zato je generalni kapitelj priorju omenjenega samostana naročil, naj pošlje čim prej na lastne stroške knjige in denar v Žiče. Neki profesor je iz Jurkloštra v kartuzijo Buxheim odnesel brevir, ki bi ga morala buxheimska

⁴¹ O načelih kompilacije in izbora kartuzijanskih spevov glej Becker: *Die Responsorien des Kartäuserbreviers*, str. 90–110.

⁴² Brantley: *Silence Visible*, str. 43.

⁴³ Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 390.

⁴⁴ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, str. 468.

⁴⁵ Prav tam, str. 468.

⁴⁶ Prav tam, str. 390–391.

⁴⁷ Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 391.

kartuzija po naročilu generalnega kapitlja vrniti Jurkloštru. Poti knjig so bile še kompleksnejše: profes Janez je pred 1442 prišel iz Gaminga v Pleterje in tu postal prior, s seboj pa je prinesel knjige. Pozneje je bil gost v kartuziji Schnals na Tirolskem in je knjige odnesel s sabo. Od Schnalsa so te knjige terjale najprej Pleterje, od Pleterij pa Gaming.⁴⁸ Leta 1465 je bilo priorju Buxheima naročeno, naj jurkloštrskemu priorju vrne brevir, ki ga je s seboj odnesel buxheimski menih, ki je bil na obisku.⁴⁹ Take zgodbe so bile verjetno precej številne, mnoge knjige pa se kljub opozorilom generalnega kapitlja niso vrnilo v svoje domače kartuzije. Zgodbe posameznih liturgičnih knjig je težko zasledovati, saj starejši rokopisi velikokrat nimajo lastniških vpisov ali pa so lastnike tolikokrat zamenjali, da je nemogoče izslediti njihovo kartuzijansko provenienco. Po drugi strani pa opozarjajo na velik pomen in dragocenost liturgičnih knjig, ki so bile pogosto dolgo v uporabi, kjer koli so že bile, o čemer pričajo tudi poznejši dodatki in vpisi. Obenem je mogoče videti, da so knjige veliko krožile predvsem v okvirih posameznih provinc.

Kartuzije v okviru določenega geografskega območja so bile med seboj zelo povezane. Za primer lahko vzamemo kartuzije na Slovenskem, ki so v 15. stoletju dvakrat – v letih 1415 in 1481 – sklenile bratsko duhovno zvezo, ki je temeljila predvsem na molitvi.⁵⁰ Tudi prehajanje menihov se je, ko je bilo dovoljeno, običajno odvijalo v okviru ene redovne province, z njimi pa so poleg rokopisov krožile tudi izvajalske navade. Kadar je bila ustanovljena nova kartuzija, je bila očitno glavna hiša province tista, ki je novi postojanki priskrbela ustrezne liturgične knjige, s katerimi je lahko začela opravljati bogoslužje in živeti kartuzijanski način življenja. Na to kažejo npr. žički in jurkloštrski liturgični rokopisi iz časa med 13. in 15. stoletjem, ki so se ohranili v Narodni knjižnici v Pragi. Prav zato, ker gre za skupino različnih rokopisov, ki so bili na Češko poslani predvidoma skupaj ob ustanovitvi nove kartuzije Valdice v začetku 17. stoletja (1627), lahko sklepamo, da gre za knjige, ki jih v Žičah (Jurklošter je bil tedaj že ukinjen) niso več potrebovali in so z njimi zato lahko opremili novo kartuzijo.⁵¹ Veliko število antifonarjev, ki so nastali v kartuziji Žiče v 15. stoletju (v tem času se redneje pojavljajo lastniški zaznamki v knjigah, zato jim je lažje slediti) in ki jih pozneje najdemo tudi v drugih hišah province, pa morda dokazuje, da so tam nastajali rokopisi, ki so bili morda mišljeni kot eksemplari za druge kartuzije.⁵² Da so bile Žiče pomemben glasbeni center province, ki so svoj način izvajanja ali vsaj védenje o glasbi lahko širile po provinci, dokazuje tudi prepis kratkega glasbenega traktata, ki je v začetku 18. stoletja nastal v Brnu na podlagi nekoliko starejšega žičkega rokopisa, danes pa se hrani v Pragi. Tako so imele glavne hiše v provinci (pa tudi druge pomembne postojanke) pomembno povezovalno vlogo na področju glasbenih rokopisov in »uradne« glasbene različice korala, kakršen naj bi se izvajal. Na ta način so služile kot podaljšek generalnih kapitljev in Velike kartuzije, ki sama ni mogla nadzirati vseh knjig. Po drugi strani se je tu vsaj na nekaterih področjih kazalo nekaj manevrskega prostora, v okviru katerega so si posamezne province ali hiše svoje rokopise lahko nekoliko priredile.

Včasih so si posamezne province prizadevale, da bi v svojo liturgijo vpele določene posebnosti ali posebne speve. Takšne prakse so postale pogostejše v obdobju velike shizme, ko je imela vsaka veja kartuzijanskega reda svoj generalni kapitelj in je potrdila več lastnih praznikov. Po koncu shizme med kartuzijani leta 1411 so revidirali odloke obeh vej. Liturgične inovacije in želje po

⁴⁸ Mlinarič: *Kartuzija Bistra*, str. 391–392.

⁴⁹ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 496.

⁵⁰ Prav tam, str. 108.

⁵¹ O tej skupini rokopisov, med katerimi je bilo nekaj odkritih na novo, bo razpravljal članek avtorice tega prispevka, ki bo predvidoma izšel 2018 ali 2019.

⁵² Flotzinger: *Die notierten mittelalterlichen Handschriften*, str. 61–62.

individualizaciji liturgije v posameznih hišah so se stopnjevale do konca 15. stoletja, a jih je generalni kapitelj večinoma reguliral. Sicer pa je generalni kapitelj leta 1411 dovolil praznovanje Marijinega obiskanja z oktavo v hišah dežel, kjer se je ta praznoval že od 1390, leta 1468 pa je praznik postal obvezen za vse. Leta 1474 je slovesni praznik postal praznik Marijinega darovanja (*Presentatio*), leta 1477 pa Žalostna Mati božja (*Compassio*).⁵³

Kartuzijani iz Pleterij so že leta 1403 želeli peti oficij za rajne *cum nota* (in ga ne samo recitirati), vendar jim generalni kapitelj, ki je potekal v Žičah, tega ni odobril.⁵⁴ Leta 1386, ko so se pleterski menihi pozanimali, ali se poje »*Gloria in excelsis Deo*« na dan sv. Benedikta, so od generalnega kapitlja dobili odgovor: »*et respondemus sibi quod in die Sancti Benedicti non cantatur 'Gloria in excelsis Deo,' sicut in Capitulo generali alias fuit ordinatum.*«⁵⁵ Le malo liturgičnih inovacij se je uveljavilo na generalnem kapitlju, izjeme pa so vsekakor vedno obstajale.

Kartuzijanski koral kot glasba v okviru kartuzijanskih provinc

Kartuzijanski koral lahko obravnavamo tudi samo z glasbenega vidika. Tudi s tega vidika (ki je nerazdružljiv z drugimi) koral menihe povezuje v skupnost, čeprav je ta vidik najopaznejši znotraj ene same skupnosti in manj na ravni province. Kartuzijani so dajali velik pomen dobri izvedbi koral, o čemer lahko beremo tudi v nekaterih virih iz zgodovine reda. V tovrstnih poročilih se liturgična vloga koral pogosto prepleta z glasbeno. Novinci, ki so želeli stopiti v red, so moral znati brati in peti. Kronike nekaterih kartuzij poročajo o zgodbah in legendah, v katerih so bili določeni kandidati sprejeti v samostan zaradi lepega glasu.⁵⁶ Te zgodbe, ki imajo velikokrat tudi simboličen pomen, so bile zapisane v 17. stoletju, nanašajo pa se na zgodnejše legende, ki so bile že dlje časa povezane z določenimi kartuzijami. Lep glas, ki je bil tudi pogoj za lepo petje liturgične glasbe, je pomenil veliko prednost pri sprejemu v skupnost in je bil včasih cenjen še bolj kakor značajske lastnosti kandidatov. Nekateri od teh zgodb se namreč niso dobro končale. Nekateri dobri pevci zaradi svoje nestanovitnosti v samostanih niso dolgo zdržali, temveč sta jih nemirni duh in upogljivi značaj vodila nazaj v svet. Takšne zgodbe so zato pomenile tudi svarilo: če posamezni menih preveč pozornosti namenja svojemu lastnemu glasu in petju, s tem zanemari prvenstvo liturgične vloge koral in petja skupnosti, ki mu je individualno petje vedno podrejeno, obenem pa se ravno s tem povezuje s svetom, od katerega naj bi se ločil. Neka zgodba pripoveduje celo o menihu, ki je bil na svoj glas tako ponosen, da je bil zato kaznovan: Bog mu je glas odvzel (s tem pa, kar v zgodbi seveda ni izrečeno, je poskrbel za to, da je menih premagal napuh in da je tako zveličal svojo dušo). Lepota izvedbe in zvoka je bila zaželena, nikoli pa ni bila na prvem mestu, in glas posameznika, naj je bil še tako lep in več petja, je bil vsaj v predpisih vedno podrejen zvoku skupnosti. Kartuzijani naj bi peli »*s rrcem in z glasom*«, in sicer le v tem vrstnem redu.

H kakovostni in dobri izvedbi koral je veliko lahko prispeval tudi prostor skupnega izvajanja koral, običajno značilna enoladijska kartuzijanska cerkev. Majhne kartuzijanske cerkve naj bi omogočale zelo jasno posredovanje govorene in pete besede.⁵⁷ Nekateri kartuzijanske cerkve so imele tudi posebne akustične vaze, vgrajene v zidove cerkve (primeri za to so cerkve kartuzij Liget,

⁵³ Degand: Chartreux, stolp. 1059.

⁵⁴ Lambres: Le Chant des Chartreux, str. 18.

⁵⁵ *The Urbanist Chartae*, 1, str. 50.

⁵⁶ Pierre Dorland (Petrus Dorlandus; v francoščino prev. Adrian Driscard): *Chronique ou histoire generale de l'Ordre sacré des Chartreux*, str. 177, 183–186.

⁵⁷ (Un) Chartreux: *L'Office choral*, str. 277.

Villeneuve-les-Avignon in gotska cerkev v Pleterjah).⁵⁸ Te vaze naj bi pomagale pri ojačevanju glasov in tudi tišjemu izvajanju dale zaokrožen zvok, prispevale pa naj bi tudi k boljši razumljivosti besedila.⁵⁹ Nedavni »eksperimenti« s štimančami v Pleterjah, kjer je potekala koralna pevska delavnica,⁶⁰ so to deloma potrdili, pokazali pa so še na nekatere druge stvari.⁶¹ Akustika pleterske cerkve je primernejša za petje kakor za govorjenje. Besedilo je razumljivo, če je dobro izgovorjeno, še zlasti dobro pa se ga razume za zidcem, ki loči meniški kor od bratovskega. Akustika cerkve je torej verjetno upoštevala tudi brate laike in s tem pripomogla k izgradnji skupnosti v samostanu. Nadalje akustika tudi nekoliko neenotnim glasovom daje zaokroženost in enovitost. Kadar pa menihi pojejo zelo uglaseno (oz. če poje en sam menih), pogosto lahko slišimo alikvotne tone (oktavo, čisto kvinto in čisto kvarto), ki so menihom lahko pomagali k intonančno čistejšemu izvajanju koral. Kartuzijanske cerkve z vgrajenimi akustičnimi vazami so redkost, vseeno pa poudarjajo skrb za dobro in homogeno izvajanje pete liturgije. Po drugi strani so štimančice lahko instrument ponižnosti, saj menihe opozarjajo, da je sama liturgija odvisna tudi od svetega prostora.

O skrbi za izvedbo koral pričajo tudi nekateri kartuzijanski dokumenti in pravila: lep zvok je pomemben, ker hvali Boga in povezuje skupnost. Za petje sta zadolžena dva kantorja (*cantores chori*), poleg njiju pa je bil tu še t. i. emendator, ki je skrbno kontroliral in popravljaval napake pri petju.⁶² Kljub temu prostora za solistično miselnost ni bilo, čeprav so se nekateri spevi ali deli spevov izvajali solistično. K boljšemu izvajanju koral so pripomogle tudi skupne vaje (ki so bile s tem prav tako ena redkih skupnih aktivnosti kartuzijanov). Že od Guigovih *Consuetudines* (in vse do *Nova Collectio Statutorum* iz leta 1581) so se kartuzijani zbirali pri skupnih vajah za oficij v navzočnosti priorja pred vsako soboto ali praznikom.⁶³ Menihi so morali repertoar zares dobro poznati in znati na pamet. O tem priča tudi dejstvo, da je bil najdaljši oficij – nočni oficij – še v poznem srednjem veku izvajan na pamet. Običajna kartuzijanska cerkev je imela v tem času v zakristiji za rabo le en sam antifonar. V cerkvi je pri nočnem oficiju gorela le ena sveča, ki je bila večkrat celo ugasnjena, zato je bila tudi vidljivost zelo slaba.⁶⁴ Novici in menihi, ki spevov še niso dobro obvladali, so običajno stali sredi kora pred pultom z antifonarjem. Vsekakor pa je preostalo skupnost petje na pamet povezovalo bolj kakor izvajanje koral iz knjige, kjer bi se vsak posvečal svoji knjigi.

Skopi redovni predpisi, ki obstajajo za petje gregorijanskega koral, so na prvi pogled lahko paradoksalni. *Statuta antiqua* (1259–1271), prvi pomembnejši sklop pravil po Guigovih *Consuetudines*, vsebujejo tudi poglavje o liturgičnem petju. Deloma je besedilo na tem mestu povzeto po zelo znanem srednjeveškem traktatu, ki se po svojem začetku imenuje »*Instituta patrum*«. ⁶⁵ Na podlagi tega skrbno izbranega odlomka lahko domnevamo, da je bilo pri kartuzijanih, tako kakor pri drugih tradicijah, zaželeno petje z živim in zaokroženim glasom (»*viva et rotunda voce*«). Na nekem drugem mestu v istih pravilih (*Statuta antiqua*) pa beremo, da naj bi kartuzijani pri izvajanju koral bolj žalovali kakor peli. To se verjetno nanaša na resnobno petje; glasba naj nikoli ne bi bila okras ali sama

⁵⁸ Slovensko ime »štimančice« (iz nem. »die Stimme«) tudi kaže na to, da gre za zvočne, akustične posode.

⁵⁹ Več o akustičnih vazah v Baumann: Musical acoustics.

⁶⁰ Glej tudi op. 33.

⁶¹ Štimančice v Pleterjah so trenutno vzdane v steno precej naključno in v resnici se tudi ne ve, koliko jih je prvotno bilo. Kljub temu pa je njihov učinek opazen in skladen s tem, kar vemo o uglasitvi in izvajanju enoglasja v poznem srednjem veku.

⁶² Značilne napotke najdemo že v t. i. *Statuta antiqua* v 13. stoletju.

⁶³ O značilnosti kartuzijanskih koralnih vaj in njihovi zgodovini glej (Un) Chartreux, La Récordation.

⁶⁴ Degand: Chartreux, stolp. 1067–1068.

⁶⁵ *Instituta patrum* najdemo zapisane v različnih rokopisih, med drugim v sanktgallenskem Cod. Sang. 556, 336, <http://www.e-codices.unifr.ch/de/csg/0556>, 13. 6. 2014.

sebi namen, temveč je vedno podrejena svetemu (svetopisemskemu) besedilu, ki ga s svojimi glasbenimi značilnostmi lahko še povzdiguje.

Statuta antiqua, ki se še na nekaterih drugih mestih nanašajo na *Instituta patrum*, poudarjajo tudi pomen petja skupaj, istočasno. Tu se duhovna skupnost meša z glasbeno, zvočno; slednja je zunanji izraz prve. Redovna pravila menihne opozarjajo, naj ne pojejo prehitro ali prepočasi, naj ne hitijo ali zavlačujejo, temveč se kot skupnost vedno ozirajo drug na drugega in tako ustvarjajo najboljšo možno skupno izvedbo: »*Psalmodyam non protrahamus, sed viva et rotunda voce cantemus.*« V temi cerkve in relativni izolaciji menihov v koru (tudi zaradi kukule in ločenih kornih stolov) je takšna izvedba bolj stvar ušes in koncentracije kakor očesnega kontakta ali kakšne druge komunikacije. Po drugi strani so trenutki psalmodije, dvignjeni iz tišine, vsakič poseben dogodek. Že prior Guigo je zapisal: »*Samota pospešuje veselje ob psalmodiji.*«⁶⁶ V tem primeru bi lahko šlo tudi za psalmodijo in molitve v posameznih celicah, a vsekakor gre za peto molitev.

V praksi so se menihi kot skupnost zagotovo naslonili na glasbeno najbolj izobražene menihne. Način petja, kakršnega je imel vsakokratni kantor ali kateri od boljših pevcev, je za seboj gotovo potegnil tudi druge, sicer pa je bil tu še emendator, ki je korigiral možne napake. Glasbena izvedba koral v samostanski skupnosti, ki se je redko shajala, stika z zunanjim svetom ali kakšno drugo glasbo ali celo koralno glasbo drugih tradicij pa ni imela, je bila tako vedno nujno stvar vsakokratnih običajev v določenem času. Vsak posameznik, ki je od nekod prišel, se je moral v to občutljivo skupnost nekako vključiti. Glede na to, da so pomembnejši menihi v okviru posamezne province prehajali v različne samostane, so imeli verjetno zelo velik vpliv.

Povezav med izvajalsko glasbeno prakso v posameznih samostanih in določili reda, ki naj bi bila zapisana v liturgičnih knjigah oz. eksemplarjih, izdelavo katerih so po navadi nadzirale glavne hiše redovnih provinc, ni mogoče jasno dokazati. Nekateri avtorji so menili, da kartuzijani posameznih notnih figur iz rokopisov v praktični izvedbi sploh nikoli niso upoštevali in da naj bi ekvalistično izvajali med seboj povezane vse note, saj naj bi bilo to v skladu s kartuzijansko preprostostjo.⁶⁷ Takšne argumente je spodbijal kartuzijanski liturgik in paleograf Degand, ki je menil, da red ni prevzel srednjeveške notacije brez njenega bistva – diferenciranja figur tako v zapisu kakor v izvedbi. Nediferencirani zapis not tudi nima nič skupnega s preprostostjo, saj bi si bilo dolge melodije zaradi monotonosti izjemno težko zapomniti.⁶⁸ Še en argument, da so kartuzijani pri izvajanju vsaj do neke mere upoštevali glasbene zapise v svojih eksemplarjih, je dejstvo, da so večino knjig dolga stoletja skrbno korigirali tudi v nekaterih detajlih. Nekaj redkih liturgičnih knjig ima zelo malo korektur; te so morda služile kot eksemplarji za nadaljnje prepisovanje in niso bile v konkretni rabi.

Še eno zanimivo izvajalsko vprašanje, ki se včasih navezuje tudi na regijske navade izvajanja koral in kartuzijane tako bolj povezuje v okviru redovnih provinc, je vprašanje zapisovanja in izvajanja okroglega b-ja. Dokumenti kartuzijanske liturgije in same liturgičnoglasbene knjige navajajo zelo malo jasnih informacij ter se med seboj v tem pogledu precej razhajajo;⁶⁹ vsekakor kartuzijanski koral v tem pogledu ni bil enoten. Kljub razhajanjem v teoretskih zapisih je bilo v praksi verjetno jasneje, kdaj se je izvajal b *molle* in kdaj b *durum*.⁷⁰ Izva-

⁶⁶ Guigovo priporočilo, str. 6.

⁶⁷ Takšno mnenje je prevladovalo predvsem v 19. stoletju. Degand: *La tradition dans le chant cartusien*, 5–6.

⁶⁸ Prav tam, predvsem str. 6–7, 10–11 in 49–51.

⁶⁹ Devaux in de Lassus: *Graduel cartusien*, str. 24–29; Lambres: *Le chant des chartreux*, str. 29–30.

⁷⁰ Johannes Gallicus, kartuzijanski glasbeni teoretik, je tako menil, da zapise okroglega b-ja v rokopisu potrebujejo samo tisti, ki ne poznajo zakonitosti kartuzijanskega koral ali pa še niso dovolj izkušeni. Navedeno po: Klein: *Der Choralgesang der Kartäuser*, str. 43.

janje spevov z uporabo poltona ali celega tona v melodiji je predstavljalo ustaljeno prakso v neki kartuziji, najbrž pa je bilo odvisno še od regionalne pripadnosti določenega samostana.⁷¹ Zdi se, da je bil okrogli b pogostejši v kartuzijah na nemških območjih, kjer so ga tudi pogosteje izvajali, medtem ko so se mu na Francoskem bolj izogibali.⁷² Po drugi strani je bilo okroglih b-jev v najstarejših kartuzijanskih rokopisih izredno malo, postopoma pa so prihajali v rokopise,⁷³ tako da je poleg geografske treba upoštevati tudi časovno pripadnost rokopisov. Poznejše korekture (tudi iz okroglega b v kvadratni b in obratno) ter dodatki v nekaterih rokopisih izkazujejo zelo skrben odnos do zapisovanja okroglega b-ja, zato po drugi strani preseneča, da niti znotraj ene same hiše – kaj šele znotraj ene province – ti zapisi niso bili povsem usklajeni. Morda bi na več razlik pokazala primerjava več rokopisov ene province z rokopisi drugih provinc.

Za kartuzijanske glasbene rokopise so značilne tudi pokončne črte v notnem črtovju. Črt je največ v gradualih, kjer so se najprej pojavile, v antifonarjih (domnevno zaradi izvajanja na pamet) pa jih dolgo časa ni bilo. V starejših rokopisih so to običajno poznejši dodatki.⁷⁴ Namen in uporaba črt sta nadvse kompleksna in se razlikujeta od rokopisa do rokopisa: črte lahko med seboj ločujejo posamezne note oz. notne figure; med seboj razločujejo posamezne skupine teh figur oz. posamezne dele melizma; zamejujejo posamezne strukturne dele speva ali pa pomagajo pri hitri vizualni razporeditvi zlogov nad pripadajočim delom notnega zapisa.⁷⁵ V začetku 17. stoletja so te črte začeli pojmovati kot pavze, s čimer je prišlo do razkosanja fraz, ki je bilo od te dobe dalje nekaj časa ena glavnih značilnosti kartuzijanskega koral.⁷⁶

Vse te značilnosti kartuzijanskih koralnih rokopisov in njihove korekture so bile pogosto povezane tudi s pripadnostjo posamezne hiše določeni redovni provinci. Natančnejše in obširnejše študije, ki bi prikazala tovrstne povezave, še ni in pričujoča razprava je lahko ponudila le nekaj izhodiščnih smernic za nadaljnje raziskave. Generalni kapitlji tudi niso dovoljevali preveč posebnosti v posameznih provincah, tako da je marsikatera značilnost ali navada, ki se je v okviru določene province razvila, verjetno razmeroma hitro zamrla. Tradicija zapisovanja glasbe v posamezni provinci se povezuje z izvajalsko prakso njenih posameznih hiš, splošno glasbeno izobraženostjo in pevskim talentom menihov, ki so v teh hišah v določenem času živeli, pa tudi z glasbo, ki so jo menihi ob vstopu v samostan poznali od prej. Vsekakor se je sicer močno cenjena estetska raven izvajanja koral kot glasbe, ki se je pel v skupnosti, podredila liturgični ravni, kjer je petje postalo molitev, kar naj bi se odražalo tudi navzven. Značilna je anekdota o filozofu Maritainu, ki je, ko je nekoč prisostvoval petju kartuzijanov, že kmalu po začetku prvega speva ves prevzet odložil knjigo, s katero naj bi sledil oficiju, in rekel: »*Ailleurs, j'avais entendu chanter, mais, ici, on prie.*«⁷⁷ Nedvomno pa je bilo že samo prizadevanje po enotnosti v izvedbi in tudi v glasbenih zapisih del tega, kar je gradilo učinkovito skupnost kartuzijanov od najmanjše enote do večje celote.

⁷¹ Degand: *La tradition dans le chant cartusien*, str. 156.

⁷² Klein: *Der Choralgesang der Kartäuser*, str. 45.

⁷³ Degand: *La tradition dans le chant cartusien*, str. 155.

⁷⁴ Devaux in de Lassus: *Graduel cartusien*, str. 18.

⁷⁵ Degand: *La tradition dans le chant cartusien*, str. 20; Devaux in de Lassus: *Graduel cartusien*, str. 19.

⁷⁶ Degand: *Chartreux*, stolp. 1069.

⁷⁷ V prevodu bi to pomenilo: »*Drugje sem slišal petje, toda tukaj se moli.*« Navedeno po Lambres: *Le chant des chartreux*, str. 40.

VIRI IN LITERATURA

LITERATURA

Bales, Alexander Fernández: Mapping Rituals in a Carthusian Monastery. *La Certosa di Calci. V: Journal of Architectural Education* 54 (2001), št. 4, str. 264–267.

Baumann, Dorothea (v angleščino prev. Barbara Haggh): Musical acoustics in the Middle Ages. *V: Early Music* 18 (1990), št. 2, str. 199–210.

Becker, Hansjakob: *Die Responsorien des Kartäuserbreviers. Untersuchungen zu Urform und Herkunft des Antiphonars der Kartause*. Münchener theologische Studien 39. München: Max Hueber Verlag, 1971.

Bligny, Bernard: La Grande Chartreuse et son ordre au temps du grand schisme et de la crise conciliaire (1378–1449). *V: Historia et spiritualitas cartusienis. Acta colloquii quarti internationali* (ur. Jan de Grauwe). Destelbergen in Saint-Étienne: Centre Européen de Recherches sur les Congrégations et Ordres Monastiques, 1983, str. 35–57.

Brantley, Jessica: 'Silence Visible.' Carthusian Devotional Reading and Meditative Practice. *V: Reading in the Wilderness. Private Devotion and Public Performance in Late Medieval England*. Chicago: University of Chicago Press, 2007, str. 27–77.

Boynton, Susan: Training for the Liturgy as a Form of Monastic Education. *V: Medieval Monastic Education* (ur. George Ferzoco in Carolyn Muesigg). London in New York: Leicester University Press, 2000, str. 7–20.

(Un) Chartreux: La Récordation en Chartreuse. *V: International Musicological Society Study Group Cantus Planus. Papers Read at the 6th Meeting (Eger, Hungary, 1993) 1* (ur. László Dobszay). Budimpešta: Hungarian Academy of Sciences, Institute for Musicology, 1995, str. 251–269.

(Un) Chartreux: L'Office choral et le chant aux premiers temps de la Chartreuse. Un commentaire du Prologue de Guigues à l'antiphonaire. *V: International Musicological Society Study Group Cantus Planus. Papers Read at the 6th Meeting (Eger, Hungary, 1993) 1* (ur. László Dobszay). Budimpešta: Hungarian Academy of Sciences, Institute for Musicology, 1995, str. 271–301.

Cluzet, Emmanuel: *Sources et genèse du missel cartusien*. *Analecta cartusiana* 99/34. Salzburg: Institut für Anglistik und Amerikanistik der Universität Salzburg, 1996.

Cochelin, Isabelle: Besides the Book. Using the Body to Mould the Mind – Cluny in the Tenth and Eleventh Centuries. *V: Medieval Monastic Education* (ur. George Ferzoco in Carolyn Muesigg). London in New York: Leicester University Press, 2000, str. 21–34.

Degand, Amand: Chartreux (Liturgie des). *V: Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie 3/1* (ur. Fernand Cabrol in Henri Leclercq). Pariz: Librairie Letouzey et Ané, 1948, stolp. 1045–1071.

Degand, Amand: *La tradition dans le chant cartusien*. Tipkopis. Kartuzija Parkminster, 1915. Pretipkano v Kartuziji Motta Grossa, 1965.

Devaux, Augustin in Dysmas de Lassus: *Graduel cartusien. Introduction à l'édition critique*. *Analecta cartusiana* 228/1. Salzburg: Institut für Anglistik und Amerikanistik der Universität Salzburg, 2008.

Dorland, Pierre (Petrus Dorlandus): *Chronique ou histoire generale de l'Ordre sacré des Chartreux* (v francoščino prev. Adrian Driscard). Tournai: Adrien Quinque, 1644.

Flotzinger, Rudolf: Die notierten mittelalterlichen Handschriften aus der Kartause Seiz. *V: Srednjeveška glasba na Slovenskem in njene evropske vzporednice* (ur. Jurij Snój). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1998, str. 51–65.

Fuchs, Peter: Die Weltflucht der Mönche. Anmerkungen zur Funktion des monastisch-asketischen Schweigens. *V: Zeitschrift für Soziologie* 15 (1986), št. 6, str. 393–405.

Guigovo priporočilo samotarskega življenja. *V: Pravila kartuzijanov, 1.–4. knjiga Pravil. Pleterje*. <http://www.kartuzija-pleterje.si/text/Pravila.pdf> (dostop 13. 12. 2017).

Haines, John. The Origins of the Musical Staff. *V: The Musical Quarterly* 91 (2008), št. 3–4, str. 327–378.

Hogg, James: Das Ordenskapitel und die Provinz Alemaniae Inferioris 1438–

1529. V: *1000 Jahre Kultur in Karthaus-Prüll. Geschichte und Forschung vor den Toren Regensburg* (ur. Bezirk Oberpfalz / Območje Oberpfalz). Regensburg: Pustet, 1997, str. 44–54.

Hogg, James: The Carthusian Order from its foundation to the present day. V: *Analecta cartusiana* 225 (ur. James Hogg, Alain Girard in Daniel le Blévec). Salzburg: Institut für Anglistik und Amerikanistik der Universität Salzburg, 2005, str. 7–26.

Hollenstein, Janez in Lauko, Tomaž: *Wo die Stille spricht*. Pleterje: Kartuzija Pleterje, 1986.

Hourlier, Jacques in Benoît du Moustier [Lambres]: Le calendrier cartusien. V: *Études grégoriennes* 2 (1957), str. 151–161.

Hüschen, Heinrich: Kartäuser. V: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* 7 (ur. Friedrich Blume). Kassel idr.: Bärenreiter, 1958, str. 706–714.

King, Arthur Archdale: *Liturgies of the Religious Orders*. London in New York: Longmans, Green & Co., 1955.

Klein, Johann Baptist: *Der Choralgesang der Kartäuser in Theorie und Praxis unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Kartausen*. Disertacija, 2. del. Berlin: Friedrich-Wilhelms-Universität, 1910.

Lambres, Benoît: Le chant des chartreux. V: *Revue belge de Musicologie / Belgisch Tijdschrift voor Muziekwetenschap* 24 (1970), št. 1, str. 17–41.

Mlinarič, Jože: *Kartuzija Bistra*. Ljubljana: Družina, 2001.

Mlinarič, Jože: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*. Maribor: Založba Obzorja, 1991.

Moulin, Léo: Note sur les particularités de l'ordre cartusien. V: *Historia et spiritualitas cartusienensis. Acta colloquii quarti internationali* (ur. Jan de Grauwe). Destelbergen in Saint-Étienne: Centre Européen de Recherches sur les Congrégations et Ordres Monastiques, 1983, str. 283–288.

Op de Coul, Thomas: Carthusian Monks. V: *Grove Music Online* (ur. L. Macy). <http://www.oxfordmusiconline.com.nukweb.nuk.uni-lj.si>, dostop 12. septembra 2017.

Picard, Jean: La liturgie cartusienne, source principale de spiritualité. Éléments de recherches sur les sources de son histoire. V: *Historia et spiritualitas cartusienensis. Acta colloquii quarti internationali* (ur. Jan de Grauwe). Destelbergen in Saint-Étienne: Centre Européen de Recherches sur les Congrégations et Ordres Monastiques, 1983, str. 289–301.

Rausch, Alexander: Zur Musiklehre der Kartäuser im Mittelalter. V: *Gedenkschrift für Walter Pass* (ur. Martin Czernin). Tutzing: Verlag Dr. Hans Schneider, 2002, str. 201–216.

Roth, Hermann Josef: Kartäuser und Benediktiner. Eine vergleichende Einführung. V: *1000 Jahre Kultur in Karthaus-Prüll. Geschichte und Forschung vor den Toren Regensburgs* (ur. Bezirk Oberpfalz / Območje Oberpfalz). Regensburg: Pustet, 1997, str. 244–248.

Sbardella, Francesca: Inhabited silence. Sound constructions of monastic spatiality. V: *Etnográfica* 17 (2013), št. 3, str. 515–534. <http://etnografica.revues.org/3227>(dostop 13. 12. 2017).

Statuta ordinis Cartusienensis, <http://www.kartuzija-pleterje.si/text/Statuta.pdf> (dostop 13. 12. 2017).

Šter, Katarina: Resacralization of the sacred. Carthusian liturgical plainchant and (re)biblecization of its texts. V: *Muzikološki zbornik* 50 (2014), št. 2, str. 157–180.

The Urbanist Chartae Including the Chartae of the Avignon Obedience to 1410, 4 zvezki (ur. John Clark): *Analecta cartusiana* 100/25–28. Salzburg: Institut für Anglistik und Amerikanistik der Universität Salzburg, 1997.

Walker Bynum, Caroline: The Cistercian Conception of Community. An Aspect of Twelfth-Century Spirituality. V: *The Harvard Theological Review* 68 (1975), št. 3–4, str. 273–286.

SUMMARY

CERTAIN ASPECTS OF THE INTEGRATING ROLE OF MUSIC IN THE LATE MEDIEVAL PROVINCES OF CARTHUSIAN ORDER

Carthusian chant, a special compilation and adaptation of Gregorian chant, was the only music of the Carthusian order. The chant of the Carthusian order has represented an important factor in the life of the order as a whole, as well as of its individual provinces and institutions since its very beginning. Music in individual provinces and the connecting role of chants at this level should be examined in relation to two other levels: broader »order« level and narrower »house« level.

In the Middle Ages the Carthusian chant had primary a liturgical role (this remains unchanged until today). The aesthetic or purely musical role is inferior to liturgical although it was considered desirable throughout history and carefully nurtured by the Order, as evidenced by order rules and numerous anecdotes. Music links within Carthusian provinces emerged primarily in the field of written liturgical music, through chant manuscripts and copying of manuscripts as well as regular visitations. Characteristics of individual provinces can be found in certain details of otherwise uniform manuscripts (not recording, for example, the rounded b); however, these details are frequently specific to the time of the origin of a manuscript and not only its local provenance.

It is understandable that provinces were less connected at the level of direct performing practice that had formed in individual houses where the psychological effect was also a factor; however, monks were influenced of different versions of the same chant through traveling Carthusians, priors, and visitors. There is little in the way of research findings on the subject of visitations (especially as concerns music), owing also to lack of sources; visitors were doubtlessly respected Carthusians who influenced certain manners of performing and writing chant throughout the province during their functioning. Further study of changes in performing chant at the time when general chapter was meeting in Žižče and exemplary Carthusians from the whole Urbanist branch of the order gathered would be especially welcome for Slovenian area.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-789-475.2(497.4)"16/17"

Prejeto: 10. 10. 2017

Slovenska pridiga baročne dobe in redovne province: med retoričnim izročilom in redovniško karizmo

MATIJA OGRIN

doc. dr., višji znanstveni sodelavec,
ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: matija.ogrin@zrc-sazu.si

Izvleček

Baročno pridigo v slovenskem jeziku so ustvarili redovniki. Ko so s pridiganjem oznanjali evangelij, je redovna provinca nalagala patrom osnovne usmeritve glede na redovna pravila, z druge strani pa jih je provinca trdno umeščala v slovenske dežele in jih kontinuirano premeščala med številnimi mesti, trgi in vasi. Specifična redovniška vizija evangeljskega sporočila ali redovna karizma na eni strani ter homiletično-retorično izročilo na drugi strani sta se v baročni slovenski pridigi združevala, dosegla sta tudi zelo oddaljene kraje in se s tem močno vrasla v slovensko ljudsko duhovnost.

Abstract

**SLOVENE SERMON IN SLOVENIAN BAROQUE PERIOD AND THE ORDERS'
PROVINCES: BETWEEN RHETORIC TRADITION AND MONASTIC
CHARISMA**

Baroque sermon in Slovene language was created by monks. When they were proclaiming the Gospel, monks were given basic guidance according to monastic rules by order province, on the other hand, the province firmly embedded them into Slovenian lands and continually relocated them to other areas. Specific monastic vision of Gospel message or order charisma on one side and sermon-rhetorical tradition on the other were joined in Slovenian Baroque sermon, while also reaching very remote areas, firmly taking root in Slovene people's spirituality.

Ključne besede:

redovništvo,
barok,
pridiga,
kapucini,
frančiškani,
jezuiti,
avguštinci,
dominikanci

Key-words:

Monasticism,
Baroque,
sermon,
Capuchins,
Franciscans,
Jesuits,
Augustines,
Dominicans

Uvod

Pridiga ali homilija je stara toliko kot krščanstvo samo in zrcali v sebi vso njegovo vsebinsko kompleksnost ter zgodovinsko raznolikost. Pridiga kot literarna zvrst sega v osrčje krščanske duhovne kulture in v svojih oblikah izkazuje njene brezštevnele zgodovinske premene.

Kakor koli že skušamo temo »redovne province in pridiga« zamejiti, bo zato v vsakem primeru ostala na moč kompleksna po obsegu problemov in komaj obvladljiva po obsegu gradiva.

Temo skušam konkretizirati z omejitvijo na pridige slovenskih redovnikov v slovenskem jeziku in baročni dobi, kar konkretno pomeni čas od poznega 17. do poznega 18. stoletja. Toda tudi pridižno gradivo, ki ga po obsegu tako zmanjšamo, ostaja zelo obsežno in komaj pregledno. Še več, nekateri predeli tega gradiva niso bili doslej nikoli raziskani bodisi zato, ker je bilo gradivo izgubljeno bodisi zato, ker je ostalo do danes pozabljeno.

Vsebinska in oblikovna kompleksnost pridige

Na vsebinsko raznolikost pridige naj nas spomni zgolj pregled temeljnih pojmov, s katerimi homiletika kot teološka disciplina definira tipe oz. funkcije pridig glede na njihov pomen v krščanski liturgiji in pastoralni dejavnosti.

1. *Kerygma* – oznanjevanje. Pridiga na prvem mestu oznanja evangeljsko sporočilo o Kristusu – učlovečenem, križanem in vstalem. Temeljni namen pridiganja je spodbuditi poslušalce k obuditvi vere ali odločitvi za vero.
2. *Didache* – poučevanje. Pridiga je lahko usmerjena k pouku o verskih rešnicah. Velik del Svetega pisma obstoji v doktrinalnem poučevanju: V čem obstoji prava vera? Kako naj verni prav ravnaajo, prav živijo po veri?
3. *Paraklesis* – spodbujanje, opominjanje, tolažba. Pavlova pisma so temeljni primer spodbude k življenju iz vere in hkrati obljuba, da je takšno življenje mogoče in končno nagrajeno v slavi Božji. Tolažba Božje besede in vodstvo Sv. Duha vodita kristjana k večjemu pogumu. Namen takšne pridige je najti tolažbo v veri ali opogumljanje in spodbudo k življenju po veri, ki nam je bila oznanjena.
4. *Anamnesis* – spominjanje. Pridiga je lahko spominjanje bistvenih dogodkov v zgodovini odrešenja, zlasti spomin zadnje večerje, Jezusovega trpljenja in vstajenja. Tudi glavnina Pentatevha in Psalmov sestoji iz retorike spominjanja na Gospodovo delovanje v zgodovini. Namen pridige, ki deluje kot *anamnesis*, je okrepiti kristjanovo identiteto, saj jo vzpostavlja jo spomini, izraženi v svetih spisih in izročilu. Pridige na godove svetnikov lahko v večji meri pripadajo prav temu tipu pridige, saj se v njih spominjamo, kako je Bog deloval v življenju svetnikov.
5. *Makarismos* – blagoslov. Pridiga je lahko usmerjena h klicanju blagoslova, tj. k izklicevanju božanske milosti, ki naj se razlije na vernike. Kot prvo takšno pridigo nekateri štejejo Jezusove blagre – govor na gori.
6. *Sophia* – modrost. Pridiga je lahko usmerjena k premišljevanju modrostnih izrekov Svetega pisma in poznejšega krščanskega izročila.¹

Če si teh nekaj osnovnih funkcij homilije predstavljamo v raznolikih priložnostih cerkvenega leta, kakor so postne ali adventne pridige, prazniške, svetniške in pridige za razne priložnosti, kot so pogrebi, poroke, krsti itn., si v duhu obudimo predstavo o izjemni raznolikosti pojma pridiga že s čisto verskega, homiletičnega gledišča.

¹ Prim. Bartlett: *Sermon*.

Ob teološko, homiletično razsežnost pridige pa moramo umestiti tudi oblikovno, estetsko razsežnost. Pridiga je že od samih začetkov tudi literarna ali vsaj polliterarna zvrst. Zato jo literarna veda obravnava kot estetski sestav, ki ga odlikujejo specifična kompozicija, literarne figure (*ornatus*) in razna retorična sredstva. Pomisliti je treba na tisočletno izročilo retorike – klasične, srednjeveške in klasicistične – ki ga je krščanska homiletika vsrkala in ponotranjila, vendar ga je ob tem tudi preobrazila. Krščanska retorika je ohranila vse bistvene elemente klasične – in jih razvila na svoj način.

1. *Inventio* – določitev snovi in namena pridige določajo zgoraj omenjene vsebinske usmeritve ali pastoralne funkcije pridige – od *kerygme* do *sophie*.
2. *Dispositio* – razporeditev snovi. Tu pokaže krščanska retorika svoje izrecno literarne kvalitete: Avtorji retorik so skušali definirati, kako naj kompozicija snovi služi učinkovitemu loku posredovanja in razlaganja Božje besede.
3. *Elocutio, ornatus* – izbira besed, besedno okrasje, retorične figure, pa tudi vložne zgodbe, alegorije itn. – vse to je na videz podobno, kot je v klasični retoriki, kajpada pa dobi novo vsebino in namen.

Ob to glavno deblo retoričnega izročila je srednjeveška in nato humanistična *ars predicandi* postavila še raznolike konkretne nasvete, kako opremiti in izgotoviti pridizno besedilo glede na tradicijo interpretiranja Svetega pisma, pa tudi z napotki glede prikaza moralnih casusov in podobnih pastoralnih ponazoritev:²

1. *Distinctiones* – pridigar naj preudari, kako bo ob izbranem odlomku – denimo ob nedeljskem evangeliju – razlikoval med četverimi smisli ali pomeni Svetega pisma: dobessednim, alegoričnim, tropološkim (moralnim) in anagogičnim (mističnim).
2. *Exempla* – priročniki so ponujali vzorne zgodbe za ponazoritev določene verske misli.
3. *Testimones, glosse, florilegia* etc. – *ars predicandi* je izoblikovala vrsto tematsko urejenih zbirk s pričevanji svetnikov, mistikov in cerkvenih očetov, bibličnimi komentarji, izbranimi mislimi znamenitih avtorjev o posamičnih temah ipd.

Priročniki *ars predicandi* so torej svojevrstna srednjeveška sinteza teološke misli o homiliji kot oznanjanju Božje besede in retorične tradicije, preoblikovane v ta namen. Vsa ta komaj predstavljava širina možnosti, kako izoblikovati pridigo, je bila zaradi sinteze homiletike in retorike skozi stoletja splošna last evropske katoliške in pozneje tudi protestantske duhovne kulture.

Redovi in slovenska baročna pridiga. Oris problema

Na ozadju te homiletično-retorične kompleksnosti, ki jo najdemo v vsaki dobri pridigi, se zastavlja naše osrednje vprašanje: ali so na izbiro homiletičnih in literarnih možnosti – in s tem na značilnosti pridige – kako vplivale redovne province? Takšno vlogo redovnih provinc bi bilo iz same retorične ali literarne strukture pridig zelo težko dokazati. Pač pa se v vsebini in deloma v retorični strukturi prav dobro zrcalijo značilnosti redovne skupnosti kot celote, njena duhovna smer, z eno besedo: V duhu pridige se poleg pridigarjeve osebnosti v dobršni meri izraža tudi karizma posameznega reda. Na ta izraz je red vplival že s samim sistemom šolanja v redovnih šolah, kjer so se bratje uvajali v reto-

² Prim. *Ars predicandi* in povezana gesla v Sodi: *Dizionario di omiletica*.

riko po predpisanih retoričnih učbenikih, še bolj pa s specifičnimi teološkimi poudarki.

Pač pa obstaja pomembno drugo področje, kjer so redovne province nedvomno imele veliko vlogo: redno frekventno kroženje patrov med samostani znotraj province in njihova pogosta pastoralna potovanja po širši slovenski okolici je kot notranji princip delovanja province imelo močan vpliv na zavest redovnikov o dialektološki raznolikosti slovenščine in o potrebi po pisanju v knjižnem jeziku.

V nadaljevanju skušam podati splošen pregled baročne pridigarske dejavnosti redovnikov v slovenskem jeziku, upoštevajoč njihovo prehajanje iz ene slovenske dežele v drugo slovensko deželo znotraj province. Ob tem ne kaže pozabiti, da so vsa slovenska besedila zgodnjega novega veka nastala na ozadju latinskih in nemških besedil, iz katerih so pisci vsaj deloma zajemali snov, jih predelovali in variirali. Že v tem je navzoča komaj pregledna mreža vplivov, ki so običajno segali ne le iz ene province v drugo, ampak prav tako iz enega reda v drugega; ta problem bo kajpada treba v prihodnosti obdelati, toda zanj je treba najprej preučiti še veliko temeljnega gradiva. Seveda bodo delovne hipoteze tega članka komaj kaj več kot zastavitev problema – in še ta bo zelo omejena zaradi propada mnogih baročnih rokopisov v slovenskem jeziku v dobi razpustitve samostanov in uničenja samostanskih knjižnic v času Jožefa II. in pozneje.

Kapucini

Med vsemi slovenskimi pisatelji retorske proze so si patri kapucini pridobili največji ugled v literarni zgodovini – gotovo predvsem zaradi dveh izstopajočih predstavnikov, ki jima je uspelo svoja dela natisniti: to sta znameniti Janez Krstnik Svetokriški (1647–1714) in Rogerij Ljubljanski (1667–1728). Poleg njiju so slovenske pridige pisali še drugi znani kapucini, denimo p. Korbinijan Škofjeloški (pribl. 1650–1721), Hipolit Novomeški (1667–1722) in Romuald iz Štandreža pri Gorici (1676–1748)³ – toda o rokopisih njihovih pridig ne vemo ničesar. K sreči so se ohranili vsaj rokopisi pridig p. Ferdinanda Ljubljanskega⁴ (pribl. 1682–1744) in p. Angelika Kranjskega (1735–1790)⁵ – in s tem se naša evidenca ohranjene slovenske kapucinske pridige konča.⁶ Toda obe veliki tiskani deli, Janeza Svetokriškega *Sacrum promptuarium I–V* in Rogerija Ljubljanskega *Palmarium empyreum I–II*, nam k sreči hranita več tisoč strani vrhunske retorske proze. Kompozicija njunih pridig – podobno je pri p. Ferdinandu Ljubljanskem – je skrbno naravnana k temu, da vsak del pridige na določen način razvije izhodiščno svetopisemsko *themo*. Pridige vseh treh prekipevajo od vložnih zgodb, eksemplov in alegorij ter bogatih retoričnih figur. Kljub temu struktura pridige ne razpada na vložne zgodbe, ampak je tematsko enovita, saj pisatelj skrbi, da vsak literarni element uporabi za določeno osvetlitev *theme*, za določen vidik izhodiščne svetopisemske misli. Dodatna posebnost p. Rogerija Ljubljanskega je v tem, da začetni *themi* sledi še *synopsis* v treh verzih, ki

³ Za biograme patrov prim. Benedik: *Kapucinski samostan*, str. 143, 205, 208 in Kidrič: Hipolit v *SBL*.

⁴ Prim. Benedik: *Kapucinski samostan*, str. 209–210; *Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja*, Ms 020.

⁵ Prim. Senica: Slovenske pridige kapucina p. Angelika; Benedik: *Kapucinski samostan*, str. 144.

⁶ Govorimo o ohranjenih pridižnih besedilih; sama kapucinska pridigarska dejavnost je kajpada bila mnogo obsežnejša, prim. Benedik, *Kapucinski samostan*, str. 133 ss. Za Rogerijem Ljubljanskim se je k sreči ohranilo še deset rokopisnih pridig, ki so vse katehitične narave (namenjene so zlasti razlagi očenaša in apostolske vere) in izpričujejo, da je imel Rogerij zasnovano obsežnejšo zbirko pridig, izmed katerih sta posthumno izšla v tisku samo dva zvezka. Njegove ohranjene rokopisne pridige so vključene v *Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja*, Ms 001–010.

pa nikakor ni preprost povzetek vsebine. *Thema* in *synopsis* na videz nimata pri Rogeriju nikakršne zveze. Šele ob branju celote pa se pokaže, da Rogerijev *synopsis* skriva ključ za razumevanje celotne pridige: skriva alegorijo ali kar simbol, iz katerega izrašča celotna pridižna struktura, celotno drevo njene vsebine. Rogerijev *synopsis* je namreč iz španske ter italijanske baročne kulture prevzeti *conchetto predicabile*. To konceptualno ozadje pri Rogeriju, pri Janezu Svetokriškem in Ferdinandu Ljubljanskem pa mojstrsko obvladovanje množice eksemplov v trdni povezanosti s themo, stopnjuje literarno, umetniško naravo njihovih pridig, zato so še danes odlično baročno branje.

Francišškani

Obširno pridigarstvo dejavnost so v slovenskih deželah v baročni dobi razvili frančiškani in k sreči so se v rokopisih ohranile tudi številne njihove pridige. To gradivo je bilo doslej povsem neraziskano, verjetno zlasti zato, ker ni bilo nikdar natisnjeno. Doslej je bilo mogoče identificirati nekaj frančiškanskih avtorjev slovenskih pridig, to so: p. Anton Brešan (1639–1708), p. Evgen Lauer (1722–1771) in p. Adavkt Nickel (1740–1788).⁷ Njihove ohranjene pridige predstavljajo tri obdobja slovenskega literarnega baroka: Brešan stoji na koncu 17. stoletja in prehodu v 18., kar velja kot zlata doba naše baročne književnosti; sredo 18. stoletja zaznamuje pozni barok (Lauer), iztek 18. stoletja pa že zaznamuje boj poznega baroka proti razsvetljenskim pojavom in tokovom, celo v obliki polemike (Nickel). Od teh je zagotovo najobsežnejši opus – kar ducat knjig – napisal p. Anton Brešan. Ker pa je vse njegovo delo ostalo v rokopisih, se je raztreslo in porazgubilo. Za zdaj imamo v evidenci le tri njegove pridige, ki pa imajo veliko retorično in literarno vrednost. Tudi Evgen Lauer in Adavkt Nickel sta pisala številne pridige in manjša asketična dela in tudi večina njunega opusa je izgubljena. Kljub uničenemu gradivu je mogoče na osnovi ducata ohranjenih besedil izpričati mdr. te lastnosti. Retorska besedila slovenskih frančiškanskih pisateljev so grajena po pretehtani kompoziciji; v glavnih delih pridige najdemo skrbno razporejene moralno-pastoralne poudarke, največkrat ne direktno, temveč s pomočjo vložne pripovedi ali exempla. Navajanje Svetega pisma in cerkvenih učiteljev je pogosto, toda zmerno, tesno naslonjeno na izhodiščni evangeljski odlomek. Raba eksemplov je pičla, precej zadržana, eksempli so postavljeni le na mesta pripovednih klimaksov, služijo slikoviti čutni ponazoritvi evangeljske teme. Morda bi smeli reči, da so frančiškanske pridige v rabi literarnih sredstev nekoliko bolj umirjene ali asketske od kapucinskih.

Jezuiti

Zelo posebno, naravnost nesrečno usodo so doživele pridige slovenskih jezuitov. Kakor red sam so bili tudi domala vsi rokopisi uničeni. Le en slovenski jezuit je uspel svoje slovenske pridige tudi natisniti: Jernej Basar (1683–1738), ki so ga sodobniki šteli za enega od treh najboljših govornikov Avstrije, je leta 1734 izdal *Pridige is bukviz imenvanih Exercitia s. ozheta Ignazia sloshene na ufako Nedelo zhes leitu*. Te pridige so dejansko bolj meditacije, pripravljene za poglobljeno osebno branje in premišljevanje. Pisec pravi v uvodu: »*Nemafh, koker mimu gredozh, prebirat, ampak morefh s'tvojim umam, inu saftopnoftjo po zhasu ogledvati, inu fam per febi prevagvati taiftih befedi refnizo.*« Gre za povsem novo vrsto pridige, ki ni več baročna retorska proza, bogata z alegorijami in eksemplaričnimi pripovedmi, marveč nasprotno, je po formi asketska, citatov

⁷ Prim. Ogrin: *Slovenska frančiškanska pridiga baročne dobe*.

ima zelo malo, eksemplrov skorajda ni, pač pa se misel odpira širokim metafizičnim območjem poslednjih stvari in prvega cilja, za katerega je človek ustvarjen. Duhovne misli so podane kratko, toda strnjeno, enotno, na bralčev um delujejo kakor pečat, Basarjeva izredno močna misel predre celotno umsko prostornino poslušalca, da ga odpre kontemplaciji in lastni miselni udeležbi, kakor je izrecno zapisal tudi v uvodu. Snov nedeljskega evangelija kontemplira Basar v treh izhodiščnih perspektivah ali »poteh« duhovnih vaj sv. Ignacija. Te tri »poti« tvorijo Basarju tri »točke«, iz katerih sestoji vsaka meditacija. Kompozicija pridižnega teksta je tako organsko razvita iz enotnega principa.⁸

Izmed jezuitskih slovenskih besedil pozne baročne dobe se je ohranil le en večji rokopis, *Kristjansko podvučenje*, ki je nastal v zadnjih letih pred ukinitvijo jezuitskega reda, 1770–1772. Vsebuje 107 nedeljskih pridig, ki so bile napisane in povedane pri sv. Jakobu v Ljubljani.⁹ Pridige so zasnovane katehistično, torej tematsko: prvi glavni del rokopisa obravnava tri teologalne ali božanske kreposti – vero, upanje, ljubezen; drugi glavni del rokopisa obravnava prve tri Božje zapovedi. Kompozicija je podobna kakor v Basarjevih *Pridigah is bukviz imenvanih Exercitia*. Slog je varčen z besedami, strnjen, osredinjen na bistvena spoznanja, zato sugestiven; vendar avtor ni usmerjen k duhovni vsebini s takšno digniteto kakor Basar, pač pa nagovarja poslušalce, jih graja in podobno, kar nekoliko zmanjšuje raven njegovega govora. Kljub temu je to eno od odličnih jezuitskih duhovnih besedil poznega baroka. S svojo navzočnostjo opozarja na množico podobnih tekstov slovenskih jezuitov 17. in 18. stoletja, ki se niso mogli prebiti blokade razsvetljenske dobe in nas žal niso dosegli.

Avguštinci

Prvi avguštinski menihi, ki so prišli v slovenske dežele, so bili *avguštinci eremiti* (ne diskalceati), ki so v Ljubljani imeli samostan vsaj od leta 1366; njihov samostan je stal zunaj obzidja pred Špitalskimi vrati, zato so ga kot zaslon uporabili Turki ob napadu na Ljubljano leta 1494 in ga ob tem uničili. Nato so avguštinski eremiti dobili v oskrbo cerkev sv. Jakoba znotraj ljubljanskih zidov, toda od tam so jih leta 1555 pregnali protestanti.¹⁰ Pozneje so se redovniki vrnili in na nedeljo Svete trojice, 11. 6. 1623, na starem mestu ob današnjem Tromostovju položili temeljni kamen novega samostana in cerkve Marijinega oznanjenja (danes frančiškanska), ki je bila ena najlepših v tedanji Avstriji.

Avguštinski viri omenjajo že v 16. stoletju vikarja (provincijskega namestnika) štajersko-koroške province po imenu Janez Primožič (Johannes Primosich), ki se je zavzel za pravice avguštinskih redovnikov na Štajerskem, kjer je pridobil v Fürstenfeldu leta 1551 nazaj samostan, ki so ga poprej zasegli protestanti; to je bil sploh prvi samostan, ki so ga avguštinci prejeli nazaj po Luthrovem nastopu.¹¹ Štajersko-koroška provinca eremitov se je zelo uspešno razvijala zaradi svojega avtohtonega samoniklega članstva, kot meni redovni zgodovinar John Gavigan OSA, saj je bila po svojem ljudskem izvoru »večinoma slovanska«

⁸ Vprašanje morebitnih vzorov in vplivov na Basarja ostaja še povsem odprto. Za preučevanje se odpira vsaj ena možna ali verjetna navezava: pridige znamenitega jezuita sv. Petra Canisija, ki je prvi napisal pridige v obliki meditacij in s tem združil dve zvrsti, ki sta bili prej več kakor tisočletje ločeni.

⁹ Prim. rokopis *Kristjansku podvučenje, izloženu u pridigah na vsako nedelo čez celu lejtju*, predstavljen v Registru slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja, Ms 031.

¹⁰ Historiat ljubljanskega samostana eremitov povzet po Gavigan: *Styro-Carinthia*, str. 224, 225, 300.

¹¹ Gavigan: *Styro-Carinthia*, str. 200, 201.

Glede pomembne vloge, ki so jo v provinci imeli patri iz slovenskih dežel, prim. tudi Gavigan: *The Austro-Hungarian province, vol. II*, str. 168, 206, 229 idr.

(prav tam), kar v primeru Kranjske, Spodnje Štajerske in južne Koroške, ki jih je provinca združevala, pomeni pač – slovenska.

V virih se ljubljanski samostan eremitov omenja po vrstnem redu takoj za Dunajem, včasih celo pred Gradcem, kar kaže na njegov pomen znotraj province. Cerkve teh treh samostanov so bile najpomembnejše v provinci, tako da je za pridigarje v teh cerkvah kot najboljše govornike veljalo posebno pravilo o privilegiju bakalavreata.¹²

Takšen status privilegirane bakalavra je pridobil denimo p. Pavel Bučnik (Wutschnig).¹³ Rojen je bil v Radljah ob Dravi (Marenberg) leta 1659 in umrl 1718 v Gradcu;¹⁴ v red je stopil v ljubljanskem samostanu leta 1682 in tu študiral na redovni šoli; že od 1685. naprej je deloval v Gradcu kot prazniški pridigar, lektor na redovni šoli, doktor in profesor moralne teologije na dunajski univerzi in v letih 1710–17011 celo dekan njene filozofske fakultete. Ker je večino svoje aktivne dobe preživel v Gradcu in na Dunaju, je verjetno, da je v tem okolju večino pridig imel v nemščini; tudi njegova natisnjena dela so spisana v tem jeziku. Eno od pridig je objavil v slavnostnem zborniku izbranih govorov ob kanonizaciji avguštinskega svetnika sv. Janeza Sahaguntina, ki je izšel 1692 z naslovom *Sertum gloriae – Ehrnkrantz oder Verfassung etlicher Lob-Predigen ...*

Kot pridigar se je odlikoval tudi p. Benedikt Vogrin, rojen 1661 v Sostrem pri Ljubljani, umrl 1712 pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah. V red je stopil 1679. in po študiju teologije na Dunaju kmalu po diakonskem posvečenju leta 1684 postal pridigar – kar kaže na njegov govorniški talent. V istem zborniku izbranih govorov kakor Bučnik je tudi Vogrin smel objaviti slavnostno pridigo o avguštinskem svetniku *Sanctus Joannes Sahaguntinus ... planetarum proles oder Ein Beglücktes Planeten-Kind*.¹⁵ Leta 1698 je p. Benedikt postal prior ljubljanskega samostana in predstojnik tukajšnje bratovščine črnega pasu, za katero je enkrat mesečno imel nemško pridigo. Sklepati je mogoče, da je p. Benedikt pisal pridige tudi v slovenščini – že v Ljubljani, vsekakor pa pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah, kjer je deloval zadnja leta; nemška pridiga je verjetno omenjena posebej kot dodatna dolžnost v bratovščini.

Poleg teh dveh imenitnejših pridigarjev, ki sta uspela kakšno svoje delo objaviti celo v tisku, je bila dejavna še obširna skupina drugih, o katerih vemo le, da so živeli in delovali. Gavigan iz virov razbere, da so za »slovansko« populacijo v krajih, kakor so Sv. Lenart oziroma Sv. Trojica v Slovenskih goricah in Muta ob Dravi, tamkajšnji avguštinski konventi vselej imeli nekaj redovnikov, ki so pridigali in spovedovali v domačem jeziku.¹⁶ Leta 1749 je iz Ljubljane šel v konvent v Velikovcu p. Nikolaj Speranzi kot »slovenski pridigar«, ki je pozneje deloval tudi v samostanu na Reki, leta 1779 pa je bil poklican v Muto ob Dravi.¹⁷ Za leto 1755 imamo podatek za samostan v Velikovcu, da je »še naprej imel nemškega in slovenskega pridigarja«; tudi v letih po 1761 sta bila pridigarja v dveh deželnih jezikih zadolžena »kakor običajno«.¹⁸

Patri niso vedno navedeni po svojih pridigarskih zadolžitvah, viri jih lahko omenjajo tudi v drugih vlogah. V ljubljanskem samostanu je, denimo, p. Modest Aleš (Modestus Alesch) deloval v letih 1719–1720 kot lektor filozofije, toda ob

¹² Za eremitske pridigarje, ki so 12 let pridigali v teh treh najpomembnejših cerkvah in so »dobrim pridigam mogli dodati tudi pričevanje zgledega duhovnega življenja«, je lahko provinca zahtevala od generalnega priorja, da jim podeli red ali stopnjo bakalavra, kar je bil privilegij najboljših pridigarjev. Pozneje so na kapitlju province leta 1689 to dobo skrajšali na devet let. Gavigan: *The Austro-Hungarian province*, vol. II, str. 133, 196.

¹³ Gavigan: *The Austro-Hungarian province*, vol. II, str. 200.

¹⁴ Bučnikov biogram v naslednjih vrsticah povzet po Smolik: Wutschnig Pavel.

¹⁵ Povzeto po Smolik: Vogrin Benedikt.

¹⁶ Gavigan: *The Austro-Hungarian province*, vol. II, str. 168; vol. III, str. 122.

¹⁷ Gavigan: *The Austro-Hungarian province*, vol. III, str. 72–73, 168, 172, 272–273.

¹⁸ Prav tam, vol. III, str. 130, 146–147.

tako visoki, profesorski izobrazbi je domala neogibno, da je ta pater tudi pridigoval. Podobno velja za tiste, ki so omenjeni kot predstojniki bratovščin, denimo za leto 1743 v Ljubljani kot predstojnik rožnovenske bratovščine p. *Nepomuc Schegan* (Žigon ali Šega).¹⁹

Gaviganova obsežna kronika štajersko-koroške in nato avstro-ogrske province navaja kopico imen patrov, ki so gotovo ali morda izhajali iz slovenskih dežel in so verjetno pisali, zlasti še v 18. stoletju, tudi slovensko, vendar je razpustitev njihovih samostanov uničila vse vidne sledi njihovega dela. Brez dvoma pa so za to, da se ni iz vse eremitske redovne veje ohranilo nobeno slovensko besedilo, obstajali tudi notranji vzroki, zlasti mestoma neozgledno redovno življenje.

V tem pogledu je zgovorna življenjska zgodba nekega redovnika, ki dokazuje, da so v redu obstajale tudi narodnostne napetosti med nemškimi in slovenskimi oziroma slovenskimi redovniki – namreč v 18. stoletju! To je redovniška pot patra Alberta Kavčiča (Kautschiz) s krstnim imenom Martin, ki je bil rojen v Radgoni; avguštinski viri ga prvič omenjajo leta 1753 – kot redovnika na študiju filozofije v samostanu v Fürstenfeldu, kar pomeni, še precej na začetku redovniške poti; tako smemo sklepati, da je bil rojen okrog leta 1735. Leta 1770 je bil nadarjeni pater Albert poklican v konvent pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah kot praznični pridigar, kjer je žal imel zelo neozglednega predstojnika. Nato ga leta 1773 zasledimo kot »slovenskega pridigarja« v konventu v Velikovcu in prav tega leta je svoje »germanske sobrate«, torej nemške Avstrijce med vodilnimi avguštinci, ostro obtožil z »grenkimi očitki«, da red favorizira nemške patre in krivično ravna s tistimi, ki prihajajo s Štajerske, Kranjske, Koroške ali Primorja; zato je tega leta izstopil iz reda in postal škofijski duhovnik.²⁰ Vsebina njegove »grenke obtožbe« (mdr. pogosto popivanje, zloraba zakristijske nabirke za igre na srečo), pravi Gavigan, je mestoma zelo podobna besedilu knjižice, ki je bila anonimno objavljena leta 1784.²¹ Dne 27. avgusta 1774 je nekdanji pater Albert, zdaj Martin Kavčič, približno okrog 40. leta starosti postal duhovnik Lavantinske škofije in zapustil avguštinsko skupnost v Velikovcu. Leta 1780 je prosil za odpustitev iz Lavantinske škofije, da bi lahko odšel v domačo Radgono kot kaplan; leta 1801 je nato bil kaplan pri Sveti Trojici v Mali Nedelji, nato pa leta 1813 župnik pri sv. Magdaleni v Kapeli, kjer je v visoki starosti umrl 8. januarja 1826.²² Primer tega patra eremita, ki je že tako zgodaj zapletel v spor z nemško kulturno hegemonijo in iz reda izstopil, kaže na seme propada, ki je v obliki posvetne miselnosti, moralnega nereda in sekularnih idej raslo – gotovo poleg mnogih zgledov vzornega redovnega življenja – v osrčju redovne province in zorelo za dan njenega uničenja, ki je prišel z Jožefom II. in njegovimi nasledniki, ko je provinca leta 1812 v Avstriji dokončno prenehala obstajati.²³

¹⁹ Gavigan: *The Austro-Hungarian province*, vol. III, str. 48; prav tam je za leto 1743 kot kronist konventa v Muti ob Dravi naveden p. Guido Rupnik (Ruppnigg), v skopi.

²⁰ Gavigan: *The Austro-Hungarian province*, vol. III, str. 125, 160, 163, 173, 241.

Da mednacionalni spori – povsem v nasprotju z našimi modernimi predstavami – segajo že v precej zgodnejši čas, kakor pa je doba t. i. romantičnih nacionalizmov, potrjuje primer studeniških dominikank, ki so bile že sredi 17. stoletja po lastnem priznanju »in nationalistiche factionen verthailt«. S temi besedami (sic!), ki zvenijo, kakor da prihajajo iz srede 19. stoletja, poroča o nesoglasjih med redovnicami dokument z dne 8. 1. 1657.

Prim. Mlinarič: *Studeniški dominikanski samostan*, str. 92, 94.

²¹ Naslov knjižice z lažnim krajem izida *Philadelphia* naj bi bil: *Die österreichisch-ungarische Provinz der geschuten Augustiner-Mönche ... von einem Ordenspriester*, 1784; Gavigan: *The Austro-Hungarian province*, vol. III, str. 125. Izvirnik Kavčičeve pritožbe je naveden prav tam na str. 160: KOA (Celovec, Ordinariatsarchiv), Augustiner-Eremiten, Personalia, Albert Kautschnitz.

²² Gavigan: *The Austro-Hungarian province*, vol. III, str. 479.

²³ Prav tam, vol. III, str. 279.

* * *

Leta 1642 je v Ljubljani nastal tudi samostan *avguštincev diskalceatov*, po domače »školcjatov«, torej druge, bosonoge veje avguštincev.²⁴ Tudi slovenski diskalceati so gojili pridižno dejavnost, toda zdi se, da je bil prvi, med čigar pridigami so se poleg nemških ohranile tudi slovenske pridige, p. Gregor Vorenc (1659–1730), ki velja za začetnika slovenske literarne tradicije med diskalceati. V literarni zgodovini je uveljavljeno mnenje, da je p. Gregor začel pisati pod vplivom Janeza Kr. Svetokriškega in Matije Kastelca.²⁵ To velja predvsem za pisanje v slovenščini in sploh za njegovo vrednotenje slovenščine kot neogibnega pripomočka tako za uvajanje v teološki študij kakor seveda za pastoralne potrebe. Vsekakor pa je redovni pouk retorike in pridiganja tudi pri bosonogih avguštincih temeljil na klasičnih retorskih tekstih vse od cerkvenih očetov – gotovo predvsem svetega Avgušтина – prek vodilnih srednjeveških avtorjev v novi vek, iz katerih je p. Gregor pri pisanju zajemal in to ponekod tudi dokumentiral.

Ohranjene pridige p. Gregorja Vorenca so vezane v dva obsežna zvezka. Glavnina je napisana v nemščini, nekaj manj v latinščini, med njimi pa je nekaj tudi slovenskih.²⁶ Pri tem je pomenljivo, da tudi nekatere nemške, zlasti pa latinske in slovenske pridige niso izpisane v celoti, ampak bolj kot oporne točke ali osrednji sklopi pridižne snovi, torej večidel kot priprava za govorni nastop. Vendar pa ti poglobljeni nosilni sklopi niso, kakor bi pričakovali, zapisani fragmentarno, marveč v celovitih zaokroženih stavkih, včasih v kompleksnih večdelnih podobah, kakor je denimo tale božični motiv, ki ga je za sveti večer prevzel in nekoliko priredil po Svetokriškem:

»Transeamusque Bethleem: pojmkov' Bethleemskifalizi, tankaj bomouidlitu nouu rojenu dete Jesusa, kateri je fueti kakor tu rumenu fonze: Jesusa, v' katerim se najdejo ufi nebefski fhazi: Jesusa, kateri v' Jaflyh na flami lefhj' koker ena bela lilia v' mej ternjom: Jesusa, kateri je ta nar lepsy pildek Nebeshki, kateriga ie smalou v' tem zhistim truplu Mariæ diuize S. duh. Tukaj pogleite Synu Boshiga, kateri jezhlouikratal, kateri timu Sonzu togorkuto da, on pak od mrasa fe trefse: kateri je vefsele teh Angelou, on pak se joka Sa volo nashih grehou.«²⁷

Drugih bosonogih avguštinskih piscev, ki bi v dobi zgodnjega baroka pisali v slovenščini, zaradi pomanjkanja diskalceatskih arhivskih virov niti nimamo v evidenci, čeprav so verjetno obstajali. Zagotovo je mnogo rokopisnega gradiva slovenskih diskalceatov v času razsvetljenstva propadlo in o njem ne vemo ničesar. Ljubljanski operoz in diskalceat iz 18. stoletja, Felix Poeck, lektor teologije, je deloval kot pridigar in asketičen pisatelj. Preden je leta 1764 umrl kot prior ljubljanskega samostana, je napisal in v tisku izdal dokaj obsežen opus homiletičnih in drugih duhovnih del²⁸ – seveda v nemščini in latinščini. Znameniti in vsestranski pisec slovenskega preroda diskalceat p. Marko Pohlin je v Ljubljani več kot desetletje deloval kot pridigar: od spomladi 1763 do spomladi 1775 kot praznični pridigar, od leta 1769 kot nedeljski, od aprila 1772 kot vikar ljubljanskega konventa²⁹ – toda o teh njegovih slovenskih pridigah ni sledu.

Primerjava opusov dveh znanih slovenskih diskalceatov – Vorenca in Po-

²⁴ Smolik: Objavljeni viri, str. 211.

²⁵ Prim. Suhadolnik: Vorenc Gregor.

²⁶ Prim. opis prvega od dveh njegovih rokopisov v *Registru slovenskih rokopisov*, Ms 088: Nemške in slovenske pridige iz ljubljanskega konventa bosonogih avguštincev.

²⁷ *Register slovenskih rokopisov*, Ms 088, fol. 94Cr. Odlomek je p. Gregor prevzel iz J. Svetokriški: *Sacrum promptuarium II*, str. 93.

²⁸ Npr. *Drei Predigen von der dreieinigen Gottheit*, 1741. Prim. Glonar, Felix a S. Anna.

²⁹ Kidrič, Pohlin Marko.

hlina – nam z ostro lučjo osvetli paradoks, da iz obsežnega delovanja p. Marka ne moremo navesti niti ene pridige (razen prevoda Tschupikovih), čeprav je deloval sto let pozneje, iz opusa p. Gregorja pa se je k sreči morda ohranil vsaj večji del njegovih slovenskih pridižnih besedil, ki bi bila vredna večje pozornosti.

Dominikanci

Pridiganje so v večjem obsegu gojili tudi bratje pridigarji. Že ime reda, *ordo predicatorum*, pove, da je pridiganje v osrčju pristopa dominikancev k pastoralni skrbi za vernike. Izpričano je, da so nekateri generalni pridigarji ptujskega samostana izhajali iz osrednjih slovenskih dežel, kakor v 17. stoletju Škofjeločan Jožef Bobek,³⁰ Dominik Moscon³¹ in Peter Martir Klepiz, ki se omenja kot generalni pridigar na Ptujju kakor tudi v Novem Kloštru.³² Glede na njihov izvor in kraje, kjer so bili dejavni, je skoraj gotovo, da so pridigali (tudi) v slovenščini.

V 18. stoletju zasledimo pomembnega slovenskega dominikanskega avtorja: p. Albert Pongrac je leta 1744 izdal obsežen latinski priročnik za predstojnike rožnovenskih bratovščin *Manuale praesidium Confraternitatis SS. Rosarij*, ki vsebuje pravila, odpustke in privilegije bratovščine ter opiše še vrsto drugih kongregacij, ki so delovale pod patronatom dominikancev. Albert Pongrac je v cenzurnem zapisu enega od dominikanskih teologov, podpisan je p. Jožef Ocepek (Josephus Ozzepig), imenovan kot »lektor svete teologije in ta čas redni pridigar v konventu Novi kloster«.³³ Jožef Ocepek je bil leta 1749 na zasedanju na Dunaju izvoljen celo za provinciala, dvakrat pa je opravljal (1747–1749, 1756–1758) tudi službo priorja v Novem Kloštru.³⁴

Pongrac kot redni pridigar, verjetno pa tudi Ocepek in številni drugi so za vernike na slovenskem podeželju nedvomno napisali številne pridige v slovenščini. Vendar so bila zaradi ukinitve vseh štirih dominikanskih samostanov v slovenskih deželah (Ptuj, Novi Kloster, Sv. Trojica v Halozah, Koper) in še treh ženskih samostanov (Velesovo, Studenice, Radlje ob Dravi – Marenberg) pastoralna besedila v rokopisni obliki raztresena in uničena. Trenutno je videti, da se nam zato v slovenščini ni ohranila niti ena dominikanska pridiga. Poleg tega so dominikanci vodili številne ljudske pobožnosti, še zlasti v obliki bratovščin, kjer so se verniki združevali v želji po krščanski popolnosti; širili so škapulirsko bratovščino in bratovščino sv. Dizme, že po svojem prvotnem redovnem poslanstvu pa so skrbeli za rožnovensko bratovščino,³⁵ in tudi za njih je bilo treba pridigati ter voditi duhovno življenje kongregacije. Po drugi strani viri žal pričujejo tudi o tem, da so samostansko premoženje, posestva in privilegiji nekaterim dominikancem gotovo škodovali pri duhovnem poslanstvu: nenehni premoženjski spori in pravde s ptujskimi meščani, minoriti, okoliškimi plemiči in podložniki³⁶ so jih kajpada onemogočali pri pastoralnem delu. Leta 1642 so se denimo

³⁰ Škof Hren mu je podelil red subdiakona 21. septembra 1622, kot generalni pridigar se omenja leta 1641.

Prim. Mlinarič: *Dominikanski samostan*, str. 240.

³¹ Redovne obljube je dal na Ptujju leta 1642, v letih 1656–1659 je bil predstojnik samostana v Novem Kloštru, po letu 1683 je odšel v Beneško redovno provinco, kjer je umrl 1692., star sedemdeset let.

Prim. Mlinarič: *Dominikanski samostan*, str. 235.

³² Bil je namestnik priorja in generalni pridigar v ptujskem samostanu, izpričan je podatek, da je bil zatem leta 1642 generalni pridigar v Novem Kloštru.

Mlinarič: *Dominikanski samostan*, str. 191, 235, 241.

³³ Prim. Pongratz: *Manuale praesidium*. Uvodne strani z dovoljenji za natis.

³⁴ Mlinarič: *Dominikanski samostan*, 196, 260.

³⁵ Prim. Mlinarič: *Dominikanski samostan*, str. 168, 169.

³⁶ Prav tam, str. 169, 175, 182, 186.

kmečki podložniki na dominikanskih posestih okrog Studenic in Ptuja zaradi prevelike tlake in drugih dajatev uprli, napadli so Studenice, tako da so redovnice zbežale; deželna vlada pa je poslala najemniške vojake iz Vojne krajine in ti so upor krvavo zadušili.³⁷ Težko si je predstavljati, kako so ti kmetje gledali na redovnike kot oznanjevalce Božje besede.

Po ujmah in premenah zgodovine so se ohranila le tista dominikanska besedila, ki so imela srečo, da so bila natisnjena. Tako je p. Ludovik Schmuzer, ki je bil v letih 1675–1678 prior ptujskega samostana,³⁸ pozneje pa je deloval v Gradcu, uspel v nemščini objaviti dve obsežni zbirki nedeljskih in prazničnih pridig.³⁹ V uvodnem posvetilu deželnemu knezu Schmuzer omenja, da je 17 let deloval kot pridigar v samostanu sv. Andreja v Gradcu.⁴⁰ Schmuzer začuda ni vključen v pogloblitve biografske leksikone avstrijskega prostora, zdi se, da je eden od pozabljenih baročnih pisateljev; toda ne po pravici, saj že kratek ogled njegovih pridig pokaže, da je bil literarno spreten in umetniško navdahnjen pisec, ki je svoje misli podajal z obilico komparacij in prispodob. Ko govori o Jezusovem trpljenju na veliki petek in omenja mdr. sramotenje s škrlatnim plaščem in trsom, se Schmuzer nepričakovano ustavi ob trsu v Jezusovi roki, ga literarno interpretira na ozadju poznoantične homiletike in ga s tem razvije v samostojen topos ali podobo:

»Ampak bolj se mi dozdeva, da je trst vzel v roko prav kakor ribiško palico, na katero je privezal zlati trnek svoje ljubezni in na katerega je obesil svoje lastno sveto meso človeku v jed, in je tako v rdečem morju svoje svete prelite krvi kot ribič lovil človeške duše; kar spričuje učeni Origenes s temi besedami: *Dominus etiam esca amoris est, & inter passionis suae tormenta arundinem manu tenet, ut dum sanguis fluebat, in undis ipse potius animam piscaretur. Gospod je namreč čudovita jed, in med drugimi bolečinami svojega trpljenja drži v roki trst, s katerim, ko iz njega teče kri, v njenih valovih lovi duše.*«⁴¹

Kroženje in potovanje patrov

Za vprašanje vpliva redovnih provinc na povezovanje prostorov slovenskih dežel sta zelo pomembna dva vidika redovnega življenja. Prvič, da so v razmiku nekaj let – od enega zborovanja provincijskega vodstva do drugega, včasih pa tudi že vmes – skoraj vsi patri bili premeščeni iz enega samostana v drug samostan znotraj province, običajno ne ravno v sosednjega, ampak kam dlje. In drugi pomemben dejavnik: tudi ko so živeli v določenem samostanu, so patri od tam pogosto potovali v bližnje in tudi bolj oddaljene župnije ter pridigali in

³⁷ Mlinarič: *Dominikanski samostan*, str. 191.

³⁸ Prav tam, str. 235.

³⁹ Prim. skoraj 600 strani obsegajoče delo Ludwig Schmutzer: *Lucubrationes. Nächtliche Zeit-Vertreibungen oder Predigen ...* Wien, 1692. Druga, še bolj obsežna knjiga njegovih pridig z 930 stranmi ima naslov *Diurnale, tägliche Zeit-Vertreibung, oder Predigen von dem ersten Sonntag nach Ostern ...* 1694.

⁴⁰ Schmutzer: *Lucubrationes*, str. bv, b1r.

⁴¹ »Aber besser gedüncket mich / daß er das Rohr in die Hand genommen / gleich einer Fisch-Ruthen / daran er gebunden den guldenen Angel seiner Lieb / an den er gehencket sein eigenes Heiliges Fleisch zu einer Speiß / und also in den rothen Meer seines Heiligen vergossenen Bluts fische die Seelen der Menschen / welches der gelehrte Origenes mit diesen Worten bezeuget: *Dominus etiam esca amoris est, & inter passionis suae tormenta arundinem manu tenet, ut dum sanguis fluebat, in undis ipse potius animam piscaretur. Der Herr ist auch eine liebliche Speis / und unter andern Peynen seines Leydens / hielt er ein Rohr in der Hand / auf daß wann das Blut von ihm fließet / in denen Wellen er zum ersten die Seelen fischete.*«
Schmutzer: *Lucubrationes*, str. 17.

spovedovali pri številnih cerkvah, kjer in kakor so bili povabljeni. To še posebej velja za frančiškane in kapucine, v manjši meri pa tudi za avguštince in dominikance. To kontinuirano kroženje patrov iz kraja v kraj, iz dežele v deželo v rednih intervalih oziroma, z modernim izrazom, njihova visoka mobilnost je imela pomembno posledico: da so namreč dodobra spoznali vse slovenske dežele oziroma pokrajine, od večjih mest do trgov in vasi, ob tem pa domala vsa narečja tedanjega slovenskega jezika. Ob spoznavanju pokrajinskih in narečnih slovenskih govorov so patri pridigarji in spovedniki neizogibno »trčili« ob problem sporazumevanja, tj. razumljivosti svojega pisanja in govorjenja – kar pomeni, da so z lastno izkušnjo trčili ob problem slovenskega jezika, zlasti ob problem razlike med narečnim govorom in knjižnim izražanjem.

Skušajmo si v prostoru slovenskih dežel predstavljati narečne govore, med katerimi so se denimo gibali tile frančiškani, četudi nam manjka o njih mnogo podatkov.

Pater Anton Brešan, prvovrsten baročni pisec, je bil rojen v Novem mestu leta 1639, v frančiškanski red je stopil leta 1659 v Ljubljani, v letih 1676–1677 je deloval kot gvardijan na 0 (tam je zaradi mešanega zaledja in romarjev vedno deloval tudi slovenski pridigar), 1681–1683 v Nazarjah, 1688–1690 gvardijan v Novem mestu, leta 1692 ga ponovno najdemo v Nazarjah, pozneje spet v Novem mestu, kjer je umrl leta 1708.⁴²

Ureditev delovanja v širokem cikličnem kroženju po domala vseh slovenskih deželah je bila enaka še tudi celo stoletje pozneje. Pater Adavkt Nickel je bil rojen v Ljubljani leta 1740, leta 1759 je začel študirati na Sveti gori nad Gorico, pozneje v Ljubljani, kot pridigar je leta 1775 deloval v Kamniku, nato na Sveti gori v letih 1776–1778, v Brežicah 1779 (voditelj tretjega reda), v Nazarjah 1780, spet v Brežicah 1781–1784 in naposled v Kamniku, kjer je umrl 1788.⁴³

Podobno, morda še bolj široko so slovenske dežele premerili na svojih poteh kapucini. Za kapucinskega patra Ferdinanda Ljubljanskega je denimo ugotovljeno, da je bil rojen okrog leta 1684 v Ljubljani, nato je deloval v raznih službah, zlasti kot pridigar, v letih 1721–1726 v Škofji Loki, 1726–1728 v Ljubljani, 1733–1735 v Kranju, nato spet v Ljubljani in 1741–1743 ponovno v Kranju, nato 1739–1740 v Trstu, nazadnje spet v Škofji Loki, kjer je umrl 1744.⁴⁴ Še bolj razgibano pot opiše kot pridigar s svojim redovnim življenjem pater Angelik Kranjski, ki se je v Kranju rodil 1735, umrl 1790 v Bohinju, vmes pa je opravljal službo rednega oz. prazničnega pridigarja »v Škofji Loki, Krškem in Vipavskem Križu. Kot pridigar v Škofji Loki je večkrat šel v Kranj, v Sorico, Poljane, Železnike, Soro in Selca; iz Krškega je šel v Leskovec, Cerklje, na Kostanjevico, v Jurklošter in Topolovec; iz Vipavskega Križa v Idrijo, Črniče, Žablje in Vitovlje; šestnajst pridig je pripravil za poslušalce v Bohinju.«⁴⁵ V številnih kapucinskih pridigah so dokumentirana mesta, »koder so bili kapucinski samostani: Škofja Loka, Vipavski križ, Radgona, Krško, Ljubljana, Novo mesto, poleg njih pa tudi številni kraji bližnje ali daljne okolice, kamor so patri šli pridigati: na primer Kočevje, Idrija, Postojna, Vipava, Dornberk, Metlika, Poljane, Selca, Cerklje, Šenčur, Bistra. Številne pridige, ki so jih patri imeli po cerkvah bližnje in daljne okolice izpričujejo, da kapucini niso imeli v prvi vrsti namena ustvarjati novih duhovnih središč, ampak bolj izhodišča, od koder naj bi se evangeljska misel predvsem preko pridige, pa tudi spovedovanja širila in utrjevala v celotni deželi, tudi v krajih, ki so od mestnih središč oddaljeni.«⁴⁶

Ti podatki pomembno osvetlijo problem, ki ga tu načenjamo: da je intenzivna izkušnja regionalne in narečne raznolikosti slovenskega jezika patrom

⁴² Prim. Ogrin: Slovenska frančiškanska pridiga baročne dobe, str. 229, 230.

⁴³ Prav tam, str. 241–242.

⁴⁴ Benedik: *Kapucinski samostan*, str. 143; nekaj dodatnih podatkov: Ogrin: Neznani rokopisi, str. 387–388.

⁴⁵ Benedik: *Kapucinski samostan*, str. 144.

⁴⁶ Prav tam, str. 145.

pridigarjem nedvomno vsiljevala potrebo po pisanju v obče razumljivem, vsaj deloma knjižnem jeziku. Slovenščina njihovih baročnih pridig nosi še nemalo sledov njihove izvorne, domače govorice; vendar bi bil brez službe oznanjevanju Božje besede med Slovenci narečni delež v njihovih pridigah nedvomno mnogo večji, delež prvin knjižne slovenščine pa manjši.

Da je o tem obstajala tudi določena stopnja zavesti ali celo refleksije, nam izpričuje pater Janez Krstnik iz sv. Križa na Vipavskem v uvodu k znamenitemu *Svetemu priročniku*, v znanem odlomku, kjer razmerje med knjižnim in govornim jezikom izrazi z dodobra utrjenim Schönlebovim načelom, da moramo pisati po šegi naroda, izgovarjati pa po šegi pokrajine; pri tem pa Svetokriški pravi, da bo pisal kakor Slovenci pred njim, kar pomeni kot protestantski pisec 16. stoletja: »fledni po navadi fvoje deshele bo gouuril, jest pak bom pifsal kakor fo slovenzi pifsali. Quia scribendum est more gentis, loquendum verò more regionis.«⁴⁷ Zmožnost refleksije Svetokriškega o tem, da je njegov pisni jezik nekoliko odmaknjen »od 'lepega slovenskega jezika' pa kaže«, meni Kozma Ahačič, »da je bila v tistem času zavest o tem, kaj je 'lep' knjižni jezik, očitno že kar dobro zasidrana med (duhovniškimi) intelektualci.«⁴⁸ Morda je tej misli treba dodati le to, da tedaj nihče ni mogel imeti tako podrobne in obsežne izkušnje o pokrajinski narečni raznolikosti slovenščine ter izkušnje o potrebi po »lepem« knjižnem jeziku kot mediju preseganja te raznolikosti kakor prav redovniki. Ti so prehodili slovenske kraje od Svete Gore nad Gorico do Radgone in štajerskih gor, do Zasavja, Dolenjske in Kočevskega, od Gorenjske in Škofjeloškega hribovja skozi Ljubljano z okolico do Notranjskega, Vipavskega, Krasa in Trsta. K temu pa je redovnike gnala prav želja, kot pravi Benedik, da bi bili njihovi samostani duhovna izhodišča, od koder naj bi evangeljsko misel s pridigo in spovedjo razširili po vsej slovenski deželi, še zlasti pri ljudeh, ki so bili daleč od mestnih središč. Kako veliko so slovenski patri prav zaradi takšnega delovanja redovnih provinc prispevali k zavesti o slovenskem knjižnem jeziku tudi med preprostimi ljudmi, si moremo predstavljati le, če se zamislimo v razliko med narečnim govorom vernikov v kateri od cerkva, ki so jih na svojih poteh obhodili slovenski kapucini in frančiškani, in upoštevanja vredno stopnjo knjižnega jezika njihovih pridig. S tem vidikom se sklepa naš pregled, ki naj bi nakazal notranjo povezanost baročnega duhovnega vzgona slovenskih redovnikov in slovenske homiletične ter jezikovne kulture; s tem pa se odpira problem za novo, povsem jezikoslovno raziskavo.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

Pongratz, Albertus: *Manuale praesidium Confraternitatis SS. Rosarij continens statuta, indulgentias, atque privilegia eiusdem Confraternitatis ... elaboratum operâ R. P. F. Alberti Pongratz S. Ordinis Praedicatorum Neoclaustri in inferiori Stiria p. t. concionatoris*. Labaci: typis Adami Frid. Reichhard, [1744].

Schmutzer, Ludwig: *Lucubrationes, Nächtlche Zeit-Vertreibungen, oder Predigen von dem Ersten Sonntag deß Advents biß auff den Ersten Sonntag nach Ostern ... sambt allen darunter lauffenden Fest- und Feyer-Tägen der Allerseeligsten Jungfrauen Mariae und andern Heiligen Gottes*. Wien: Verlegt durch Johan Friedrich Hartung, gedruckt bey Johann Jacob Mann, 1692.

⁴⁷ Svetokriški, SP I, str. c1r.

⁴⁸ Ahačič: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba*, str. 191.

SPLETNI VIRI

Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja. Ur. Matija Ogrin. Ljubljana: ZRC SAZU, 2011. Spletni vir: Neznani rokopisi slovenskega slovstva (NRSS).

LITERATURA

Ahačič, Kozma: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba*. *Linguistica et philologica* 28. Ljubljana: ZRC SAZU, 2012.

Bartlett, David: Sermon. V: *Concise Encyclopedia of Preaching* (ur. William H. Willimon, Richard Lischer). Louisville: Westminster John Knox Press, 1995.

Benedik, Metod: Kapucinska pridigarska dejavnost. V: *Zbornik o Janezu Svetokriškem* (Ur. Metod Benedik, Jože Faganel). Ljubljana: ZRC SAZU, SAZU, 2000, str. 17–36.

Benedik, Metod: *Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Ane Škofja Loka*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2008.

Sodi, Manlio; Triacca, Achille (ur.): *Dizionario di omiletica*. A cura di Manlio Sodi, Achille M. Triacca con la collaborazione di 245 esperti. Torino, Bergamo: Leumann, Elle Di Ci, Velar, 1998.

Gavigan, Johannes, OSA: *The province of Styro-Carinthia. Extractum ex Analecta Augustiniana*, Vol. XXXV. Roma: Institutum historicum ord. S. Augustini, 1972.

Gavigan, Johannes, OSA: *The Austro-Hungarian province of the Augustinian friars, 1646–1820. Volume II. Developement, Studies, Baroque Brilliance 1646-1725*. Roma: Ed. Analecta Augustiniana, 1976.

Gavigan, Johannes, OSA: *The Austro-Hungarian province of the Augustinian friars, 1646–1820. Volume III. State absolutism and disappearance of the Province 1725-1820*. Roma: Ed. Analecta Augustiniana, 1977.

Glonar, Joža: Felix a S. Anna, operoz. V: *Slovenska biografija, SBL*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni vir.

Hoško, Franjo Emanuel: *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatski*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002.

Kidrič, France: Pohlin Marko (1735–1801). V: *Slovenska biografija, SBL*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni vir.

Mlinarič, Jože: *Studeniški dominikanski samostan: ok. 1245–1782*. Celje: Mohorjeva družba, 2005.

Mlinarič, Jože: *Dominikanski samostan na Ptujju*. *Zgodovinski arhiv Ptuj*, 2009.

Ogrin, Matija: Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja. *Slavistična revija* 59, št. 4, 2011, str. 385–399.

Ogrin, Matija: Frančiškanski baročni pisatelji Anton Brešan, Evgen Lauer in Adavkt Nikel ter njihove rokopisne pridige. V: *S patri smo si bili dobri: tri stoletja brežiških frančiškanov* (ur. Jože Škofljanec). Krško: Zavod Neviodunum; Ljubljana: Brat Frančišek, 2013, str. 225–255.

Snoj, Alojzij Slavko: *Homiletika. Božje sporočilo v človeški govoricci. Teološke in homiletične osnove oznanjevanja*. Ljubljana: Družina, 1997.

Smolik, Marijan: Vogrin, Benedikt (1662–1712). V: *Slovenska biografija, SBL*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni vir.

Smolik, Marijan: Wutschnig, Pavel (1659–1718). V: *Slovenska biografija, SBL*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni vir.

Suhadolnik, Stane: Vorenc, Gregor (1659–1730). V: *Slovenska biografija, SBL*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. Spletni vir.

SUMMARY

SLOVENE SERMON IN SLOVENIAN BAROQUE PERIOD AND THE ORDERS' PROVINCES: BETWEEN RHETORIC TRADITION AND MONASTIC CHARISMA

Baroque sermon in Slovene language was created by monks. When fulfilling evangelical mission, order's province set out the manner of friar's work in full accordance with the charisma of its order. On the other hand, preaching monks took the content and form of their texts from the rich homiletic and rhetoric tradition from antiquity to modernity. With Slovenian Baroque sermon the order's province embedded both elements in concrete space and time of Slovenian lands where friars were fulfilling their duties. From the facts presented above we can summarize the following conclusions.

The internal impact of a province. In every order, be it Jesuits, Capuchins, or Franciscans, preachers were traveling from town to town, market town, and villages. Even Janez Svetokriški was initially active in Styria, then in Vipava, Trieste, Ljubljana, and Lower Carniola; similarly as others. Because they were circulating within an order's province amongst extremely varied dialects, province raised monks' awareness of the need for standard dialect, a higher linguistic norm for proclaiming and writing sermons. Inherent to monastic needs was the need for standard language that surpasses dialects of particular provincial areas. Awareness of the problem was clearly raised by Janez Svetokriški in Introduction of *Sacrum promptuarium*.

In accordance with a specific charisma of individual order, also the character of sermons varies greatly. Despite substantial differences between Franciscan and Capuchin sermons, both forms, however, address Christian as a sensual and emotional being. Their sermons try to reflect the image to human passions and feelings with numerous allegories and exemplary stories, thus leading people by good example to goodness and love for God. To reach this objective in writing sermons, a substantial literary creativity is necessary – and these writers most certainly possess it. However, as can be seen from Jernej Basar, Jesuits gravitated toward the classical Aristotelian-scholastic philosophical understanding of human being: man is a creature whose peak or the centre are mind and free will that is subject to mental recognition: the mind recognizes objective, i.e. the good, and the will follows when it strives for that good. Even Basar's Ignatian meditative prose leans on the human fantasy and conceptual abilities, however, the greatest persuasive power of his texts go through human mind more than his sensual perception.

This profound difference between Jesuit sermon on one side and Franciscan-Capuchin on the other is naturally not expressed merely in the contents, but also in sermon's artistic form. In this respect, it is essential that Jesuits built their rhetoric education on antiquity, especially on Aristotle's *Rhetoric* and on the official Jesuit manual Cypriana Soareza *De arte rhetorica libri tres* based on Aristotle, Cicero, and Quintilianus. This could be offset by the hypothesis that Franciscans and Capuchins did not put as strong emphasis on the direct contact with antiquity but it seems they welcomed rhetoric tradition more through already humanistic and current rhetoric manuals which were more modern, i.e. Renaissance or Baroque. It is likely John Baptist and Roger of Ljubljana made use of important encyclopaedias of Baroque rhetoric from the late 17th century, rich with allegories, symbols, and concepts – Filippo Picinelli, *Mondo simbolico*, and Emanuele Tesaurò, *Il cannocchiale aristotelico*.

Monastic preachers thus welcomed influences and connections far outside their home order province. This field is mostly unexplored for Slovene sermon. However, it is almost beyond doubt that in Slovenian Baroque sermons dif-

ferent influences of authors are intertwined in various ways, perhaps St. Peter Canisius as a possible background of Jernej Basar, and mighty interlacement of numerous authors, on whom Franciscan and Capuchin writers base their works – from church fathers to almost current speakers, such as Torino aristocrat and priest Tesauro, Augustine canon Picinelli, Belgian Jesuit Engelgrave, Bavarian Benedictine Ignatius von Trauner, and many others. A sermon is namely the field of universal Catholic culture, hence the links of several monastic houses, provinces, and creative spirits are intertwined in them.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-789.2(450+436+497.4)(091)
27-789.2(497.4Gornji grad)"11/14"
Prejeto: 28. 9. 2017

Benediktinci in benediktinke na prostoru jugovzhodnih Alp

ANTON RAVNIKAR

doc. dr.

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor
e-pošta: anton.ravnika@um.si

Izvleček

Avtor v svojem prispevku obravnava benediktinske samostanske hiše v srednjem veku na prostoru jugovzhodnih Alp. Avtorjev cilj ni podrobna analiza benediktinskih hiš, temveč želi prikazati njihove začetke in jih povezati z morebitnimi ustanoviteljskimi družinami ter najti medsebojne povezave, tu pa išče ključni trenutek, ki je determiniral korelacije med posameznimi monastičnimi ustanovami še stoletja.

Abstract

BENEDICTINE MONKS AND NUNS IN THE SOUTH-EAST ALPS

In this contribution, the author examines Benedictine monastic houses in the Middle Ages in the south-east Alps. The author is not aiming to write a detailed analysis of these houses but to draw particular attention to their beginnings, connection to potential founding families, and interconnections where he seeks pivotal moment determining correlations between individual monastic institutions for centuries to come.

Ključne besede:

Benediktinci,
samostan,
Gornji Grad,
plemstvo

Key-words:

Benedictines,
monastery,
Gornji Grad,
aristocracy

Izhodišče, ki je bilo postavljeno avtorju pri pripravi tega prispevka, je bilo narediti splošen pregled benediktinskih monastičnih hiš v jugovzhodnem alpskem prostoru s posebnim ozirom na njihovo morebitno medsebojno povezanost. Zato je prispevek tudi na ta način koncipiran in pušča ob strani celo vrsto problematike in odprtih vprašanj, ki bi jih bilo vredno in potrebno obravnavati. Avtor zato v kratkem prikazu predstavi zgodbo, ki so jo pisali na vzhodnoalpskem prostoru benediktinski samostani.¹

Stara in dobro poznana je trditev, da so bili globoko v srednji vek – pravzaprav prav do začetkov humanizma in renesanse – v srednji Evropi nosilci in središča tedanjega kulturnega življenja (ter do nastanka mest tudi pismenosti) sedeži škofij in samostani. Samostani starejših redov pa so bili tudi pomembna središča gospodarskega razvoja in kolonizacije. V prispevku se bomo omejili na samostanske hiše benediktinskega reda, vendar pa ne bi mogli korektno nadaljevati, ne da bi posebej poudarili izredni pomen škofijskih središč za kulturno in gospodarsko življenje.

Benediktinski red je najstarejši meniški red v Zahodni Evropi. Ustanovil ga je Benedikt iz Nursije, ki je leta 529 ustanovil samostan Monte Cassino južno od Rima in določili pravila njegovega delovanja, ki so predstavljala povzetek pravil delovanj starejših redovnih skupnosti, tem pa je dodal še pomembna lastna določila. Izhodišče delovanja samostanov je postalo njihovo duhovno poslanstvo, menihom pa je poleg duhovnega delovanja predpisal in z njim povezal tudi fizično delo, ki ga je moral opravljati vsak redovnik. Benediktovo pravilo si je le s težavo in počasi utrjevalo pot v posamezne samostane, ki so nastajali iz različnih tradicij. Vpliv Benediktovega pravila lahko opazujemo pravzaprav šele od 7. stoletja dalje (na angleškem otoku že kakšno stoletje pred tem), ko začne kot t. i. »rimsko redovno pravilo« izpodrivati ostale. Dokončno obliko pa mu da v 9. stoletju opat sv. Benedikt iz Aniana, ki je v letih 816–819 združil vso duhovno izročilo starejšega meništva in ga povezal z benediktinskim. Do takrat so bile posamezne duhovne postojanke povsem samostojne, od takrat dalje pa se začnejo povezovati v kongregacije. Poseben pomen je pri tem povezovanju imela predvsem matičnost – se pravi vezi, ki so nastale, ko se je ena samostanska hiša »izvila« iz starejše.²

Na tem mestu ne bomo mogli preleteli vseh značilnosti in specifičnosti pravil, ki jih je samostanom zastavil sv. Benedikt. Izpostavim pa naj eno, ki je pomembno tudi za temo, o kateri govorimo. To je pravilo »stabilitas loci« (stalnost kraja). S tem pravilom je preprečil nemirno potepanje redovnikov, ki so bili velikokrat podobnejši klateškemu potepuhom kot redovnikom. To pravilo pa ni oviralo ene najpomembnejših dejavnosti, ki so jih benediktinski samostani izvajali (tudi) na območju jugovzhodnih Alp – misijonarjenje. To je bilo mogoče, ker so se v večini bavarskih samostanov mešali elementi irskega in benediktinskega meništva. Kot temelj redovnega življenja so veljala tako imenovana mešana pravila »regula mixta«, sestavljena iz pravil sv. Kolumbana in sv. Benedikta. To dejstvo je omogočalo menihom v vzhodnih Alpah mnogo večjo mobilnost in s tem tudi tesnejšo povezanost med posameznimi samostani oz. samostanskimi celicami.³

Na splošno velja, da na področju vzhodnih Alp prepoznavamo dva glavna valova ustanovitev benediktinskih samostanov. Samostani zgodnjega srednjega veka so praviloma nastajali na obrobju alpskega prostora. Njihova glavna naloga pa je bila vedno vezana na misijonarjenje. Na zahodnem robu prostora, ki ga obravnavamo, je nastala kot kaže dokaj gosta mreža predbenediktinskih samostanov, ki so nato postopoma sprejemali *Benediktovo Pravilo*. Takšni samo-

¹ Več o tem v: Winkler: Meništvo in redovništvo, str. 247–254.

² Dolinar: Pomen benediktincev za zahodno meništvo, vernost in kulturo, str. 25–28.

³ Pangerl: Srečanja, str. 33–40.

stani so še poznoantični (4. stoletje) Monastero v Ogleju, od koder so prihajali potujoči menihi, misijonarji v Norik in Panonijo, Štivan pri Devinu, Škocjan ob Soči in sv. Pantelejmon v Čedadu. Vsaj prva dva sta gotovo nastala pod močnim bizantinskim vplivom. Iz tega časa pa sta tudi sv. Marija v Ogleju in sv. Martin v Beligni, ki sta pozneje prav tako povezana z alpskim prostorom.⁴ Do 8. stoletja so vsi ti samostani postopoma sprejeli *Benediktovo Pravilo*. Oglejski patriarh Pavlin II. (787–802), ki je začel sistematičen misijon na območju do Drave (s katerim pa smo seznanjeni silno skromno, saj je velika večina podatkov izgubljena), se je pri tem lahko naslonil na benediktinske menihe. O tem posredno priča tudi ohranjeni t. i. *Čedadski evangeliarij*. Po najnovejših raziskavah izvira iz samostana S. Canzian d'Isonzo vzhodno od Ogleja in prinaša zapiske o romarjih, ki so obiskali samostan v drugi polovici 9. in prvi polovici 10. stoletja.⁵ Gotovo je, da motiv potovanja vseh, ki so vpisani v evangeliarij, ni bil samo verske narave, saj srečamo med njimi ljudi, ki so bili gotovo na »odposlanski« oz. »diplomatski« misiji (bolgarski kan Boris, ki se je 863. srečal z Ludvikom Nemškim in bil naslednje leto krščen za Mihaela, cesarja Ludvik II. in Karel III., ki sta se v samostanu ustavila na poti v Pavio, slavonski knez Breslav, hrvaški knez Trpimir itd.), vendar je nedvomno ravno romanje v samostan v S. Canzian d'Isonzo ena od osrednjih točk na njihovi poti.⁶ Gotovo je podobno veliko vlogo imel tudi samostan sv. Ivana (Štivan), za katerega se je do nedavnega domnevalo, da iz njega izhaja omenjeni evangeliarij. Omenjeni samostani so hujši udarec gotovo doživeli v času madžarskih vpadov na ozemlje Furlanije, ko je bilo po letu 955 treba obnoviti vrsto samostanov, ki so bili poškodovani. V času teh dogodkov so se verjetno izgubili oz. bili uničeni mnogi dokumenti, ki bi sicer podrobneje osvetlili ta čas.

Na severu je bila situacija nekoliko drugačna. Predbenediktinsko meništvu je bilo gotovo manj razvito, zato ni mogoče popolnoma rekonstruirati posameznih stikov. Stanje pa se spremeni v 8. stoletju.⁷ V tem času sta ustanovljena dva znamenita samostana z natančno določeno nalogo – misijonariti med nevednimi slovanskimi narodi. Samostan v Kremsmünstru je bil ustanovljen leta 777. Menihi so prišli iz Nideralteicha, ki je bil ustanovljen od samostana Reichenau na Bodenskem jezeru. Ustanovitelj slednjega je bil sv. Pirmin, ki je pravilo sv. Benedikta prinesel »preko« sv. Bonifacija iz Anglije. Samostan je nastal na pobudo passavske škofije, ki je na ta način želela konkurirati Salzburgu.⁸ Tudi druga ustanova je bila v veliki meri ustanovljena s ciljem omejiti moč Salzburga. Ustanovitelj samostana v Innichenu (ustanovljen leta 769), opat in freisingški škof Aribo, je bil tudi benediktinec; in kot je značilno za čas do 10. stoletja, opat (samostana sv. Marije v Freisingu) in škof v eni osebi.⁹ Nasploh je ena glavnih značilnosti časa do 10. stoletja, da skoraj ne moremo ločiti delovanja in gospodarstva škofije in samostana. Med vsemi opatijskimi (in škofijskimi) središči pa je seveda najopaznejši samostan sv. Petra v Salzburgu, ki je bil pobudnik ustanovitve več prioratov (Virunum, Teurnia in Ad Udrimas). Delovanje bavarskih samostanov na novopokristjanjenih ozemljih preko prioratov, ki so predstavljali neke vrste ozemeljske otoke, je nasploh značilnost misijonarjenja bavarskih samostanov. Vsekakor pa nam povezanost škofovskega in opatovskega dela/naziva/službe omogoča, da prepoznamo osrednje točke, ki povezujejo samostane na posameznih ozemljih. Na zahodu je to škof v Ogleju, na severu pa opatije v Salzburgu, Passauu, Freisingu in tudi Regensburgu.

⁴ Pangerl, Srečanja, str. 33–35.

⁵ Štih, Simonitti: *Na stičišču*, str. 64.

⁶ Ludwig: Anmerkungen zum Evangeliar von Cividale und zur Erforschung der Salawischen Nameneinträge, str. 809–827.

⁷ Dopsch: Salzburg als Missions- und Kirchenzentrum, str. 667–690.

⁸ Brunner: Herzogtümer, str. 264–266.

⁹ Štih: *Na stičišču*, str. 36; Pangerl: Srečanja, str. 36.

Z 10. stoletjem pa pride do pomembnih sprememb. Na bavarskem področju se počasi prekrine tradicija, da je bila v eni osebi združena naloga opata in škofa. Škofje in s tem posledično škofije pod zdaj prevladujočim rimskim vplivom pridobijo veljavo, prejšnja povezanost škofov in opatov, ki je plod irske misijonarske tradicije, se pretrga. Polega tega pa začne tudi na področje vzhodnih Alp prodirati (četudi nekoliko z zamudo) reformni duh. In ta je bil tisti, ki je povzročil nov, drugi val ustanovitev benediktinskih opatij v vzhodnoalpskem prostoru. Val, ki ga lahko spremljamo od 11. pa do srede 12. stoletja, ko se tempo ustanavljanja opatij bistveno upočasni in nato ustavi.¹⁰

Ravno v tem prehodnem času med zgodnjim in visokim srednjim vekom, ki ga v cerkveni zgodovini in tudi zgodovini benediktinskega meništvaznamuje omenjeno reformno prizadevanje znotraj katoliške cerkve, pa najdemo pomemben dokument, ki izpričuje obstoj ženskega benediktinskega samostana v Kopru. 24. 4. 908 je namreč izdal Berenger, kralj Italije, listino v korist samostana v Kopru (Justinopolitana civitas), s katero je vzel omenjeni samostan v zaščito.¹¹ Žal je o tem samostanu ohranjena le talistina in tako ne vemo, kdaj je nastal, kdo je njegov ustanovitelj, kakšna sta njegova usoda in konec.

Na zahodnem robu današnje države Slovenije je kot prvi rezultat prodora clunyjskega reformnega vala v naš prostor nastal samostan v dolini oljk – Oltri. Leta 1072 je tržaški škof Adalger podelil posest in cerkev sv. Apolinarija v dolini Oltra (pozneje cerkev sv. Nikolaja v Oltri – Valdoltri oz. Ankaranu) Zenonu, opatu benediktinskega samostana sv. Nikolaja v Benetkah.¹² Ta je nato tu ustanovil podružnični samostan, ki je živel vse v novi vek in ki stoji, predelan v hotel, še vedno. Benediktinci so svojo posest povečali, tako da se je začela širiti čez meje Ankarana, v Koper in na zahodno obalo Istre, vse do Poreča. Samostan je nato imel veliko vlogo pri razširjanju vinogradništva in oljkarstva.

Stari, se pravi že obstoječi samostani, so bili v 10. stoletju vsi vpeti v reformni tok. Samostan sv. Petra v Salzburgu se je tako npr. z opatom Titom tesno povezal s samostanom sv. Emmerama v Regensburgu in z njim z enim od reformnim centrom – Trierjem. Je pa značilno, da se je v 11. stoletju močno povečal vpliv Hirsaua in njegove reforme, ki se je prvotno nagnila na stran gibanja, ki je izhajalo iz samostana Gorze v Lotaringiji in katere značilnost je veliko nasprotje s clunyjsko reformo, zagovarjanje t. i. državnih samostanov in posvetnega gospodstva. Šele sčasoma se je gibanje v Hirsauu nagnilo na stran clunyjske reforme.¹³

Ta trenutek lahko spremljamo tudi pri zgodbah posameznih samostanov, kjer imajo praviloma izredno veliko vlogo ustanoviteljske družine (med katerimi še prav posebej izstopajo Aribonci, ki so podprli ustanovitev kar šestih samostanskih hiš tako v Alpah kot v Furlaniji: Osoje, Seeon am Chiemsee, ženski samostan Göss, Millstatt, kolegiat Eberndorf/Dobrla vas na Koroškem in Moggio v Furlaniji).¹⁴ Do konca 11. stoletja je večina teh ustanov padla pod vpliv Hirsaua.

Mnogo bolj zapletena je bila ustanovitev samostana St. Lambrecht na Štajerskem, ki ga je začel ustanavljati Markvart, sin nekdanjega koroškega vojvode Adalbera v 60. letih 11. stoletja. On je, tako kot epenštajnska družina generalno, stal v času investiturnega boja na strani cesarja, zaradi česar je Henrik IV. leta 1096 potrdil ustanovitveni akt samostana tako, da ga ni prepustil tuji upravi (»extraneas potestates« – s čimer je mišljen propapeški salzburški nadškof kot

¹⁰ Brunner: Herzogtümer, str. 264.

¹¹ Kos: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. Druga knjiga, št. 344. Sodobnejša izdaja s prevodom v slovenski jezik v: Peter Štih, *Ženski samostan v Kopru leta 908 – prezrta najstarejša monastična ustanova na ozemlju Republike Slovenije*. V: *Ad fontes. Otoprečev zbornik* (ur. Darja Mihelič), Ljubljana 2005, str. 43–60, kjer je opravljena tudi natančna analiza tako listine kot časa in prostora, v katerem je slednja nastala.

¹² Kos: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. Tretja knjiga, št. 267.

¹³ Brunner: Herzogtümer, str. 259–262.

¹⁴ Dopsch: *Die Aribonen, Stifter des Klosters Seeon*, str. 5–92.

najbrž tudi plemiški propapeško usmerjeni sorodniki), temveč je bil predan neposredno zaščitni sv. Petra, se pravi papežu. V Šentlambert je dal vojvoda Henrik pripeljati Hartmana, prošta v Passauu in poznejšega opata v Augsburgu in Kemptnu, s čimer je bila zagotovljena »prava«, toda vendarle uravnotežena, linija v samostanu. Samostan pa se je v nadaljevanju tesneje povezal z Admontom, od koder so tudi prišli pravi impulzi za reformiranje življenja v samostanu. Samostan St. Lambrecht pa je v 12. stoletju nato služil kot matica, od koder se je poselil spodnjeavstrijski Altenburg v Waldviertlu, ki ga je leta 1144 ustanovila poigenska grofica Hildburga.¹⁵

Naslednja rodbina, ki je bila zelo pomembna pri ustanavljanju in dotiranju benediktinskih opatij, je bila družina koroških Spanheimov.¹⁶ Leta 1091 je dal Engelbert I. pripeljati iz švabskega reformnega samostana Hirsau opata Wezila in njegove menihe. Ta povezava je samostan Šentpavel neposredno vpela v verigo reformnih centrov in potrdila tudi generalno propapeško držo ustanovitelja oz. celotne spanheimske družine. Spanheimi pa so stali na čelu ustanovitve še ene opatije, in sicer opatije v furlanskem Rosazzu (Rožacu).¹⁷

Okoli 1070. leta so Machwart Epenštajnski, grof Aribio II. (ustanovitelj samostana v Milstattu), in furlanski grof Ludwig podprli oglejskega patriarha Sigiharda pri ustanovitvi tega samostana, kamor so prve menihe pripeljali iz že omenjenga Milstatta, opat Sigwin pa je prišel preko Šentpavla iz Hirsaua. Pomembno vlogo pri dotiranju samostana pa imajo nato tudi Spanheimi, ki so si v samostanu ustvarili svojo drugo grobnico.¹⁸

Sredi 11. stoletja se je domnevna meniška skupnost, ki naj bi nastala pred tem v Melku, spremenila pod vplivom Babenberžanov (Adalbert, ki je umrl leta 1055, velja za ustanovitelja) v benediktinski konvent. Menihi so prišli iz konventa v Lambertu. Konec 11. stoletja pa je nastala tudi opatija Göttweig, ki je opravljala tudi dušnopastirske naloge za del passauske dieceze. Konec 11. stoletja je pod vplivom opata Hartmanna, ki je prišel iz St. Blasija, tudi v Göttweigu prevladal reformni duh. Göttweig pa je nadalje vplival na Garsten, Seitensteten, Gleink in Altenburg. Seitensteten je bil sicer ustanova, ki ni bila v ožji interesni sferi vojvod in škofov. Šlo je za manjšo ustanovo Udalschalka iz rodbine Stille iz leta 1109, ki je pravo podlago za delovanje dobila šele v drugi polovici 12. stoletja, ko je nadškof Wichmann iz Magdeburga podelil družinsko posest na spodnjeavstrijskem samostanu.¹⁹

Garsten je bil po drugi strani ustanova štajerskih mejnih grofov iz okoli leta 1108, ko so dali prepeljati benediktinske menihe iz Göttweiga v Garsten. Mali samostan v Gleinku pa je ustanova Arnhalma in njegovega sina iz Volkersdorfa. Družina Volkersdorfskih je prvotno spadala med svobodno plemstvo, do tega časa pa so postali štajerski ministeriali.

Podoben center reformiranih idej kot Göttweig pa je bil tudi samostan Lambach. Ustanovljen je bil okoli leta 1050, ko je grof Arnold ustanovil skupnost sekularnih klerikov v spomin na svojega umrlega sina Gottfrieda. To skupnost je nato Arnoldov brat, Würzburški škof Adalbero, spremenil v benediktinsko opatijo, na katero je poslal kot prvega opata Ekkberta iz spodnjefrankovskega samostana Münsterschwarzach. Reformne ideje tega samostana so vplivale na delovanje in usmerjenost samostana v Melku, Michaelbeuernu, Admontu, St. Lambrechtu in Formbachu. Prvi opat slednjega samostana je prav tako prihajal iz Münsterschwarzacha, in sicer je to bil neki Berengar.

V tem drugem, postclunyjskem, valu pa so nastale tudi tri pomembne žen-

¹⁵ Brunner: Herzogtümer, str. 267-268.

¹⁶ Štih: Rodbina koroških Spanheimov, prvih gospodov Kostanjevice, str. 55-73.

¹⁷ Jaksch: Die Gründung des Benediktinerklosters Rosazzo in Friaul, str. 229-240.

¹⁸ Weinzierl-Fischer: *Geschichte des Benediktinerklosters Millstatt in Kärnten*.

¹⁹ Brunner: Herzogtümer, str. 269-272.

ske benediktinske ustanove. Najstarejša je samostan v Gössu na Štajerskem, ki ga je okoli leta 1004 ustanovila Adela iz Leobna, žena Ariba I. in mati mainškega nadškofa Ariba, ki je samostan ustanovila na aribonskih tleh za potrebe plemiških rodbin, kjer so zavetje še stoletja našle plemiške hčerke.²⁰

Le nekaj pozneje je bil na Koroškem ustanovljen samostan Sv. Jurij na jezeru (St. Georgen am Längsee), ustanova Wichburge iz rodbine bavarskih palatinskih grofov, poročene z lurngavskim grofom Ottwinom, leta 1043 pa je ženski benediktinski samostan, namenjen prav tako kot prva dva namenjen plemiškim gospem, ustanovila Hema Krška. Slednji pa je v nasprotju s prvima dvema hitro ugasnil, saj je bil v 70. letih že zaprt in na njegovih temeljih je bila ustanovljena krška škofija.²¹ Vsi trije samostani so bili tesno povezani z matičnim samostanom v Salzburgu.

Zakaj poudarjamo zveze in povezave posameznih samostanov, ki so nastajale ob samem aktu ustanovitve in poselitve oz. ob vplivanju, ki so jih imeli samostani drug na drugega v času investiturnega boja? Naštete povezave so bistveno determinirale mrežo povezav, znotraj katerih so se gibali odnosi med njimi. Te vezi se praviloma ohranijo skozi celotno zgodovino obstoja samostana – opravka imamo torej z neke vrste krogi medsebojnega vpliva, ki v največji meri vplivajo na delovanje in odločanje posameznih ustanov.

Za konec pa še nekaj besed o benediktinskem samostanu, ki je bil ustanovljen na tleh današnje države Slovenije. To je opatija v Gornjem Gradu v Zadrebški dolini. Ta je ustanova oglejskega patriarha Peregrina, ki je uporabil volilo, katero sta mu z namenom ustanovitve samostana volila Diepold Kager in njegova žena Truta. To se je zgodilo okoli leta 1140, ko je bila napisana tudi ustanovna listina.²²

Ena glavnih značilnosti, ki jo takoj opazimo pri pregledovanju gradiva, vezanega na preteklost tega samostana, je skoraj popolna odsotnost kakršnih koli poročil o povezavah z drugimi monastičnimi hišami. Gradivo nam ne dovoljuje niti sklepa, v kakšni meri je bil gornjegrajski samostan v prvem obdobju vpet v reformno postinvestiturno gibanje.²³ Zgled nezakonskega sina celjskega grofa Friderika I., ki je postal opat v Gornjem Gradu med letoma 1353 in 1365, ko sta ga njegova polbrata, grofa Ulrik I in Herman I., ki sta v tem času že opravljala naloge samostanskega odvetnika, zaradi nesposobnosti zamenjala (do svoje smrti je nato živel in deloval kot župnik v Škalah v Šaleški dolini), govori o tem, da je večji del svoje zgodovine samostan deloval kot prostor, v katerem so svoje zavetje lahko našli posamezniki iz vrst plemiških družin.²⁴ Tudi sicer gradivo izpričuje močno prisotnost plemiških družin v samostanu. Več si jih je tu uredilo tudi svojo družinsko grobnico. Leta 1243 so tako ptujski ministeriali Kacenštajnski želeli podeliti samostanu v Gornjem Gradu dve hubi na Križni gori (*»duas eubas in monte qui uuolgo nuncupator Chrivzperch«*) za oskrbo grobnice, ki so jo imeli v samostanu. Ker so bili Kacenštajnski ptujski ministeriali, so slednji kot seniorji to podelitev morali potrditi. Novembra leta 1243 je tako Hartnid Ptujski izdal listino, s katero je v blagor svojih sorodnikov in iz ljubezni do Dipolda I. Kacenštajnskega in njegovega v samostanu pokopanega sina (Gebharda) podelil obe kmetiji s pogojem, da Kacenštajnski obdržijo odvetništvo nad tema dvema kmetijama.²⁵ V gornjegrajskem samostanu so svojo grobnico imeli tudi žovneški svobodniki (kot celjski grofje so jo nato prenesli v minoritski samostan v Celju).

²⁰ Jontes: *Stift Göss. Ein Führer durch Geschichte und Kunst.*

²¹ Dopsch: *Die Stifterfamilie des Klosters Gurk und ihre Verwandtschaft*, str. 95–123; Štih: *Zgodovinsko o Hemi Krški*, str. 6–23.

²² Bernhard: *Die Stiftungsurkunde des Klosters Oberburg*, str. 265–290.

²³ Ravnikar: *Benediktinski samostan v Gornjem Gradu.*

²⁴ Ravnikar, *Po zvezdnih poteh*, str. 266–268.

²⁵ NŠAL, vrsta gornjegrajskih listin, št. listine 579, 10. 11. 1243, originalna listina.

O njej prva poroča listina iz leta 1255, s katero so sicer poskusili poravnati spor, ki je nastal med samostanom in Gebhradom III. Žovneškim, v njej pa se omenja tudi družinska grobnica Žovneških v samostanski cerkvi.²⁶ V samostanu so skoraj gotovo imeli svojo grobnico tudi Orti, pa tudi manjše lokalne plemiške rodbine, kot so bili plemiči iz Prekope.²⁷ Po hegemonizaciji prostora pod oblastjo ene družine – grofov Celjskih sredi 14. stoletja, pa se je usoda samostana vezala povsem na to družino. To se najbolj kaže v njegovem koncu. Samostan namreč ni preživel družine Celjskih. Že leta 1461, torej le 5 let po smrti zadnjega celjskega kneza Ulrika II. je bil samostan in njegova posest vključen v novoustanovljeno ljubljansko škofijo, česar ni mogel spremeniti niti upor menihov. 12 let pozneje je bil samostan nato tudi formalno razpuščen. S tem je ugasnila tudi edina benediktinska opatija, nastala na tleh današnje države Slovenije (samostan v Valdoltri je bil podružnica samostana sv. Nikolaja v Benetkah in ne samostojna hiša). Posest, ki je bila največja cerkvena zemljiška posest na Slovenskem, pa je prešla v roke škofije.

Nasploh lahko zaključimo, da benediktinske opatije izkazujejo veliko mero samostojnosti in samozadostnosti in da, z izjemo reformnih centrov, od koder so v 12. in 13. stoletju sprejemali nove ideje, le redko izkazujejo kakšne večje želje po vzdrževanju tesnejših stikov z drugimi. Zgled samostanov v Spodnji Avstriji pa nam vendarle govori o tem, da so med samostani nastajale tesnejše vezi, ki so jih povezovala in katerih jedro so predstavljali tisti centri, od koder so sprejemali nove ideje in od koder so praviloma, vsaj v prvem obdobju, prihajali tudi njihovi opati.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

- Nadškofijski arhiv Ljubljana, vrsta gornjegrajskih listin.

OBJAVLJENI VIRI

Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. Druga knjiga 801–1000, Ljubljana 1906.

Kos, Fran: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. Tretja knjiga 1000–1100, Ljubljana 1911.

LITERATURA

Bernhard, Günther: Die Stiftungsurkunde des Klosters Oberburg. V: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 108, h. 3-4, München 2000.

Brunner, Karl: Herzogtümer und Marken. Von Ungarnsturm bis ins 12. Jahrhundert. V: *Österreichische Geschichte 907-1156* (ur. Herwig Wolfram), Dunaj 1994.

Dopsch, Heinz: Salzburg als Missions- und Kirchenzentrum. V: *Slovenija in sednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze II* (ur. Rajko Bratož), Ljubljana 2000.

Dopsch, Heinz: Die Aribonen, Stifter des Klosters Seeon. V: *Kloster Seeon, 1993*.

²⁶ Prim: Ravnikar: *Benediktinski samostan v Gornjem Gradu*, str. 69.

²⁷ NŠAL, vrsta gornjegrajskih listin, št. 462, 4. 3. 1229, originalna listina.

Beiträge zur Geschichte, Kunst und Kultur der ehemaligen Benediktinerabtei, (ur. Hans von Malottki), Weißenhorn 1993.

Dopsch, Heinz: Die Stifterfamilie des Klosters Gurk und ihre Verwandtschaft. *Carinthia I* 161, Dunaj 1971.

Dolinar, France Martin: Pomen benediktincev za zahodno meništvo, vernost in kulturo. V: *Redovništvo na Slovenskem I. Benediktinci, kartuzijani, cistercijani* (ur. France Martin Dolinar), Teološka fakulteta Ljubljana, Ljubljana 1984.

Jaksch, August: Die Gründung des Benediktinerklosters Rosazzo in Friaul, *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige*, N.F. 1 (= 32), Brno 1911.

Jontes, Günther: *Stift Göss. Ein Führer durch Geschichte und Kunst*, Leoben 1977.

Ludwig, Uwe: Anmerkungen zum Evangeliar von Cividale und zur Erforschung der Salawischen Nameneinträge. V: *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze II.* (ur. Rajko Bratož), Ljubljana 2000.

Pangerl, Viljem: Prva srečanja med Slovenci in benediktinci. V: *Redovništvo na Slovenskem I. Benediktinci, kartuzijani, cistercijani* (ur. France Martin Dolinar), Teološka fakulteta Ljubljana, Ljubljana 1984.

Ravnikar, Tone: *Benediktinski samostan v Gornjem Gradu*, Maribor 2010.

Ravnikar, Tone: *Po zvezdnih poteh*, Velenje 2007.

Štih, Peter: Rodbina koroških Spanheimov, prvih gospodov Kostanjevice. V: *Vekov tek. Zbornik ob 750. obletnici prve listinske omembe mesta* (ur. Andrej Smrekar), Kostanjevica na Krki 2002.

Štih, Peter: Ženski samostan v Kopru leta 908 – prezrta najstarejša monastična ustanova na ozemlju Republike Slovenije. V: *Ad fontes. Otorepčev zbornik* (ur. Darja Mihelič), Ljubljana 2005.

Štih, Peter: Zgodovinsko o Hemi Krški. V: *Emina romarska pot. Zbornik referatov: Posvet o Emi*, Podsreda 2007.

Štih, Peter in Simonitti, Vasko: *Na stičišču svetov. Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*, Ljubljana 2009.

Weinzierl-Fischer, Erika: *Geschichte des Benediktinerklosters Millstatt in Kärnten*. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie, Band 33, Celovec 1951.

Winkler, Gerhard Bernhard: Meništvo in redovništvo. V: *Zgodovina katoliške cerkve* (ur. Josef Lenzenweger et al.), Mohorjeva družba Celje 1999.

SUMMARY

BENEDICTINE MONKS AND NUNS IN THE SOUTH-EAST ALPS

In this contribution the author examines Benedictine monastic houses in the Middle Ages in the south-east Alps. The discussion focuses on the connections and correlations between individual houses. The main premise he follows is that the connections made upon the establishment of an individual monastery are the factor that had the key influence on destinies and primarily on the ties maintained between houses. What we have in mind is mainly the connection to the original monastery that was essential for every institution, and (this applies in particular to the monasteries established in the so-called investiture controversy) the role that every monastery had or did not have in enforcing and introducing the spirit of reform movement from the 11th century onward. A general conclusion could be that a large part of Benedictine monasteries remained on the periphery of happenings of reform movement largely due to their close relationship with founding families and/or families that took over attorney's tasks and influenced monastery policies. This is confirmed to the greatest extent by the example of the monastery in Gornji Grad which maintained close contact with aristocratic families until the very end of its functioning.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 930.85(497.4):27-789.25

Prejeto: 4. 10. 2017

Cistercijani na Slovenskem v zrcalu razvoja reda v Evropi in v primerjavi s kartuzijani¹

ALEŠ MAVER

doc. dr.

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor

e-pošta: ales.maver@um.si

Izvleček

Večkrat je bila izražena ocena, da sta vpliv in dejavnost cistercijanov na Slovenskem primerljiva s tistim, kar so za Anglosase in nemška območja pomenili benediktinci. Vsekakor je bila opatija Stična ustanovljena še pred prvimi cistercijanskimi samostani na Škotskem, Portugalskem, Madžarskem, Poljskem ali v Skandinaviji. Iz opatije Vetrinj so leta 1234 ustanovili Kostanjevico. Samostana sta imela veliko skupnih značilnosti v razvoju. Obdobje razcveta je v obeh primerih trajalo do polovice 14. stoletja. Dolenjski cisterci sta se ravno tako znašli tako rekoč sredi reformacijskega vrenja v slovenskih deželah. In če so v Kostanjevici po Jožefu II. povsem opustili celo samostansko cerkev, je bila Stični dana možnost novega začetka. Hkrati igra slovensko ozemlje pomembno vlogo v zgodovini kartuzijanskega reda. Kljub temu je na Slovenskem samo Bistra brez vsakršne prekinitve dočakala cunami Jožefa II.

Abstract

CISTERCIANS IN THE SLOVENIAN TERRITORY MIRRORED IN THE EVOLUTION OF THE ORDER IN EUROPE AND COMPARED TO CARTHUSIANS

Influence and activity of Cistercians in Slovenian territory were often regarded as comparable to the significance Benedictines held for Anglo-Saxons and German lands. Stična abbey was certainly established before the first Cistercian monasteries in Scotland, Portugal, Hungary, Poland, and Scandinavia. Kostanjevica was established from Viktring abbey in 1234. Monasteries shared numerous characteristics. Boom years lasted in both cases until the second half of the 14th century. Lower Carniolan Cistercian monasteries also found themselves amid Reformation turmoil in Slovenian lands. Even if

Ključne besede:

cistercijani,
kartuzijani,
Stična,
Kostanjevica,
Žiče, zgodovina
katoliških redov

Key-words:

Cistercians,
Carthusians,
Stična,
Kostanjevica,
Žiče, the history
of Catholic orders

¹ Razprava je nastala v okviru raziskovalnega programa Preteklost severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom št. P6-0138 (A) in projekta Kontemporalnost razumevanjskega konteksta ter osebne in družbene svobode št. J7-8283, ki ju financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

monastery church Kostanjevica was abandoned after decrees implemented by Joseph II, Stična abbey was given a chance of a new start. Slovenian territory also played a very important role in the history of the Carthusian order. Nevertheless, only Bistra survived the tsunami in the form of Joseph II without any interruption.

Kar zadeva razmerje med cistercijanskim redom in slovensko kulturo, je bila večkrat izražena za bele menihe laskava ocena, da sta njihova vpliv in dejavnost primerljiva s tistim, kar so za Anglosase in nemška območja pomenili benediktinci.² Omenjeno iz njih med pripadniki tako imenovanih starih redovnih skupnosti dela ključne igralce ne le na Dolenjskem, kjer je jedrno območje reda na Slovenskem, marveč tudi v drugih delih Slovenije.

Če je navzočnost benediktincev kljub njihovi vlogi pri pokristjanjenju alpskih Slovanov na tleh današnje slovenske države nekako skromna in če se je v primerjavi z nekaterimi drugimi evropskimi deželami tukaj tudi začela razmeroma pozno,³ je položaj pri cistercijanih dejansko povsem drugačen. Slovenija in sosednje dežele so v polni meri »deležile« na zlasti vročem valu širjenja reda v prvi polovici 12. stoletja. Opatija Rein, ki je na poznejšem območju Notranje Avstrije večinoma imela vodilno vlogo, se lahko danes pohvali celo s tem, da je po ukinitvi samostanov v Franciji in Nemškem cesarstvu, kar je bila posledica francoske revolucije in sekularizacije, najstarejši neprekinjeno delujoči cistercijanski samostan na svetu.⁴ Za njeno ustanovitev leta 1129 je bil po posredovanju zgornjefrankovskega Ebracha zaslužen samostan Morimond v Šamparnji, matična hiša vseh postojank belih menihov na območju cesarstva, pa tudi v današnji Sloveniji in njenih sosednjih deželah.⁵ Na prodor reda na območje današnje Republike Slovenije potem ni bilo treba dolgo čakati, do njega pa je prišlo prav iz Reina.⁶ Ni bistvenega pomena, ali je na ustanovitev opatiije Stična v resnici ugodno vplivala osebna bližina med oglejskim patriarhom Peregrinom in sv. Bernardom iz Clairvauxa, kot trdi pobožno samostansko izročilo, ki razen tega v nasprotju s sosednjimi samostani, pri ustanovitvi katerih so imeli glavno besedo posvetni gospodje, vidi domala edinega ustanovitelja ravno v patriarhu in odmerja bratom Višnjegorskim le močno podrejeno vlogo.⁷

Vsekakor je jasno, da je bila Stična ustanovljena denimo še pred prvimi cistercijanskimi samostani na Škotskem, Portugalskem, Madžarskem, Poljskem ali v Skandinaviji.⁸ Posebne bližine severnofrancoski matični deželi reda ni izpričeval le prvi opat Vincencij, ki je leta 1135/36 morda prišel iz samostana Ebrach,⁹ najverjetneje kot profes Morimonda, ki ga je tedaj ravno vodil znameniti opat in poznejši škof Oton iz Freisinga, marveč tudi samostanski stavbenik Mihael, ki je ostal na Dolenjskem in si tukaj ustvaril družino z eno višnjegorskih podložnic.¹⁰ Uspešno vključitev novega samostana v evropske kulturne trende 12. stoletja slednjič ponazarja dejavnost stiškega skriptorija, iz katerega je že

² Prim. Ambrožič: *Prvih tisoč let krščanstva*, str. 164.

³ Pangerl: *Prva srečanja*, predvsem str. 39–40; Ravnikar: *Benediktinski samostan v Gornjem Gradu*, predvsem str. 9; Faust: *Die Klosterlandschaft Kärntens*, str. 35–41. Prim. še Žnidaršič Golec: *Redovništvo na Slovenskem*, zlasti str. 307.

⁴ Mlinarič: *Cistercijanska opatija Rein*, str. 26.

⁵ Mlinarič: *Cistercijanska opatija Rein*, str. 16. O vlogi Morimonda glej tudi Gregorič: *Cistercijani v Stični*, str. 16–25. Gl. še Winkler: *Mönche im »Aufgang Europas«*, tukaj str. 23, in Hervay: *Die Geschichte der Zisterzienser in Ungarn*, tukaj zlasti str. 31.

⁶ Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 35 in 873–878.

⁷ Gregorič: *Cistercijani v Stični*, str. 17 in 24–25.

⁸ Mlinarič: *Stiška opatija*, zlasti str. 21–23.

⁹ Prav tam, str. 36.

¹⁰ Gregorič: *Cistercijani v Stični*, str. 28.

po nekaj desetletjih obstoja cistercijanske skupnosti izšlo nekaj izjemnih iluminiranih rokopisov. O tem med drugim priča deset ohranjenih kosov v fondu Avstrijske nacionalne knjižnice.¹¹

Med dobrotniki Stične najdemo pisano paletu plemičev iz neposredne bližine samostana, a tudi iz višjih sfer visokosrednjeveške srednjeevropske politike, kar je na poseben način razvidno iz pokopov v samostanski cerkvi. Tukaj je treba posebej omeniti leta 1263 umrlo prvo soprogo vojvode Ulrika III., Nežo, in vdovo Leopolda III., Virido Visconti, ki je razsipnemu opatu Albrehtu Lindeškemu ob koncu 14. stoletja večkrat pomagala iz finančnih težav.¹² Opat Peter iz druge polovice istega stoletja je bil nekaj časa vzgojitelj na habsburškem vojvodskem dvoru in je bil tako rekoč krstni boter novoustanovljenega Novega mesta.¹³

Med dobrotniki iz cerkvenih vrst so Peregrinovi nasledniki na sedežu sv. Mohorja ostali zvesti Stični, medtem ko so bili, kar zadeva Kostanjevico, ustanovo Spanheimov, v prvih desetletjih presenetljivo neopazni.¹⁴ Bertold Andeški je tako leta 1250, le malo pred svojo smrtjo, potrdil stiško ustanovno listino. Samostanske posesti so že kmalu po ustanovitvi poleg ozemelj na jedrnem območju obsegale tudi imetje na zgornjem Štajerskem, recimo v bližini Muraua.¹⁵

Iz opatije Vetrin, ustanove grofa Bernarda Spanheima iz leta 1142, ki sicer ne leži na območju današnje Slovenije, a sredi območja, ki je bilo še v 20. stoletju strnjeno poseljeno s slovensko govorečim prebivalstvom, so leta 1234 ustanovili drugi cistercijanski samostan na Dolenjskem, že omenjeno Kostanjevico. Zaradi njegove mejne lege v okviru ozemlja svojega ustanovitelja, vojvode Bernarda Spanheima, je bila usoda te opatije kljub zemljepisni bližini Stični v temelju drugačna. Že tretjina osnovne zemljiške posesti, ki jo je določala leta 1234 izdana in leta 1249 ponovljena ustanovna listina, se je nahajala na današnjem hrvaškem ozemlju.¹⁶ Drugačno usmerjenost nadalje izpričuje struktura dobrotnikov. Med njimi že v 13. stoletju najdemo madžarskega kralja Belo IV.¹⁷ in gospode Baboniče, poznejše grofe Blagajske. Tako so štirje bratje Babonići, Štefanovi sinovi, samostanu potrdili patronatske pravice nad župnijo v Vivodini.¹⁸ Vendar je lega samostana vplivala tudi na to, da je bila opatija Kostanjevica pozneje pogosto pod pritiskom Uskokov, ki so samostan nazadnje oplenili še leta 1736. Drugo dolensko cisterco je med drugim zelo prizadelo, da je morala v 16. stoletju odstopiti svojo posest za naselitev omenjenih Uskokov.¹⁹

V drugih ozirih sta samostana imel številne podobne poteze svojega razvoja. Obdobje razcveta je v obeh primerih trajalo do polovice 14. stoletja, ki je s seboj prinesla vseevropsko krizo. Ravno v času omenjene prelomnice je deloval tudi eden najbolj znanih vetrinjskih opatov, Janez II., iz Francije izvirajoči zgodovinar, ki je s svojim Bertranu de Bornu, francoskemu rojaku na tronu oglejskega patriarha, posvečenim delom *Knjiga resničnih zgodb v Vetrinju* ustvaril bistveno besedilo sočasnega zgodovinopisja.²⁰

Že proti koncu omenjenega stoletja je mogoče opazovati nekatera znamenja upada, kakor nam to nazorno ponazarjajo življenjski slog in podvigi sti-

¹¹ Gregorič: Literarno-kulturna dejavnost, str. 61–63.

¹² Mlinarič: *Stiška opatija*, zlasti str. 183; Gregorič: *Cistercijani v Stični*, str. 53.

¹³ Gregorič: *Cistercijani v Stični*, str. 49.

¹⁴ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, zlasti str. 123–125.

¹⁵ Mlinarič: *Stiška opatija*, str. 91–95.

¹⁶ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 135–143.

¹⁷ O njem in cistercijanih gl. Hervay: Die Geschichte der Zisterzienser in Ungarn, tukaj zlasti str. 31 (tudi o Kostanjevici in Madžarski). Iz Kostanjevice (pozneje iz Vetrinja) so okrog leta 1257 poselili tudi zagrebško cisterco.

¹⁸ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 178–179.

¹⁹ Prav tam, str. 274.

²⁰ Glej: Bassi in Kamptner: *Studien zur Geschichtsschreibung Johans von Viktring*.

škega opata Albrehta Lindeškega.²¹ Petnajsto stoletje je poleg tega zaznamovala turška nevarnost, ki je precej prizadela oba samostana in privedla do vnovične spremembe prednostnih nalog. Širši okvir srednjeevropskega dogajanja je viden še ob enem izjemnem prispevku stiškega samostana, ob tako imenovanem Stiškem rokopisu, saj je dele ohranjenega besedila okrog leta 1428 očitno zapisal neki menih, ki je pred husiti zbežal s Češkega.²² Tegobe 15. stoletja in upad redovne discipline so končno privedli do tega, da v določenem trenutku ne v enem ne v drugem samostanu skoraj ni bilo več redovnikov. Tako je Kostanjevica leta 1480, ko je turški pritisk dosegel vsaj začasni vrhunec, premogla enega samega meniha duhovnika.²³

Po drugi strani je bila obema dolenskim opatijama prihranjena usoda koroške in štajerske sosede, ki sta postali plen lovcev na beneficije.²⁴ Stična se je podobni zgodbi v drugi polovici 16. stoletja komaj izognila, saj je že bil podpisan sporazum s takšno vsebino med stiškim opatom Wolfgangom Neffom in njegovim nečakom, poznejšim novomeškim proštom Polidorjem Montagnano.²⁵ Za Kostanjevico je podobno preizkušnjo predstavljalo precej dolgo trajajoče vodenje opata Lenarta Hofstetterja, ki je zelo spretno izkoriščal spore med sosednjima Reinom in Vetrinjem.²⁶

Sočasno so kar trije reinski opati z območja današnje Slovenije skušali odpraviti škodo, ki jo je povzročil komendatarni opat Ludwig von Ungnad. Šele tretjemu med njimi, Juriju Freyeisnu iz Luč v zgornji Savinjski dolini, je to uspelo v zadovoljivi meri. Zaradi svojih zaslug se je uvrstil med velike opate štajerskega samostana.²⁷

Po drugi strani sta se dolenski cisterci znašli tako rekoč sredi reformacijskega vrenja v slovenskih deželah. Tudi nekaterim opatom iz tega časa so oponašali luteranska nagnjenja, kot denimo Klementu Gutsoldu iz Stične.²⁸ Zaradi tega je ostalo število menihov majhno, upoštevanje redovnih predpisov pa zelo površno. Ukrepi oblasti, ki jim je šlo predvsem za učinkovito protiosmansko obrambo, pri tem samostanoma seveda niso bili v pomoč. Navsezadnje so določali zaseg cerkvenih dragocenosti, kar zadeva Kostanjevico, pa celo naselitev Uskokov na samostanskih posestih.²⁹

Ob koncu 16. stoletja se je začela uveljavljati katoliška obnova, kar je mogoče razbrati iz delovanja pomembnih opatov Lovrenca Zupana v Stični in že omenjenega Jurija Freyeisna v Reinu.³⁰ S prvimi koraki v to smer je končno povezana ena večjih skrivnosti iz zgodovine dolenskih cisterc. Odkar je bila namreč leta 1883 odkrita Trubarjeva knjiga *Catechismus z dveima izlagama* iz leta 1575, je znano, da naj bi dal vetrinjski cistercijan Lenart Pahernek, ki je pozneje manj kot leto dni kot opat vodil kostanjeviški konvent, v Gradcu natisniti slovenski prevod *Malega katekizma* Petra Kanizija (zato je Trubar govoril o »jezuitskem katekizmu«). Če je to res, in Trubarjevi podatki o katekizmu so razmeroma izčrpni, bi imeli pri Pahernekjevem prevodu opraviti z najstarejšo katoliško knjigo v slovenščini. Žal težava ni le, da doslej ni bil najden noben izvod knjige, marveč tudi dejstvo, da je razen Trubarja ne omenja prav nihče.³¹

Sedemnajsto in osemnajsto stoletje sta bili v celoti gledano obdobje ob-

²¹ Gregorič: *Cistercijani v Stični*, str. 53.

²² Gl. *Stiški rokopis*.

²³ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 263.

²⁴ Mlinarič: *Cistercijanska opatija Rein*, str. 20–21 in 46–47.

²⁵ Gregorič: *Cistercijani v Stični*, str. 75.

²⁶ Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 288.

²⁷ Mlinarič: *Cistercijanska opatija Rein*, str. 99–123.

²⁸ Rajšp: *Die Reformation*, zlasti str. 28–29; Gregorič: *Cistercijani v Stični*, str. 75.

²⁹ Mlinarič: *Jurij Freyeisen*, str. 269–286.

³⁰ Mlinarič: *Cistercijanska opatija Rein*, str. 21–24, in Gregorič: *Cistercijani v Stični*, str. 75.

³¹ Legiša in Gspan (ur.): *Zgodovina slovenskega slovstva I*, str. 275, Grafenauer: *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, str. 124, in Mlinarič: *Kostanjeviška opatija*, str. 47–48.

nove slovenskih cisterc. Ta obnova je svoj zunanji izraz dobila v obsežni barokizaciji samostanskih kompleksov in samostanskih cerkva. Še leta 1766 je vodilni slovenski baročni slikar Fortunat Bergant s svojim križevim potom za samostansko cerkev v Stični ustvaril enega njenih vrhuncev.³² Sosednje opatije Rein, Stična in Kostanjevica so poleg tega gojile živahnije stike kot kadar koli prej. Več menihov iz reinske cisterce, ki je sčasoma postala stalni sedež generalnega vikarja reda za območje Notranje Avstrije, je zaporedoma delovalo na položaju opata v vseh treh samostanih, kot denimo eden bolj znanih stiških opatov Matej Majerle.³³

Toda celo znotraj samostanskih zidov je začela skoraj sočasno odmevati nova doba, doba razsvetljenstva. Eden njenih glasnikov je bil tudi poznejši zgodovinar Anton Tomaž Linhart, ki je kot brat Kristijan nekaj časa preživel v Stični.³⁴ Tudi manj radikalni sopotniki nove usmeritve v samostanih Notranje Avstrije so pozdravljali številne ukrepe Jožefa II. A slednji so nazadnje privedli do popolnega zatona cistercijanov na območju današnje Slovenije.³⁵ Ko je postalo jasno, kako daleč gre jožefinski protisamostanski val, ki je bil sicer povsem v evropskem povprečju, je poseg štajerskih deželnih stanov skupaj z Admontom in Vorauom rešil vsaj najpomembnejšo notranjeavstrijsko cistercijansko opatijo Rein.³⁶ In če so v Kostanjevici povsem opustili celo samostansko cerkev, medtem ko so jo v Vetrinju nekaj desetletij pozneje skrajšali, sodi Stična, kot je znano, med tiste samostane belih menihov, ki jim je bilo, podobno kot leta 2000 denimo najstarejši italijanski cisterci Tiglieto v Liguriji, dano izkusiti možnost novega začetka.³⁷

Če sem o cistercijanih dejal, da je njihov pomen za slovensko kulturno zgodovino neprecenljiv, velja to seveda tudi za mnoge vidike dejavnosti kartuzijanov na Slovenskem. Hkrati igra slovensko ozemlje pomembno vlogo v zgodovini reda v celoti. Na Spodnjem Štajerskem sta namreč nastali devetnajsta in štiriindvajseta kartuzija v Evropi, ki sta bili prvi zunaj matičnega francosko-italijanskega prostora reda. Po letu 1160 ustanovljene Žiče in kmalu po 1170 ustanovljeni Jurklošter sta za več kot stoletje »prehiteli« pojav kartuzijanov v deželah svetoštetanske krone, kjer je njihov prvi samostan blizu Košic na današnjem Slovaškem vzkliš šele leta 1299, za domala stoletje in pol pa mainško kartuzijo, ustanovljeno kot prvo na tleh današnje Nemčije, in Mauerbach na ozemlju Avstrije.³⁸ Iz soseščine jima je bila najbližja beneška kartuzija z letnico ustanovitve 1199. Nič čudnega, če sta Žiče in Jurklošter dolgo, vse do polovice 14. stoletja, ko so se kartuzijanski samostani v nemško govorečem prostoru dovolj namnožili, sodila v lombardsko redovno provinco (v 13. stoletju se jima je potem pridružila še kranjska Bistra).³⁹ V zgornjenemški provinci, kamor so se slovenske kartuzije uvrščale v naslednjih stoletjih, so jim družbo delale štiri iz dežel Štefanove krone (dve na današnjem Slovaškem in dve na današnjem Madžarskem), tri češke, ki so bile razen Kralovega Pola pri Brnu razmeroma kratke sape, in štiri avstrijske, med katerimi je bila ena, Allerengelberg, na današnjem južnem Tirolskem.⁴⁰ Usoda slovenskih kartuzij potrjuje, da je bilo njihovo ohranjanje v povprečju zahtevnejša naloga kot ohranitev cisterc, ki so sicer ravno tako doživljale hude čase upada redovne discipline, turških vpadov in reformacije. Toda

³² Gregorič: *Cistercijani v Stični*, str. 100.

³³ Mlinarič: *Cistercijanska opatija Rein*, str. 24.

³⁴ Grdina: Anton Tomaž Linhart, tukaj str. 548, in Kalan: Anton Tomaž Linhart, str. 10.

³⁵ O Jožefovem ukinjanju samostanov prim. nazadnje Žnidaršič Golec: Redovništvo na Slovenskem, zlasti str. 322–324, in Benedik: Krščanstvo na Slovenskem, str. 423–431.

³⁶ Mlinarič: *Cistercijanska opatija Rein*, str. 25.

³⁷ O tem gl. recimo Patzelt: Ponovna ustanovitev, str. 57–97.

³⁸ Benedik: Zgodovinski oris, str. 95–96.

³⁹ Zelko: Žička kartuzija, str. 128.

⁴⁰ Mlinarič: Kartuzija Bistra, str. 11.

pri Žičah in Jurkloštru se je za težavno izkazalo že poganjanje korenin, saj so se Žiče tik pred zatonom znašle že v drugem desetletju obstoja, ko jih je rešilo velikodušno posredovanje Otokarja IV., sina njihovega formalnega ustanovitelja.⁴¹ Ustanovi krškega škofa Henrika v Jurkloštru se je godilo še slabše, ker niti delovanje svetniškega starca Odonu iz Novare ni moglo preprečiti začasne prekinitve redovnega življenja komaj dobrih petnajst let po ustanovitvi, čeprav je na pobudo žičkega soseda kmalu sledila tudi obnova.⁴² Pravzaprav je na Slovenskem samo Bistra, ki sta jo v življenje priklicala iz kostanjeviške zgodbe znani Bernard Spanheim in njegov sin Ulrik III., brez vsakršne prekinitve (a ne brez kriznih časov) dočakala cunami Jožefa II., po katerem za izrazito kontemplativni red pod soncem avstrijskih dežel ni bilo več niti takšnega prostorčka, kot si ga je izbral cistercijanski Rein. Sočasno je vrata zaprla žička kartuzija, a to ni bilo prvič, ker ni delovala niti na vrhuncu reformacije do obnove redovnega življenja leta 1595. Istega leta so za dobrih tristo let ugasnile kartuzijanske Pleterje, katerih plemiški ustanovitelj je bil Celjan Herman II., eden najzaslužnejših zanje pa tedanji generalni prior kartuzijanov v obnebu rimskega papeža, Štefan Maconi, pa tudi Jurklošter. Njihovo dediščino so prevzeli trendovski jezuiti.⁴³ K obnovi kartuzijanskega življenja v Pleterjah je veliko prispevala protikontemplativna histerija v številnih evropskih deželah, ki je z Jožefom II. in francosko revolucijo ni bilo konec, saj je skozi 19. stoletje med drugim zajela Španijo, Portugalsko in Švico, na prehodu v 20. stoletje pa še drugič matico reda Francijo.⁴⁴

Glede na pomen slovenskega ozemlja in sploh Štajerske za zgodnja stoletja kartuzijanskega širjenja na vzhod je razumljiva odločitev, da sedež generalnega priorja razcepljene družine v času zahodnega razkola postavijo v Žiče. Tam se je, kot je znano, posebej izkazal učenec Katarine Sienske, njen že omenjeni rojak Maconi, ki je kar nekaj let pred papežem v Rimu skupaj s svojim avignon-skemu Benediktu XIII. naklonjenim kolegom zmožgel tudi odstop v prid vnovične vzpostavitve edinosti v redu.⁴⁵

VIRI IN LITERATURA

LITERATURA

Ambrožič, Matjaž: *Prvih tisoč let krščanstva na Slovenskem*. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2010.

Bassi, Urban in Kamptner, Margit: *Studien zur Geschichtsschreibung Johanns von Viktring*. Klagenfurt/Celovec: Kärntner Landesarchiv, 1997.

Benedik, Metod: *Krščanstvo na Slovenskem v luči virov*. Celje–Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2016.

Benedik, Metod: Zgodovinski oris kartuzijanskega reda. V: *Benediktinci, kartuzijani, cistercijani: Redovništvo na Slovenskem*. Pleterje: Kartuzija: Stična: Cisterca, 1984, str. 87–106.

Dolar, France M. (ur.): *Benediktinci, kartuzijani, cistercijani: Redovništvo na Slovenskem*. Pleterje: Kartuzija: Stična: Cisterca, 1984.

Faust, Ulrich: Die Klosterlandschaft Kärntens. V: *Schatzhaus Kärntens: Landesausstellung St. Paul 1991, II: Beiträge* (ur. Johannes Grabmayer in Günther Hodl). Klagenfurt/Celovec: Carinthia, 1991, str. 35–41.

⁴¹ Zelko: Žička kartuzija, str. 127–128.

⁴² Rybář: Zgodovinska podoba, str. 150–151.

⁴³ *Kartuzijani in kartuzija Pleterje*, str. 132.

⁴⁴ Benedik: Zgodovinski oris, str. 96.

⁴⁵ O Maconiju prim. zlasti Movrin: Katarina, dominikanec in kartuzijan, str. 341–392.

Grafenauer, Ivan: *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. Celje: Mohorjeva družba, 1973.

Grdina, Igor; Anton Tomaž Linhart: Poskus leksikonskega opisa. V: *Anton Tomaž Linhart: Jubilejna monografija ob 250-letnici rojstva*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej; Radovljica: Muzej radovljjske občine, 2005, str. 547–583.

Gregorič, Jože: *Cistercijani v Stični: Ob 1500-letnici rojstva sv. Benedikta*. Ljubljana/Stična: Cistercijanski samostan, 1980.

Gregorič, Jože: Literarno-kulturna dejavnost cistercijanov na Slovenskem. V: *Benediktinci, kartuzijani, cistercijani: Redovništvo na Slovenskem*. Pleterje: Kartuzija: Stična: Cisterca, 1984, str. 59–79.

Hervay, Ferenc Levente: Die Geschichte der Zisterzienser in Ungarn. V: *800 Jahre Zisterzienser im pannonischen Raum: Katalog des Burgenländischen Landes-Sonderausstellung 1996* (ur. Jakob Perschy). Eisenstadt: Amt des Burgenländischen Landesregierung, 1996, str. 27–42.

Kalan, Filip: *Anton Tomaž Linhart*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1979.

Kartuzijani in kartuzija Pleterje. Zagreb: b. z., 1938.

Legiša, Lino, in Gspan, Alfonz (ur.): *Zgodovina slovenskega slovstva I*. Ljubljana: Slovenska matica, 1956.

Mlinarič, Jože: *Cistercijanska opatija Rein in njena povezanost s slovensko zemljo: (13.–18. stoletje)*. Maribor: ZRI dr. Franca Kovačiča, 2011.

Mlinarič, Jože: Jurij Freyeisen iz Luč, opat cistercijanskega samostana Rein pri Gradcu (1577–1605). V: *Vita artis perennis: Ob osemdesetletnici akademika Emilijana Cevca = Festschrift Emilijan Cevc* (ur. Alenka Klemenc). Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU, str. 269–286.

Mlinarič, Jože: *Kartuzija Bistra*. Ljubljana: Družina, 2001.

Mlinarič, Jože: *Kostanjeviška opatija 1234–1786*. Kostanjevica na Krki: Galerija Božidar Jakac, 1987.

Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1995.

Movrin, David: Katarina, dominikanec in kartuzijan. V: *Zgodovinski časopis* 59 (2005), št. 4, str. 341–392.

Pangerl, Vili: Prva srečanja med Slovenci in benediktinci. V: *Benediktinci, kartuzijani, cistercijani: Redovništvo na Slovenskem*. Pleterje: Kartuzija: Stična: Cisterca, 1984, str. 33–42.

Patzelt, Hubert: Ponovna ustanovitev stiške opatije. V: *Stična ob jubilejih 1098–1898–1998: Devetstoletnica cistercijanskega reda in stoletnica ponovne naselitve stiške opatije* (ur. Anton Nadrah in France Baraga). Stična: Cistercijanska opatija, 1998, str. 57–97.

Rajšp, Vincenc: Die Reformation bei den Slowenen. V: *Die Reformation in Mitteleuropa: Beiträge anlässlich des 500. Geburtstages von Primus Truber, 2008*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, str. 23–36.

Ravnikar, Tone: *Benediktinski samostan v Gornjem Gradu*. Maribor: ZRI dr. Franca Kovačiča, 2010.

Rybář, Miloš: Zgodovinska podoba kartuzije Jurklošter. V: *Benediktinci, kartuzijani, cistercijani: Redovništvo na Slovenskem*. Pleterje: Kartuzija: Stična: Cisterca, 1984, str. 149–161.

Stiški rokopis: Študije (ur. Mihael Glavan). Ljubljana: Slovenska knjiga, 1992.

Winkler, Gerhard B.: Mönche im »Aufgang Europas«. V: *800 Jahre Zisterzienser im pannonischen Raum: Katalog des Burgenländischen Landes-Sonderausstellung 1996* (ur. Jakob Perschy). Eisenstadt: Amt des Burgenländischen Landesregierung, 1996, str. 13–26.

Zelko, Ivan: Žička kartuzija. V: *Benediktinci, kartuzijani, cistercijani: Redovništvo na Slovenskem*. Pleterje: Kartuzija: Stična: Cisterca, 1984, str. 125–147.

Žnidaršič Golec, Liljana: Redovništvo na Slovenskem v zgodnjem novem veku. V: *Zgodovinski časopis* 68 (2014), št. 3–4, str. 304–330.

SUMMARY

CISTERCIANS IN THE SLOVENIAN TERRITORY MIRRORED IN THE EVOLUTION OF THE ORDER IN EUROPE AND COMPARED TO CARTHUSIANS

As concerns the relationship between Cistercian order and Slovenian culture, the opinion was often expressed that their influence and activity are comparable to the value Benedictines had for Anglo-Saxons and German lands. If the presence of Benedictines in the territory of present-day Slovenia is insignificant, the position of Cistercians is completely different. Stična abbey was certainly established before the first Cistercian monasteries in Scotland, Portugal, Hungary, Poland, and Scandinavia. Special closeness to the order's country of origin in northern France was not expressed only by the first abbot Vincent, but also monastic architect Michael. Successful integration of the new monastery into European cultural trends of the 12th century is finally illustrated by the activity of scriptorium in Stična. The second Cistercian monastery in Carniola, Kostanjevica, was established from Viktring abbey in 1234. Due to its border position within the territory of its founder duke Bernard Spanheim the fate of the abbey was fundamentally different to the one that befell Stična, despite their geographical closeness. In other respects, monasteries shared numerous characteristics of their evolution. The boom period lasted in both cases until the mid-14th century which brought a pan-European crisis. The 15th century was characterized by Turkish peril that greatly affected the monasteries and led to a repeated change of priorities. On the other hand, Lower Carniolan Cistercian monasteries found themselves at the heart of Reformation in Slovenian lands. At the end of the 16th century, Catholic renewal started, as might be inferred from the functioning of important abbots Lovrenc Zupan in Stična and previously mentioned Jurij from Freyeisen in Rein. Overall, 17th and 18th centuries were an era of renewal of Slovenian Cistercian monasteries. However, even outside of the monasteries' walls, the new period started to rise almost simultaneously, the Age of Enlightenment. Even if monastery church Kostanjevica was abandoned after decrees implemented by Joseph II, Stična abbey was given another opportunity. Slovenian territory played a very important role in the history of the Carthusian order. In Lower Styria Carthusian monasteries arose, the first ones outside of French-Italian area from where the order originated. Žiže, founded in 1160 and Jurklošter, founded soon after 1170 »overtook« the arrival of Carthusians in the land of the Crown of Saint Stephen by a century. The fate of Slovenian charterhouses confirms that their preservation is on average a far more demanding task than the preservation of Cistercian monasteries. Bistra is the only monastery in Slovenian territory to survive the tsunami in the form of Joseph II without any interruption. Anti-contemplative hysteria in numerous European countries that reached France for the second time in the beginning of the 20th century greatly contributed to the renewal of Carthusian life in Pleterje.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-788.4:930.85(497.4+436)(091)

Prejeto: 17. 9. 2017

Most med severom in jugom. Nemški viteški red kot posrednik med geografskimi prostori. Nekaj primerov iz avstrijske balije

JANEZ MLINAR

izredni profesor za občo in slovensko srednjeveško zgodovino
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: janez.mlinar@ff.uni-lj.si

Izvleček

Prispevek na nekaterih primerih iz avstrijske balije pokaže na vlogo notranje organiziranosti redovne skupnosti pri povezovanju posameznih geografskih prostorov. Federalistična organiziranost, ki je sledila zgledu cistercijanov, je članom nemškega viteškega reda omogočala veliko mobilnost znotraj posameznih redovnih balij in komend ter s tem bistveno prispevala k transferju ljudi in idej v poznem srednjem veku.

Abstract

THE BRIDGE BETWEEN NORTH AND SOUTH. TEUTONIC ORDER AS AN INTERMEDIARY BETWEEN GEOGRAPHICAL SPACES. A FEW EXAMPLES FROM THE BALLEI OF AUSTRIA

The contribution uses several examples from the Ballei of Austria to illustrate the role of the internal structure of the monastic community in linking individual geographical areas. The federalist organization that followed the example of Cistercians allowed the members of Teutonic Order to be mobile within individual balleis and commandries, thus making a substantial contribution to transfer of people and ideas in the late Middle Ages.

Ključne besede:

nemški viteški red, križniki, avstrijska balija

Key-words:

Teutonic Order, The Knights of the Cross, the Ballei of Austria

Povezanost geografskih prostorov in s tem pogojen transfer ljudi in idej se zdi v današnjem času ena izmed najpomembnejših civilizacijskih pridobitev. Danes tehnologija omogoča tako rekoč hipen prenos informacij z enega konca na drugi konec sveta. Kar se zgodi na skrajni točki zemeljske oble, je lahko v naslednjem trenutku znano na skoraj celotnem planetu. Vzpostavljen je tehnološki in družbeni okvir, ki omogoča neposredno sledenje dogodkov, idej in različnih znanj. V starejših zgodovinskih obdobjih, ko je bil čas potovanja informacije dejansko omejen s hitrostjo potovanja človeka, recepcijo novega znanja in idej pa je oteževala specifična strukturiranost družbe, je glavno omejitvev za intenzivnejšo povezanost prostorov predstavljala ravno odsotnost omenjenega tehnološkega in družbenega okvira. Eno od redkih izjem predstavljajo različne cerkvene redovne skupnosti. Te so s svojo redovno strukturo oblikovale pomemben institucionalni okvir, ki je glede na redovna pravila in notranjo organiziranost posameznega reda bolj ali manj spodbujal mobilnost svojih članov znotraj skupnosti. Tako pogojena mobilnost je bila ena izmed najučinkovitejših načinov povezovanja geografskih prostorov.

Nemški viteški red (*Ordo Fratris Domus hospitalis sancte Marie Theutoniarum Ierosolimitani*) je eden izmed treh redovnih viteških redov, ki so nastali v času križarskih vojn. Zametki reda izhajajo iz skromnega špitala, ki je bil ustanovljen leta 1190 v času tretje križarske vojne v trdnjavi Akkon na Bližnjem vzhodu. Redovna skupnost je bila marca 1198 povzdignjena v viteški red in je – podobno kot pred njo že templjarji in ivanovci – svoje poslanstvo opredeljevala z dvema glavnima nalogama. Po eni strani je njihova dejavnost stremela k idealu karitativnosti, torej predanosti služenja bližnjemu in s tem tudi Bogu, na drugi strani pa so smisel svojega obstoja utemeljevali z idealom viteštva in vojaškim angažmajem proti nevernikom.¹

Notranji razvoj in upravna struktura reda sta bila tesno povezana s političnimi okoliščinami, v katerih je nemški viteški red deloval skozi svojo burno zgodovino. Kljub dejstvu, da je bilo do padca Akkona 1291. težišče njegovega delovanja v Sveti deželi, je red že v prvih desetletjih 13. stoletja skušal pridobiti lasten zaokrožen teritorij. Po neuspešnem poskusu na jugovzhodu Sedmograške v porečju reke Bârsa (*t.i. Burzenland*) je red pridobil dva fizično sicer ločena teritorija na severovzhodu Evrope. Pokrajini v okolici današnjega Chełmna na Poljskem (*dt. Kulm, t.i. Kulmerland*), ki si jo je ob cesarski in papeški garanciji red zagotovil z uspešnim bojem proti Prusom v začetku tridesetih let 13. stoletja, so po integraciji livonskega viteškega reda (*dt. Schwertbrüderorden*) 1236. dodali še historično pokrajino Livonijo (*dt. Livland*).² S pomočjo križarjev iz cele Evrope se je red v 13. in 14. stoletju širil po eni strani na račun poganskih Prusov in Litovcev ter na drugi strani katoliških Poljakov.³ Pridobljeni teritorij je bil združen v politično samostojno redovno državo pod vodstvom velikega mojstra. Po katastrofalnem porazu proti združeni litovsko-poljski vojski leta 1410 pri Tannenbergu je red zašel v globoko politično krizo, ki je bila istočasno povezana tudi s krizo identitete in redovne poklicnosti. Kriza je svoj višek dosegla 1525, ko je tedanji veliki mojster Albreht Brandenburški prestopil v protestantizem, sekulariziral pruski del redovnega teritorija in prisegel fevdalno zvestobo poljskemu kralju. Leta 1561 je do podobnega razvoja prišlo tudi v Li-

¹ Bibliografija o viteških redovih je obsežna, zato velja opozoriti na le nekatere pomembnejše novejšje pregledne študije. Splošno o viteški redovih Demurger, *Chevaliers du Christ* in Forey, *The Military Orders*. Kljub starosti je za nekatera vprašanja še vedno standardno delo Prutz, *Die geistliche Ritterorden*. Prim. tudi zbornik razprav Fleckenstein: *Die geistliche Ritterorden*.

² Z imenom Livonija označujemo historično pokrajino ob Baltskem morju, ki jo je naseljevalo ugrofinsko pleme Livonov. Zaobjema prostor, ki ga danes politično obvladujeta Estonija in Latvija.

³ Fenomen križarskih pohodov proti Prusom je obsežno prikazan in obdelan v Paravicini: *Die Preußenreisen*.

voniji. Od sredine 16. stoletja je bil delokrog reda tako bolj ali manj omejen na južni del nemškega kraljestva, kjer je v 17. stoletju red pogojno rečno ponovno doživel šibek razcvet. V svoji prvotni obliki in redovni poklicanosti je red doživel svoj zaton z Napoleonovimi vojnami, ko je začasno izgubil posesti še v deželah t. i. renske zveze in v Ilirskih provincah. Po dunajskem kongresu 1815 je red lahko v deželah, ki so jih zasedli Francozi, svoje delovanje obnovil le še na Kranjskem in Tirolskem, s čimer je bila njegova eksistenca dejansko omejena zgolj na habsburške dežele.⁴

Razvoj upravne strukture reda in njena vloga pri povezovanju geografskih prostorov

Že v prvih desetletjih svojega obstoja je nemški viteški red pridobil v srednji Evropi in sredozemskem prostoru sicer obsežno, vendar razpršeno posest, ki je v prvi vrsti služila finančni in logistični podpori delovanju reda v Sveti deželi. Uprava posesti je bila po zgledu templjarjev in ivanovcev zaupana posameznim komendam, ki so poleg temeljne gospodarske enote predstavljale tudi osnovno celico redovniškega življenja skupnosti s skupaj živečimi brati vitezi in brati duhovniki.⁵

Upravna struktura reda se je postopoma razvila v 13. stoletju in je bila pogojena z intenzivnim pridobivanjem zemljiške posesti in drugih privilegijev.⁶ Na čelu reda je bil s strani generalnega kapitlja izvoljeni veliki mojster, ki je imel do 1291 sedež v Akkonu. Velikemu mojstru so bili konec 13. stoletja vsaj v formalnem smislu podrejeni trije deželni mojstri (*dr. Landmeister*) – deželni mojster v Livoniji, deželni mojster v Prusiji in deželni mojster v nemškem cesarstvu, imenovan tudi nemški mojster (*dr. Deutschmeister*). Deželnemu mojstru v Prusiji in Livoniji so bile posamezne komende podrejene neposredno, medtem ko so bile komende, ki so bile v njegovi

Komende nemškega viteškega reda okrog 1300

⁴ Od pregledov zgodovine nemškega viteškega reda velja opozoriti na: Boockmann: *Der Deutsche Orden*; Militzer: *Die Geschichte*; Sarnowsky: *Der Deutsche Orden* ter Zimmerling: *Der Deutsche Ritterorden*.

V slovenskem jeziku še vedno zgolj Štampar: *Križniki* in Avsenak: *Križniški red*.

⁵ Nekateri vidiki gospodarskega razvoja nemškega viteškega reda so v obliki posameznih študij obdelani v Udo Arnold (Hg.): *Zur Wirtschaftsentwicklung*.

⁶ Taksativen pregled pridobivanja posesti nemškega viteškega reda do 1396 je podan v Tumler: *Der deutsche Orden*, str. 602–607.

pristojnosti, podrejene nemškemu mojstru posredno prek balij, neke vrste redovnih provinc. Po preselitvi sedeža reda v Prusijo 1309 je veliki mojster prevzel tudi vlogo deležnega mojstra za Prusijo, s čimer sta se funkciji *de facto* spojili. Deželni mojstri so do velikega mojstra nastopali zelo avtonomno, v nekaterih časovnih obdobjih celo samostojno. Posamezno balijo je vodil deželni komtur (*dt. Landkomtur*). Na ozemlju cesarstva je bilo konec 14. stoletja skupaj 13 balij, poleg njih pa je posebno upravno enoto predstavljal še t. i. *Deutschmeistertum*, v katerega so bile združene komende, ki so bile pod neposredno upravo nemškega mojstra.⁷

Komende, ki so nastale v vzhodnoalpskem prostoru, so bile povezane v samostojno balijo. Razlogi, ki so pripeljali do njene ustanovitve, in okoliščine, ki so spodbudile njen nastanek, niso povsem jasne. O njih lahko sklepamo zgolj posredno. Klaus Militzer povezuje njen nastanek z napetostmi, ki so v drugi polovici 1236 izbruhnile med cesarjem Friderikom II. in avstrijskim deželnim gospodom Friderikom Babenberškim. Oba sta se do nemškega viteškega reda vedla sicer zelo benevolentno, kar dokazuje več privilegijev, ki so bili nemškemu viteškemu redu podeljeni s strani obeh vladarjev. Toda kot domneva Militzer, se je red kljub temu v tej negotovi politični situaciji odločil tesneje povezati svoje postojanke na tem prostoru. Po eni strani je s tem vodstvo želelo utrditi pravno varnost svoje posesti, po drugi strani pa pripadnikom reda zagotoviti prost prehod čez alpske prehode proti severnojadranskim pristaniščem, ki so bila izhodišče za plovbo proti Sveti deželi. Decembra 1236 se tako v virih prvič omenja deželni komtur Ortolf iz Traiskirchna, *commendator domus Theutonicorum per Austria et Stiria*.⁸ Še sredi 13. stoletja je imel avstrijski deželni komtur znotraj redovne hierarhije relativno visok rang in bil celo upravičen do sodelovanja pri volitvah velikega mojstra, v začetku 14. stoletja pa je njegova vloga znotraj reda dokončno padla. V 14. stoletju – verjetno z reformami Wernerja von Orselna – je bila avstrijska balija transformirana v komorno balijo ter bila tako neposredno podrejena velikemu mojstru.⁹

Svojo prisotnost v Vzhodnih Alpah je nemški viteški red krepil postopoma, tako pridobljene posesti pa je povezoval in upravljal s pomočjo redovnih komend. Neugodna struktura ohranjenega arhivskega gradiva žal ne omogoča rekonstrukcije natančne kronologije nastajanja in razvoja posameznih komend.

Na Dunaju se redovna hiša prvič v virih omenja šele 1237, čeprav je red postopoma prihajal do posesti v mestu in njegovi okolici že od okrog leta 1200. Prvi po imenu znani dunajski komtur je bil Hirzo, ki se poleg komturjev nekaterih drugih redovnih hiš omenja v listini, izdani januarja 1250 v Dunajskem Novem mestu.¹⁰ Prav tu se je nekaj desetletij za dunajsko formirala druga komenda v deželi Avstriji. Po ohranjenih virih sodeč je omenjena komenda prvo posest pridobila leta 1245, kot komtur pa se v že omenjeni listini iz 1250 prvi omenja Heinrich von Witzelndorf.¹¹

Na Koroškem je nemški viteški red do prvih posesti prišel 1203. Salzburški nadškof Eberhard II. je redu izročil v upravo špital v Brežah, ki je sicer deloval že od začetka 12. stoletja. Leta 1213 je Eberhardovo darovnico potrdil tudi papež Inocenc III. Kot komtur komende v Brežah se 1250 prvi omenja Ortolf iz Traiskirchna, ki je pred tem že opravljal funkcijo avstrijskega deželnega

⁷ Militzer: *Die Entstehung*, str. 54–168; Militzer: *Von Akkon*, str. 223–332.

V strnjeni obliki je o nastanku posameznih balij tudi Militzer: *Geschichte*, str. 61–89 in 194–200.

⁸ Militzer: *Von Akkon*, str. 262–265; Militzer: *Geschichte*, str. 74–75.

⁹ Militzer: *Die Entstehung*, str. 152–155.

¹⁰ Militzer: *Von Akkon*, str. 265; Militzer: *Die Entstehung*, str. 66.

Razvoj posesti dunajske komende analizira Latzke: *Besitzgeschichte*, str. 49–77.

¹¹ Militzer: *Von Akkon*, str. 265; Militzer: *Die Entstehung*, str. 265.

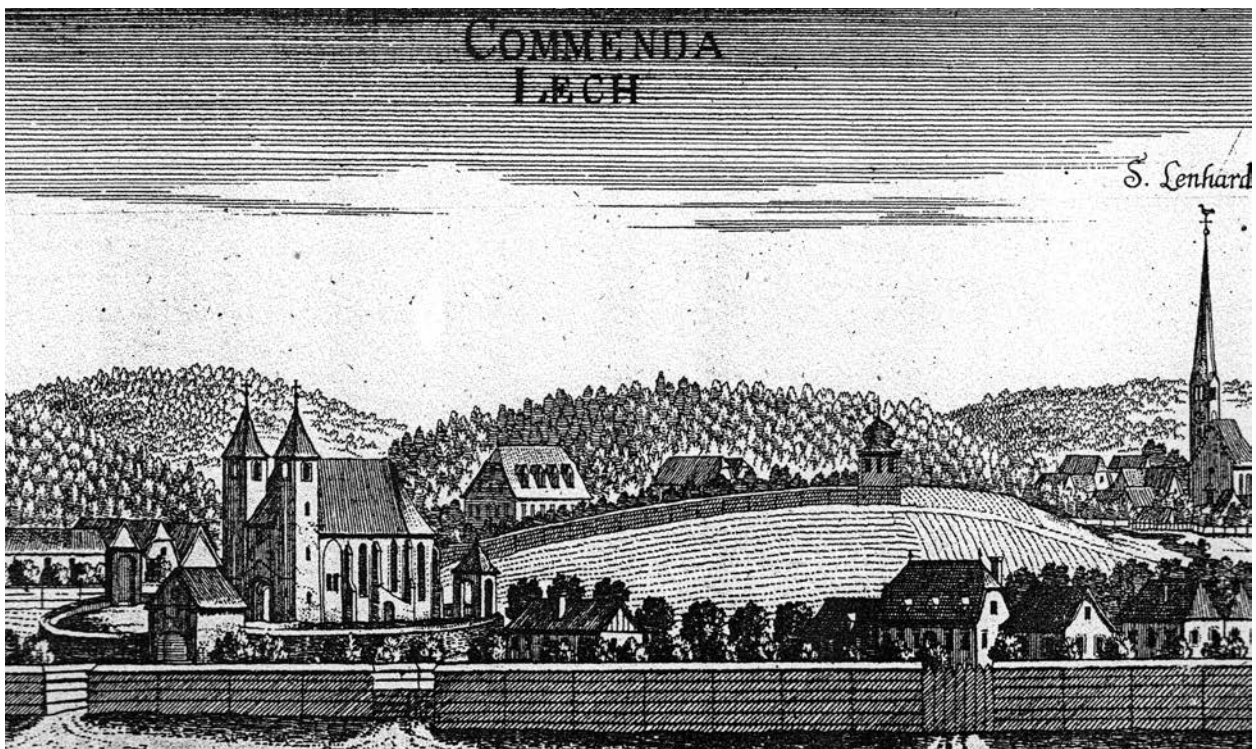
Obsežneje o razvoju komende v Trausner: *Die Geschichte*.

komturja. Stavbni kompleks reda južno izven mestnega obzidja je prvič izpričan 1275.¹²

Na Štajerskem je red do prvih posesti prišel vzhodno od Ptuja v okolici Velike Nedelje na ozemlju v neposredni bližini ogrske meje. Posest je redu podelil Friderik Ptujski, potrdil pa 1222 njegov istoimenski sin. Nekdaj so izstavitev listine Friderika st. postavljali celo v leto 1199, kar bi pomenilo, da gre za tretjo najstarejšo s strani nemškega viteškega reda pridobljeno posest v Evropi,¹³ do česar pa novejša literatura izraža precejšnje mero skepse. Komenda naj bi v Veliki Nedelji nastala okrog 1203, redovni bratje iz te komende so prvič izpričani 1227, prvi po imenu znani komtur pa je 1247. leta omenjeni Werner.¹⁴

Nekoliko pozneje kot v Veliki Nedelji se je formirala redovna naselbina v Gradcu. Osnovo zanjo predstavlja listina avstrijskega in štajerskega vojvode Friderika II. Babenberškega, ki je 1233. redu izročil cerkev sv. Kunigunde na Leechu pri Gradcu skupaj z obsežnejšo posestjo v okolici mesta. Redovna naselbina je prvič izpričana 1239, prvi po imenu znani komtur Heinrich pa se v virih omenja šele 1298.¹⁵

Na Štajerskem je red imel že vsaj od 1236 posesti tudi v okolici Maribora. V mestu je red razpolagal tudi s hišo (*ad domum nostram*), ki pa je verjetno služila kot upravna zgradba in ne kot komenda. Zaradi zadolženosti je deželni komtur Konrad iz Feuchtwangna marca 1279 omenjeno posest prodal benediktinskemu samostanu v Admontu.¹⁶

Cerkev komende nemškega viteškega reda v Gradcu (Leechkirche) v 17. stoletju

¹² Militzer: *Von Akkon*, str. 265–266; Militzer: *Die Entstehung*, str. 64–65; Aschbauer: *Beiträge*, str. 20–28; Demel: *Zur Geschichte*, str. 787–816, zlasti 791–792; Arnold: *Die Gründung*, str. 37–41.

¹³ Tako na primer še Tumler: *Der Deutsche Orden*, str. 94.

¹⁴ Militzer: *Von Akkon*, 266; Militzer: *Die Entstehung*, str. 66 (kjer še dopušča možnost, da gre za eno najstarejših posesti); Mlinarič: *Križniške župnije*, str. 81–97, zlasti 82–83; Aschbauer: *Beiträge*, str. 29–33.

¹⁵ Militzer: *Von Akkon*, str. 266; Militzer: *Die Entstehung*, str. 66; Aschbauer: *Beiträge*, str. 34–42. Na kratko povzeto tudi v Demel: *Kirche und Haus*, str. 74–87, zlasti 78.

¹⁶ Kosi: *Cruciferi – Crucesignati*, str. 311.

Kot je razvidno iz poravnave, ki so jo 1271 sklenili ljubljanskimi križniki in samostan v Velesovem, je nemški viteški red prišel do posesti na Kranjskem že pred 1228, ko so mu na Gorenjskem posest podarili andeški ministeriali iz Kamnika. Redovna hiša se v virih prvič izrecno omenja šele 1263, medtem ko novembra 1269 ob prisegi zvestobe Filipu Spanheimskemu s strani nekaterih lokalnih ministerialov med pričami poleg bratov Burcharda in Heinricha Daviesa najdemo tudi prvega po imenu znanega ljubljanskega komturja Dietricha.¹⁷

Iz ljubljanske komende in njene posesti sta se v Beli krajini postopoma razvili še dve redovni postojanki. V pokrajini ob reki Kolpi, ki je bila od preostale Kranjske ločena z grebenom Gorjancev, je red postopoma krepil svojo prisotnost že od 1268, ko je komenda v Ljubljani pridobila od koroškega vojvode Henrika Spanheimskega patronatsko pravico nad župnijo v Črnomlju. Od 1310, ko je oglejski patriarh Otobon podelil odpustke vsem, ki bi prispevali za novo hišo, je bila za upravljanje posestnega kompleksa v Beli krajini v gradnji redovna postojanka v Črnomlju.¹⁸ Kot prvi komtur v Črnomlju se 1339 omenja Heinrich (*Herricus*). V Metliki se je redovna postojanka formirala šele v drugi polovici 14. stoletja. Leta 1378 se kot prvi komtur omenja Michael, ki je istočasno opravljal tudi funkcijo župnika v Metliki. V 14. stoletju sta se obe komendi osamosvojili od ljubljanske. Primat med njima je vse bolj prevzemala komenda v Metliki, komenda v Črnomlju pa je postopoma zamrla. Že 1421 je obe hiši skupaj upravljal komtur Peter, od sredine 15. stoletja pa se v virih konvent v Črnomlju več ne pojavlja, temveč zgolj še tamkajšnji župnik. Od 1466 je tudi to funkcijo prevzel metliški komtur. Redovna postojanka v Črnomlju očitno ni več premogla personala, ki bi upravičeval samostojnega komturja ali župnika.¹⁹

Ob omenjenih komendah, ki so svoje korenine imele v srednjem veku, so v novem veku v okviru avstrijske balije nastale še tri nove komende, ki so bile pogosto upravljane v personalni uniji posameznega viteza nemškega viteškega reda, ki je deloval kot komtur, in posvetnega oskrbnika. Na Koroškem je kontur v Brežah Gottfried von Schrattenbach 1635 ustanovil komendo v Sankt Georgnu am Sandhof severno od Celovca. V Muretincih pri Ormožu je bila iz posesti, ki jo je nemški viteški red zamenjal z grofom Herbersteinom za župnijo St. Johann an der Feistriz pri Gradcu, 1652 oblikovana samostojna komenda. Podobno je bila 1713 ustanovljena komenda v Linzu, ki pa se je obdržala zgolj do 1796.²⁰

Vertikalna in horizontalna komunikacija med različnimi ravnmi v redu je bila urejena z redovno knjigo (*Ordensbuch*), sestavljeno iz pravil, zakonov in običajev, njen nastanek pa je postavljen v sredino 13. stoletja.²¹ Nemški viteški red, katerega pravila so podobno kot pri preostalih dveh viteških redovih temeljila na pravilih sv. Benedikta, ni v upravi sledil niti strogo centraliziranim dominikancem niti ohlapno organiziranim frančiškanom, ampak federativno strukturiranim cistercijanom, od katerih so prevzeli tudi institut redovnih vizitacij.²²

Nekoliko drugače Militzer: *Von Akkon*, str. 266, ki pa ne pozna listine iz 1279, hranjene v benediktinskem samostanu v Admontu.

¹⁷ Kosi: *Cruziferi*, str. 310.

Ker Militzer ne pozna nekaterih listin, navaja nekoliko drugačne podatke. Prim. Militzer: *Von Akkon*, str. 266; Militzer: *Die Entstehung*, str. 67.

O razvoju zemljiške posesti komende v Ljubljani obsežno piše Kos: *Posest ljubljanske komende*, str. 271–290. Prim. tudi Blaznik: *Zemljiška gospostva*, str. 38–39.

¹⁸ Kosi je prepričljivo dokazal, da se v listini uporabljen toponim »in Metlica« nanaša na celotno Belo krajino in ne samo na mesto Metlika, ki se še celo 14. stoletje v virih izključno omenja kot *Neumarkt*.

Prim. Kosi: *Onstran gore*, str. 147.

¹⁹ Kosi: *Onstran gore*, str. 146–149.

²⁰ Mühllechner: *300 Jahre*, str. 48–66.

²¹ Datiranje časa nastanka redovnih pravil ni enotno. O tem vprašanju prim. Volgger: *Entstehung*, str. 11–35, zlasti 28; Arnold: *Die Statuten*, str. 144–153.

²² Platter: *Die Statuten*, str. 60–75, zlasti 73.

Posledično so tudi deželni mojstri in deželni komturji prevzemali znotraj reda relativno visoko odgovornost in samostojnost pri sprejemanju odločitev. Deželni komturji so bili pri tem vezani tudi na institucijo svetovalcev (*Ratsgebietiger*), ki so skupaj s komturjem tvorili neke vrste provincijski svet. Tako se je v tej skupnosti razpravljalo o prestavitvah redovnih viteзов in redovnih duhovnikov, enako kot se je pozneje tu odločalo o dodeljevanju posameznih komend. Notranja kriza in iz tega izvirajoče pojemanje avtoritete nadrejenih instanc je vodila v še večjo avtonomijo, ki je včasih mejila že skoraj na samovoljo podrejenih organov.²³ V vsakdanji praksi je na ta način zlasti v 14. in 15. stoletju lahko prihajalo do velike diskrepance med normativnimi določbami in dejanskim stanjem. Kot poskus najti odgovor na krizo poslanstva v 16. stoletju je bila po prizadevanju velikega mojstra nadvojvode Maksimilijana I. Habsburškega izvedena reforma redovne knjige, ki pa je imela le omejen učinek.²⁴

Mobilnost kot faktor povezovanja geografskih prostorov

Redovna pravila s federativnimi elementi so omogočala živahno notranjo dinamiko, h kateri je bilo usmerjeno že samo poslanstvo nemškega viteškega reda. Opravljanje vojaških nalog in bojevanje proti nevernikom je izključevalo kakršno koli obliko *stabilitas loci*, ki je bila značilna za kontemplativne redove. Redovna pravila so spodbujala velik in hiter transfer ljudi in s tem pospeševala prenos tako idej kot različnih praks. Nosilci najvišjih funkcij so vsaj v 13. in 14. stoletju pred prevzemom odgovornosti redno imeli za seboj bogato vodstveno kariero v različnih redovnih postojankah, v katerih so krepili vodstvene sposobnosti. Njihova mobilnost je bila običajno omejena na posamezno vejo reda, še vedno pa je dosegala zavidljivo raven.²⁵ Pri tem velja opozoriti na znatne razlike v mobilnosti, ki so bile tako regionalno kot časovno pogojene. Medtem ko je bilo v baliji Turingija v 13. stoletju v skupni sestavi članstva zgolj 5 % takih, ki niso izvirali iz ozemlja balije, je bil v nekaterih drugih redovnih provincah ta odstotek bistveno večji. Izstopajo zlasti komorne balije Bolzano, Avstrija in Češka, kjer so med nosilci odločanja prevladovali tujci. V češki baliji so tako na primer v 13. stoletju pozicijo deželnega komturja zasedali izključno člani reda, ki so rodbinsko izvirali iz drugih balij.²⁶

Viri dajejo podobno sliko tudi za avstrijsko balijo. Znatno delež članov nemškega viteškega reda, ki so v 13. in 14. stoletju opravljali funkcijo deželnega komturja, je izviral iz drugih balij. Prvi omenjeni deželni komtur Ortolf iz Traiskirchna je bil sicer »domačin«, ki je prihajal iz Avstrije, večina njegovih naslednikov pa je bila tujcev. Konrad von Osternohe (1246–1249), Konrad von Feuchtwangen (1259, 1271–1279) – ta je bil med 1290 in 1297 celo veliki mojster –, Ludwig von Henneberg (1265–1266), Gottfried Lesch (1279–1283) in Hermann Lesch (1306–1312) so izvirali s Frankovske, Heinrich Manstoch (1289–1292) pa je pripadal ravensburškemu patriciatu. Iz Turingije je prihajal Heinrich von Glein (1298–1299), iz Allgäua na Švabskem pa Eberhard von Sulzberg (1301). Poleg prvega komturja Ortolfa iz Traiskirchna je samo še Oton

Plater sicer povzema ugotovitve iz neobjavljene in težko dostopne disertacije Indrikis Sterns: *The Statutes of Teutonic Knights. A Study of Religious Chivalry*, University of Pennsylvania 1969.

²³ Podobno tudi Militzer: *Unterschiede*, str. 1–24, zlasti 3.

²⁴ Gasser: *Umarbeitung*, str. 103–124.

²⁵ Militzer: *Von Akkon*, str. 449–458. Militzer sicer opozarja, da je bila omenjena struktura omejena predvsem na različne nosilce funkcij, medtem ko so po hierarhiji nižje rangirani vitezi ostajali bolj ali manj vezani na redovno vejo, v katero so stopili ob vključitvi v redovno skupnost.

²⁶ Militzer: *Von Akkon*, str. 407–424.

iz Velikovca (*von Völkermarkt*) (1320–1328, 1337) nedvoumno izviral iz vzhodnoalpskega prostora.²⁷

Militzer vidi razloge za prevlado tujcev na vodilnih položajih predvsem v postopku njihovega nameščenja. Deželni komtur za Češko je bil že zelo zgodaj imenovan s strani deželnega mojstra za Prusijo, medtem ko sta bila deželna komturja za Avstrijo in Bolzano ob soglasju generalnega kapitlja imenovana s strani velikega mojstra. Na ta način je lokalno plemstvo imelo minimalen vpliv na imenovanje vodilnih v provinci, s čimer so se tudi njihove možnosti za doseganje takih pozicij bistveno zmanjšale.²⁸

Vsaj tisti deželni komturji avstrijske balije, katerih življenjsko pot bolje poznamo, so pred tem opravljali več odgovornejših funkcij ali pa je bilo njihovo vodenje balije, kot v primeru Konrada von Feuchtwangna, odskočna deska za nadaljnjo kariero v redovni hierarhiji. Bernhard Demel je prepričan, da so deželni komturji in komturji posameznih komend, ki so bili angažirani v avstrijski baliji do 1525, pred prevzemom funkcije v Vzhodnih Alpah svoje izkušnje pri upravljanju in vojskovanju nabirali v Prusiji,²⁹ kar nakazuje tudi nepopolni seznam avstrijskih deželnih komturjev z njihovimi predhodnimi funkcijami, ki ga je pripravila Irmgard Aschenbauer.³⁰

Pri tem velja poudariti, da biografije v seznamu izpuščenih komturjev jasno kažejo, da njihove kariere niso bile vezane izključno na Prusijo. Ilustrativen je primer Eberharda von Sulzberga. Eberhard je pripadal švabski ministerialni rodbini s sedežem na gradu Sulzberg v Allgäu. Rodbina, ki se v virih iz 12. in 13. stoletja pojavlja kot nosilec funkcije točajev samostana v Kemptnu, je v tem času postala ena najvplivnejših rodbin v Allgäu in na vzhodnem robu Bodenskega jezera. Prav Eberhard velja za enega izmed njenih vidnejših in uglednejših predstavnikov z vidno kariero v nemškem viteškem redu. V obdobju med 1291 in 1298 ga v virih najdemo kot vodjo komende v Beuggnu in deželnega komturja v Alzaciji in Burgundiji. Od tu ga je pot vodila v avstrijsko balijo, kjer se še 1301 omenja kot deželni komtur, konec leta 1301 in 1302 pa že kot deželni komtur na Frankovskem. Vrhunec kariere predstavlja njegova izvolitev za nemškega mojstra 1305, kar je bil vse do svoje smrti 1323.³¹

Podobno mobilnost je zaznati tudi nižje po hierarhiji nemškega viteškega reda. Detajlna analiza oseb, ki se pojavljajo v Prusiji do 1309, kaže na pisano geografsko strukturo članstva. Od 225 v tem časovnem obdobju v Prusiji omenjenih bratov vitezov, ki jim je mogoče določiti izvor, jih je po številu največ – kar 41,5 odstotka – prihajalo iz Turingije, toda med člani najdemo vsaj enega iz skoraj vseh preostalih balij.³² Iz avstrijske balije tako najdemo štiri take osebe. Bertold Bruhaven in Johannes z Dunaja sta bila Avstrijca, Rudolf iz Limbuša (*de Lewenbach*) je izviral s Štajerske, medtem ko je Walter Ungar Kamniški (*von Stain*) odraščal na Kranjskem. Ravno njegova življenjska pot, ki je v virih nekoliko bolje dokumentirana, nakazuje prostorsko razpršenost udejstvovanja posameznika znotraj nemškega viteškega reda. Izvirajoč iz nižjega ministerialnega plemstva, je Walter že zgodaj prišel prek svoje družine v stik z redom. Domnevna najstarejša posest, ki jo je red pridobil na Kranjskem, je namreč izviral iz rok njegovih stricev, bratov Kamniških.³³ Sprva se je Walter pojavljal v bližini kranjske posvetne in cerkvene elite. Po novembru 1261 (ni znano, kdaj točno) je stopil v nemški viteški red. Med junijem 1263 in aprilom 1267 se pojavlja kot član komende v Elbragu (*dt. Elbing*) na severu današnje Poljske v bližini Baltskega morja. V vme-

²⁷ Militzer: *Von Akkon*, str. 412–413.

²⁸ Militzer: *Von Akkon*, str. 413.

²⁹ Demel: *Zur Geschichte*, str. 794.

³⁰ Aschbauer: *Beiträge*, str. 244–248.

³¹ Müller: *Die Herren von Sulzberg*, str. 77–78.

³² Dorna: *Die Brüder*, str. 45–51.

³³ Kosi: *Cruciferi*, str. 310.

snem času je izpričan še v Torunu (*dt. Thorn*) v današnji centralni Poljski. Po aprilu 1267 je odšel iz Prusije v avstrijsko balijo, kjer ga v virih srečujemo od 1280. V Dunajskem Novem mestu ga maja 1280 najdemo med pričami v listini, s katero sta brata Engelschalkfeld podarila nemškemu viteškemu redu nekatere posesti v Gloggnitzu in Puchauu, junija 1288 pa je celo opravljal funkcijo komturja v Veliki Nedelji.³⁴

Koliko je bilo tujcev, ki so bili vključeni v življenje avstrijske balije, ni raziskano. Za kaj takega bi bile potrebne posebne prosopografske študije, kot so narejene za nekatere druge balije. Nekateri primeri pa kažejo, da vsekakor niso bili tako redek gost v teh krajih. Opozorimo lahko na dva primera. Ko je aprila 1301 tedanji deželni komtur Eberhard von Sulzberg s privoljenjem ljubljanskega komturja Mauricija zamenjal dve kmetiji v Rojah s cistercijanskim samostanom v Kostanjevici, najdemo med pričami tudi brata Henrika iz Cheba na Češkem (*Heinricus de Eger*), ki je v ljubljanski komendi opravljal funkcijo kletarja (*cellerarius*).³⁵ Nekaj desetletij pozneje je podobno iz češke balije prišel tudi brat Heinrich, ki je bil po rodu iz Opave (*Troppau*), kjer je komenda nemškega viteškega reda obstajala že od prve polovice 13. stoletja. Aprila 1336 ga je po prezentaciji ljubljanskega komturja v faro v Črnomlju investiral oglejski patriarh Bertrand.³⁶ Prav omenjeni Henrik je v naslednjih letih odigral vidno vlogo v sporu komende nemškega viteškega reda v Črnomlju z zagrebško škofijo v zvezi s plačevanjem desetine.³⁷

S časom je transregionalna moč nemškega viteškega reda, ki se je najmočnejše kazala na vrhuncu njegove moči v 13. in 14. stoletju, začela pešati. Militzer je s prepričljivimi primeri pokazal, da so bile posamezne balije v cesarstvu že v 13. stoletju izpostavljene regionalnim pritiskom in vplivom ter da se je prostor, iz katerega je red pridobival nove člane, več ali manj prekrival s prostorom, kjer je red imel posest.³⁸ Konec 13. stoletja, predvsem pa v 14. stoletju so se karijerne možnosti znatno skrčile in se v naslednjih desetletjih še poslabšale. V 15. stoletju so člani reda celotno svojo kariero ostajali več ali manj vezani na redovno vejo, v kateri so stopili v red.³⁹

Eden redkih ohranjenih pečatov ljubljanskih komturjev. Pečat Konrada Höltzla, ki je opravljal funkcijo komturja med 1459 in 1473. (ARS, Zbirka listin, 738)

³⁴ Dorna: *Brüder*, str. 351–352.

³⁵ Otorepec: GZL IX/10.

³⁶ Kosi: *Onstran gore*, str. 146.

³⁷ O sporu med komendo nemškega viteškega reda v Črnomlju in škofijo v Zagrebu prim. Kosi: *Onstran gore*, 149–152.

³⁸ Militzer: *Von Akkon*, str. 418.

³⁹ Militzer: *Unterschiede*, str. 10.

Primeri dveh članov nemškega viteškega reda s Štajerske deloma potrjujeta Militzerjeve ugotovitve. Začetki kariere Sigmunda Ramunga iz Judenburga so na primer še vezani na Prusijo. Ramung je tako deloval kot odvetnik v komendi Leske (1404–1407) in komtur v komendi Gniew (*dt. Mewe*) ter se šele pred 1418 vrnil v domačo balijo, kjer je prevzel nekatere najpomembnejše funkcije. Pred 1418 in med 1424 ter 1426 ga najdemo kot komturja v Ljubljani, od 1426 je bil komtur v Veliki Nedelji, med 1418 in 1424 pa je celo opravljal funkcijo avstrijskega deželnega komturja. Po drugi strani pa je bila kariera Kasperja Merzerja že vezana izključno na avstrijsko balijo. Med letoma 1418 in 1422 je bil tako komtur v Ljubljani, po 1422 pa je prevzel funkcijo komturja na Dunaju in jo mogoče opravljal celo do 1446.⁴⁰ Tudi sicer dajejo viri slutiti, da je ta proces v avstrijski baliji v primerjavi z drugimi balijami nekoliko zaostajal in je domače plemstvo pridobilo vpliv šele v 15. in 16. stoletju. Dokončno se je lahko uveljavilo šele po 1525, ko se je s politično krizo in izgubo ozemlja pospešeno krčil tudi prostor, od koder je red lahko novačil svoje člane. Posledično je v zgodnjem novem veku vodilne položaje v baliji postopoma prevzemalo tudi višje plemstvo iz habsburških dežel, ki je v 17. in 18. stoletju že prevladovalo na mestu deželnega komturja avstrijske balije.

Transfer ljudi = transfer idej?

Transfer ljudi znotraj nemškega viteškega reda, ki je bil intenziven zlasti na vrhuncu svoje moči v 13. in 14. stoletju, je zagotovo pustil sledi tudi v Vzhodnih Alpah. Za tehtnejše ovrednotenje vplivov bi bile potrebne natančnejše komparativne študije, vsekakor pa je njihov vpliv mogoče iskati na različnih področjih njihovega delovanja.

Ena izmed pomembnejših nalog, ki je bila zaupana redu ob formiranju njihovih postojank v Vzhodnih Alpah, je bila kolonizacija podeljenega teritorija. Potrditvena listina Friderika Ptujskega za posest v okolici Velike Nedelje iz 1222 izrecno pravi, da gre za »*terram ... vacuum et inhabitam*«, ki je bila iztrgana iz rok Ogrov. Podobno velja tudi za drugi večji teritorialno zaokroženi zemljiški kompleks v Beli krajini, ki je bil spet na račun Ogrske vključen v meje nemškega kraljestva šele v začetku 13. stoletja.⁴¹ Na tako pridobljenem ozemlju je bilo treba šele vzpostaviti primerno organiziranost gospodarstva in si zagotoviti primerne dohodke. Ali so se pri tem uporabljali vzorci iz drugih posesti, zlasti tistih v Prusiji, oziroma v kolikšni meri je šlo zgolj za adaptacijo že obstoječih lokalnih praks, je težko presoditi.⁴² Vsekakor pa je bilo treba organizirati za lokalne razmere relativno velike zemljiške komplekse. V Beli krajini je red na primer po urbarju iz 1490 razpolagal z 219 hubami, 7 mlini in splavom na Kolpi.⁴³ Še nekoliko večja je bila ljubljanska komenda, ki je s pomočjo osmih uradov upravljala skoraj 250 hub.⁴⁴

Drugo pomembno področje, na katerem je deloval nemški viteški red v Vzhodnih Alpah, je bila pastoralna dejavnost. Pri tem se zdi, da prevzem patronatske pravice in s tem možnosti nameščanja duhovnikov iz lastnih vrst ni bila zgolj oblika zagotavljanja dodatnih dohodkov za posamezne komende, ampak vsaj v nekaterih primerih tudi redovno poslanstvo. Okolica Velike Nedelje in

⁴⁰ Schuller: *Zwei steirische Deutschordensritter*, str. 7–12.

⁴¹ Kosi: *Onstran gore*, str. 120–122.

⁴² Možnost, da je obstajala neka splošna predstava, kako naj izgleda gospodarska organiziranost posesti nemškega viteškega reda, dopušča tudi Militzer. Prim. Militzer: *Unterschiede*, str. 19.

⁴³ Del urbarja, ki se nanaša na Belo krajino, objavljen v Kos: *Urbarji*, str. 199–230.

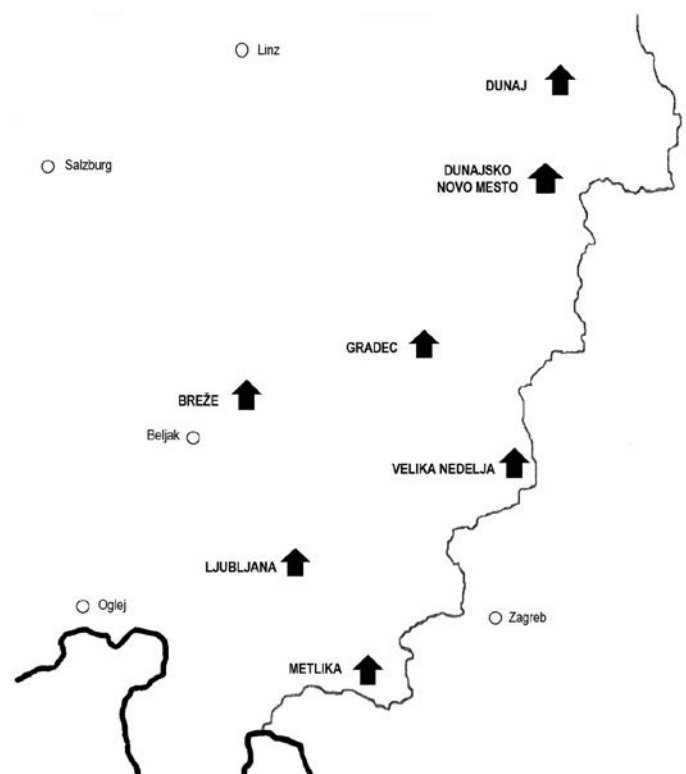
⁴⁴ Kos: *Posest ljubljanske komende*, str. 271–290. Urbar ljubljanske komende objavljen v Otorepec: *GZL XII/1*.

območje Bele krajine ni bilo treba zgolj gospodarsko organizirati, ampak tudi vzpostaviti redno in učinkovito pastoralno oskrbo. V listini salzburskega nadškofa Eberharda iz 1236, s katero je potrdil patronatsko pravico nemškega viteškega reda do župnije v Veliki Nedelji, ki jo je leto pred tem red dobil od Friderika Ptujskega, je izrecno poudarjeno, da je Eberhard s tem dejanjem želel predvsem zagotoviti »*izboljšanje tamkajšnjega slovanskega prebivalstva*« (considerata etiam correctione plebis illius sclauice). Podobni razlogi so verjetno vodili tudi Ulrika Spanheimskega, ko je 1268 ljubljanski komendi zaupal skrb za 1228 ustanovljeno župnijo v Črnomlju skupaj z njenimi podružnicami. Efektivnost pastoralnega dela nemškega viteškega reda se kaže tudi v hitri rasti župnijske mreže tako v okolici Velike Nedelje kot tudi v Beli krajini.⁴⁵

Župnije, ki so jih upravljale druge komende v baliji, so v večji meri služile kot vir dohodkov in finančna podpora drugih dejavnosti reda. Vojvoda Friderik II. Babenberški je 1241 redu podelil patronatsko pravico do cerkve v Gumpoldskirchenu, ki jo je pozneje upravljala komenda v Dunajskem Novem mestu. Komendi na Dunaju je Leutold von Kuenring 1290 izročil v skrb za župnijo v Palterndorfu, 1391 pa še v Spannbergu.⁴⁶ Graška komenda je tako pravico že pred 1339 pridobila v župniji St. Johann an der Feistriz.⁴⁷

S karitativno dejavnostjo se je red ukvarjal zlasti v Brežah, kjer je od 1203 vodil špital, čeprav naletimo na dvoumne omembe špitalov tudi v Ljubljani, Metliki, Ormožu in domnevno od 16. stoletja tudi v Gradcu.⁴⁸ Zdi se, da je za red pomembno vlogo igralo tudi šolstvo, saj so avstrijski deželni komturji dali 1490 in 1564 potrditi privilegij, da smejo ob svojih cerkvah imeti šole in nameščene šolske učitelje. Kljub temu so omembe skromne. V Gradcu je redu pravico do šole podelil sicer že Rudolf I. 1282, v Ljubljani pa se *magister* prvič omenja 1337.⁴⁹

Našteti primeri kažejo, da je na osnovi svojega temeljnega poslanstva in iz tega izhajajoče upravne strukture nemški viteški red predstavljal pomemben faktor povezovanja različnih geografskih prostorov. To velja še posebno za čas poznega srednjega veka, ko je red doživljal svoj

Komende avstrijske balije ob koncu srednjega veka

⁴⁵ Mlinarič: *Križniške župnije*, str. 82; Ambrožič, *Cerkvenopravna zgodovina*, str. 647–674.

⁴⁶ Demel: *Kirche und Haus*, str. 75.

⁴⁷ Aschbauer: *Beiträge*, str. 46.

⁴⁸ Aschbauer: *Beiträge*, str. 60–61, 78–79; Stenitzer: *Die Leechkirche*, str. 113.

⁴⁹ Stenitzer: *Zur Ordensschule*, str. 116; Kos: *Srednjeveška Ljubljana*, str. 16.

vrhunec tako v teritorialnem kot političnem in gospodarskem smislu. Njegova notranja moč, ki je bila pogojena z redovno karizmo in političnimi okoliščinami, je prispevala pomembne spodbude in impulze k izmenjavi idej in dobrih praks, kar je tudi največja zasluga nemškega viteškega reda v vzhodnoalpskem prostoru.

VIRI IN LITERATURA

LITERATURA

Ambrožič, Matjaž: Cerkvenoupravna zgodovina Bele krajine. V: *Iz zgodovine Bele krajine*. Kronika 58, Ljubljana 2010, str. 647–674.

Arnold, Udo (ur.): *Zur Wirtschaftsentwicklung des Deutschen Ordens im Mittelalter*. Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 38, Marburg: N.G. Elwert, 1989.

Arnold, Udo: Die Gründung der Deutschordensniederlassung Friesach in Kärnten 1203. V: *Festschrift für Hans Thieme zu seinem 80. Geburtstag* (ur. Karl Kroeschell). Sigmaringen: Thorbecke, 1986, str. 37–41.

Arnold, Udo: Die Statuten des Deutschen Ordens. Neue amerikanische Forschungsergebnisse. V: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 83, 1975, str. 144–153.

Aschbauer, Irmgard: *Beiträge zur Geschichte des Deutschen Ordens in Kärnten und in der Steiermark. Von den Anfängen bis 1525*. Diss. Phil., Wien, 1968.

Avsenak, Drago (ur.): *Križniški red v Sloveniji ob praznovanju 800 obstoja*. Ljubljana: Križniški priorat v Sloveniji, 1990.

Blaznik, Pavle: Zemljiška gospodstva v Ljubljani in njeni okolici. V: *Iz starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane*. Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave zv. 2. (ur. Sergej Vilfan). Ljubljana, 1971, str. 27–96.

Boockmann, Hartmut: *Der Deutsche Orden. Zwölf Kapitel aus seiner Geschichte*. München: C.H. Beck, 2012.

Demel, Bernhard: Kirche und Haus des Deutschen Ordens in Graz (1233–1979). V: *Die Leechkirche. Hügelgrab – Rundbau – Ordenshaus. Katalog des Grazer Stadtmuseums*. (ur. Gerhard M. Dienes – Franz Leitgeb – Hildegrad Leitgeb). Graz: Grazer Stadtmuseum, 1993, str. 74–87.

Demel, Bernhard: Zur Geschichte der Johaniter und des Deutschen Ordens in Kärnten. V: *Studien zur Geschichte von Millstatt und Kärnten*. (ur. Franz Nikolasch). Vorträge der Millstätter Symposien 1981–1995. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 78. Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1997, str. 787–816.

Demurger, Alain: *Chevaliers du Christ. Les ordres religieux-militaires au Moyen Âge, XIe–XVIe siècle*. Paris: Seuil, 2002. (Nemški prevod Demurger, Alain: *Die Ritter des Herrn. Geschichte der geistlichen Ritterorden*. München: C.H. Beck, 2003).

Dorna, Maciej: *Die Brüder des Deutschen Ordens in Preussen 1228–1309. Eine prosopographische Studie*. Wien: Böhlau Verlag, 2012.

Fleckenstein, Josef – Hellmann, Manfred (ur.): *Die geistlichen Ritterorden Europas*. Vorträge und Forschungen 26. Sigmaringen: Thorbecke, 1980.

Forey, Alan: *The Military Orders from Twelfth to the Early Fourteenth Centuries*. Basingstoke: Macmillan, 1992.

Gasser, Ulrich: Umarbeitung des Ordensbuches durch Hochmeister Maximilian I. im Jahre 1606 und die Entwicklung bis ins 19. Jahrhundert. V: *Die Regeln des Deutschen Ordens in Geschichte und Gegenwart* (ur. Ewald Volgger). Lana 1985, str. 103–124.

GZL IX = Otorepec, Božo: *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku*. IX. zvezek. Listine 1220–1497. Ljubljana, 1964.

GZL XII = Otorepec, Božo: *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku*. XII. zvezek. Urbarji 1490–1527. Ljubljana, 1968.

Kos, Dušan: Posest ljubljanske komende nemškega viteškega reda. V: *Zgodovinski časopis* 38, 1984, str. 271–290.

Kos, Dušan: *Urbarji za Belo Krajino in Žumberk I*. Viri za zgodovino Slovencev 13. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 1991.

Kos, Milko: *Srednjeveška Ljubljana. Topografski opis mesta in okolice*. Ljubljana: Kronika, 1955.

Kosi, Miha: »Onstran gore, tostran Ogrske«. Bela krajina v poznem srednjem veku. V: *Črnomaljski zbornik. Zbornik historičnih razprav ob 780-letnici prve omembe naselja in 600-letnici prve omembe Črnomlja kot mesta*. (ur. Janez Weiss). Črnomelj: Občina Črnomelj, str. 119–157.

Kosi, Miha: Cruciferi – Crucesignati. Prispevek k zgodovini križarskih vojn in križarskih viteških redov v 12.–13. stoletju. V: *Ad fontes. Otorepčev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005, str. 303–343.

Latzke, Walther: Besitzgeschichte der Deutschordenskommende Wien im 14. Jahrhundert. V: *Historische Blätter* 6, 1934, str. 49–77.

Militzer, Klaus: *Die Entstehung der Deutschordenballeien im Deutschen Reich*. Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 16. Marburg: N.G.Elwert, 1981.

Militzer, Klaus: *Die Geschichte des Deutschen Ordens*. Stuttgart: Kohlhammer, 2012.

Militzer, Klaus: Unterschiede in der Herrschaftauffassung und Herrschaft und Verwaltung in den Zweigen des Deutschen Ordens, V: *Herrschaft, Netzwerke, Brüder des Deutschen Ordens in Mittelalter und Neuzeit* (ur. Klaus Militzer). Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 72, Weimar 2012, str. 1–24.

Militzer, Klaus: *Von Akkon zur Marienburg. Verfassung, Verwaltung und Sozialstruktur des Deutschen Ordens 1190–1309*. Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 56. Marburg: N. G. Elwert, 1999.

Mlinarič, Jože: Križniške župnije Velika Nedelja, Ormož, Središče in Miklavž do konca 18. stoletja. V: *Ormož skozi stoletja* 2, 1983, str. 81–97.

Mühllechner, Johannes: *300 Jahre Deutscher Orden in Linz*. Linz: Verein für Ordensgeschichte, 2013.

Müller, Walter: Die Herren von Sulzberg im Allgäu und am Bodensee. V: *Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung* 76 (1958), str. 63–92.

Oberste, Jörg: *Visitationen und Ordensorganisation*. Vita regularis. Ordnungen und Deutungen religiösen Lebens im Mittelalter 2, Münster 1996.

Paravicini, Werner: *Die Preußenreisen des europäischen Adels*, Sigmaringen: Thorbecke, 1989, 1995.

Platter, Bruno: »Die Statuten des Deutschen Ordens«, eine Studie von Indrikis Sterns, V: *Die Regeln des Deutschen Ordens in Geschichte und Gegenwart* (ur. Ewald Volgger). Lana 1985, str. 60–75.

Prutz, Hans: *Die geistlichen Ritterorden. Ihre Stellung zur kirchlichen, politischen, gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Entwicklung des Mittelalters*. Berlin, 1908.

Sarnowsky, Jürgen: *Der Deutsche Orden*, München: C. H. Beck, 2012.

Schuller, Helga: Zwei steirische Deutschordensritter. Zur Personengeschichte der Ballei Österreich im 15. Jahrhundert. V: *Blätter für Heimatkunde* 51, Graz 1977, str. 7–12.

Stenitzer, Peter: Die Leechkirche und das Ordensspital. V: *Die Leechkirche. Hügelgrab – Rundbau – Ordenshaus. Katalog des Grazer Stadtmuseums*. (ur. Gerhard M. Dienes – Franz Leitgeb – Hildegrad Leitgeb). Graz: Grazer Stadtmuseum, 1993, str. 113.

Stenitzer, Peter: Zur Ordensschule. V: *Die Leechkirche. Hügelgrab – Rundbau – Ordenshaus. Katalog des Grazer Stadtmuseums*. (ur. Gerhard M. Dienes – Franz Leitgeb – Hildegrad Leitgeb). Graz: Grazer Stadtmuseum, 1993, str. 116.

Sterns, Indrikis: *The Statutes of Teutonic Knights. A Study of Religious Chivalry*. University of Pennsylvania 1969.

Štampar, Janko in Ogulin Jožefa (ur.): *Križniki v Sloveniji*. Ljubljana: Križniški red, 2010.

Trausner, Erika Helene, *Der Deutsche Orden in Wiener Neustadt*. Linz: Verein für Ordensgeschichte, 2015.

Tumler, Marian: *Der deutsche Orden im Werden, Wachsen und Wirken bis 1400 mit einem Abriß der Geschichte des Ordens von 1400 bis zur neuersten Zeit*, Wien: Panorama, 1955.

Volgger, Ewald: Entstehung, Aufbau, Mitgliedschaft und Hierarchie im Deutschen Orden unter Berücksichtigung des Gesamtphänomens der Geistlichen Ritterorden, V: *Die Regeln des Deutschen Ordens in Geschichte und Gegenwart* (ur. Ewald Volgger). Lana 1985, str. 11–35.

Zimmerling, Dieter: *Der Deutsche Ritterorden*, Düsseldorf: Econ,⁵1995.

SUMMARY

THE BRIDGE BETWEEN NORTH AND SOUTH. TEUTONIC ORDER AS AN INTERMEDIARY BETWEEN GEOGRAPHICAL SPACES. A FEW EXAMPLES FROM THE BALLEI OF AUSTRIA

The contribution uses individual examples from the Ballei of Austria to illustrate the role of the internal organization of the order that allowed individual church orders to act as an intermediary between various geographical areas in the late Middle Ages. Teutonic Order undertook the task of connecting order territory on the Baltic and in Prussia to the area of Eastern Alps. Internal development and governance structure of Teutonic Order was closely tied to political circumstances in which the order functioned throughout its history. Individual balleis – together with the Ballei of Austria – were established in response to politically motivated organizational requirements of the order. Internal organization of the order followed the example of federal structure characteristic of Cistercians. Individual governance levels (balleis, commandries) enjoyed a considerable autonomy that in crisis periods, in particular in the second half of the 15th century, led to almost arbitrary functioning of individual lower instances. Such federal structure encouraged great mobility of individual members within the order. Characteristic of Teutonic Order in the 13th and 14th centuries, in particular, is the great fluctuation of members in commandries of the order's, however, members at the same time frequently crossed territorial boundaries of individual branches of the order. Example of such mobility is the career of Walter Unger from Kamnik who initially functioned in Prussia upon joining the order after 1261, but returned to the Ballei of Austria after 1267 where he assumed important administrative roles. Among other things, he was a commander in Velika Nedelja in 1288. The internal structure of Teutonic Order substantially contributed to the transfer of people and consequently ideas between European north and the area of Eastern Alps.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-789.32-055.2(497.4)(091)

Prejeto: 12. 10. 2017

Srednja Evropa v malem – redovnice v samostanih klaris na Kranjskem**

DAMJAN HANČIČ

dr., znanstveni sodelavec

Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: damjan.hancic@scnr.si

Izvleček

Težišče članka je na geografskem izvoru redovnic, ki so delovale v treh samostanih klaris na nekdanjem Kranjskem: Mekinje, Škofja Loka in Ljubljana. V teh samostanih niso živele samo redovnice z »domače dežele« Kranjske, ampak tudi »prišlekinje« iz sosednjih in nekoliko bolj oddaljenih dežel srednje Evrope. Tako niso bile v samostanih samo Kranjice, ampak tudi Štajerke, Tirolke, Goričanke, Korošice, Hrvatice in celo Bavarke in Čehinje. Prispevek teh »prišlekinj« je bil tako v svetnem kot duhovnem življenju kranjskih klariških samostanov, zlasti v 17. in 18. stoletju, kar občuten in vsestranski.

Abstract

CENTRAL EUROPE MINOR – NUNS AT THE MONASTERIES OF POOR
CLARES IN CARNIOLA

The article focuses on the geographical origin of nuns who were active in three Poor Clare monasteries in the former Carniola: Mekinje, Škofja Loka, and Ljubljana. These monasteries housed nuns from Carniola as well as newcomers from neighbouring lands or more faraway lands of central Europe. Among them were nuns from Carniola, Styria, Tyrol, Gorizia, Carinthia, Croatia, even Bavaria and Czech lands. These newcomers contributed very significantly and versatilely to the secular as well as the spiritual life of Poor Clare monasteries in Carniola, especially in the 17th and 18th centuries.

Ključne besede:

klarise,
redovnice,
Kranjska,
samostani,
kulturni vpliv

Key-words:

Poor Clares,
nuns, Carniola,
monasteries,
cultural influence

Klarise v Mekinjah

Mekinjski samostan je bil podobno kot samostan dominikank v Velesovem primarno namenjen plemiškim dekletom. To se je kazalo že tudi v samem poimenovanju tega samostana, ki je bilo »*adeliche Stifft*«, v nasprotju s škofje-loškim in ljubljanskim klariškim samostanom, ki so ju označevali s »*Closter*«.

V začetku delovanja, to je v prvi polovici 14. stol., so v mekinjski samostan večinoma stopale vzhodnogorenske plemkinje iz gradov: Blagovica, Brnik, Črnelo, Gallenberg, Kolovec, Kukenberk, Limberk, Mengeš, Polhov Gradec, Pšata, Vranja Peč in iz družine kamniških Stupplov. S Spodnje Štajerske in Koroške pa grofice Celjske, plemkinje s Hanaua, iz Vitanja (Lindeker), Moosshaima, iz Mozirja, Turna pri Velenju in rodbin Hebenstreit in Paradeiser. V primerjavi z velesovskim samostanom dominikank, so bile v tem obdobju v Mekinjah že tudi predstavnice mestnega plemstva oziroma najvišjega sloja meščanstva, ki so v tistem času statusno, ne pa finančno nekoliko zniževale ugled mekinjskega samostana. Prihajale so iz naslednjih družin: Harrer, Kolenc, Osterman in Zaendel (Kamnik) ter iz Gradca, Škofje Loke, Ljubljane, z Iga, Ptuja, iz Wolfsberga in Beljaka.¹ Prisotnost koroških plemkinj je posledica sorodstvenih, političnih in gospodarskih vezi s kranjskim plemstvom. Štajerske redovnice so prihajale iz družin, ki so se predvsem zaradi sorodstva z nekaterimi kranjskimi družinami integrirale v družbeno življenje na Kranjskem. Pozneje so se nekatere družine celo preselile na Kranjsko.²

V drugi polovici 14. stoletja so prihajale v mekinjski samostan redovnice, ki so pripadale srednjemu sloju plemstva (Brnik, Blagovica, Hebenstreit, Limberk, Polhov Gradec, Pšata, Vranja Peč), konec 14. stol. pa hčere iz kranjskih povzpetniških in priseljenskih družin: Thurn, Lindek, Paradeiser, Harrer.³

Nato skozi 15. stoletje nastopi »zatišje« stopanja v samostan, vsaj na podlagi arhivskih virov, ki so nam danes na voljo. Tako imamo za 15. stoletje podatke, da sta bili leta 1409 v samostanu Marjeta in Anda Cheller iz Celja, leta 1409 se omenja opatinja Neža Celjska (vendar je vprašanje, če gre za osebo iz rodbine celjskih grofov), leta 1406 se omenja vnukinja Hermana z Otoka, leta 1489 pa neka redovnica iz družine Gallenberg. Konec 14. in v začetku 15. stoletja se omenja (kot opatinja) Elizabeta Hebenstreit, desetletje za tem Ana iz Pšate, v dvajsetih letih 15. stol. Marija Auersperg (Turjaška), nato Barbara Polc (njen brat Peter Polc je bil župnik v Moravčah in gorenjski arhidiakon);⁴ sledi ji Elizabeta von Erbersdorf (Štajerska?), na koncu 15. stoletja pa se omenja še Jera Joštl (Gertrud Jobstl). V drugi polovici 15. stoletja je bilo očitno število mekinjskih redovnic močno razredčeno, saj naj bi spomladi leta 1471 ta samostan oplenili Turki in ti naj bi po nekaterih podatkih redovnice čez Tuhinjsko dolino odpeljali v sužnost. Kljub vsem težavam je samostan obstal in si očitno do začetka 16. stoletja spet opomogel. V tem stoletju so bile opatinje iz uglednih kranjskih plemiških družin: Hartenfels, Lamberg in Sauer. Opatinja Ana Lamberg je bila sestra kranjskih deželnih glavarjev Wolfganga in Jožefa Lamberga.⁵ Z zaporedno izvolitvijo dveh predstavnic družine Sauer, ki je spadala v krog nižjega kranjskega plemstva, še bolj pa z izvolitvijo Suzane Vantuzzi (Gornjegrajske) iz družine notranjskih Obernburgerjev, pa se v mekinjskem samostanu že kaže kriza redovnih poklicev, ki ji je botroval protestantizem. Ta je povzročil, da je v zadnji četrtini 16. stoletja nastopil upad redovnic. Medtem ko so v prejšnjih in poznejših obdobjih v samostanu močno prevladovale redovnice s Kranjske, so

¹ Kos: V primežu pobožnosti, karierizma in samopreskrbe, str. 37.

² Prav tam.

³ Prav tam, str. 40.

⁴ Valvasor: *Die Ehre des Herzogthumbs Crain*, str. 372.

⁵ Prav tam.

po ugotovitvah v tem času prevladovala redovnice italijansko-furlanskega rodu: bodisi so prišle v samostan neposredno z goriško-gradiškega ozemlja bodisi gre za hčere na Kranjsko priseljenih goriško-gradiških rodbin. Tako je bilo v samostanu leta 1593 samo sedem redovnic, od tega tri z Goriške: Lucija Ursulina, Elizabeta Brachisin, Livia Rizzi; ena, Laura Cornetti, iz Gradiške; tri pa iz Kranjske: Jera Radovič (Radowitzin), Suzana Vantuzzi (Gornjegrajska) in Ana Ambschel.⁶ Tako občutna prevlada redovnic z goriško-furlanskega območja v Mekinjah je bila posledica velikega razmaha protestantizma med kranjskim plemstvom; zato v skladu s protestantskim odklanjanjem redovništva ni čudno, da se je konec 16. stoletja tako malo mladih kranjskih plemkinj odločilo za vstop v samostan. Podobno stanje med plemstvom je bilo tudi na Štajerskem in Koroškem.

Glede redovnic, zlasti pa opatinj v mekinjskem klariškem samostanu, imamo za prvo desetletje 17. stoletja nekoliko nasprotujoče si podatke.

Tako ugotovimo na podlagi virov Nadškofijskega arhiva v Vidmu (Udine), da so leta 1599 bivala v samostanu naslednje redovnice: Laura Coronini (Cornetti), Suzana Vantuzzi (Oberenburg – Gornjegrajska), Livia Rizzi iz Gorice, Marjeta Rökinger, Ana Hren (Chrön) in Elizabeta Walch. Leta 1600 se omenja tudi sestra Smeralda Savorgnan.⁷ Kot izvemo iz poročila arhidiakona Sebastjana Trebuhana oglejskemu patriarhu z dne 7. 3. 1600, je bila tega leta izvoljena za mekinjsko opatinjo Lavra Coronini (Cornetti).⁸ Tudi leta 1603 je bila opatinja Lavra Coronini (Cornetti). Poleg nje so bile v samostanu še: Livija Rizzi, Ana Hren, Sofija Radovitz, Elizabeta Reckhalk, Ana Hornberg, Katarina Kern (Geren) in Maruška Weiss.⁹ Iste redovnice se omenjajo tudi v nekem dopisu na deželne kneza iz leta 1605.¹⁰ Že leta 1600 pa se v pismu, ki je iz Mekinj prišlo k oglejskemu patriarhu, omenja še redovnica Elizabeta Ursulini, ki naj bi imela »veliko revnih prijateljev, ki jim streže, kar je v škodo samostana«.¹¹

Iz poročila o samostanski vizitaciji leta 1627 izvemo, da je bila opatinja Lavra Coronini (poročilo navaja, da je opatinja že 28 let), ostale redovnice so bile: Ana Hren/Chrön (redovnica 18 let) in Elizabeta Rechalch (redovnica 22 let), Ana Hornberg, Katarina Kern (Gerena), Marija Knitl, Ana Marija Oberenburg (Gornji grad pri Ložu na Notranjskem), Hrvatica Suzana Petričević (Petritschewitsch), Eva Oberbogden in Marta Tretartschek.¹²

Naslednje poročilo o mekinjskih redovnicah je iz leta 1636, ko je dne 12. 4. 1636 sedem redovnic po smrti opatinje Lavre Coronini izvolilo za novo opatinjo Ano Hren. Takrat so bile redovnice: Elizabeta Rekhalkh, Ana Horenberg, Marija Knitl, Ana Marija Oberenburg, Marta Trebuhana, Magdalena Coronini in Uršula Andrijan.¹³ Tri leta po izvolitvi Ane Hren (28. 8. 1639) so bile v samostanu že tri novinke: Sidonija Auersperg, Regina Kristina Giasrugk (s Štajerske) in Suzana Prein, ki je že opravila noviciat.¹⁴ Leta 1657 so bile v samostanu poleg opatinje Ane (Hren) še štiri redovnice: Uršula Andrijan (Štajerka), Klara Golijančič (Gulianizin) (Goričanka), Marija Kraljnik (Kralnikin) in Ana Pregl.¹⁵

Število redovnic v Mekinjah je močno naraslo v 60. in 70. letih 17. stoletja, zato je bilo povečanje samostanskih prostorskih kapacitet nujno. Stara samostanska zgradba je premogla dovolj prostora le za približno deset redovnic. Po poročilu nekaterih virov pa je bila tudi že v zelo slabem stanju. Verjetno je k po-

⁶ Gruden: Suzana Gornjegrajska, str. 50–52.

⁷ IT AACU, fasc. I, str. 180, 181.

⁸ Prav tam, str. 170.

⁹ SI NŠAL, ŠAL I., šk. 22/13.

¹⁰ SI NŠAL, ŠAL, Spisi I., fasc. 23/3.

¹¹ SI AACU, n. v., str. 177, 179.

¹² VA ASV, Visitationes no. 59, str. 38.

¹³ IT AACU, fasc. I, str. 182.

¹⁴ IT AACU, fasc. I str. 184.

¹⁵ SI NŠAL, KAL I, fasc. 28.

večanju števila redovnic pripomoglo tudi ponovno odprtje oz. povečanje zmogljivosti vzgojne ustanove za kranjska plemiška dekleta (laične gojenke) v letu 1666. Tako so leta 1682 pod Goričanko – opatinjo Klaro Golijanič (Golianiz) začeli temeljito obnavljati samostan. Golijaničeva je svojo službo opatinje opravila več kot zadovoljivo, saj se je med njenim opatovanjem pomiril spor samostana z dednimi odvetniki Gallenbergi glede dednega odvetništva, tri leta pred smrtjo pa je začela tudi temeljito prenovo samostanske zgradbe, ki je bila že v slabem stanju in močno razmajana.

Maja leta 1685, ko je bila za novo opatinjo izvoljena Terezija Haller, je bilo v samostanu vključno z opatinjo 18 redovnic: Marija Kraljnik, Genovefa Raumschüssel, Ana Pregl, Elizabeta Valvasor, Regina Partner, Ludvika Gall, Rozalija Bruckenfeld, Marijana Beneglia (Weneglin), Katarina Attems, Klara Witzenstein, Peregrina Kascheinagerin, Frančiška Gallenfels, Cecilija Schunditz, Beatrika Thurn, Doroteja Gallenberg, Matilda Paradeiser in Marija Neža Siberau.¹⁶ Čez štiri leta (31. 3. 1689) se je število redovnic povečalo še za dve, saj se poleg pravkar omenjenih v virih omenjata še Terezija Flachenfeld in Marija Antonija Burkher; poleg teh pa so bile v samostanu v tem času še najmanj tri novinke.¹⁷ Tega leta je bila za opatinjo izvoljena Katarina Attems, ki je vodila samostan 17 let. V prvih letih njenega mandata so v samostanu končali obnovitvena dela, zadnja leta svojega mandata pa je popolnoma posvetila obnovi, zlasti povečanju samostanske cerkve.

Leta 1704 je bilo v samostanu kar 25 redovnic. Med njimi so bile hčere iz najpomembnejših kranjskih plemiških rodbin: Valvasor, Gall, Gallenberg, Thurn, Paradeiser, Gallenfels, Raumschüssel, Haller, Attems itd.¹⁸ Na osnovi arhivskih virov lahko ugotovimo, da je v drugi polovici 17. stol. v samostan stopilo okoli 20 redovnic, kar je za okoli 5 več kot v prvi polovici 17. stoletja. Med letoma 1700 in 1750 pa je v mekinjski samostan stopilo 30 redovnic; ta trend se je z nezmanjšano močjo nadaljeval tudi med letoma 1750 in 1782, ko je bilo v 32 letih sprejetih 13 novih redovnic. Če od tega odštejemo umrle redovnice, se je število redovnic v samostanu sredi 18. stoletja gibalo povprečno nekaj nad 20.

Glede krajevnega oz. deželnega izvora redovnic ugotovimo, da so v Mekinjah v 17. in 18. stoletju močno prevladovale Kranjice, v prvi polovici 17. stoletja je bilo tudi precej Goričank (Coronini, Golianič, Rizzi); izjemoma je v Mekinje stopila kaka Štajerka (Gaisrukh, Andrijan /Šmartno ob Paki/) ali Hrvatica (Petričević (Petritschewitsch) /17. stol./; Ilijašič (Iliaschitsch) /18. stol./).

Če si ogledamo stanovsko strukturo mekinjskih redovnic, lahko ugotovimo, da so v samostan skoraj brez izjeme stopale le plemkinje in da se samostan povsem upravičeno imenuje »*adeliche Stifft*«. V njem so bile v 17. in 18. stoletju zastopane vse tri oz. štiri »podskupine« kranjskega plemstva.¹⁹ Tako lahko v tem času zasledimo pripadnice t. i. »starih« kranjskih plemiških rodbin, katerih obstoj je na Kranjskem izpričan že pred 15. stoletjem: Gallenberg, Auersperg, Apfaltrer in Lichtenberg; prav tako so bile zastopane predstavnice t. i. »novih« družin, ki so na Kranjsko prišle v 14. in 15. stoletju: Paradeiser, Rauber. Med novjšimi rodbinami, ki so plemstvo dosegle v začetku 16. stoletja, pa zasledimo predstavnice družine Rasp, Thurn, Raumschüssel, Valvasor, Burgstall. Številne pa so bile predstavnice plemstva, ki se je na Kranjskem uveljavilo po izgonu domačega protestantskega plemstva v prvi polovici 17. stol. in katerih izvor je v precejšnji meri iskati v severni Italiji, pa tudi s Hrvaške oz. Ogrske: Posarelli, Bartalotti, Buseth, Tauferer, Golianiz in Batthyani. Številne redovnice so izhajale iz manj pomembnih plemiških rodbin, ki so obogatele in dosegle plemstvo v

¹⁶ IT AACU, fasc. I, str. 194.

¹⁷ IT AACU, fasc. I, str. 196.

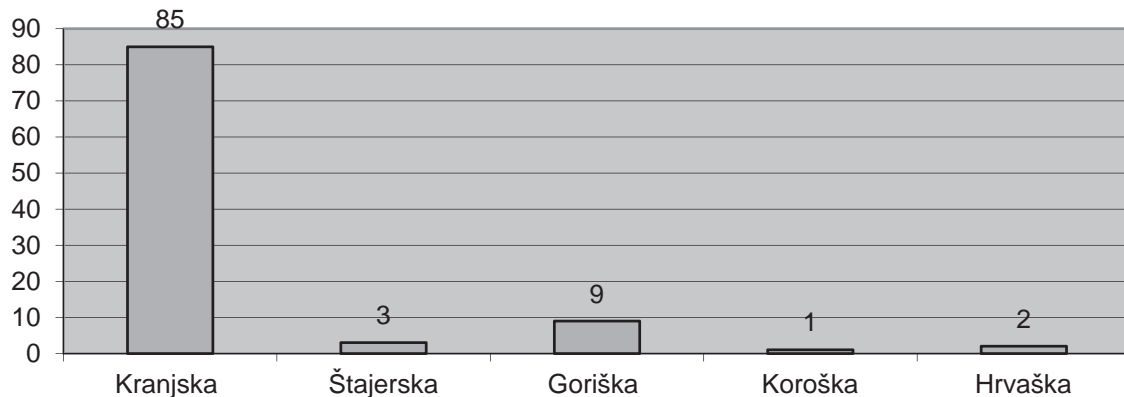
¹⁸ Koblar: *Drobtinice iz furlanskih arhivov*, str. 66, 67.

¹⁹ Glej Žvanut: *Od viteza do gospoda (Kranjsko plemstvo v preobrazbi)*, str. 21, 22.

18. stoletju predvsem kot uspešni trgovci oz. obrtniki, drugače pa so pripadali višjemu oz. bogatejšemu sloju meščanstva ali izobraženstva: Thoman, Weber, Wuth in Richard.

Deželna pripadnost mekinjskih klaris v 17. in 18. stoletju

(v prikazu so zajete redovnice, pri katerih se da ugotoviti krajevni izvor)

Klarise v Škofji Loki

Glede škofjeloškega samostana klaris, ki je bil ustanovljen 30. januarja 1358, je treba najprej povedati, da je bil namenjen predvsem meščankam in zato ni bilo v njem toliko plemkinj kot v mekinjskem. Glede ozemlja, s katerega so prihajale redovnice, lahko rečemo, da so v začetku njegovega obstoja prihajale predvsem iz okolice Škofje Loke in z Gorenjske, konec 16. stoletja tudi z Goriške, v 17. in 18. stoletju pa iz srednje Evrope, od Bavarske in Češke na severu do Hrvaške na jugu.

Prva škofjeloška opatinja je bila rodna sestra ustanovitelja tega samostana Otokarja Blagoviškega (von Glogowitz), Gizela. Preden je odšla v samostan je bila žena nekega ljubljanskega gostilničarja Nikolaja, s katerim sta sklenila zapustiti svetni stan in oditi v redovni stan. Nikolaj naj bi šel v kartuzijanski samostan Bistra pri Vrhniki, kjer je postal tudi prior tega samostana, Gizela pa je skupaj s hčero Elizabeto stopila v novoustanovljeni škofjeloški klariški samostan. Nato okoli sto let nimamo podatkov o sestrah in opatinjah, šele leta 1474 se omenja kot opatinja Elizabeta Šink, dvajset let pozneje, leta 1496, neka sestra Katarina, leta 1538 pa Marta Vilhar (Fuelicherin). Valvasor v knjigi *Slava vojvodine Kranjske* poroča, da naj bi bilo pred nastopom protestantizma v samostanu okoli 50 redovnic, nato pa je število zelo upadlo. Sredi 16. stoletja se omenja Konigunda Siegersdorf, leta 1583 Maruša Maj, leta 1594 pa Uršula Gasser, ki ji je oglejski patriarh zaupal nalogo, da samostan duhovno prenovi, češ da je postal preveč posvetnjaški. Vendar je bila že leta 1599 odstavljena. Ne njeno mesto je bila leta 1603 imenovana Klara Rizzi, ki je bila odstavljena leta 1627.

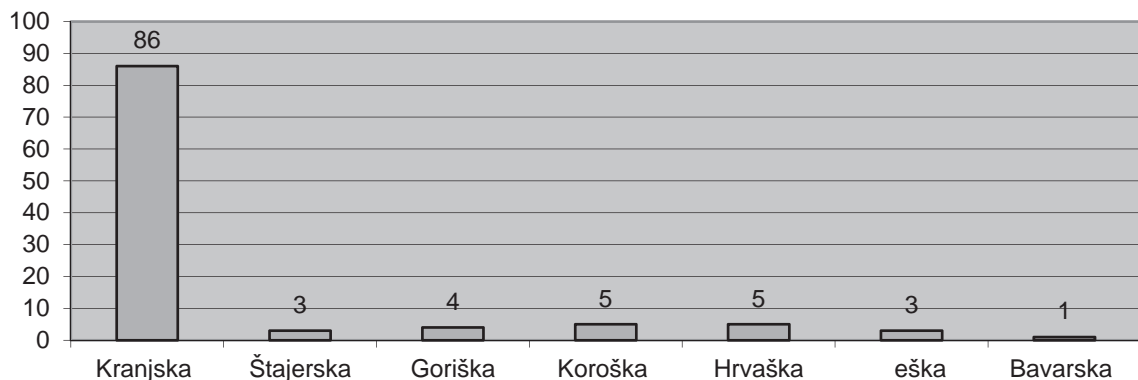
Samostanska kronika, ki so jo začeli pisati šele leta 1683 (na osnovi spomina najstarejših redovnic), poroča, da naj pred letom 1633 v klariškem samostanu v Škofji Loki ne bi bile več kot štiri redovnice. To so bile: Klara Rizi, Livia Vinturina iz Krmina (von Cormons), Ana Stabil iz Gorice, Barbara Gulder. Le te so bile koristne. Poleg njih je bila v samostanu še ena sestra laikinja (Beischwester) z imenom Marjeta.

Število redovnic je začelo naraščati šele v tridesetih letih 17. stoletja, ko je samostansko vodstvo prevzela Hrvatica, opatinja Suzana Petričević (Petritschwitsch), ki je tudi prišla iz mekinjskega samostana. V času svojega opatovanja je sprejela kar 8 novink, od tega šest do leta 1640. Med njimi je bila tudi poznejša prva opatinja novoustanovljenega ljubljanskega samostana, Marija

Lukančič (Lukantschitsch). Podoben trend se je nadaljeval tudi v naslednjih desetletjih, saj je bilo povprečno vsako desetletje po osem vstopov novink; tako npr. leta 1673 v škofjeloškem samostanu naštejemo kar 18 redovnic.²⁰ Največji priliv novih redovnic v samostan pa je bil v času Hrvatice, opatinje Marije Petričević, saj je sprejela kar 22 novink, od tega enajst samo v desetletju od 1720 do 1730.

Glede stanovske pripadnosti škofjeloških klaris ugotovimo, da je v obravnavanem času, tj. v 17. in 18. stoletju, približno tretjina škofjeloških klaris izvirala iz plemiških rodbin, dve tretjini pa iz meščanskih. Največji »naval« plemkinj je bil konec 17. in v začetku 18. stoletja, medtem ko se v drugi polovici 18. stol. nekoliko zmanjša. Od plemkinj najdemo v škofjeloškem samostanu predstavnice zelo uglednih kranjskih plemiških rodbin, kot npr.: Barbo, Moscon, Rauber, Rasp, Hohenwart, Siberau, Lichtenberg, Apfalter, Lazarini; torej predstavnice družin iz vseh treh »podskupin« kranjskega plemstva. Pogrešamo pa npr. predstavnice najstarejših kranjskih plemiških družin, kot npr. Gall, Auersperg in Gallenberg; slednje so bile očitno vezane izključno na Mekinje. Zato pa v Škofji Loki ne manjkajo redovnice iz najvišjega sloja meščanstva na Kranjskem, kot npr.: iz ljubljanskih družin: Fidel, Hauenstein, Pelko, Schuber, Plavec, Košir (Koschir), Reschen; kranjskih: Adelman, Nagodič (Nahoditsch); škofjeloških: Lukančič (Lukantschitsch), Fürenpfeil, Dolenc, Jugovič (Jugowitz), Feichtinger, Križaj (Krischai), Luzner. S tem pa že preidemo na krajevni izvor škofjeloških klaris: večinoma so izhajale s Kranjske, zlasti iz mest Ljubljana, Škofja Loka in Kranj, čeprav zasledimo tudi predstavnice družin iz okolice Kamnika in Radovljice. Zlasti v 17. stoletju zasledimo tudi predstavnice s Koroške, zlasti iz mest Beljak in Celovec (Ramser, Gaionzel, Knorr); eno redovnico (Lampritzheim) tudi iz bavarskega Münchna (ki pa je po vsej verjetnosti kot hči škofjeloškega freisinškega upravitelja vsaj nekaj let pred tem že živela v Škofji Loki), v drugi polovici 18. stoletja pa zasledimo celo tri redovnice s Češkega; sprejete so bile zaradi tega, ker so imele pevsko in glasbeno izobrazbo.²¹ Dvema, Ani Mariji Jožefi Elizabeti Hochmuth in Mariji Tereziji Frantz (obe vstopili 12. 9. 1762), celo ni bilo treba v samostan prinesiti dote, v zameno za to ugodnost pa sta morali v samostanu, dokler so jima dopuščale moči, skrbeti za petje.²² Približno enako kot v Mekinjah so bile v Škofji Loki prisotne tudi Hrvatice, ki pa so v Škofji Loki dosegle veliko pomembnejše položaje v samostanski hierarhiji kot v Mekinjah. Prisotne so bile zlasti predstavnice družine Petričević iz Stubice v Hrvaškem Zagorju.

Deželna pripadnost škofjeloških klaris v 17. in 18. stoletju

²⁰ IT AACU, 2. fasc., str. 374.

²¹ SI AUŠ, Kronike, »Kronika 1683–1860: Klarise in uršulinke«, str. 81, 82.

²² Prav tam.

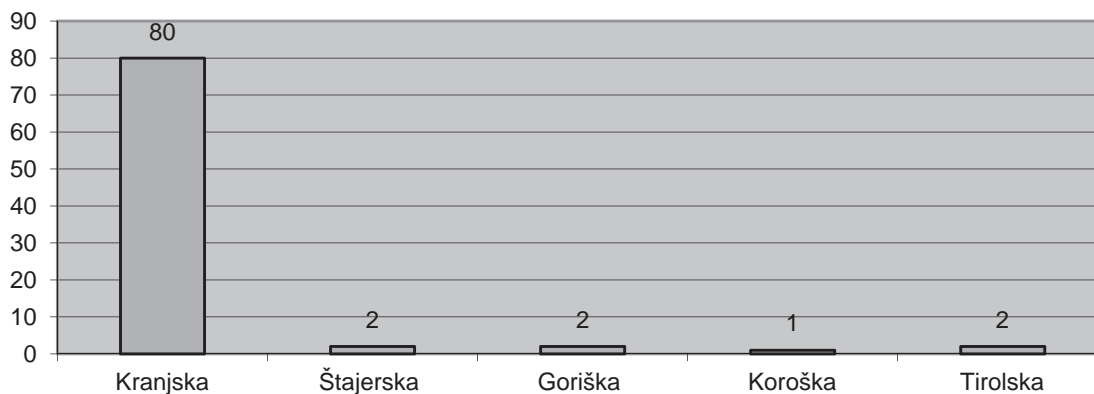
Klarise v Ljubljani

V najmlajšem izmed treh kranjskih klariških samostanov – ljubljanskem, ki je bil ustanovljen v začetku druge polovice 17. stoletja, pa nam je izvor tamkajšnjih redovnic že od samega začetka obstoja samostana dosti bolj znan. Prve redovnice, ki so prišle leta 1657 v novoustanovljeni ljubljanski samostan, so bile štiri škofjeloške klarise: Marija Lukančič, Uršula Herzog, Terezija Štih (Korošica) in Ivana Raumschüssel.

V ljubljanski samostan so prve novinke stopile že leta 1660, bilo jih je kar 6, od tega pet iz Ljubljane in ena iz Škofje Loke. V 125-letnem obstoju ljubljanskega samostana je vanj stopilo 95 redovnic. Približno dve tretjini teh so predstavljale meščanke in tretjino plemkinje. Plemkinje so močno prevladale predvsem v drugi polovici 18. stoletja, prej pa so močno »vodile« meščanke. Od plemkinj najdemo v ljubljanskem samostanu tako predstavnice najstarejših kranjskih plemiških rodbin (Gall, Auersperg, Brabo, Lichtenberg, Rasp) kot tudi mlajših (Tauferer, Posarelli, Dinzl). Redovnice v Ljubljani so izvirale večinoma iz Ljubljane (pribl. 45 %), veliko pa tudi iz Škofje Loke.²³

Glede deželne pripadnosti so v veliki večini prevladovale Kranjice, dve sta bili celo s Tirolske (rodni sestri Cecilija in Neža Laier iz Innsbrucka), dve s Koroške, dve z Goriške in ena z Zgornje Štajerske.²⁴ Zanimivo je, da ni v ljubljanski samostan v vseh 125 letih obstoja stopila niti ena Hrvatica.

Deželna pripadnost ljubljanskih klaris v 17. in 18. stoletju
(v prikazu so zajete redovnice, pri katerih se da ugotoviti krajevni izvor)

Etnično-jezikovna pripadnost klaris na kranjskem

Pri opisu geografskih povezovanj redovnic v srednjeevropskem prostoru, je treba izpostaviti tudi vprašanje njihove medsebojne jezikovne komunikacije oz. sporazumevalnega jezika. Pri tem je bila vsekakor nemškemu jeziku dodeljena vloga »lingua franca«, kljub temu pa ni zanemarljiva tudi uporaba slovenščine. Pri ugotavljanju etnično-jezikovne pripadnosti klaris je treba opozoriti, da v obdobju 17. in 18. stoletja o nacionalni zavesti v modernem smislu oz. njenem razumevanju iz druge polovice 19. in prve pol. 20. stoletja še zdaleč ne moremo govoriti. V tem obdobju je bila deželna pripadnost edini faktor diferenciacije med »domačimi« in »tujimi« redovnicami.

Če že skušamo klarise s Kranjske nekako nacionalno »klasificirati« na osnovi jezikovne pripadnosti, trčimo nadalje na podobno težavo kot raziskovalci kranjskega plemstva in meščanstva: da je namreč nemogoče »nacionalno«

²³ SI, NAŠL, KAL I., š.k. 28; glej tudi Hančič: *Klarise na Kranjskem*, str. 73–78.

²⁴ Prav tam.

pripadnost neke osebe določiti po »slovenskosti«, »nemškosti« ali »italijansko-sti« njenega priimka in po aktivnem ali pasivnem znanju posameznega jezika. Slednje je tudi veliko težje ugotavljati, saj so ohranjeni pisni viri skoraj izključno nemški, kar pa nas tudi ne sme zavesti, da bi zgolj na podlagi tega sklepali o jezikovni in narodni pripadnosti posameznika oz. pisca besedila.

Razširjenost uporabe slovenskega jezika v mekinjskem samostanu je bila v začetku 17. stoletja kar močna. Leta 1627 vizitator Ceasere Nardi namreč poroča, da je imel prvi in drugi dan vizitacije spodbujevalni govor za redovnice v slovenskem jeziku (*lingua sclavonica*).²⁵ Vir nam žal ne omenja, kaj je bil vzrok uporabe slovenščine; vsekakor pa so morali tako vizitator kot redovnice dobro obvladovati slovenski jezik, da so se lahko v njem sporazumeli o tako pomembnih zadevah. Če sklepamo po priimkih takratnih mekinjskih redovnic, namreč ugotovimo, da od devetih le dva priimka zvenita slovensko, pet nemško in dva italijansko.

Zanimive so odredbe ljubljanskega škofa Buchheima ob prvi vizitaciji ljubljanskega samostana klaris (kjer so takratne redovnice izhajale v glavnem iz ljubljanskih in škofjeloških družin) leta 1660, ki je za enega od pogojev za vstop v samostan določil tudi znanje nemškega jezika, in sicer zato, »ker so bile vse domače (tj. samostanske) pridige, branje ob obedih in duhovne knjige v nemškem jeziku in da zato ne bi bilo potrebno kake osebe zaradi neznanja nemščine oprostiti branja ob jedi ali jo izvzeti od sadov in milosti hišne pridige«.²⁶ To jasno priča o tem, da znanje nemščine v Ljubljani sredi 17. stoletja ni bilo tako samoumevno in da so redovnice raje uporabljale slovenščino. Da je bila slovenščina v tistem času v ljubljanskem klariškem samostanu kar precej prisotna, priča tudi ohranjeni zapis teksta v slovenščini iz leta 1666 o ponovnem imenovanju Marije Lukančič za opatinjo tega samostana s strani tedanjega ljubljanskega škofa Jožefa Rabbata.²⁷

Precej bolj razširjeno med redovnicami je bilo znanje nemščine v 18. stoletju, in to tako med meščankami kot plemkinjami, saj se po določbah mekinjskih in škofjeloških konstitucij znanje nemščine posebej ne omenja kot pogoj za vstop v samostan; pogoj je bilo le (pasivno) znanje latinščine, ker tako v Mečinjah kot Škofji Loki ni mogla biti v samostan sprejeta novinka, ki ne bi znala toliko dobro brati latinsko, da bi zadovoljivo brala oz. molila božje opravilo ali oficij (ki je bil latinski).²⁸ Tudi v poglavju o samostanskih gojenkah si v obeh konstitucijah molitev v nemškem jeziku pred obedom samostanskih gojenk lahko razlagamo v smislu »molitve v ljudskem jeziku«, v nasprotju z »učeno« latinščino. Da so uporabljali nemščino tudi pri raznih uradnih dejanjih oz. pravnih obličnostih, dokazujeta tudi ohranjena ceremoniala mekinjskih in škofjeloških klaris iz srede 18. stoletja, saj je v sicer v celoti pisanem latinskem obredniku v nemščini napisano bistvo vsake redovne zaobljube: izrek svobodne volje postati redovnica dotičnega samostana.

Tudi knjige, ki so jih hranili v samostanskih knjižnicah,²⁹ so bile v veliki večini pisane v nemškem jeziku, nekaj je bilo tudi latinskih in italijanskih.³⁰ Slovenske knjige ni bilo, vsaj na podlagi tistega dela popisa, ki je detajlno naveden, nobene.

Sicer pa vsebuje pomembne podatke glede rabe jezika, v katerem so potekale pridige ob redovnih preobledah in zaobljubah redovnic v škofjeloškem samostanu v 17. in 18. stoletju, Kronika škofjeloških klaris.³¹ Od 64 v tej kroniki omenjenih primerov rabe jezika v pridigah ob slovesnosti redovne preobleke

²⁵ VA ASV, Visitaciones no. 59, str. 38.

²⁶ SI AS 1073, KKL, 43, 43.

²⁷ SI NAŠL, KAL I., šk. 28, mikrofilmski posnetek št. 173.

²⁸ SI NŠAL, ŽA, KKM, str. 13; SI AUŠ, KKŠ, str. 13.

²⁹ Popis knjig iz samostanskih knjižnic se je ohranil za samostana v Škofji Loki in Ljubljani.

³⁰ SI AS 712, šk. 1, str. 62–72.

³¹ SI AUŠ, KKŠ.

jih je 32 potekalo v slovenskem jeziku (*kraingerische Sprach*), 32 pa v nemškem (*teitsche Sprach*); od 41 omenjenih primerov rabe jezika v pridigah ob slovesnosti redovne zaobljube pa je bilo kar 29 slovenskih in samo 12 nemških pridig. Pri tem je zanimivo dejstvo, da je bil izbor slovenske oz. nemške pridige v glavnem neodvisen od slovenskosti oz. nemškosti priimka redovnice, za katero se je opravljala slovesnost. Vendar velja na tem mestu opozoriti, da število pridig bodisi v slovenskem bodisi v nemškem jeziku nikakor ne odraža razmerja med slovensko in nemško govorečimi redovnicami v samostanu, ampak služi v večji meri za ugotavljanje razširjenosti rabe enega ali drugega jezika v cerkvi na škofjeloškem območju.

Podoben problem kot pri klarisah s Kranjskega naletimo tudi pri določanju narodnosti treh škofjeloških klaris, ki so prišle s Češkega. Za njih ne samo po priimku, ampak tudi po krajevnem izvoru lahko zanesljivo trdimo, da so bile nemške narodnosti, saj so izhajale iz večinoma nemškokgovorečih Sudetov (okolica Plzna in Karlovih Varov), ni pa izključeno da so poleg nemščine znale tudi češko in da se med bivanjem na slovenskem ozemlju niso naučile tudi slovensko.

Na koncu obravnavane teme velja omeniti še nekaj dodatnih dokumentov, ki pričajo o pomenu samostanov klaris pri nastanku zapisov v (stari) slovenščini, ki pa so bili bolj kot »notranji samostanski rabi« namenjeni samostanski okolici, ki je bila brez dvoma slovenska. Tako so se v okviru latinsko pisanega obrednika (ceremoniala) o poteku redovne zaobljube redovniške kandidatke ohranili tudi štirje v slovenščini pisani obrazci oz. besedila izobčenja iz ljubljanskega (triije) in mekinjskega (eden) klariškega samostana, ki kličejo prekletstvo nad tistega, ki bi pravkar sprejeto redovnico odtegnil od njenih redovnih zaobljub. Ljubljanski obrazci izvirajo iz 60. let 17. stoletja, mekinjski pa iz srede 18. stoletja.³²

Če želimo torej napraviti zaključek o jezikovnem znanju klaris na Kranjskem v 17. in 18. stoletju na podlagi pregledanih arhivskih virov, lahko rečemo, da so pri pisanju uporabljale nemščino, vsekakor pa je večina od njih bolj ali manj obvladala slovenščino, ki so se je zagotovo naučile doma (in ne šele v samostanu) ter da je bilo znanje slovenščine med redovnicami boljše v 17. stoletju kot 18.

Izvor t. i. »Mekinjske božične zibelke« je verjetno povezan z vplivom redovnic iz nemških dežel, praški voščeni Jezušček v Škofji Loki pa od redovnic s Češke

Za konec bi še nekoliko podrobneje predstavil izsledke raziskav oz. ugotavljanja izvora enega od najpomembnejših do danes ohranjenih eventualno klariških predmetov, pomembnega zlasti za slovensko umetnostno zgodovino in etnologijo: t. i. »mekinjske božične zibelke«, ki brez dvoma kaže na vpliv redovnic, ki so iz nemških in čeških dežel prihajale na Kranjsko.

Dr. Niko Kuret se v članku *Mekinjska božična zibelka*, objavljenem v *Zvezku za umetnostno zgodovino (ZUZ)* leta 1959, posveča ugotavljanju izvora, namena in pomena lesene zibelke z voščnim detetom Jezusom, ki je iz starološke Strahlove graščine kot del njegove zapuščine prispel v letih pred drugo svetovno vojno v Slovenski etnografski muzej. Glede izvora zibelke avtor ugotavlja, da zibelka ne izhaja iz Velesovega, kot so na podlagi napačnega prevoda oz. zamenjave nemškega imena Mekinje (Münkendorf) za Velesovo (Michelstätten) v prevzemnem seznamu sklepali do tedaj, ampak da izvira iz Mekinj. Svojo tezo je podkrepil tudi z zagotovilom nekaterih Strahlovih znancev, da so Strahlovi dobili zibelko v Kamniku »z ustnim izročilom, da je zibelka iz Mekinj«.³³

³² Golec: Iz zgodovine pisarniške slovenščine v prvi polovici 18. stoletja, str. 100–104.

³³ Kuret: *Mekinjska božična zibelka*, str. 531–541.

Vendar nam opravljene raziskave za potrebe disertacije niso potrdile teh domnev.

Najprej je bilo treba pregledati inventarje ob razpustitvi za vse tri klariške samostane in še za velesovski samostan dominikank. Niti v enem ni najti ničesar, kar bi neposredno dokazovalo obstoj zibelke. Ohranil se je celo zapišnik z licitacije nekaterih samostanskih predmetov razpuščenih samostanov s Kranjskega v letu 1783, vendar tudi tam ni najti nobene sledi ne o zibelki ne o voščnem detetu Jezusu.³⁴ Tako lahko popolnoma izključimo možnost, da bi zibelka prišla v Kamnik bodisi iz Mekinj bodisi iz katerega koli od omenjenih samostanov preko licitacije oz. nakupa na dražbi. Edino, kar lahko na podlagi neobstoja zibelke v samostanskih inventarjih ugotovimo, je dejstvo, da zibelka verjetno ni služila javnemu obrednemu zibanju deteta Jezusa v božičnem času v eni od samostanskih cerkva (kar eno od mogočih razlag namena zibelke omenja dr. Kuret), pač pa je šlo za »zasebno« pobožnost redovnic. Tako so ob razpustitvi vladni komisarji morda šteli zibelko podobno kot razne molitvenike in podobice za »osebno stvar« redovnic, zato je niso vnesli v popis samostanskih predmetov.

Edini podatek, ki na osnovi inventarjev posredno nekako nakazuje obstoj božične zibelke, zasledimo v razpustitvenem popisu ljubljanskega samostana, kjer se v rubriki »*slike, bakrorezi in kipi*« omenjata dva oblečena voščena kipca deteta Jezusa (zwei angekleyd Waxene Kindeln).³⁵ Nikjer v inventarju pa se ne omenja lesena zibelka, zato se takoj poraja vprašanje, ali lahko ta voščena kipca povežemo z zibelko.

Na drugi strani obstaja veliko večja verjetnost, da bi božična zibelka prišla v Kamnik iz Ljubljane ali Škofje Loke kot iz bližnjih Mekinj, saj so vse mekinjske klarise odšle po razpustitvi samostana v Velesovo, kar nekaj sekulariziranih ljubljanskih in škofjeloških klaris, vključno z zadnjima samostanskima opatinjama, pa je leta 1782 prišlo v Kamnik živeti v različne meščanske hiše. Tako je mogoče, da je kakšna ljubljanska ali škofjeloška klarisa prinesla s seboj za osebno pobožnost tudi omenjeno zibelko: po njeni smrti pa so pač mlajše generacije lastnikov dotične hiše zaradi bližine Mekinj menile, da je zibelka iz Mekinj in ne iz 20 km oddaljenih Ljubljane ali Loke. Veliko večja verjetnost, da je zibelka iz Mekinj, bi namreč bila, če bi jo Strahlovi dobili v Velesovem, saj so se ravno tam ohranili tudi konstitucije in ceremonial mekinjskih klaris (kar so pozneje po prevzemu v (N)ŠALj sicer pomotoma pripisali velesovskim dominikankam).

Da gre izvor zibelke iskati v omenjenih samostanih, dokazuje tudi dejstvo, da je bila izhodišče obrednega zibanja salzburška cerkvena provinca in da se je razširilo obredno zibanje zlasti na Bavarskem in Tirolskem: ravno s tega območja pa je prišlo v škofjeloški in ljubljanski samostan kar nekaj deklet (ki so morda ta običaj prinesle s seboj na Kranjsko), medtem ko je mekinjski samostan v drugi polovici 17. in v 18. stoletju ostajal »rezerviran« bolj ali manj za dekleta s Kranjskega (zasledimo morda le še kakšno Štajerko, nikakor pa ne Bavark ali Tirolk kot v Škofji Loki ali Ljubljani). Tako samostan Mekinje kot mogoč izvor zibelke odpade. Ob tem naj omenimo, da se je v samostanu v Škofji Loki ohranil tudi praški Jezušček, ki je bil izdelan po vsej verjetnosti v Pragi v drugi polovici 18. stoletja. Ta kipec naj bi v škofjeloški samostanski cerkvi častili že od leta 1769 dalje,³⁶ torej iz obdobja, ko so v samostan stopila tri dekleta s Češke.

S tem pa vprašanja o izvoru zibelke še zdaleč ni konec; zaradi povsem naključnega odkritja nekega podatka v ceremonialu velesovskih dominikank se namreč poraja vprašanje, če morda zibelka vendarle pripada velesovskim dominikankam. V obrazcu obreda ob slovesnosti redovne preobleke v omenjenem samostanu namreč piše, da dekle – redovna kandidatka na začetku obreda pri-

³⁴ SI AS 7, šk. 246.

³⁵ SI AS 712, šk 1, str. 28.

³⁶ Polajnar Frelih: *Jesulus Pragensis*.

stopi skozi samostansko cerkev k oltarju, držeč v rokah *dete Jezusa (Jesu Kindel)* ali križ (*crucifix*).³⁷ Verjetno je mišljena voščena lutka, ki predstavlja dete Jezusa (o zibelki pa spet ni nikjer govora). Vendar bi bilo v tem primeru spet verjetneje, da bi Strahlovi zibelko dobili od župnijskega urada Velesovo, kakor da bi zibelka najprej priromala v Kamnik in od tam v Škofjo Loko. Tudi vse dominikanke so namreč po razpustitvi še naprej živele v Velesovem, celo v isti samostanski stavbi kot dotlej. Da bi dete Jezusa uporabljale pri svojih obredih oz. največjih redovnih slovesnostih, kot so redovna preobleka, redovne zaobljube ali umestitev opatinje, katere od kranjskih klaris, pa lahko na podlagi temeljitega pregleda ohranjenih klariških samostanskih ceremonialov in konstitucij popolnoma izključimo.

Tako glede na povedano sklepam, da je verjetnost izvora zibelke v naslednjem vrstnem redu: 1. Ljubljana, 2. Škofja Loka, 3. Velesovo in šele na 4., zanjem, mestu Mekinje.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AS – Arhiv Republike Slovenije

- ◊ AS 7, *Deželno glavarstvo za Kranjsko, Ecclesiastica, škatle: 220, 221, 235, 236, 237, 241, 246.*
- ◊ AS 712, *Samostan klaris v Ljubljani (1632–1782).*
- ◊ AS 1073, Zbirka rokopisov I 20 r: Konstitucije in pravila klaris v Ljubljani (okrajšava v opombah: KKL)

AUŠ – Arhiv uršulinskega samostana Sv. Duh pri Škofji Loki

- ◊ AUŠ, Redovne zadeve, *Ceremonial škofjeloških klaris in uršulink (1771).*
- ◊ AUŠ, Kronike, »*Kronika 1683–1860: Klarise in uršulinke*«. (okrajšava v opombah KKŠ)

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

Župnijski arhivi (ŽA): Razne knjige župnij:

- ◊ Constitutiones und Satzungen des jungfräulichen closters st. Clarae zu Münden – Konstitucije klaris v Mekinjah (okrajšava v opombah: KKM)

ŠAL I:

- ◊ *Vizitacije* (vizitacije ljubljanskega samostana klaris 1684, 1691, 1694, 1721, 1729, 1741, 1774), fasc. 21, *Klarise v Mekinjah*, fasc. 22.

KAL

- ◊ *Spisi, ki se nanašajo na samostane v Mekinjah, Škofji Loki (1604–1630) in Ljubljani (1721)*, fasc. 28, 29, 30.

AACU – Nadškofijski arhiv v Vidmu – Archivio Arcivescovile di Udine

- ◊ A parte Imperii, Carniola Superiore, »*Clarisse a Minkendorf e Locopoli*«, fasc. I, II.

ASV – Vatikanski arhiv – Archivio Segreto Vaticano

- ◊ *Visitationes*, no. 59, *Acta Visitationis Provinciae Styriae et Carniolae, 1627.*

³⁷ SI NŠAL, Kal I, fasc. 28.

LITERATURA

Golec, Boris: Iz zgodovine pisarniške slovenščine v prvi polovici 18. stoletja. V: *Arhivi* (2001), št. 1, str. 87–108.

Gruden, Josip: Suzana Gornjegrajska. V: *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, let. XVI (1906), let. XIX (1909).

Hančič, Damjan: *Klarise na Kranjskem*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2005.

Koblar, Anton: Drobtinice iz furlanskih arhivov. V: *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* (1891, 1892, 1893).

Kos, Dušan: V primežu pobožnosti, karierizma in samopreskrbe. V: *Zgodovinski časopis* (1996), str. 21–46.

Kuret, Niko: Mekinjska božična zibelka. V: *Zvezek za umetnostno zgodovino*, let. V/VI (1959), str. 531–541.

Polajnar Frelih, Nataša in dr.: *Jesulus Pragensis: Praški Jezušček in druge voščene figure v Slovenskem verskem muzeju*, Ivančna Gorica: Slovenski verski muzej, 2005.

Valvasor, Johann Weikhard: *Die Ehre des Herzogthumbs Crain*. Knjiga XI., Laybach 1689.

Žvanut, Maja: *Od viteza do gospoda (Kranjsko plemstvo v preobrazbi)*, Ljubljana: Viharnik – Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.

SUMMARY

CENTRAL EUROPE MINOR – NUNS AT THE MONASTERIES OF POOR CLARES IN CARNIOLA

In the past, six Poor Clare monasteries were operating on Slovenian national territory: Mekinje pri Kamniku, 1300-1782; Koper, 1300-1806; Št. Vid ob Glini na Koroškem, 1321-1554; Škofja Loka, 1358-1782; Gorizia, 1653-1782, and Ljubljana, 1657-1782. Joining a monastery was in the past conditional on several facts (traditional connections, personal contacts, private assets bequeathed by deceased nun-relative with lifelong amenities, and financial abilities of a family and their thirst for education). The article focuses on geographical origin of nuns who were active in the three Poor Clare monasteries in the former Carniola: Mekinje, Škofja Loka, and Ljubljana. These monasteries housed nuns from Carniola as well as newcomers from neighbouring lands or more far-away lands of central Europe. These newcomers contributed very significantly and versatilely to the secular as well as the spiritual life of Poor Clare monasteries in Carniola, especially in the 17th and 18th centuries. The conclusion of the article presents results of identifying the origin of the most important object, preserved to the present day, which supposedly belonged to the Poor Clares and is of particular importance to Slovenian art history and ethnology: the so-called Christmas crib of Mekinje, clearly showing the influence of nuns who came from German and Czech lands to Carniola. Poor Clares in Ljubljana and Škofja Loka also worshipped the wax-coated infant Jesus of Prague which reflects the influence of the Czech nuns.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-789.32(497.4+436.4/.5)"15/17"

Prejeto: 19. 10. 2017

Minoriti štajersko-koroške province od prve polovice 16. stoletja do jožefinskih reform

IGOR SALMIČ

dr. cerkvene zgodovine,

Papeška Univerza Gregoriana in Fakulteta sv. Bonaventure, Rim

e-naslov: igor.salmic@gmail.com;

Izvilleček

Prispevek govori o življenju in razvoju minoritov v štajersko-koroški provinci od srede 16. stoletja do konca 18. stoletja. Glavni vir za pisanje besedila je rokopis *Brevis Descriptio Inclytae Provinciae Styriae et Carinthiae Ordinis Minorum S. Francisci Conventualium*, ki ga je leta 1766 sestavil minorit Arsenius Platner. Po uvodu, kjer je govora o prihodu manjših bratov na slovensko ozemlje, je poseben poudarek na nekaterih osrednjih temah, ki se jih omenjeni rokopis dotakne: spor med konventuali in observanti, protestantizem, kvantitativna in kvalitativna rast province v 17. stoletju in prvi polovici 18. stoletja. Na kratko so predstavljene posledice jožefinskih reform, ki je za provinco polagoma pomenilo izgubo samostojnosti in združitve z avstrijsko provinco (med letoma 1832 in 1838). Na koncu pa je prikazan še prerez dvanajstih samostanov v provinci.

Abstract

CONVENTUAL FRANCISCANS OF STYRIAN-CARINTHIAN PROVINCE FROM
THE 1ST HALF OF THE 16TH CENTURY UNTIL JOSEPHIAN REFORMS

The contribution discusses the life and evolution of Conventual Franciscans in Styrian-Carinthian province from the mid-16th century until the end of the 18th century. The primary source for the article is the manuscript *Brevis Descriptio Inclytae Provinciae Styriae et Carinthiae Ordinis Minorum S. Francisci Conventualium* composed by Conventual friar Arsenius Platner in 1766. Introduction where the arrival of friars minor on the Slovene territory is the main theme is followed by a discussion on the central themes of the aforementioned manuscript: the dispute between conventuals and observants, Protestantism, quantitative and qualitative province growth in the 17th century and in the first half of the 18th century. A brief description is provided of the consequences of Josephian reforms which meant a gradual loss of the province's autonomy and its merging with Austrian province (between 1832 and 1838). At the end of the contribution, a list of 12 monasteries in the province is provided.

Ključne besede:

minoriti/
konventuali,
observanti,
štajersko-koroška
provincia,
Arsenius Platner,
protestantizem

Key-words:

Minorites/
conventuals,
observants,
Styrian-
Carinthian
province,
Arsenius Platner,
Protestantism

Uvod

Prve odprave manjših bratov so se proti slovenskemu naselitvenemu območju podale vsaj iz treh smeri. Kar se tiče prihoda prvih bratov z juga oz. jugovzhoda, imamo zanimivo pričevanje Tomaža Čelanskega, prvega življenjepisca sv. Frančiška,¹ ki je v letih 1228–1229 spisal *Življenje blaženega Frančiška (Vita beati Francisci oz. Vita prima)*:

»Sexto namque conversionis suae [Francisci] anno, sacri martyrii desiderio maxime flagrans, ad praedicandam fidem christianam et poenitentiam Sarcenis et caeteris infidelibus, ad partes Syriae voluit transfretare. Qui cum navem quamdam, ut illuc tenderet, intravisset, ventis contrariis flantibus, in partibus Sclavoniae cum caeteris navigantibus se invenit. Videns autem a tanto desiderio se fraudatum, facto modico temporis intervallo, nautas quodam Anconam tendentes, ut eum secum ducerent exoravit, quoniam eo in anno vix ulla navis potuit ad partes Syriae transmeare.«²

Po navedenem zapisu sodeč naj bi Frančišek leta 1211 oz. 1212 »po pomoti« dosegel dalmatinsko obalo. Ne moremo z gotovostjo zatrditi, katero mesto je gostilo ubožca iz Assisija. Po mnenju nekaterih zgodovinarjev naj bi šlo za mesto Trogir pri Splitu, kjer naj bi se nekaj let po tem dogodku že oblikovala tudi prva skupnost bratov. Potemtakem naj bi bil to prvi samostan manjših bratov izven italijanskega ozemlja.³ Vprašanje glede tega ostaja še vedno odprto. Ob pomanjkanju virov je tudi na splošno težko reči kar koli o delovanju manjših bratov v Dalmaciji, še manj pa o njihovem širjenju proti severozahodu. Verjetnost, da bi dosegli tudi slovensko naselitveno območje, se zdi zelo majhna.

Drugače pa lahko trdimo za skupine manjših bratov, ki so prihajale z zahoda oz. iz Italije, saj nam mnogi viri pričajo o njihovi prisotnosti in delovanju na slovenskem ozemlju. Gre za redovnike iz takratne lombardske province, pozneje iz t. i. treviške marke (*marca trevigiana*), ki so se odpravili proti vzhodu še za časa življenja sv. Frančiška Asiškega. Nekatera ustna izročila nam pričajo o prisotnosti asiškega ubožca v Puli, a glede na pisne vire je bolj gotova teorija, po kateri naj bi sv. Anton Padovanski ustanavljal nekatere samostane na omenjenem ozemlju. Ustanovna letnica samostana v Gorici seže v leto 1225, torej leto pred smrtjo sv. Frančiška.⁴

Za temo pričujočega prispevka, ki zadeva štajersko-koroško provinco, so posebnega pomena odprave skupin manjših bratov, ki so prihajale s severa. Prisotnost prvih bratov na štajerskem in koroškem ozemlju je tesno povezana z drugo odpravo Frančiškovih bratov v Nemčijo, ki jih je oktobra 1221 vodil Cezar iz Speyerja.⁵ Od tega leta naprej že obstaja samostan v Würzburgu, ki naj bi bil prva organizirana skupnost manjših bratov onkraj Alp. Iz Augsburga so se bratje odpravili v tri smeri: nekateri proti severovzhodu, drugi proti Regensburgu in spet tretji proti jugu v Avstrijo.

V samo nekaj letih je prišlo do delitve nemškega ozemlja na štiri redovne province: Alemanija, Köln, Saška in Avstrija. Za nas je zanimiva ravno zadnja,

¹ Prim. Tommaso da Celano – *Agiografo di san Francesco* (ur. Emil Kumka).

² Tomaž iz Čelana: *Vita beati Francisci* 55, str. 329.

³ Žugaj: *S. Francesco in Croazia*, str. 247–310; Žugaj: *Hrvatska provincija franjevac konventualaca*, str. 11; Maračić: *Maleni i veliki*, str. 14; Maračić: *Franjevački počeci u Istri*, str. 23–24.

⁴ Maračić: *Maleni i veliki*, str. 15–16; Maračić: *Franjevački počeci*, str. 24–25; Moorman: *Medieval Franciscan Houses*, str. 203.

⁵ Prva skupina manjših bratov je v Nemčijo prispela že leta 1219 s skupino šestdesetih redovnikov pod vodstvom Janeza iz Penne. Zaradi slabega poznavanja lokalnega jezika se je njihov misijon končal zelo klavrno (Giordano iz Giana: *Cronaca* 5, str. 1530).

avstrijska provinca. Njen začetek je po navadi datiran v leto 1239.⁶ Provinca je nastala s pomočjo Giordana iz Giana († 1262), znanega življenjepisca o svetem Frančišku.⁷

Med prve slovenske samostane avstrijske province uvrščamo Ljubljano (1233⁸ oz. 1242⁹), Ptuj (1239)¹⁰, Celje (1241)¹¹ in Maribor (pred 1250)¹². V nekaj desetletjih so v provinco spadale štiri kustodije, stoletje pozneje pa že šest: C. Viennensis (Dunaj), C. Danubiensis (Donava), C. Anasiensis (Enns), C. Stiriensis (Štajerska), C. Marchiensis (slovenska marka oz. Windischmark), C. Felicensis (Beljak oz. Villach).¹³ Posebno pozornost bomo sedaj namenili razvoju kustodij Štajerske, Slovenske marke in Beljaka. Omenjene tri kustodije so polagoma dosegle vedno večjo neodvisnost, vse do nastanka samostojne štajersko-koroške province v prvi polovici 16. stoletja, ki pa ni več spadala pod enotni red manjših bratov (pravno enoten do leta 1517), temveč pod konventuale/minorite.

V nadaljevanju¹⁴ se bomo večkrat sklicevali na rokopis z imenom: »*Brevis Descriptio inclytae Provinciae Styriae et Carinthiae Ordinis Fratrum Minorum Conventualium*«. To delo, napisano leta 1766, se nahaja na Dunaju v arhivu minoritskega samostana (Arch. S. Crucis) na Alserstraße.¹⁵ Dolgo časa je bil omenjeni rokopis nepoznan, vse do leta 1986, ko ga je p. Gennaro Bove predstavil javnosti in začel uporabljati v študijske namene. Na tem mestu se zdi pomembno poudariti, da gre za zelo dragocen vir, in to iz različnih razlogov:

1. O štajersko-koroški provinci do sedaj ni bilo veliko napisanega, predvsem zaradi pomanjkanja virov. Do pred kratkim so bili objavljeni le nekateri fragmenti (deli) omenjenega rokopisa *Brevis Descriptio*¹⁶ in serija provincialnih ministrov (*Provinciales Provinciae Styriae ordinis Minorum S. Francisci Conventualium*, 1780),¹⁷ ki se prav tako nahaja v arhivu omenjenega minoritskega samostana na Dunaju.
2. Šele leta 2015 je bila objavljena celotna izdaja rokopisa *Brevis Descriptio* skupaj z opombami in zgodovinskim komentarjem.¹⁸
3. Rokopis na sintetičen in hkrati natančen način (z maloštevilnimi napakami) prikaže zgodovino štajersko-koroške province in njenih samostanov kot nobeno drugo poznano delo. Iz tega razloga je omenjeni vir postal pomembno izhodišče in oporna točka za nadaljnje raziskovanje omenjene province.

⁶ Po mnenju Gottfrieda Edmunda Friessa naj bi bila avstrijska provinca prvič dokumentirana že leta 1235, in sicer v buli *Quantum nos urgeat* papeža Gregorja IX. (Friess: *Geschichte der österreichischen Minoritenprovinz*, str. 38–39).

⁷ Giordano iz Giana je tudi avtor kronike, kjer je med drugim govora o začetkih in razvoju province v Nemčiji (Giordano iz Giana: *Cronaca* 5, str. 1526–1560).

⁸ Moorman: *Medieval Franciscan Houses*, str. 268.

⁹ Freed: *The Friars and German Society*, str. 208; Friess: *Geschichte der österreichischen Minoritenprovinz*, str. 35–36; Rant: *Die Franziskaner der österreichischen Provinz*, str. 64.

¹⁰ Moorman: *Medieval Franciscan Houses*, 380.

¹¹ Prav tam, str. 122.

¹² Prav tam, str. 289.

¹³ Friess: *Geschichte der österreichischen Minoritenprovinz*, str. 42–43. Avtor se pri naštetih kustodijah sklicuje na znanega zgodovinarja frančiškana (rekolekta) Luka Waddinga in njegovo delo *Annales Minorum*, zv. IX, str. 288–289 [227].

¹⁴ Kratko predstavitev življenja minoritske štajersko-koroške province je mogoče najti v prispevku, ki sintetično opisuje zgodovino manjših bratov na Slovenskem od začetkov v 13. stoletju do danes (Salmič: *Storia dei francescani in Slovenia*, str. 37–58).

¹⁵ Ad Archivum Viennense Fratrum Min. Conventualium ad S. Crucem, 3. Handschriften aus der Geschichte des Ordens und der österreichischen Provinz, št. II/263.

¹⁶ Bove: Manjši bratje na Štajerskem in Koroškem, str. 29–46; Bove: I minoriti nei territori di Stiria e Carinzia, str. 245–281.

¹⁷ Bove: I minoriti nei territori di Stiria e Carinzia, str. 245–281; Kurbus: Serija provincialnih ministrov, str. 77–91.

¹⁸ Salmič: *Brevis Descriptio inclytae Provinciae Styriae et Carinthiae*, str. 478–538 (besedilo rokopisa je na str. 497–536).

Avtor dela je p. Arsenius Platner (1710–1781), ki je bil sam tudi provincijski minister (1761–1764) in komisar (1769–1770) štajersko-koroške province. Ob tem je opravljal tudi funkcijo rektorja na graški univerzi in teologa na cesarskem dvoru na Dunaju.¹⁹

V strnjeni in sintetični obliki, na kar je opozoril tudi sam avtor,²⁰ je na osemnajstih straneh prikazana zgodovina province in kronologija posameznih (vseh skupaj dvanajst) skupnosti/samostanov. V prvem delu rokopisa najdemo naslednje teme: širitev reda manjših bratov na nemškem ozemlju v prvi polovici 13. stoletja, prihod prvih bratov v današnji avstrijsko-slovenski prostor, spori med observanti in konventuali (minoriti), posledice protestantizma v minoritskem redu, pot k vedno večji samostojnosti in avtonomiji štajersko-koroške province. Tem in drugim dogodkom sledimo vse do leta 1766, ko je bilo delo tudi napisano.

V *Brevis Descriptio* se pojavlja veliko pomembnih zgodovinskih oseb, od papežev, škofov, cesarjev, vojvod, do dobrotnikov itd., obenem pa dobimo informacije o številu redovnikov po posameznih skupnostih. Tudi »materialni« vidik v rokopisu nosi s seboj posebno vrednost, saj je pogosto govora o oltarjih, ki so posvečeni različnim zavetnikom. Na ta način je zelo ovrednotena ljudska pobožnost, kar je posebej značilno za baročno dobo, torej ravno za čas, ko je delo tudi nastalo. Sedaj pa se na kratko pomudimo ob najpomembnejših tematikah, ki jih zasledimo v rokopisu.

Spor med konventuali/minoriti in observanti

Nekaj desetletij pred samim pojavom in širjenjem protestantizma na avstrijskem in slovenskem ozemlju smo v redu manjših bratov priča ostremu sporu med konventuali/minoriti in observanti. Za reformo manjših bratov na področju Štajerske in Koroške je bilo odločilnega pomena delovanje observanta sv. Janeza iz Kapistrana (1386–1456), znanega prenovitelja reda v srednjeevropskem prostoru. Njegovo poslanstvo izvira iz odločitve papeža Nikolaja V. (1447–1455), ki ga je poslal na Češko, da bi tam pridigal proti utrakvistom. Poleg tega pa naj bi na »Vzhodu« organiziral vojsko proti Turkom.²¹ Ko se je leta 1451 pomudil v Avstriji, je v nekatere samostane uvedel observanco in pri tem užival močno podporo cesarja Friderika III. Samo eno leto pozneje (1452) je bil že vzpostavljen vikariat s samostani na avstrijskem, češkem in poljskem ozemlju.

Na samem avstrijskem območju obnoviteljevo delo ni poželo toliko uspeha kot drugod, saj je vpeljavo reforme sprejel le samostan v Judenburgu, in sicer leta 1455.²² Drugi avstrijski in slovenski samostani so takrat ostali v rokah »nereformiranih« konventualov. Šele nekaj desetletij zatem sta podoben scenarij kot Judenburg doživela npr. ljubljanski (1491)²³ in graški samostan (1515)²⁴. Brez

¹⁹ Arch. S. Crucis, Minoritenkloster, Wien, *Provinciales Provinciae Styriae*, ff. 72-75.

²⁰ »Et haec sunt quae pro brevitate temporis compendiatim referre de nostra Styriae Provincia potui« (Arch. S. Crucis, Minoritenkloster, Wien, *Brevis Descriptio*, f. 18).

²¹ Janez iz Kapistrana je umrl leta 1456 v Iloku, ob vznožju Fruške gore, potem ko je z drugimi sobratmi uspešno spodbudil krščansko vojsko k obrambi Beograda proti Turkom. Slednji so se tudi dejansko morali umakniti.

²² V državnem dunajskem arhivu (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) se nahaja pismo, ki so ga na cesarja Maksimilijana naslovili župan, sodnik in svet mesta Judenburg (6. april 1506) in v katerem so ga prosili, naj posreduje pri papežu v prid observantom, ki so pred več kot petdesetimi leti prišli v to mesto na prošnjo papeža Kalista III. in s pomočjo Friderika III. namesto konventualov, in ki živijo po Vodilu in opravljajo dragoceno dušnopastirsko službo (AT-Oe-StA/HHStA RK Maximiliana 16-213).

²³ Vogrin: Slovenska minoritska provinca, str. 18; Mlinarič: Frančiškanski samostan od ustanovitve, str. 103–105; Škofljanec: *Observanti province sv. Križa*, str. 41.

²⁴ Mlinarič: Zgodovina samostana, str. 75.

podpore svetnih vladarjev bi si težko predstavljali tako hiter razcvet observantskega gibanja. V očeh civilnih oblasti so observanti veljali za reformirane redovnike, hkrati manj vezani na meniške strukture in materialne dobrine, zvestejši redovni disciplini ter rodovitnejši na področju oznanjevanja. V nemalo primerih so bili konventuali pred težko dilemo: ali sprejeti reformo ali pa zapustiti samostan. Nimamo na voljo dovolj virov, ki bi nam pokazali, koliko bratov je tudi v resnici sprejelo reformo, čeprav lahko domnevamo, da jih ni bilo malo. To potrjujeta tako *Brevis Descriptio*²⁵ kakor tudi provincijska kronika avstrijskega območja.²⁶

Izziv protestantizma

Glede odnosov in medsebojnega vpliva med manjšimi brati in protestantskim gibanjem obstaja zelo malo znanstvenih študij,²⁷ čeprav so bili Frančiškovi sinovi med prvimi ostrimi nasprotniki Lutrovega nauka, predvsem observanti. Še manj je na voljo poglobljenih študij o odnosih med minoriti in protestantizmom, zato je tudi težko kar koli reči npr. o tem, koliko minoritov je eventualno prestopilo k protestantom.²⁸

V rokopisu *Brevis Descriptio* lahko najdemo odlomke, kjer je na zelo barvit in tudi dramatičen način opisan pojav protestantizma. V oči bode predvsem terminologija, s katero je označena ta »nova religija«: *abominabilis haeresis Lutherana*,²⁹ *nefanda Lutheranae haeresis*,³⁰ *nefanda Lutheri secta*,³¹ *pestilentissima lues*.³² Seveda moramo vedeti, da je zapis je nastal v 18. stoletju, ko je katoliško (verjetno pa tudi protestantsko) zgodovinopisje bilo močno zaznamovano z apologetskim načinom podajanja, zato nas besede, ki so namenjene luteranskemu gibanju, niti ne presenečajo preveč. V nasprotju s številnimi provincami in samostani manjših bratov v severni Evropi, ki so bili ukinjeni drug za drugim, je Avstrija kljub temu še naprej ostala provinca, čeprav se je tudi tukaj protestantizem zelo močno razširil. Podobna situacija je bila tudi na Štajerskem in Koroškem, kjer so samostani ostali pod minoritsko upravo kljub različnim preizkušnjam, kot je bilo npr. v Mostu na Muri in Beljaku, kjer sta bila samostana začasno tudi zaprta. Beljak je bil v tem času skoraj popolnoma protestantsko mesto in le v dveh cerkvah se je obhajalo katoliško bogoslužje in ena od teh je pripadala ravno minoritom.³³ *Brevis Descriptio* slikovito opiše, da je bil minoritski samostan v Beljaku »*omnibus bonis spoliatus, templum profanatum, monasterium dirutum et religiosi propulsi*«. ³⁴ Leta 1580 naj bi v njem živel le še en italijanski redovnik, zato naj bi sam nuncij hotel samostan predati jezuitom.³⁵

²⁵ »... his aliisque persuasionibus allecti seculares magnates proventibus Fratrum nostrorum Conventualium eorumque bonis per turpe lucrum inhiare coeperunt, ita ut sancito illo horribili decreto: aut observantiza, aut foras esto plura loca ad Fratrum Observantium familiam transire debuerint« (Arch. S. Crucis, Minoritenkloster, Wien, *Brevis Descriptio*, f. 1).

²⁶ »Hoc tempore introducta iam regulari et strictiori observantia ord. s. Francisci in Austria per s. Joannem de Capistrano etiam quidam e fratribus Minoribus conventualibus sanctioris vitae zelo ducti ad patres Observantes nuncupatos transierunt« (Friess: *Geschichte der österreichischen Minoritenprovinz*, str. 82).

²⁷ Ziegler: *Die deutschen Franziskanerobservanten*, str. 53. Omenimo lahko tudi delo Gaudentiusa Guggenbichlerja, ki pa je zaradi okoliščin, v katerih je bil napisan (sredi kulturnega boja v Nemčiji konec 19. stoletja), obarvan precej apologetsko (Guggenbichler: *Der Protestantismus und die Franziskaner*).

²⁸ Plath: *Die Franziskaner-Konventualen (Minoriten) und Martinianer*, str. 144-145.

²⁹ Arch. S. Crucis, Minoritenkloster, Wien, *Brevis Descriptio*, f. 1.

³⁰ Prav tam, f. 2.

³¹ Prav tam, f. 11.

³² Prav tam, f. 11.

³³ Fräss-Ehrfeld: *Geschichte Kärntens*, str. 371.

³⁴ Arch. S. Crucis, Minoritenkloster, Wien, *Brevis Descriptio*, f. 11.

³⁵ Fräss-Ehrfeld: *Geschichte Kärntens*, str. 441.

V Volšperku (Wolfsberg) naj bi gvardijan pridigal v cerkvi na »evangeličanski« način.³⁶ Nekateri bratje iz province naj bi celo bili deležni mučeniške smrti, vsaj tako opiše dogodke *Brevis Descriptio* za skupnosti v Gradcu in Mostu na Muri: »*Patres nostri proventibus spoliati partim trucidati partim suis aedibus expulsi dispersim fugere coacti sunt.*«³⁷ Za Ptuj imamo glede tega na voljo manj podatkov: Poročilo deželnoknežje vizitacije iz leta 1528 ne spregovori nič o samostanu, pozneje pa izvemo, da je npr. gvardijan Eusebius Friedenreich iz samostanske cerkve izgnal vikarja, ki je tam pridigal na luteranski način.³⁸ V Celju so med omenjeno deželnoknežjo vizitacijo leta 1528 odkrili, da je nekdo med minoriti odkrito govoril proti Marijinem češčenju in da je zaradi tega moral zapustiti samostan. Leta 1572 je minorit Andreas Schuster prestopil k protestantom, leto pozneje pa so v samostanu bili le gvardijan in dva sobrata, ki naj bi živeli skupno življenje na zelo »svoboden« način. Vizitacijsko poročilo oglejskega patriarha Francesca Barbara iz leta 1593 potrjuje, da je v samostanu primanjkovalo tako discipline kot tudi duhovnega življenja.³⁹

Ti skopi podatki, ki jih imamo na voljo, seveda ne podajo popolne slike stanja v minoritskih skupnostih tedanjega časa. V vsem tem je čutiti določen paradoks, saj je ravno v omenjenem obdobju velike krize nastala samostojna minoritska provinca Štajerske in Koroške, s tem ko se je oddelila od avstrijske province. Čeprav ne moremo z gotovostjo določiti leta nastanka province – vzrok za to lahko dejansko iščemo v zmedi, nastali z nastopom protestantizma (»*religiosi proscripti, monasteria profanata et archivia exusta sunt*«)⁴⁰ – pa nam rokopis *Brevis Descriptio* vseeno da nekaj dragocenih podatkov glede tega. Tako npr. izvemo, da »*in serie ministrorum Provincialium Provinciae Austriae reperitur aliquis Pater Mathias Thomiz electus in Provinciale Styriae anno Domini 1548, qui ob personarum tunc penuriam simul in Austria exercuit gubernium uti ibidem exprimitur per annos sex.*«⁴¹ Na podlagi te informacije dokument postavlja začetek štajersko-koroške province v čast »*paulo post initium saeculi decimi sexti*«,⁴² se pravi globoko v prvo polovico 16. stoletja. Po obdobju provincijskega ministra Mathiasa Thomiza so vodstvo obeh provinc – torej štajersko-koroške in avstrijske – prevzeli generalni komisarji iz Italije, in sicer vse do leta 1603.⁴³ Od tega trenutka dalje lahko govorimo o pravi in resnični samostojnosti in lastnem provincijskem ministru, trideset let pozneje pa imamo končno tudi provinciala iz »domačih vrst«. ⁴⁴

Provinca se je postopno razdelila na tri kustodije in je leta 1766, ko je nastal rokopis *Brevis Descriptio*, štela dvanajst skupnosti: Štajerska (Gradec, Ptuj, Maribor, Celje, Most na Muri, Slovenska Bistrica), Koroška (Beljak, Volšperk) in Kranjska z Goriško in Trstom (Gorica, Trst, Grljan/Grignano, Castro Porpetto).

17. stoletje – zlato obdobje

Proti koncu 16. in v začetku 17. stoletja sta na območju notranjeavstrijskih dežel z velikim razmahom nastopili protireformacija in katoliška obnova. Odločilnega pomena pri tem procesu je bil vsekakor prihod jezuitov in vzpostavitev apostolske nunciature v Gradcu (1580), pozneje pa tudi delovanje kapucinskega

³⁶ Fräss-Ehrfeld: *Geschichte Kärntens*, str. 384.

³⁷ Arch. S. Crucis, Minoritenkloster, Wien, *Brevis Descriptio*, f. 2, 8.

³⁸ Mlinarič: Zgodovina samostana, str. 77.

³⁹ Prav tam, str. 78.

⁴⁰ Arch. S. Crucis, Minoritenkloster, Wien, *Brevis Descriptio*, f. 1.

⁴¹ Prav tam, f. 2.

⁴² Prav tam, f. 2.

⁴³ Arch. S. Crucis, Minoritenkloster, Wien, *Brevis Descriptio*, f. 2.

⁴⁴ Bove: I minoriti nei territori di Stiria e Carinzia, str. 255–257.

reda, ki so bili posebej prisotni pri ljudskih misijonih. Na tem mestu se lahko vprašamo, kakšna je bila situacija pri minoritih v obdobju novega katoliškega razmaha? Nekateri označujejo 17. stoletje kot »zlato obdobje« minoritov. Po nemalo preizkušnjah, ki jim je bil red priča med protestantsko »nevihto«, sedaj zaznamo vidne znake življenja, tako v kvantitativnem kot kvalitativnem smislu.

Zlato obdobje reda je tesno povezano z delovanjem generalnih ministrov Filippa Gesualdija iz Castrovillarija (general v letih 1593–1602) in Giacomina Montanarija (general v letih 1617–1623). Slednji je bil upravičeno označen kot prenovitelj reda (*Restaurator Ordinis*). Svoj doprinos k razcvetu reda je prispeval tudi nov misijonarski duh – povezan z ustanovitvijo Kongregacije *Propaganda fide* (1622) – kot tudi nov strukturni in organizacijski impulz, ki so ga spodbudile urbane konstitucije leta 1628 (po papežu Urbanu VIII.). Po drugi strani so iste konstitucije z ne dovolj jasnimi navodili glede individualnega posedovanja denarja na nek način dopustile prostor kopičenju denarja pri posameznih redovnikih (*forma aerarii*), kar je marsikje vodilo k duhovnemu osiromašenju, predvsem pa je bilo na preizkušnjo postavljeno skupno življenje (*vita communis*).⁴⁵

Generalni minister Montanari je leta 1621 opravil uradno vizitacijo štajersko-koroške province, pri kateri je lahko ugotovil, da ni več prisotnih tistih napetosti, ki so nastale ob stiku s protestantizmom. Z obzorja se je poslovil tudi sum »krivoverstva« in tuji predstojniki, ki bi bdeli nad pravovernostjo, niso bili več potrebni. Provincam v Avstriji, na Štajerskem in Češkem je bila tako dana možnost, da od sedaj naprej lahko svobodno izbirajo provincijske predstojnike. To je na generalnem kapitlju leta 1625 izrecno zahteval p. Matej Ferčič s Krka, saj se mu je zdel »privilegij«, s katerimi je general nameščal tuje predstojnike, nepravilni. Poleg tega pa ravnanje in delovanje provincijskih ministrov in komisarjev, ki so praviloma prihajali iz Italije, vsaj po pričevanju domačinov sodeč, ni bilo vedno najbolj zgledno.⁴⁶ Takšen potek dogajanj je pripomogel k izvolitvi prvega »domačega« provincijskega ministra štajersko-koroške province Matthäusa Sprassexia iz Gradca (1631–1634).⁴⁷

Kot posledica nekaterih administrativnih sprememb so bili leta 1668 samostani v Trstu, Gorici in Grignanu iz padovanske (Gorica) in dalmatinske province (Trst in Grljan) priključeni k štajersko-koroški provinci.⁴⁸ To je imelo za posledice napetosti med Beneško republiko in habsburško monarhijo. Minoriti iz tržaškega samostana, ki se s to odločitvijo niso strinjali, so sestavili protestno pismo, naslovljeno na beneške oblastnike s prošnjo, da njihov samostan še naprej ostane v dalmatinski provinci sv. Hieronima. Do tega ni prišlo, a nekateri bratje iz samostana so se napotili v druge samostane dalmatinske province.

Ena od konkretnih preizkušenj, ki je zadevala tudi minorite na avstrijskem in slovenskem ozemlju v tem obdobju, je bila prisotnost Turkov, ki so skušali zavzeti Dunaj. Nekaj bratov je umrlo mučeniške smrti, kot npr. Konstantin Kublowirth »Carinthus« († 1683), ki so ga skupaj z nekaterimi drugimi sobratimi umorili Turki.⁴⁹

⁴⁵ Bove: I minoriti nei territori di Stiria e Carinzia, str. 281; Parisiani: *La riforma tridentina e i Frati Minori Conventuali*, str. 281-425.

⁴⁶ Bove: I minoriti nei territori di Stiria e Carinzia, str. 265.

⁴⁷ Prav tam, str. 262–263.

⁴⁸ »Pertinuit Conventus iste a primaeva sua erectione ad Provinciam Paduanam usque ad annum 1667 quo per clementissimam resolutionem Augustissimi Imperatoris Leopoldi primi gloriosae[m] mem[oriae] Provinciae nostrae Styriae jussus est incorporari, eo quod in ditione austriaca situs sit, anno vero sequenti dicta incorporatio cum omni jure confirmata est a Summo Pontifice Clemente nono per specialem Bullam et se quoque extendit ad Conventum tergestinum« (Arch. S. Crucis, Minoritenkloster, Wien, *Brevis Descriptio*, f. 14).

⁴⁹ Bove: Martirio e santità tra i Minori conventuali, str. 161.

18. stoletje – od vzpona do strmega padca

Naslednje stoletje, ki je bilo močno zaznamovano z razsvetljenskimi in absolutističnimi idejami, je na začetku v minoritski red prinesel veliko zagona, predvsem s prenovo študija in vzgoje. Za reformo je poskrbel generalni minister reda Vincenzo Coronelli iz Benetk (general v letih 1701–1707), eden od zadnjih velikih umov, ki je bil protagonist različnih znanosti.⁵⁰ Pri tem je močno napredovala zgodovinska veda, saj imamo iz tega obdobja pomembne predstavnike iz minoritskih vrst: Francesco Antonio Benoffi, Raimondo Missori, Antonio Lucci, Francesco Antonio Righini, Stefano Rinaldi ter Giovanni Giacinto Sbaraglia, ki velja za enega največjih zgodovinarjev iz vrst manjših bratov.⁵¹

V prvi polovici 18. stoletja se je minoritski red – kot že stoletje prej – močno razvijal, tako na mednarodni kakor tudi na lokalni ravni. Pri tem je pomembno vlogo odigral tudi baročni stil kot umetniška manifestacija močne katoliške zavesti. V tem času se je zelo razvila ljudska pobožnost, zato nas tudi ne prese- neča, da je v *Brevis Descriptio* namenjenega veliko prostora opisu raznih cerkva, posebej še oltarjev in svetnikov, katerim so bili oltarji posvečeni. Celoten minoritski red je sredi 18. stoletja štel približno 25.000 članov, ki so bili razdeljeni v 40 provinc in dva misijona, skupno pa so imeli 1257 samostanov. Število je iz predhodnega stoletja naraslo kar za 10.000 članov, torej lahko govorimo o pravem preporodu, ki pa ni bil dolgotrajen.⁵² Namreč potresi so prihajali drug za drugim: jožefinske reforme v cesarstvu (1780–1790), francoska revolucija (1789) in Napoleonov nastop na prehodu iz 18. v 19. stoletje so obilno pripomogli k skorajšnjemu propadu minoritskega reda.

Kar se tiče samega redovnega življenja v štajersko-minoritski provinci v tem obdobju, ni zaznati večjih novosti, predvsem to velja za prvo polovico 18. stoletja. Omembe vredno je leto 1747, ko je bila provinca obogatena z novim samostanom, in sicer v Castro Porpettu, ki je bil priključen kranjski kustodiji.⁵³

Zaton province se je začel v zadnjih dveh desetletjih 18. stoletja. Zelo negativne posledice je imel načrt Jožefa II., da se ukinejo vsi tisti samostani, ki niso več veljali za »koristne« državi, torej tiste, ki se niso ukvarjali s pastoralnim, karitativnim oz. vzgojnim delom. Na predvečer tozadevnih ukinitiv smo priča še zelo močni prisotnosti manjših bratov na slovenskem območju: 431 observantov (in reformatov) leta 1777,⁵⁴ 820 kapucinov leta 1769⁵⁵ in 224 minoritov leta 1775.⁵⁶ Le redkim samostanom iz vrst manjših bratov se je uspelo izogniti omenjenim dekretom Jožefa II. Tako so se morali npr. minoriti posloviti od najstarejšega samostana manjših bratov na omenjenem območju, namreč v Gorici, ki naj bi bil ustanovljen že leta 1225.

Nekateri samostani so se rešili na ta način, da jim je tik pred izidom cesarskih dekretov o ukinitvi uspelo ustanoviti župnijo. To se je npr. zgodilo s ptujskim samostanom leta 1785. Nekateri drugi samostani, ki so sicer ušli jožefinskim reformam, pa so podlegli poznejšim Napoleonovim posegom. Od izvirno dvanajstih samostanov štajersko-koroške province so se po omenjenih preizkušnjah obdržali le trije: Gradec, Ptuj in Celje. A tudi slednji je moral že leta

⁵⁰ O njegovem življenju in delu je obširno pisal Isidoro Gatti: *Il P. Vincenzo Coronelli dei Frati Minori Conventuali*.

⁵¹ »[Sbaraglia] inter historicos Ordinis Minorum merito princeps censendus est« (Wadding: *Annales Minorum*, zv. I, str. XXXV).

⁵² Di Fonzo – Odoardi – Pompei: *I Frati Minori Conventuali*, str. 135–137.

⁵³ »Locum istum utpote in territorio Imperii austriaci situm ex mandato Augustissimae Imperatricis et Archiducis Austriae Mariae Theresiae Provincia nostra anno 1747 intra gremium suum acceptare debuit« (Arch. S. Crucis, Minoritenkloster, Wien, *Brevis Descriptio*, f. 18).

⁵⁴ Škofljanec: *Observanti province sv. Križa*, str. 93.

⁵⁵ Benedik, Kralj: *Kapucini na Slovenskem*, str. 11; Bahčič, Čudež, ki traja 800 let, str. 239.

⁵⁶ Mlinarič: *Zgodovina samostana*, str. 110.

1808 zapreti vrata zaradi premajhnega števila bratov, vsaj sodeč po navedbah p. Mirka Godine.⁵⁷ Zaradi močnega padca števila bratov in samostanov v štajersko-koroški provinci se je vedno bolj zdela nujna ponovna priključitev preostanka k avstrijski provinci. Kar se tiče točne letnice tega prehoda, imamo na razpolago nekatere podatke: seznam provincijskih ministrov štajersko-koroške province se ustavi leta 1832, ko je umrl zadnji provincijski predstojnik p. Vid Grauenbauer. P. Janez Kurbus, ki je v generalnem minoritskem arhivu v Rimu pregledoval t. i. *Regesta Ordinis*,⁵⁸ ki so nepogrešljiv vir za poznavanje minoritske zgodovine, ugotavlja, da je samostojnost štajersko-koroške province končno ugasnila med letoma 1832 in 1838.⁵⁹

Nekaj informacij o vsakdanjem življenju v provinci

Ob pregledu posameznih skupnosti dobimo nadvse zanimiv vpogled v vsakdanje življenje štajersko-koroške province. Nekateri samostani so resnično veljali kot prava središča duhovnega in kulturnega življenja, tukaj lahko omenimo Gradec z več kot 60 brati. Po drugi strani imamo nekatere manjše skupnosti, ki so bile odmaknjene od središč in namenjene preprostejšemu načinu življenja in molitvi, kot npr. Grignano in Castro Porpetto, vsaka s štirimi člani. Razlike med samostani je mogoče opaziti tudi pri materialnem opisu, ko je govora o sami gradnji in arhitekturnih slogih: Nekaterim samostanom in cerkvam *Brevis Descriptio* namenja ogromno prostora z naštevanjem oltarjev, kipov, dobrotnikov itd., pri nekaterih pa o tovrstnih zapisih zasledimo le nekaj vrstic. Ob tem je treba upoštevati tudi dejstvo, da je avtor veliko bolje poznal »osrednje« dele province in njihovo zgodovino (Gradec, Beljak, Ptuj) kot pa odročne kraje (Grignano, Castro Porpetto).

Med viri, ki nam govorijo o štajersko-koroški provinci, zasledimo sicer različno število članov province, a razlike med njimi so skoraj neznatne,⁶⁰ zato lahko podamo dokaj verodostojne podatke.⁶¹

Samostani ⁶¹	Duhovniki	Bogoslovci	Redovni bratje	Skupaj
Gradec/Graz	36	7	13	56
Ptuj	13	6	7	26
Celje	12	6	4	22
Most na Muri/ Bruck an der Mur	12		5	17
Maribor	13		4	17
Slovenska Bistrica	10		4	14
Beljak/Villach	10		4	14
Volšperk/Wolfsberg	10		3	13
Trst/Trieste	10		4	14
Gorica/Gorizia	9		3	12
Grljan/Grignano	3		2	5
Castro Porpetto	3		2	5
	141	19	55	215
Zunaj province	7	1	1	9
Skupno	148	20	56	224

⁵⁷ Godina: Štajersko-avstrijska minoritska provinca, str. 39–40.

⁵⁸ O *Regesta Ordinis* je obširen in nazoren članek pred kratkim sestavil Felice Autieri: I Regesta Ordinis nella storia, str. 73–103.

⁵⁹ Kurbus: Serija provincialnih ministrov, str. 79.

⁶⁰ Npr. tudi Mlinarič podaja podatke, ki so številčno zelo podobni tistim v *Brevis Descriptio* (Mlinarič: Zgodovina samostana, str. 109–110). Kot vir avtor navaja *Catalogus Familiarum Per Provinciam Styriae et Annexarum in Conventibus Commorantium Ordinis Minorum S. Franc. Convent. 1765* (Arch. S. Crucis, Minoritenkloster, Wien, fasc. 49).

⁶¹ Podatki so vzeti iz že omenjenega Mlinaričevega prispevka (Mlinarič: Zgodovina samostana, str. 109–110).

Leta 1765 je v provinci, kot že rečeno, živel 224 minoritov (od tega 148 duhovnikov, 20 bogoslovcev in 56 redovnih bratov). Zunaj province je od tega delovalo sedem duhovnikov, en bogoslovec in en redovni brat. Posebej je bilo število bratov visoko v glavnem samostanu province v Gradcu, in to kar 56. Temu so sledili samostani na Ptuju (26 članov) in v Celju (22 članov). Najmanjši skupnosti sta se nahajali v Grignanu in Castru Porpettu, v obeh je delovalo pet redovnikov. Najmočnejša kustodija je bila štajerska (152 članov), ki je štela skoraj dve tretjini vseh članov, njej pa sta sledili kranjska (36 redovnikov) ter koroška kustodija (27 članov).

Ena od značilnosti province je bila v tem, da predstojniki skupnosti (gvardijani) po navadi niso opravljali te službe v domačem kraju, temveč so prihajali iz drugih samostanov: tako je graški gvardijan prihajal npr. iz Beljaka, ptujski iz Celja, celjski iz Maribora itd. Kar se tiče funkcij redovnikov štajersko-koroške province lahko poleg gvardijana, vikarja, pridigarjev in spovednikov zasledimo tudi druge aktivnosti oz. poklice, s katerimi so se ukvarjali predvsem redovni bratje: vratar, zakristan, kuhar, kletar, vrtnar, bolniški oskrbovalec, lekarnar, krojač, mizar, pek itd.⁶²

VIRI IN LITERATURA

NEOBJAVLJENI VIRI

ASC – Arch. S. Crucis, Minoritenkloster, Wien/Dunaj:

- ⊕ *Catalogus Familiarum Per Provinciam Styriae et Annexarum in Conventibus Commorantium Ordinis Minorum S. Franc. Convent. 1765*, fasc. 49
- ⊕ Platner, Arsenius: OFMConv († 1781) *Brevis Descriptio Inclytae Provinciae Styriae et Carinthiae Ordinis Minorum S. Francisci Conventualium* (1766) (št. II/263).
- ⊕ *Provinciales Provinciae Styriae Ordinis Minorum S. Francisci Conventualium*, 1780-1785, (brez št.)

HHS – Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien/Dunaj

- ⊕ AT-OeStA/HHStA RK Maximiliana 16-213 (6. april 1506)

OBJAVLJENI VIRI

Giordano iz Giana: Cronaca. V: *Fonti Francescane* (ur. Ernesto Caroli), Padova: Editrici Francescane, 2004, str. 1521–1560.

Tomaž iz Čelana: Vita beati Francisci. V: *Fontes Franciscani* (ur. Enrico Menestò). Assisi: Edizioni Porziuncola, 1995, str. 273–424.

Salmič, Igor: »Brevis Descriptio Inclytae Provinciae Styriae et Carinthiae Ordinis Minorum S. Francisci Conventualium (1766)«, *Trascrizione e commento del manoscritto di p. Arsenius Platner. V: Miscellanea Francescana* 115 (2015), št. 3–4, str. 478–538.

Wadding, Luke: *Annales Minorum*. 8 zv. [od 1208 do 1540], Roma 1625-1654 (16 zv. v tretji izdaji: 1931–1933).

LITERATURA

Autieri, Felice: I Regesta Ordinis nella storia dei Frati minori conventuali. V: *Miscellanea Francescana* 114 (2014), št. 1-2, str. 73-103.

⁶² Mlinarič: Zgodovina samostana, str. 110.

Bahčič, Robert: Čudež, ki traja 800 let. Zgodovina Frančiškove karizme v svetu in pri nas. Ljubljana: Brat Frančišek, 2007.

Benedik, Metod in Kralj, Angel: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja Štajerska kapucinska provinca* (monografija). V: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 16 (1994).

Bove, Gennaro: Manjši bratje na Štajerskem in Koroškem. V: *Minoritski samostan na Ptuju 1239–1989*, str. 29–46.

Bove, Gennaro: I minoriti nei territori di Stiria e Carinzia dal secolo XIII al 1785. V: *Miscellanea francescana* 101 (2001), št. 1–2, str. 245–281.

Bove, Gennaro: Martirio e santità tra i Minori conventuali nel secolo di S. Giuseppe da Copertino († 1663). V: *Miscellanea Francescana* 103 (2003), št. 1–2, str. 153–168.

Di Fonzo, Lorenzo – Odoardi, Giovanni – Pompei, Alfonso: *I Frati Minori Conventuali. Storia e vita 1209–1976*, Roma: Curia Generalizia O.F.M.Conv., 1978.

Frančiškani v Ljubljani: samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja (ur. Polikarp Brolih in Silvin Krajnc). Ljubljana: Samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 2000.

Frančiškovi manjši bratje minoriti na Slovenskem od časov sv. Frančiška do današnjih dni. 30-letnica samostojne Slovenske minoritske province sv. Jožefa (ur. Marjan Vogrin). Ljubljana: Slovenska minoritska provinca sv. Jožefa, 2002.

Fräss-Ehrfeld, Claudia: *Geschichte Kärntens*, zv. 2: *Die ständische Epoche*, Klagenfurt: Johannes Heyn, 1994.

Freed, John Beckman: *The Friars and German Society in the Thirteenth Century*, Cambridge/Mass: Medieval Academy of America, 1977.

Friess, Gottfried Edmund: *Geschichte der österreichischen Minoritenprovinz*, Wien: Gerold, 1882.

Gatti, Isidoro: *Il P. Vincenzo Coronelli dei Frati Minori Conventuali negli anni del generalato (1701–1707)*. *Miscellanea Historiae Pontificiae* 42/1–2, Roma: Gregorian Biblical BookShop, 1976.

Godina, Miroslav: Štajersko-avstrijska minoritska provinca. V: *Pax et bonum: spominski listi posvečeni sedemstoletnici minoritskega samostana na Ptuju* (ur. Mirko Godina). Ptuj: Minoritski samostan na Ptuju, 1939, str. 39–40.

Guggenbichler, Gaudentius: *Der Protestantismus und die Franziskaner*, Bozen: Wohlgemuth'schen Buchdruckerei, 1882.

Kurbus, Janez: Serija provincialnih ministrov in generalnih komisarjev Štajersko-Koroške province minoritskega reda (OFMConv.). V: *Frančiškovi manjši bratje minoriti na Slovenskem*, str. 77–91.

Maračić, Ljudevit Anton: *Maleni i veliki. Franjevci konventualci u Istri*, Zagreb: Provincijalat franjevača konventualaca, 2001.

Maračić, Ljudevit Anton: Franjevački počeci u Istri i samostan sv. Franje u Piranu. V: *Sedem stoletij minoritskega samostana sv. Frančiška Asiškega v Piranu 1301–2001*, 23–39.

Minoritski samostan na Ptuju 1239–1989 (ur. Jože Mlinarič in Marjan Vogrin). Ptuj in Celje: Mohorjeva družba v Celju, 1989.

Mlinarič, Jože: *Zgodovina samostana od ustanovitve do 1800*. V: *Minoritski samostan na Ptuju 1239–1989*, str. 47–148.

Mlinarič, Jože: Frančiškanski samostan od ustanovitve okoli leta 1240 do preseelitve leta 1784. V: *Frančiškani v Ljubljani*, str. 81–148.

Moorman, John Richard Humpidge: *Medieval Franciscan Houses*, New York: St. Bonaventure, N.Y.: Franciscan Institute, St. Bonaventure University, 1983.

Parisciani, Gustavo: *La riforma tridentina e i Frati Minori Conventuali*, Roma: *Miscellanea Francescana*, 1984.

Plath Christian: Die Franziskaner-Konventualen (Minoriten) und Martinianer. V: *Orden und Klöster im Zeitalter von Reformation und Katholischer Reform 1500–1700* (Katholisches Leben und Kirchenreform im Zeitalter der Glaubensspaltung 67), zv. 3, Münster: Aschendorff, 2007, str. 137–161.

Rant, Guido: *Die Franziskaner der österreichischen Provinz: ihr Wirken in Nie-*

der österreich, Steiermark und Krain bis zum Verfall der Kustodie Krain und ihrer Klöster (1596), Stein in Krain: Slatnar, 1908.

Salmič, Igor: Storia dei francescani in Slovenia. V: *I francescani nella storia dei popoli balcanici nell'VIII centenario della fondazione dell'Ordine* (ur. Viviana Nosilia – Marco Scarpa). Venezia: archetipolibri, 2011, str. 37-58.

Sedem stoletij minoritskega samostana sv. Frančiška Asiškega v Piranu 1301–2001 (ur. France M. Dolinar in Marjan Vogrin). Piran: Slovenska minoritska provinca sv. Jožefa, 2001.

Škofljanec, Jože: *Observanti province sv. Križa in slovenske pokrajine od konca 15. do srede 18. stoletja* (doktorska disertacija), Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2008.

Tommaso da Celano – Agiografo di san Francesco. Atti del Convegno Internazionale, Roma, 29 gennaio 2016 (ur. Emil Kumka). Roma: Editrice Miscellanea Francescana, 2016.

Vogrin, Marjan: Slovenska minoritska provinca sv. Jožefa od začetkov do ponovne samostojnosti. V: *Frančiškovi manjši bratje minoriti na Slovenskem*, str. 9–29.

Ziegler, Walter: Die deutschen Franziskanerobservanten zwischen Reformation und Gegenreformation. V: *I francescani in Europa tra Riforma e Controriforma* (Atti del XIII Convegno Internazionale). Assisi, 17-19 ottobre 1985, Assisi 1987, str. 51-94.

Žugaj, Marijan: S. Francesco in Croazia e la Protoprovincia Croata (1217-1239). V: *Miscellanea Francescana* 82 (1982), str. 247-310.

Žugaj, Marijan: Hrvatska provincija franjevac konventualaca (1217-1559). V: *Hrvatska provincija franjevac konventualaca nekad i danas* (ur. Ljudevit Anton Marčić). Zagreb: Provincijalat franjevac konventualaca, 1989.

SUMMARY

CONVENTUAL FRANCISCANS OF STYRIAN-CARINTHIAN PROVINCE FROM THE 1ST HALF OF THE 16TH CENTURY UNTIL JOSEPHIAN REFORMS

This contribution follows the evolution and happenings of Styrian-Carinthian province which was autonomous for almost 300 years, building on a little known but very precious source *Brevis Descriptio in clytae Provinciae Styriae et Carinthiae Ordinis Fratrum Minorum Conventualium*. Upon the presentation of developments, we were attentive to a broader geographical space which significantly influenced functioning and mentality of Conventual Franciscans of Styrian-Carinthian province with its characteristics. Some periods were marked by true flourishing as seen on the example of the 17th and the first half of the 18th centuries. This is evident from architecture since in that period baroque transformation of monastic and church spaces started in many places. The circumstances of the birth of the province itself are especially surprising. If the *Brevis Descriptio* is to be believed, the Styrian-Carinthian province gained autonomy at the time when numerous other communities and provinces decayed owing to the start of Protestant movement. The decline of the province at the end of the 18th century progressed in a similar manner to that of other monastic communities, the consequences of Josephian reforms being well known. Yet the picture is not complete. Some historians also pay attention to other causes that helped the situation deteriorate drastically. According to their view, those reasons need to be searched for within the order itself. We could cite the thoughts of Genaro Bove who identified individual possession of funds as the weakness of Minorites. This was the practice that came to be increasingly obvious due to the broad interpretation in urban constitutions. Such behavior led many Minorite friars to a private way of life repeatedly and thus accelerated the spiritual di-

lution of the order. Only at the end of the 19th century, the Coventual order once again formally introduced community life (*vita communis perfecta*) at the recommendations of Pope Leon XIII and the engagement of minister general Bonaventura Soldatić, thus gaining a new spiritual impetus. Some even speak of the new birth as the provinces that first adopted this reform were opening new outposts in Europe and around the world with the greatest zeal and spiritual power in the first half of the 20th century.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 27-789.325(4-191.2)"16/17"

Prejeto: 19. 7. 2017

Štajerska kapucinska provinca do Jožefa II.

VINKO ŠKAFAR

dr., izred. prof. v pokoju

Ob izvirkih 5, SI-2000 Maribor

e-pošta: vinko.skafar@rkc.si

Izvleček

V razpravi so predstavljeni samostani Štajerske kapucinske province, ki so bili na ozemlju današnje Republike Slovenije, Hrvaške, Avstrije (Štajerska in Koroška) in Italije (zahodni del Furlanije - Julijske krajine, it. Friuli-Venezia Giulia, nem. Friaul-Julisch Venetien). Že dejstvo, da so redovniki Štajerske kapucinske province živeli in delovali med ljudstvom, ki je govorilo nemščino, slovenščino, hrvaščino, italijanščino in furlanščino, govori o povezovanju geografskih prostorov. Od prvega samostana v Gradcu leta 1600 do leta 1711, ko so položili temeljni kamen za najmlajši samostan, Irdning, je provinca imela 33 samostanov in en hospic: 1. Graz sv. Anton 1600, 2. Ljubljana 1607, 3. Bruck an der Mur 1607, 4. Gorica (it. Gorizia, nem. Görz) 1609, 5. Celje (Cilli) 1615, 6. Reka (Fiume) 1609, 7. Maribor (Marburg) 1613, 8. Radgona (Radkersburg) 1617, 9. Zagreb (Agram) 1618, 10. Trst (Trieste) 1623, 11. Ptuj (Pettau) 1623, 12. Krmin (Cormons) 1624, 13. Beljak (Villach) 1629, 14. Wolfsberg 1634, 15. Sv. Križ (Heiligenkreuz) 1637, 16. Leibnitz (Lipnica) 1639, 17. Krško (Gurkfeld) 1644, 18. Kranj (Krainburg) 1640, 19. Tamsweg 1643, 20. Murau 1645, 21. Celovec (Klagenfurt) 1646, 22. Graz (extra muros) (St. Joannes Bapt.) 1648, 23. Gradišče ob Soči (Gradisca) 1648, 24. Hartberg 1654, 25. Novo mesto 1658, 26. Cmurek (Mureck) 1667, 27. Leoben 1690, 28. Varaždin 1701, 29. Knittelfeld 1705, 30. Škofja Loka 1707, 31. Schwanberg 1708, 32. Karlobag 1710, 33. Irdning 1711 in 34. hospic Kaniža v Liki 1721. Podobno kot število samostanov je bilo tudi število redovnikov visoko, najvišje leta 1769, ko je Štajerska kapucinska provinca imela 820 članov (duhovnikov, bratov pomočnikov, klerikov in novincev). Podoba province pa se je zelo močno spremenila s posegom jožefinskih reform.

Ključne besede:

Štajerska kapucinska provinca, samostani, dejavnost, povezovanje geografskih prostorov

Abstract

CAPUCHIN STYRIAN PROVINCE UNTIL JOSEPH II

The discussion introduces Capuchin monasteries in Styria situated in the territory of the present-day Republic of Slovenia, Republic of Croatia, Republic of Austria (Styria and Carinthia), and the Italian Republic (the western part of the Friuli-Venezia Giulia, Germ. Friaul-Julisch Venetien). The fact that the friars in Capuchin Styrian province lived and functioned amongst the population who spoke German, Slovenian, Croatian, Italian, and Friulian language speaks of integration of geographical areas. From the first

Key-words:

Capuchin Styrian province, monasteries, activity, integrating geographical areas

monastery in Graz in 1600 until 1711 when the foundation stone had been laid for the youngest monastery Irdning, the province had 33 monasteries and one hospice: 1. Graz St. Anton 1600, 2. Ljubljana 1607, 3. Bruck an der Mur 1607, 4. Gorizia (Görz) 1609, 5. Celje (Cilli) 1615, 6. Reka (Fiume) 1609, 7. Maribor (Marburg) 1613, 8. Bad Radkersburg (Radkersburg), 1617, 9. Zagreb (Agram) 1618, 10. Trieste, 1623, 11. Ptuj (Pettau), 1623, 12. Cormons 1624, 13. Villach 1629, 14. Wolfsberg 1634, 15. Sv. Križ (Heiligenkreuz) 1637, 16. Leibnitz 1639, 17. Krško (Gurkfeld) 1644, 18. Kranj (Krainburg) 1640, 19. Tamsweg 1643, 20. Murau 1645, 21. Klagenfurt 1646, 22. Graz (extra muros) (St. John the Bapt.) 1648, 23. Gradišče ob Soči (Gradisca) 1648, 24. Hartberg 1654, 25. Novo mesto 1658, 26. Mureck 1667, 27. Leoben 1690, 28. Varaždin 1701, 29. Knittelfeld 1705, 30. Škofja Loka (1707, 31. Schwanberg 1708, 32. Karlobag 1710, 33. Irdning 1711 and 34. hospice Kaniža in Lika 1721). Similar to the number of monasteries, the number of friars was also high, peaking in 1769 when Capuchin Styrian province had 820 members (priests, lay-brothers, clerics, and novices). Province was significantly altered by Josephian reforms.

Uvod

Prihod kapucinov na slovensko ozemlje je tesno povezan z misijonskim poslanstvom sv. Lovrenca Brindiškega (1559–1619) v Pragi. V to mesto, kjer se je močno širil protestantizem, je nadškof Zbynek Berka poklical kapucine, da bi oznanjali božjo besedo v katoliškem duhu. Skupaj z Lovrencem – bil je odličen govornik, zelo teološko izobražen, izreden talent za jezike, teološki pisatelj in diplomat – je šlo na pot dvanajst kapucinov, ki jih je spremljalo posebno priporočilo papeža Klemena VIII. Spomladi leta 1600 so začeli graditi samostane v Pragi, poleti pa še na Dunaju in v Gradcu. Ti patri so ustanovili Češko-avstrijsko-štajerski komisariat, ki se je kmalu razdelil na nekaj provinc. Njihova imena srečamo pri ustanavljanju mnogih kapucinskih postojank na češkem, avstrijskem in slovenskem ozemlju. Brez dvoma pomeni Lovrenčevo poslanstvo v Pragi tudi začetek naselitve kapucinov na Slovenskem, saj je slovensko področje že od ustanovitve novega komisariata sestavljalo južno vejo široke in daljnosežne praške misije. Tudi sem so prišli kapucini z enim samim ciljem: z vsemi močmi pomagati pri katoliški obnovi.

Na prvem kapitlju (zborovanju) Češko-avstrijsko-štajerskega komisariata so na Dunaju maja 1605 razpravljali o prošnji ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, naj se kapucini naselijo tudi v Ljubljani. Kapitelj je ugodil prošnji in določil p. Damascena iz Benetk in p. Bertranda iz Vidma (Udine), naj gresta v Ljubljano, poiščeta primeren kraj za samostan in pripravita vse za zidavo. Izbrala sta vicedomski vrt zunaj mestnega obzidja ob južnih vratih (današnji Kongresni trg, park Zvezda). P. Bertrand iz Vidma, član odprave v Prago, je neposreden ustanovitelj prvega slovenskega kapucinskega samostana v Ljubljani.

Samostani Štajerske kapucinske province

Češko-avstrijsko-štajerski kapucinski komisariat je leta 1608 imel na obširnem ozemlju med Prago in Ljubljano že sedem samostanov, zato so ga na generalnem kapitlju v Rimu 1608. razdelili na češko-moravsko-avstrijski in štajersko-koroško-kranjski del z imenom Štajerski komisariat. Tudi ta se je v naslednjih desetih letih naglo razraščal in ob generalnem kapitlju 1618. štel deset samostanov, od teh dva še v gradnji, in 104 redovnike, zato so ga povzdignili v samostojno Štajersko provinco.

Viri za zgodovino Štajerske kapucinske province so objavljeni v *Acta Ecclesiastica Sloveniae*, št. 16, Ljubljana 1994: 1. *Tabulae capitulorum generalium* FF. Min. S. P. Francisci capucinatorum ab anno 1529. usque ad annum ... (superiores in provincia Styria 1608–1633), pag. 81–83; 2. *Liber functionum capitularium* P. P. capucinatorum provinciae Styriae Immaculatae conceptionis beatissimae Virginis Mariae dedicatae. Ab anno 1647 (provinciales et definitores electi, guardiani, lectores, magistri etc.), pag. 85–273; 3. *Libelus foundationum, consecrationum, dierum, annorum, anniversariorum ecclesiarum capucinatorum provinciae Styriae, quae Anno MDCLIV Ab. ARP. Fratres Hyacintho Graecensi Ministro Provinciali ex diversis Archivis Provinciarum Austriae, Venetae, et Styriae recepta, collecta, et hic inserta sunt, et successu temporis adjuncta adjugenda*, pag. 275–317; 4. *P. Aegidius Graecensis, Ingressus ad relationes in commissioni de origine, fundatione, statu et adjacentibus, omnium, ac singulorum conventuum fratrum minorum capucinatorum provinciae Styriae, datas ad Reumum P. Procuratorum Generalem Ordinis in Curia Romana. Anno Domini M.DCC.XX.VI.*, pag. 319–426.

Kapucinski red je imel v duhu Vodila Frančiška Asiškega in svojih kapucinskih pravilih (konstitucijah) skromno in preprosto arhitekturo, ki je bila v duhu uboštva. Zato so kapucini na splošno, tudi v Štajerski provinci, imeli tudi v času baročne arhitekture majhne cerkve s skromnim samostanom, ki je imel majhen zelenjavni in sadni vrt, obdan s samostanskim zidom. Razen tega niso imeli v lasti nobenega drugega zemljišča. Majhni samostani tudi niso omogočali večjega števila redovnikov, zato so večje province, tudi Štajerska, imele po potrebi sočasno nekaj noviciatskih hiš in več študijskih samostanov, kjer so lektorji filozofije in teologije poučevali skupine kandidatov za duhovništvo. V samostanih Štajerske province so živeli nemško, slovensko, hrvaško, italijansko in furlansko govoreči bratje, saj so tudi samostani obstajali na območjih naštetih jezikov.

V isti številki *Acta Ecclesiastica Sloveniae* (16, str. 9–64) Metod Benedik za predstavitev temeljnih podatkov o posameznih samostanih Štajerske kapucinske province uporabi vir, ki na tem področju velja za uradni dokument province generalni kuriji v Rimu in ga je leta 1725 zbral in uredil p. Egidij iz Gradca, ki ga je provincialat Štajerske province 1726. poslal v Rim. Pred sto leti, leta 1908, je p. Oto Kocjan ob tristoletnici Štajerske kapucinske province zelo dobro predstavil vse samostane Štajerske kapucinske province v jubilejnim Šematizmu (P. Otto Kocjan a Labaco, *Origo et vicissitudines Almae Ord. Cap. Provinciae Styriae, Brevis historia Provinciae occasione ipsius tertii Centenarii cogesta 1608–1908*, v: *Schematismus F. F. Ordinis Minorum S. P. Francisci Capucinatorum Almae Provinciae Styriae ineunte anno MCMVIII., Goritiae 1909*, str. 7–75). Metod Benedik je leta 1973 doktoriral na Papeški univerzi Gregorijani v Rimu z disertacijo *Die Kapuziner in Slowenien 1600–1750*.

Ker je vsako delo pomanjkljivo, je treba upoštevati še druge dokumente, ki govorijo o posameznih samostanih. Samostane bom predstavil po kronologiji ustanovitve.¹

¹ Hyacinthus: *Libelus foundationum*, str. 275–317; Aegidius: *Ingressus ad relationes*, str. 319–426; Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord.*, str. 14–31; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 22–36. Strani p. Hiacintusa in p. Aegidiusa ne navajam pri posameznih samostanih, ker bi obremenjevalo besedilo.

1. Graz, samostan sv. Antona

Leta 1600 je za katoliško obnovo v deželah Notranje Avstrije nadvojvoda Ferdinand povabil sv. Lovrenca Brindiškega, ki je pred tem že ustanovil samostan v Pragi in na Dunaju, naj pride še v Gradec. Temeljni kamen je 10. avgusta 1600 položil graški nuncij Hieronim Portia. Cerkev je posvetil 6. oktobra 1602 sekovski škof Martin Brenner. Samostan je imel 40 celic in 8 bolniških sob za interne potrebe z lastno lekarno ter bil namenjen za študij teologije od začetka do leta 1784, ko so vsi bogoslovci morali obiskovati generalno semenišče. V domači samostanski cerkvi in drugod (v cerkvi usmiljenih bratov in drugih okoliških cerkvah) so bili iskani pridigarji. V samostanu so veliko spovedovali in obiskovali bolnike ter umirajoče. Samostan je bil razpuščen leta 1787.²

2. Ljubljana

Na pobudo škofa Tomaža Hrena in nadvojvode Ferdinanda so kapucini prišli v Ljubljano leta 1606. Škof Hren je temeljni kamen položil 25. 4. 1607, cerkev pa je posvetil sv. Janezu Evangelistu 31. 8. 1608. Sicer je škof Tomaž Hren pri katoliški obnovi zelo zaupal v pomoč patrov kapucinov.³ Samostan je imel 48 celic (največji v Štajerski provinci) in 8 bolniških sob, v njem pa je redno bivalo okoli 40 redovnikov. Imel je svojo lekarno, tako da so se tod zdravili tudi kapucini iz okoliških samostanov, dalje knjigoveznico in delavnico za tkanje sukna za redovno obleko. Tako kot graški samostan sv. Antona je bil tudi ljubljanski samostan do jožefinskih reform študijska hiša; le izjemoma je tod potekal študij filozofije, sicer pa redno študij teologije. Na leto so spovedali več kot 30.000 vernikov. Redno so obiskovali bolnike in umirajoče. V samostanski cerkvi so imeli pridige ob nedeljah in praznikih, v postnem času tudi trikrat med tednom, ob 40-urnem češčenju vsak dan po tri slovenske in nemške pridige. Za pridiganje v stolnici je provincijski kapitelj določil štiri patre, ki so tod pridigali ob določenih dnevih. Pogosto so pridigali tudi v drugih mestnih cerkvah in okoliških župnijah. Na veliki petek so na stroške bratovščine Rešenika sveta prirejali pasijonsko procesijo, ki se je udeležilo več tisoč ljudi tudi iz oddaljenih krajev. Samostan je preстал jožefinske reforme, razpustila pa ga je francoska uprava leta 1809.⁴

3. Bruck an der Mur (Most ob Muri)

Za gradnjo tega samostana so se kapucini odločili na kapitlju na Dunaju 7. 9. 1607. 10. 5. 1611 je sekovski škof Brenner posvetil cerkev sv. Janezu Evangelistu. Samostan je imel 27 celic in 4 bolniške sobe. Nekaj časa je v samostanu potekal študij filozofije, od leta 1655 do razpustitve 1816 pa je bil noviciatska hiša. Ob nedeljah in praznikih so patri pridigali v mestni župnijski cerkvi, v postnem času ter ob redovnih praznikih pa tudi v samostanski. Pogosto so pomagali v okoliških župnijah.⁵

² Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 12; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 22–36.

³ Škafar: *Hren ter kapucini in drugi redovi*, str. 257–274.

⁴ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 14; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 23–24.

⁵ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 14–15; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 24.

4. Gorica (Gorizia)

V Gorici so beneški kapucini delovali od leta 1583. Ljubljanski škof Janez Tavčar je 20. 10. 1591 položil temeljni kamen za samostan, cerkev pa je Mariji posvetil oglejski patriarh Francesco Barbaro 4. 9. 1596. Od začetka je samostan spadal pod beneško provinco, 1609. pa so ga priključili Štajerski kapucinski provinci, v okviru katere je ostal do njene ukinitve leta 1921, ko je ponovno pripadel Beneški kapucinski provinci. Samostan je imel 30 celic in 6 bolniških sob. Do leta 1676 so tod izvajali izmenično filozofski in teološki študij, nekaj časa noviciat in nato do 1769. spet teološki študij. Dejavnost samostana je bila, podobno kot drugod, predvsem spovedovanje in pridiganje v mestu in širši okolici.⁶

5. Reka (Rijeka)

Meščani so že leta 1609 sklenili, da na Reko povabijo kapucine. Zemljišče za gradnjo samostana je od avguštincev odkupil nadvojvoda Ferdinand in ga poklonil kapucinom. Temeljni kamen so položili 28. 8. 1610, cerkev pa je sv. Avguštinu 14. 6. 1613 posvetil pulski škof Kornelij Sozomenos. Samostan je imel 23 celic. Dalj časa je služil kot noviciatska hiša, kjer je bil v letih 1664–65 v noviciatu tudi Janez Svetokriški. V domači cerkvi so pridigali redno v hrvaškem jeziku, enkrat na mesec pa tudi v nemškem za vojake. V drugih cerkvah so pridigali predvsem v postnem času. Samostan je bil 1783. pridružen novoustanovljeni hrvaški kustodiji.⁷

6. Celje

V mesto, ki je bilo nekoč močno protestantsko, so kapucine povabili meščani sami. Temeljni kamen je 25. 10. 1609 položil graški nuncij Giovanni Battista Salvago. Cerkev je 14. 10. 1615 ljubljanski škof Tomaž Hren posvetil sv. Ceciliji. V samostanu je bilo 28 celic in 5 bolniških sob. Tod so imeli noviciat 1694–1699, 1707 in 1716–1720, nekaj let je bil tam tudi teološki in filozofski študij. Osrednja dejavnost celjskih kapucinov je bila pridiganje, spovedovali so slovensko in nemško. Kljub različnim viharjem je samostan ohranjen do danes.⁸

7. Maribor

Zemljišče in sredstva za gradnjo je kapucinom dal gospodar gradu v Mariboru, grof Janez Jakob Kisel, temeljni kamen je 23. 4. 1613 položil ljubljanski škof Tomaž Hren. Cerkev je 25. 10. 1620 sekovski škof Jakob Eberlein posvetil Mariji, Materi usmiljenja. Samostan je imel 27 celic in 6 bolniških sob, po letu 1720 tudi svojo lekarno. Krajši čas je bil v njem noviciat, med letoma 1675 in 1769 pa najdlje študij filozofije, delno tudi teologije. Kapucini so v mestni župnijski cerkvi pridigali redno vsako nedeljo in praznik, v postnem času pa tudi tri dni v tednu po sklepnicah. V samostanski cerkvi so namreč takoj po posvetitvi cerkve vsako nedeljo in praznik ob veliki udeležbi vernikov po sklepnicah pred Najsvetejšim peli litanije Matere Božje. Doma so veliko spovedovali nem-

⁶ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 15; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 24–25.

⁷ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 17; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 25.

⁸ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 15–17; Benedik: *Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Cecilije Celje*.

ško in slovensko govoreče vernike, v okoliških župnijah pa pridigali. Leta 1784 je cesarski dekret ukazal razpust samostana.⁹

8. Radgona (Radkersburg)

Samostanu v Radgoni (Radkersburg) bom posvetil nekaj več prostora, saj je bilo mesto z dvojezičnim prebivalstvom, v neposredni bližini je bila Ogrska in prav tako zelo blizu Hrvaška. Najprej, od leta 1614, so kapucini pomagali radgonskemu župniku, po treh letih pa so jim dali na razpolago porušeni samostan avguštinskih kanonikov, ki so ga začeli obnavljati 27. 10. 1617. Sekovski škof Eberlein je obnovljeno cerkev posvetil sv. Jakobu. O umorih radgonskih kapucinov beremo v zgodovinskih virih: »*Hoc tamen in comperto habemus, tres a Coenobii Fratibus, catholicum prope Canisiam comitantes Exercitum, ut Sacramentis Militibus praesto essent, a Turcis fuisse trucidatos: Et itidem tres in odium Romanae Fidei ab Haereticis Hungaris dire fuisse peremptos, anno videlicet 1633. P. F. Augustinum a Valletellina; alterum, cuius ignoratur nomen insequente anno; et P. F. Benedictum Crapiensem anno 1635. Hunc prope Urbem extra Portam hungaricam dictam, quindecim inflictis vulneribus Perfidi enecarunt; et e Ponte, super quo crudeliter egerant in fluvium Murrae deiecerunt: vidique nocturno tempore Populus mirifice fulgentia lumina e Coelo descendentia ad eas aquas*«. ¹⁰ Posebej je potrebno omeniti p. Benedikta iz Krapine, ki so ga 7. 9. 1635 umorili »madžarski protestanti«, kalvinci iz Prekmurja, kar je v slovenskem zgodovinopisju premalo znano.

V radgonskem samostanu je bilo 26 celic in 4 bolniške sobe. Od leta 1649 do 1743 so tod izmenično bivale skupine študentov filozofije in teologije. Dejavnost samostana je bila zelo razgibana za nemško in slovensko govoreče prebivalstvo. Pridigali so v nemškem in slovenskem jeziku, v samostanski in tudi župnijski cerkvi. Zelo veliko so spovedovali. P. Egidij iz Gradca navaja, da so 1724. ob 40-urnem češčenju, ko se je v samostanu zbralo okoli 60 patrov kapitularejev, v treh dneh spovedali okoli 14.000 vernikov. Sicer pa zgodovinski viri pravijo, da je njihova misijonska dejavnost segala daleč na območje Ogrske, v Prekmurje, kjer so živeli Slovenci, in vse do Bratislave. V Radgoni, podobno kot v Škofji Loki in Ljubljani, so imeli tudi pasijonske procesije.

Radgonski kapucini imajo kar nekaj posebnosti. V radgonskem samostanu je Mariborčan p. Bernard Apostel leta 1757 napisal *Enchiridion Slavis infirmis assistentium* (Priročnik za tiste, ki strežejo slovenskim bolnikom) in leta 1760 nemško-slovenski slovar z naslovom *Dictionarium Germanico-Slavonicum*.¹¹ Oba rokopisa hrani Univerzitetna knjižnica Maribor. Kot posebnost omenimo, da so radgonski kapucini imeli v svoji samostanski knjižnici tudi Dalmatinovo *Biblijo*, ki je danes v knjižnici kapucinskega samostana v Varaždinu, kamor je najbrž prišla po razpustu samostana leta 1816 in doslej še ni bila pripisana ohranjenim izvodom Dalmatinove *Biblije*.¹²

V Radgoni, podobno kot drugod, so kapucini v času kuge, leta 1680, stregli kužnim bolnikom in ob strežbi je umrlo sedem kapucinov (1. p. Janez Pavel iz Gradca (7. septembra), ki je s pridigo tolažil in delil zakramente kužnim bolnikom; 2. p. Arhangel iz Judenburga (8. septembra), gvardijan, pridigar in delivec

⁹ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 17–18; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 26–27; Škafar: *Knjige in knjižnica v nekdanjem kapucinskem samostanu v Mariboru*, str. 62–92.

¹⁰ *Mortuarium, Provinciae Styriae OFM Cap*; Silvestro: *Annales Ord. Min. Cap.*, str. 134; Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 32; Škafar: *Prispevek radgonskih kapucinov k ohranjanju slovenščine v 17. in 18. stoletju*, str. 29.

¹¹ Škafar: *Prispevek radgonskih kapucinov k ohranjanju slovenščine v 17. in 18. stoletju*, str. 37–44.

¹² Prav tam, str. 44–46.

zakramentov; 3. p. Pavlin iz Frohnleitna (8. septembra), delivec zakramentov; 4. brat Vital iz Budjejevic v strežbi kužnim bolnikom (11. septembra); 5. brat German iz Reichramminga (21. septembra) ob strežbi bolnikom; 6. p. Arzenij iz Vitanja (22. septembra), pridigar in delivec zakramentov in 7. brat Jakob iz Haaga (iz Oseka pri Arvežu) (12. oktobra) v strežbi bolnikom).¹³

9. Ptuj

Ptujski meščani so 1615. povabili kapucine, naj se naselijo v njihovem mestu. S prvotno lokacijo niso bili zadovoljni in so zato 22. 7. 1623 položili temeljni kamen za gradnjo samostana in cerkve zunaj mestnega obzidja na zemljišču, ki jim ga je podaril knez Eggenberg. Dne 29. 6. 1630 je sekovski škof Eberlein posvetil novo cerkev sv. Frančišku Asiškemu. Po požaru leta 1705 so s podporo nekaj plemiških rodbin, predvsem grofov Leslie, samostan in cerkev obnovili. Samostan je imel 27 celic in 5 bolniških sob, krajši čas je bil noviciatska hiša, sicer pa od 1649 do 1782 z nekaj presledki hiša za študij filozofije. Dejavnost samostana je bila naravnana na spovedovanje v nemškem in slovenskem jeziku in na pridiganje v mestni župnijski cerkvi in okoliških župnijah. Samostan je bil odpravljen leta 1786.¹⁴

10. Zagreb

Leta 1615 so v mesto povabili kapucine. Temeljni kamen je 5. maja 1618 blagoslovil škof Peter Domitrović, cerkev pa je 1. 8. 1631 Mariji Brezmadežni posvetil škof Franc Ergelski Hasnović. Samostan je imel 25 celic in 4 bolniške sobe. Med letoma 1658 in 1782 je tu večkrat potekal študij filozofije. Ambrozij Redeskini, Ajdovčan, je v zagrebškem samostanu, kjer je poučeval filozofijo, napisal filozofski priročnik *Institutiones universae Philosophiae Recentioris, usibus discipulorum accommodatae* (1778) (Sodnik 1971, 63), kjer je nakazal problemsko pot iz skotizma v Boškovičev atomski dinamizem (Sodnik 1971, 63). Razen spovedovanja in pridiganja viri ne omenjajo druge dejavnosti. Leta 1788 je bil samostan razpuščen.¹⁵

11. Trst (Trieste)

V Trst so kapucini prišli leta 1617. Temeljni kamen je položil tržaški škof Ursino de Bertis († 1620), cerkev pa je sv. Apolinaru 24. 4. 1623 posvetil škof Rinaldo Scarlichi. Samostan je štel 23 celic in 3 bolniške sobe. Poleg rednega pridiganja v domači cerkvi so patri v adventu in postu redno pridigali italijansko v stolnici, vsakokratni kapitelj pa je moral poskrbeti, da so v Trstu bivali tudi slovenski pridigarji, ki so redno pridigali slovensko v cerkvi »Matere Božje ob morju«, pogosto pa tudi v okoliških vaseh. Samostan je 1785. ukinil Jožef II.¹⁶

¹³ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 18; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 27; Škafar: *Prispevek radgonskih kapucinov k ohranjanju slovenščine v 17. in 18. stoletju*, str. 17–51.

¹⁴ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 19; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 27; Škafar: *Nekdanji kapucinski samostan na Ptuj (1615–1786)*, str. 267–287.

¹⁵ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 18–19; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 28.

¹⁶ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 19; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 28–29.

12. Krmin (Cormons)

Temeljni kamen za samostan in cerkev so položili 25. 5. 1624, cerkev pa je lavretanski Materei božji 9. 10. 1628 posvetil tržaški škof Rinaldo Scarlichi. Samostan je imel 18 celic in 3 bolniške sobe. Patri so veliko, predvsem v adventu in postu, pridigali v mestu in okoliških cerkvah.¹⁷

13 Beljak (Villach)

Mestni svet se je 1627. obrnil na kapucine, da bi se naselili v Beljaku in v teh krajih spet utrdili katoliško vero. Cerkvenopravno je to področje spadalo pod ljubljansko škofijo, svetni gospodje pa so bili bamberski škofje. Temeljni kamen je 8. 9. 1629 položil ljubljanski prošt Gašper Bobek. Cerkev je Mariji, Materi usmiljenja posvetil 15. 8. 1633 tržaški škof Pompej Coronini. Samostan je imel 18 celic in 4 bolniške sobe. Patri so redno vsako nedeljo in praznik pridigali v mestni župnijski cerkvi, v postnem času trikrat na teden, navadno ob številni udeležbi vernikov. V domači cerkvi so veliko spovedovali, predvsem pred veliko nočjo. Pogosto so pomagali s pridiganjem in spovedovanjem v okoliških župnijah. Samostan je leta 1786 pogorel, zato so se kapucini naselili v minoritskem samostanu, toda že naslednje leto so morali zapustiti Beljak.¹⁸

14. Wolfsberg (Volšperk) na Koroškem

Temeljni kamen je 17. 9. 1634 blagoslovil šentpavelski opat Hieronim kot delegat salzburškega nadškofa. Cerkev je lavantinski škof Leonhard Götz posvetil Mariji Vnebovzeti 18. 4. 1638. Samostan je imel 21 celic in 4 bolniške sobe. Patri so vsako nedeljo in praznik pridigali v mestni župnijski cerkvi, v postnem času pa tudi med tednom enkrat v domači cerkvi in dvakrat v župnijski. V samostanu so vsako leto spovedali nad 40.000 vernikov. Pomagali so tudi v okoliških župnijah. Samostan je preživel jožefinske reforme.¹⁹

15. Sv. Križ na Vipavskem (Heiligenkreuz, Santa Croce)

Na željo kriških prebivalcev in okoličanov so se kapucini naselili pri Sv. Križu na Vipavskem. Temeljni kamen je 13. 12. 1637 blagoslovil krminski župnik in arhidiakon Luka Delmestri. Cerkev je 20. septembra 1643 sv. Francišku posvetil ljubljanski pomožni škof Mihael Kumar pl. Kumberg. Samostan je imel 17 celic in 3 bolniške sobe. Pri Sv. Križu so patri veliko pridigali in spovedovali doma in v daljni okolici prav do Idrije in Postojne, kamor so hodili pridigati po stalnem dogovoru sedemnajstkrat na leto. Samostan je preživel jožefinske reforme.²⁰

¹⁷ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 20–21; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 29.

¹⁸ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 21; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 29.

¹⁹ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 21; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 29.

²⁰ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 21–22; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 29; Kralj: *Kapucinski samostan s cerkvijo v Vipavskem Križu*.

16. Leibnitz (Lipnica)

Na željo meščanov in sekovskega škofa Altringena so se kapucini 1634. odločili, da se naselijo v Lipnici. Sekovski škof Marko von Altringen je 10. 7. 1639 blagoslovil temeljni kamen, 10. 5. 1643 pa je cerkev posvetil sv. Andreju apostolu. Samostan je imel 14 celic in 7 sobic za bolnike oziroma popotnike. Dva patra sta v domači cerkvi pridigala ob nedeljah in praznikih, v postu tudi med tednom. Redno so hodili pridigat in spovedovat v deset okoliških župnij. V domači cerkvi so vsako leto spovedali okrog 40.000 vernikov. Samostan je ohranjen do danes.²¹

17. Krško

Meščani so sami prosili kapucine, naj se naselijo pri njih: drugih redovnikov ni bilo v bližini, župniki s svojimi pomočniki pa niso zmogli vsega dušnopastirskega dela, predvsem ne spovedovanja. Temeljni kamen je 3. 6. 1640 blagoslovil novomeški prošt Nikolaj Mrav, po štirih letih gradnje pa je cerkev 11. 9. 1644 Mariji Brezmadežni posvetil kot oglejski vikar pičenski škof Anton Marenzi. Samostan je imel prvotno 18 celic. Patri so od začetka samostana do 1695. pridigali predvsem v mestni cerkvi, poslej pa redno v domači in po dogovoru v mestni, veliko pa tudi v okoliških cerkvah. Samostan je preživel jožefinske reforme.²²

18. Kranj (Krainburg)

Meščani so prosili kapucine, naj se pri njih za stalno naselijo zaradi pomanjkanja duhovščine v mestu. Temeljni kamen je pred zgornjimi mestnimi vrati 5. avgusta 1640 položil ljubljanski pomožni škof Mihael Kumera pl. Kumberg, 29. 9. 1644 pa je cerkev nadangelu Mihaelu posvetil ljubljanski škof Oton Friderik Puchheim. V samostanu je bilo 19 celic. Ob nedeljah in praznikih so patri redno pridigali slovensko v domači in župnijski cerkvi v Kranju in širši okolici, še več pa pomagali v postnem času. Z jožefinskimi reformami je 1786. samostan bil razpuščen.²³

19. Tamsweg

Leta 1634 so v kraju postavili manjši hospic tirolski kapucini. Ker je zanje bil težje dostopen, so ga 1643. izročili Štajerski provinci. V naslednjih letih so tu zgradili samostan z 18 celicami in cerkvico, ki jo je lavretanski Materi Božji 7. 7. 1647 posvetil krški (Gurk) škof Frančišek Lodron. Pozneje so zgradili večjo cerkev, ki jo je septembra 1673 posvetil salzburški nadškof Maksimilijan Gandolf Kuenburg sv. Bonaventuri. Kapucini so ob nedeljah in praznikih redno pridigali v mestni župnijski cerkvi in pogosto tudi v okoliških župnijah. Ta samostan je bil prvi v Štajerski provinci, ki je bil zaradi jožefinskih reform ukinjen že leta 1781.²⁴

²¹ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 22; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 30–31.

²² Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 22; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 31; Kralj: *Kapucinski samostan s cerkvijo v Krškem*.

²³ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 14, 22–23; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 31–32.

²⁴ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 23; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 32.

20. Murau

Temeljni kamen je 4. 7. 1645 položil opat Benedikt iz benediktinskega samostana Šentlambert (St. Lambrecht), cerkev pa je Sv. trojici 26. 4. 1648 posvetil sekovski škof Marko von Altringen. Samostan je imel 20 celic. Prvotno so patri pridigali v župnijski cerkvi, pozneje pa predvsem v domači. Samostan je preživel jožefinske reforme.²⁵

21. Celovec (Klagenfurt)

Leta 1644 je mestni svet povabil v Celovec, kjer so že bili jezuiti, še kapucine. Temeljni kamen je 15. 7. 1646 blagoslovil šentpavelski opat Pavel, 3. 10. 1649 pa je cerkev Brezmadežni posvetil krški škof Frančišek Lodron. Samostan je imel 29 celic. Vsako nedeljo in praznik sta pridigala dva pridigarja v župnijski cerkvi, v postnem času pa tudi trikrat med tednom. Spovedovanja so imeli v domači cerkvi toliko, da večkrat tudi deset spovednikov ni bilo kos vsemu delu.²⁶

22. Graz extra muros (Gradec), samostan sv. Janeza Krstnika

Temeljni kamen za drugi graški samostan je 29. 8. 1648 v novem graškem naselju blagoslovil sekovski škof Marko von Altringen, cerkev pa je isti škof posvetil sv. Janezu Krstniku 27. 8. 1651. Patri so bili redni pridigarji v domači in križniški cerkvi, pogosto pa tudi v sosednjih župnijah. Leta 1786 so jožefinske reforme to hišo razpustile.²⁷

23. Gradišče ob Soči (Gradisca)

Temeljni kamen je 30. 10. 1650 blagoslovil krminski župnik in arhidiakon Luka Delmestri. Cerkev je Brezmadežni 9. 8. 1654 posvetil pičenski škof Franc Maksimilijan Vaccano. Samostan, ki je imel 16 celic, je bil razpuščen v času jožefinskih reform leta 1785. Patri so se posvečali pridiganju in spovedovanju v domači cerkvi in okoliških župnijah.²⁸

24. Hartberg

Temeljni kamen je 14. 6. 1654 položil prošt regularnih kanonikov v Vora-u Matija Singer, cerkev pa je 4. 7. 1658 Mariji Vnebovzeti posvetil sekovski škof Marko von Altringen. Samostan je imel 17 celic. Podobno kot drugod so patri pridigali in spovedovali v domači in okoliških župnijskih cerkvah.²⁹

²⁵ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 23; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 32.

²⁶ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 23-24; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 32-33.

²⁷ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 24; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 33.

²⁸ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 24; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 33.

²⁹ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 24-25; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 33.

25. Mureck (Cmurek)

Temeljni kamen je 3. 5. 1667 blagoslovil sekovski škof Maksimilijan Gandolph Kuenburg, cerkev pa je Mariji Brezmadežni 1. 5. 1672 posvetil sekovski škof Venceslav Viljem von Hofkirchen. V samostanu je bilo 22 celic. Patri so v domači cerkvi pridigali ob nedeljah in praznikih dopoldne, v postnem času tudi popoldne. Bili so redni pridigarji v župnijski cerkvi. Veliko so spovedovali, tudi Slovence iz okoliških vasi. Leta 1788 je bil samostan razpuščen.³⁰

26. Novo mesto

Temeljni kamen je 11. 6. 1658 blagoslovil novomeški prošt Stemberg, cerkev pa je sv. Jožefu posvetil senjski škof Ivan Smoljanović 4. 9. 1672. V samostanu je bilo 22 celic in 4 bolniške sobe. V samostanski cerkvi so patri pridigali le ob posebnih priložnostih, redno pa so od prihoda v Novo mesto do ukinitve samostana 1786 (razen s kratkimi presledki) vsako nedeljo in ob praznikih pridigali v proštijijski cerkvi in velikokrat tudi v okoliških župnijah.³¹

27. Leoben

Začetek tega samostana je tesno povezan z odmevnim poslanstvom slovitoga kapucina p. Marka iz Aviana, ki je kot poslanec papeža Klemena XI. deloval na Dunaju, ko so ga leta 1683 oblegali Turki. Sekovski škof Rudolf Jožef Thun je 11. 11. 1690 blagoslovil temeljni kamen, 7. 9. 1692 pa posvetil cerkev sv. Antonu Padovanskemu. Patri so pridigali redno v primestni župnijski cerkvi in drugih cerkvah, kamor so jih povabili, v domači pa le v postnem času. Leta 1816 je bil samostan razpuščen.³²

28. Varaždin

Zagrebski škof Štefan Seliščević je 25. 4. 1701 blagoslovil temeljni kamen za samostan, cerkev pa je posvetil Sv. trojici 14. 7. 1706 zagrebski škof Martin Brajković. Samostan je imel 27 celic in 4 bolniške sobe. Ob nedeljah in praznikih so patri redno pridigali v mestni župnijski cerkvi, v postnem času tudi v samostanski. Pogosto so pomagali v župnijah, doma pa predvsem spovedovali. Samostan je preživel jožefinske reforme.³³

29. Knittelfeld

Temeljni kamen je bil blagoslovljen 1. 11. 1705, cerkev pa je 1. 9. 1709 Materi Božji posvetil sekovski škof Franc Anton Wagensberg. V samostanu je

³⁰ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 25; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 33–34.

³¹ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 25; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 34; Benedik: *Kapucini v Novem mestu*, str. 195–216.

³² Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 25–26; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 34.

³³ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 27; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 34–35; Kemiveš, *Dolazak kapucina u Varaždin i znameniti kapucini tijekom 300 godina varaždinskog samostana*, str. 123–146.

bilo 20 celic. Dejavnost je bila usmerjena na pridiganje in spovedovanje v domači in okoliških cerkvah. Samostan je preživel jožefinske reforme.³⁴

30. Škofja Loka

Temeljni kamen je 28. 4. 1707 položil gorenjski arhidiakon Janez Andrej Flachenfeld ob navzočnosti glavarja loškega gospostva barona Haldna in velike množice vernikov. S pooblastilom patriarha Dionizija Delfina jo je 22. 6. 1713 posvetil sv. Ani ljubljanski škof Franc Karel Kaunitz. Samostan je prvotno imel 18 celic, pozneje pa so uredili še štiri. Patri so veliko pomagali pri dušnem pastirstvu krajevnemu župniku in v okoliških župnijah. V domači cerkvi so predvsem veliko spovedovali. V škofjeloškem samostanu je nastal Škofjeloški pasijon, najstarejše ohranjeno dramsko besedilo v slovenskem jeziku.³⁵

31. Schwanberg

Kapucini so prišli v Schwanberg leta 1706, 8. 7. 1714 pa je lavantinski škof Filip Karel Fürstenberg posvetil novo cerkev angelom varuhom. Patri so pridigali v domači in okoliških cerkvah, doma pa predvsem veliko spovedovali. V treh dneh 40-urnega češčenja se je pri njih zvrstilo tudi do 8000 vernikov. Samostan je preživel jožefinske reforme.³⁶

32. Karlobag

Senjski škof Adam Ratkai je temeljni kamen blagoslovil 26. julija 1710, cerkev pa je 27. 5. 1714 posvetil sv. Jožefu. Patri so pastoralno delovali v mestu in obširnem velebitskem pogorju ter Liki. Da bi olajšali misijonsko delo, so 1721. zgradili še majhen hospic v Kaniži blizu Gospića. Samostan je bil leta 1783 pridružen hrvaški kapucinski kustodiji.³⁷

33. Irdning

Kapucini so prišli v Irdning 27. 4. 1711, cerkev pa je 7. 2. 1718 sekovski škof Jožef Dominik Lamberg posvetil sv. Jožefu. Samostan je imel 20 celic. Patri so veliko spovedovali in pridigali v domači cerkvi, večkrat so tudi pri vseh župnijskih opravilih nadomeščali odsotnega župnika in kaplana. Samostan je preživel jožefinske reforme.³⁸

³⁴ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 27; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 35.

³⁵ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 27–30; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 35–36; Benedik: *Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Ane*, str. 7–77.

³⁶ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 30–31; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 36.

³⁷ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 31; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 36; Bašnec: *Dolazak i misijska djelatnost kapucina u Lici i Krbavi nakon oslobođenja od Turaka 1689*, str. 19–67.

³⁸ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 31; Benedik: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih*, str. 36.

34. Hospic Kaniža v Liki

Hospic v Kaniži pri Gospiću v Liki je nastal na ozemlju, ki ga je kapucinom daroval Ivan Čanić leta 1720. Že naslednje leto je bil zgrajen hospic, ki je spadal pod karlobaški samostan. Kapucini so ostali v Kaniži do leta 1789, ko je umrl zadnji kaniški kapucin.³⁹

Študij v redu in provinci

Na razvoj študija v kapucinskem redu so vplivali odloki Tridentinskega koncila, na katerem je sodelovalo osem kapucinov teologov. Že leta 1564, ko je Pij IV. potrdil koncilске odloke, je generalni kapitelj določil, naj bo v vsaki provinci nekaj samostanov namenjenih za študijske hiše, kjer bodo kleriki študirali »*pozitivno gramatiko in Sveto pismo*«. Leta 1575 so poleg »*pozitivne gramatike in Svetega pisma*« (latinščina, poganski in krščanski klasiki, Sveto pismo) v redni študij vključili tudi »*sveto sholastično teologijo*«, »*logiko in filozofijo*«, ki naj bi pripomogle k boljšemu spoznavanju sholastične teologije in Svetega pisma. Tisti bratje, ki so končali študij, kot so ga konstitucije predpisovale, so pozneje lahko postali pridigarji, concionatores (za to službo je vsakega posameznika na osnovi provincialovega poročila o uspešno opravljenem študiju potrdil vrhovni predstojnik reda), drugi, ki so študirali tri leta zgolj moralno teologijo, so lahko opravljali službo spovednika (*confessarius*), tretji so postali sacerdotes *simplices*. Leta 1596 je generalni kapitelj določil, da mora vsak kandidat za duhovništvo opraviti izpit iz gramatike, preden se sme lotiti študija logike, definatorij pa mora opraviti skrutinij »*de vita et moribus*« kandidata; ti skrutiniji so se ponavljali vsako leto med študijem filozofije in pozitivna mnenja skrutinijev so bila pogoj za vstop v študij teologije. Leta 1643 je bilo določeno, da traja študij logike in filozofije tri leta, študij teologije pa štiri leta. Tako je bilo tudi v Štajerski provinci. Leta 1661 je provinca imela 84 pridigarjev in 117 spovednikov; 1700. je bilo 230 pridigarjev in 106 spovednikov, 1755. pa 433 pridigarjev in 70 spovednikov.

Zaradi majhnih samostanov velika Štajerska provinca, kar je sicer bila tudi značilnost kapucinskega reda, ni imela študija le v enem samostanu, marveč so patri lektorji uvajali kandidate za duhovništvo v filozofijo in teologijo v različnih samostanih. Zato je bilo tudi več študijskih samostanov. Leta 1608, to je v prvem letu svojega obstoja, je provinca imela 6 študentov, ki so se pripravljali na duhovništvo, leta 1613 jih je bilo 18, leta 1618 že 20. Prvi študijski samostan je bil v Gradcu pri Sv. Antonu, drugi pa verjetno v Ljubljani, pozneje v Radgoni, Mariboru, na Ptuju in drugod. Na zgoraj opisani način je potekal študij kapucinskih kandidatov za duhovništvo do leta 1784, ko je vlada na Dunaju določila, da morajo vsi študentje obiskovati »*publicas scholas juxta drecretum Caesareum*«. ⁴⁰

Pridigarska in druga pastoralna dejavnost

Od vsega začetka je bila glavna dejavnost kapucinov oznanjevanje. Pridigali so v svojih samostanskih, še več pa v drugih cerkvah kot redni nedeljski, praznični ali priložnostni pridigarji. Prav pridige so bile redna oblika pastoralne dejavnosti, čeprav pridigarske službe niso opravljali vsi kapucinski

³⁹ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 31; Benedik: Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih, str. 53–65.

⁴⁰ *Liber functionum capitularium*, str. 243; Benedik: Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih, str. 36–46.

duhovniki, temveč le tisti, ki so opravili celoten teološki študij, ga zaključili s sklepnim izpitom in za pridiganje dobili dovoljenje (licenco) vrhovnega predstojnika reda. Glede na kraj in čas pridige so se delili na nedeljske, praznične in postne pridigarje. Nedeljski pridigar je bil najbolj zaposlen, zato so ga navadno imenovali kar redni pridigar; pridigal je vse nedelje v letu. Postni pridigar je za postni čas moral pripraviti 15 pridig. Tako je v vsakem samostanu poleg službe gvardijana in vikarja bila tudi stalna služba rednega pridigarja (concionator ordinarius) in prazničnega pridigarja (concionator festivus). Ta dva sta imela po samostanskem redu ustaljen razpored pridig za domačo in ponekod za mestno župnijsko cerkev. Drugi patri pridigarji (concionatores) so bili na razpolago za pomoč v okoliških župnijah, ki je v nekaterih primerih bila kar stalno določena, v drugih pa so se sproti dogovarjali glede na potrebe v župnijah.

Kapucini so bili tudi pravi ljudski spovedniki, čeprav na začetku niso redno spovedovali. Provincijski kapitelj Štajerske province, ki je imel zasedanje maja 1658 v Ljubljani, je določil, da je spovedovanje prav tako kot pridiganje vsesplošna dušnopastirska dejavnost. Tako so oznanjevanju Božje besede pridružili podeljevanje zakramenta sprave. Oboje jih je povsod, v mestu in na deželi, povezovalo z vsemi sloji z vsemi sloji prebivalstva v naših deželah.

Med drugimi pastoralnimi dejavnostmi viri najpogosteje omenjajo obiskovanje in strežbo bolnikom, še posebej v času kužnih epidemij, kar je že omenjeno v opisu samostana v Radgoni. Provincijska knjiga mrtvih (Mortuarium) našteva kar 26 patrov in bratov, ki so ob strežbi in delitvi zakramentov tudi sami umrli zaradi bolezni. Podobno kot je Alessandro Manzoni v *I Promessi sposi* ovekovečil milanske kapucine pri strežbi okuženim bolnikom, bi lahko ovekovečili tudi kapucine Štajerske province.

Samostanske kapucinske kronike govorijo tudi o različnih ljudskih pobožnostih, ki so jih gojili kapucini. V vseh samostanih so uvedli devetdnevno pred praznikom Brezmadežen, uvedli so 40-urno češčenje Najsvetejšega, redne mesečne molitve za rajne in še drugo. Značilna poteza kapucinske duhovnosti, premišljevanje Kristusovega trpljenja, je dobila svojevrsten izraz v pasijonskih procesijah, ki so jih prirejali v Ljubljani, Radgoni in Škofji Loki, kjer je ohranjeno najstarejše slovensko dramsko besedilo, ki ga je napisal p. Romuald iz Štandreža pri Gorici.

Kapucini iz Štajerske province so tudi odhajali v misijonske dežele. Znan misijonar v Kongu je p. Anton Zucchelli iz Gradišča ob Soči (1697–1702), ki je opisal svoje delovanje v italijanščini: *Relazione del viaggio e missione del Congo nell’Etiopia interiore occidentale*, Venetiis a 1712. Prevod je izšel tudi v nemščini: *Der geistige Robinson* (Ehrfurt 1723) in *Merkwürdige Mission und Reisebeschreibung* (Frankfurt 1715 in 1794). V Moskvi je misijonaril p. Fabijan iz Ljubljane (1732–1736). V Gruziji je bil apostolski prefekt p. Dominik iz Trsta († 1781), p. Avrelj iz Gorice (Simon Zanutič) je bil tudi v Tiflisu (v Gruziji) († 1832). P. Friderik iz Ivnika (Eibiswald), ki je misijonaril prav tako v Gruziji, je po 14 mesecih umazane ječe umrl v Alkalziki med strežbo kužnim bolnikom leta 1770. V Braziliji sta misijonarila p. Marcel in p. Franc Marija iz Gradišča ob Soči.⁴¹

Kapucini pisatelji

Pridigarska dejavnost kapucinov Štajerske province je najbrž pridigarje spodbujala k zapisovanju pridig, zato so številni rokopisi odhranjeni do danes. Ker so bili člani štajerske province različnih narodnosti, so tudi pisali v različnih jezikih: nemščini, italijanščini, hrvaščini in slovenščini.

V nemščini so pisali p. Alfonz Zusmerhusanus († 1659), Marijan iz Gradca

⁴¹ Kocjan: *Origo et vicissitudines Almae Ord*, str. 48–53.

(† 1694), p. Amandus iz Gradca († 1700), Emilijan iz Gradca († 1726), Krištof iz Gradca (1735) in drugi.

Med hrvaškimi pisatelji zaslužita omembo p. Štefan iz Zagreba (Matija Marković, 1669–1742) in p. Gregor iz Vinice v Beli krajini (Jurij Maljevec, 1734–1812).

V slovenščini so pisali p. Janez Svetokriški (Tobija Lionelli, 1647–1714), p. Hipolit iz Novega mesta (Janez Adam Gaiger, 1667–1722), p. Rogerij iz Ljubljane (Mihael Krammer, 1667–1728), p. Romuald iz Štandreža (Lovrenc Marušič, 1676–1748),⁴² p. Angelik iz Kranja (Janez Vizintin, 1735–1790) (Kocjan 1908, 53–63). Mariborčan P. Bernard Apostel je 1757. napisal *Enchiridion Slavis infirmis assistentium* (Priročnik za tiste, ki strežejo slovenskim bolnikom) in leta 1760 nemško-slovenski slovar z naslovom *Dictionarium Germanico-Slavonicum*, katerih rokopis hrani Univerzitetna knjižnica Maribor. Pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti so izšle faksimilne izdaje pridig Janeza Svetokriškega⁴³ (1997–1998) in Rogerija iz Ljubljane⁴⁴ (2001), ki jih je omogočila Fundacija dr. Bruna Breschija.

Sklep

Samostani Štajerske kapucinske province, ki jih je bilo v 18. stoletju 33, so bili izjemen dejavnik povezovanja geografskih prostorov, saj so njihovi člani pripadali petim jezikovnim območjem: nemškemu, slovenskemu, hrvaškemu, furlanskemu in italijanskemu, kar je sicer bilo v tistem času samo ob sebi umljivo, saj so bili vsi samostani v isti državi, v habsburški monarhiji, toda kapucini so se zavedali svoje jezikovne pripadnosti, saj so nam v štirih živih jezikih (nemškem, slovenskem, hrvaškem in italijanskem) zapustili dragocene literarne stvaritve. Bratje so pogosto menjavali samostane v provinci, saj je znano za vse manjše brate, da nimajo »stabilitas loci«, kot imajo to meniški redovi. To naj ponazorim z radgonskim Nemcem, p. Erhardom Francem Ksaverjem Kuglmayrjem (1714–1798), ki je postal vrhovni predstojnik kapucinskega reda in umrl v Rimu v sluhu svetosti. Rodil se je 1714 v nemški meščanski družini in kot 17-letnik stopil h kapucinom, ki jih je spoznal kot dvojezično (nemško in slovensko) govoreče in delujoče v radgonskem kapucinskem samostanu. Leta 1745 je bil lektor filozofije v kapucinskem samostanu v Krškem, po štirih (leta 1749) lektor teologije v Gradcu, tri leta pozneje gvardijan (samostanski predstojnik) v Mariboru, kjer

⁴² Škofjeloški pasijon p. Romualda Marušiča, ki je bil leta 2016 vpisan v UNESCOV reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine, je zelo znan v zadnjem času po uprizoritvah v Škofji Loki in tudi z znanstvenim ovrednotenjem (prim. Oče Romuald, Škofjeloški pasijon, preprosta fonetična transkripcija s prevodom neslovenskih delov, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1999, strani 244; Oče Romuald, Škofjeloški pasijon, znanstvenokritična izdaja, uredil Matija Ogrin, SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, MD, Celje – Ljubljana 2009, strani 429).

⁴³ Joannis Baptista a Santa Croce, *Sacrum Promptvarivm*, Pars prima, Venetiis, Anno M.DC.XCI.; Pars secvnda, Venetiis, Anno M.DC.XCI.; Pars tertia, Labaci, Anno M.DC.XCVI.; Pars quarta, Labaci, Anno M.D.CC.; Pars quinta, Labaci, Anno M.DCC.VII. 22.–24. aprila 1999 je bil v Vipavskem Križu simpozij o Janezu Svetokriškem, ki ga je organiziral Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Ta je tudi izdal predavanja v zborniku: SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, *Zbornik o Janezu Svetokriškem*, Ljubljana 2000, strani 527. Fundacija dr. Bruna Breschija je tudi omogočila izdajo Slovarja jezika Janeza Svetokriškega: Marko Snoj, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*, Prva knjiga, A–O, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana 2006, strani 711; Druga knjiga, P–Ž, Ljubljana 2006, strani 710.

⁴⁴ Rogerius a Labacensis, *Palmarium Empyreum, seu Conciones de Sanctis totius anni*, Pars I., Clagenfurti M.DCC.XXXI.; Pars II., Labaci M.DCC.XLIII. Ob tej priložnosti je Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU izdal *Palmarium Empyreum, Spemne študije*, Založila Fundacija dr. Bruna Breschija, Ljubljana 2001, stran 112.

je ostal tri leta, ko je bil 1755 izvoljen za provinciala velike Štajerske kapucinske province, ki je takrat štela 774 redovnikov. Leta 1761 je bil drugič izvoljen za provinciala in leto zatem za vrhovnega svetovalca (generalnega definitorja) kapucinskega reda v Rimu. Ko mu je potekel mandat generalnega definitorja, je bil leta 1768 izvoljen za generalnega prokuratorja in pozneje dvakrat za vrhovnega predstojnika (generalnega ministra) kapucinskega reda, kar je bil v letih 1775-1789.

Omenimo še blaženega p. Marka iz Aviana (1631-1699), ki je obiskoval jezuitsko gimnazijo v Gorici, se odločil za kapucine v Kopru, pridigal v ljubljanski stolnici. Počiva v kapucinski cerkvi na Dunaju in je 12. 9. 1683 na Kahlenbergu maševal pred odločilno obrambno bitko krščanske vojske pred napadom Turkov na Dunaj.

Četudi je sv. Lovrenc Brindiški, ki ima zasluge za prihod kapucinov na Slovensko, razglašen za cerkvenega učitelja in kljub temu da je ohranjeno najstarejše slovensko dramsko besedilo, ki ga je napisal kapucin p. Romuald iz Štandreža in da literarni zgodovinarji zelo pozitivno vrednotijo baročne pridige Janeza Svetokriškega (Tobija Lionelli, 1647-1714) in p. Rogerija iz Ljubljane (Mihael Krammer, 1667-1728), so kapucini bili predvsem priljubljeni ljudski pridigarji, ali kot pravijo Italijani, »frati del popolo«, ljudski (bratje) redovniki. Kot je zapisal Matej Slekovec: »/.../ postali so ljubljenci preprostega ljudstva«. Želeli so biti blizu malega človeka, redovniki med preprostim ljudstvom, in to jim je v veliki meri uspevalo. Tako so bili pri kapucinih dobrodošli prav vsi verniki, podeželani in meščani, preprosti in izobraženi. Kapucini so tudi na jezikovno mešanih območjih uspešno povezovali tako pastoralno kot tudi druge dejavnosti; omenimo le v času kuge strežbo okuženih bolnikov in delitev zakramentov.

VIRI IN LITERATURA

LITERATURA

Aegidius, Graecensis: Ingressus ad relationes in commissioni de origine, fundatione, statu et adjacentibus, omnium, ac singulorum conventuum fratrum minorum capucinatorum provinciae Styriae, datas ad Reumum P. Procuratorum Generalem Ordinis in Curia Romana. Anno Domini M.DCC.XX.VI. *Acta Ecclesiarica Sloveniae. Acta ecclesiastica Sloveniae* 16, str. 319–426.

Bašneć, Nikola: Dolazak i misijska djelatnost kapucina u Lici i Krbavi nakon oslobođenja od Turaka 1689. *Franjevci kapucini u Karlobagu 1713–2013*. Zagreb-Karlobag 2014, str. 19–67.

Benedik, Metod: *Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Cecilije Celje*. MD: Celje, 2014.

Benedik, Metod: Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. *Acta ecclesiastica Sloveniae* 16, str. 9–64.

Benedik, Metod: Kapucini v Novem mestu. V: *Zgodovinski časopis*, (1994), št. 2, str. 195–216.

Benedik, Metod: *Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Ane*, MD Celje, Škofja Loka, 2008.

Hyacinthus, Graecensis. 1654. Libelus fundationum, consecrationum, dierum, annorum, anniversariorum ecclesiarum capucinatorum provinciae Styriae, quae Anno MDCLIV Ab. ARP. Fratres Hyacintho Graecensi Ministro Provinciali ex diversis Archivis Provinciarum Austriae (kratica LIB), Venetae, et Styriae recepta, collecta, et hic inserta sunt, et successu temporis adjuncta adjugenda. *Acta Ecclesiarica Sloveniae. Acta ecclesiastica Sloveniae* 16, str. 275–317.

Kemiveš, Mirko: *Dolazak kapucina u Varaždin i znameniti kapucini tijekom 300 godina varaždinskog samostana. Radovi zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 12–13, Zagreb-Varaždin. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2001.

Kocjan, P. Otto a Labacož: 1909. *Origo et vicissitudines Almae Ord. Cap. Provinciae Styriae, Brevis historia Provinciae occasione ipsius tertii Centenarii cogesta 1608–1908*. V: *Schematismus F. F. Ordinis Minorum S. P. Franciscui Capuccinorum Almae Provinciae Styriae ineunte anno MCMVIII*, Goritiae.

Kralj, Angel in Škafar, Vinko: *Kapucinski samostan s cerkvijo v Krškem*, Kapucinski provincialat: Ljubljana, 1994.

Kralj, Franc, Kralj, Angel in Škafar, Vinko: *Kapucinski samostan s cerkvijo v Vipavskem Križu: 350-letnica samostanske cerkve*. Kapucinski provincialat. Ljubljana, 1993.

Liber functionum capitularium P. P. capuccinorum provinciae Styriae Immaculatae conceptionis beatissimae Virginis Mariae dedicatae. Ab anno 1647 (kratica LFC). *Acta Ecclesiarum Sloveniae. Acta ecclesiastica Sloveniae* 16, str. 85–273.

Martelanc, Tanja: *Kapucinska arhitektura v slovenskem etničnem prostoru do nastanka Ilirskih provinc*, doktorska disertacija, Filozofska fakulteta UM, Maribor, 2016.

Mortuarium, Provinciae Styriae OFM Cap, 1605–1830.

A Mediolano, Silvestro. 1737. *Annales Ord. Min. Cap. Appendicis ad tom. III.*, pars I, Mediolani.

Slekovec, Matej: *Škofija in nadduhovnija v Ptuji*, v Mariboru, 1889.

Sodnik, Alma: *Redeskini Ambrozij. Slovenski biografski leksikon*. III. Ljubljana, 1971.

Škafar, Vinko: *Hren ter kapucini in drugi redovi. V: Hrenov simpozij v Rimu*, Mohorjeva družba, Celje, 1998.

Škafar, Vinko: *Knjige in knjižnica v nekdanjem kapucinskem samostanu v Mariboru*. *Časopis za zgodovino in narodopisje* (1993), št. 1, str. 62–92.

Škafar, Vinko: *Nekdanji kapucinski samostan na Ptuju (1615–1786)*. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje* (2004), št. 2–3, str. 267–287.

Škafar, Vinko: *Prispevek radgonskih kapucinov k ohranjanju slovenščine v 17. in 18. stoletju*. *Zbornik soboškega muzeja*, Murska Sobota, 2003, str. 17–51.

SUMMARY

CAPUCHIN STYRIAN PROVINCE UNTIL JOSEPH II

In the 18th century, Capuchin Styrian province included 33 monasteries which were an exceptional factor in fostering integration of geographical spaces as their members belonged to five linguistic areas: German, Slovenian, Croatian, Friulian, and Italian which was self-evident at the time since all monasteries were situated in the Habsburg Monarchy. However, Capuchins were aware of their linguistic identity proven by their precious literary creations in four living languages (German, Slovenian, Croatian, and Italian). Friars Minor often changed monasteries as it is well known they do not adhere to *stabilitas loci* contrary to monastic orders. This can be demonstrated by German P. Erhard Franc Ksaver Kugelmayer from Radgona (1714–1798) who was appointed the Minister General of the Capuchin order and died in Rome in an odour of sanctity. Born in 1714 to German townfolk, he joined the Capuchins at the age of 17 and found them to be bilingual and operating in the Capuchin monastery in Radgona. In 1745, he was a philosophy lecturer in the Krško Capuchin monastery and four years later, in 1749, he lectured theology in Graz, whilst three years later he served as monastery guardian in Maribor where he stayed three years until 1755 when he was elected Provincial of the great Capuchin Styrian province that included 774 priests. In 1761, he was re-elected as Provincial and a year later he was elected supreme advisor (Definitor General) of the Capuchin order in Rome. When his term of office of Definitor General expired, he was elected Procurator General in 1768 and thereafter twice elected the Minister

General of Capuchin order, a position he held between 1775 and 1789. We must also mention the blessed f. Marko of Avian (1631-1699) who attended Jesuit gymnasium in Gorizia and later decided to join Capuchins in Koper (which is in present-day Slovenia), functioned as a preacher in Ljubljana monastery church, and performed mass on September 12th 1683 before the decisive defence battle of Christian army against Turkish attack on Vienna; he now rests in the Capuchin church in Vienna. Even though St. Lawrence of Brindisi who deserves credit for ensuring Capuchins' arrival in Slovenia and was declared a church teacher, and despite the oldest Slovene dramatic text was written by Romuald of Sant' Andrea, and that literary historians value the baroque sermons of John Baptist of Sveti Križ in Vipava (Tobia Lionelli, 1647-1714) and f. Roger of Ljubljana (Michael Krammer, 1667-1728), the Capuchin friars were primarily preachers of the people or, as the Italian like to say, *frati del popolo* – or to quote Matej Slekovec, they became »darlings of simple people« (Slekovec 1889, 90). They wanted to be close to the little people, friars among simple people and they were mostly successful in their endeavour. Capuchins welcomed everyone, all worshippers, townsfolk, and countryfolk, simple and educated. Also in mixed linguistic areas, Capuchin friars successfully linked pastoral and other activities; it should also be noted that they cared for the afflicted during the plague and administered sacraments.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 726:2-523.6:27-789.325"15/17"

Prejeto: 4. 10. 2017

Arhitektura kapucinskega reda znotraj meja redovnih provinc. Primer nekdanje Štajerske kapucinske province¹

TANJA MARTELANC

prof. nemškega jezika in umetnostne zgodovine, doktor zgodovinskih znanosti,
arhivist Pokrajinski arhiv v Novi Gorici
e-pošta: tanja.martelanc@pa-ng.si

Izveček

Kapucinsko umetnost je treba raziskovati znotraj provincijskih meja oz. v povezavi z matičnimi provincami, ki so dotično provinco v preteklosti ustanovile in vplivale tako na njeno redovno arhitekturo kot tudi na slikarstvo in kiparstvo. Za gradbeno dejavnost znotraj province so bili v 16., 17. in 18. stoletju po večini odgovorni kar kapucini sami, ki so v svojih vrstah poznali redovne arhitekte oz. gradbene nadzornike, v virih imenovane *fabricieri*. V svojih redovnih pravilih so zato zapisali, da mora vsaka provinca izbrati štiri brate, ki so dobri in pobožni. Ti so morali narediti ali potrditi načrt za vsako novogradnjo ali prezidavo, skrbno so morali bedeti nad celotno gradbeno dejavnostjo znotraj ene province, kar je v praksi za nekdanjo Štajersko kapucinsko provinco veljalo vse tja do druge polovice 18. stoletja, ko so gradbeno dejavnost največkrat pod taktirko gvardijanov prevzeli laični arhitekti in stavbeniki.

Abstract

ARCHITECTURE OF CAPUCHIN ORDER WITHIN THE BOUNDARIES
OF ORDERS' PROVINCES. THE EXAMPLE OF A FORMER
CAPUCIN STYRIAN PROVINCE

The research of Capuchin art must be pursued within provincial boundaries or rather in connection with mother provinces which had in the past established the province concerned, and thus affected its monastic architecture as well as painting and sculpture. In the 16th, the 17th, and the 18th centuries the responsibility for construction activities within province was assumed mostly by Capuchins who had monastic architects or construction work supervisors, known in sources as *fabricieri*. They wrote in

Ključne besede:

kapucinska arhitektura, redovni umetniki, redovni arhitekti, redovni nadzorniki, fabricieriji, Štajerska kapucinska provinca, slovenski kapucinski samostani

Key-words:

Capuchin architecture, monastic artists, monastic architects, monastic supervisors, fabricieri, Capuchin Styrian province, Slovene Capuchin monasteries

¹ Članek je povzetek glavnih ugotovitev o vlogi kapucinskih redovnih gradbenih nadzornikov doktorske disertacije avtorice; glej: Martelanc: *Kapucinska arhitektura*.

their monastical rules that every province must select four friars who are good and devout. These friars were required to prepare or endorse plans for every construction of new buildings or reconstructions and had to diligently exercise vigilance over the whole construction activity within one province. In practice such rules applied for the former Capuchin Styrian province up to the 2nd half of the 18th century, when construction activity was taken over by secular architects and construction engineers who were most frequently supervised by guardians.

Kapucinski umetniki znotraj in zunaj meja province

Provincia je kapucinom največkrat predstavljala prostor, v katerem so se gibali celotno redovno življenje. Le redki med njimi, večinoma tisti na pomembnejših mestih, so prestopili njene meje in bili dejavni tudi zunaj nje. Med njimi je bilo tudi nekaj kapucinskih umetnikov. Omenimo naj le slikarja Cosimo Piazza da Castelfranco oz. Paola Piazza, ki je na začetku 17. stoletja deloval na praškem dvoru Rudolfa II.² Večina – šlo je pretežno za manj pomembne ustvarjalce – pa se je za časa redovnega življenja omejila na domačo provinco in krožila od enega do drugega samostana, kjer se je pač pokazala potreba po njihovem znanju. Če so že prekoračili mejo, je bilo to največkrat v primeru, ko je matična provinca na nekem območju osnovala novo provinco in s pomočjo svojih umetnikov zgradila ter opremila tamkajšnje samostane. Na ta način se je kapucinska umetnost dotične italijanske govoreče province – kapucini namreč izhajajo z Apeninskega polotoka – ob koncu 16. in v 17. stoletju razširila skorajda po celotni Evropi in pozneje tudi po svetu.³

Za ozemlje nekdanje Štajerske kapucinske province se nam na žalost ni ohranilo veliko podatkov o kapucinskih umetnikih. Verjetno najbolj znan kapucinski slikar je bil br. Oswald, ki je leta 1668 naslikal sliko *Vseh svetnikov oz. Slavo sv. Trojice* za kapucinsko cerkev v Vipavskem Križu. Doma naj bi bil v Brucku na Muri, umrl pa je leta 1675, po nekaterih podatkih v Brucku na Muri, po drugih pa v Cmureku. Ali je deloval še v kakšnem drugem kapucinskem samostanu, za zdaj ni znano. P. Metod Benedik domneva, da je tudi avtor danes neohranjene podobe za novomeške kapucine. Leta 1689 se je rodil Jožef Rautter de Rauttersberg, bolj poznan kot p. Tomaž iz Krope. Umrl je leta 1751 v kapucinskem samostanu v Škofji Loki. Arhivski dokumenti govorijo o tem, da je delal za novomeški, krški in škofjeloški kapucinski samostan.⁴ Podatkov o kiparjih med kapucini nekdanje Štajerske kapucinske province v virih ni bilo mogoče najti, izučena gradbenika pa sta bila spodaj predstavljena br. Florencijan in br. Jožef, oba iz Ponna v Lombardiji.

Vloga redovnih gradbenih nadzornikov znotraj kapucinske province

Ker umetnost kapucinskega reda išče korenine v prvotni umetnosti reda manjših bratov, jo moramo v tem okviru tudi raziskovati. Manjši bratje na začet-

² Šroněk: Paolo Piazza, str. 284.

³ Več o vplivu nekdanje Beneške kapucinske province na zasnove kapucinskih samostanov nekdanje Štajerske v članku: Martelanc: Arhitekturni traktat.

⁴ Cevc: Galerijska zbirka, str. 16; Kralj: *Kapucinski samostan*, str. 37; Benedik: Kapucini v Novem mestu, str. 199–200.

ku svojega delovanja niso imeli stalnega bivališča. Večkrat so vedrili v opuščeni cerkvah, pastirskih kočah, jamah ter v bolnišnicah za gobavce. V najboljšem primeru so jim prenočišča ponudili dobrotniki in duhovniki, pravega monastičnega življenja pa pravzaprav niso poznali. Sv. Frančišek Asiški je tudi strogo nasprotoval pretirani razsipnosti, zato v prvotnih kapucinskih cerkvah ne najdemo veliko slikarskih upodobitev.⁵

Kljub temu da so kapucini na začetku obstoja poskušali dobesedno udejanjiti predanost Svetemu uboštvu in so za svoja redovna domovanja izbirali predvsem opuščena poslopja in cerkve, pa so bili zaradi vedno večjega števila bratov primorani zidati na novo. Zato se je že zelo zgodaj začelo postavljati vprašanje, kako upoštevati sv. Frančiška in mu v vsem zvesto slediti, ne da bi pri gradnji samostanov prekršili zaobljubo uboštvu. Francesco da Iesi, eden prvih kapucinov, je o na novo zgrajenih samostanih nekdanj rekel celo naslednje: »/.../ *subitamente che un frate entra nelle fabbriche, subito l'entra il demonio addosso e gli toglie il cervello e gli fa fare contro la povertà /.../*.«⁶ Ljubše mu je namreč bilo, da bi kapucini tako kot sv. Frančišek Asiški in njegovi somišljeniki obnovili kako zapuščeno cerkev in si poleg nje uredili bivališče, kot da bi na novo gradili. Ker pa so se zavedali skritih pasti pri gradnji – zelo hitro se namreč lahko začnejo graditi prostorna in bogata samostanska poslopja, ki niso izraz ubožnosti – so kapucini v svojih redovnih pravilih strogo določili, pod kakšnimi pogoji se lahko gradijo oz. kakšne že izgrajene stavbe se lahko sprejemajo za bivanje in kdo naj vodi in nadzira gradnje in obnove vseh redovnih postojank, da ne bi prihajalo do odstopanj. Poudariti moramo tudi, da so se teh določil strogo držali. Ta določila so posledično vplivala tudi na tipično kapucinsko uniformirano gradnjo, ki se kaže v za naš prostor značilni beneško-tirolski zasnovi samostanov.⁷

Kapucini so v svojih prvih predpisih *Costituzioni delli frati minori detti della vita eremitica*, ki so jih sestavili ustanovitelji reda leta 1529 v samotišču S. Maria dell'Acquarella pri kraju Albacina, na kratko začrtali smernice glede gradnje kapucinskih domovanj, ki so jih poznejše konstitucije podrobneje določile.⁸ Navodila so dokaj skopa in le nakazana ter niso tematsko urejena. Odsevajo namreč življenje prvih kapucinov v oddaljenih samotiščih, kjer so bile pomembne predvsem tiha meditacija, odmaknjenost od zunanjega sveta (eremitizem), priložnostna pridiga ter dnevna nabirka živil.⁹

V njih najdemo tudi prvič omenjene brate, ki so morali preveriti, ali so redovne hiše zgrajene v skladu s Svetim uboštvom. Izrecno so izpostavljeni v 53. členu, kjer je govora o tem, da se določila naslanjajo na sv. Frančiška Asiškega, ki je velel, da morajo bratje v domovanjih živeti kot romarji in tujci: »/.../ *quod fratres habeant ecclesias et abitacula pauperula, et quae pro ipsis construuntur omnino non recipiant nisi fuerint secundum sanctam paupertatem, quam in Regula firmiter promisimus, ibi hospitantes sicut peregrini et advenae /.../*.«¹⁰ Če pa so takšne stavbe vseeno sprejeli, so morali povprašati za svet dobre, pobožne in predane brate. Ti bratje so odločali le o tem, ali je bila redovna hiša zgrajena v duhu Svetega uboštva ali ne.¹¹

⁵ Več o umetnosti reda manjših bratov v literaturi, citirani v: Martelanc: *Kapucinska arhitektura*, str. 88–89.

⁶ Cit. po: *La bella e santa riforma*, str. 70.

⁷ Več o kapucinski arhitekturi pa v citirani literaturi v: Martelanc: *Kapucinska arhitektura*, str. 93–127.

⁸ Schmucki: *La figura di*, str. 125.

⁹ Več podatkov o albacinskih določilih v: Schmucki: *La figura di*, str. 126; Toppi: *Introduzione*, I, str. 165; von Thiessen: *Zur Wahrnehmung*, str. 428.

¹⁰ Cit. po: *Le ordinazioni di Albacina*, str. 156–157. Posebno so na tem mestu povzete navedbe, ki jih je sv. Frančišek svojim bratom leta 1226 zapustil v Sieni, prim. Schmucki: *La figura di*, str. 129.

¹¹ Prepis določil je objavljen v: *Le ordinazioni di Albacina*, str. 140–162; *Costituzioni delli frati minori*, str. 177–225.

Leta 1536 so na kapitlju v cerkvi sv. Evfemije v Rimu uzakonili prve prave kapucinske konstitucije z naslovom *Constituzioni de li frati minori detti cappuccini*, ki so bile pozneje še večkrat dopolnjene. Na nekaterih mestih so bile leta 1575 razširjene v duhu potridentske prenove, vendar se kljub temu do leta 1968, vsaj v segmentu gradnje samostanov, skorajda niso bistveno spreminjale.¹²

V 30. letih 16. stoletja so kapucini v 6. poglavju konstitucij predpisali, da se redovniki ne smejo vmešavati v gradnjo samostana, lahko pa pomagajo tako, da graditeljem predlagajo model le-tega. Od leta 1575 so morali biti ti kapucini določeni na kapitlju, potrditi pa jih je moral tudi provincialni vikar. Ti štirje bratje, v konstitucijah imenovani *fabricieri*, so morali biti marljivi in preudarni ter dobri in pobožni, da so lahko upoštevali ubožno zasnovo samostana ter mere, ki so bile predpisane za dotične prostore v samostanu. Leta 1638 pa je bilo še zapisano, da naj bosta vsaj dva od teh štirih bratov definatorja.¹³ Skupaj z generalnim vikarjem, pozneje pa s provincialnim ministrom, so morali sprejeti kraj, kjer so nameravali graditi, in predlagati model, po katerem naj bi se gradilo. Tega so morali predstaviti gradbeniku, da ne bi pozneje prihajalo do napak. Lahko so tudi osebno pomagali pri gradnji. Če nadzornik gradnje, navadno je bil to kapucin, ni upošteval predlaganega modela, je bil kaznovan. Če pa je med njimi prihajalo do nasprotij glede gradnje ali modela, so morali tajno glasovati o zadevi. Od leta 1638 so odločali provincialni minister, definatorji in fabricieriji tudi o tem, ali je samostan resnično treba zgraditi, koliko celic in sob naj ima itd. Noben kapucin pa se ni smel vmešavati v denarne posle pri gradnji samostana, ampak je moral to prepuščati za to določeni osebi. Lahko je le opazoval in ponižno opozoril na kakšno napako ali pa prekomerno porabo sredstev in materiala.¹⁴

Leta 1908 konstitucije zapovedujejo le še dva brata, ki naj vodita gradbeno dejavnost ene province,¹⁵ danes pa kapucinske konstitucije fabricierijev ne omenjajo več. V 4. poglavju kapucinskih konstitucij je le zapisano, da se morajo kapucini na kapitlju odločiti, ali je dotično kapucinsko domovanje zgrajeno in opremljeno v skladu s Svetim ubožtvom ali ne. V predpisih pa je v 9. točki 4. poglavja opredeljeno, da se lahko le provincialni minister skupaj s svetom odloči zgraditi, kupiti ali prodati redovno hišo. Ko je gradnja samostana končana, gvardijan samostana ne sme ničesar prezidati, podreti ali povečati brez posvetovanja hišnega kapitlja, soglasja organa za posvetovanje kot tudi ne brez dovoljenja ministra.¹⁶

Četudi se je izraz *fabricieri* prvič pojavil v kapucinskih konstitucijah šele leta 1575, so ti brez dvoma obstajali že prej. Na začetku najbrž še niso bili izučeni gradbeniki in arhitekti, ampak so bili preprosti bratje, ki so morali slediti navodilom, zapisanim v konstitucijah; v virih jih najdemo navedene tudi kot *Mastri Costruttori*.¹⁷ Nadzorovali so gradnjo samostana, usklajevali delo mizarjev, kovačev, zidarjev itd. Pozneje so nekateri v red stopili že kot zreli umetniki. Med najbolj znanimi najdemo Micheleja da Bergamo, Dionysija da Firenze, Juniperusa da Pontremoli, Giacoma da Pontremoli, Antonia da Pordenone, Massäusa von Nonsberg, Johannaesa von Bozen idr.¹⁸

¹² Toppi: Introduzione. II, str. 227–248.

¹³ Vsako provinco vodi provincialni minister, ki mu pomagajo štirje provincialni definatorji. Samostan vodi krajevni predstojnik ali gvardijan, hospic pa superior, oba sta izvoljena na provincialnem kapitlju. Samostansko družino sestavljajo novinci, patri, kleriki in bratje; povzeto po: Dür: *Die Kapuziner*, str. 14–15.

¹⁴ Prepis konstitucij iz leta 1536 je objavljen in komentiran v: *Constituzioni de li frati minori*, str. 249–464; *Le prime costituzioni*, str. 163–244. Prepis vseh konstitucij do leta 1643 pa v: *Constitutiones Ordinis fratrum minorum*.

¹⁵ Van 's-Hertogenbosch: *L'architettura dei Cappuccini*, str. 149.

¹⁶ *Regel und Konstitutionen*, str. 99, 212.

¹⁷ Van 's-Hertogenbosch: *L'architettura dei Cappuccini*, str. 157–158.

¹⁸ Več o tem v: Frank: *Gebaute Armut*, str. 57–58; Hümmerich: *Anfänge des kapuzinischen Klo-*

Fabricieriji so se bržkone zgledovali tudi po že izdelanih modelih samostanov in jih le prilagajali potrebam oz. so se z laičnim gradbenikom pogovorili o svojih željah, ki jih je ta nato upošteval. Načrti, ki so se uporabljali za gradnjo redovnih domovanj na tleh ene kapucinske province, so si med seboj tako podobni, da je skorajda neizpodbitno, da so nastali na podlagi enega ali nekaj osnovnih konceptov.¹⁹

V nekaterih primerih pa so gradnjo kapucinske redovne hiše ali cerkve zaupali posvetnim arhitektom, vendar budno bedeli nad celotno izvedbo. Eden najbolj znanih primerov je prelepa samostanska cerkev *Il Redentore* v Benetkah, ki jo je zasnoval Andrea Palladio. Zaradi njene ambiciozne zasnove in bogatega okrasja so skromni kapucini pred začetkom gradnje morali zaprositi papeža za dovoljenje za gradnjo, saj so se strogo prekršili zoper svoje redovne predpise.²⁰ Predvsem pa so se kapucini za laične arhitekta odločali od 19. stoletja dalje. Veliko več besede so v 19. in še posebej v 20. stoletju pri zasnovi in prezidavah imeli kar gvardijani sami.²¹ Zato je nekoč p. Gerlach van 's-Hertogenbosch v zvezi z vlogo gvardijanov v kapucinski arhitekturi nekoliko hudomušno zapisal: *La storia dell'architettura dei Cappuccini è la storia dei capricci dei Guardiani*.²²

Redovni arhitekti in nadzorniki niso bili nobena posebnost kapucinskega reda, saj so jih poznali tudi drugi redovi, npr. cistercijani, dominikanci in manjši bratje. Cistercijani od leta 1154 gradbenih del v samostanu niso smeli prepustiti svetnim osebam. Redovni arhitekti so takrat najverjetneje potovali z enega gradbišča na drugo, medtem ko za njihove pomočnike tega ne moremo trditi.²³ Dominikanci so npr. okrog leta 1235 predpisali, da morajo za vsako gradnjo samostana izvoliti tri brate, ki bodo skrbeli, da se bodo redovna določila glede gradnje samostanov, ki so jih uzakonili, v praksi tudi resnično izvrševala.²⁴ Zanimive so tudi konstitucije manjših bratov observantov iz 15. stoletja, ki kažejo izjemne podobnosti s stoletje mlajšimi kapucinskimi. Leta 1431 so ti namreč zapovedali, da mora imeti vsaka provinca štiri brate, ki naj naredijo načrt za samostan in vodijo njegovo gradnjo.²⁵ Še posebej pa so redovni arhitekti značilni za redove, ki so bili ustanovljeni v 16. stoletju, npr. jezuite, barnabite, teatince, bosonoge karmeličane itd. Med najbolj znanimi naj omenimo le teatinca Guarino Guarinija (1623–1683), ki ni deloval le znotraj svojega reda, ampak je zasnoval kar nekaj privatnih in javnih stavb v Torinu, ter jezuita Andrea Pozza (1642–1709), ki je bil dejaven tudi na naših tleh.²⁶

Vloga redovnih nadzornikov in stavbenikov ter laičnih gradbenikov v okviru nekdanje Štajerske kapucinske province s poudarkom na slovenskih samostanih

Na podlagi podrobne analize kapucinske arhitekture v okvirih Štajerske kapucinske province se je izkazalo, da je na začetku ustanovitve komisariata in poznejše province novogradnjo ali prezidavo redovne hiše v večini primerov

sterbaues, str. 12, 33, 56, 68, 87, 245–257; van 's-Hertogenbosch: *L'architettura dei Cappuccini*, str. 151–158; Lingo: *The Capuchins*, str. 21; Böhm: *La situazione insediativa*, str. 65.

¹⁹ Dokazano npr. tudi na primeru nekdanje Štajerske kapucinske province: Martelanc: *Arhitekturni traktat*, str. 39–51.

²⁰ Več o beneški cerkvi v: da Portogruaro: *Il tempio del Redentore*; Puppi: *Andrea Palladio*, str. 419–423.

²¹ Van 's-Hertogenbosch: *L'architettura dei Cappuccini*, str. 148.

²² Cit. po: van 's-Hertogenbosch: *L'architettura dei Cappuccini*, str. 148.

²³ Več o arhitekturi cistercijanov v: Badstübner: *Kirchen der Mönche*, str. 158–217.

²⁴ Več o določilih dominikanskih generalnih kapitljev in njihovi arhitekturi v: Sundt: *Mediocres domos*, str. 394–407; Krasić: *Crkva i samostan*, str. 67–107.

²⁵ Rossini: *Appunti per una storia*, str. 28–29.

²⁶ Klaiber: *Architecture as Form*, str. 11–16.

nadziral kapucin, ki je bil tudi prvi predstojnik novozgrajenega samostana; imenovali so ga *superior* gradnje. Ne moremo z gotovostjo trditi, da je v tem primeru šlo za enega izmed štirih fabricierijev. Ta kapucin je imel le nalogo voditi celotno postavitve samostana. Vselej pa se je moral posvetovati z redovnim vodstvom in za to pristojnimi patri, tj. fabricieriji. V prvih desetletjih obstoja Štajerske kapucinske province v tej vlogi nastopajo predvsem patri, ki so izhajali iz nekdanje Beneške kapucinske province. Če se omejimo le na samostane, ki stojijo danes znotraj slovenskih državnih meja, sta bila to npr. p. Damaščan iz Benetk, med drugim tudi definator, ki je med letoma 1607 in 1608 spremljal potek postavitve nove redovne hiše v Ljubljani²⁷ in ok. pet let pozneje pripravil vse potrebno za gradnjo samostana v Mariboru,²⁸ ter p. Fortunat iz Verone, komisar t. i. štajerskega komisariata, predhodnika Štajerske province, ki je urejal zadeve za gradnjo celjskega samostana,²⁹ ki ga je nato leta 1615 dokončal p. Martin iz Trevisa.³⁰ Gradnjo mariborske redovne hiše, ki se je gradila med letoma 1613 in 1620, pa je nadziral p. Martin z Dunaja,³¹ saj so bile v tistih prvih letih obstoja province vezi z avstrijskimi samostani nedvomno še vedno zelo močne, štajerska provinca pa takrat še ni imela številnega redovnega naraščaja. Pozneje se omenjajo kapucini iz matične province, kot npr. p. Joahim iz Gradca, ki je prevzel gradnjo svetokriškega samostana konec 30. in v začetku 40. let 17. stoletja,³² p. Filip iz Zagreba in p. Romuald iz Štandreža ter gvardijani, ki so jima sledili in so med letoma 1658 in 1672 nadzorovali postavitve novomeškega samostana,³³ ter p. Anton iz Kranja in p. Martin iz Bistrice, ki sta bedela nad škofjeloško novogradnjo, ki se je vršila med letoma 1707 in 1712.³⁴ Imena vseh kapucinov, ki so nadzorovali novogradnje na Slovenskem, pa iz ohranjenih virov žal niso razvidna.

V knjigi kapitljev nekdanje Štajerske kapucinske province, ki se nanaša na čas od leta 1649 do 1916, so fabricieriji označeni na različne načine: *Fabricarum Praefecti*, *Praefecti Fabricarum*, *Architecti constituti*, *Officium Fabriciorum*, *Magistri Fabricae*.³⁵ Navadno so navedeni štirje kapucini, ki so opravljali to funkcijo. Vsaj eden, če ne kar dva od njih sta bila hkrati tudi definatorja, kot so od leta 1638 zapovedovale konstitucije. Leta 1664 so kot fabricieriji navedeni kar vsi definatorji, kar velja tudi za naslednje leto, leta 1666 pa so zopet izrecno navedeni štirje fabricieriji, med njimi tudi spodaj predstavljeni br. Florencijan iz Ponna, ki se mu je leta 1675 pridružil še br. Jožef iz Ponna. Zanju lahko z gotovostjo trdimo, da sta bila izučena stavbenika in ne zgolj nadzornika gradenj. Pri naštevanju fabricierijev province sta vedno navedena kot zadnja dva in nikoli hkrati ne opravljata funkcije definatorja.³⁶ Zato menim, da po tej analogiji lahko tudi med drugimi fabricieriji, ki so navedeni na zadnjih dveh mestih, iščemo možne izučene kapucinske stavbenike. Br. Florencijan se med fabricieriji poslednjič omenja leta 1700, br. Jožef pa 11 let zatem. Med letoma 1718 in 1725 so gradnjo v provinci zopet nadzirali štirje definatorji, pridružil pa se jim je še br. Konstantin iz Celja, ki je bil med *Praefecti Fabricae* prvič naveden v letih 1713 in 1714.³⁷ Zaradi tega menim, da je bil tudi br. Konstantin več arhitekturnega načrtovanja. To pomeni, da je imelo v letih 1718 in 1725 kar pet oseb in ne le štiri,

²⁷ Benedik, Kralj: Kapucini na Slovenskem, str. 23.

²⁸ Benedik: Iz protokolov, str. 9–10, 40–44.

²⁹ ASKP, Zapiski za kroniko, str. 3.

³⁰ ASKP, Zapiski za kroniko, str. 3.

³¹ Benedik: *Die Kapuziner*, str. 97.

³² ASKP, Notae pro chronica, str. 96.

³³ Benedik: Kapucini v Novem mestu, 1994, str. 197.

³⁴ Benedik: *Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Ane*, str. 48.

³⁵ Benedik, Kralj: Kapucini na Slovenskem, str. 85–273.

³⁶ Prav tam, str. 99–111.

³⁷ Prav tam, str. 157–178.

kot zapovedujejo konstitucije, glavno besedo pri gradbeni dejavnosti province.

Le za zgoraj omenjena br. Florencijana in br. Jožefa vemo, da sta bila izučena gradbenika. Br. Florencijan iz Ponna (*Florentianus Ponnensis*) je, sodeč po imenu, prihajal iz kraja Ponna, ki leži v okolici Coma v Lombardiji. Nekdaj so ga zmotno imeli za Bolognčana³⁸ ali Goričana,³⁹ pa tudi za Milančana,⁴⁰ kar je pravilnejše. Njegovo svetno ime je bilo Carlo Antonio Mirano. Leta 1663 je na Reki 20-leten stopil v kapucinski red.⁴¹ Med fabricieriji štajerske province je omenjen med letoma 1666 in 1700.⁴² Drugi arhivski viri ga imenujejo kar »*der fast berühmte baumeister*«,⁴³ bil pa naj bi tudi »*mož temeljitega znanja in velikih izkušenj*«. ⁴⁴ Leta 1700 je izdelal načrt za novo ljubljansko stolnico, katere zasnovo je pozneje zaključil jezuitski arhitekt Andrea Pozzo, ki je prav tako izhajal iz Lombardije, br. Florencijan pa se je takrat posvetil gradnji kapucinskega samostana v Varaždinu. Prav ravno zaključeni prezbiterij ljubljanske stolnice, ki je značilen tudi za vse kapucinske cerkve, naj bi bil narejen po Florencijanovem načrtu.⁴⁵ Umrli je leta 1701 na Ptuj.⁴⁶ Njemu lahko na podlagi podpisov in primerjave pisave na načrtih in v registru novincev pripišemo še prezidavo ljubljanskega kapucinskega samostana leta 1669,⁴⁷ svetokriškega leta 1688⁴⁸ in ptujskega leta 1701,⁴⁹ poleg tega pa še načrt za samostan v Cmureku,⁵⁰ skupaj z br. Jožefom pa še načrt za samostan v Leobnu,⁵¹ prezidavo samostana v Murau⁵² ter predelavo hospica v samostan v Tamswegu.⁵³ Neizpodbitno pa je br. Florencijan izrisal načrt za varaždinski samostan.⁵⁴

Br. Jožef iz Ponna (*Josephus Ponnensis*) je leta 1670 kot 20-leten stopil v kapucinski red na Reki.⁵⁵ Med nadzorniki gradenj nekdanje Štajerske kapucinske province se omenja med letoma 1675 in 1711, vendar tudi to ne nepretrgoma.⁵⁶ Le za enega od načrtov za samostane na Slovenskem lahko domnevamo, da je njegovo lastno delo. Kot zadnji se je namreč podpisal pod načrt krškega kapucinskega samostana iz leta 1706, zato je tudi najverjetnejši avtor.⁵⁷ Prav

³⁸ Lentić-Kugli: *Povijesna urbana*, str. 49.

³⁹ Cevc: Galerijska zbirka slik, str. 16.

⁴⁰ Lavrič: Janez Gregor Dolničar, str. 55.

⁴¹ APHKP, Registro nel quale, fol. 130.

⁴² Benedik, Kralj: Kapucini na Slovenskem, str. 102–141.

⁴³ Cit. po: Lavrič: Zgodovina ljubljanske, str. 449.

⁴⁴ Cit. po: Dolničar: Zgodovina ljubljanske, str. 227.

⁴⁵ Lavrič: Janez Gregor Dolničar, str. 55.

⁴⁶ Prim. Dolničar: Zgodovina ljubljanske, str. 226–227; Lavrič: Janez Gregor Dolničar, str. 55; isti: Zgodovina ljubljanske, str. 449–451. Za podatke in pomembne namige pri iskanju izvora obeh kapucinskih bratov se najlepše zahvaljujem dr. Heleni Seražin, dr. Ani Lavrič in dr. Poloni Vidmar.

⁴⁷ ASKP, Zbirka načrtov, Načrt nadstropja ljubljanskega kapucinskega samostana po predelavi leta 1669, avtor br. Florencijan iz Ponna; Martelanc: *Kapucinska arhitektura*, str. 207–216.

⁴⁸ ASKP, Zbirka načrtov, Načrt ureditve pritličja zahodnega trakta svetokriškega kapucinskega samostana, avtor br. Florencijan iz Ponna, 1688; Martelanc: *Kapucinska arhitektura*, str. 244–257.

⁴⁹ ASKP, Zbirka načrtov, Načrt nadstropja nekdanjega ptujskega kapucinskega samostana, ok. leta 1701, avtor br. Florencijan iz Ponna; Martelanc: *Kapucinska arhitektura*, str. 236–243.

⁵⁰ ASKP, Zbirka načrtov, Kapucinski samostan v Cmureku, avtor br. Florencijan iz Ponna.

⁵¹ ASKP, Zbirka načrtov, Kapucinski samostan v Leobnu, 1689, avtor br. Florencijan iz Ponna.

⁵² ASKP, Zbirka načrtov, Kapucinski samostan v Murau, avtor br. Florencijan iz Ponna.

⁵³ ASKP, Materiale pro Chronica I., str. 72–75.

⁵⁴ APHKP, Tlocrt kapucinskoga samostana u Varaždinu, avtor br. Florencijan iz Ponna. Za več podatkov o varaždinskem samostanu gl. Horvat: Povijest grada, str. 219; Benedik, Kralj: Kapucini na Slovenskem, str. 34; Kemiveš: Dolazak kapucina, str. 123–146.

⁵⁵ APHKP, Registro nel quale, fol. 160. Žal je njegovo svetno ime na fotografijah rokopisa, ki so mi jih poslali iz Arhiva Hrvaške kapucinske province, neberljivo, originala pa tudi ni bilo mogoče najti.

⁵⁶ Benedik, Kralj: Kapucini na Slovenskem, str. 111–155.

⁵⁷ Njemu pa pripisujem tudi izris načrta za karlobaški kapucinski samostan, prim. Martelanc, *Arhitektura kapucinskog samostana u Karlobagu*, str. 175, načrt za Knittelfeld (ASKP, Zbirka

tako kot br. Florencijan je tudi br. Jožef deloval zunaj reda. Ko je bilo po potrebu leta 1695 treba obnoviti cerkev marenberškega samostana dominikank, so poklicali kapucina Jožefa von Ponä,⁵⁸ da bi vodil gradbena dela. Ta je naslednje leto uredil tudi Pekel oz. globel ob potoku med samostanom in Kalvarijo ter poskušal kar se da točno rekonstruirati Kristusovo pot od Oljske gore do Golgote.⁵⁹ Povabljen je bil tudi h gradnji ljubljanske stolnice. V virih ga Dolničar navaja kot kapucinskega stavbenika. Ker pa zahtevni nalogi ni bil kos, zdelo se je, »da je bolj sposoben staviti koče kot pa velike stavbe«,⁶⁰ je bil odslovljen.⁶¹ Umrli je leta 1712 v Gradcu.⁶²

Zanimivo je dejstvo, da sta bila oba fabricierija, ki sta v provinci delovala v drugi polovici 17. in na začetku 18. stoletja, doma iz istega kraja v Lombardiji. V Štajerski kapucinski provinci je, tako kot tudi sicer na celotnem notranjeavstrijskem območju, v tistem času primanjkovalo strokovnjakov, ki bi bili sposobni načrtovanja novogradenj in prezidav. Zato so se v naše kraje priselili številni lombardski stavbeniki.⁶³

Morda sta br. Florencijan in Jožef že v Lombardiji, kjer sta se nedvomno prvič srečala z gradbeništvom, pokazala zanimanje za vstop v red in sta bila zaradi pomanjkanja izučenih gradbenikov v notranjeavstrijskih deželah po redovnih zvezah poslana na hrvaško Reko, kjer je bil med letoma 1662 in 1727 noviciat⁶⁴ in kjer sta v red tudi dejansko stopila. Verjetno pa je tudi, da sta v naše kraje prišla kot dva izmed mnogih mojstrov, ki so takrat s trebuhom za kruhom emigrirali v Notranjo Avstrijo in si tu iskali dela. Pozneje pa sta stopila v red in tam opravljala službo redovnega gradbenika. V tistem času, ko sta bila v štajerski provinci dejavna zgoraj omenjena brata, so kapucini tudi po njunih načrtih zgradili in prezidali veliko samostanov. Takratnim potrebam pa se je vsaj na območju današnje Slovenije prilagodilo oz. prezidalo kar šest od devetih samostanskih kompleksov, med njimi že zgoraj omenjeni ljubljanski leta 1669 in leta 1695, ptujski leta 1701 ter ok. 1708, svetokriški leta 1688, krški leta 1706, kranjski leta 1700 ter novomeški leta 1700 in 1712. Poleg tega je dober glas o njunem delovanju segel tudi zunaj redovne skupnosti, saj so ju k načrtovanju vabili tako svetni duhovniki kot tudi drugi redovi. Lombardski stavbeniki so tudi na splošno vplivali na domače stavbarje, ki so se umetnosti gradnje izučili kot njihovi pomočniki v prvih desetletjih 18. stoletja.⁶⁵ Zato tudi ne preseneča dejstvo, da se prav v drugem desetletju 18. stoletja v knjigi kapitljev štajerske province pojavlja br. Konstantin iz Celja, za katerega lahko domnevamo, da je bil domač v tej stroki.⁶⁶

Prav tako sta iz severne Italije na Slovensko prišla dva gradbenika, ki sta kot laika sodelovala pri postavitvi kapucinskih samostanskih hiš. Med bolj znanimi je Giovanni Battista Donino, Hrenov stavbenik, ki je gradil ljubljanski kapu-

načrtov, Kapucinski samostan v Knittelfeldu), skupaj z br. Florencijanom pa je sodeloval še pri načrtovanju samostana v Leobnu, prezidavi samostana v Murauu in Tamswegu (gl. zgoraj).

⁵⁸ Cit. po: Vidmar: Kamnite skulpture, str. 89.

⁵⁹ Kapucini so bili dejavni pri postavljanju križevih potov in kalvarij, prim. br. Rudolf, Kapuziner und die bildende Kunst, str. 110. Več o br. Jožefu iz Ponna in njegovem delovanju za marenberške dominikanke v obširnem članku: Vidmar: Kamnite skulpture, str. 88–90.

⁶⁰ Cit. po: Dolničar: Zgodovina ljubljanske, str. 229.

⁶¹ Prav tam, str. 229.

⁶² Vidmar: Kamnite skulpture, str. 89.

⁶³ V Gradcu je med letoma 1564 in 1618 delovalo veliko število stavbarjev in umetnikov, ki so prišli v veliki meri iz Lombardije, iz okolice Coma in Lugana, prim. Cevc: Slovenska umetnost, str. 61, 65–66, 117. Več o lombardskih stavbenikih gl. tudi v: Seražin: Lombardske stavbarske delavnice, str. 20–35.

⁶⁴ Benedik, Kralj: Kapucini na Slovenskem, str. 25.

⁶⁵ Cevc: Slovenska umetnost, str. 61, 65–66, 117.

⁶⁶ Martelanc: Kapucinska arhitektura, str. 207–292.

cinski samostan,⁶⁷ na Goriškem pa je bil dejaven Giovanni Battista Traversa, ki je v Sveti Križ prišel na ukaz goriškega deželnega glavarja.⁶⁸

Od leta 1727 dalje so prezidave v provinci nadzorovali izključno štirje definatorji, po letu 1770 pa v knjigi kapitljev ni več navedbe, komu so prepuščali to pomembno nalogo.⁶⁹ Najverjetneje funkcija znotraj reda ni bila več tako pomembna kot na začetku. Novogradenj namreč ni bilo, zato je kapucinski red bržkone le krovno nadzoroval vse prezidave, načrte pa so izrisovali za to izobraženi laiki. Poleg tega je v tistem času treba upoštevati tudi vedno večji vpliv državnega aparata, ki je prek okrožnih uradov nadziral celotno življenje. Za gradbene zadeve je bil namreč zadolžen okrožni inženir, ki je bil podrejen provincialni oz. deželni gradbeni direkciji,⁷⁰ kar pravzaprav pomeni, da kapucini izobraženih gradbenikov niso več potrebovali, ampak so se morali obrniti na mojstre in inženirje, pristojne za gradbeno dejavnost, ter se v vseh pogledih prilagoditi birokratskim zahtevam tistega časa. Poleg tega so reforme Jožefa II. razpusstile veliko samostanov, oblast pa je omejevala preambiciozno zasnovane gradbene podvige in nabavo bogate cerkvene opreme,⁷¹ kar je brez dvoma vplivalo tudi na sicer že tako skromne kapucine.

V 19., 20. in 21. stoletju najdemo med snovalci prezidav kapucinskih samostanov laične gradbenike. Kapucinska arhitektura se je tako začela prilagajati predvsem potrebam konkretne redovne skupnosti in ni več strogo upoštevala v konstitucijah zapisanih pravil. Med pobudniki prezidav največkrat zasledimo gvardijane, ki vsak po svoji najboljši moči vlečejo bolj ali manj uspešne poteze. V okvirih nekdanje Štajerske kapucinske province je najbolj tipičen primer novogradnja neogotske kapucinske cerkve na Reki, ki se je gradila kar 25 let do leta 1929 pod vodstvom gvardijana Bernardina Škrivanića in arhitektov Giovannina Marie Cureta in Cornelia Budinicha.⁷²

Med slovenskimi samostani pa naj opozorimo na celjskega, svetokriškega in škofjeloškega. V Celju so ok. leta 1910 cerkev na pobudo p. Donata Zupanića in po načrtih Ivana Rozmana povečali. Dela je prevzel zidarski mojster Ferdinand Golgranc.⁷³ Tudi iz leta 1934 so ohranjeni arhivski viri in načrti, ki pričajo o prezidavah samostanskega poslopja. Pod načrte se je zopet podpisal zidarski mojster Ferdinand Golgranc.⁷⁴ Pred kratkim pa je obnova celotnega kapucinskega samostana potekala pod taktirko arhitektke Vere Klepej Turnšek.⁷⁵

Med letoma 1882 in 1888, ko je bil gvardijan svetokriškega kapucinske-

⁶⁷ Več o stavbarju Doninu v: Lavrič: Vloga ljubljanskega škofa, str. 223–224; Lubej: Donino, str. 558.

⁶⁸ Giovanni Battista Traversa (tudi Trauersa) je bil eden od lombardskih gradbenih inženirjev, ki so skrbeli za utrdbe na Goriškem. V tej vlogi je nastopil leta 1640, prim. Seražin, Lombardske stavbarske delavnice, str. 31. Podatek, da je dva dneva v tednu nadziral gradnjo svetokriškega kapucinskega samostana, pa najdemo v: StLA, Archiv Pallavicino Familie, K 26 H 393.

⁶⁹ Benedik, Kralj: Kapucini na Slovenskem, str. 180–273.

⁷⁰ Semlič Rajh: Delovanje okrožnih uradov, str. 8–11; Kemperl: Celjski in mariborski, str. 19–20.

⁷¹ Lavrič: Likovna umetnost, str. 460.

⁷² Magaš: Gradnja kapucinske crkve, str. 233.

⁷³ Več o prezidavi v: Stegenšek: Povečane župnijske cerkve, str. 187–188; Lazarini: Redovi in sakralna umetnost, str. 139–140; Benedik: *Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Cecilije*, str. 52–53; Lazarini: *Cerkvena arhitektura*, str. 289. Prvotni načrt prezidave s podpisom Ferdinanda Golgranca hrani Zgodovinski arhiv Celje: ZAC, SI ZAC/0024, Mestna občina Celje, sig. SI ZAC/0024/002/022/001/000 58, a. š. 111.

⁷⁴ V Arhivu Slovenske kapucinske province hranijo nekaj gradiva iz Nadškofijskega arhiva v Ljubljani s signaturo: NŠAL, Župnijski arhivi (ŽA), Kapucini, fasc. 1, Razne knjige, Prošnja za stavbeno dovoljenje prizidka dvorišnega poslopja k obstoječemu samostanu ter podaljšanje samostanskega kora in zakristije (Celje, 1934), v katerem je opisana prezidava samostana iz 30. let 20. stoletja. Nekaj podatkov o tem v: Benedik: *Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Cecilije*, str. 56. Gl. tudi načrte v: ZAC, SI ZAC/1022, Zbirka načrtov, predalnik 8, sig. 76. Nekaj prezidav se je vršilo tudi leta 1938. Gl. ZAC, SI ZAC/0024, Mestna občina Celje, sig. SI ZAC/0024/002/022/001/000 58, a. š. 111.

⁷⁵ *Cerkve sv. Cecilije v duhu časa*.

ga samostana p. Konstantin Škodnik iz Morskega pri Kanalu,⁷⁶ je bil preurejen južni del južnega trakta dormitorija.⁷⁷ Leta 1896 in naslednje leto pa so na pobudo gvardijana p. Friderika Ingliča iz Stare Loke preuredili še zahodni trakt nadstropja.⁷⁸ Ko je leta 1909 strela uničila zvonik, so naslednje leto nad desnim oratorijem postavili betonskega, in sicer po načrtih zidarskega mojstra Alojzija Breclja.⁷⁹ Proti koncu 20. stoletja pa se je začela temeljita obnova samostana in cerkve po načrtih Franceta Kvaternika.⁸⁰

V Škofji Loki so leta 1877 pod vodstvom stavbenika Janeza Krstnika Molinara naredili nov zvonik.⁸¹ Isti je leta 1873⁸² prenovil in znatno povečal stransko kapelo sv. Križa.⁸³ Leta 1935 so preuredili še nadstropje severnega trakta. Prezidavo je vodil Angelo Molinaro, nečak zgoraj omenjenega Janeza Krstnika.⁸⁴

Zaključek

Kot je bilo že večkrat poudarjeno, so vsi samostani v okvirih nekdanje Štajerske kapucinske province spadali v beneško-tirolski tip kapucinskega samostana. Vpliv Benečanov je viden že na začetku, saj so češko-avstrijsko-štajerski komisariat vodili prav beneški kapucini, ki so dejavno sodelovali tudi pri postavitvi prvih samostanov. Pozneje so nad gradbeno dejavnostjo bedeli domačini. Po sredini 17. stoletja sta v knjigi kapitljev navedena dva izučena stavbenika iz Lombardije, br. Florencijan in br. Jožef iz Ponna, ki sta bistveno spremenila podobo marsikaterega samostana znotraj province, dejavna pa sta bila tudi zunaj reda. V prvi četrtini 18. je domnevno funkcijo stavbenika prevzel p. Konstantin iz Celja, v drugi četrtini istega stoletja pa so gradbeno dejavnost usmerjali kar definatorji sami, ki v tej vlogi od leta 1770 dalje v knjigi kapitljev ne nastopajo več. Najverjetneje zato, ker se je takrat nadzor države nad gradbenimi deli (tudi samostanskih domovanj) močno okrepil. Načrte za prezidave pa so lahko izdelali le z državne strani potrjeni gradbeniki, vendar kljub temu lahko domnevamo, da so jim smernice še vedno dajali kapucini sami. Tako je v drugi polovici 18. stoletja ta nekoč izredno pomembna funkcija znotraj province dokončno izgubila pomen. Ko se slovenski kapucini danes odločijo prezidati samostan ali ga adaptirati, izbirajo največkrat med domačimi arhitekti, sami pa lastnega umeetniškega izražanja na področju arhitekture ne spodbujajo več.

⁷⁶ Gl. Kralj, Kralj: *Kapucinski samostan*, str. 66.

⁷⁷ Na načrtu je namreč napisano: *celle ab P. Constantino anno 1882 adaptate*. V svetokriški kroniki najdemo za leto 1882 navedbo: [...] *P. Constantin geht sofort an die Restaurirung des Klosters [...]*, cit. po: ASKP, Notae pro chronica, str. 45, leta 1887 pa: [...] *In Hl. Kreuz viele Reparaturen und Neubauten – vide ibi lib- memorabilium. – Auslagen dafür in diesem Jahre 1300 Fl. [...]*, cit. po: ASKP, Materiale pro Chronica V., str. 87.

⁷⁸ Na načrtu je namreč napisano: *Celice so bile narejene po mojem načrtu proti borjaču, torej samo 6 oken. Sv. Križ. Sept. 1896. P. Friedrich*. Gl. tudi ASKP, Notae pro chronica, str. 56, 81; Kemperl: *Kapucinska cerkev*, str. 240.

⁷⁹ Kralj, Kralj: *Kapucinski samostan*, str. 51.

⁸⁰ Načrti predelave se hranijo v: ASKP, Samostan Vipavski Križ. Obnova in revitalizacija, pripravil France Kvaternik leta 1982.

⁸¹ ASKP, Kronika kapucinskega samostana v Škofji Loki. II., str. 50–55; Benedik: *Kapucinski samostan s cerkvijo Sv. Ane*, str. 86.

⁸² Pokorn: *Loka*, str. 755. Tudi France Štukl gradnjo kapele enkrat datira v leto 1873, prim. Štukl: *Stavbenik Janez Krstnik Molinaro*, str. 203, drugič pa v leto 1878, prim. Štukl: *Knjiga hiš*, str. 86. Po vsej verjetnosti gre za lapsus avtorjev, zato je verjetnejša letnica 1873.

⁸³ Kovač: *Ustanovitev kapucinskega samostana*, str. 46. Pri tem se sklicuje na članek: Pokorn: *Loka*, str. 755.

⁸⁴ ASKP, Kronika kapucinskega samostana v Škofji Loki. II., str. 181; Štukl: *Stavbenik Janez Krstnik Molinaro*, str. 198.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

APHKP – Arhiv Provincijalata Hrvatske kapucinske provincije (Zagreb):

- ⊕ Registro nel quale sono notati tutti li frati di questa Prouincia della Stiria, con le loro ricettioni, professioni et testimonij ... Al primo di Genajo, 1623.
- ⊕ Tlocrt kapucinskoga samostana u Varaždinu.

ASKP – Arhiv Slovenske kapucinske province (Ljubljana):

- ⊕ Kronika kapucinskega samostana v Škofji Loki: II. del. 1860–1939 (transkripcija rokopisa) (s.l., 1998).
- ⊕ Materiale pro Chronica: I. Materiale Pro Chronica Provincae Styrae Ordinis Capucinatorum, Nr. 23. – Archiv Provinciae Illyricae. Ab anno 1600 – 1700. Ex authenticis fontibus hausit P. Fridericus Inglič. Transcripsit P. Angel Kralj (Škofja Loka, 2001).
- ⊕ Materiale pro Chronica: V. Materiale Pro Chronica Provincae Styrae Ordinis Capucinatorum, Nr. 26. – Archiv Provinciae Illyricae. Ab anno 1850-1900. Additum etiam Materiale pro Chronica VI Nr. 27.
- ⊕ Notae pro chronica Capucinatorum Sanctae Crucis (tipkopis kronike) (s.l., s.d.).
- ⊕ Samostan Vipavski Križ. Obnova in revitalizacija, pripravil France Kvaternik leta 1982.
- ⊕ Zapiski za kroniko kapucinskega samostana v Celju. 1609–1899. Iz celjskih samostanskih arhivskih listin izpisal p. Friderik Inglič iz Stare Loke. Računalniško pripravil v letu 1996 p. Angel Kralj (s. l., 1996).
- ⊕ Zbirka načrtov, Kapucinski samostan v Cmureku, avtor br. Florencijan iz Ponna.
- ⊕ Zbirka načrtov, Kapucinski samostan v Knittelfeldu, avtor br. Jožef iz Ponna.
- ⊕ Zbirka načrtov, Kapucinski samostan v Leobnu, 1689, avtor br. Florencijan iz Ponna.
- ⊕ Zbirka načrtov, Kapucinski samostan v Murauu, avtor br. Florencijan iz Ponna.
- ⊕ Zbirka načrtov, Načrt nadstropja ljubljanskega kapucinskega samostana po predelavi leta 1669, avtor br. Florencijan iz Ponna.
- ⊕ Zbirka načrtov, Načrt nadstropja nekdanjega ptujskega kapucinskega samostana, ok. leta 1701, avtor br. Florencijan iz Ponna.
- ⊕ Zbirka načrtov, Načrt ureditve pritličja zahodnega trakta svetokriškega kapucinskega samostana, avtor br. Florencijan iz Ponna, 1688.
- ⊕ ASKP/NŠAL, ŽA (župnijski arhivi), Kapucini, fasc. 1, Razne knjige: Prošnja za stavbno dovoljenje prizidka dvoriščnega poslopja k obstoječemu samostanu ter podaljšanje samostanskega kora in zakristije (Celje, 1934).

PAKW – Provinzarchiv der Kapuziner in Wien (Dunaj):

- ⊕ Architektursammlung, Nesignirana zbirka načrtov (t. i. „Musterbuch“).

StLA: Steiermärkisches Landesarchiv Graz (Gradec):

- ⊕ Archiv Pallavicino Familie, K 26 H 393, Maria Victoria Pallavicino, Familienbuch des Hauses Attems.

ZAC – Zgodovinski arhiv Celje (Celje):

- ⊕ SI ZAC/0024, Mestna občina Celje, sig. SI ZAC/0024/002/022/001/000 58, a. š. 111;
- ⊕ SI ZAC/1022, Zbirka načrtov, predalnik 8, sig. 76.

INTERNETNI VIRI

Regel und Konstitutionen der minderen Brüder Kapuziner (Innsbruck-Luzern-München, 2015) [Elektronski vir, http://www.kapuziner.at/uploads/tx_bcpagflip/Kapuziner_Satzungen_Konstitution_D_2015_02.pdf].

Seražin, Helena: Lombardske stavbarske delavnice od 16. do 18. stoletja v slovenskih deželah. V: *Slovenska umetnost in njen evropski kontekst* (ur. Barbara Murovec) [Elektronski vir, <http://uifs.zrcsazu.si/ebook/slovenskaumetnost.2007.pdf>]. Ljubljana: Elektronske izdaje Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta, 2007, str. 20–35.

ČASOPISNI VIRI

Benedik, Metod, Kralj, Angel: Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja Štajerska kapucinska provinca V: *Acta ecclesiastica Sloveniae* 16 (Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih, ur. Metod Benedik) (1994).

Benedik, Metod: Iz protokolov ljubljanskih škofov. Protokol II, 1-59v za leta 1612–1613. V: *Acta ecclesiastica Sloveniae* 14 (1992), str. 7–57.

Benedik, Metod: Kapucini v Novem mestu. V: *Zgodovinski časopis* 48 (1994), št. 2, str. 195–216.

Frank, Karl Suso: Gebaute Armut. Zur südwestdeutsch-schweizerischen Kapuzinerarchitektur des 17. Jahrhunderts. V: *Franziskanische Studien* 58 (1976), str. 55–77.

Kemiveš, Mirko: Dolazak kapucina u Varaždin i znameniti kapucini tijekom 300 godina varaždinskog samostana. V: *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin* 12/13 (2001), str. 123–146.

Klaiber, Susan: Architecture as Form of Erudition. Early Modern Priest-Architects. V: *Sacred Architecture* 24 (2013), str. 11–16.

Kovač, Primož: Ustanovitev kapucinskega samostana v Škofji Loki. V: *Loški razgledi* 40 (1993), str. 39–58.

Krašić, Stjepan: Crkva i samostan sv. Dominika u Trogiru. Povijesno-umjetnički prikaz. V: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 41 (2008), št. 1, str. 67–107.

Lazarini, Franci: Redovi in sakralna umetnost na Slovenskem v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja. V: *Acta historiae artis Slovenica* 17 (2012), št. 2, str. 137–153.

Martelanc, Tanja: Arhitekturni traktat beneškega kapucina Antonia da Pordenone in njegov vpliv na kapucinsko arhitekturo srednje Evrope. Primer nekdanjega kapucinskega samostana na Ptujju. V: *Acta historiae artis Slovenica* 20 (2015), št. 2, str. 31–56.

Pokorn, Franc: Loka. Krajepisno-zgodovinska črtica. V: *Dom in svet. Zabavi in pouku* 7 (1894), št. 24, str. 754–757.

Stegenšek, Avguštin: Povečane župnijske cerkve. V: *Ljubitelj krščanske umetnosti* 1 (1914), str. 174–188.

Sundt, Richard A.: „Mediocris domos et humiles habeant fratres nostri“. Dominican Legislation on Architecture and Architectural Decoration in the 13th Century. V: *Journal of the Society of Architectural Historians* 46 (1987), št. 4, str. 394–407.

Štukl, France: Stavbenik Janez Krstnik Molinaro. V: *Loški razgledi* 16 (1969), str. 198–205.

Vidmar, Polona: Kamnite skulpture Franca Krištofa Reissa za samostana Žiže in Marenberg. V: *Acta historiae artis Slovenica* 20 (2015), št. 2, str. 71–94, 156–157.

LITERATURA

Badstübner, Ernst: *Kirchen der Mönche. Die Baukunst der Reformorden im Mittelalter. Mit Aufnahmen von Klaus G. Beyer*. Wien: Tusch, 1980.

Benedik, Metod, Todosovska Šmajdek, Urška, Klepej Turnšek, Vera: *Cerkev sv. Cecilije v duhu časa: publikacija ob zadnji prenovi cerkve sv. Cecilije*. Ljubljana: Salve, 2017.

Benedik, Metod: *Die Kapuziner in Slowenien 1600-1750. Dissertationsarbeit* (tipkopis doktorske disertacije). Roma: [s.n.], 1973.

Benedik, Metod: *Kapucinski samostan s cerkvijo Sv. Ane. Škofja Loka*. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba; Škofja Loka: Kapucinski samostan, 2009.²

Benedik, Metod: *Kapucinski samostan s cerkvijo sv. Cecilije Celje*. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2015.

Böhm, Christian: *La situazione insediativa dei Cappuccini nell'Umbria del seicento. V: I Cappuccini dell'Umbria tra Sei e Settecento. Convegno internazionale di studi, Todi 24 - 26 giugno 2004* (ur. Gabriele Ingegneri). Roma: Istituto Storico dei Cappuccini, 2005, str. 63–104.

Cevc, Emilijan: *Galerijska zbirka slik in plastik starih mojstrov. V: Kapucinska knjižnica in galerijska zbirka Krško. Kulturni zakladi naše preteklosti* (ur. Lojze Štih). Krško: Krajevna skupnost, 1983), str. 15–28.

Cevc, Emilijan: *Slovenska umetnost*. Ljubljana: Glavni odbor Prešernove družbe, 1966.

Constitutiones Ordinis fratrum minorum capuccinorum. Saeculorum decursu promulgatae 1 (Constitutiones Antiquae (1529-1643)) (ur. Fidel Elizondo). Romae: Curia Generalis OFM Cap., 1980.

Constituzioni de li frati minori detti cappuccini (1536). Con le variazioni redazionali dal 1552 al 1643. V: *I frati cappuccini. Documenti e testimonianze del primo secolo 1* (Ispirazione e istituzione, ur. Costanzo Cargnoni). Perugia: EFI, 1988, str. 249–464.

„Constituzioni delli frati minori detti della vita eremitica“ (1529). V: *I frati cappuccini. Documenti e testimonianze del primo secolo 1* (Ispirazione e istituzione, ur. Costanzo Cargnoni). Perugia: EFI, 1988.

Da Portogruaro, Davide: *Il tempio del Redentore e il convento dei cappuccini di Venezia*. Venezia: Scuola Tip. Emiliana Artigianelli, 1930).

Dolničar, Janez Gregor: *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve. V: Zgodovina ljubljanske stolne cerkve. Ljubljana 1701–1714* (ur. Ana Lavrič). Ljubljana: Založba ZRC, 2003, str. 209–362.

Dür, Martin: *Die Kapuziner in Vorarlberg* (tipkopis diplomske naloge). Innsbruck: [s.n.], 1990.

Horvat, Rudolf: *Povijest grada Varaždina*. Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad, 1993.

Hümmerich, Walther: *Anfänge des kapuzinischen Klosterbaues. Untersuchungen zur Kapuzinerarchitektur in den rheinischen Ordensprovinzen*. Mainz: Selbstverlag der Gesellschaft für mittelhheinische Kirchengeschichte, 1987.

Kemperl, Metoda: *Celjski in mariborski mestni zidarski mojstri in okrožni inženirji ter njihove naloge. V: Načrti okrožnih inženirjev in mestnih zidarskih mojstrov na slovenskem Štajerskem. (1786–1849)* (ur. Metoda Kemperl). Celje: Zgodovinski arhiv; Maribor: Pokrajinski arhiv, 2008, str. 19–27.

Kemperl, Metoda: *Kapucinska cerkev sv. Frančiška Asiškega v Vipavskem Križu. V: Leksikon cerkva na Slovenskem. Škofja Koper XI. 2 (Dekanija Vipavska)* (ur. Luka Vidmar). Celje: Mohorjeva družba, 2004, str. 240–242.

Kralj, Angel: *Kapucinski samostan s cerkvijo v Krškem. 350-letnica posvetitve cerkve*. Ljubljana: Kapucinski provincialat, 1994.

Kralj, Franc, Kralj, Angel: *Kapucinski samostan s cerkvijo v Vipavskem Križu. 350-letnica samostanske cerkve*. Ljubljana: Kapucinski samostan s cerkvijo v Vipavskem Križu, 1993.

La bella e santa riforma dei frati minori cappuccini (ur. Melchiorre da Pobladura). Roma: Istituto storico cappuccino, 1963.

Lavrič, Ana: *Janez Gregor Dolničar in njegova zgodovina ljubljanske stolne cerkve. V: Zgodovina ljubljanske stolne cerkve. Ljubljana 1701–1714* (ur. Ana Lavrič). Ljubljana: Založba ZRC, 2003, str. 11–62.

Lavrič, Ana: *Likovna umetnost v Herbersteinovem času. V: Herbersteinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje: Mohorjeva družba, 2004 (Simpoziji v Rimu, 21), str. 455–476.

Lavrič, Ana: *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti. Die Rolle des Bischofs Tomaž Hren in der slowenischen bildenden Kunst*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1988.

Lavrič, Ana: Zgodovina ljubljanske stolne cerkve po dokumentih Janeza Antona Dolničarja. V: *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve. Ljubljana 1701–1714* (ur. Ana Lavrič). Ljubljana: Založba ZRC, 2003 (Opera Instituti Artis Historiae), str. 443–495.

Lazarini, Franci: *Cerkvena arhitektura lavantinske škofije v času knezoškofa dr. Mihaela Napotnika (1889–1922)* (tipkopis doktorske disertacije). Ljubljana: [s.n.], 2012.

Le ordinazioni di Albacina (1529). V: *I cappuccini. Fonti documentarie e narrative del primo secolo (1525–1619)* (ur. Vincenzo Criscuolo). Roma: Curia Generale dei Cappuccini, 1994, str. 140–162.

Le prime costituzioni (Roma-S. Eufemia 1536). V: *I cappuccini. Fonti documentarie e narrative del primo secolo (1525–1619)* (ur. Vincenzo Criscuolo). Roma: Curia Generale dei Cappuccini, 1994, str. 163–244.

Lentić-Kugli, Ivy: *Povijesna urbana cjelina grada Varaždina*: Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1977.

Lingo, Stuart Patrick: *The Capuchins and the Art of History. Retrospection and Reform in the Arts in Late Renaissance Italy* (tipkopis doktorske disertacije). Cambridge: [s.n.], 1998.

Lubej, Uroš: Donino. V: *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker* 28 (Disney-Donnus). München; Leipzig: K. G. Saur; Berlin; New York: W. de Gruyter, 2001, str. 557–558.

Magaš, Olga: Gradnja kapucinske crkve Gospe Lurdske, V: *Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme. Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa o Bernardinu Škrivaniću, održanog u Rijeci 7.–9. lipnja 1996* (ur. Darko Deković). Rijeka: Matica hrvatska, Ogranak, 1997, str. 233–260.

Martelanc, Tanja: Arhitektura kapucinskoga samostana u Karlobagu unutar Štajerske kapucinske provincije. V: *Franjevci kapucini u Karlobagu. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa o 300. obljetnici djelovanja franjevac kapucina u Lici i Krbavi (1713–2013.)* (ur. Anto Barišić). Zagreb: Kršćanska sadašnjost: Hrvatska kapucinska provincija sv. Leopolda Bogdana Mandića; Karlobag: Kapucinski samostan sv. Josipa: Općina Karlobag, 2014, str. 163–194.

Martelanc, Tanja: *Kapucinska arhitektura v slovenskem etničnem prostoru do nastanka Ilirskih provinc: doktorska disertacija*. Ljubljana: [s.n.], 2016.

Puppi, Lionello: *Andrea Palladio*. Milano: Electa, 1974.

Rossini, Giorgio: Appunti per una storia dell'architettura cappuccina in Liguria. V: *Studi in onore di p. Cassiano da Langasco*. Genova: Associazione amici della Biblioteca Franzoniana, 1989, str. 25–60.

Rudolf, Bruder: Kapuziner und bildende Kunst. V: *Aus dem Leben und Wirken des KapuzinerOrdens mit besonderer Berücksichtigung der Deutschsprachigen Provinzen. Festschrift zum 400. Jährigen Jubiläum der Ordens* (ur. Chrysostomus Schulte). München: Hanns Eder Verlag, 1928, str. 107–115.

Schmucki, Ottaviano: La figura di san Francesco nelle prime costituzioni cappuccine. Lo spirito francescano nelle »Costituzioni dei frati minori detti della vita hermitica« del 1529. V: *Le origini della riforma cappuccina. Atti del convegno di studi storici Camerino 18–21 settembre 1978*. Ancona: Curia Provinciale Frati Cappuccini, 1979, str. 121–157.

Semlič Rajh, Zdenka: Delovanje okrožnih uradov in ohranjenost gradiva. V: *Nacrta okrožnih inženirjev in mestnih zidarskih mojstrov na slovenskem Štajerskem. (1786–1849)* (ur. Metoda Kemperl). Celje: Zgodovinski arhiv; Maribor: Pokrajinski arhiv, 2008, str. 8–15.

Šroněk, Michal: Paolo Piazza – ein malender Kapuziner im rudolfinischen Prag. V: *Prag um 1600. Beiträge zur Kunst und Kultur am Hofe Rudolfs II.* Wien: Kunsthistorisches Museum; Freren: Luca, 1988, str. 284–288.

Štukl, France: *Knjiga hiš v Škofji Loki I. Predmestja Karlovec, Trata, Studenec, Ka-*

pučinsko predmestje. Druga polovica 18. stoletja do 1980. Škofja Loka [i. e.] Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 1981.

Toppi, Francesco Saverio: Introduzione. I – Le Ordinazioni di Albacina (1529). V: *I frati cappuccini. Documenti e testimonianze del primo secolo 1* (Ispirazione e istituzione, ur. Costanzo Cargnoni). Perugia: EFI, 1988, str. 155–176.

Toppi, Francesco Saverio: Introduzione. II – Le prime costituzioni (Roma-S. Eufemia 1536). V: *I frati cappuccini. Documenti e testimonianze del primo secolo 1* (Ispirazione e istituzione, ur. Costanzo Cargnoni). Perugia: EFI, 1988, str. 227–248.

Van 's-Hertogenbosch, Gerlach, Schmucki, Oktavian: Laurentius von Brindisi. V: *Lexikon der christlichen Ikonographie. Ikonographie der Heiligen 7* (Innozenz bis Melchisedech, ur. Engelbert Kirschbaum). Rom [etc.] : Herder, 1974, str. 380–383.

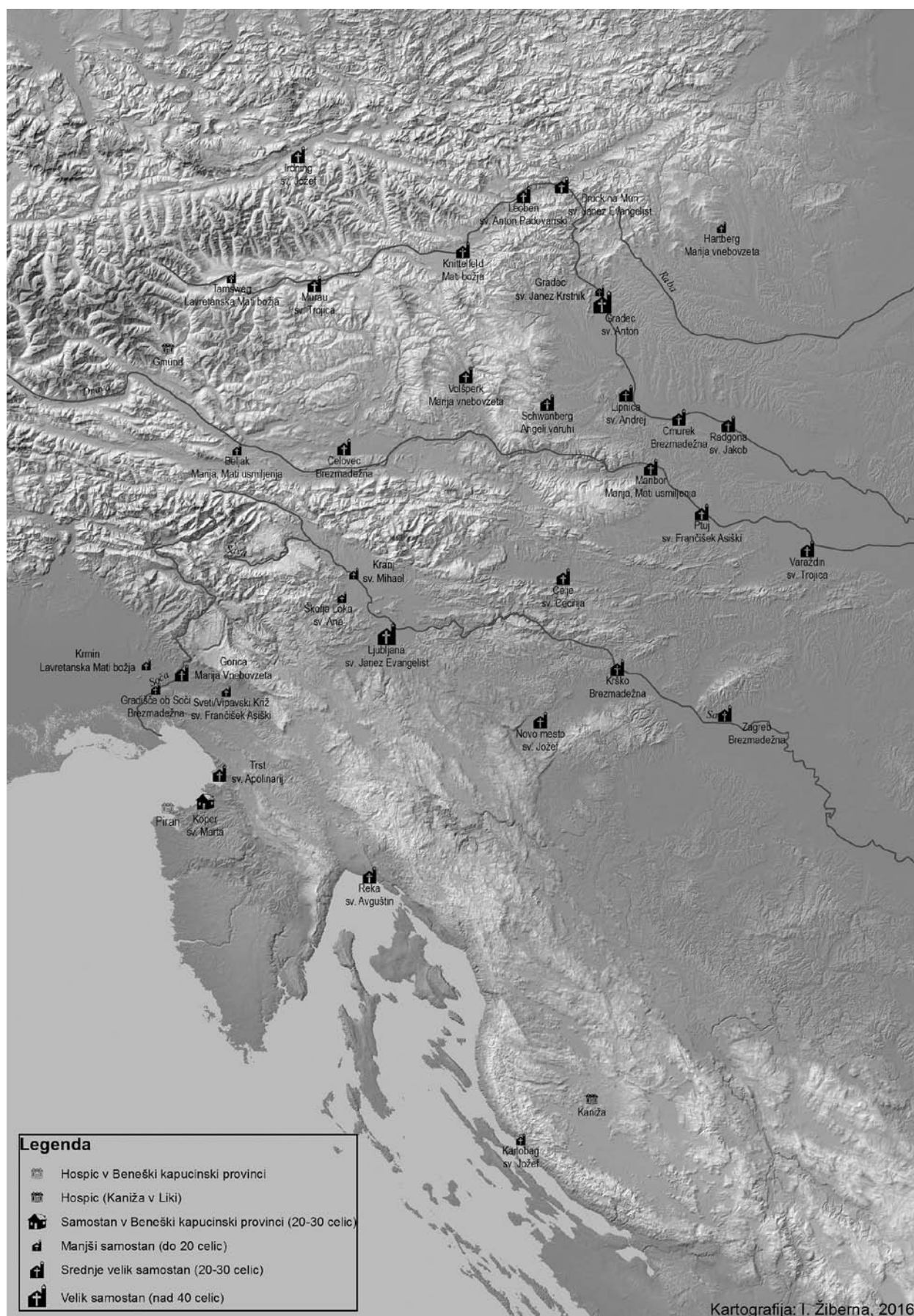
Von Thiessen, Hillard: Intendierte Randständigkeit und die „Macht der Schwachen“. Zur Wahrnehmung des erneuerten Armutsideals der Kapuziner in der Gesellschaft der Frühen Neuzeit. V: *Gelobte Armut. Armutskonzepte der franziskanischen Ordensfamilie vom Mittelalter bis in die Gegenwart* (ur. Heinz-Dieter Heimann idr.). Paderborn; München; Wien; Zürich: F. Schöningh, 2012, str. 424–447.

SUMMARY

ARCHITECTURE OF CAPUCHIN ORDER WITHIN THE BOUNDARIES OF ORDERS' PROVINCES. THE EXAMPLE OF A FORMER CAPUCIN STYRIAN PROVINCE

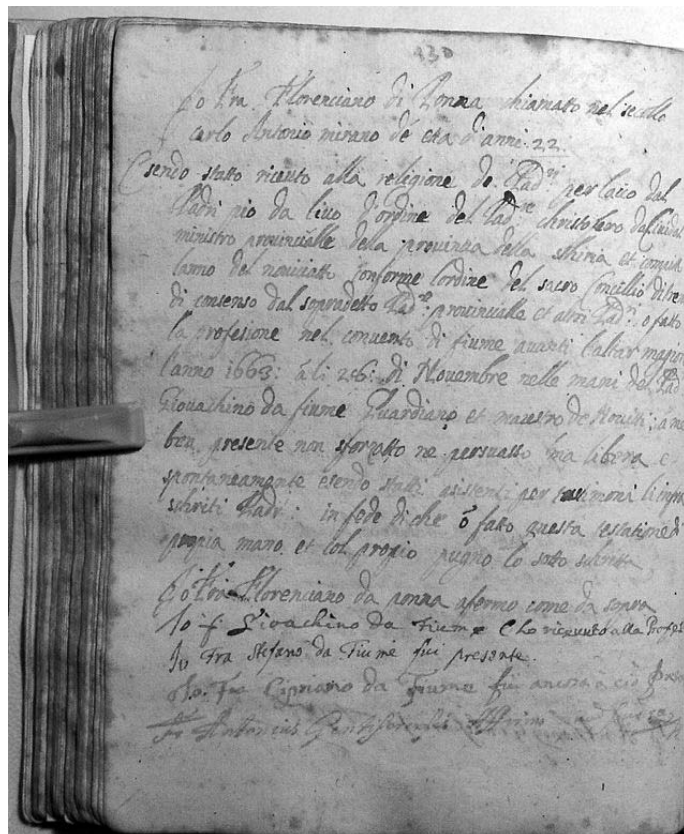
Province boundary is most frequently also the boundary within which Capuchin monastic artists were active, with only few of them active also outside of it. Boundaries were most frequently crossed mainly by Italian Capuchins when they started establishing new provinces outside of present-day Italy at the end of the 16th and the beginning of the 17th centuries. At that time four *fabricieri*, all good and devout friars, supervised and led constructions of monastery housing both at home and in the newly established provinces, thus ensuring that in the mother provinces established floor plan transferred to subsidiary provinces. These monastic construction supervisors are not particular to Capuchin order, as they are well known by other orders, for example, friars minor from whom capuchins seceded. The primary obligation of *fabricieri* was to ensure that newly built monastery houses did not deviate substantially from the concept of Sacred Poverty as advocated by Saint Francis of Assisi. They also needed to ascertain whether the houses given to Capuchins are simple and modest, appropriate to house their monastic community. Close monitoring of reconstruction and extensions of monasteries was necessary in order to approve every plan. In Capuchin Styrian province to which the majority of monasteries on our soil belonged, several *fabricieri* are known by name. Two of the most interesting *fabricieri* are named in the book of cathedral chapters after the mid-17th century. They were qualified master builders from Lombardy, f. Florencijan and f. Jožef from Ponn. *Fabricieri* monitored construction activities until the second half of the 18th century when most frequently reconstructions and additions were decided by guardians who entrusted their wishes to secular architects and construction engineers. For this reason, the 19th, the 20th and the 21st centuries are not periods of the typical architectural design of Capuchin monastic housings as it slowly started to merge with concurrent sacral architecture.

Slikovne priloge

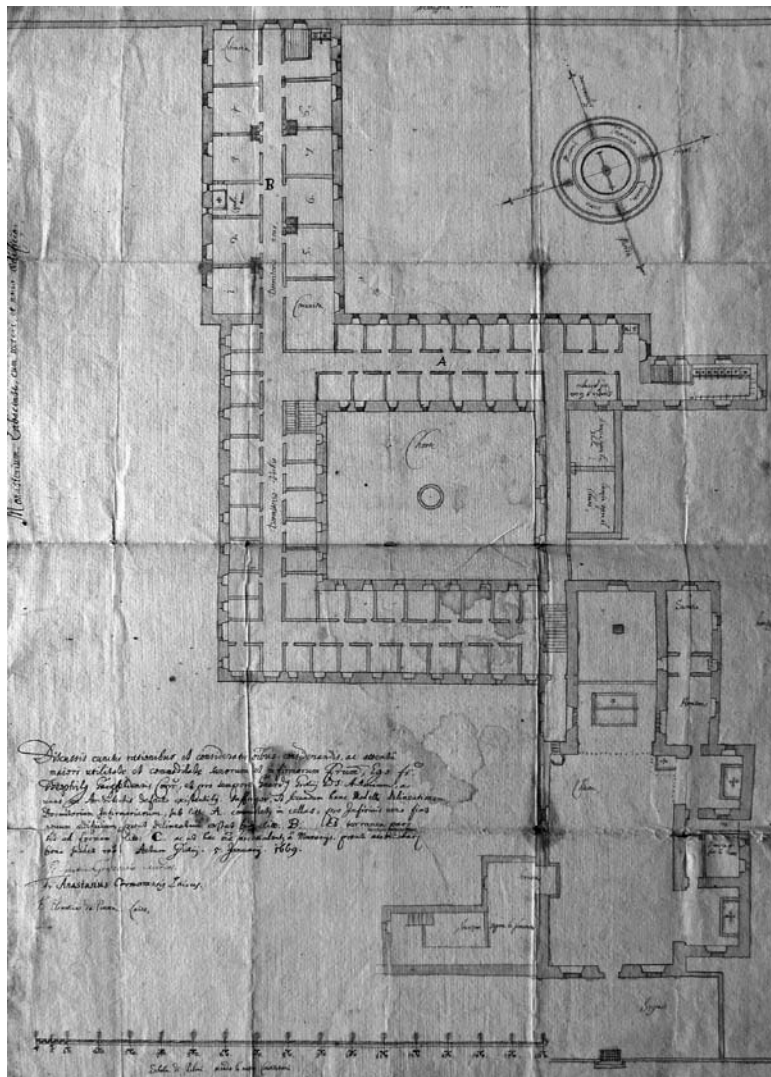

Karta kapucinskih postojank, zaobjetih v doktorski disertaciji od konca 16. do začetka 19. stoletja, avtor karte: prof. dr. Igor Žiberna.

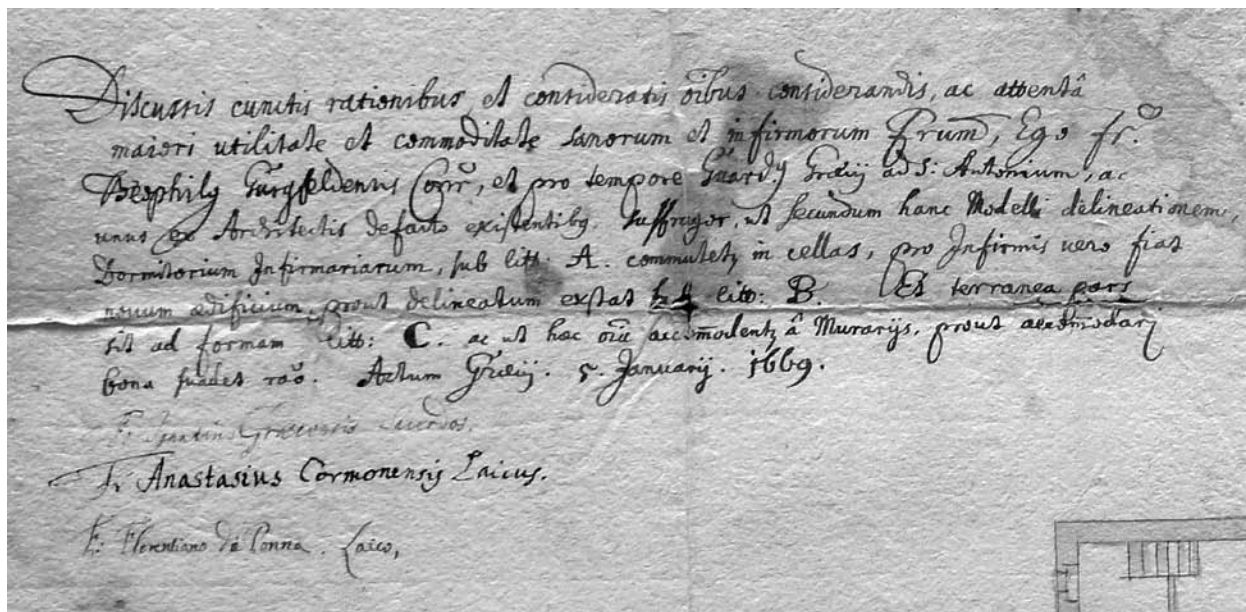

Zaobljube br. Florencijana iz Ponze, APHKP, Registro nel quale sono notati tutti li frati di questa Prouincia della Stiria, con le loro ricettioni, professioni et testimonij ... Al primo di Genajo, 1623, fol. 130.

Načrt nadstropja ljubljanskega kapucinskega samostana po predelavi leta 1669, avtor br. Florencijan iz Ponza (ASKP, Zbirka načrtov, Ljubljanski kapucinski samostan; foto: Tanja Martelanc).

Detajl s podpisom br. Florencijana iz Ponna na načrtu nadstropja ljubljanskega kapucinskega samostana po predelavi leta 1669, avtor br. Florencijan iz Ponna (ASKP, Zbirka načrtov, Ljubljanski kapucinski samostan; foto: Tanja Martelanc).

Naslovna stran zbirke načrtov iz dunajskega kapucinskega samostana, ki predstavlja fabricierija (PAKW, Architektursammlung, Nesignirana zbirka načrtov, t. i. »Musterbuch«, foto: Tanja Martelanc).

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-789.34(497.4Kostanjevica pri Novi Gorici)"16/17"

Prejeto: 29. 8. 2017

Karmeličani na Kostanjevici pri Novi Gorici

MATJAŽ AMBROŽIČ

doc. dr. cerkvene zgodovine, duhovnik, znanstveni sodelavec,

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani

Poljanska cesta 4, p. p. 2007, SI-1001 Ljubljana

e-pošta: matjaz.ambrozic1@guest.arnes.si

Izvilleček

Patri karmeličani so začeli delovati na slovenskih tleh v 17. stoletju. Leta 1623 je grof Matija Thurn dal na Kostanjevici pri Novi Gorici sezidati majhno cerkvico v čast Materi Božji, leta 1649 pa še samostan, ki so ga leta 1650 prevzeli karmeličani. V njem so složno živeli nemški, italijanski in slovenski patri. Leta 1785 so bili karmeličani zaradi jožefinskih reform izgnani. Vztrajne prošnje grofa Thurna so dosegle, da samostana niso porušili. Od leta 1811 ga upravljajo patri frančiškani. Med prvo svetovno vojno je bil skoraj popolnoma porušen, po njej pa obnovljen. Leta 1924 je italijanska oblast slovenske patre pregnala. Samostan je znan po kripti, v kateri počivajo poslednji francoski kralji iz dinastije Burbonov.

Abstract

CARMELITES IN KOSTANJEVICA NEAR NOVA GORICA

The 17th century saw the beginning of Carmelites on Slovenian territory. In 1623, Count Matija Thurn ordered a small church to be built in Kostanjevica near Nova Gorica, dedicated to Mary, Mother of God, and in 1649 he had a small monastery built which was taken over by Carmelites in 1650. German, Italian, and Slovenian friars lived harmoniously in the monastery. 1785 was the year that saw Carmelites expelled from the monastery due to Josephian reforms. Preservation of the monastery was achieved through persistent requests of Count Thurn. From 1811 monastery is managed by the Franciscans. During the First World War, the monastery was almost completely demolished, but was renewed after the war. Italian authorities chased away Slovenian friars in 1924. The monastery is known for the crypt where the last French kings of the Bourbons were laid to rest.

Ključne besede:

karmeličani,
frančiškani,
samostan,
Kostanjevica pri
Novi Gorici

Key-words:

Carmelites,
Franciscans,
monastery,
Kostanjevica near
Nova Gorica

Izročila o nastanku kapele na Kostanjevici

O nastanku Marijinega svetišča na Kostanjevici¹ je ohranjenih več pripovedi. Prva pripoveduje, da naj bi bila na odsekanem delu kostanja naslikana podoba Matere Božje. Grof Matija della Torre (von Thurn), ki je prebival v svojem gradu na Pristavi ob vznožju griča, naj bi se iz osebne pobožnosti večkrat odpravil na ta kraj molit litanije. Ko je vzklikal: »*Santa Maria*,« mu je neznani glas odgovarjal: »*Ora pro nobis*.« Skrivnostni glas ga je nagnil, da je na svojem zemljišču zgradil Brezmadežni na čast kapelo. Ljudsko izročilo je tudi vedelo povedati, da naj bi se grof želel poročiti z bližnjo sorodnico. Odpravil se je v Rim po spregled. Papež mu ga je podelil po pogojem, da na svoje stroške postavi cerkvico.²

Jezuitski pater Martin Bauzer [Bavčer, Bavčar] (1595–1668) je v svoji *Zgodovini Norika in Benečije* zapisal, naj bi pod gričem stal zid, na enem izmed njegovih kamnov pa naj bi bila naslikana podoba Matere Božje z Jezuškom. Privabljal je pobožne prebivalce iz Gorice in okolice. Zlasti z bližnjih hribov so se k njej zgrinjale množice različnih starosti. Okoli nje so verniki prižigali sveče in svetilke. Ko je to videl lastnik griča, grof Matija della Torre, se je na njem odločil zgraditi cerkvico.

Bosonogi karmeličanski pater Janez Karel od sv. Elije je poročal naslednje. V kostanjeviškem gozdu je že dalj časa stala tesna koliba. Pod njeno borno streho so se pred dežjem in nevihtami zatekali pastirji. Na enem izmed njenih zidnih kamnov se je videla podoba Matere Božje. Camilla Cimberle (1609–1672), hči goriškega meščana,³ je bila nadvse pobožna in vdana Kraljici nebes. Vse dni se je mudila pred njeno podobo. Njena goreča in iskrena pobožnost je vnela tudi pobožnost meščanov in podeželanov. Z vseh koncev so prihajali častiti njeno podobo. To naj bi grofa Matija Thurna nagnilo, da je sezidal cerkvico.

Vsa izročila se v osnovi ujemajo, zato smemo sklepati, da je bila v kostanjevem gaju na kamnu z neznano roko naslikana milostna podoba Matere Božje. Ljudje so se k njej stekali, da bi jo častili, ji izražali svoje srčne želje, se ji zaobljubljali ali se priporočali priprošnji Nje, ki je rodila Človeka-Boga in je tudi naša ljubeča Mati. Verniki so okrog njene podobe prižigali svetica, zunanja znamenja pobožnosti. Grof Matija Thurn, lastnik kostanjevega gaja in potomec ene najstarejših in najodličnejših ter najbogatejših družin, je, potem ko je videl take izlive ljudske pobožnosti, modro odločil, da bo podobo Marije Device postavil v primernejši kraj in bolj poskrbel za njeno češčenje.

Po Bavčarju in Marušiču (Marussigu) naj bi leta 1623 prej imenovani grof Matija Thurn, sledeč nagibu svoje pobožnosti in ljubezni do Odrešenikove Matere, na svoje stroške na svojem zemljišču začel zidati cerkvico z enim obokom in lepo načrtovano manjšo ladjo, ki je bila postavljena v lepem slogu in z dobrim okusom, zaradi svoje majhnosti pa se cerkev med ljudstvom še vedno imenuje kapela. Ko je bila gradnja dokončana, je dal na veliki oltar postaviti kamen, na katerem je bila naslikana omenjena Marijina podoba.⁴

Boj dominikancev, frančiškanov in bosonogih karmeličanov za Kostanjevico

Ob kapeli je bil za prebivališče redovne družine z denarno pomočjo grofa Thurna sezidan samostan. Zaradi prekrasne lege, zdravilne vode in vernega

¹ Kostanjevica je slovenska beseda, ki pomeni kostanjev gaj.

² Vascotti: *Storia della Castagnavizza*, str. 21.

³ Mlakar, Tavano: *La Castagnavizza. Le chiese nel Goriziano*, str. 7.

⁴ Vascotti: *Storia della Castagnavizza*, str. 21–23.

ljudstva, ki se je zbiralo v novemu svetišču, je samostan v nekaterih redovnih skupnostih vzbudil željo, da bi se ga polastile. Karmeličani, dominikanci in frančiškani so tekmovali, da bi dobili v posest novo cerkvico in samostan. Nazadnje je to uspelo bosonogim karmeličanom, ki so imeli podporo v ustanovitelju ter na dunajskem dvoru. Že od leta 1635 so se na vse načine hoteli polastiti neke zapuščine, ki jo je z oporoko zapustil Giovanni Chiesa v korist ženskemu samostanu v Gorici. Toda deželni stanovi goriške grofije so se temu uprli in poslali leta 1636 cesarju Ferdinandu II. grofa Marzia Strassolda, da bi preprečil njihove namene.

Nasprotovanje goriške oblasti je opogumilo observante (manjše brate, današnje frančiškane), da so se začeli potegovati za nakup kostanjeviškega griča. Medtem ko so karmeličani in frančiškani spletkarili, da bi postali prebivalci Kostanjevice, je Neapeljčan, dominikanski pater Basilio Pica, potoval skozi Gorico in se zaljubil v Kostanjevico. Potem ko je prisostvoval generalnemu kapitlju v Rimu, se je vrnil v Gorico in tu postavil svoje bivališče. Njegova pobožnost, učenost in delovna vnema so spodbudile grofa Matija Thurna, da mu je dal zatočišče v samostanu, prizidanem cerkvici na Kostanjevici, kamor se je umaknil s še enim sobratom. Upoštevaajoč zasluge zaslužnega redovnika, so goriški stanovi izdali odlok, s katerim so dodelili pravkar pozidano cerkev sv. Roka v goriškem predmestju dominikanskemu redu. Spletke karmeličanov na dvoru Ferdinanda III. so začasno odložile izvršitev odloka. Pater Basilio Pica se je, razočaran in zagrenjen zaradi nasprotovanj, podal v Faro h grofu Ricardu Strassoldu. Ta mu je 7. 7. 1646 dodelil letno rento za zgraditev cerkve in samostana ter za vzdrževanje redovnikov pod pogojem, da se redovna skupnost strogo ravna po redovnem pravilu sv. Dominika. Leta 1652 je bila cerkvena stavba že dovolj pripravna, da je lahko sprejela več dominikanskih redovnikov.⁵

Po odhodu p. Basilia Pice v Faro je kostanjeviški samostan zasedel monsinjor Pietro Vespa. Senat Beneške republike ga je imenoval za škofa Pafske cerkve na Cipru. Ko je s privolitvijo Svetega sedeža prejel mitro, je odšel z gore Karmel, kjer je bil sprejel redovno obleko bosonogih karmeličanov. Iz neznanih vzrokov je kmalu zapustil tudi svojo škofijo in se vrnil v Benetke. Od tam je prišel v Gorico. Njegove osebne vrline so naredile vtis na goriško gospodo, posebej pa še na srce grofa Thurna, ki mu je 20. 9. 1647 zaupal vodstvo nove cerkvice na Kostanjevici. Pater Martin Bavčar v navedenem delu pripoveduje, da je monsinjor Vespa s slovesnim obredom posvetil kostanjeviško cerkvico, saj je bila dotlej le blagoslovljena. Za to ga je pooblastila patriarhalna kurija v Vidmu 16. 1. 1648. Monsinjor Vespa je na velike praznike opravljal Božjo službo v pontifikalni opravi s sodelovanjem nekaterih klerikov. Močno je častil sv. Filipa Nerija. Da bi to pobožnost vsadil tudi med ljudi, je postavil v cerkvici sliko imenovanega svetnika, ki so jo pozneje prenesli v cerkev redovnic sv. Klare v Gorico. Monsinjorju Pietru Vespi karmeličani niso bili pri srcu, čeprav je opravil redovne obljube kot karmeličan. Stremel je za tem, da bi na Kostanjevico vpeľjal oratorijance. Od patriarha Maria Gradeniga mu je 5. 5. 1649 za to uspelo pridobiti dovoljenje, sam pa je postal njihov predstojnik. Načrtovano je bilo, da naj bi oratorijanci na Kostanjevici imeli 12 patrov duhovnikov, nekaj laikov in služinčadi.⁶

Ko so karmeličani spoznali, da se jim upanje, ki so ga stavili na vpliv svojega redovnega sobrata, izmika, so si s pomočjo izkušenih goriških jezuitov prizadevali, da si pridobijo naklonjenost goriških meščanov. Obrnili so se na cesarja Ferdinanda III., ki jim je bil naklonjen. Vladar je 16. 5. 1648 stanovom izrazil željo, da bi v Gorici nastala karmeličanska skupnost. Cesarjeva želja je bila za Goričane ukaz. Stanovi so 10. novembra istega leta prisodili karmeliča-

⁵ Vascotti: *Storia della Castagnavizza*, str. 24.

⁶ Mlakar Tavano: *La Castagnavizza. Le chiese nel Goriziano*, str. 10.

nom štajerske province v last cerkev, posvečeno sv. Roku, ki je bila sicer leta 1645 dodeljena dominikancem. Lahko bi zamenjali cerkev sv. Roka s cerkvico na Kostanjevici, če bi namere škofa Vespe v korist patrov oratorijancev vmes ne bile postavile vrste zaprek. Nič manjša pa po drugi strani niso bila prizadevanja jezuitov, da bi dosegli prednost za karmeličane. 15. 4. 1649 je cesar Ferdinand III. izdal ukaz, ki je veleval goriški vladi, da odvzame ključke cerkvice monsinjorju Vespi in mu zaukaže, naj zapusti Gorico, kar je tudi storil.⁷

Bosonogi karmeličani dobijo Kostanjevico

Po odhodu monsinjorja Pietra Vespe je grof Matija Thurn 28. 12. 1649 Kostanjevico daroval patrom karmeličanom, ki so kratek čas domovali v južnem goriškem predmestju svetega Roka.⁸ Patri so dobili cerkvico in samostan s posestvom ter gozdom. Tako so bosonogi karmeličani po številnih poskusih in prizadevanjih postali prebivalci kostanjeviškega griča. V arhivu karmeličanskega reda v Rimu hranijo podatek, da se je redovno življenje na Kostanjevici začelo 10. 7. 1651. Prvi vikar in zatem gvardijan samostana je postal p. Arsenij od Sv. Duha.⁹

Plemenita grofica Isabella Strassoldo, rojena grofica Thurn, potomka plemiške družine ustanovitelja kostanjeviške cerkvice in samostana, je pozneje patrom frančiškanom posredovala izvornik darovnice, ki jo je hranila v svojem arhivu v Pevmi. Glasi se takole:

»V IMENU BOGA IN PRESVETE TROJICE AMEN.

Ker je vsemogočni Bog Jezus Kristus po svojem neskončnem usmiljenju in dobroti storil, da se je Presvetli Matija Thurn, gospod Pristave, rodil v katoliški veri in mu je njegova mati Blažena Devica Marija izprosila tolike milosti pri svojem usmiljenem Sinu, za katere on sam priznava, da jih ni zaslužil in da jih je nevreden, je prišel na misel in se odločil, da ustanovi in postavi samostan karmeličanov na griču Kostanjevici, da bi tu gojili pobožnost do Device Marije. S tem namenom je dal in daroval cerkev s prizidano stavbo, s svojim zemljiščem in bližnjim kostanjeviškim gozdom pod pogojem, da se bodo obdarovani patri karmeličani obvezali in sprejeli dolžnost, da zastonj dajo in dovolijo sekati iz tega gozda ves les, ki bo v prihodnosti potreben za izboljšavo in popravilo stavb, mostov in mlinov, ki pritičejo gori imenovanemu presvetlemu gospodu grofu Matiju Thurnu in njegovim zakonitim dedičem in da spodaj imenovani gospod grof Matija Thurn in njegovi zakoniti dediči kot gospodarji gradu na Pristavi v času, ko bodo spoštovani gospodje grofi bivali v imenovanem gradu, smejo sekati v imenovanem gozdu na Kostanjevici, kakor zgoraj darovano, vsa tista drva, ki jih bodo rabili za kurjavo in kuho za svoje domače potrebe, ne da bi jim kdorkoli od zgoraj imenovanih patrov nasprotoval ali se jim upiral. In še odstopa in daje vsa tista posestva in zemljišča in Marhof, podrobno navedena, premerjena in vrisana v tu priloženi mapi, podpisani od samega viteza darovalca, na ta način, da se prenese lastništvo vsega, kar je obseženo in vrisano v imenovani mapi, očetom karmeličanom in da smejo imeti, posedovati in uživati kot svojo lastnino, s tem da v bodoče isti očetje prejemniki nosijo vse obremenitve, tako zasebne kakor javne, ki bremenijo ali bodo bremenile ta darovana zemljišča, ne da bi gospod grof Matija imel še kakršnekoli obveznosti. Za-

⁷ Vascotti: *Storia della Castagnavizza*, str. 25–27.

⁸ Karmeličanska kurija v Rimu je že leta 1633 odobrila naselitev karmeličanov v Gorici, ki pa ni bila uresničena. Glej: Mlakar Tavano: *La Castagnavizza. Le chiese nel Goriziano*, str. 10.

⁹ Mlakar Tavano: *La Castagnavizza. Le chiese nel Goriziano*, str. 11.

radi teh določil bodo očetje karmeličani dolžni opraviti vsako soboto in na vsak praznik Blažene Device eno sveto mašo za njegovo dušo in za njegovo družino, vrh tega bodo hranili dve sobi vedno na razpolago za spoštovanega darovalca gospoda grofa in njegove dediče z oratorijem zgoraj brez vsakršnih drugih obveznosti za patre. To podaritev daje velespoštovani gospod grof Matija samo očetom karmeličanom in ne predvideva kakršnekoli zamenjave z drugimi redovniki: hoče, da se ta podaritev spoštuje vedno in svojim dedičem in naslednikom nalaga in izrecno ukazuje, da se ne spremeni, niti v najmanjši meri in zaradi kakršnihkoli namišljenih vzrokov in da jo pustijo takšno, kakršno je velespoštovani gospod grof Matija tu uredil in odredil. To podaritev, ki jo je zgoraj imenovani vitez določil patrom karmeličanom, daje po dogovoru in pod izrecnim pogojem: če bi v kateremkoli času, tudi v najbolj oddaljenih prihodnjih časih, iz kakršnega koli vzroka, ki je samo Bogu znan, očete karmeličane odstranili ali pa docela ukinili pričujoči samostan, zahteva, hoče in ukazuje, da je treba vse, brez kakršnekoli izjeme, vrniti Gospodom Pristavskim. Potrди naj in utrdi Bog in Blažena Devica pričujočo podaritev in voljo viteza, ki jo tu potrjuje z lastnoročnim podpisom. Pristava, 28. decembra 1649

*Jožef Brumat in Ignacij Golob, priči Matija grof Thurn Valsassina*¹⁰

Ob vsebini darovnice se postavlja vprašanje, zakaj bosonogih karmeličanov grof Thurn na Kostanjevico ni povabil že od začetka? Zakaj je najprej gostil patra Basilia Pico in potem izročil vodstvo cerkvice še škofu Vespi? P. Chiaro Vascotti je ugibal: »Morda so se mu pojavile kakšne zapreke; morda ni bil samostan še dokončan, da bi lahko sprejel redovno skupnost. Če upoštevamo globoke temelje, klet, izkopano v nedra griča, mogočno zgradbo in strukturo sijajne stavbe, dalje pomanjkanje materiala, bomo kmalu sprevideli, da je bil za gradnjo potreben daljši čas. Kot dokaz o ustanovitvi in darovanju grofa Matija Thurna kakor tudi kot dokaz, da so bili v kostanjeviški samostan vpeljani očetje karmeličani, kar se je zgodilo leta 1650, imamo, poleg omenjenih prič, tudi napis, ki v zelo velikih pozlačenih črkah na plošči iz črnega marmorja nad lokom, ki podpira strop pevskega kora v cerkvi, to potrjuje.«¹¹

Napis je izpričeval, da je pobožni grof Matija Thurn v proslavitev in čast Božje Matere Device Marije, utrjenega stolpa, za varstvo drage domovine in za zdravje svoje duše, na svojem posestvu in na svoje stroške ustanovil in pozidal svetišče z zraven stoječim samostanom in ga pozneje s prispevki pobožnih spodobno okrasil in dokončal. Odlični ustanovitelj je daroval cerkvico (kapelico) s samostanom častitim patrom karmeličanom in jo zaupal njihovi pobožnosti ter vnemi, da bi opravljali bogoslužje in tako vedno bolj pospeševali češčenje Boga in slavo Marije, vedno Device, njegove posebne zavetnice.

Grof Matija Thurn pa ni karmeličanom dal le bivališča, temveč jim je volil tudi obsežna zemljišča, da bi iz njihovih dohodkov pridobili zadostna sredstva za sprotno vzdrževanje in kritje stroškov, ki bi pozneje nastali s popravilom stavb in za številne druge potrebe. Podaril jim je grič z imenom Kostanjevica na zahodu do predmestja Pristava, na severu vse do ceste, ki pelje v kraljevi gozd z imenom Panovec, na vzhodu do že imenovanega kraljevega gozda, na jugu do griča, ki stoji na nasprotni strani samostana z vključeno kmetijo, ki se je nahajala ob vznožju istega griča in se je v nemščini imenovala Marhof – Maierhof. Kako je del Kostanjevice južno pod samostanskim vrtom do predmestja Pristava skupaj z njivami v ravnini prišel v roke jezuitov, zaradi pomanjkljivih dokumentov

¹⁰ Vascotti: *Storia della Castagnavizza*, str. 27–29; <http://www.samostan-kostanjevica.si/Digknj-data/Vascotti-text.htm> (pridobljeno 23. 8. 2013); Vascotti: *Zgodovina Kostanjevice* (prev. Marijan Breclj).

¹¹ Vascotti: *Storia della Castagnavizza*, str. 30.

ne moremo pojasniti. P. Chiaro Vascotti je domneval: »*Morda so karmeličani s privolitvijo grofa Matija Thurna darovali jezuitom tisti kos zemljišča, da bi s tem izrazili svojo hvaležnost ali jim poplačali skrb, ko so si prizadevali, da bi premostili zapreke, ki jim jih je postavljaj na pot monsinjor Vespa. Morda so karmeličani s posegom darovalca ali njegovih dedičev in odgovarjajoče oblasti prodali jezuitom tisti kos zemljišča; morda (in to se zdi najbolj verjetno) ga je slavna in darežljiva družina grofov Thurn darovala jezuitom. Toda vse to so le ugibanja in ne dejstva. Dejstvo pa je, da je tisti plodni del pripadal Družbi Jezusovi, da je bil po njeni uki- nitvi prodan.*«¹²

Poleg dohodkov iz vinogradov in drugih zemljišč so karmeličani ime- li dohodke tudi od plodov in listov kostanjev. Carlo Morelli v svoji rokopisni zgodovinski razpravi o goriški grofiji poroča, da so kostanjeviški karmeličani s pobožnimi volili pozneje povečali svoje dohodke in da so leta 1669, ob prvi nezasedenosti župnije v Ločniku, skušali združiti prihodke tamkajšnjega bene- ficija s samostanskimi. Vladar je njihovo zahtevo zavrnil. Prihodkom darovanih zemljišč in pobožnih volil¹³ je bilo treba prišteti še štipendije za ustanovne sv. maše¹⁴ in prostovoljne darove vernikov. Po pravni veljavi darovnic so bili patri karmeličani obvezani plačevati vse javne in zasebne obveznosti. Vsako sobo- to in na vsak Marijin praznik so morali maševati za dušo rajnega ustanovitelja in dovoliti grofu Matiju Thurnu kakor tudi njegovim zakonitim dedičem, da so svobodno sekali v darovanem gozdu in odvažali ves les, ki je bil potreben za izboljšanje in popravilo stavb, mostov, mlinov in ograj, ki so pripadali hiši daro- valca, kakor tudi drva za kurjavo in kuho, ko so ti prebivali v gradu na Pristavi. Pod temi pogoji so patri karmeličani smeli uživati lastninske pravice na Kosta- njevici.¹⁵

Duhovno življenje in dejavnost kostanjeviških karmeličanov

Cilj patrov karmeličanov na Kostanjevici ni bil le v tem, da so živeli kon- templatивно življenje in mislili na zveličanje svojih duš. Varovali so tudi svetišče, v njem opravljali javno Božjo službo, pospeševali slavo Odrešenikove Matere in nudili duhovno pomoč pobožnim vernikom, ki so pogosto obiskovali njihovo cerkvico.

Bosonogi karmeličani so živeli ločeni od sveta. Oblečeni so bili v groba volnena oblačila, na glavi so imeli tonzuro, hodili so bos, s prevezanimi ledji. Vse leto so se vzdrževali mesa, se držali strogih postov in se ogibali brezdolja. Noč in dan so premišljevali Gospodovo postavo in stremeli po vedno večji po-

¹² Vascotti: *Storia della Castagnavizza*, str. 32–33.

¹³ Orsola Cravegia (Craveghia) je leta 1688 v primeru, da bi njen sin Casparo umrl brez dediča, svojo sobo in sobico namenila za kostanjeviško Preblaženo Devico Marijo z večno obvezno- stjo, da patri karmeličani vsak teden darujejo sv. mašo za pokoj njene duše pri oltarju Kar- melske Matere Božje. Karmeličani pozneje volila niso kaj radi sprejeli, saj najemnina in vre- dnost stanovanja v znesku 946 gld ni krila stroškov vzdrževanja in mašnega štipendija. ACAG, Miscellanea, Istituti Religiosi, Religiosi case estinte d'oltre confine, b. 220, Min. Francescani, Convento di Castagnavizza dei p.p. francesani, Oporoka Orsole Cravegia, Gorica, 14. 11. 1688; kodicil potrjen 5. 5. 1741; Pripomba p. Antonija Serafinskega, 22. 6. 1741.

¹⁴ Obveznosti 355 ustanovnih sv. maš za Marijo Terezijo vojvodinjo Savojsko, Katarino Luchese in Franca Pernatha pl. Peunthal so za karmeličani morali opravljati frančiškani. Fond za njihovo kritje iz letnih obresti je bil pri državnem erjarju in župnijski cerkvi v Kanalu. To je razvidno iz potrditvene listine ustanovnih sv. maš s strani goriškega knezonadškofa dr. Andreja Gollma- yerja in potrditve s strani kostanjeviškega gvardijana p. Evstahija Osimka. ACAG, Miscellanea, Istituti Religiosi, Religiosi case estinte d'oltre confine, b. 220, Min. Francescani, Convento di Castagnavizza dei p.p. francesani, Knezonadškofijski ordinariat Gorica, Specifiche Nachwei- sung, Gorica, 30. 8. 1860, št. 1625; ACAG, Miscellanea, Istituti Religiosi, Religiosi case estinte d'oltre confine, b. 210, Castagnavizza francesani.

¹⁵ Vascotti: *Storia della Castagnavizza*, str. 34.

polnosti. Njihovo življenje pa se ni omejevalo le na premišljevanje in molitev. Vsak dan so darovali sv. mašo, spovedovali, poučevali nevedne, svetovali dvo-mečim, spodbujali omahljive, tolažili žalostne ... S svojim zglednim vedenjem so popravljali razvade, ki so se širile v okolici.

Posebno pozornost so dajali marijanski pobožnosti. Vsako soboto in ob Marijinih praznikih so darovali sv. maše za ustanovitelja in njegovo družino. Tudi družinska grobnica grofov Thurnov je bila deležna posebnih molitev za rajne. Posebno slovesno so obhajali praznik karmelske Matere Božje 16. julija in praznik sv. Jožefa 19. marca, saj je bil Jezusov rednik posebni zavetnik karmeličanske reforme. Na njegov god so na Kostanjevico poromali Goričani, deželni stanovi pa so samostanu darovali poseben dar. Na poseben način so bili kostanjeviški karmeličani povezani tudi z goriškimi plemiškimi družinami.¹⁶

Prebivalci Gorice so vsako soboto in vsako vigilijo pred Marijinim praznikom pod večer prihajali v cerkev prepevat hvalnico *Pozdravljena Kraljica*. Posebej goreči so bili nosilci škapulirja, ki so pospeševali pobožnost do karmelske Matere Božje. Bratovščina svetega škapulirja se je namreč ustanovila tudi v Gorici. Plemenitaši in preprosto ljudstvo, bogati in revni, učeni in neuki, možje in žene, mladi in stari, meščani in podeželani so kar tekmovali, da bi bili prišteti številu udov in bi prejeli sveti škapulir. Še po ukinitvi bratovščin za časa vladanja Jožefa II. je veliko vernikov želelo biti vpisano v bratovščinsko knjigo.

Slovenskim vernikom so se priljubile karmeličanske pridige. Marijansko pobožnost so karmeličani razširili tudi med študente goriškega jezuitskega kolegija, ki so se združevali v Marijini kongregaciji. Novorojenim deklicam so Goričani pogosto dajali ime Carmela. Karmeličani so se karitativno udeleževali tudi med kugo leta 1682. Karmeličani so oskrbovali tudi predmestno cerkev sv. Roka.¹⁷

Patri so z ljubeznijo in vztrajnostjo gojili tudi leposlovje in znanost. P. sveti Jeremija-Modest, rojen leta 1658 in bivajoč v kostanjeviškem samostanu, je napisal tri obsežne knjige velikega formata, da bi razložil posamezne knjige *Svetega pisma*. Tretja izmed njih je imela naslov *Elucidatio literalis, moralis et analogica in threnos Jeremiae Prophetae*. Avtor je delo posvetil oglejskemu patriarhu Dionizu leta 1719. Kostanjeviški karmeličanski redovni družini je pripadal tudi p. Ivan-Karel od sv. Elije, ki je zapustil rokopis z naslovom *Selva imparadisata*. Poleg redovnih očetov so strogo življenje živeli tudi nekateri samostanski bratje, ki so se posvečali premišljevanju, molitvi in ročnemu delu. Izdelali so nekatere kose cerkvene opreme.¹⁸

V samostanu je bilo povprečno 15–20 patrov. Njihov predstojnik je bil prior, ki ga je imenoval provincial s sedežem v Kölnu. Leta 1701 je kostanjeviški samostan (konvent) prešel k avstrijski karmeličanski provinci.¹⁹

Skrb karmeličanov za cerkev in samostan

Karmeličani so poskrbeli za dozidave in prezidave cerkve ter samostana. Poimenovanje cerkve z besedo "kapela" dokazuje, da je bila prvotna cerkvica zelo majhna. Šele ko so bili pozidani hodniki in velika kapela, je zgradba dobila obliko prave cerkve. Vse kaže, da so velika kapela in hodniki delo drugih rok in poznejšega datuma in da je bil načrt, da se kapela poveča, narejen pod karmeličani, delo stavbnih mojstrov Giovannijs Torreja in Giovannijs Battista Giana (Giano). Ko so patri karmeličani prenesli veliki oltar na kraj, kjer je danes, so

¹⁶ Mlakar Tavano: *La Castagnavizza. Le chiese nel Goriziano*, str. 24–25.

¹⁷ Mlakar Tavano: *La Castagnavizza. Le chiese nel Goriziano*, str. 25.

¹⁸ Vascotti: *Storia della Castagnavizza*, str. 34–36.

¹⁹ Mlakar Tavano: *La Castagnavizza. Le chiese nel Goriziano*, str. 24.

zaprli veliko okno nad lokom in na njegovo mesto postavili sliko blažene Device Marije, ki deli sveto oblekico v družbi sinov in hčera slavnega karmeličanskega reda. Glede velike kapele imamo poleg domnev, ki smo jih navedli, nekatere podatke, ki jasno dokazujejo, da je bila pozidana, potem ko je grof Matija Thurn postavil patre karmeličane za lastnike Kostanjevice. Med dokumenti, ki so se hranili v arhivu grofov Thurnov v Pevmi, je p. Chiaro Vascotti našel dokument z naslednjo vsebino:

»V slavo presvete Trojice in Svete Device Marije Kostanjeviške ter svetega Jožefa in svete Terezije, naše svete Matere, 4. oktobra leta 1654, je bila ta oltarna podoba izdelana na stroške gospe grofice Katarine, vdove Werdenberg, v času, ko je bil za priorja prečastiti p. Mihael od Angelov, prokurator nevredni p. Ernest od Vnebovzete, iz Bergama iz rodbine Codella, ki je po posredovanju velespoštovanega gospoda barona Horatia Bucellenija, ta miloščina, s katero je bila izdelana gori imenovana oltarna podoba in velika kapela ter obraz, izdelan v kamnu, kar vsi zgoraj imenovani, ponižno kleče pred Tvojimi svetimi nogami, o presveta Devica, skupaj z vsemi družinskimi člani in drugimi dobrotniki na tem svetem mestu, skupaj s svojim ustanoviteljem grofom Matijo Thurnom in njegovimi nasledniki, prosimo, da bi nam izprosila v uri naše smrti večno rešenje. Amen.

*fr. Ernest od Vnebovzete
bosonogi karmeličan«²⁰*

Iz dokumenta je razvidno, da je pod prioratom p. Mihaela od Angelov leta 1654 p. Ernest od Vnebovzete, po rodu iz Bergama, samostanski prokurator, s posredovanjem barona Orazia Bucellenija zbral od različnih dobrotnikov miloščino, s katero je bila pozidana velika kapela, in da je grofica Katarina Werdenberg dala izdelati na svoje stroške oltarno podobo, ki pa že na začetku 19. stoletja ni bila več ohranjena. Po odhodu karmeličanov je bil oltar prodan.

Grofica Katarina Werdenberg, poročena Namest, rojena grofica Coronini Cronberg, je v čast deviške Matere ukazala postaviti na svoje stroške dve plošči iz črnega marmorja. Ena teh je bila postavljena na stranski zid na listni strani, druga pa na zid na evangelijski strani.

Temeljni kamen za nov samostan je bil postavljen leta 1662. Ob tem velja omeniti, da so prvi Goričani stopili h karmeličanom že pred njihovim prihodom na Kostanjevico. To so bili p. Janez od Sv. Duha, p. Anton od Jezusa, p. Mavricij od Sv. Trojice in p. Ernest od Vnebovzete. Izhajali so iz goriških plemiških družin.²¹

Prvotna cerkvica – kapela – je bila pod upravo karmeličanov s prispevki pobožnih vernikov pozneje povečana in polepšana. Ob času p. Basilia Pica in škofa Vespe je le kak posamezen duhovnik, ki je imel jurisdikcijo, daroval sv. mašo in spovedoval spokornike. Ljudje so prejeli sv. zakramente s pobožnimi nameni. Ko se je karmeličanska družina ustanovila na Kostanjevici in je naraslo število duhovnikov, se je povečal tudi obisk vernikov.

Večja razširitvena dela na cerkvi so se dokončala leta 1691. Prizidali so ji zakristijo in meniški kor. Cerkev je dobila nov prezbiterij, dve stranski kapeli in hodnik. Štukature so bile izdelane med letoma 1661 in 1706, freske pa ok. leta 1680. Notranjost cerkve je ostala nedotaknjena do vojnih let 1915–1917.²²

Med dokumenti arhiva grofov Thurnov je p. Vascotti našel tudi na pismo, datirano 11. 1. 1694. P. Maksim od sv. Benedikta, gvardijan kostanjeviškega samostana, ga je poslal grofu Thurnu, prebivajočemu v Gradcu. V pismu mu piše, da mu je bil pred božičnimi prazniki poslal risbo novega oltarja. Sklepamo, da

²⁰ Vascotti: *Storia della Castagnavizza*, str. 37–40.

²¹ Mlakar Tavano: *La Castagnavizza. Le chiese nel Goriziano*, str. 12, 21.

²² Mlakar Tavano: *La Castagnavizza. Le chiese nel Goriziano*, str. 15–17.

so patri karmeličani v tem času nameravali postaviti nov oltar v kostanjeviški cerkvi. Morda je oltar, ki ga omenja prej imenovani p. Maksim od sv. Benedikta prav tisti, ki so ga v resnici postavili na zazidana vrata in posvetili sv. Jožefu.

Običaj pokopavanja trupel v cerkvah je v cesarstvu trajal do časa Jožefa II. Karmeličani so želeli, da bi njihova telesa po smrti počivala pod velikim oltarjem. Pod oltarjem karmelske Matere Božje so pokopavali posmrtno ostanke članov rodbine pobožnega ustanovitelja.²³

Ukinitev karmeličanskega samostana na Kostanjevici

Zatrte Družbe Jezusove v Gorici je bilo predhodno znamenje zatrtja drugih samostanov v furlanski pokrajini. Na zahtevo katoliških dvorov je papež Klemen XIV. leta 1773 z brevom *Dominus ac Redemptor* ukinil po vsem katoliškem svetu za vero, literaturo, znanost in vzgojo študentske mladine zaslužno Družbo Jezusovo – jezuite.

Kostanjeviški samostan je bil premožen. Posedoval je številne dragocene bogoslužne in votivne predmete. V državnih in krajevnih obveznicah je imel naloženih 40.000 gld. Posedstva je imel na Selu, v Renčah, hiše pa pri sv. Roku, na Pristavi in v Gorici v vrednosti 15.000 gld. Vse našteto premoženje je bilo sad volil in zapuščin pobožnih vernikov ter skrbnega gospodarjenja.

9. 11. 1784 so kostanjeviški karmeličani prejeli odlok cesarja Jožefa II. o zatrtju svojega samostana. Decembra so inventarno popisali premoženje v prisotnosti zadnjega vikarja p. Gregorja od sv. Janeza Krstnika. V prvih dneh januarja 1785 je bil samostan izpraznjen.²⁴ Žalosten je moral biti pogled na redovnike, vajene samote, tišine, miru, reda, samostanske discipline, nočnih in dnevnih molitev, premišljevanja večnih resnic, petja himen in hvalnic zahvale Gospodu, rednega študija ... Prisiljeni so bili odložiti groba volnena redovna oblačila in zapustiti sveto samoto svojih navad in se vrniti v hrup sveta ter iskati streho, ki bi jih sprejela. Samostan in cerkev sta bila prepuščena propadanju ob veliki nejevolji mesta in podeželja.

Da so bili karmeličani izgnani iz samostana v začetku januarja 1785, je razvidno iz spora, ki je nastal med karmeličansko družino in grofom Francem Thurnom. Potomec ustanovitelja in zakoniti dedič vseh premičnin in nepremičnin ter pravic je bil dal Alojziju Šuligoju dovoljenje, da si je postavil hišico ob vznožju griča. Zadnji prior kostanjeviških karmeličanov, p. Felicijan od sv. Eleonore, je trdil, da prostor, na katerem se je gradila hišica, pripada ozemlju, ki ga je ustanovitelj grof Matija Thurn daroval kostanjeviškemu samostanu. Leta 1784 je gradnji oporekal pred pristojnim sodiščem in prosil, da bi bilo nadaljevanje gradnje prepovedano. 12. 1. 1785 je davčni urad ukazal, naj se gradnja nadaljuje v korist verskemu skladu ter naj se opravi inšpekcijo na mestu na stroške stranke, ki bi izgubila. V ta namen so bili določeni za izvedence gospod svetovalec Periboni za komisarja in gospoda Nicolò Zenari ter Giacomo Cavedalis. V sodnem postopku je vse do decembra 1784 nastopal kot tožnik p. Felicijan od sv. Eleonore. V odlokih davčnega urada in tržaškega okrožnega sodišča piše: »pravkar ukinjeni samostan«. Iz povedanega smemo sklepati, da je bil samostan ukinjen v prvih dneh leta 1785. Akti in odloki procesa so se hranili v arhivu grofov Thurnov v Pevmi.²⁵

²³ Vascotti: *Storia della Castagnavizza*, str. 40–45.

²⁴ Mlakar Tavano: *La Castagnavizza. Le chiese nel Goriziano*, str. 27–28.

²⁵ Vascotti: *Storia della Castagnavizza*, str. 62–64.

Usoda ukinjenega karmeličanskega samostana

Dobrine, ki so pripadale ukinjenemu kostanjeviškemu samostanu, bi bili morali po volji ustanovitelja vrniti rodbini grofov Thurnov, vendar pa so po cesarjevem vrhovnem odloku prešle na verski sklad. Ker pa je grof Franc Thurn, pravno močni dedič ustanovitelja, nasprotoval vladi in branil svoje pravice, je bila tri leta po ukinitvi med tožečima se strankama sklenjena poravnava z naslednjo vsebino:

»Po gospodu Francu Thurnu, Hoffer in Valsassina izrečene zahteve glede kostanjeviškega gozda, nanašajoče se na zadržke, ki so navedeni v listini o darovanju kostanjeviškega gozda z dne 31. marca 1670, sedaj zatrtemu karmeličanskemu samostanu v Gorici, ki je sedaj prenesen v verski sklad, da ne bi torej prišlo do preprirov zaradi cesarske odločbe z dne 3. junija tekočega leta, se podpiše dogovor med delegirano komisijo od strani in naslova verskega sklada na eni in gospodom Francem Mianijem, prokuratorjem gospoda grofa Franca Thurna na drugi, za pričujočo transakcijo, s katero: prvič, gospod Franc Miani, z legalnim pooblastilom goriškega javnega tožilstva, datiranim dne 20. julija 1788. št. 1, od gospoda Franca grofa Thurna, se od njegove strani in v imenu pravkar omenjenega svojega pooblastitelja (mandatorja) odpoveduje zanj in njegove dediče vsakemu sprožanju sodnih sporov in se izrecno odreka v korist verskega sklada, s katerim sklepa to pogodbo, in sprejema zase in za svoje naslednike odpoved pravicam sekanja v gozdu, imenovanem Kostanjevica, drv za lastno uporabo in uporabo svojih uslužbencev, za izboljšave, popravila, stavbe, mostove, mline in polkrožne rešetke, kakor tudi pravici lova in končno vsaki in kakršni si bodi pravici, katera bi gospodu grofu pripadala nad kostanjeviškim gozdom v moči listine o donaciji z dne 31. marca 1670 in kakršnekoli druge konvencije, izrecne ali tihe. Nasprotno: drugič, delegirana komisija od strani in v imenu verskega sklada obljubi in se obvezuje, če bo prišlo do ratifikacije pričujoče konvencije, da bo g. grofu Francu Thurnu za to odpoved izplačala vsoto 1500 gld – tisoč petsto gld – in mu dovolila enkratni posek 20-tih dreves v kostanjeviškem gozdu za popravilo njegovih mlinov; obvezujoč se, tretjič, g. grof Franc Thurn zase in za svoje potomce po zgoraj imenovanem g. prokuratorju Mianiju pristaja na razlastitev in da bo na svoje stroške branil verski sklad proti vsakomur, ki bi si jemal kakšno pravico nad omenjenim kostanjeviškim gozdom, z ozirom na donacijo z dne 31. marca 1670; in drugo, na katero je pristal, ter še nadaljnjo odpovedjo, četrtič, obeh pogodbenih strank, kakršnimkoli izjemam, bodisi stvarne bodisi pravne narave. In fide [...] Razen ratifikacije visoke vlade sta bila izdelana dva docela enaka izvoda, podpisana od pogodbenikov v prisotnosti spodaj podpisanih prič.«²⁶

Na izvorniku so pečati gospodov komisarjev, prokuratorja, prič in visoke vlade. Imetje ukinjenega samostana je bilo prodano na dražbi. Leta 1788 je prešlo v roke goriškega meščana Antona Zanuttiga za 5351 gld. Da bi prišel do denarja, je dal posekati lep kostanjev gozd in prekopati zemljišče, da bi na njem zasadil vinograd.

Tudi samostan in cerkev sta bila določena za dražbo, potem ko je bilo odstranjene že precej opreme. Vse je bilo pripravljeno, da ju kupi Zanuttig. Spomine na to dogajanje je zapustil grof Franc Thurn, ki se je zavzel za zgradbe razpuščenega samostana.

²⁶ Vascotti: *Storia della Castagnavizza*, str. 64–66.

»Ko sem se vračal s Štajerskega, sem z začudenjem izvedel, da je semkaj prišel ukaz, naj se na javni dražbi razprodata kostanjeviška cerkev in samostan. Na te novice sem se nemudoma pritožil na visoko vlado, da bi to razprodajo ustavila, ob tem sem se obvezal, da v določenem času dokažem in uveljavim svoje pravice nad samostanom. Prosim torej, da se ta razprodaja prekine do nadaljnjega ukaza in odredbe visoke vlade. Protestiram proti tej komisiji in izjavljam pred vsemi pričujočimi in tistimi, ki bi bili za licitiranje, da imam jaz neizpodbitne pravice do tega samostana kot naslednik in dedič njegovih ustanoviteljev; da sem enake pravice uveljavil do bližnjega gozda, zaradi česar se je davčna služba z mano pogodila tako, da mi je izplačala 1500 gld. Nadalje izjavljam, da bi ne glede na to, kako bi mi prišel v posest ta samostan, bodisi zaradi priznane mi upravičenosti, bodisi po konvenciji z visoko zbornico, to svetišče ostalo, kakor je zdaj, vedno odprto za javno češčenje, po namenu in hotenju njegovega ustanovitelja, pa tudi po občini želji dobrih in pobožnih meščanov. Končno izjavljam, da pristajam na kakršenkoli pogoj, zato da ne bi videl razprodaje pepela mojih prednikov in kosti svojega lastnega očeta, ki v tem samostanu ležijo, in priznavam, da bi bil do skrajnosti užaloščen in do najvišje mere potrpt, če bi jih videl ponovno pokopane, postavljene na ogled in morda že v drugo drugje pokopane, in ne v kraju, ki so si ga izbrali, pozidali in pripravili za svoje počivališče. In raje kot bi videl nekega dne to svetišče spremenjeno v profan prostor, v nesposobno ali morda celo v javno hišo, sem pripravljen prej sprejeti kakršnokoli žrtev. Zaupam v pravico in dobroto našega milostljivega vladarja in upam, da bo ob mojih argumentih, ki jih bom navedel, raje videl mene kakor koga drugega kot lastnika tega samostana, po katerem hrepenim samo zaradi navedenih vzrokov in brez slehernega drugega interesa. Da bi pa dokazal, da sem daleč od tega, da bi prejudiciral vsako vladarjevo ravnanje; da je moje hotenje, videti uresničeno in izvršeno željo mojih staršev in, končno, da bi dokazal občo željo tega pobožnega ljudstva, da bi svetišče ostalo odprto javni pobožnosti, ponujam vladarju 1500 gld, pogodbeno ceno, in se obvezujem, da jo izplačam v rokih, predpisanih v odloku te licitacije. Na ta način bo, v zadovoljstvo vladarja, upoštevana volja ustanoviteljev, zadoščeno bo želji tega prebivalstva in jaz ne bom izgubil vseh pravic.«²⁷

Na zahtevo legitimne oblasti je grof Franc Thurn posredoval vladi instrument fundacije in donacije kakor tudi prepis napisa v cerkvi *V večem spomin*, da bi dokazal, da je samostan in cerkvico ustanovil grof Matija Thurn na svojem zemljišču in na svoje stroške. Več kot upravičeni ugovori skrbnega grofa Franca Thurna, molitve in solze dobrih meščanov, ki so obsojali uničenje dveh cerkvenih stavb, ki sta bili največji okras spodaj ležečemu mestu, so postavile na glavo načrt prodaje in ohranile Gorici dva prekrasna bisera. Prodani pa so bili in drugam preneseni veliki oltar v Podmelec in stranski oltar sv. Jožefa, oba iz lepega marmorja. Prav tako so bile prodane marmornate obhajilne mize iz prezbiterija in kapelica, ki je bila tedaj posvečena sv. Jožefu. Prodani so bili tudi zvonovi, za katere ne vemo, če so bili obešeni v kak drug zvonik.

Vse navedene opise so pozneje frančiškani zvesto prepisali iz izvirnih dokumentov, ki jih je v Pevmi hranila grofica Izabela Strassoldo, rojena grofica Thurn. P. Chiaro Vascotti je od starejšega človeka izvedel, da je neki dostojanstvenik, ki je hlepel po uničenju cerkve in samostana, z železnim kladivom brezbožno skušal razbiti kamen, vzdani v velikem oltarju, na katerem je bila naslikana podoba blažene Device Marije. Kamen je bil zaradi naravne trdote ali pa po višji volji odporen proti številnim udarcem do te mere, da se je skrunitelj

²⁷ Vascotti: *Storia della Castagnavizza*, str. 67.

moral odpovedati svoji zločinski nameri. Še istega dne, ko se je vozil iz Gorice v kočiji, so se mu splašili konji, prevrnili kočijo in ga zbitega pustili na cesti.

Kostanjevica je samevala zapuščena in žalostna. Le ob sobotah in na vigilije praznika Brezmadežne Device se je kakšna pobožna duša podala na hrib. Tako žalostno je bilo stanje kostanjeviške cerkve in samostana od ukinitve do časa, v katerem je bila cerkev leta 1796 ponovno odprta za javnost in zaupana vodstvu pobožnega in gorečega duhovnika. Od leta 1811 cerkev in samostan upravljajo frančiškani.²⁸

KRATICE IN KRAJŠAVE

ACAG	Archivio della Curia Arcivescovile di Gorizia
ASPG	Archivio Storico Provinciale di Gorizia
b.	busta [škatla]
fasc.	fascikel
p.	pater
prev.	prevod
str.	stran
sv.	sveti
št.	številka

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ACAG – Archivio della Curia Arcivescovile di Gorizia

- ◊ ACAG, Miscellanea, Istituti Religiosi, Religiosi case estinte d'oltre confine, b. 210.
- ◊ ACAG, Miscellanea, Istituti Religiosi, Religiosi case estinte d'oltre confine, b. 220, Min. Francescani, Convento di Castagnavizza dei p.p. francesani.

ASPG – Archivio Storico Provinciale di Gorizia

- ◊ ASPG, Carmelitani Castagnavizza.

INTERNETNI VIRI

<http://www.samostan-kostanjevica.si/Digknj-data/Vascotti-text.htm> (pridobljeno 23. 8. 2013): Vascotti, Chiaro: Zgodovina Kostanjevice (prev. Marijan Breclj).

LITERATURA

Mlakar, Liliana in Luigi, Tavano: *La Castagnavizza. Le chiese nel Goriziano*, zv. 10. Gorizia: Istituto di storia sociale religiosa di Gorizia, 2008.
Vascotti, Chiaro: *Storia della Castagnavizza*. Gorizia, 1848.

---

²⁸ Vascotti: *Storia della Castagnavizza*, str. 66–70; Mlakar Tavano: *La Castagnavizza. Le chiese nel Goriziano*, str. 28–29.

SUMMARY

CARMELITES IN KOSTANJEVICA NEAR NOVA GORICA

Several tales on the origins of Mary's house of worship are preserved. All traditions are fundamentally identical, and it can therefore be concluded that the merciful image of the Mother of God was depicted on the stone in the chestnut grove by an unknown hand. People were flocking to her image to worship her. Count Matija Thurn as the owner of the chestnut grove decided to put Mary's image to a more appropriate place. Carmelites, Dominicans, and Franciscans were competing to acquire possession of the new church and monastery. Finally, Discalced Carmelites achieved it for they enjoyed the support of the founder and of the Vienna's court. Count Thurn provided Carmelites not only with a place to live but also bequeathed large areas of land to them in order for them to use the income from that land and gain sufficient funds for regular maintenance and numerous other needs. Monastic life in Kostanjevica started on 10 July 1651. Carmelites lived contemplative lives and contemplated the salvation of the souls. They guarded the temple, performed God's work, promoted the glory of the Mother of the Saviour, and offered spiritual help to devout people.

Special attention was given to the Marian devotion. Every Saturday and Marian holidays they gave service in honour of their founder and his family. On average, monastery housed 15 to 20 friars. Their head was a prior who was appointed by the provincial based in Cologne. In 1701, Kostanjevica Monastery (convent) became a part of Austrian Carmelite province. The monastery owned numerous valuable objects of worship and votive objects. Their assets were gained by bequests, acquisition of deceased person's estates, and prudent management. On 9 November 1784, Carmelites received a decree on the suppression of their monastery issued by Joseph II. The inventory of assets was drawn up in December in the presence of vicar Gregor of St. John the Baptist. In the first days of January 1785, the monastery was emptied. The monastery and church were left to ruination, to the great displeasure of the townsfolk and countryfolk. The year 1796 saw the church reopened to the public and entrusted to a devout priest. Since 1811, the Franciscans have been managing the church. The greater part of modestly preserved documentation on Kostanjevica monastery is kept in Archivio Storico Provinciale di Gorizia (ASPG) and would require separate scientific processing.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-789.45(497.4Ljubljana)"17"

Prejeto: 22. 2. 2017

Ljubljanski uršulinski samostan v 18. stoletju

MARIJA JASNA KOGOJ

uršulinka, dr. znanosti s področja teologije

Uršulinski samostan Ljubljana

Ulica Josipine Turnograjske 8, p.p. 1618, SI-1001 Ljubljana

e-pošta: jasna.kogoj@rkc.si

Izvleček

Uršulinski samostan v Ljubljani, ki je bil ustanovljen leta 1702, je bil vedno v stikih z drugimi uršulinskimi samostani v srednji Evropi in Rimu. Povezanost z njimi izpričuje korespondenca. Prva leta obstoja samostana je bilo treba določiti redovne navade v skladu z uršulinsko duhovnostjo in tradicijo. Izmenjava izkušenj in osebja se je dogajala tudi na vzgojno-izobraževalnem področju. Živahna korespondenca je potekala tudi v času procesa za beatifikacijo in kanonizacijo ustanoviteljice uršulink Angele Merici.

Abstract

THE URSULINE MONASTERY IN LJUBLJANA IN THE 18TH CENTURY

The Ursuline monastery in Ljubljana founded in 1702 was always in contact with other Ursuline monasteries in the central Europe and Rome. Their closeness is clearly reflected in correspondence between them. In its first years of existence, Ursulines needed to establish monastical practices in accordance with Ursuline spirituality and tradition. An exchange of experience and personnel was carried out also in the field of education and schooling. Lively correspondence was made during the process of beatification and canonization of the founder of the Ursulines Angela Merici.

Ključne besede:

Angela Merici,
Red sv. Uršule,
ljubljski
uršulinski
samostan, vzgoja
in izobraževanje
ženske mladine,
m. Margareta
Eleonora von
Eisswald,
beatifikacija
Angele Merici

Key-words:

Angela Merici,
Order of St.
Ursula, Ursuline
monastery in
Ljubljana,
education of girls
and young
women, m.
Margareta
Eleonora von
Eisswald,
beatification of
Angela Merici

Uvod

Družba sv. Uršule, predhodnica Reda sv. Uršule, je bila ustanovljena leta 1535 v Brescii. Njena ustanoviteljica je bila Angela Merici (1474–1540), sodobnica Jurija Slatkonje.

Družba se je najprej razvijala v italijanskih škofijah, in sicer tako, da so posamezni škofje v svojih škofijah zbrali dekleta, ki so bila pripravljena delovati v blagor krajevne cerkve po zgledu Angelinih hčera in po Pravilu Družbe sv. Uršule. Tega so večkrat prilagajali potrebam škofij. Pravilo, ki so se ga držali v Ferrari in je še najmanj odstopalo od originala, pa je konec 16. stoletja prišlo v Francijo.¹ Tu so se po njem oblikovale skupine t. i. kongregiranih uršulink, ki so se hitro razširile. Njihovo delo je odgovarjalo na potrebe časa, privlačil pa je tudi njihov način življenja, saj so bile žene popolnoma posvečene Bogu in hkrati na razpolago drugim. Tako je ustanova Angele Merici skoraj neopazno razvila obliko življenja, ki vsebuje in usklajuje obe potezi mericijanske usmeritve: kontemplacijo in apostolat, članice Družbe pa so odkrивale prednosti skupnega življenja.

V začetku 17. stol. so se na pritisk škofov, da se izpeljejo dekreti Tridentinskega koncila o ženskem redovništvu, kongregirane hiše uršulink spremenile v samostane s strogo klavzuro in slovesnimi zaobljubami. Uršulinke so sprejele to spremembo iz poslušnosti Cerkvi, toda pod pogojem, da ohranijo vzgojno-izobraževalno poslanstvo. Dejansko je v papeških bulah izrecno navedeno, da je namen Reda sv. Uršule poučevanje deklic. V pariški hiši uršulink, ki je leta 1612 prva doživela to spremembo, sta bila poučevanje in vzgoja deklic celo predmet četrte zaobljube.² Bula papeža Pavla V. In supremo militantis Ecclesiae, s katero je bila Družba sv. Uršule povzdignjena v red, je bila podpisana 5. 2. 1618.³ Namesto Pravila sv. Angele so morale uršulinke sprejeti eno od štirih pravil, ki jih je odobril koncil.⁴ Odločile so se za Pravilo sv. Avgušтина, ki je bilo po duhu najbliže Angelinemu. Dopolniti so ga morale s konstitucijami, ki so jih pomagali sestaviti predvsem jezuiti.⁵

Povezanost posvetitve Bogu v popolni ločenosti od sveta z vzgojnim poslanstvom se je v tistem času zelo dobro obnesla in se je izkazala tudi kot nadvse dinamična, saj so se prav v tej strogo monastični obliki uršulinski samostani zelo hitro razširili po vsem svetu.

V monastični obliki se je red nezadržno širil, medtem ko je sekularna oblika počasi zamrla, razen v posameznih italijanskih škofijah. Nekateri samostani so postali pravi centri, iz katerih so izšli drugi samostani z isto bulo in istimi konstitucijami, vendar popolnoma avtonomni. S samostanom, iz katerega so iz-

¹ Prim. Mariani, Tarolli, Seynaeve: *Angela Merici*, str. 446–450.

² Prim. Jégou: *Les Ursulines au faubourg St. Jacques à Paris*, str. 48.

³ Prim. Kogoj: *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo*, str. 38–40.

⁴ Ta pravila so bila: *Bazilijevo*, *Avguštinovo*, *Benediktovo* in *Frančiškovo*.

⁵ S preoblikovanjem iz družbe oz. kongregacije v Red sv. Uršule so redovnice morale sprejeti vse tisto, kar so zahtevali cerkveni kanonski predpisi. Tako so poleg stroge papeške klavzure in slovesnih zaobljub uvedli tudi dve vrsti sester, korne in laične. Že takoj ob vstopu je bilo predvideno, v katero vrsto bo vstopila kandidatinja. Laične sestre ali sestre pomočnice so se ukvarjale pretežno s hišnimi opravili, korne sestre pa s poučevanjem. Korne se imenujejo zato, ker so imele dolžnost moliti brevir v koru (korna molitev), medtem ko so bile sestre pomočnice delno oproščene te molitve, ki pa so jo nadomestile z drugimi ustnimi molitvami, imele pa so tudi krajšo premišljevalno molitev in duhovno branje. Korne so morale imeti doto, laične pa ne. Formacija novih članic je bila zastavljena tako, da je že od vsega začetka pripravljala mlade redovnice za poslanstvo, ki ga bodo opravljale pozneje – bodisi ročna dela bodisi vzgojno-izobraževalne dejavnosti. Namen pa je bil pri obeh isti, in to je bil namen Reda: vse delati v Božjo slavo in za blagor mladine, posredno z materialnim delom ali neposredno s poukom in vzgojo. Korne sestre so deset let po zaobljubah prejele naziv mati. Ta naziv je izražal poslanstvo duhovnega materinstva, ki so ga uresničevale kot vzgojiteljice. Zato se pred imenom korne sestre piše m. (lat. mater), pred imenom sestre pomočnice pa s. (sestra). Volilno pravico so imele le korne redovnice, razen ob volitvi spovednika, ki so ga volile vse.

šli, so bili zgolj duhovno povezani. Ob koncu 17. stoletja je bilo v Franciji več kot 300 uršulinskih samostanov, razširili pa so se tudi že v Belgijo, na Nizozemsko, v Nemčijo, dežele Srednje in Vzhodne Evrope in Rim. Glavni vzrok za hitro širjenje je bila kakovost njihovih šol in odlična krščanska vzgoja ženske mladine. Leta 1639 je uršulinka iz Toursa v Franciji, m. Marija Guyart Martin,⁶ kot prva misijonarka odšla v Kanado. Zgradila je samostan v Quebecu, iz katerega so izšli še drugi samostani na ameriški celini.⁷

V 17. stoletju so se uršulinske ustanove v Vzhodni Evropi širile predvsem po zaslugi Habsburžanov. Na ozemlju njihove monarhije so se uršulinke najprej naselile v Pragi, in sicer leta 1655. Cesarica Eleonora von Gonzaga iz Mantove, vdova cesarja Ferdinanda III. († 1657), je leta 1660 poklicala na Dunaj uršulinke iz Liègea. Samostan je hitro zacvetel in s cesaričino podporo so se redovnice kmalu razširile še v druga mesta. Dunajski uršulinski samostan je v pičlih 16 letih ustanovil pet drugih samostanov, med njimi prva dva na slovenskem etničnem ozemlju, in sicer v Celovcu (1670) in Gorici (1672). Sledili so jima samostani v Bratislavi (1676), Linzu (1679) in Gradcu (1686). V Ljubljani je bil uršulinski samostan ustanovljen leta 1702, prve redovnice pa je dobil iz Gorice.⁸

Čeprav so bili uršulinski samostani popolnoma avtonomni, so bili med seboj močno povezani. Na vseh področjih redovnega življenja so ohranjali iste običaje in se tega zvesto držali. Neomajna zvestoba pravilom, buli Pavla V. in tradiciji je bila najopaznejša ob ustanavljanju novih samostanov. Če je bilo kaj nejasno, so predstojnice spraševale druge samostane, kako ravnati v posameznih primerih.

Ohranjena korespondenca v arhivu uršulinskega samostana v Ljubljani priča, da je bila ta skupnost v 18. stoletju v stikih predvsem s samostani v okviru avstrijske monarhije (Gorica, Dunaj, Gradec, Linz, Salzburg, Celovec, Bratislava, Praga, Varaždin), pa tudi z rimskim. Poleg vzdrževanja sestrskih vezi med posameznimi skupnostmi se vsebina korespondence iz prvega obdobja ljubljanskega uršulinskega samostana nanaša prav na poizvedovanje o določenih samostanskih navadah, kajti ustanoviteljica in prva predstojnica tega samostana m. Margareta Eleonora si je od vsega začetka prizadevala, da se v skupnosti na novo ustanovljenega samostana zakoreninijo in uveljavijo običaji, značilni za vse samostane, ki so izhajali iz bordeaujske kongregacije.

Boj za ohranitev avtonomije

M. Margareta Eleonora von Eisswald (1647–1708) kot predstojnica na novo ustanovljenega uršulinskega samostana v Ljubljani ni imela lahkega položaja, a je bila prava oseba na pravem mestu in ob pravem času. Postavila je temelje redovni skupnosti, določila meje zunanjih vplivov in obranila samostansko svobodo pred neutemeljenim, neupravičenim hotenjem nekaterih cerkvenih dostojanstvenikov, da bi uršulinke na vseh področjih spravili popolnoma pod svojo oblast, kar je bilo v nasprotju s pravicami in privilegiji, ki jih je uršulinske mu redu podelil papež Pavel V. z bulo leta 1618. Vzgojena na dunajskem dvoru je bila dobro seznanjena s politiko cesarske hiše. Leta 1671 je stopila v uršulinski samostan na Dunaju in bila zaradi svojih izrednih sposobnosti še kot novinka

⁶ Marie Guyart Martin je bila rojena leta 1599 v Toursu. Na željo staršev se je še mlada poročila. Po dveh letih zakona ji je mož, s katerim je imela sina Klavdija, umrl. Ko je poskrbela za sina, je mogla slediti Božjemu klicu in pristopiti k uršulinkam v Toursu. Od tam je leta 1639 odšla v Kanado. Znana je ne samo kot velik apostol in duhovna mati kanadske Cerkve, ampak tudi kot velika mistikinja, ki jo je papež Janez Pavel II. ob razglasitvi za blaženo leta 1980 primerjal s sv. Terezijo Veliko. Marie Guyart Martin je umrla v Kanadi leta 1672.

⁷ Prim. Oury: *Marie de l'Incarnation*.

⁸ Prim. Kogoj: *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo*, str. 41.

M. Margareta Eleonora von Eisswald (Uršulinski samostan Ljubljana)

naslednje leto poslana v Gorico, da pomaga pri ustanavljanju tamkajšnjega samostana. Izurjena v soočanju in premagovanju nešteti težav, ki spremljajo tak podvig, se je leta 1702 odpovedala predstojniški službi in se podala v Ljubljano, da postavi temelje novemu uršulinskemu samostanu in njegovi vzgojni ustanovi. Obetavnim začetkom in mnogim obljubam mestnih in cerkvenih oblasti so sledili težki časi, ko so se jim postavljale na pot številne ovire. Toda m. Margareta Eleonora je bila izkušena in nepopustljiva sogovornica tako mestnim, deželnim, cesarskim kakor tudi cerkvenim oblastnikom. Ni ravnala svoje glavo, ampak se je temeljito posvetovala s pristojnimi osebami ter vodstvom drugih uršulinskih samostanov, da je trdno ohranjala to, kar je bilo v uršulinskem redu povsod uveljavljeno.

V prvih letih po ustanovitvi se v korespondenci z drugimi samostani zrcalijo napeti odnosi med ljubljansko uršulinsko skupnostjo in škofijskim ordinariatom zaradi škofove zahteve, da se uršulinke glede duhovnega življenja skupnosti, sprejemanja gojenk in učenk ter tudi glede upravljanja materialnih dobrin popolnoma podredijo njemu.⁹

Težave v odnosih med samostanom in škofom so se začele že kmalu po prihodu uršulink v Ljubljano. Generalni vikar Janez Anton Dolničar je na vsak način hotel doseči, da bi bile uršulinke – podobno kot klarise – v vsem podrejene škofu. Red sv. Uršule pa je imel zaradi vzgojnega poslanstva med redovi s strogo klavzuro in slovesnimi zaobljubami specifičen položaj. Privilegije oziroma avtonomijo mu je zagotavljala bula papeža Pavla V. iz leta 1618. Predstojnica se je zato natančno pozanimala, kako ravnajo drugod. Najbolj žgoče je bilo vprašanje, do kod sega škofova oblast. Redovnice so se odločno uprle vsakim spremembam in posegom v uršulinsko redovno življenje ter se sklicevale na svojo tradicijo in papeško bulo.

Generalni vikar Dolničar, ki je na začetku zelo podpiral zamisel o ustanovitvi samostana z vzgojnim poslanstvom in je bil uršulinkam naklonjen, je leta 1703 spremenil svoj odnos do njih. Kot poroča Kronika, je opazil, da redovnice niso tako pokorne in odvisne, kot si je želel. Od škofa je zato zahteval, naj izda deklaracijo, po kateri naj bi bile sestre povsem odvisne od škofa, tudi glede sprejemanja novih članic in gojenk. Dokument je bil napisan v latinščini in predstojnica naj bi ga podpisala. Ker pa m. Margareta Eleonora ni znala latinsko, je prosila za točen pre-

⁹ AULj, Kronika 1, leto 1706/07, šk. 8.

vod, da bo vedela, kaj podpisuje. Generalni vikar tega ni hotel; še več, tudi škofa je hotel obrniti proti uršulinkam. Ko je škof Kuenburg poslal v samostan svojega kaplana, da razišče zadevo, je predstojnica pojasnila, da ne more podpisati nečesa, kar nasprotuje pravilom uršulinskega reda. Ko je bil dokument preveden, se je izkazalo, da je bila njena bojazen utemeljena. Nesporazum se je zgladil ob osebnem škofovem obisku samostana 18. 6. 1703. Na dokument v latinščini je škof Kuenburg takrat lastnoročno pripisal, da uršulinke obljublajo njemu in njegovim naslednikom zvestobo in pokorščino v soglasju s predpisi svojega reda in kanonskimi predpisi. Nato je predstojnica dokument podpisala.¹⁰ Škofu je zagotovila zvestobo vseh redovnic, opozorila pa je, da morajo za dobro reda tudi predstojniki imeti proste roke.

Vse to odseva pismo iz goriškega samostana, ki ga je m. Margareta Eleonora dobila kot odgovor na svoje pismo. V njem beremo, naj škof vendar dovoli novi ustanovi v Ljubljani, da vzpostavi samostanski red v taki obliki, kot je uveljavljena v drugih samostanih uršulinskega reda, ker sta ga potrdili kanonsko pravo in papeška bula. Če škof ne bo popustil, naj si priskrbi cesarjevo pismo, ki bo škofa prisililo, da se ukloni, kot so to morali narediti tudi drugi prelati v podobnih okoliščinah.¹¹

Toda zadeva s tem še ni bila končana. Ker so se pritiski škofa oziroma generalnega vikarja, da uršulinke popolnoma podredi škofovi oblasti, nadaljevali, so se uršulinke skupaj z ustanoviteljem Jakobom Schellenburgom s spomenico obrnile na Sv. kongregacijo za škofove in redovnike. V petnajstih točkah so nanizale težave in zahteve škofa po podreditvi njegovi avtoriteti na duhovnem in gospodarskem področju. Prosile so, da bi mogle živeti po pravilu iz Bordeauxa, ki ga je potrdil papež Pavel V. leta 1618, in uživati privilegije bule, ki jo je izdal isti papež. Izrazile so tudi željo, naj se nihče ne vmešava v njihove zadeve, da bi mogle neovirano opravljati svoje apostolsko delo, kot jim narekujejo pravila. V spremnem pismu je omenjen dvom generalnega vikarja o pristnosti papeške bule in njihovih pravil.¹² O isti zadevi je pisala m. Margareta Eleonora 2. 3. 1707 tudi p. Prelerju. Predstojnica uršulink iz Rima je v svojem pismu 19. 3. 1707 odgovorila m. Margareti Eleonori na njena vprašanja glede odvisnosti od pristojnega ordinarija, glede rednega in izrednega spovednika in ekonomskih vprašanj.¹³

Iz korespondence z drugimi samostani je razvidno, da so se ljubljanske uršulinke natančno pozanimale, do kod sega škofova oblast, in trdno vztrajale pri tem, da mora biti tudi v Ljubljani tako kot drugod.¹⁴ Druga pisma se nanašajo predvsem na način izvajanja škofovske vizitacije samostana.¹⁵

Po smrti generalnega vikarja Dolničarja leta 1714 se tako izrazite zahteve po popolni podložnosti niso več obnovile, od časa do časa pa so se še vedno pojavljale podobne težnje, odvisno od posameznega škofa in njegovega razumevanja avtonomnosti samostana. Toda redovnice so vedno pogumno branile svoje pravice. To je bilo vidno predvsem pri volitvah predstojnice, ko je kateri od škofov hotel o tej zadevi odločati samovoljno.¹⁶ Pri volitvah leta 1724 je škof

¹⁰ AULj, šk. 2, št. 1; Kronika 1, leto 1703, šk. 8.

¹¹ AMO (Archivio Storico del Monastero Sant'Orsola di Gorizia), 9. 6. 1703.

¹² AULj, šk. 2, št. 5, 26. 1. 1707, in št. 6, 9. 3. 1707, prepis dokumentov, poslanih v Rim; AULj, Kronika 1, leto 1706/07, šk. 8.

¹³ AULj, šk. 1, št. 42 in 45.

¹⁴ AULj, šk. 1, št. 37, Gradec, 24. 1. 1707; št. 38, Bratislava, 31. 1. 1707; št. 40, Dunaj, 6. 2. 1707; št. 41, Bratislava, 28. 2. 1707; št. 42, Ljubljana, 2. 3. 1707; št. 45, Rim, 19. 3. 1707.

¹⁵ O vizitacijah je pisala dr. Ana Lavrič v prispevku Škofovske vizitacije uršulinskega samostana v Ljubljani v 18. stoletju, v: *Tristo let ljubljanskih uršulink*, 2002, str. 55–73.

¹⁶ Prim. AULj, šk. 1, št. 56, Dunaj, 8. 12. 1711; št. 59, Celovec, 28. 4. 1714; št. 62, brez navedbe kraja, 21. 10. 1714; št. 63, Dunaj, 27. 10. 1714; št. 71, Celovec, 21. 6. 1717 (v tem pismu predstojnica m. Karolina sporoča, da celovski škof trdi, da sme biti prednica le šest let, zato name-rava celovski samostan prositi papeža za bulo o svobodnih in neomejenih volitvah prednice; ljubljansko predstojnico sprašuje, če soglaša s tem predlogom); št. 72, Dunaj, 21. 12. 1717.

Uršulinski samostan v Ljubljani v 18. stoletju (Arhiv Uršulinskega samostana Ljubljana)

Jakob Viljem Leslie hotel, da izvolijo drugo predstojnico, ker je bila m. Rozalija Lanthieri izvoljena že večkrat zapovrstjo. Ker so redovnice vztrajale, da jim nihče ne more kratiti svobode pri volitvah, je slednjič moral popustiti. Pozneje so o tem poizvedovale še pri uršulinkah v Gradcu in na Dunaju. Odgovor iz Gradca je bil napisan 18. 2. 1724, z Dunaja pa 25. 11. 1724.¹⁷ Zapisano je, da se v volitve nove predstojnice ne sme vmešavati ne duhovna ne svetna oblast. Obe sporočili sta potrdili pravilnost ravnanja ljubljanskih uršulink.

Ko je leta 1774 umrla predstojnica m. Marija Alojzija Schmidhof, je škof Herberstein, ki je bil tedaj v Gornjem Gradu, kar od tam sam imenoval eno od redovnic za predstojnico ljubljanskega uršulinskega samostana. Toda uršulinke niso sprejele njegove odločitve in so sporočile, da do njegove vrnitve v Ljubljano počakajo z rednimi volitvami, kot določajo pravila.¹⁸

V korespondenci med samostani so obravnavana tudi čisto praktična vprašanja. Eno takih je bilo, kdo hrani ključ od tabernaklja, predstojnica ali spirital, in kje se hrani.¹⁹ Glede tega je bilo med predstojnico in ordinariatom veliko pregovarjanja; to vprašanje je prišlo na vrsto tudi pri vizitaciji. Ker je bilo po vseh uršulinskih samostanih v navadi, da se iz praktičnih razlogov ključ hrani pri predstojnici, je škof popustil.²⁰ Eno od vprašanj je bilo tudi kritje stroškov pri preobleki in slovesnosti zaobljub, kdo vodi obrede in kolikšno plačilo pripada tistemu, ki opravi bogoslužje. M. Alojzija, predstojnica iz Gradca, se čudi, da zahteva generalni vikar v Ljubljani 96 gld. na preobleko. Pri njih opravi to višji duhovnik brez plačila. Tudi v Linzu ne zahteva plačila, ampak mu podarijo kakšno ročno delo.²¹

¹⁷ AULj, šk. 1, št. 84 in 85.

¹⁸ AULj, Kronika 1, leto 1774, šk. 8.

¹⁹ AULj, šk. 1, št. 31.

²⁰ Prim. Lavrič: Škofovske vizitacije uršulinskega samostana v Ljubljani v 18. stoletju, str. 57–65.

²¹ AULj, šk. 1, št. 32–35.

Vzgoja in izobraževanje

Kaj je njihovo osnovno poslanstvo in zakaj so se z vnemo odzvale na povabilo, da se naselijo v Ljubljani, so uršulinke pokazale že pri selitvi iz Gorice. Na poti so namreč morale 21. aprila prenočiti na Vrhniki. Streho jim je nudil neki podložnik grofa Lanthierija. Redovnice so izkoristile ta počitek, zbrale okrog sebe radovedno mladino in jo tri ure učile krščanski nauk (prim. Kronika 1, leto 1702). Takoj po prihodu v Ljubljano so zastavile delo, ki je jedro uršulinskega poslanstva – vzgoja in izobraževanje ženske mladine. Cesar Leopold I. je 16. 9. 1702 ugodil njihovi prošnji, da odprejo javno dekliško šolo. Zahtevano listino naj bi izdal c. kr. referent Ernest Plöckner. Ker pa je imel v tistem času vizitacijo v dednih deželah, bi morale uršulinke čakati na zaproseni dokument do njegove vrnitve. To pa se jim je zdelo predolgo, zato so se za posredovanje obrnile na samo cesarico Eleonoro Magdaleno. Ta je naročila referentu, naj pove svetnim in cerkvenim oblastem, da imajo redovnice sv. Uršule po cesarjevi volji ustno dovoljenje za javne šole.²²

V hiši, ki jim jo je dal v najem župan Gabriel Eder, so uršulinke uredile internat, šolo in bivanjske prostore zase. Osnovno šolo – notranjo z internatom in zunanjo za deklice iz mesta in okolice – so ustanovile na praznik Marijinega obiskovanja, 2. 7. 1703, pisno cesarjevo dovoljenje pa so prejele 25. julija.

Z uršulinsko šolo je dobila Ljubljana svojo prvo dekliško šolo, ki je dolgih 170 let ostala edina javna šola za deklice. Učilnice so se hitro napolnile z mladino, ki ni bila deležna le pouka, temveč tudi vzgoje za krepostno življenje po veri. Prva penzionatska gojenka je bila Alojzija grofica Schrottenbach. Osirotelo deklico je vzela k sebi teta, grofica Auersperg, in jo izročila v vzgojo uršulinkam. Med gojenkami sta bili tudi hčerki bankirja Kechelsberga iz Benetk, ki je poslovno sodeloval s Schellenburgom. Pozneje je ena od njiju stopila v samostan.²³

V Nekrologu uršulinskega samostana najdemo veliko podatkov o redovnicah učiteljicah. M. Ana Winkler je bila odlična pedagoginja. Na notranji in zunanji šoli je poučevala branje, pisanje in računstvo. *»Posebno je ljubila ubožne otroke in jih je poučevala z veliko gorečnostjo, da bi si mogli pozneje služiti svoj vsakdanji kruh.«*²⁴ O m. Avguštni pl. Pivizheim je rečeno, da je z veliko vnemo poučevala v nedeljski šoli. Krščanski nauk je podajala v tako mikavni obliki, da so jo otroci in odrasli z užitkom poslušali.²⁵

Ko je bilo leta 1717 končno sezidano samostansko in šolsko poslopje z internatom, se je vzgojna in šolska dejavnost še bolj razmahnila in privabljala vedno več učenk. Število gojenk, ki so prihajale iz različnih krajev monarhije, je hitro raslo. Redovnice so poučevale po splošnih učnih načrtih, kakršne so imele druge šole (verouk, branje, pisanje, računstvo, opravljeni sestavki in razna ročna dela). Poleg tega pa so poučevale še jezike (francoščino, italijanščino), glasbo, zemljepis, prirodopis, zgodovino in risanje oziroma slikarstvo. Pri pouku so na zunanji šoli uporabljale deželni (slovenski) jezik. V poročilu o ljubljanskem šolstvu, ki ga je leta 1761 poslal vladi ljubljanski mestni magistrat, je pri uršulinski šoli posebej poudarjeno, da se v njej prva šolska leta poučuje v deželnem jeziku (slovenščini).

Vedno večje število učenk je zahtevalo tudi več učnega osebja. Na začetku so prišle na pomoč goriške uršulinke, z leti pa se je z vstopom novih članic ljubljanska skupnost tako povečala, da so bile kos delu. Oglejmo si le nekaj podatkov. Leta 1712 je bilo v samostanu 19 kornih redovnic, medtem ko jih je bilo

²² *»Kar je željne sestre tako močno sililo, da nujno dosežejo svoj namen, je bila številna mladina, ki se je neukročena klatila po vseh cestah. Pa tudi tiste plemiške vejice, ki jih je bilo treba vzgajati, ko bi imele na razpolago internat in tudi dovolj učiteljic«* (Kronika 1, leto 1703).

²³ Prim. AULj, Nekrolog s. Leopoldine pl. Kechelsberg, šk. 8.

²⁴ Prim. AULj, Nekrolog m. Ane Winkler, šk. 8.

²⁵ Prim. AULj, Nekrolog m. Avguštnine pl. Pivizheim, šk. 8.

leta 1721 že 39, zraven pa še 3 novinke in 8 sester pomočnic. To število se je bolj ali manj obdržalo vse do začetka osemdesetih let, ko so jožefinske reforme močno omejile število redovnic v posameznih samostanih. V Ljubljani je dolga leta smelo biti v skupnosti le 18 redovnic. Za sprejem vsake nove kandidatnje je bilo treba dobiti cesarjevo dovoljenje. Toda zaradi razvoja šol in nenehnega naraščanja števila učenk je vlada po letu 1820 sčasoma le dovolila tudi večje število redovnih učiteljic.

Ob vsakokratni škofovi vizitaciji samostana se je eno izmed vprašanj nanašalo tudi na vzgojno-izobraževalno dejavnost redovnic. Škof je vedno pregledal tudi šolske in internatske prostore. Predstojnica je bila odgovorna, da je vodstvo internata in skrb za vzgojo gojenk zaupala sposobni, skrbni in krepotni redovnici. To je bilo tudi eno od vprašanj pri skrutiniju.²⁶ Škof Herberstein, ki je imel vizitacijo junija 1774, je v dekretu redovnicam poleg pospeševanja Božje slave in zveličanja lastnih duš še prav posebej priporočil poučevanje ženske mladine. Naroča jim, naj to zveličavno delo opravljajo s posebno skrbnostjo in prizadevnostjo, da bo mladina dobro poučena o temeljnih naukih katoliške vere. Škof je zahteval, naj učiteljice za pouk krščanskega nauka uporabljajo katekizem, da bodo s tem poenotile pouk in otrokom olajšale dožemanje. Glede vzgoje in poučevanja učenk ni našel pomanjkljivosti. Izrazil je upanje, da bodo redovnice še naprej s pohvalno vnemo skrbele za vzgojo gojenk.²⁷

V sedemdesetih letih 18. stoletja je Ignacij Felbiger, ki mu je cesarica Marija Terezija zaupala področje šolstva, sklenil uvesti novo učno metodo, ki pa je pri deželni vladi in magistratu naletela na odpor.²⁸ O ljubljanskem šolskem vprašanju je Felbiger leta 1777 podal svoje mnenje in navodila za ravnanje. Glede posebne dekliške šole je izjavil: »*Za deklice ni treba posebne dekliške šole, če so uršulinke voljne poučevati po novi metodi.*« Da bi jih seznanila s to metodo, je cesarica, ki je uršulinske šole cenila in podpirala, februarja 1778 poslala v Ljubljano učiteljico Mariano Kollöffel. Redovnice učiteljice so se pripravile za izpit. Kollöfflova jih je izprašala v navzočnosti predstojnice m. Salezije Wernek in referenta za šolske zadeve grofa Janeza Nep. Edlinga. V njegovo veliko zadovoljstvo so uršulinke izpit odlično opravile.²⁹ Cesarica Marija Terezija je poslala Mariano Kollöffel tudi v druge samostane, da seznanijo redovne učiteljice z novo učno metodo (Normallehre).³⁰

Felbiger je leta 1779 ljubljanske uršulinske šole priporočil za podporo, enako pa je naredila tudi Mariana Kollöffel. S temi sredstvi so redovnice še isto leto temeljito obnovile šolsko poslopje, ki je bilo zidano med letoma 1713 in 1718. To je bila menda prva podpora, ki jo je samostan prejel za zunanjo šolo.³¹

Uršulinke so ves čas slovele kot dobre učiteljice, zato so leta 1806 pridobile pravico, da poučujejo pedagogiko; smele so odpreti pripravnico za učiteljice v Ljubljani, za sedem uršulinskih učiteljic pa je bilo odobrenih po 10 gld. na leto.³²

²⁶ Prim. Lavrič: Škofovske vizitacije uršulinskega samostana v Ljubljani v 18. stoletju, str. 56–65.

²⁷ Lavrič: Škofovske vizitacije uršulinskega samostana v Ljubljani v 18. stoletju, str. 69.

²⁸ Prim. Dostal: Ljubljansko ljudsko šolstvo v terezijanski in jožefinski dobi, str. 33–35.

²⁹ AULj, Kronika 1, leto 1778, šk. 8; prim. tudi Skvarča: *Spomenica ob 200-letnici uršulinskega samostana v Ljubljani*, str. 78; Kastelec: *Zgodovinski razvoj uršulinskih šol v Ljubljani*, str. 235. »Graf Edling, ki je bil uršulinke pohvalil, je sam skrbel za slovenske spise (Sern ali Vonusetek teh Metodneh Buqui 1777 v prevodu vladnega tajnika pl. Kappusa, in Mali katekizem)«.

³⁰ AMO, Nekrolog. Ta učiteljica je bila po rodu iz Švedske, na Dunaju pa je prestopila v katoliško vero. Bila je zelo sposobna; poleg maternega jezika in nemščine je obvladala še latinščino, francoščino in italijanščino. Bila je zgovorna, spretna, nadarjena za ročna dela, skratka znala je vse in se razumela na vse, kot poroča o njej kronika goriškega samostana. Ko pa je izpolnila nalogo, ki ji jo je zaupala cesarica, je s 33 leti 25. 11. 1778 vstopila v tamkajšnjo skupnost. Prim. tudi Schneider: *Kloster als Lebensform*, str. 80.

³¹ Prim. prav tam; Kronika 1, leto 1779, šk. 8: »*Na cesarske stroške so naše zunanje šole popravili. Na tla so položili deske, slabe tramove na stropu so zamenjali z dobrimi, povezali in ometali. V šolskih sobah so postavili nove peči, naredili nova okna in klopi. Zgradili so zid, ki loči najmanjšo šolo od večjih. Pri teh treh šolah so naredili tudi velika nova vrata.*«

³² Prim. Kastelec: *Zgodovinski razvoj uršulinskih šol v Ljubljani*, str. 236.

S svojim požrtvovalnim delovanjem na vzgojno-izobraževalnem področju so uršulinke posredno vplivale na oblikovanje družbe, saj so prispevale k prebujanju, izobrazbi in prosveti slovenskega ženstva tistega časa. Iz teh šol so izšle matere in vzgojiteljice, ki so privzgojene vrednote prenesle na svoje družine in v tem duhu vzgajale mladi rod. Na ta način so zaznamovale družbeno življenje na slovenskih tleh, pa tudi v širših mejah avstrijske monarhije.

Izmenjava osebja

Redovnice v avtonomnih samostanih so imele tako imenovano stabilnino, to se pravi, da so ostale v samostanu, v katerega so stopile, do smrti. Prehod iz enega samostana v drugega je lahko dovolila le višja cerkvena oblast. Med goriškim samostanom, ki je dal redovnice za novo ustanovo v Ljubljani, in ljubljansko skupnostjo v nastajanju je bilo z dovoljenjem obeh ordinarijev v prvih letih, dokler se ni skupnost okrepila z vstopanjem novih članic, kar nekaj izmenjav. Že leta 1703, ko so odprle šolo, so uršulinke spoznale, da potrebujejo dodatno pomoč. Samostana iz Celovca in Gradca sta jim jo bila takoj pripravljena ponuditi, a ne le z osebjem; eden izmed njiju je bil namreč pripravljen tudi finančno podpreti novo ustanovo. Toda m. Margareta Eleonora se je v skrbi za enotnega duha v skupnosti raje odločila, da zaprosi v Gorico. Tako je ustanovitelj Schellenburg 22. aprila pripeljal od tam še tri uršulinke, ki so se pridružile prvim petim: m. Marijo Cecilijo grofico Herberstein (v času priorata m. Rozalije Lanthieri je bila v Ljubljani devet let prefekta, nato voditeljica novink, pozneje pa se je vrnila v Gorico in leta 1730 prevzela vodstvo tamkajšnje uršulinske skupnosti), m. Frančiško, po rodu Dunajčanko, in novinko s. Uršulo grofico Coronini.

M. Frančiška je zaradi preostrega zraka bolela in zdravniki so svetovali, da se vrne v Gorico. V decembru 1703 jo je tja spremljal Jakob Schellenburg, od tam pa je pripeljal novo okrepitev – še tri redovnice, in sicer: m. Aleksijo grofico Coronini, ki se je pozneje vrnila v Gorico, m. Terezijo baronico Rossauer, m. Johano grofico Barbo Waxenstein ter novinko s. Ano Katarino Hofstätter, Schellenburgovo svakinjo, ki je bila že ob vstopu v goriški samostan določena za ljubljansko skupnost.³³

Leta 1717 je stopila v ljubljanski samostan grofica Beatriks Thurn, doma iz Gorice, ki je dobila redovno ime s. Marija Felicija. Tudi njej je ljubljansko podnebje poslabšalo zdravje in je zato leta 1730 odšla v goriško skupnost. Še pred vstopom k uršulinkam je prijateljevala s kneginjo iz Lichtensteina. Ko jo je ta pozneje obiskala v goriškem samostanu, ji je prinesla v dar podobo, ki se časti kot Božja Mati iz Landshuta ali Marija s sklonjeno glavo.³⁴ Kopije te podobe hranijo po mnogih uršulinskih samostanih.

Septembra 1725 pa se je s prošnjo za pomoč v osebju obrnil na ljubljanski samostan varaždinski uršulinski samostan. Prosili so za dve redovnici: eno, ki bi bila sposobna za službo voditeljice novink, drugo pa za prefekto. Zadeva zaradi avtonomnosti samostanov in stabilnino članic ni bila lahka. Predstojnica m. Rozalija Lanthieri je najprej sama goreče molila za razsvetljenje, nato pa je, kot pravi Kronika,³⁵ še vsa skupnost veliko molila, da bi mogle spoznati in izpolniti Božjo voljo. Potem je m. Rozalija redovnicam rekla, naj se vsaka sama odloči, ali bi šla ali ne, saj tega nobeni ne more ukazati v pokorščini; pot nazaj pa bo vsaki odprta. Nekatere redovnice so se velikodušno ponudile. Ljubljanska predstojnica je dobila škofovo dovoljenje za premestitev, varaždinska pa ne, ker je bil

³³ AULj, Kronika 1, leto 1703, šk. 8.

³⁴ AMO, Kronika, leto 1730.

³⁵ AULj, Kronika 1, leto 1725, šk. 8.

tamkajšnji ordinarij dolgo odsoten, zato je po nekajkratni izmenjavi pisem med predstojnicama stvar zamrla.

Duhovna usmerjenost uršulink

Korespondenca z drugimi samostani se dotika tudi vprašanj s področja duhovnosti oziroma zunanjih izrazov različnih pobožnosti in liturgičnih opravil. Kristocentrična duhovnost, v katero je svojo ustanovo zasidrila ustanoviteljica Angela Merici, je tudi v ljubljanskem uršulinskem samostanu, ki je bil sicer posvečen sv. Trojici, zavzemala osrednje mesto. Osebna premišljevalna molitev redovnic se je osredotočala predvsem na učlovečeno Božjo besedo, Jezusa Kristusa. Zunanji izraz je ta duhovnost dobila v različnih pobožnostih, predvsem v češčenju sv. Rešnjega telesa, Srca Jezusovega in Jezusovega trpljenja.

Češčenje Najsvetejšega je imelo v uršulinski duhovnosti posebno mesto. Korespondenca z drugimi samostani (Dunaj, Gorica, Bratislava, Salzburg, Gradec, Celovec, Praga) izpričuje, kako skrbno so ljubljanske uršulinke v prvih letih povpraševale, kako v drugih skupnostih obhajajo nedelje in praznike, kako molijo oficij in kakšne so navade glede češčenja sv. Rešnjega telesa, ker so hotele tudi one vpeljati samo to in tako, kot je bilo običajno v celotnem redu.³⁶ Uršulinke iz Gorice so v odgovoru podrobno navedle način obhajanja praznikov, liturgije, molitve oficija in celo koliko sveč gori za posamezne praznike pri liturgičnih opravilih.³⁷ V arhivu je ohranjen dokument s popisom praznikov, ki jih obhajajo v posameznih samostanih (Gradec, Linz, Praga, Salzburg, Dunaj, Celovec), in po katerem direktoriju se ravna.³⁸ S temi dokazi so redovnice podkrepile prošnje na škofijski ordinariat, ki je bil pristojen, da odobri ali ne različne oblike pobožnosti. Posebno pogoste so bile adoracije. Obhajanje redovnih praznikov je bilo vedno povezano s celodnevним češčenjem. Iz življenjepisa druge ljubljanske predstojnice m. Rozalije Lanthieri razberemo, da je po njenih večkratnih prošnjah škof Kauniz dovolil, da so imele ljubljanske uršulinke po običaju drugih uršulinskih samostanov ob nedeljah in praznikih litanije pred izpostavljenim Najsvetejšim. To se je prvič zgodilo zelo slovesno na božič leta 1710. Leta 1711 so prvič dobile dovoljenje, da smejo v cerkvi izpostaviti Najsvetejše ob redovnih praznikih.³⁹ Leta 1717 je bilo med mašami *Rorate* ali zornicami prvič javno češčenje Najsvetejšega zakramenta, h kateremu je prišlo veliko molivcev.⁴⁰

Posebno slovesno je bilo vedno pred praznikom sv. Uršule, ko je bila v cerkvi devetdnevna z mašo in popoldanskimi litanijami pred izpostavljenim Najsvetejšim.⁴¹ Tudi ob praznovanju stoletnice, ko je papež Pavel V. leta 1618 povzdignil Družbo sv. Uršule v Red sv. Uršule, in ob petnajstletnici ljubljanske uršulinske šole je bila v središču pozornosti evharistija. Potem ko kronistka opiše domiselno dekoracijo zunanosti in notranosti cerkve,⁴² spregovori o bogoslužnih opravilih pri tej slovesnosti:

»Nad vse veseli praznik se je začel na veličastni dan Marijinega obiskanja, namreč na dan, ko smo pred petnajstimi leti pri nas začele s šolo. Prve večernice je vodil prečastiti gospod generalni vikar med neprestanim bobnanjem in zvokom trobent kakor tudi lepe glasbe, ki so jo naše izvajale na koru in jo je poslušala neverjetna množica ljudstva. Naslednjo nedeljo so

³⁶ AULj, šk. 1, št. 48–53, 86–95.

³⁷ AULj, šk. 2, št. 9.

³⁸ AULj, šk. 2, št. 10.

³⁹ AULj, šk. 2, št. 12–13.

⁴⁰ AULj, Kronika 1, leto 1717, šk. 8.

⁴¹ AULj, šk. 2, št. 28.

⁴² AULj, Kronika 1, 1718, šk. 8.

ob štirih zjutraj odprli cerkev in začele so se neprestano trajajoče mašne daritve. Z Najsvetejšim je bilo obhajanih okrog tristo oseb. Po šesti uri so pri konventualni maši izpostavili Najsvetejše in oltar je bil ves razsvetljen. Sledila je slovenska pridiga, ki jo je imel prečastiti o. Frančišek Gohnig iz Družbe Jezusove. Ob devetih je imel pontifikalno mašo njegova milost, visoko blagorodni gospod stolni prošt Leopold Cobenzel. Slovesno pridigo pa je imel prečastiti o. Filip Hoffstätter iz iste družbe ob tako nepopisni množici ljudi, da so morali omenjenima odpreti klavzurna vrata. Popoldne je končal gospod generalni vikar z večernicami, litanijami in blagoslovom. Vso osmino smo imeli ob 4^h litanije. Zjutraj so morali odpreti cerkev ob petih in dovoliti dostop duhovnikom in drugemu ljudstvu. Na dan osmine je bilo zopet izpostavljeno Najsvetejše. Slovensko pridigo je imel o. frančiškan, nemško pa eden iz hvalevrednega reda avguštincev. Sklepni govor pa je imel za plemstvo prečastiti o. Andrej Hüber, duhovnik iz Družbe Jezusove. Plemstvo je tudi sicer prihajalo skupaj s čudovito veliko množico ljudstva. Temu so sledile litanije, procesija z Najsvetejšim, ki ga je nosil gospod vikar. Procesijo je s prižganimi lučmi spremljala ne samo naša, temveč tudi zunanja šolska mladina, pred njo so nosili dve beli zastavi, tem je sledila velika množica ljudi in tudi duhovščine v lepem redu. Tako imenovano nebo so nosili štiri duhovniki, na obeh straneh ga je spremljalo šest bakel. Za Najsvetejšim je šlo pobožno visoko plemstvo, ki je tudi zgledno prisostvovalo Te Deumu. Med procesijo in zahvalno pesmijo se je slišal zvok trobent in svečani pok iz 12 topov. S tem se je končala slovesnost.»⁴³

To je le eden od mnogih primerov, ki nam zgovorno kaže na središče vseh praznovanj in slovesnosti. Tudi ob beatifikaciji Angele Merici je bila 10. 6. 1768 v ljubljanski uršulinski cerkvi velika slovesnost s poudarkom na evharistiji.⁴⁴ Najsvetejše je bilo izpostavljeno še v osmini praznika Marijinega vnebovzeta in na god sv. Cecilije.⁴⁵

Dne 22. 1. 1774 je predstojnica m. Alojzija Schmidhof predložila škofu Herbersteinu seznam praznikov, nedelj in drugih dni, ob katerih je v uršulinski cerkvi izpostavljeno Najsvetejše. Škof je seznam 2. marca tudi potrdil.⁴⁶ Čeprav so bile mnoge pobožnosti v času jožefinskih reform ukinjene, pa je do današnjih dni ostala navada, da so ob sobotah in nedeljah ter ob prvih petkih litanije pred izpostavljenim sv. Rešnjim telesom.

S škofovim dovoljenjem so uršulinke leta 1723 uredile posebno bolniško kapelo, kjer so bolne redovnice ob nedeljah in zapovedanih praznikih lahko prisostvovale sv. maši in prejele sv. obhajilo.⁴⁷

V uršulinski cerkvi se je vsako leto darovalo veliko svetih maš. Samostanska kronika od leta 1743 dalje navaja, koliko maš je bilo opravljenih vsako leto. Do leta 1756 se je število gibalo med 4165 in 5320, z izjemo leta 1753, ko jih je bilo 7682. Od leta 1757 do 1767 pa jih je bilo vsako leto več kot tri tisoč.

S češčenjem Najsvetejšega je tesno povezano tudi češčenje Jezusovega Srca, ki je bilo med duhovnimi hčerami sv. Angele živo že od samega začetka. V svojem Pravilu je ustanoviteljica naročila, naj se sestre zberejo vsak prvi petek v mesecu in prejmejo sv. obhajilo.⁴⁸

Zgodovina te pobožnosti dokazuje, da so jo poleg redovnic Marijinega obiskovanja in jezuitov razširjale med ljudstvom tudi uršulinke. Za prvo uršulinsko misijonarko, imenovano tudi Mati kanadske Cerkve, sv. Marijo od Učlo-

⁴³ AULj, Kronika 1, leto 1718, šk. 8.

⁴⁴ AULj, Kronika 1, leto 1768, šk. 8.

⁴⁵ AULj, šk. 2, št. 47 in 49.

⁴⁶ AULj, šk. 2, št. 51.

⁴⁷ AULj, šk. 2, št. 21, 23 in 35.

⁴⁸ Prim. *Angela Merici*, str. 34; prim. tudi Kogoj: *Rešilno znamenje našega časa*, str. 30.

večenja Guyart Martin (1599–1672), je bilo češčenje Jezusovega Srca ena od oblik pobožnosti do učlovečene Božje besede, ki pa je imela izrazito apostolsko razsežnost, čeprav govori tudi o zadoščevanju. V znamenitem pismu o presv. Srcu, ki ga je l. 1661 pisala sinu Klavdiju, opisuje dogodek iz prvega leta svojega redovnega življenja (1635).⁴⁹ Tedaj je nastala molitev, ki jo je po lastnem pričevanju molila vsak dan, razširila pa se je tudi v Cerkvi. V njej se obrača na Očeta Jezusa Kristusa.⁵⁰

V Gorici so imele uršulinke bratovščino Srca Jezusovega.⁵¹ Ko so prišle v Ljubljano, so to pobožnost v različnih oblikah širile tudi med ljudstvom. Ko je bil ob posvetitvi uršulinske cerkve leta 1747 postavljen tudi oltar trpečega Kristusa, tako imenovani Ecce homo, so pobožnost k Srcu Jezusovemu imeli vedno pri tem oltarju. Posebno slovesno so vsako leto obhajali praznik Srca Jezusovega.⁵² Ustanoviteljica sv. Angela je spodbujala svoje hčere tudi k pobožnosti h Kristusovemu trpljenju, predvsem premišljevanju njegovega trpljenja. Kot zunanji izraz te pobožnosti je bila zelo priljubljena molitev križevega pota, ki so jo nekatere redovnice molile vsak dan.

Prav tako kot v drugih samostanih so opravljale tudi pobožnosti do Božje Matere Marije, ki je imela v skupnosti vedno odlično mesto. Kar so redovnice same z vso prisrčnostjo gojile, to so želele razširiti tudi med verniki, ki so prihajali k bogoslužju v njihovo cerkev. Njene praznike so obhajali slovesno, posebno še praznik Marijinega vnebovzetja. Na večer pred tem praznikom se je vsa samostanska družina zbrala pri Marijinem oltarju, da bi se poslovila od Božje Matere, jo prosila blagoslova in pomoči v smrtni uri ter ji izročila vse želje, da jih odnese Jezusu. Predstojnica m. Agnes Breckerfeld je naslovila na škofa Attemsa prošnjo, da bi smeli v uršulinski cerkvi vsako leto obhajati osmino praznika Marijinega vnebovzetja z mašo, petimi litanijami pred izpostavljenim Najsvetejšim in pobožnost skleniti z zahvalno pesmijo. Škof jim je 13. 8. 1744 to dovolil.⁵³

V uršulinski cerkvi je bil zelo priljubljen oltar Marije, Kraljice miru. Podoba je kopija božjepotne slike Marije iz Dorfna na Bavarskem. Samostanu jo je leta 1736 podaril oče dveh uršulink, s. Luitgarde in s. Hedvike Knäs, doma iz Salzburga, ki sta stopili v ljubljanski samostan. Redovnice so sliko imele najprej v kapeli, pozneje pa so jo prenesle v cerkev, da bi tudi drugi verniki lahko častili Marijo.⁵⁴ Na veliko noč, 6. 4. 1738, se je pri tem oltarju darovalo šest maš, med letom pa tisoč šeststo triinšestdeset (1663). Škof Schrattenbach je na prošnjo predstojnice dovolil, da so se vse sobote tukaj molile litanije pred izpostavljenim Najsvetejšim. Podelil je tudi 40-dnevni odpustek vsem, ki so se udeležili te pobožnosti. Ljudje so želeli vedeti, kako se milostna podoba imenuje. Predstojnica, tako piše kronistka, jo je po Božjem navdihu imenovala *Marija, Kraljica miru*. Ljudem je to zelo ugajalo in pobožnost k njej se je hitro širila. Kmalu so

⁴⁹ »Nekega večera sem bila v svoji celici in sem se z nebeškim Očetom pogovarjala o spreobrnjenju duš in goreče želela, da bi bilo kraljestvo Jezusa Kristusa dopolnjeno /.../ sem zaslišala notranji glas, ki mi je dejal: 'Prosi me po Srcu mojega Sina, po njem te bom uslišal.'«

Prim. Oury: *Ce que croyait Marie de l'Incarnation et comment elle vivait de sa foi*, str. 131.

⁵⁰ »Večni Oče, k tebi prihajam po Jezusovem Srcu, ki je moja pot, moja resnica, moje življenje /.../ Po tem Božjem Srcu bi rada zadostila za vse dolgove človeštva. V duhu hitim po vsem svetu in iščem duš, ki so odrešene z dragoceno krvjo mojega Odrešenika /.../ Po tem najsvetejšem Srcu ti priporočam tudi tvoje služabnike, ki razširjajo tvoje kraljestvo na zemlji /.../ Napolni jih s svojim Duhom /.../«

Oury: *Ce que croyait Marie de l'Incarnation et comment elle vivait de sa foi*, str. 135–136.

⁵¹ AULj, šk. 2, št. 9.

⁵² Prim. Kogoj: *Uršulinke na Slovenskem*, str. 82–85.

⁵³ AULj, šk. 2, št. 33 in 49.

⁵⁴ Kronika poroča, da so na ponedeljek v velikem tednu nosile sliko po vsej hiši, predstojnica je molila naprej rožni venec, v procesiji so bile vse redovnice in gojenke. V noči na veliki petek, ko so bili oltarji razkriti, so postavile sliko na zadnji oltar v cerkvi.

začeli prinašati darove in votivne podobe.⁵⁵ Duhovniki, posebno novomašniki, so najraje maševali pri tem oltarju.

Leta 1743 so Marijino podobo kronali. Škof Attems je 4. junija na prošnjo samostana izdal dovoljenje, da je v cerkvi na Marijine praznike popoldne pridiga v slovenskem jeziku, da na ta način navdušijo čim več ljudi za pobožnost do Marije. V septembru leta 1747 so uršulinke dobile od Svetega sedeža dovoljenje, da smejo v uršulinski cerkvi ustanoviti bratovščino Kraljice miru in jo razširjati med ljudstvom. Predstojnica je to sporočila škofu in ga prosila za soglasje. Obenem je prosila, da bi na nedeljo pred praznikom Marijinega vnebovzvetja, na titularni praznik Kraljice miru, smeli izpostaviti Najsvetejše in imeti dve pridigi. Škof Attems je 27. 9. 1747 rade volje izdal dovoljenje.⁵⁶ Število članov bratovščine je hitro raslo. Samo v letu 1748 je pristopilo 1150 oseb. Pobožnost do milostne podobe Kraljice miru je v uršulinski cerkvi živa še danes.

Kako so v ljubljanskem uršulinskem samostanu častili in ljubili Marijo, pričajo tudi ohranjeni molitveniki, ki so na različne načine pospeševali marijansko pobožnost.

Duhovna usmerjenost uršulink je imela velik vpliv tudi zunaj samostanskega obzidja. Redovnice so ob slovesnih praznikih za pridigarje vabile cerkvene dostojanstvenike in redovnike (avguštinca, frančiškane, jezuite) ter s pridigami v nemškem in slovenskem jeziku pritegnile tako gosposko kot preprosto ljudstvo. S svojo duhovnostjo pa so posebej zaznamovale in oblikovale gojenke in učenke v svojih šolah. S tem so nedvomno sooblikovale lik slovenske ženske.⁵⁷

Povezovanje ob ustanoviteljici Angeli Merici

Že ob praznovanju prve stoletnice ustanovitve Reda sv. Uršule, leta 1718, je potekala med samostani izmenjava novic o načinu praznovanja tega jubileja. Papež Klemen XI. je ob tej priliki s posebnim dekretom naklonil vsem uršulinkam in vernikom, ki se bodo udeležili slovesnosti, poseben odpustek.⁵⁸ Ohranjen je tudi daljši slavnostni govor, ki ga je imel pri pontifikalni maši v ljubljanski uršulinski cerkvi jezuit p. Filip Hofstätter.⁵⁹

Naslednji sklop pisem je iz obdobja procesa za beatifikacijo in kanonizacijo ustanoviteljice Angele Merici. Stiki z uršulinskim samostanom na ulici Via Vittoria v Rimu pa tudi tistimi iz monarhije so bili v tem času posebej živahni, saj so prinašali novice o napredku.

V arhivu generalata uršulink Rimske unije hranijo tudi arhiv nekdanjega avtonomnega uršulinskega samostana v Rimu, v katerem je živela postulatorica tega procesa, m. Luigia Schiantarelli, s krstnim imenom Natalina.⁶⁰ Uršulinke so v tem času delovale že po vsej Evropi, v Severni Ameriki in Braziliji. Madre Luisa, kot so jo imenovali, je bila zelo izobražena, znala je več jezikov in imela izredno sposobnost za organizacijo. Še kot dekle je prepotovala Evropo. Imela je dva strica jezuita. S pomočjo enega od njiju je začela zbirati dokumente o Angeli Merici in se zavzela za to, da se oživi proces za njeno beatifikacijo, ki se je začel v Brescii že takoj po njeni smrti. Ko je bila imenovana za postulatorico, se je kot prva žena v Cerkvi znašla v vlogi, ki je bila do takrat pridržana samo klerikom. Zastavila je vse sile duha in srca, da bi pritegnila v proces beatifikacije in kanonizacije vse uršulinke po svetu. Takrat se je na čudovit način začelo uresničevati

⁵⁵ AULj, Kronika 1, leto 1738, š.k. 8.

⁵⁶ AULj, š.k. 2, št. 39.

⁵⁷ Prim. Kogoj: Uršulinke, str. 79–93.

⁵⁸ Prim. MTS, 375; AULj, š.k. 3a, št. 1–4.

⁵⁹ AULj, št. 5, 3. 7. 1718.

⁶⁰ Rojena je bila 20. 12. 1718 v Benetkah, 20-letna je vstopila k uršulinkam v Rimu in dobila ime Maria Luigia di S. Giuseppe.

prizadevanje za večjo medsebojno povezanost in edinost, ki jo je Angela tako zelo priporočala svojim hčeram. Čeprav razkropljene na vseh koncih sveta, so ob Materi ustanoviteljici začutile, da jih vodi isti duh, da zajemajo iz iste karizme. V arhivu generalata je iz tega obdobja ohranjenih okrog dva tisoč pisem.⁶¹

Papež Klemen XIII. je 30. 4. 1768 podpisal dekret o beatifikaciji in potrdil kult, ki gre novi blaženi. Madre Luisa je že 4. junija istega leta obvestila vse uršulinske samostane po svetu, tudi ljubljanskega, da je bil izdan papežev dekret o beatifikaciji in Angelin življenjepis ter da so že sestavljeni liturgični teksti za mašo in oficij na čast blažene ustanoviteljice. Hkrati je prosila za pomoč pri kritju stroškov. Kljub težkim razmeram je ljubljanski samostan velikodušno podprl stvar reda.

Dekret o kanonizaciji je bil podpisan 22 let pozneje, 15. 8. 1790, toda zaradi francoske revolucije in Napoleonovih vojn so bl. Angelo Merici v baziliki sv. Petra v Rimu slovesno razglasili za svetnico šele 24. 5. 1807. Ljubljanske uršulinke so ob tej priliki poslale v Rim prispevek za okrasitev bazilike, poleg tega pa še dragoceno sliko, ki so jo izročili papežu Piju VII. Madre Luisa, ki si je za beatifikacijo in kanonizacijo prizadevala polnih 50 let, te slovesnosti ni dočakala; umrla je leta 1802.

Na kratko si oglejmo korespondenco z ljubljansko uršulinsko skupnostjo, ki je ohranjena v rimskem arhivu.⁶² Ljubljanska predstojnica m. Agnes Breckerfeld je 27. 6. 1756 pisala m. Luisi, da ji je dunajska predstojnica sporočila novice o procesu beatifikacije »naše nadvse cenjene ustanoviteljice, častitljive Angele iz Brescie«. Nato opisuje, kakšno veselje je ob tem prevzelo sestre. Prosi, naj sporoči, na kateri stopnji je proces in če lahko upajo, da bo že kmalu končan.

V pismu z dne 9. 2. 1757 se m. Agnes opravičuje, da ni prej poslala obljubljenih vsote 400 fl. za stroške kanonizacije, vendar ni imela priložnosti. Sedaj pa odhaja v Rim gospod Pievano po mladega grofa Jožefa von Lamberga, ki je v kolegiju Germanicum. Po njem pošilja 94 cekinov. Upa, da se zaradi bolezni svetega očeta proces ne bo preveč zavlekel.

M. Agnes se v italijansko pisanem pismu 5. 4. 1757 zahvaljuje postulatorici m. Luisi za sporočilo od 23. 3. 1757. Njeno naročilo je takoj izvršila in posredovala sporočilo nekaterim samostanom, predvsem v Gorici in na Dunaju, ti pa

M. Agnes Breckerfeld (Arhiv Uršulinskega samostana Ljubljana)

⁶¹ MTS, 371.

⁶² AGURU Rim, Monastero orsoline Via Vittoria, Bc, 82.

ga bodo poslali naprej. Postulatorica je namreč poizvedovala, kako v posameznih samostanih častijo mater in ustanoviteljico Angelo Merici. Ker še ni bila proglašena za blaženo, javno češčenje ni bilo dovoljeno. Pač pa se ji v skupnosti, piše m. Agnes, vedno priporočajo, pred prazniki se postijo, kot je v Pravilu, na njen god imajo mašo in litanije pred Najsvetejšim. Vsaka redovnica ima pri sebi njeno podobico, njeno sliko pa imajo tudi v obednici. Vedno je bila njihova velika želja, da bi doživele njeno kanonizacijo. V ta namen hočejo narediti vse, kar je v njihovi moči. Na koncu m. Agnes prosi, naj jih postulatorica redno obvešča o vsem in se opravičuje za napake, ker ne obvlada dobro italijanščine.

Ko je bil 30. 4. 1768 izdan dekret o beatifikaciji Angele Merici, je m. Luisa razposlala njegovo kopijo vsem samostanom. M. Agnes je odgovorila 30. 5. 1768 in izrazila neizmerno veselje vseh redovnic. M. Luisi se zahvaljuje za njen trud in jo spodbuja, naj nadaljuje proces za kanonizacijo, saj bo v nebesih nagrajena za ves trud. Postulatorico prosi, naj ji pošlje kratek življenjepis matere Angele, mašni obrazec in oficij njej v čast, oracije in sploh vse potrebne dokumente, da bodo na 10. nedeljo po binkoštih, ko praznujejo obletnico posvetitve uršulinske cerkve, lahko praznovanji združili in zapeli slovesni Te Deum. Prosi jo tudi za portret bl. Angele. V Ljubljani sicer imajo nekaj njenih slik, a bi rade videle, na kakšen način je predstavljena v Rimu. Vse stroške bo poravnala. Obenem izraža pripravljenost nje same in redovnic, če ji lahko v kakršni koli stvari pomagajo; le sporoči naj jim.

Ker postulatorica gornjega pisma ni prejela v doglednem času, je poslala dekret o beatifikaciji še enkrat. M. Agnes se ji je v sporočilu z dne 24. 6. 1768 še enkrat zahvalila in ponovila vse, kar je napisala v prejšnjem pismu. Dodala je še, da jim je hudo, ker sv. oče tako trpi zaradi preganjanja.

V naslednjem pismu, ki je napisano v francoščini (verjetno v juliju) leta 1768, se m. Agnes zahvaljuje postulatorici za pismo z dne 13. julija, za poslano sliko bl. Matere Angele in podroben opis slovesnosti ob njeni beatifikaciji. V Ljubljani so imeli zahvalno mašo na 10. nedeljo po binkoštih. Pošilja ji sto nemških florintov za stroške. Zelo rada bi jih poslala tisoč, toda trenutno ne zmorejo dati več. Zanj osebno pa pripravlja dar kot znamenje hvaležnosti; poslala ga bo ob prvi priložnosti. Sporoča tudi, da je dr. Louis de Scrilli prinesel 15. julija dve sliki bl. Angele, ki jih je poslala m. Luisa. Portreta sta lepa, zanju se zahvaljuje, pripominja pa, da nosijo v teh krajih drugačno pokrivalo (bl. Angela je bila verjetno

8. J. ch 9.2.1757
 Molto Reverendiss^{ss} Madre Superiora
 Cognosco bene che la lardanza delli inpromessi
 200 fiorini per la canonizzazione della nostra
 cara fondatrice Angela, potrebbe ben essere
 di molti ragione di trovarsi disgustato, ma
 e' assicura reverendiss^{ss} Madre, che non era di
 parte nostra la causa, ma della mancante
 occasione, onde per la nostra consolazione si
 ritrova questa presente nella lardanza di
 qua d'uno sig^{ro}: Liviano il qual va levare
 di la il giovanno conte Joseph de Zamberg
 trovandoss^{si} nel collegio germanico; in l'anni
 94 e 94 Carandani, sperando che anno adesso
 servira d'utilita, per questo gran opere Supli^{ca}
 Cando pure d'essere zelante e bramossa a ciò;
 noi altri per Supplicamo questo coi nostri ferventi

Benci a Dio, ma quel che dispiace a noi e d'avere
 inteso che il nostro Santo Padre fosse a la morte
 questa Cativa nuova noi assai affittava, considerando
 che a tal modo si allungerevero molti tempo la
 Canonizzazione di noi Santo Bramata, ma il Volontà
 d'irone Successe in questo come nelli altri, affine
 mi raffermi con li miei Caratteri mi raccomandante
 a continue favori grazie e Devotione Special-
 mente d'arrivarsi con qualche righe il ricevuto, e il
 Progresso della suddetta Canonizzazione, mi Sotto Scrivo
 reverendiss^{ss} Madre
 Sabiana li 9to Feb^{ro}
 1757
 Humile a feeting^{ss}
 Serva
 Maria Anna Agnes
 a S. Onardo
 Superiora br. S. Ursula

Pismo m. Agnes Breckerfeld postulatorici procesa m. Luigi Schiantarelli (Arhiv Uršulinskega samostana Ljubljana)

naslikana v noši rimskih uršulink). Zato ji pošilja sliko, na kateri bo videla njihovo nošo. Naj sprejme to kot izraz prijateljstva. Prosi jo, naj sporoči, ko bo prejela denar, in jo zopet spodbuja k nadaljevanju prizadevanja za kanonizacijo. Knjigo o bl. Angeli Merici ji lahko pošlje v italijanskem ali francoskem jeziku.

Dar, ki ga omenja v gornjem pismu, je m. Agnes poslala po mlademu grofu Liechtenbergu, ki je šel študirat na Germanicum. To je napisala v priloženem pismu z datumom 16. 9. 1768. Sestre so izvezle za m. Luiso dve večji sliki, ki predstavljata sv. Vincencija Ferrera in sv. Janeza, ki počiva na Jezusovih prsih, postulatorici pa so poslale tudi nekaj manjših slik sv. Janeza Nepomuka ter škaltico s štirimi rožnimi vencami. Prosi jo, naj to sprejme kot izraz spoštovanja in ljubezni njihove skupnosti. Redovnice bi rade, če bi bilo mogoče, osebno spoznale m. Luiso. Življenjepisa, ki ga je poslala po jezuitih, še niso prejele. Ponovno se zahvaljuje za slikoviti in podrobni opis, kako je potekala slovesnost beatifikacije. Z veseljem ga ponovno prebirajo, ker je vse tako lepo opisano, da se jim zdi, kot da bi bile osebno navzoče. Posebno so hvaležne Bogu in sv. očetu, da lahko sedaj javno častijo bl. Angelo. M. Luiso ponovno spodbuja, naj s svojo veliko gorečnostjo in herojskim duhom nadaljuje delo za kanonizacijo. Izraža veselje, da je sam sv. oče obiskal uršulinsko cerkev v Rimu, posvečeno novi blaženi. Sprašuje jo pa, zakaj je dan popolni odpustek samo za to leto.

To je bilo zadnje pismo m. Agnes Breckerfeld, kajti že 10. novembra istega leta je umrla. V času svojega predstojništva (od 1742 do 1768) je veliko naredila za razvoj samostana in šol. Predvsem pa je dokončala notranjo ureditev cerkve. Nasledila jo je m. Alojzija Schmidhof, ki je bila predstojnica do smrti leta 1774. Ta se je 2. 9. 1769 v pismu zahvalila m. Luisi, da je potrdila prejem poslanih dokumentov. Iz vsebine je mogoče sklepati, da gre za dokumente v zvezi s kanonizacijo bl. Angele. Obenem ji sporoča, da ji bo poslala zaželeno ročno delo.

Po zapletih s škofom Herbersteinom glede imenovanja predstojnice so redovnice izvolile m. Cecilijo Possarelli, ki je ostala na tem mestu le tri leta. V tem času je tudi pisala postulatorici (11. 6. 1776). Zahvaljuje se ji za poslani dekret, s katerim je Kongregacija za svete obrede 12. 7. 1777 priznala bl. Angeli Merici herojsko stopnjo božjih in kardinalnih kreposti, v katerih se je tako junško odlikovala, da se lahko vzamejo v obravnavo njeni čudeži. M. Cecilija se zahvaljuje tudi za priloženo okrožnico, ki jo je m. Luisa 23. 7. 1777 poslala vsem samostanom. Z njo jih je obvestila o poteku procesa in jih prosila za denarni prispevek za stroške kanonizacije. Navedla je tudi vsoto, ki je za to potrebna: sto tisoč rimskih ekujev. Ker bo istočasno proglašeni pet kandidatov, bo ta vsota razdeljena; uršulinke naj bi prispevale dvajset tisoč ekujev. Postulatorica je podrobno navedla, za kaj vse je ta denar namenjen. Na koncu jih je obvestila, da je bil v Brescii 4. aprila istega leta slovesen prenos telesa blažene matere Angele iz kriptne cerkve sv. Afre v zgornjo cerkev. Telo so na novo oblekli in ga 12. aprila položili v novo krsto. Prisotnih je bilo mnogo bolnih, slepih in hromih.⁶³ V odgovoru se m. Cecilija opravičuje in zelo obžaluje, da zaradi skrajne revščine in velike zadolženosti samostana trenutno ne bodo mogle ničesar prispevati za kanonizacijo. Opisuje položaj, v katerem so se znašle zaradi številnih pritiskov dunajskega dvora (vojni prispevki, davki, dolgovi, velika draginja). Odvzeta jim je pravica dedovanja, glede sprejemanja novih članic veljajo najstrožji predpisi. Z veliko žalostjo ji vse to sporoča in pristavlja, da bi rade volje pomagala na kak drug način.⁶⁴

Novico, da je Kongregacija za obrede priznala čudeže, potrebne za kanonizacijo, je papež Pij VI. sam prinesel v uršulinski samostan na Via Vittoria, in sicer na smrtni dan bl. Angele Merici, 27. 1. 1790. Papež je v samostanski cerkvi daroval sv. mašo, nato je stopil v klavzuro in v navzočnosti najvišjih članov

⁶³ Prim. MTS, 389; AULj, šk. 3a, št. 6–7.

⁶⁴ AGURU, Monastero orsoline Via Vittoria, Bc, 82.

Kongregacije za obrede proglasil veljavnost čudežev. Dekret je podpisal 6. 2. 1790 v apostolski palači na Kvirinalu. M. Luisa Schiantarelli je kopijo dekreta s spremnim pismom poslala vsem samostanom. V pismu naroča, naj ob prejemu dekreta v zahvalo Bogu pred izpostavljenim Najsvetejšim zapojejo *Te Deum*. Potem pa prosi, naj s svojimi darovi in ročnimi deli pomagajo pripraviti slovesnost kanonizacije. Dekret kanonizacije »de tuto« je bil podpisan 15. 8. 1790.⁶⁵ Uršulinke po vsem svetu so novico sprejele z velikim navdušenjem. Toda francoska revolucija in Napoleonove vojne so takrat preprečile slovesno razglasitev. To je 24. 5. 1807 opravil šele Pij VII.

Iz istega obdobja je v arhivu vrhovne hiše uršulink Rimske unije v Rimu ohranjena korespondenca med baronico Charlotta Wobesser in postulatorico procesa za kanonizacijo Angele Merici m. Luiso Schiantarelli, in sicer v letih 1773 do 1780. S svojo hčerjo Avgusto, ki je bila rojena v Italiji leta 1738, je baronica kot vdova živela na dunajskem dvoru. Cesarica Marija Terezija je poslala njeno hčer v vzgojo dunajskim uršulinkam. Pozneje sta se mati in hči po naročilu dvora nastanili v uršulinskem samostanu v Ljubljani. Hči Avgusta se je tukaj odločila za redovno življenje. Pri preobleki 8. 12. 1762 je dobila redovno ime Marija Leopoldina od presvetega Srca Jezusovega. Cesarica Marija Terezija ji je dala za opravo 600 K, plačala pa je tudi njen noviciat, vsako leto po 100 gld. Zaobljube je izpovedala 8. decembra 1764, komaj 35-letna pa je 7. oktobra 1773 umrla po težki bolezni v navzočnosti svoje matere. Baronica Charlotta Wobesser je silno žalovala za njo. Na dvoru si je izprosila dovoljenje, da zapusti samostan in se preseli v Trst, od koder je še vedno občasno prihajala k uršulinkam v Ljubljano.

Vse to se je dogajalo v času priprave na kanonizacijo ustanoviteljice uršulink Angele Merici. Baronica se je z vsem žarom zavzela za to stvar in si dopisovala s postulatorico procesa. Omenjena korespondenca je zanimiva z več vidikov: iz nje odseva ne samo dogajanje v skupnosti ljubljanskih uršulink, ampak tudi dogodki v mestu (npr. požar), zatrtje jezuitov in podobno. Vse to je vpleteno v glavno zadevo, namreč prodajo zbirke njenih slik, ki jih je pripeljala z Dunaja v Trst. Po posredovanju rimskih uršulink naj bi jih prodala kardinalu Alessandru Albaniju. Baronica je namreč popolnoma obubožala, zato je s prodajo slik hotela pomagati ovdoveli hčeri in vnukinjama, ki so ostale na Dunaju, prispevati za stroške kanonizacije bl. Angele Merici in poskrbeti za svoje preživetje.⁶⁶

Sklep

Uršulinski samostan na slovenskih tleh je bil, kolikor so dopuščale zunanje okoliščine, kljub popolni avtonomiji v tesni sestrski povezanosti s samostani istega reda v sosednjih deželah. Ta povezanost se je izražala v isti karizmi in zvestobi ustanoviteljici, isti duhovni usmerjenosti, temeljila je na istih pravilih in konstitucijah, v vsakdanjem redovnem življenju so redovnice ohranjale iste običaje, imele so isti sistem šol (zunanje in notranje). Povezanost so ohranjali in krepili pisni stiki, izmenjava novic, sporočanje o važnejših dogodkih, ki so zadevali samostan ali celoten Red sv. Uršule, ne nazadnje pa tudi izmenjava daril (slik, ročnih del). Zato jih je gibanje za tesnejšo, stvarno, kanonično medsebojno povezanost, ki se je začelo v 19. stoletju in doseglo vrh v povezanosti samostanov v unijo leta 1900, našlo v popolni pripravljenosti.

⁶⁵ Prim. MTS, 394; AULj, šk. 3a, št. 8–10.

⁶⁶ AGURU, Aj.

KRATICE IN OKRAJŠAVE

AGURU – Archives of the Generalate of the Ursulines of the Roman Union

AMO – Archivio Storico del Monastero Sant'Orsola di Gorizia

AULJ – arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani

Kronika 1 – Kronika uršulinskega samostana v Ljubljani, 1702–1879

m. – mati

MTS – glej Mariani, Luciana – Tarolli, Elisa – Seynaeve, Marie: *Angela Merici, Contributo per una biografia*.

n. d. – navedeno delo

n. m. – navedeno mesto

s. – sestra

Spomenica – glej Skvarča, Stanislava: *Spomenica ob dvestoletnici uršulinskega samostana v Ljubljani*.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AULj – Arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani

- Kanonizacija sv. Angele
- Korespondenca 1702–1780
- Kronika I, 1698–1780
- Nekrolog uršulinskega samostana v Ljubljani od leta 1708
- Pravilniki in druge redovne knjige

IT AUO – Archivio Storico del Monastero Sant'Orsola di Gorizia

- Korespondenca 1702–1780
- Kronika
- Nekrolog

IT AGURU – Arhiv generalata uršulink Rimske unije

- fond Monastero orsoline Via Vittoria

LITERATURA

Belotti, Gianpietro: *La sponsalità dai monasteri al secolo, La diffusione del carisma di Sant' Angela Merici nel mondo*. Brescia: Centro Mericiano, 2009.

Creizberger, Friedrich Ritter von Kreizberg: *Jakob Schell von und zu Schellenburg und seine Stiftungen*. Laibach: [s. n.], 1843.

Dostal, Rudolf: *Ljubljansko ljudsko šolstvo v terezijanski in jožefinski dobi*. V: *Kronika slovenskih mest* 6 (1939), št. 2, str. 21–27; št. 3, str. 33–35.

Jégou, Marie Andrée: *Les Ursulines au faubourg St. Jacques à Paris, 1607–1662*. Paris: Mame, 1981.

Kastelec, Klementina: *Zgodovinski razvoj uršulinskih šol v Ljubljani*. V: *Kronika slovenskih mest* 2 (1935), št. 3, str. 234–239.

Kogoj, Marija Jasna: *Rešilno znamenje našega časa*. Ljubljana: Uršulinski provincialat, 1974.

Kogoj, Marija Jasna: *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo*. Ljubljana: Družina, 2006.

Kogoj, Marija Jasna: *Uršulinke na Slovenskem*. Ljubljana: Uršulinski provincialat, 1982.

Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Sekcija za krajevno zgodovino, 1953.

Lavrič, Ana: Škofovske vizitacije uršulinskega samostana v Ljubljani v 18. stoletju. V: *Tristo let ljubljanskih uršulink* (ur. Marija Jasna Kogoj). Ljubljana: Družina, 2002, str. 55–73.

Mariani, Luciana – Tarolli, Elisa – Seynaeve, Marie: *Angela Merici, Contributo per una biografia*. Milano: Ancora, 1986.

Oury, Guy-Marie: *Ce que croyait Marie de l'Incarnation et comment elle vivait de sa foi*. Paris: Maison Mame, 1972.

Oury, Guy-Marie: *Marie de l'Incarnation, 1599–1672*. Québec/Solesmes: Les Presses de l'Université Laval, Opatija sv. Petra, 1973.

Resman, Blaž: *Uršulinke v Ljubljani*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2010

Schneider, Christine: *Kloster als Lebensform: Der Wiener Ursulinenkonvent in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts (1740–1790)*. Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag, 2005.

Skvarča, Stanislava: *Spomenica ob dvestoletnici uršulinskega samostana v Ljubljani: 1702–1902*. Ljubljana: samozaložba, [1902].

Spisi svete Angele Merici (ur. s. Štefka Klemen). Maribor: Slomškova založba, 2007.

SUMMARY

THE URSULINE MONASTERY IN LJUBLJANA IN THE 18TH CENTURY

The Company of St. Ursula was founded in Brescia by Angela Merici in 1535. In the 17th century the original Company of St. Ursula became the Order with strictly monastically regulated Ursuline monasteries that despite being autonomous were closely connected to each other. Ursulines came to Ljubljana in 1702. It is evident from preserved correspondence and other documents they were in contact mainly with the monasteries on the territory of Austrian monarchy and to Ursulines in Rome. Their connection was reflected in the same charisma and loyalty towards their founder, it was based on the same rules and constitutions, in the same spiritual orientation, preservation of the same customs, the same educational system. It was maintained and strengthened by letters, reports of important events concerning a monastery or the whole Ursuline order, and especially during the process of beatification and canonization of their founder Angela Merici.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 27-789(497.4Koper)"11/17"

Prejeto: 20. 9. 2017

Samostani v Kopru v obdobju Beneške republike¹

ZDENKA BONIN

doc. dr., arhivska svetnica

Pokrajinski arhiv Koper, Kapodistriasov trg 1, SI-6000 Koper

e-mail: zdenka.bonin@gmail.com

Izvleček

V Ankaranu, v neposredni bližini mesta, je že konec 12. stoletja nastal benediktinski samostan, na otoškem delu Kopra pa je med 13. in 18. stoletjem delovalo osem samostanov. Šest je bilo moških, dva pa ženska. Na začetku 13. stoletja je v predelu Zubenaga nastal dominikanski samostan, v drugi polovici stoletja pa v predelu Caprile samostan manjših bratov sv. Frančiška. V prvih desetletjih 14. stoletja sta nastala ženska samostana sv. Klare in sv. Blaža, v drugi polovici 15. stoletja pa so se v mesto naselili serviti, tretjeredniki in manjši bratje observanti. Po uničujoči kugi 1573 in 1578 so meščani v mesto povabili še kapucine, ki so samostan sv. Marte začeli graditi leta 1621.

Abstract

MONASTERIES IN KOPER DURING THE PERIOD OF VENETIAN REPUBLIC

In the immediate vicinity of Ankaran, Benedictine monastery had already been established at the end of the 12th century, while eight monasteries were operating on the island part of Koper between the 13th and 18th centuries. Six were male and two female. At the beginning of the 13th century, Dominican monastery was founded in a part of Zubenag, while the second half of the same century witnessed the creation of the monastery of the Order of Friars Minor in a part of Caprile. Female monasteries of St. Clare and St. Blaise were founded in the first decades of the 14th century, and in the 15th century servites, tertiaries, and friars minor (observants) settled in the town. After the destructive plague in 1573 and 1578, townsfolk invited also Capuchins who started to build St. Martha monastery in 1621.

Ključne besede:

Koper, samostani, dominikanci, minoriti, klarise, avguštinke, serviti, tretjeredniki, observanti, kapucini

Key-words:

Koper, monasteries, Dominicans, Minorites, Poor Clares, Augustinian nuns, Servites, tertiaries, Observants, Capuchins

¹ Prispevek je nastal na osnovi avtoričinega nekoliko obsežnejšega že objavljenega članka z naslovom: Samostani v Kopru v obdobju Beneške republike in sedanja raba njihovih poslopij. 7. Istarski povijesni bienale *Religio, fides, superstitiones...: o vjerovanjima i pobožnosti na jadranskom prostoru*, zbornik radova, svezak 7, Poreč: Zavičajni muzej Poreštine, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Državni arhiv u Pazinu, 2017, str. 163–192.

Nastanek koprskih samostanov

Koper se je od 12. stoletja dalje začel razvijati v politični in gospodarski center Istre. Mesto je imelo pomembno vlogo tako v gospodarskem in političnem kot tudi v cerkvenem pogledu. Bilo je sedež škofije (prve omembe škofije so iz leta 599, a je samostojno zaživela šele leta 1185 oz. 1186, ko ji je mesto z darovnico določilo škofovsko menso),² od 13. stoletja dalje so se v mesto naselejevali novi redovi in ustanavljali samostane.

V Ankaranu, v neposredni bližini mesta, je že konec 12. stoletja deloval benediktinski samostan. Tržaški škof Adalgerio je z dovoljenjem duhovnika Remedija in odvetnika Joannisa leta 1072 Zenu, opatu samostana sv. Nikolaja na Lidu pri Benetkah, podelil cerkvico, posvečeno sv. Apolinariju (*S. Apollinare di Gaselo*, tudi *Gasello*), skupaj z okoliškimi zemljišči, ki so bila v njeni lasti, z zadolžitvijo, da tja pošlje redovnike in ustanovi nov samostan, imenovan sv. Nikolaj Valdoltrski.³ Le nekaj desetletij po nastanku redov so v Koper prišli redovniki bratov pridigarjev in manjši bratje sv. Frančiška, v prvih desetletjih 14. stoletja pa sta bila ustanovljena še samostana klaris in avguštink. V 2. polovici 15. stoletja so se v mesto naselili serviti, tretjeredniki in manjši bratje observanti⁴ (v nadaljevanju observanti), leta 1621 pa so svoj samostan začeli graditi tudi kapucini. V 17. stoletju je bilo v mestu šest moških samostanov (sv. Dominika, sv. Frančiška, sv. Marije, sv. Gregorja, sv. Ane in sv. Marte) in dva ženska (samostan sv. Klare in sv. Blaža).

Iz popisa prebivalstva koprške škofije, ki so ga naredili na osnovi dekreta zdravstvenega providurja za Istro Marc'Antonia Dolfina leta 1744, je razvidno, da je v mestu živelo 4105 prebivalcev, v vaseh 4849 oz. na celotnem ozemlju komune 8954. Koprsko mestno prebivalstvo je 24. aprila popisal kanonik Nazario Lugnan. Odraslih žensk in moških je bilo 3423; v mestu je živelo tudi 333 otrok, 96 stanovalk (korne sestre, konverse in služkinje) v ženskih samostanih, 82 redovnikov v moških samostanih, v škofijskem seminarju 27, v *Collegiu* pa 30 gojencev in učiteljev. V špitalu sv. Nazarija je bilo nastanjenih 29 ubogih in bolnih, mestna uprava s podestarijo in vojaki pa je štela 85 ljudi.⁵ Ob upoštevanju teh podatkov je v ženskih samostanih živelo nekaj več kot 2,3 odstotka celotnega mestnega prebivalstva, v moških pa okoli 2 odstotka.

² Več o omembi koprške škofije glej v Bratož: Koprška škofija od prve omembe (599) do srede 8. stoletja, str. 37–64, o ustanovitvi škofovske mense pa v Rovis: *Urad domen Koper*, str. 54.

³ Luglio: *L'antico vescovado giustinopolitano*, str. 32. Gradnja samostana se je verjetno začela kmalu po 11. stoletju in je s presledki trajala vse do leta 1572.

Unetić: *Zgodovina nekdanje plemiške palače in njenih vrtov v Valdoltri*, str. 609–615.

⁴ Čeprav se je že v drugi polovici 14. stoletja začelo znotraj reda manjših bratov širiti t. i. observantsko gibanje, ki je imelo za cilj popolno izpolnjevanje (*observare*) Vodila oz. redovno življenje v skladu z Vodilom in Oporoko, brez upoštevanja poznejših pravnih razlag, ki so dopuščale lažje življenje, je red kljub temu na zunaj ostal enoten do leta 1517. Tedaj je papež Leon X. po še enem neuspešnem poskusu zблиževanja razglasil ločitev reda na v odnosu do lastnine nekoliko manj stroge konventualce (tudi minorite; *OFM conventualium*) in v tem pogledu nekoliko strožje observante (*OFM de observantia*). Že v naslednjih letih se je izoblikovala še ena struja, katere začetki segajo v leto 1524. Ta je izražala še nekoliko večjo stopnjo strogosti redovnega življenja. Prve pravice ločevanja so dobili že štiri leta pozneje, dokončno ločitev, s pravico volitev lastnega generalnega ministra, pa jim je papež priznal leta 1619. Veja je prerasla v samostojen red kapucinov (*OFM capucinum*). Ob treh glavnih vejah je znotraj konventualcev in observantov nastalo več reformiranih skupnosti in vej, ki so dosegle različne stopnje samostojnosti.

Škofljanec: *Observanti province sv. Križa in slovenske pokrajine od konca 15. do srede 18. stoletja*, str. 9.

⁵ La Provincia: *giornale degli interessi civili, economici, amministrativi dell'Istria*, ed argano ufficiale per gli atti della Società Agraria Istriana, 1873, *Popolazione della Diocesi di Capodistria nel 1744*, 1318.

Samostan Svetega Dominika

Red bratov pridigarjev naj bi se v Kopru naselil okoli leta 1220. Po enem izmed izročil naj bi mesto leta 1217 ali pa 1220 obiskal sv. Dominik (Dominik Guzman, od 1170 do 6. 8. 1221), kar pa je malo verjetno. Najverjetneje je samostan ustanovil njegov učenec, sv. Hiacint (Hyazinth Odrowaz, rojen v okolici kraja Opole, umrl pa je 15. 8. 1257 v Krakovu). Koprski škof Paolo Naldini (1686–1713) poroča, da je temu izročilu odgovarjal tudi nekoliko spremenjen običaj krasitve najpomembnejših samostanskih prostorov, ki so se ga držali po drugih dominikanskih samostanih in je v Istri odstopal od uveljavljene prakse. Navadno so zakristije, kapitlje, dormitorije, refektorije in druge prostore opremili s podobo sv. Dominika, bodisi vklesano ali pa naslikano na platno, v koprskem samostanu pa je bilo skoraj enako število Hiacintovih kot Dominikovih podob. Naldini nadalje poroča, da je bil samostan v času genovežanske vojne skoraj povsem uničen, vendar so v požaru uničeno cerkev ponovno zgradili pred letom 1400,⁶ leta 1401 pa jo je posvetil Giovanni Loredano (1390–1411).⁷ Redovniki, ki jih Manzuoli označi kot *padri di vita esemplare*, so v cerkvi opravljali bogoslužje, v samostanskem posloplju, ki naj bi ga obnovili s pomočjo meščanov, pa naj bi bilo leta 1522 zasedanje provincialnega kapitlja.⁸

V samostanski cerkvi so imele svoj oltar tudi nekatere koprške bratovščine. Že leta 1407 je omenjena bratovščina sv. Jezusovega imena,⁹ v cerkvi pa je svoj oltar in privilegij pokopov članov bratovščine imela tudi najpomembnejša koprška bratovščina sv. Antona opata. Iz vrst redovnikov je bil za opravljanje maš voljen tudi vsakokratni bratovščinski kaplan.¹⁰ Cerkev je v času vizitacije Agostina Valierja (koprsko škofijo je vizitiral od 4. do 22. 2. 1580) imela devet oltarjev.¹¹ 1534. so v cerkvi sv. Dominika naredili nove orgle,¹² 1580. leta pa nov tabernakelj.¹³

Samostan naj bi težke čase preživel tudi v 17. stoletju, ko naj bi bil ob izdaji bule papeža Inocenca X., s katero naj bi ukinili vse samostane, ki niso imeli dovolj sredstev za vzdrževanje primerne števila redovnikov, ukinjen.¹⁴ Precej podatkov o finančnem stanju dominikanskega samostana je mogoče zaslediti v poročilu koprškega škofa Baldassarra Bonifacia (1653–1659) iz leta 1656, ki je verjetno nastal prav zaradi zahtev po ukinitvi samostana. Samostan je tedaj imel 260 dukatov (1 dukat = 6 lir in 4 solde) prihodkov. Od tega so za obdelovanje zemlje in delo v solinah letno porabili 50 dukatov. Neto vsota v višini 210 dukatov naj ne bi zadostovala za 2672 maš, ki so jih morali opraviti na leto. Škof je ocenil, da samostan ne more imeti niti ekonoma, saj bi mu bilo treba vsak mesec izplačati najmanj 5 dukatov, niti zakristana, sicer štirje redovniki ne bi imeli niti za hrano.¹⁵ Poudaril je, da je cerkev nova in da bi, čeprav je samostansko posloplje slabo vzdrževano, v njem lahko živelo deset redovnikov. Opozoril je, da od dveh v samostanu živečih redovnikov samostan dejansko vzdržuje le enega, saj glavni, ki je hkrati spovednik in kaplan v samostanu avguštink sv. Blaža, za svoje delo letno prejme 40 dukatov plačila. Opozoril je še na štiri druge samostane na območju koprške škofije, ki so bili na osnovi Innocentove bule predvi-

⁶ Cerkev, ki je bila poškodovana v požaru ob vdoru Genovežanov v mesto leta 1380, naj bi obnovili leta 1398. Caprin: *L'istia nobilissima*, I. del, str. 276.

⁷ Naldini: *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*, str. 123–126.

⁸ Manzuoli: *Nuova descrizione della provincia dell'Istria*, str. 73.

⁹ Pokrajinski arhiv Koper [v nadaljevanju SI PAK KP] 6, Komuna Koper, a. e. 1440.

¹⁰ SI PAK KP 6, a. e. 1453.

¹¹ Lavrič: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o koprski škofiji iz leta 1579*, str. 72–73.

¹² SI PAK KP 6, a. e. 1336/I, str. 37.

¹³ SI PAK KP 6, a. e. 1336/I, str. 36.

¹⁴ Naldini: *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*, str. 126.

¹⁵ SI PAK KP 6, t. e. 35, a. e. 1326/II, str. 31–32.

deni za ukinitev. Izpostavil je piranski minoritski samostan s tremi redovniki, izolska samostana servitov in observantov s po enim redovnikom ter samostan benediktincev v Valdoltri.¹⁶ Zaradi bojazni, da bi se Turki po padcu trdnjave Caneye na Kreti razširili vse do Jadranskega morja in s tem nevarnosti za celoten krščanski svet, se je papež Aleksander VII. odločil, da Beneški republikli zaradi velikih stroškov, ki bi jih imela z obrambo pred Turki, dodeli dohodke od ukinjenih samostanov.¹⁷ Leta 1658 je na področju Beneške republike ukinil kar 22 samostanov.¹⁸ Po Baldassarjevem poročilu je bil koprski samostan sv. Dominika, ki je bil edini dominikanski samostan v celotni istrski provinci, 14. junija že izpraznjen, redovniki pa niso smeli več opravljati obredov v cerkvi. Prior Giovanni Francesco Landi je bil tedaj v Benetkah, skrb za samostansko premoženje pa je prevzel novoimenovani ekonom Aurelio Belli, sicer dekan koprške stolnice, ki so mu v ta namen dodelili 5 dukatov na mesec. Določili so tudi duhovnika za opravljanje vsakodnevnih maš v vrednosti lire. Redovniki, ki so morali samostan zapustiti v treh dneh,¹⁹ so iz mesta odšli 28. 6. 1658.²⁰

Ob razpustitvi leta 1658 so cenilci na zahtevo škofa Baldassara in pode-stata Andrea Erizze ovrednotili samostansko premožno in nepremožno premoženje. Samostan je imel v lasti 81 solnih kavedinov v skupni vrednosti 3554 dukatov. Druge nepremičnine (brez cerkve, zakristije in pokopališča) je zidarski mojster Antonio Trevisan ocenil na 3575 dukatov, po dve hiši in skladišči pa na 677 dukatov.²¹

Ker koprski meščani niso bili zadovoljni z razpustitvijo samostana, sta bila v Benetke poslana komunska odposlanca dr. Raimondo Fino in dr. Santo Grisoni, da papežu in dožu pošljeta prošnjo za ponovno vrnitev samostana v roke dominikancem. Papež je v pismu 18. 1. 1659 dovolil vrnitev samostana dominikancem pod pogojem, da v njem prebiva 12 redovnikov.²² Ti so na osnovi dukala doža Giovannia Pisaura z dne 28. 1. 1659 ponovno prišli v Koper leta 1660²³ in v naslednjih desetletjih začeli prenovo samostanskega kompleksa. Iz arhivskih virov je razvidno, da so leta 1684 obnavljali cerkev. S kamnosekom Mattio Luchesejem so 27. 11. 1683 sklenili dogovor o dostavi kamna iz kamnoloma v Grožnjanu v vrednosti 60 dukatov oz. 372 lir. Med 31. 5. in 1. 9. 1684 so mu izplačali 379 lir in 8 soldov. Z istim mojstrom in njegovim sinom Valentinom so se jeseni istega leta dogovorili še za izdelavo 35 stopnic po ceni 10 lir za vsako. Z deli so nadaljevali tudi pozneje. Tako je prior Aluise Cambrozzi 2. 1. 1691 s kamnosekoma Bastianom Venturinjem in Giacomom Pecoro sklenil dogovor o izdelavi 9 stebrov in njihovem prevozu v koprsko pristanišče v skupni vrednosti 120 dukatov, junija pa z mojstrom Gasparom Lourencichem o izplačilu 10 dukatov are na račun kamna, ki ga bosta prej omenjena kamnoseka Venturini in Pecora prišla iskat za samostan. Material za obnovo so kupovali tudi na območju pod cesarsko oblastjo, saj jim je Tomaso Mariancich iz vasi Zagorje pri Pivki moral v tržaško pristanišče dostaviti 61 tramov.²⁴

Dela za prenovo oltarja sv. Rose v dominikanski cerkvi je vodil arhitekt Alessandro Tremignon (tudi Trimignon).²⁵ Za oltarno sliko sv. Rose, ki jo je naredil Valentino (tudi Valentin) Lanfresse, so dominikanci v več obrokih od leta

¹⁶ SI PAK KP 6, t. e. 35, a. e. 1326/II, str. 73–75.

¹⁷ Luglio: *L'antico vescovado giustinopolitano*, str. 179–180.

¹⁸ SI PAK KP 6, t. e. 35, a. e. 1328/I, str. 4.

¹⁹ SI PAK KP 6, t. e. 35, a. e. 1326/II, str. 68–71.

²⁰ SI PAK KP 6, t. e. 35, a. e. 1328/I, str. 4.

²¹ SI PAK KP 6, t. e. 35, a. e. 1326/II, str. 44–53.

²² SI PAK KP 6, t. e. 35, a. e. 1328/I, str. 2.

²³ SI PAK KP 6, t. e. 35, a. e. 1326/II, str. 78–79.

²⁴ SI PAK KP 6, t. e. 35, a. e. 1336/II, str. 2–15.

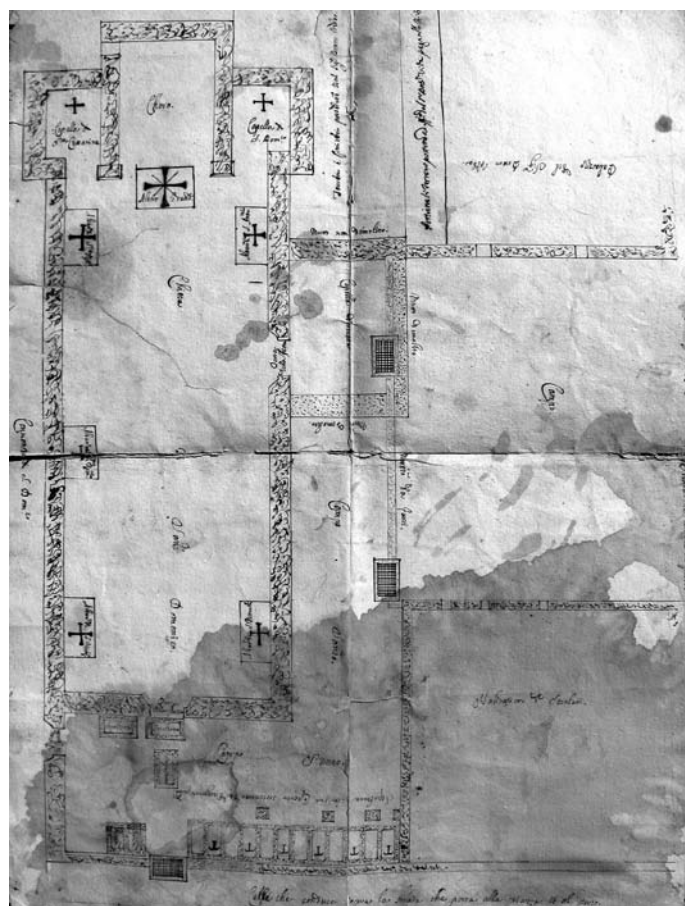
²⁵ SI PAK KP 6, t. e. 35, a. e. 1336/I, str. 39–49.

1674 do 1675 plačali 340 lir,²⁶ 1694. pa so Ambrosiu Bonu plačali 120 lir za sliko sv. Petra in svetnikov.²⁷

Popravljali so tudi precej poškodovan križni hodnik na zahodni strani in na delu blizu cerkve. Med januarjem 1683 in aprilom 1690 so redovniki za prenovo samostana porabili 10.878 lir in 8 soldov, precejšnje stroške pa so imeli tudi v naslednjih dveh letih.²⁸

V cerkvi sv. Dominika so v 18. stoletju postavljali nov kor in popravljali klopi ter pokopališče. Z gradbenim mojstrom Bernardinom Martinuzijem iz Tricesima pri Vidmu so se dogovarjali že 27. 3. 1725, na zasedanju kapitlja bratovščine sv. Antona opata leta 1725 pa je 37 prisotnih članov sprejelo sklep, da redovnikom za obnovo kora namenijo 100 dukatov.²⁹ Za izdelavo novega kora iz orehovega lesa so najeli mojstra Sebastiana Rizzana iz Čedadada, ki se je v ponudbi 10. 2. 1743 obvezal, da bo dela dokončal do božiča 1744, prior Giantommaso Piazza pa mu bo moral v ta namen izplačati 600 dukatov. Stole naj bi naredil po vzoru tistih v Pordenonu in San Danieleju. Redovniki so sprejeli mojstrov načrt, mu dali 100 dukatov predujma, enako vsoto ob začetku del in nato vsako leto po 80 dukatov do izplačila celotne vsote. Hkrati so se obvezali, da bodo krili stroške nabave materiala in delavcev ob montaži kora, med zaključnimi deli pa bodo za mojstra in delavce priskrbeli tudi hrano. Rizzani je 20. 11. 1743 izdal račun s specifikacijo vseh stroškov v višini 736 dukatov in 5 lir.³⁰ Zaradi dotrajanosti starega kora, ki so ga hoteli redovniki spremeniti v prezbiterij, za njim pa zgraditi novega, so morali, ker jim je za gradnjo le-tega primanjkovalo prostora, prositi mejaša grofa Pietra Borisia Vido za nekaj terena (7 čevljev) na vzhodnem delu kapele sv. Dominika. Z njim so sklenili dogovor o zamenjavi dela terena in podaljšanju zida za preureditev cerkve.³¹ Pred vhomom v cerkev je bilo samostansko pokopališče.

Zdi se, da so bili prihodki samostana do leta 1659 namenjeni za vzdrževanje 12 redovnikov. Prihodki so se do leta 1692 z 90 lir povečali na 128 dukatov. Od leta 1682 dalje je število duhovnikov naraslo na 8, z opravljanjem večjega števila maš pa so se povečali tudi prihodki, in

Floris samostanske cerkve sv. Dominika iz leta 1724 (SI PAK 6, a. e. 1276/VIII).

²⁶ SI PAK KP 6, t. e. 35, a. e. 1336/I, str. 52–55.

²⁷ SI PAK KP 6, t. e. 35, a. e. 1336/I, str. 66.

²⁸ SI PAK KP 6, t. e. 35, a. e. 1336/II, str. 17–27.

²⁹ SI PAK KP 6, a. e. 1336/IV, str. 2–7.

³⁰ SI PAK KP 6, a. e. 1336/IV, str. 8–12.

³¹ SI PAK KP 6, a. e. 1336/IV, str. 19–21.

sicer na 359 beneških dukatov. Od tedaj dalje je bilo v samostanu od 16 do 18 redovnikov.³²

Po Naldinijevem poročanju je enoladijska cerkev sv. Dominika okoli leta 1700 imela »*primerno visoko, dolgo in široko ladjo, s tremi urejenimi kapelami, od katerih je največja služila za dnevni kor, dve stranski pa kot kapeli častiljivega ustanovitelja reda in blažene Serafine Sienske*«. ³³ Samostansko poslopje, grajeno iz istrskega kamna, je imelo srednje veliko notranje dvorišče, in dva stranska dormitorija; prvega starega, drugega pa novega. V njem je bil noviciat. Samostan je imel bogato knjižnico in javno šolo, kjer so vzgajali tako redovno kot mestno mladino.³⁴

Leta 1767 in naslednje leto je bilo v njem 16 duhovnikov, trije konversi in en tretjerednik.³⁵ Sredi leta 1765 je priorja Francesca Giustija zamenjal Ignazio Masotti, za njim pa leta 1767 Anastasio Comi in 1770 Egidio Rigo.³⁶ Ob vsakokratnem priorju so različne zadolžitve opravljali še njegov namestnik, sindik, mežnar in blagajnik. Prihodke so imeli od najemnin hiš, zemlje, solin in livelov. Večino nepremičnin so imeli na koprskem teritoriju, del pa tudi v Miljah, Pulju in Poreču. Od javnih dajatev so beneškemu dožu za solne fonde na koprskem teritoriju plačevali desetino, piranski občini pa sedmino za soline na njenem območju. Prav tako so koprskemu fontiku za star žita plačevali po 10 soldov, beneškemu dožu pa dajatve na prihodke od livelov. Za plačilo delavcev in drugih opravil so letno porabili okoli 400 lir. Običajno je bilo v samostanu 14 duhovnikov, štirje konversi in občasno štirje kleriki. Ko je bila z zakonom prepovedana redovna preobleka, je bilo leta 1785 v samostanu skupno 17 redovnikov. Od javne blagajne so prejeli 425 lir, v času trgatve okoli 24 urn vina, okoli 100 lir pa od miloščin v cerkvi. V omenjenem letu so opravili 1551 maš. Prihodki so po poročilu priorja Giuseppe Maria Condupola komaj zadoščali za vzdrževanje redovnikov, poleg vseh evharističnih dolžnosti v svoji cerkvi pa so opravljali tudi zadolžitve v stolni cerkvi.³⁷

Po prihodu pod francosko oblast je samostan doletela enaka usoda kot večino drugih samostanov, saj so vse tiste, ki se niso ukvarjali neposredno z vzgojo, ukinili, njihovo premoženje pa podržavili. Redovniki so bili že 15. 4. 1806 nastanjeni v hiši grofa Michiela Tottoja, ker je bilo samostansko poslopje s cerkvijo namenjeno vojski. V njej je bila organizirana vojaška bolnišnica.³⁸ Na zahtevo demanija so popisali celotno samostansko premoženje, liturgično opremo, blagajniške knjige, samostansko knjižnico in cerkev sv. Dominika.³⁹

Samostan, ki je bil ukinjen 10. 6. 1806, je ob zaprtju imel 5293 lir, 1 sold in 8 denaričev prihodkov. Do tedaj je del svojih nepremičnin dajal v najem, del pa kolonom v obdelovanje. V najem je dajal 16 hiš, in sicer 13 v Kopru in 3 v Piranu ter 2 njivi v koprskem zaledju (5 % letna renta je znašala 1535 lir in 26 soldov, celotna vrednost nepremičnin pa je bila ocenjena na 31.706 lir), kolonom pa 3 njive in 2 vinograda (renta 1643 lir in 10 soldov, celotna vrednost nepremičnin pa 32.870 lir). 1. 4. 1806 je bilo v samostanu enajst redovnih bratov, dva neredovna brata in služabnik, 10. junija pa deset redovnih bratov in en konvers.⁴⁰ Z Napoleonovim odlokom z dne 28. 6. 1806 je bil koprski samostan sv. Domini-

³² SI PAK KP 6, a. e. 1328/I, str. 15–16.

³³ Sv. Katarina Sienska (Siena, 1347 – Rim, 29. april 1380).

Schauber – Schindler: Svetniki in godovni zavetniki, str. 188.

³⁴ Naldini: *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*, str. 127–128.

³⁵ SI PAK KP 6, a. e. 1337/II, str. 48.

³⁶ SI PAK KP 6, a. e. 1337/II, str. 113–114.

³⁷ SI PAK KP 6, a. e. 1337/II, str. 116–118.

³⁸ SI PAK KP 6, a. e. 1340/I in SI PAK KP 6, a. e. 1335/VI, str. 3.

³⁹ SI PAK KP 6, a. e. 1335/VI.

⁴⁰ SI PAK KP 6, a. e. 1340/I.

Nekdanji koprski zapori s cerkvijo sv. Dominika (PMK, fototeka).

ka priključen beneškemu samostanu *Il Rosario alle Zattere*.⁴¹ Prior koprskega samostana Bernardo Maria Federici in redovnika Paolo Barbicoli in Giovanni Battista Ongaro so se strinjali, da se koprski redovniki nastanijo v omenjenem beneškem samostanu.⁴²

Samostan Svetega Frančiška

Manjši bratje svetega Frančiška naj bi po Naldinijevem poročanju prišli v Koper še pred letom 1260, Gedeone Pusterla pa omenja celo leto 1230.⁴³ Podobnega mnenja je tudi fra Ljudevit Maračič. Dopusča možnost, da je sv. Anton Padovanski v času od leta 1227 do leta 1230, ko je kot lombardski provincial prišel v Istro, tako v Trstu kot tudi v Kopru (in morda tudi v Poreču) postavil temelje reda, ter da je fra Monaldo iz Kopra (od 1210 do ok.1280, v letih 1254–1260 provincialni minister) kot 20-letni mladenič v rodnem mestu spoznal sv. Antona in se navzel idej ter načina življenja manjših bratov. V času postavitve temeljnega kamna za novo samostansko cerkev in poslopje leta 1264, naj bi bilo prvotno prebivališče manjših bratov (*San Francesco Vecchio*) v slabem stanju.⁴⁴

Po Naldiniju jim je koprski škof Konrad (Corrado, 1245–1270) v kraju, imenovanem *Caprile* (Kozjak), dodelil majhno škofijsko cerkev. Redovnica Avrelija Faliera, opatinja samostana sv. Jakoba Močvirskega v Muranu pri Benetkah, jim je leta 1263 odstopila velik vrt, ki je do tedaj pripadal njenemu samostanu, oglejski patriarh Gregor pa jim je naslednje leto podaril prostoren trg zraven vrta. Leta 1265 so redovniki sklenili, da bodo postavili novo samostansko poslopje. Nova cerkev je bila zgrajena leta 1268. V času vizitacije veronskega škofa Agostina Valierja je cerkev sv. Frančiška imela 9 oltarjev.⁴⁵

⁴¹ Bollettino delle leggi del Regno d'Italia, 1806, št. 2, str. 812.

⁴² SI PAK KP 6, a. e. 1340, št. spisa 1135, 27. 11. 1806.

⁴³ Pusterla: *I Rettori di Egida »Giustinopoli Capod'Istria«*, str. 22.

⁴⁴ Maračič: *Franjevački počeci u Istri i samostan sv. Franje u Piranu*, str. 24–27.

⁴⁵ Lavrič: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o koprski škofiji iz leta 1579*, str. 70–71.

Okoli leta 1700 je enoladijska cerkev imela tri čelno postavljene kapele. Srednja je služila za kor, ki ga je nekoč od glavne ladje ločeval mogočen oltar, pozneje pa so po vzoru italijanskih bazilik spremenili glavni oltar. Nad sveto oltarno mizo so na sredino postavili tabernakelj z najsvetejšim, ob straneh pa podobi svetih serafov Frančiška in Antona. Prvotno oltarno podobo so prenesli na stransko steno glavne ladje in ji dodali manjše oltarje, med katerimi sta najbolj izstopala oltar sv. Križa in oltar sv. Antona čudodelnika. Na njem je bila oltarna podoba padovanskega svetnika, ki v svoje naročje sprejema Jezuščka, delo Pietra Bellottija (1627–1700). Oltarna podoba na oltarju sv. Križa je bila delo slikarja Palme (1544–1628). V cerkvi sta bila pokopana blaženi Monaldo de Monaldi⁴⁶ in škof Pietro Manolesso (1301–1317). Ob glavnem vhodu v samostan je bilo samostansko dvorišče, prostor na zadnji strani pa so zasedali kapitelj, dormitorij in druge delavnice. Po Naldinijevem opisu so bili sodobni in udobnejši prostori, ki jih je zasedala sveta inkvizicija.⁴⁷

Inkvizitor je v samostanskem posloplju imel svoje, ločene prostore. Uporabljal je lahko 4 sobe, dvorano, pisarno, arhiv in kuhinjo. Bedel je nad pravovernostjo. Ob sumu krivoverstva je lahko zbiral dokaze in zasliševal priče, nato pa je moral vse zbrane dokaze posredovati višjemu inkvizicijskemu sodišču v Benetkah, ki so ga sestavljali generalni inkvizitor, predstavnik oblasti, eden ali več cerkvenih pravnikov, dva laična pravnik in zapisnikar.

Iz koprskega samostana, ki je spadal v provinco sv. Hieronima, je izšlo devet provincialov: fr. Monaldo iz Kopro (1254–1260), pm. Franciscus Salutis (1521–1525), pm. Michael Salutis (1529–1532), pm. Valerius Petrusin (1535–1539), pm. Dominicus Bettoni (1698–1702), pm. Antonius Bonacorsi (1706–1710), pm. Giovanni Gierolamo Agapitto (1754–1758) in pm. Petrus Antonius Cernivani (1762–1766).⁴⁸

Ob razpustitvi samostana leta 1806 je bilo v samostanu skupno nastanjenih 7 redovnikov, in sicer 4 patri, novinec, klerik in laik. Dva patra, ki sta bila člana te redovne skupnosti, sta bila odsotna.⁴⁹ Redovniki, ki so po razpustitvi samostana lahko uporabljali le še cerkev, zakristijo in hodnik, so bili najprej nastanjeni v kapucinskem samostanu sv. Marte v Kopru, leta 1807 pa v minoritskem samostanu v Piranu.⁵⁰

Samostansko premoženje je popisala posebna komisija. Najprej so njeni člani pregledali dragocenejše stvari, ki so jih redovniki imeli v samostanski cerkvi, zakristiji in hodniku. Zlatih predmetov niso imeli, popisali pa so vso srebrnino. Cerkev je imela 29 cerkvenih klopi, 46 medeninastih svečnikov, 60 palm, 5 medeninastih svetilk, 6 oltarnih slik, 3 skulpture, 2 sliki sv. Jožefa, 14 oltarnih prtov. V samostanski blagajni je bilo 250 lir skupnega denarja in dodatnih 30 lir, ki jih je plačal kanonik Zaccaria iz Milj. Popisali so tudi osebne stvari redovnikov in inkvizitorja. Med popisanimi stvarmi velja opozoriti na popis prepovedanih knjig, ki jih je zbral inkvizicijski urad, 2 križeva pota in 88 slik, 6 muzikalij (*note musicali ambrosiane*), ki so jih uporabljali na koru in od katerih je bilo 5 pergamentnih, in okoli 930 različnih knjig. Samostan, ki je imel v lasti zemljišča v Semedeli, Šalari, Bošamarinu in Ariolu ter 64 delujočih in 14 opuščenih solnih kavedinov, je od livelov in zakupov letno prejemal 2942 lir in 18 soldov.⁵¹

⁴⁶ Posmrtni ostanki blaženega Monalda de Monalda so bili po razpustitvi minoritskega samostana sv. Frančiška najprej hranjeni v bližnjem samostanu sv. Klare. Po razpustu le-tega so bili preneseni v koprsko stolnico, pozneje v cerkev sv. Ane, leta 1949 pa celo v Benetke. Od leta 1953 dalje so njegovi posmrtni ostanki hranjeni v cerkvi Marije Velike v Trstu.
Maračić: *Franjevci konventualci u Istri*, str. 76–77.

⁴⁷ Naldini: *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*, str. 135–140.

⁴⁸ Maračić: *Franjevci konventualci u Istri*, str. 77–78.

⁴⁹ SI PAK KP 6, t. e. 78, a. e. 1469.

⁵⁰ Minoritski samostan Piran [v nadaljevanju MSP], t. e. 6.

⁵¹ SI PAK KP 6, IX. skupina, a. e. 1416/II.

Celoten samostanski kompleks je obsegal dve poslopji z dvoriščema in cisternama za vodo, tri hodnike, žitnico, dve kleti, refektorij, kuhinjo, drvarnico, noviciat, velika vrtova, hiško z majhnim vrtom, ki ga je uporabljal inkvizitor, in cerkev z zakristijo ter hodnikom. Preden je samostan okupirala francoska vojska, je bila tam nastanjena avstrijska vojska. Poslopje je bilo ob prihodu Francozov le delno zasedeno, še vedno pa so v samostanu živeli redovniki. Ob popisu (21. 4. 1806) je celotno poslopje razen hodnika, zakristije in cerkve, v kateri so redovniki še vedno opravljali maše, zasedala vojska.⁵²

Po razpustitvi samostana je bilo poslopje namenjeno vojski. Čeprav je bil istrski prefekt Angelo Calafati navdušen bonapartist, ima vendarle veliko zaslug, da se ni izgubila vsa cerkvena oprema ukinjenih samostanskih cerkva. Večino pomembnejše liturgične opreme so tako prenesli v koprsko stolno cerkev Marijinega vnebovzeta ali v druge še delujoče cerkve. Iz cerkve sv. Frančiška so en oltar prepeljali v stolnico, dva v koprsko cerkev sv. Ane, pet pa v izolski cerkvi sv. Mavra in sv. Marije Alietske.⁵³ V zakristijo koprške stolnice so bile iz zakristije cerkve sv. Frančiška prenesene klopi in omare, ki jih je leta 1761 za 600 dukatov izdelal Matteo Deganato iz Čedad.⁵⁴ V samostansko cerkev sv. Ane so prepeljali tudi precej cerkvene opreme in umetnin, kot npr. sliko Marije z Jezusom, oltarni sliki sv. Antona Padovanskega (delo Pietra Belottia) in križanje (Jacomo Palma ml.), sliko *sacra conversazione*, dva relikviarija, križe, graduale in podobno.⁵⁵ Na seznamu samostanu odvzete srebrne in druge dragocene opreme s 3. 4. 1807 je navedenih 29 srebrnih predmetov v skupni teži 78 liber⁵⁶ in 2 unči.⁵⁷ Večino samostanskega kompleksa sv. Frančiška (razen cerkve) so v tridesetih letih 19. stoletja namenili javni šoli.

Cerkev sv. Frančiška (foto: Zdenka Bonin, 2015).

Samostan Svete Klare

Točnega datuma nastanka in imena ustanovitelja samostana sv. Klare žal ne poznamo. Ker je koprski škof Pietro Manolesso z listino, izdano 4. 11. 1301, vključil redovnice, t. i. sestre

⁵² SI PAK KP 6, IX. skupina, a. e. 1416/III, str. 7.

⁵³ Luglio: *L'antico vescovado giustinopolitano*, str. 242.

⁵⁴ Alisi: *Il Dumo di Capodistria*, str. 70.

⁵⁵ *Inventario degli oggetti d'arte d'Italia*, vol. V, str. 27–38.

⁵⁶ Libra (*libbra*), utežna mera; velika libra 477 gramov, mala 301 gram. Srebrnina je bila po navodilu urada domen poslana v Passariano pri Codroipu.

⁵⁷ SI PAK KP 6, t. e. 78, a. e. 1469.

koprskce celice, ki so imele svoj samostan v Kopru (redovnice naj bi bile *tretjere-dnice* enega od obstoječih redov v mestu, bodisi sv. Dominika ali sv. Frančiška), v red sv. Klare, se v literaturi kot leto ustanovitve samostana omenja leto 1301. Škof Manolesso se je odrekel jurisdikciji nad njihovim samostanom in jim dal vse duhovne in posvetne pravice nad samostanom in samostanskim premoženjem. Čeprav so bile koprskce klarise več kot 250 let podrejene minoritskemu provincialnemu ministru (do leta 1338 so bile npr. vključene v redovno provinco Dalmacijo), so se zaradi številnih težav leta 1511 odločile, da se ponovno podredijo koprskemu škofu (dokončno leta 1574).⁵⁸ Leta 1580 je bilo v samostanu 40 redovnic, od tega dve konversi in opatinja. Živele so od prihodkov nepremičnin, delno pa od svojega dela in miloščine. Samostan je imel 300 dukatov letnega prihodka. Redovnice so spale v skupnem prostoru v ločenih posteljah.⁵⁹ Agostino Valier je zaradi izboljšanja duhovnega življenja redovnic naročil, naj po vzoru veronskega samostana na okna govorilnic v klavzuri namestijo železne mreže.⁶⁰ Podobne zahteve o namestitvi najrazličnejših železnih pregrad v klavzurnem delu samostana in drugod pa je mogoče zaslediti tudi pri poznejših vizitatorjih. Cerkev in samostansko poslopje so večkrat obnavljali.

Cerkev naj bi po opisu iz leta 1700 od prvotne stavbe ohranila le glavne stene, glavno kapelo (prezbiterij) s pozlačenim glavnim oltarjem in kor nad glavnim vhodom, samostansko poslopje pa naj bi šele po obnovitvi leta 1682 postalo funkcionalnejše. Leta 1682 so povečali tudi samostansko poslopje, ga odprli v lože (arkadne hodnike), uredili dormitorije in celice,⁶¹ cerkev in kor, verjetno tudi samostan, pa so obnavljali tudi leta 1719. Tega leta je bilo namreč redovnicam odobreno, da lahko od dot, ki so jih te prinesle v samostan, porabijo 3000 skudov za novo govorilnico, leta 1726 pa še dodatnih 1691 skudov za popravilo cerkve in kora. Ker je v cerkvi še vedno zamakalo, so klarise v istem letu prosile še za 1240 skudov.⁶²

Zanimiv je opis samostanske cerkve, ki je nastal 13. 8. 1777 ob vizitaciji koprškega škofa Bonifacija de Ponteja. Zjutraj naj bi vizitiral cerkev, zakristijo in druge zunanje dele samostana, po kosilu pa samostan in celotno klavzuro. Vizitiral je tudi pet oltarjev: glavni oltar s skulpturami sv. Frančiška Asiškega in sv. Antona Padovanskega, oltar sv. Klare z relikvijo sv. Klare in drugimi relikvijami, oltar sv. trna, ker je bila na oltarni mizi pravilno pečeta relikvija sv. trna, oltar sv. Jerneja in oltar sv. Terezije. Na vseh oltarjih so bili: razpelo, grobek (z relikvijami), prti, svečniki in vse potrebno za mašo.⁶³

Čeprav niso bila najdena pravila (konstitucije) samostana, je glede na samostansko imetje mogoče sklepati, da so redovnice živele po *Vodilu* papeža Urbana IV. (od tod urbanke), ki je leta 1263 izdal dopolnjeno in popravljeno *Inocentovo Vodilo*. V samostan so stopala predvsem dekleta iz premožnejših koprskih družin in okolice. Predstojnica samostana je bila opatinja (voljena za dobo treh let), njena namestnica pa vikarka. Klarise, ki so se delile na korne sestre s slovesno zaobljubo in konverse, sestre laikinje brez zaobljube, so se ukvarjale tudi v vzgojo (predvsem plemiških deklet). Starši so samostanu za vzdrževanje gojenk letno plačevali po 40 dukatov (oz. 248 lir).⁶⁴ Bile naj bi ločene od kornih sester in novink,⁶⁵ starši pa so morali šolnino plačevati vnaprej za naslednji semester. O njihovem vstopu v samostan (klavzuro) je odločal celoten kapitelj. Tako kot redovnice bi morale upoštevati pravila klavzure in govorilnice, obleče-

⁵⁸ Naldini: *Cerkveni krajepis*, str. 164–165.

⁵⁹ Lavrič, *Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o koprski škofiji iz leta 1579*, str. 46–47.

⁶⁰ Prav tam, str. 56–58.

⁶¹ Naldini: *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*, str. 166–167.

⁶² SI PAK KP 6.1, a. e. 1356.

⁶³ ŠAK KA, a. e. 387.

⁶⁴ SI PAK KP 6, a. e. 1357, str. 200.

⁶⁵ ASDT, ADC, a. e. 246, Visite generali, škof Antonio Maria Borromeo 1717–1720.

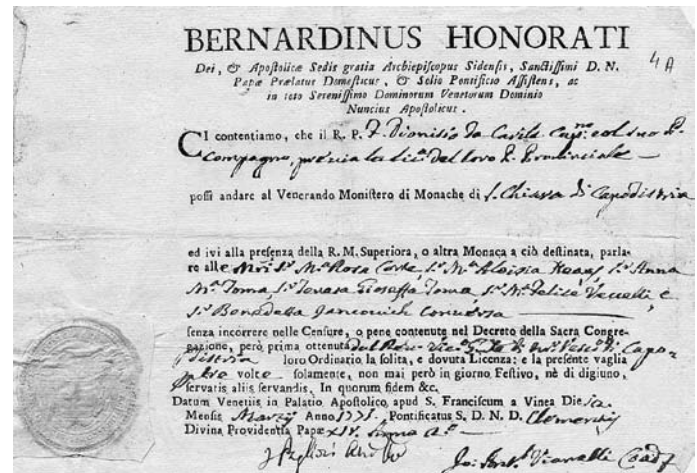
ne pa naj bi bile v volnene obleke⁶⁶ črne, temne ali bele barve. Zdi se, da je bilo vnaprej dogovorjeno, koliko let bo gojenka ostala v samostanu (največ do svojega 25. leta starosti).

Življenje v samostanu je bilo organizirano po vnaprej določenih pravilih. Stiki z zunanjim svetom so bili omejeni. Redovnicam in gojenkam je bilo le po pridobitvi posebnega dovoljenja dovoljeno v govorilnici ob prisotnosti vsaj ene poslušalke ali od nje določene druge redovnice govoriti z znanci. Zunanjim obiskovalcem ni bil dovoljen vstop v klavzuro, vendar so posamezniki v izjemnih primerih in po pridobitvi posebnega dovoljenja lahko vstopili tudi tja (npr. kirurgi za puščanje krvi ali izdiranje zob, zidarji za popravila sten, pečarji za popravilo peči).⁶⁷

Dekleta so ob vstopu v samostan prinašala doto (tako premično kot nepremično premoženje); sprva je bila njena povprečna vrednost med 50 in 200 dukati, pozneje 400 in več (do 1000 dukatov). V dotalnih pogodbah so omenjene hiše, skladišča, včasih cele kmetije, vinogradi, oljčni nasadi, travniki, polja ali vrtovi, solni kavedini in drugo. V večini primerov so doto predstavljali dohodki od zakupov posameznih stavb ali posesti, redko pa je bila dota izplačana takoj, v denarju.

16. 8. 1777 je bilo v samostanu klaris 39 stanovalk, in sicer 23 kornih sester, 8 konvers, 7 gojenk in ena, ki je bila na preizkušnji za konverso.⁶⁸

Samostan je deloval do leta 1806. Ob razpustitvi je imel 12.600 milanskih lir⁶⁹ letnega dohodka.⁷⁰ Od nepremičnega premoženja so klarise imele v lasti 17 hiš in 5 skladišč v Kopru, na celotnem teritoriju pa še 11 njiv in 5 travnikov, ki so jih dajale v najem, ter 6 njiv, ki so jih obdelovali koloni. Ob popisu samostanskega posloja so bile v pritličju zakristija in govorilnica, shramba, žitnica, dve kleti, pralnica, na notranjem dvorišču pa dve trti in vodnjak s pitno vodo. V prvem nadstropju je bilo pet dormitorijev, 33 sob in prostor, imenovan kapitelj, ter kor. Samostanske prihodke so sestavljali dohodki od različnih nepremičnin. Letno je samostan prejemal dohodke od 358 zakupov hiš in njiv, 8 pravd, 8 solnih kavedinov, kjer so pridobivali sol, in 32 kavedinov, na ka-

Dovolilnica za pogovor s sestrami v samostanu sv. Klare (ŠAK KA, a. e. 80, 4r).

⁶⁶ ASDT, ADC, a. e. 246, Visite generali, dopis kancelarja Francesca Venierja, 22. 11. 1736; ASDT, ADC, a. e. 246, Visite generali, 16. 8. 1777.

⁶⁷ ŠAK KA, a. e. 80.

⁶⁸ ASDT, ADC, a. e. 246, Visite generali, 16. 8. 1777.

⁶⁹ 100 beneških lir je bilo vredno približno 66,6 milanske lire (SI PAK KP 6, t. e. 78, a. e. 1469).

⁷⁰ SI PAK KP 6, t. e. 78, a. e. 1469.

Del poslopja nekdanjega samostana sv. Klare (foto: Zdenka Bonin, 2015).

terih niso delali, ter enega mlina. Letni prihodki od teh nepremičnin so znašali 12.026,6 lire.⁷¹ Zapriseženi cenilci so popisali tudi celoten samostanski inventar (vključno s cerkvijo sv. Klare) in ga ocenili na 12.282 milanskih lir. Ob razpustitvi samostana je bilo v njem 18 redovnic (štirinajst kornih sester in štiri konverse, ki so jih preselili v koprski samostan sv. Blaža), dve služkinji in dve vratarki ter en strežnik. Dota, ki so jo korne sestre prinesle v samostan, je znašala 42.626 lir.⁷²

Samostan avguštink, imenovan Sveti Blaž

V mestu je na začetku 13. stoletja nastal še en ženski samostan. Zaradi odsotnosti gradiva t. i. Starega koprskega komunskega arhiva, ki je bil leta 1944 odpeljan v Italijo in je še vedno nedostopen, je malo znanega o nastanku in delovanju samostana sv. Blaža. Po Naldinijevem poročanju naj bi se enajst koprskih žensk iz dobrih družin »zateklo v cerkev sv. Blaža, se povsem odpovedalo posvetnemu življenju in živelo le za Boga«. Osrednjo vlogo je prevzela Paisana. Kmalu zatem so si nadele redovniško obleko, vendar niso postavile nikakršnih pravil. Brez zaobljube so se združile v redovno skupnost in prevzele naslov sester, ne pa pravih redovnic. Podobno kot tretjerednice je tudi njih povezovala le sestrsko milost. Na njihovo prošnjo jih je koprski škof Tommaso Contarini (1317–1327) 18. 8. 1318 med slovesno mašo vključil v red sv. Avguština. Dodelil jim je pravico do izvolitve opatinje (prva naj bi bila Paisana) in jih razbremenil plačevanja desetini, ki bi jih morda papež ali njegovi legati pozneje naložili redu. Poleg sestre Paisane (Paysena) so bile navedene še sestre Monossa, Bonetta, Fornovella, Honesta, Beatrice, Prudentia, Maria, Valentina, Gavardina in Crupolosa. Tistega dne so bili v cerkvi in samostanu sv. Blaža prisotni pater Paolo iz Kopra in pater Antonio iz Mantove iz reda dominikancev, pater Petro in pater Octonello iz Trsta iz reda manjših bratov sv. Frančiška, Iacobo de Placentia, generalni vikar koprskega škofa, stolni kanoniki, plemiči in številni meščani. Po letu 1400 naj bi samostan zapadel v težave in bil okoli leta 1460

⁷¹ SI PAK KP 6, a. e. 1368.

⁷² SI PAK KP 6, t. e. 78, a. e. 1469.

opuščen. V prvih mesecih omenjenega leta naj bi kardinal Bessarione opusteli samostan kot beneficij dodelil Giovanniju Zarotttiju, arhidiakonu koprške stolnice. Na prošnjo meščanov se je Zarotti odpovedal omenjenemu beneficiju in 18. 3. 1474 naj bi bila podpisana listina o vrnitvi samostana, v katerega naj bi se naselile prvotne redovnice. Po Naldiniju je bila enoladijska cerkev zelo stara. Imela je kor in pet oltarjev, okrašenih z lesorezi in marmorji. Cerkev je imela veliko relikvij, dragocene oprave in okrasja. Med njimi je posebej omenil monštranco, ki je bila ukradena v neki avstrijski cerkvi leta 1683 in jo je Tommaso Tarsia, prevajalec Beneške republike na turškem dvoru, kupil od nekega Tatara ter jo dve leti zatem podaril cerkvi sv. Blaža. Staro samostansko poslopje naj bi bilo na nekaterih mestih obnovljeno, v zadnjih letih pa so ga povečali z dozidavo samostanske govorilnice.⁷³

Koprski škof Francisco Zeno je ob vizitaciji samostanskega poslopja zapisal, da je samostan reven, da v njem živi 30 redovnic in da jih večina zaradi starosti ne more spoštovati redovnih pravil in zaobljub.⁷⁴ Poleg redovnic so v samostanu živele tudi gojenke; za njihovo prehrano so morali starši letno plačevati po 40 dukatov.⁷⁵

Iz vizitacije z dne 21. 4. 1739 je razvidno, da je škof po opravljeni maši v cerkvi sv. Blaža pregledal vse relikvije, ki so bile razstavljene na oltarju blažene Device grške. Zahteval je, da naredijo seznam vseh relikvij in kopijo pošljejo na škofijo. Vizitiral je cerkev, pregledal cerkveno opremo in dolžnosti maš pri vseh oltarjih, pregledal spovednico, zakristijo z vso cerkveno opremo, govorilnico, in pozdravil opatinjo z zbranimi redovnicami. Po kosilu je začel opravljati razgovore z redovnicami in gojenkami, ki jih je dokončal v naslednjih dneh. Z opatinjo Gabriello Verier je bilo v samostanu še 35 kornih sester, 9 konvers in 16 gojenk, skupno torej 61 stanovalk.⁷⁶ Leta 1745 je bilo v samostanu 34 kornih sester in ena novinka,⁷⁷ leta 1778 pa 32 kornih sester, 12 konvers in 11 gojenk.⁷⁸ 19. 9. 1806 je bilo v samostanu 15 kornih sester in 8 konvers oz. skupno 23 redovnic. Na seznamu samostanu odvzete srebrne in druge dragocene opreme s 3. 4. 1807 je navedenih 18 srebrnih predmetov v skupni teži 18 liber in 6 unč.⁷⁹

Opatinja Maria Agostina Colomban je svoj triletni mandat začela 7. 3. 1804.⁸⁰ Z Napoleonovim odlokom z dne 28. 7. 1806 je bilo predvideno, da samostan sv. Blaža deluje dalje in da se mu priključijo redovnice samostana sv. Klare.⁸¹ Večina klaris ni bila zadovoljna s preselitvijo k avguštinkam niti s spovednikom, ki jim je bil dodeljen. Koprski škof je dovolil, da lahko redovnice nekdanjega klariškega samostana, ki so bile nastanjene pri avguštinkah, nosijo svojo redovno obleko, kar je z odlokom 13. 8. 1809 potrdil tudi prefekt Angelo Calafati.⁸²

Iz gradiva je razvidno, da so v samostan sprejemali gojenke še leta 1809, po preteku drugega triletnega mandata opatinji Marii Agostini Colomban pa so bile redovnice aprila 1810 pisno obveščene, da bodo 5. 5. 1810 volile novo opa-

⁷³ Naldini: *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis*, str. 168–177.

⁷⁴ *Visitationes Generales - Status Diocesis Justinopolitanae sub Episcopo Francisco Zeno 1660–1680*, str. 90.

⁷⁵ ASDT, ADC, a. e. 246, Visite generali, 27. 10. 1674.

⁷⁶ ASDT, ADC, a. e. 246, Visite generali, Monastero di S. Biagio e S. Chiara, 17. 4. 1739.

⁷⁷ Opatinja je bila 51-letna Maria Gioseffa Marenzi. Trinajst redovnic in novinka je bilo doma iz Kopra, šest je bilo tujk (verjetno z ozemlja pod avstrijsko oblastjo), šest iz Novigrada, tri iz Buj, dve z območja Veneta in po ena iz Tržiča, kraja Caorle in Zadra (ASDT, ADC, a. e. 246, Visite generali, Monache esistenti nel Ven. Monastero di S. Biagio di Capodistria nell'anno 1745).

⁷⁸ ASDT, ADC, a. e. 246, Visite generali, 5. 5. 1778.

⁷⁹ SI PAK KP 6, t. e. 78, a. e. 1469.

⁸⁰ SI PAK KP 6, a. e. 1234.

⁸¹ Bollettino delle leggi del Regno d'Italia, parte II, 28 luglio 1806, str. 809–819.

⁸² ŠAK, KA, a. e. 119.

Cerkev sv. Blaža (foto: Zdenka Bonin, 2017).

tinjo.⁸³ Iz pregledanih virov ni razviden datum dokončne ukinitve samostana, a nekateri avtorji omenjajo leto 1816.⁸⁴ V novembru in decembru 1811 so oblasti redovnicam dovolile, da so se lahko vrnile k svojim družinam.⁸⁵

Servitski samostan Svete Marije

Prve omembe servitov v Istri so že iz 14. stoletja (1322 v Izoli, 1343 v Umagu), vendar so bili serviti stalno navzoči šele od druge polovice 15. stoletja dalje, ko so ustanovili lastne samostane: Koper (1454), Umag (1462), Izola (1473), Rovinj (1486), leta 1598 pa še v Motovunu.⁸⁶

Ustanovitev koprskega servitskega samostana omenja Paolo Naldini. Škofija v Equiliu⁸⁷ je imela v Kopru jurisdikcijo nad majhnim samostanom s cerkvijo, ki je bila posvečena sv. Martinu in Benediktu. Cerkev je upravljal duhovnik z naslovom priorja. Koprski škof Geremia (tudi Jeremia) Pola (1420–1424) je leta 1421 za priorja potrdil Nazarija Marangonija, za njegovega namestnika pa vikarja Almeriga, ki sta bila oba duhovnika koprške škofije, drugemu Nazariju, kanoniku reda sv. Avgušтина pa je dovolil zapustiti priorat. V stari samostanski cerkvi naj bi sicer imel pravico opravljati obrede koprski kapitelj, vendar že Naldini ni mogel ugotoviti, kdaj je omenjena pravica prešla na equilijsko škofijo. Za omenjeni priorat se je potegoval tudi provincial, poznejši general svetega reda servitov, Cristoforo Torniello. Andrea Bono, zadnji equilijski škof, je 25. 1. 1453 ugodil njegovi prošnji in mu podelil priorat samostana sv. Martina, za katerega pa so mu morali plačevati dajatve. Papež Nikolaj V. je 22. 11. 1453 potrdil koncesijo škofa Bona in delegatu za koprskega škofa Gabrieleju de Gabrieli naročil, naj izvrši potrditev. Koprski servitski samostan je bil ustanovljen leta 1453 oz. 1454. Dve leti pozneje so koprski serviti izpeljali redovni provincialni zbor. Poleg številnih redovnikov in uglednih osebnosti se ga je udeležil tudi Torniello. Koprski škof je leta 1457 moral ser-

⁸³ ASDT, ADC, a. e. 245, Monialium S. Clarae ac S. Blasii 1778–1811.

⁸⁴ Pianta di Capodistria di com.^{ne} dell'ill.^{mo} sig.^r Bernardo Malip.^o P.^o agosto MDCXIX disse.^a da Giacomo Fino, str. 17.

⁸⁵ ASDT, ADC, a. e. 245, Monialium S. Clarae ac S. Blasii 1778–1811.

⁸⁶ Pachera, Vescia: *I servi di Maria in Istria*, str. 29.

⁸⁷ Mesto na zahodni jadranski obali, ki je bilo od Benetk oddaljeno okoli 18 milj, je bilo porušeno že v Naldinijevih časih. Na njegovih temeljih je bilo zgrajeno naselje Jesolo.

vitom potrditi veljavnost dodeljenega priorata. O prvih desetletjih samostana je do sedaj malo znanega. Samostan naj bi bil leta 1475 opustošen zaradi epidemije kuge, leta 1484 pa naj bi bilo v samostanu 9 bratov. Ker je bila stara cerkev sv. Martina premajhna, je škof Bartolomeo Assonica (tudi de Sonica, 1503–1529) leta 1521 postavil temeljni kamen za novo. V nekaj letih so končali glavno kapelo in tretjino glavne ladje, preostali del ladje pa je bil končan leta 1581. Cerkev je bila posvečena leta 1606.⁸⁸ Po posvetitvi nove cerkve je bila stara cerkev sv. Martina spremenjena v samostansko kapelo.

Med reformacijo naj bi heretične ideje zajele tudi servitski samostan in 13. 12. 1544 je bil škofu Pietru Paulu Vergeriu skupaj z drugimi krivoverci prijavljen tudi servit fra Giovannangelo kot sodomit. O nepravilnostih v samostanu so 17. 2. 1580 obvestili tudi veronskega škofa Agostina Valierja. Sporočeno mu je bilo, da naj bi samostan skoraj propadel, ker so nekateri bratje slabo upravljali premoženje. Ti naj bi prodajali cerkveno srebrnino, samostansko premično in celo nepremično premoženje.⁸⁹ Cerkev sv. Marije je imela tri oltarje, in sicer oltar sv. Martina, oltar sv. Marije in sv. Zakramenta.⁹⁰

Serviti, ki so večino svojega delovanja posvečali marijanskim pobožnostim, so bili priljubljeni pridigarji. Med štiridesetdnevni postom so imeli (verjetno) vsake 4 do 5 let dolžnost opravljati pridige.⁹¹

Beneška republika je med letoma 1766 in 1768 sprejela številne zakone o disciplini in ekonomskem stanju samostanov. Med drugim je bilo sklenjeno, da morajo biti vsi stanovalci v samostanih rojeni v beneški državi in naj ukinejo vse samostane z nezadostnimi dohodki za preživetje in z manj kot 12 člani. Čeprav so v to skupino sodili vsi istrski samostani (koprski, izolski, motovunski in umaški ter rovinjski špital), pa ti tedaj niso bili ukinjeni. Beneška republika je zatem z dekretom z dne 3. 9. 1772 razpustila vse verske redove na svojem teritoriju. Kljub dekretu pa razpustitev ni bila takojšnja. Leta 1777 so bili v Kopru še štirje serviti, leta 1781 pa dva: p. Angelo Visintini in f. Filippo Variani.⁹²

Ustanovitelj koprskega servitskega samostana Christoforo Tornielli (SI PAK KP 299, t. e. 19, str. 196).

⁸⁸ Naldini: *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*, str. 129–131.

⁸⁹ Pachera, Vescia: *I servi di Maria in Istria*, str. 44–45; Lavrič: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o koprski škofiji iz leta 1579*, str. 53–54.

⁹⁰ Lavrič: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o koprski škofiji iz leta 1579*, str. 75–76.

⁹¹ Pachera, Vescia: *I servi di Maria in Istria*, str. 63.

⁹² Prav tam, str. 30–33.

Samostan je bil z dekretom ukinjen leta 1792. Njegovo premoženje je maja 1793 popisal ekonom in upravnik samostana Andrea Pellegrini. Samostan je imel 2819 lir in 11 soldov prihodkov na leto in 1237 lir stroškov. Skoraj polovico prihodkov so predstavljali dohodki od zemlje, vina in žita, po 18 odstotkov prihodkov so dobili od najemnin 11 hiš in livelov, 17 odstotkov pa od soli, ki so jo pridobili na 50 kavedinih. Skoraj 45 odstotkov vseh stroškov so imeli s 370 mašami, 14 odstotkov denarja so porabili za delo v solinah, 13 odstotkov za nakup voska, vina in hostij ter 12 odstotkov za plačilo strežnika.⁹³

Ob ukinitvi samostana je Francesco del Tacco zaprosil beneški Senat, da bi v poslopje nekdanjega samostana preselili špital sv. Nazarija. Kljub pritrdilnemu odgovoru se je v stavbo najprej naselila vojaška bolnišnica, v cerkvi pa je bil začasen zapor za kriminalce.⁹⁴ Obnovitvena dela za omenjeno zdravstveno dejavnost, vredna 1777 lir, so zaupali mojstru Giovanniju Filippiniju. Opremili so okoli 60 ležišč, sobo za lekarno in skladišče za spravilo orožja in stvari vojakov, ki so bili na zdravljenju. Leta 1801 se je zmogljivost povečala na 300 ležišč.⁹⁵

Čeprav je bilo samostansko poslopje prilagojeno zdravstveni dejavnosti, pa je cerkev ostala enaka vse do konca delovanja bratovščine blažene Device servitov. Stolni kapitelj je leta 1806 zahteval, naj v stolnico prenesejo nekaj opreme iz servitske cerkve. Tja so prenesli podobo Pietà, dva marmorna oltarja, telo svetega Inocenca, zvonove in sliko apostolov Petra in Pavla, ki je bila ponovno preslikana. Cerkev je bila potem leta 1850 spremenjena v skladišče, nekdanjo cerkev sv. Martina pa so še do konca šestdesetih let 20. stoletja v porodnišnici uporabljali za mrtvašnico.⁹⁶

Leta 1810 je bil v nekdanje poslopje servitskega samostana preseljen špital sv. Nazarija iz prostorov na Mudi.⁹⁷ Špital je leta 1821 dobil status javne mestne ustanove, z odlokom notranjega ministrstva z dne 16. 8. 1859 pa je bila potrjena t. i. mestna bolnišnica, ki je bila ustanovljena kot deželna bolnišnica (*Ospedale civico provinciale*).⁹⁸

Tretjeredniški samostan Svetega Gregorja

Red tretjerednikov sv. Frančiška se je razvil iz posameznih skupin svetih (sekulariziranih) članov tretjega reda, osnovanih leta 1221, ki so živeli puščavsko življenje v eremitažah in pozneje v hospicijih. Skupine so postopno zaživele skupno samostansko življenje in izražale tendenco oblikovanja nove redovniške formacije (reda). Proces se je začel na začetku 14. stoletja, v 15. stoletju pa je že sledila legalizacija regionalnih kongregacij. Leto 1500 velja kot ustanovno leto samostanskega tretjega reda (*tertio ordo regularis S. Francisci de poenitentia*), saj so dotedanji *fratres de poenitentia*, ki so uživali le nekatere papeževe privilegije, dobili tako kot redovniki drugih redov pravico dajanja svečanih zaobljub. Njihovo glavno pravilo (regulo) jim je 17. 8. 1289 predpisal že papež Nikolaj IV. in jim svetoval, naj bodo njihovi vizitatorji in duhovni učitelji iz reda manjših bratov sv. Frančiška. Kljub temu red ni bil enoten niti v organizacijskem smislu niti glede oblačil in drugih podrobnosti. Šele leta 1586 je papežu Sikstu V. uspelo vzpostaviti dokončno samostojnost reda. Z bulo je tretjerednikom dal pravico do volitev svojih starešin, vizitacije pa naj bi na 4 leta opravljali minoriti (generalni minister). Italijanska kongregacija (ustanovljena 1447 oz. 1467) je

⁹³ SI PAK KP 6, IX. skupina, a. e. 1387.

⁹⁴ Darovec: Oris zgodovine zdravstva v Kopru, str. 265.

⁹⁵ Pachera, Vescia: *I servi di Maria in Istria*, str. 62.

⁹⁶ Prav tam, str. 62–63.

⁹⁷ Cigui: *Alcuni aspetti dell'organizzazione sanitaria in Istria durante la dominazione Francese (1806–1813)*, str. 226.

⁹⁸ Darovec: Oris zgodovine zdravstva v Kopru, str. 267.

postopno postala glavna kongregacija v Evropi. V Italiji se je razvilo 13 provinc; najmočnejše med njimi so bile v Lombardiji, Toskani in Umbriji. Beneška republika je bila posebna provinca, dalmatinsko-istrska provinca pa je bila italijanski kongregaciji pridružena leta 1602.⁹⁹ Zаметke poznejše dalmatinsko-istrske tretjeredniške province je mogoče iskati v skupinah eremitov, ki so od 13. stoletja dalje živlele ob dalmatinski obali (npr. ok. Zadra). Okoli zadrške kolonije naj bi se pozneje organizirala redovna provinca. V literaturi se kot prelomnica omenja gradnja tretjeredniškega samostana sv. Ivana v Zadru leta 1439. V 15. stoletju so se zadrski tretjeredniki začeli širiti proti jugu in severu. Omeniti velja nekaj samostanov, ki so jih ustanovili: npr. na Cresu leta 1463, v Koprju 1467, na Krku 1468, v Vižinadi 1536 in Novigradu 1727.¹⁰⁰

Nastanek tretjeredniškega samostana v Koprju je povezan z donacijo posesti. 26. 2. 1467 je namreč Francesco de Spelatis, Odoricov sin, Martinu iz Zadra, redovniku tretjega reda manjših bratov sv. Frančiška, podaril hišo z vrtom in zemljiščem v predelu Bošadrage blizu cerkve sv. Andreja z večno ustanovo opravljanja tedenske maše po njegovi smrti v omenjeni cerkvi. Donacijo je Francesco de Spelatis potrdil s kirografom, izdanim 12. 9. 1468 v Benetkah. V njem je na prošnjo fra Martina navedel, da Francescovi dediči ne smejo darovane posesti zahtevati nazaj, prav tako pa je redovniki ne smejo vrniti njim ali komu drugemu.¹⁰¹

Na podarjeni posesti si je redovnik Martin uredil domovanje, leta 1478 pa je od papeža Siksta IV. pridobil dovoljenje, da na tem mestu ali na lastnini, ki mu jo je zapustila sestra Lucija, vdova pok. Joannesa de Corbauija, sicer redovnica tretjega reda sv. Frančiška, zgradi cerkev sv. Marije Magdalene. Redovnica je fra Martinu in njegovim naslednikom posest zapustila leta 1474 z dolžnostjo, da mora opravljati maše pri sv. Gregorju in namesto nje obiskati cerkev sv. Petra in Pavla v Rimu.¹⁰² Fra Martin naj bi po vzoru svojih sobratov (npr. fra Mihovila na Prviču pri Šibeniku in pozneje fra Mateja Bošnjaka na Rabu) zemljišče za izgradnjo cerkve formalno podaril kanonikom lateranske bazilike v Rimu; cerkev bi s to odobritvijo pridobila vse ugodnosti, ki jih je imela rimska bazilika. Fra Martin je za pridobitev tega privilegija verjetno potoval v Rim in hkrati izpolnil obveznost do redovnice Lucije. Dovoljenje je dobil avgusta 1478, kar dokazuje, da cerkev sv. Marije Magdalene ni bila zgrajena pred letom 1478. Fra Martin naj bi se leta 1486 udeležil provincialnega kapitlja v Glavotoku na Krku, na katerem naj bi bil izbran za starešino province. Zaradi pomanjkljivo ohranjenega gradiva ni povsem znano, kje naj bi fra Martin živel. Iz prepisov dokumentov iz koprškega škofijskega arhiva, ki jih je naredil Angelo Marsich, je mogoče sklepati, da je 24. 8. 1489 živel v Koprju v eremitaži, omenjen je bil tudi v dokumentu z dne 7. 10. 1493, medtem ko 15. 4. 1494 naj ne bi bil več živ.¹⁰³ Ker so koprski observanti imeli svojo posest neposredno ob tretjerednikih v predelu Bošedrage, je med redovniki prišlo do sporov. Iz dokumenta, ki ga je 7. 9. 1494 napisal koprski notar Lodovicus de Mazuchis, je razvidno, da se je fra Stephano Arbense (Štefan iz Raba)¹⁰⁴ kot gvardijan in upravnik koprške cerkve sv. Marije Magdalene v sporu obrnil tudi na papeža Aleksandra VI. Ta je z brevom, ki ga je poslal krškemu škofu, potrdil, da je cerkev sv. Marije Magdalene upravljal pokojni gvardijan fra Martin in izobčil vse, ki so si po Martinovi smrti prilastili ali imeli samostansko

⁹⁹ Štefanić: Glagoljaši u Koprju g. 1467–1806, str. 205–206. Primerjaj tudi Žitko: Glagoljaški samostan v Koprju, str. 524–525.

¹⁰⁰ Štefanić: Glagoljaši u Koprju g. 1467–1806, str. 207–217; Žitko: Glagoljaški samostan v Koprju, str. 525–526.

¹⁰¹ SI PAK KP 6, t. e. 14, a. e. 1244, str. 1–4.

¹⁰² SI PAK KP 6, t. e. 14, a. e. 1244, str. 8.

¹⁰³ Štefanić: Glagoljaši u Koprju g. 1467–1806, str. 218–219.

¹⁰⁴ Verjetno fra Stjepan Belić.

Prim. Štefanić: Glagoljaši u Koprju g. 1467–1806, str. 222.

lastnino. Krški škof je imenoval Dominica, sina pok. Maura, sicer krškega arhidiakona, da izvrši papeževa določila. Koprski notar je z dovoljenjem škofa Jacoba Valaressa prebral papežev določilo o izobčenju v koprski stolnici in cerkvi sv. Frančiška, verodostojnost dokumenta pa je 2. 12. 1494 potrdil tudi koprski podestat Nicolò Contareno.¹⁰⁵ Štefanić meni, da je temu dogodku botrovalo srečno naključje, da se je v tistem trenutku v Kopru nahajal fra Gabriel, komisar generalnega reda dalmatinske province, ki je novega gvardijana opozoril na dokument s 23. 4. 1494 in na papeža naslovljeno pritožbo verjetno tudi sam odnesel v Rim.¹⁰⁶

Tretjeredniki naj bi blizu vrat v Bošedragi imeli tudi vrt, ki sta jim ga odstopila koprski kapitelj in škofija. Ko je Antonio Almerigotti leta 1492 Bernardinu z Raba, vikarju koprskih observantov (v mesto so prišli ok. 1460), zapustil zemljišče blizu cerkve sv. Andreja za postavitev nove cerkve, je zaradi utesnenosti prišlo do nesoglasij med tretjeredniki in observanti,¹⁰⁷ ki so se še povečali po smrti fra Martina leta 1494. Leta 1505 je škof Bartolomeo Assonica dal observantom cerkev sv. Andreja, tretjeredniki pa so jim morali prepustiti vrt in se vrniti k sv. Mariji Magdaleni.¹⁰⁸ Nesoglasja so se nadaljevala vse do leta 1524 oz. dejansko do leta 1530, ko sta redova dokončno zamenjala dele posesti in zažive-la vsak v svojem predelu mesta.

Iz dokumenta, napisanega v Zadru 20. 4. 1524, je razvidno, da je duhovnik fra Antonio, generalni minister dalmatinske province, pooblastil fra Petra iz Zadra, gvardijana koprškega tretjeredniškega samostana sv. Marije Magdalene, in beneškega patricija Federica Contarena (tudi Contarini), da izpeljeta zamenjavo delov posesti med manjšimi brati tretjeredniki in manjšimi brati observanti iz samostana sv. Marije Angelske. Observanti naj bi tretjerednikom odstopili cerkev sv. Gregorja z vso posestjo, ki so jo tedaj še vedno imele v lasti redovnice sv. Križa iz Benetk, tretjeredniki pa naj bi observantom odstopili svoj samostan. Po opravljeni zamenjavi naj bi tretjeredniki od redovnic prejeli cerkev sv. Gregorja z vso pripadajočo posestjo.¹⁰⁹ 5. 5. 1525 je koprski notar Francesco Brati v poslopju samostana sv. Ane napisal dokument o zamenjavi delov posesti. Sklep o tem so sprejeli na kapitlju, na katerem so sodelovali upravnik observantskega samostana Alvise Grisoni, gvardijan fra Cherubino iz Kotorja, fra Ambrosio in fra Gratiano iz Pirana, fra Lorenzo iz Kotorja, fra Girolamo iz Kopra in drugi redovniki, iz tretjeredniškega samostana sv. Marije Magdalene pa so bili prisotni gvardijan fra Pietro in fra Benedetto, oba iz Zadra ter upravnik Christoforo Sereni in Pietro Verzi. Gvardijan in upravnik observantskega samostana sta obljubila, da bodo cerkev s pokopališčem sv. Gregorja v predelu Musella skupaj z vso posestjo v mestu in na teritoriju izročili fra Pietru in Benedettu, predstavnikoma tretjerednikov. Za omenjeno cerkev sv. Gregorja so morali observanti letno koprskemu škofu plačevati 40 malih denarjev. Tretjeredniki pa bodo morali redovnicam sv. Križa iz Benetk letno plačevati po 4 dukate, pri čemer naj jim observanti pomagajo in jim vsako leto v ta namen dajo pol dukata. V zameno za cerkev sv. Gregorja so tretjeredniki observantom obljubili, da jim bodo izročili hišo z dvoriščem in cerkev sv. Marije Magdalene z vso pripadajočo posestjo razen oltarne slike in cerkvenega zvona, ki so ju tretjeredniki pridržali zase. Čeprav so morali tretjeredniki lateranskemu kolegiju vsako leto za cerkev Marije Magdalene plačevati dolg, so bili observanti tega plačila oproščeni. Observanti so v zameno za to obljubili, da bodo tretjerednikom dali zadostno količino kamenja, apna, lesa, železa in kop, da bodo

¹⁰⁵ SI PAK KP 6, t. e. 14, a. e. 1237, str. 20r–21v.

¹⁰⁶ Štefanić: *Glagoljaši u Kopru g. 1467–1806*, str. 221–222.

¹⁰⁷ Naldini: *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*, str. 143.

¹⁰⁸ Naldini: *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*, str. 141; Luglio: *L'antico vescovado giustinopolitano*, str. 114.

¹⁰⁹ SI PAK KP 6, t. e. 14, a. e. 1237, str. 5r–6r.

lahko naredili zid. Za poznejšo ureditev prepisa posesti bodo morali poskrbeti tretjeredniki in urediti vse potrebno z lateranskim kolegijem.¹¹⁰ Fra Peter, gvardijan koprskega tretjeredniškega samostana sv. Marije Magdalene, je 16. 6. 1526 v Benetkah sklenil sporazum s Francescom Zenarom, priorjem priorata sv. Gregorja o prenosu lastništva cerkve sv. Gregorja. Prior Francesco Zenaro je z dokumentom z dne 27. 6. 1526 dal gvardijanu fra Pietru za naslednja tri leta v najem vso posest priorata sv. Gregorja v Kopru za letno najemnino 3 dukatov. Triletna najemnina v višini 9 dukatov je bila plačana ob sklenitvi sporazuma. Po preteku treh let se je pater Bernardino de Senis iz reda manjših bratov observantov sv. Frančiška v imenu priorja Francisca Zenara s sklenitvijo dogovora v piranski cerkvi sv. Petra 3. 6. 1529 odrekel prioratu sv. Gregorja v korist koprskih tretjerednikov. Dokument je 7. 5. 1530 potrdil tudi piranski podestat Hieronimo Zane in 19. 7. 1530 so fra Benedictu iz Zadra, gvardijanu koprskega samostana sv. Marije Magdalene, predali lastništvo nad posestjo nekdanjega priorata sv. Gregorja blizu vrat sv. Martina. Slovesno umestitev je opravil fra Christophoro iz Krka, gvardijan observantskega samostana sv. Marije Angelske.¹¹¹

Zaradi pomanjkljivo ohranjenega arhivskega gradiva je težko rekonstruirati preselitev redovnikov in izgradnjo samostanskega kompleksa. Selitev tretjerednikov v predel Musella je izvedel fra Benedict iz Zadra,¹¹² sicer naslednik fra Petra iz Zadra. Prva obnovitvena dela naj bi potekala leta 1604, ko je zgradba dobila videz samostana z dvoriščem in cisterno (vodnjakom) v sredini.¹¹³ Iz prepisov testamentarnih in drugih volil je razvidno, da so posamezni meščani tretjerednikom v zameno za opravljanje večnih maš zapustili del posesti. Tako jim je leta 1545 Isabella, vdova Zuannea Barba iz Motovuna, zapustila volilo, da so njeni dediči dolžni vsakokratnemu gvardijanu darovati modij soli. Duhovnik Gregorio Radanovich iz Tara jim je leta 1606 zapustil hišo v predelu vrat sv. Petra,¹¹⁴ Lucrezia, vdova Andrea Manziolia, pa jim je s testamentom z dne 16. 6. 1631 zapustila svoj del hiše, ki pa ga bo samostan lahko prevzel šele po smrti njene sestre Elene. Leta 1649 so od Elene Gravisi prejeli hišo v Kopru, Nicolosa Vergerio jim je 1678 zapustila dva livela, duhovnik Benedetto Fogarino 1678 vrt v Kopru, Bastiana Marsizza iz Dekanov pa leta 1703 dve njivi.¹¹⁵ Kar nekaj dobrotnikov jim je za opravljanje zadušnic zapustilo prihodke od livelov.¹¹⁶

Agostino Valier je ob vizitaciji samostanske cerkve leta 1580 navedel pet oltarjev, a je izpostavil le oltarja sv. Gregorja in sv. Lucije.¹¹⁷ Po zapisih Naldinija naj bi bila cerkev najmanjša med vsemi ubožnimi redovi, vendar naj bi imela sedem oltarjev. Nad glavnimi vrati naj bi bil kor, kjer naj bi obrede podobno kot maše pri oltarju opravljali v t. i. ilirskem jeziku (*lingua illirica*). V poslopju blizu cerkve so uredili samostan, ki so ga z dodajanjem stavb v neposredni bližini razširili. Obsegal naj bi majhno samostansko dvorišče z dormitorijem, delavnicami in vrtovi, kar je bilo dovolj za srednje veliko samostansko družino. Za redovnike je veljalo, da so morali, tudi če niso bili po rojstvu Dalmatinci, znati slovanski jezik, saj so ga uporabljali pri spovedi slovanskega prebivalstva, ki je živelo v

¹¹⁰ SI PAK KP 6, t. e. 14, a. e. 1244, str. 5r–5v.

¹¹¹ SI PAK KP 6, t. e. 14, a. e. 1237, str. 6r–13r.

¹¹² V dokumentu s l. 1. 1545 je naveden kot fra Benedeto Crovatis (SI PAK KP 6, t. e. 14, a. e. 1240, str. 1), Štefanić pa ga imenuje fra Benedikt Hrvatinić Zadranin (Štefanić: Glagoljaši u Kopru g. 1467–1806, str. 224).

Žitko omenja, da naj bi bil Benedikt naslednik fra Filipa (Žitko: Glagoljaški samostan v Kopru, str. 527), kar pa je malo verjetno, saj ga Štefanić leta 1528 navaja kot starešino province (Štefanić: Glagoljaši u Kopru g. 1467–1806, str. 223).

¹¹³ Štefanić: Glagoljaši u Kopru g. 1467–1806, str. 225, 228.

¹¹⁴ SI PAK KP 6, t. e. 14, a. e. 1240, str. 2v.

¹¹⁵ SI PAK KP 6, t. e. 14, a. e. 1240, str. 1r–6v.

¹¹⁶ SI PAK KP 6, t. e. 14, a. e. 1240, str. 7r–18v.

¹¹⁷ Lavrič: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o koprski škofiji iz leta 1579*, str. 74–75.

mestu ali na podeželju in za dalmatinske vojake, ki so bili v službi na galejah, ki so varovale Jadransko morje.¹¹⁸

Čeprav naj bi bil samostan skromnih dimenzij, so ga večkrat popravljali in dograjevali. Leta 1720 so redovniki na osnovi prošnje Cristofora Vittoria za izgradnjo zidu (svojo lastnino je imel pri samostanu) na kapitlju sklenili, da mu dovolijo izgradnjo zidu in si hkrati ogradili samostansko pokopališče.¹¹⁹ 2. 6. 1723 je Giuseppe Bonagente, komisar reda in generalni vizitator dovolil, da lahko iz zapuščine fra Giovannia Dobrilovicha popravijo samostansko poslopje. Za popravilo hiše in sob na severni strani poslopja so imeli 895,7 lire stroškov.¹²⁰ 1728. so kupili nove orgle,¹²¹ 10. 6. 1729 pa jim je komisar Dobrilovich ob vizitaciji izdal dovoljenje za porabo denarja za popravilo nekaj samostanskih sob.¹²² Tretjeredniki so prošnjo za pomoč naslovili tudi na bratovščino sv. Antona opata in bratovščinski kapitelj jim je 1734. odobril 30 dukatov pomoči.¹²³ V knjigi izdatkov so natančno navedene vsote, ki so jih bratje imeli za nakup materiala za zidarska dela, za deske, železo in drug gradbeni material med letoma 1729 in 1737 ter mojstri, ki so opravljali posamezna dela. Leta 1744 in 1745 so se lotili izgradnje zidu pri vrtu (porabili so 1552 lir),¹²⁴ 1751 in 1752 pa izgradnje stopnišča z železno kolonado. Za železo, les, mojstre in drug gradbeni material so skupno porabili ok. 794 lir.¹²⁵ Leta 1755 so popravljali podboje pri vratih in balkon in ladjarju Mattiji Bonacichu iz Milne na Braču naročili, da jim izdelke dostavi v Koper. Ker kakovost kamnoseških izdelkov ni odgovarjala naročenim, so z lastnikom ladje prišli v spor.¹²⁶ 23. 5. 1756 je gvardijan Gaetano Ciani sklenil dogovor z mojstrom Giacomom Schappa (tudi Chapis) iz Furlanije za izgradnjo dela samostanskega poslopja na jugovzhodnem delu. Mojster bi za dan dela prejel 3 lire in 5 soldov, drugi mojstri pa po 2 liri in 15 soldov na dan. Zagotovljeno bi imeli tudi hrano in vino. Z gradbenimi deli so nadaljevali tudi leta 1759.¹²⁷

Samostansko premoženje in stanovalce je že 15. 4. 1806 popisal Antonio Solveni. Pet redovnikov (trije duhovniki, po en klerik in laik) je bilo tedaj že naseljenih v špitalu sv. Nazarija. Iz samostanskega poslopja in cerkve so del premičnin prenesli v špital, večino pa v hišo Giacoma Mainarda in skladišče grofov Borisi. Solveni je v prisotnosti sindika Francesca Ingaldea de Gavarda, gvardijana Gabriela Valenticha in vikarja Luigia Moschinia popisal vse premičnine (skromno pohištvo), obleke in denar, ki so jih redovniki imeli v špitalu v skupni vrednosti 1870 lir in 10 soldov, 16 srebrnih predmetov, vse livele z njihovimi letnimi prihodki v skupni vrednosti 897 lir in 6 soldov, ki so bili ocenjeni na dejansko vrednost 14.955 lir, in njivo na Tribanu. Popisal je še cerkveno opremo, pohištvo, posodo, sode, oltarne in druge slike, hrano, dele oltarjev in dva zvonova. Hrano so smeli redovniki porabiti za lastno prehrano, vse drugo pa so zapečatili.¹²⁸

Iz dokončnega popisa z dne 27. 6. 1806, je razvidno, da je bilo v samostanu 5 redovnikov. Premično samostansko premoženje je bilo ocenjeno na 5829 milanskih lir, od tega srebrnina v skupni teži 40 liber in 6 unč na 3240 milanskih lir.¹²⁹ Na seznamu so popisane samostanske premičnine in cerkvena

¹¹⁸ Naldini: *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*, str. 144–145; Žitko: *Glagoljaški samostan v Kopru*, str. 527.

¹¹⁹ SI PAK KP 6, t. e. 14, a. e. 1245.

¹²⁰ SI PAK KP 6, t. e. 15, a. e. 1253, str. 16.

¹²¹ Štefanić: *Glagoljaši u Kopru g. 1467–1806*, str. 226.

¹²² SI PAK KP 6, t. e. 15, a. e. 1253.

¹²³ SI PAK KP 6, a. e. 1454, 226; SI PAK KP 6, t. e. 15, a. e. 1253, str. 76–77.

¹²⁴ SI PAK KP 6, t. e. 15, a. e. 1253, str. 5r–10v.

¹²⁵ SI PAK KP 6, t. e. 15, a. e. 1253, str. 1r–4v, 10v–12v.

¹²⁶ SI PAK KP 6, t. e. 15, a. e. 1253, str. 32.

¹²⁷ SI PAK KP 6, t. e. 15, a. e. 1254a, Libro della Fabrica del Convento si S. Gregorio di Capodistria.

¹²⁸ SI PAK KP 6, t. e. 15, a. e. 1254b.

¹²⁹ SI PAK KP 12, Urad domen Koper 1807–1878, t. e. 117, a. e. 203.

oprema. Med njimi je npr. navedenih devet slik majhne vrednosti (ocenjene na 8 milanskih lir), tri oltarne slike (15 milanskih lir), šest balustrad za oltarje (8 milanskih lir), ostanke štirih lesenih oltarjev in dveh spovednic (64 milanskih lir), orgelske piščali (50 milanskih lir), 5 medeninastih svetil (51 milanskih lir), 22 medeninastih svečnikov (165,5 milanske lire), vosek (660 milanskih lir) in zvonova (500 milanskih lir).¹³⁰

Observantski samostan Svete Ane

Naldini omenja, da naj bi observanti ob prihodu v Koper blizu vrat v Bošadragi postavili cerkvico Blažene Device Marije, septembra leta 1492 pa jim je zemljo v Bošadragi za izgradnjo nove cerkve in samostana podaril Antonio Almerigotti. Mejila je na vrt,¹³¹ ki sta ga imela v lasti škofija in kapitelj, in na cerkev, posvečeno apostolu Andreju, ki jo je imela bratovščina sv. Andreja kot oratorij. Škof Jernej de Sonica (Bartholomei de Asonia, tudi Assonica; 1503–1529) je observantom 1505 dodelil cerkev sv. Andreja skupaj s pokopališčem pod pogojem, da v na novo zgrajeni cerkvi posvetijo oltar sv. Andreju v dobro istoimenske bratovščine, tretjeredniki pa so jim morali odstopiti tudi vrt. Na tem ozemlju so nato observanti v naslednjih letih zgradili novo cerkev in samostan.¹³² Cerkev sv. Ane naj bi bila končana pozimi leta 1513, današnja (je večja) pa leta 1627.¹³³ Leta 1513 so v cerkev postavili poliptih Cime de Conegliana, ki je bil v času druge svetovne vojne odpeljan v Italijo, kjer se nahaja še danes.

Koprski samostan sv. Ane je skupaj s piranskim samostanom sv. Bernardina pripadal vikariji, od leta 1517 pa dalmatinski provinci sv.

Del križnega hodnika nekdanjega samostana sv. Gregorja (ZVDK Piran, fototeka).

¹³⁰ SI PAK KP 12, t. e. 117, a. e. 203, Inventario e Stima, XXI-II.

¹³¹ Zemljišče je bilo že prej dodeljeno tretjerednikom, ki so si pred letom 1470 na tem mestu zgradili cerkev sv. Marije Magdalene. Po naselitvi observantov na to območje pa so jim tretjeredniki morali najprej prepustiti vrt, leta 1530 pa še cerkev. V zameno za cerkev sv. Marije Magdalene so od observantov dobili cerkev sv. Gregorja (skupaj s hospicem in pokopališčem so jo imele v lasti frančiškanka sv. Križa iz Benetk, ki so jo odstopile observantom) in se preselili v predel Zubenaga (Naldini: *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*, str. 141–144).

¹³² Naldini: *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*, 140–144; primerjaj Luglio: *L'antico vescovado giustinopolitano*, str. 109 in 114.

¹³³ Sennio: *La chiesa ed il convento di S. Anna in Capodistria: un museo d'arte*, str. 7.

Študentski dom in kulturni center Rotunda
(foto: Zdenka Bonin, 2015).

Hieronima.¹³⁴ V času protestantizma med observanti ni zabeleženih prehodov k protestantom ali morebitna naklonjenost njihovim idejam. Bonaventura iz Zadra, gvardijan sv. Ane, naj bi celo bil tisti, ki je koprskega škofa Pietra Paola Vergeria leta 1544 prijavil pristojnim oblastem.¹³⁵

Cerkev sv. Ane je leta 1580 imela sedem oltarjev: oltar sv. Ane, sv. Marije, brezmadežnega spočetja, Jezusovega imena, sv. Lucije, sv. Križa in sv. Andreja. Dva od njih naj bi bila bratovščinska (oltar Brezmadežne in sv. Jezusovega imena),¹³⁶ medtem ko pri opisu oltarja sv. Andreja ni zapisano, da je bratovščinski. Po Valierevih podatkih je bila bratovščina nova,¹³⁷ vanjo so bili vključeni ribiči in ni imela dolžnikov.¹³⁸

Samostansko poslopje naj bi povečali leta 1627. Samostan, ki je preživel ukinjanje samostanov v obdobju francoske oblasti,¹³⁹ je svojo namembnost obdržal vse do konca druge svetovne vojne.

Kapucinski samostan Sv. Marte in Sv. Magdalene

Najmočnejša nova redova, ki sta izšla iz protireformacije in katoliške prenovе, sta bila redova jezuitov in kapucinov. Začetek kapucinov, reformne veje v redu sv. Frančiška Asiškega, je bil

¹³⁴ Škofljanec: *Observanti province sv. Križa in slovenske pokrajine od konca 15. do srede 18. stoletja*, str. 51.

¹³⁵ Škofljanec: *Observanti province sv. Križa in slovenske pokrajine od konca 15. do srede 18. stoletja*, str. 55–56.

¹³⁶ Lavrič: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o koprski škofiji iz leta 1579*, str. 69.

¹³⁷ Upoštevajoč ta podatek, bi bila lahko ustanovljena (največ nekaj let) pred letom 1580. Če Valiereva omemba velja, je možno, da je bila starejša bratovščina razpuščena oz. je propadla in je bila v tem obdobju ponovno ustanovljena.

Več o bratovščini sv. Andreja glej v Bonin: *Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike*, str. 235–251.

¹³⁸ Lavrič: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o koprski škofiji iz leta 1579*, str. 134.

¹³⁹ Samostanu naj bi bila priključena piranski samostan sv. Bernardina in samostan sv. Ane iz Poreča (Bollettino delle leggi del Regno d'Italia, 1806, št. 2, str. 819). Ker v dokumentih o združitvah samostanov, ki jih hrani Pokrajinski arhiv Koper, observantski samostan v Poreču ni naveden, obstaja možnost, da je navedba v uradnem listu napačna. V Poreču sta bila tako ukinjena minoritski samostan sv. Frančiška (ta je bil priključen piranskemu minoritskemu samostanu) in špital sv. Marije Angelske, ki so ga imeli dominikanci (SI PAK KP 6, t. e. 78, a. e. 1469, Elenco degli Individui Religiosi Sacerdoti e Laici esistenti nelli sotto descritti Conventi..., Decreto 8. Giugno 1805).

Matteo de Bascio. Red je papež potrdil leta 1528 in ob koncu 16. stoletja se je močno razširil po vsej Evropi. Kapucini so se že od začetka posvetili pridiganju, pozneje pa tudi spovedovanju in so s poživljanjem ljudskih pobožnosti močno vplivali na vernost ljudi.¹⁴⁰

Ustanovitev samostana sv. Marte in sv. Magdalene v Kopru je povezana s številnimi kugami, ki so v 16. stoletju razsajale v mestu. Katastrofalna kuga, ki je leta 1573 pustošila po Kopru, je vzpodbudila prebivalstvo, da je na Veliki svet naslovilo prošnjo po postavitvi oltarja, ki bi bil posvečen omenjenima svetnicama. Ker je kuga v mestu razsajala tudi leta 1578, se je mesto s soglasjem škofa zavezalo namesto votivnega oltarja zgraditi cerkev in samostan, v katerem naj bi bil red manjših bratov kapucinov.¹⁴¹ Čeprav sta koprski podestat in Veliki svet že 7. 10. 1611 naslovila prošnjo za ustanovitev kapucinskega samostana, odposlanci prošnje niso posredovali dožu. 26. 4. 1620 so na zasedanju Velikega sveta pooblastili odposlanca Innocenta del Bella, da dožu prenese prošnjo za ustanovitev samostana, a se je zadeva zavlekla skoraj za eno leto. Pismo o ustanovitvi samostana je bilo posredovano kapucinskemu provincialnemu kapitlju v Benetkah. Prošnja je bila potrjena na zasedanju kapitlja 8. 1. 1621 v Veroni in preko odposlanca naslovljena tudi na državno oblast. Dož Antonio Priolo je 27. 7. 1621 dal dovoljenje za ustanovitev kapucinskega samostana, Veliki svet pa je 13. avgusta izvolil 5 meščanov, ki naj bi poskrbeli za njegovo izgradnjo. Izbrani so bili Pietro Pola, Gian Battista Zarotti, Gian Francesco Gavardo, Piero de Valle in Michele Bonzi, ki je imenovanje odklonil; zamenjal ga je Bortolo Paulazzi. Sindiki so zaprosili provincialnega ministra, naj s patri kapucini pridejo v mesto in izberejo lokacijo samostanskega poslopja. S posebno ladjo, ki je bila iz Kopra poslana v Benetke po predstavnike kapucinov, so 23. 8. 1621 iz Benetk odpotovali provincialni minister p. Vettore iz Vidma, gvardijan beneškega samostana p. Girolamo iz Benetk, gvardijan samostana v Padovi p. Girolamo iz Benetk in štirje redovniki. Poleg njih sta po kopnem prišla še Koprčan p. Marco Belli in pridigar p. Nicolò iz Benetk. Redovniki so za mesto postavitve samostana izbrali predel vrat sv. Petra. 28. avgusta istega leta so se na zasedanju Velikega sveta dogovorili o nakupu zemljišča, ki je bilo ocenjeno na 1300 ducatov. Del kupnine so pokrili z zapuščino Francesca Boronzinija, del pa s polovico čistih prihodkov *Monte di Pietà*; od 1. 5. 1620 do 15. 6. 1621 je imela 6836 lir dobička, za samostan je bilo danih 3418 lir in 10 malih denarjev.¹⁴² Pri položitvi temeljnega kamna in posvetitvi križa (29. avgusta) je sodelovala večina koprskega prebivalstva. V stolni cerkvi je pri jutranji maši pridigal p. Nicolò iz Benetk, pred popoldansko slovesnostjo, ki jo je vodil škof Girolamo Rusca, je imel krajšo pridigo p. Marco Belli. Škof je v katedrali blagoslovil obredni križ, ki so ga kapucini s še dvajsetimi v Velikem svetu izbranimi meščani v svečani procesiji nesli do izbranega kraja in ga postavili. Po blagoslovitvi temeljnega kamna se je nobil v imenu mesta zahvalil kapucinom za prihod v mesto, drugi iz družine Bruni (najverjetneje Antonio Bruni) pa je z nekaj latinskimi verzi pozdravil provincialnega ministra in mu kot prvi dar cerkvi izročil zlati kelih in pateno, korpokal, dva vrčka in podstavek za darovanje na oltarju. Po nekaj dneh je provincialni minister s spremljevalcema odpotoval iz mesta, v začasnem prebivališču pa so za nadzor nad gradnjo ostali patra Tommaso in Claudio iz Benetk in laika fra Rufino iz Milana ter fra Onofrio iz Benetk. Načrt za cerkev in samostan so naredili v Benetkah, nadzornik pa je bil p. Filippo iz Benetk. Poslopje je bilo zgrajeno v treh letih z izdatno finančno pomočjo Benetk (v Koper so večkrat poslali po 2625 ducatov). Redovniki so se v samostan naselili leta 1624. Prvi gvardijan je bil p. Marco Belli.¹⁴³

¹⁴⁰ *Zgodovina cerkve na Slovenskem*, str. 117.

¹⁴¹ Naldini: *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*, str. 146–148.

¹⁴² *La Chiesa e il convento di S. Marta in Capodistria*, str. 14–18.

¹⁴³ *La Chiesa e il convento di S. Marta in Capodistria*, str. 9–21.

*Del poslopja nekdanjega samostana sv. Marte
(foto: Zdenka Bonin, 2015).*

Cerkev sv. Marte (foto: Zdenka Bonin, 2015).

Cerkev sv. Marte so gradili od leta 1621 do 1624 in za izgradnjo porabili 5029 dukatov. Glavna mojstra (zidar in tesar) sta bila brata Giacomo in Iseppo Nodari. Stroške gradnje celotnega samostanskega poslopja so delno pokrili s komunskim denarjem, delno pa z denarjem reda in darovi dobrotnikov, ki so jih zbrali v Kopru in Benetkah.¹⁴⁴ Cerkev je 22. 11. 1634 posvetil koprski škof Pietro Morari, ki je za obletnico posvetitve določil 31. avgust. V skladu z redovnimi pravili kapucinov je bila cerkev enoladijska, s skromno notranjo opremo. Sprva je imela le dva oltarja (glavni oltar in oltar, posvečen angelom varuhom), leta 1904 pa so postavili še dva lesena stranska oltarja. Oltarno sliko je naslikal veronski slikar Marc'Antonio Bassetto. Motiv je vzel po dogodkih iz leta 1573, ko je mesto zajela epidemija kuge. Cerkev je imela v skladu s tradicijo odprto podstrešje, ki so ga zaprli leta 1855.¹⁴⁵

Sklep

Vloga Kopra se je zaradi ugodne geografske lege in povezav z zaledjem tudi po prihodu pod beneško oblast čedalje bolj krepila. Mesto je bilo sedež škofije, od sredine 15. stoletja dalje pa je postajalo tudi sedež beneške uprave za Istro. Leta 1584 je bilo v njem ustanovljeno prizivno sodišče za celotno beneško Istro, za pobiranje vseh (državnih) dohodkov istrskih komun pa je bila sredi 16. stoletja ustanovljena fiskalna komora. Mesto je vsaj od začetka 13. stoletja privabljal tudi ubožne redove, ki so v njem (sprva nekateri še izven mestnega obzidja) gradili svoja samostanska poslopja. Na otoškem delu Kopra je v 17. stoletju delovalo šest moških samostanov (dominikanski, minoritski, servitski, tretjerredniški, observantski in kapucinski) in dva ženska samostana (klarise in avguštinke). Po popisu iz leta 1744 (mesto je tedaj imelo 4105 prebivalcev) je v koprskih ženskih samostanih živelo nekaj več kot 2,3 odstotka celotnega mestnega prebivalstva, v moških pa okoli 2 odstotka. Poleg skrbi za duhovno oskrbo dela mestnega prebivalstva so redovniki vplivali na način mišljenja ljudi (npr. dominikanci in serviti so med štiridesetdnevni postom opravljali pridige); v samostanskih cerkvah so imele sedeže ali oltarje mestne bratovščine (npr. sv. Antona opata, sv. Andreja, sv. Marije servitske); nekatere samostanske cerkve so imele privilegij pokopavanja (npr. sv. Franči-

¹⁴⁴ *La Chiesa e il convento di S. Marta in Capodistria*, str. 26.

¹⁴⁵ Prav tam, str. 27–29.

ška, sv. Dominika), v samostanu sv. Gregorja so redovniki opravljali maše v t. i. ilirskem (slovanskem) jeziku in za pisanje dokumentov uporabljali glagolico; v obeh ženskih samostanih pa so redovnice vzgajale plemiška dekleta. Gojenke so lahko v samostanih ostale največ do dopolnitve 25. leta starosti, starši pa so za njihovo vzdrževanje letno plačevali po 40 dukatov. Večina koprskih samostanov je bila ukinjena v začetku 19. stoletja. Po prihodu področja pod francosko oblast je bila večina samostanov ukinjena; delovali so le še observantski samostan sv. Ane, kapucinski samostan sv. Marte in za krajši čas samostan sv. Blaža, v katerem so skupno prebivale avguštinke in klarise. Premoženje samostanov je bilo podržavljeno, njihova poslopja (in cerkve) pa so dobila profani namen.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ASDT – Archivio storico diocesano di Trieste

- ⊕ ASDT, Archivio della Diocesi di Capodistria [ADC], a. e. 245, 246.

DAR – Državni arhiv u Rijeci

- ⊕ DAR 396, Puljski kaptol 1303–1882, Bratovštine u Istri 1459–1820, Scuola di Santo Antonio di Capodistria (1553–1764), Kopar, t. e. 45, a. e. 109.

MSP – Minoritski samostan Piran

- ⊕ MSP, t. e. 6.

PAK – Pokrajinski arhiv Koper

- ⊕ SI PAK KP 6, Komuna Koper, IX. skupina, a. e. 1234, 1237, 1240, 1244, 1245, 1253, 1254, 1276, 1326, 1328, 1335, 1336, 1337, 1340, 1356, 1357, 1368, 1387, 1416, 1440, 1453, 1469.
- ⊕ SI PAK KP 6.1, Dodatek k Staremu koprskemu občinskemu arhivu, a. e. 1356.
- ⊕ SI PAK KP 12, Urad domen Koper, t. e. 100, 117.
- ⊕ SI PAK KP 299, Rodbina Gravisi, t. e. 19, Prospero Petronio, Brani della parte prima delle Memorie sacre e profane dell'Istria, 1680–1681.

ŠAK – Škofijski arhiv Koper

- ⊕ ŠAK, Kapiteljski arhiv [KA], a. e. 80, 119, 387.

PMK – Pokrajinski muzej Koper

- ⊕ PMK, fototeka.

LITERATURA

Alisi, Antonio: *Il Dumo di Capodistria*, Roma: A. Alisi, 1932.

Bollettino delle leggi del Regno d'Italia, parte II, Milano: Dalla Reale stamperia, 1806.

Bonin, Zdenka: *Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike*, Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2011.

Bonin, Zdenka: Samostani v Kopru v obdobju Beneške republike in sedanja raba njihovih poslopij. V: *7. Istarski povijesni bienale Religio, fides, superstitiones...: o vjerovanjima i pobožnosti na jadranskom prostoru*, zbornik radova, svezak 7 [glavne urednice Marija Mogorović Crljenko, Elena Uljanić - Vekić]. Poreč: Zavičajni muzej Poreštine, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Državni arhiv u Pazinu, 2017, str. 163–192.

Bratož, Rajko: Koprška škofija od prve omembe (599) do srede 8. stoletja. V: *Acta*

Histriae, 9. prispevki z mednarodne znanstvene konference 1400-letnica koprskе škofije in omembe Slovanov v Istri. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 2001, št. 1, str. 37–64.

Caprin, Giuseppe: *L'Istia nobilissima*. Trieste: Edizioni Italo Svevo, 1992.

Cigui, Rino: Alcuni aspetti dell'organizzazione sanitaria in Istria durante la dominazione Francese (1806–1813). V: *Atti*, vol. XXXVI, Rovigno: Centro di ricerche storiche, 2006, str. 211–265.

Darovec, Darko: Oris zgodovine zdravstva v Kopru. V: *Studia Historica Slovenica: Časopis za humanistične in družboslovne študije*, Mlinaričev zbornik I. Maribor: Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča v Mariboru, letnik 5, 2005, št. 1–3, str. 257–272.

Inventario degli oggetti d'arte d'Italia, vol. V, Provincia di Pola (redazione Antonino Santangelo). Roma: Libreria dello Stato, 1935.

Kontestabile Rovis, Mirjana (2001): *Urad domen Koper*. Koper: Pokrajinski arhiv Koper, str. 17–33.

La Chiesa e il convento di S. Marta in Capodistria, Monografia storica pubblicata nella ricorrenza del III centenario di fondazione 1621–1921. Capodistria: Stabilimento Tipografico Nazionale Carlo Priora, 1921.

La Provincia: giornale degli interessi civili, economici, amministrativi dell'Istria, ed organo ufficiale per gli atti della Società Agraria Istriana, Anno VII, N. 18, 16 Settembre 1873, Popolazione della Diocesi di Capodistria nel 1744.

Lavrič, Ana: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o koprski škofiji iz leta 1579*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Umetnostno-zgodovinski inštitut Franceta Steleta, 1986.

Luglio, Vittorio: *L'antico vescovado giustinopolitano. Tredici secoli di storia attraverso i vescovi e le chiese dell'antica diocesi di Capodistria*. Trieste: Edizioni Luglio Foto-composizioni, 2000.

Manzuoli, Nicolo: *Nuova descrizione della provincia dell'Istria*. Isola: Comunità autogestita della nazionalità italiana, 2006.

Maračić, Ljudevit Anton: *Franjevci konventualci u Istri*. Pazin: Istarsko književno društvo »Juraj Dobrila«, 1992.

Maračić, Ljudevit Anton: Franjevački počeci u Istri i samostan sv. Franje u Piranu. V: *Sedem stoletij minoritskega samostana sv. Frančiška Asiškega v Piranu 1301–2001, Ljubljana: Slovenska minoritska provinca sv. Jožefa*, 2001, str. 23–39.

Naldini, Paolo: *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*. Knjižnica Annales Majora, Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije: Škofija, 2001 (urednik Darko Darovec).

Pachera, fra Sergio M. – Vescia, fra Tiberio M.: *I servi di Maria in Istria*. Trieste: Istituto Regionale per la Coltura Istriano – Fiumano – Dalmata, 2005.

Pianta di Capodistria di com.^{ne} dell'ill.^{mo} sig.^r Bernardo Malip.^o P.^o agosto MDCXIX disse.^a da Giacomo Fino (a cura di Dean Krmac), *Histria documentum I*, Koper - Capodistria, 2009.

Pusterla, Gedeone: *I Rettori di Egida. »Giustinopoli Capod'Istria«*. Capodistria: Tipografia Cobol & Priora, 1891.

Schauber Vera - Schindler, Michael: Svetniki in godovni zavetniki za vsak dan v letu. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995.

Sennio, Italo: *La chiesa ed il convento di S. Anna in Capodistria: un museo d'arte*. Capodistria: La direzione delle »Pagine Istriane«, 1910.

Škofljanec, Jože: *Observanti province sv. Križa in slovenske pokrajine od konca 15. do srede 18. stoletja* [doktorska disertacija], Ljubljana: [J. Škofljanec], 2008.

Štefanić, Vjekoslav: Glagoljaši u Kopru g. 1467–1806. V: *Starine*, knjiga 46, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1956, str. 203–329.

Unetić, Ines: Zgodovina nekdanje plemiške palače in njenih vrtov v Valdoltri. Od benediktinskega samostana in samostanskih vrtov do hotela Convent in hotelskih teras v Ankaranu. V: *Annales, Series Historia et Sociologia*, Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, letnik 25, 2015, št. 3, str. 609–624.

Visitationes Generales - Status Diocesis Justinopolitanae sub Episcopo Francisco

Zeno 1660–1680 (a cura di Roberta Vincoletto), *Histria documentum IV*, Koper - Capodistria: Histria editiones, 2012.

Zgodovina cerkve na Slovenskem, [pripravil Inštitut za zgodovino Cerkev pri Teološki fakulteti v Ljubljani, uredil Metod Benedik z uredniškim odborom]. Celje: Mohorjeva družba, 1991.

Žitko, Salvator: *Glagoljaški samostan v Koprju. V: Annales, Series Historia et Sociologia*, Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, letnik 22, 2012, št. 2, str. 523–532.

SUMMARY

MONASTERIES IN KOPER DURING THE PERIOD OF VENETIAN REPUBLIC

Only a few decades after the formation of orders the town welcomed preaching friars and the Franciscans. When Absalon was the bishop, Dominicans settled in a part of Zubenag. The monastery founder was Hiacint, the pupil of Domenic de Guzman. By preaching, spreading the Gospel they left a special mark on the town, while they were also helping at the St. Nazarius hospital. In 1260 (Gedeone Pusterla and fra Ljudevit Maračič give the year 1230), friars minor came to Koper. St. Francis church was finally built in 1268, and also a monastery building alongside. The first decades of the 14th century saw the founding of two female monasteries. St. Clare's convent was founded in 1301 and St. Blaise in 1318. In the 15th century, three more orders appeared in town. Servites were granted to build their own monastery in 1453 by the pope in a part of St. Martin where a smaller monastery and church already stood in honour of St. Martin. Friars renewed the church and monastery and two years later gained the papal confirmation. Tertiaries who came from Dalmatia settled mid-15th century in the area of Bošedraga. Cathedral chapter gave them a house and land where they later built St. Mary Magdalene church, while Francesco de Spelatis in 1467 left to fra Novak from Zadar the house and garden in Bošedraga (near St. Andrew's church) where later friars minor observants built their monastery. In 1492, husband and wife Almerigotti gifted Bernardin, vicar of Observants in Koper (church dedicated to the Blessed Virgin was in Bošedraga) the estate where they could build a new church. Orders exchanged a part of their estates in 1530. Observants gave St. Gregory's church in Zubenag to tertiaries for the church St. Magdalene in Bošedraga which stood beside their St. Anne's monastery. In 1621, Capuchins started to build their monastery and three years later settled in the monastery and church dedicated to St. Martha and St. Mary Magdalene. The town boasted 6 male monasteries (Dominican, Minorite, Servite, Tertiary, Observant, and Capuchin) and two female monasteries (Ursulines and Augustine nuns) in the 17th century. Following the 1744 census (the town had 4,105 inhabitants), monasteries in Koper housed approx. 4.3 percent of the entire town population. A significant turning point in the manner of operation of church institutions was the French occupation of Istria. On the basis of decrees from 8 June 1805, and from 24 and 30 March 1806, the French dissolved the majority of church societies, while their assets were joined with the ones of the state. The document of 19 September 1806 clearly shows 8 monasteries (Minorite and Dominican monasteries in Koper, Minorite monasteries in Piran, Pula, Vodnjan, Muggia, and Poreč, and Dominican hospice in Poreč) and 2 convents (St. Blaise monastery and St. Clare monastery in Koper) were operating in Istria. Income from monasteries amounted to about 15.713 Milan lire, both convents brought 23.933 Milan lire. After the dissolution of the majority

of monasteries, Slovene Istria was left with only Minorite monastery in Piran (joined by dissolved monasteries from Koper, Muggia, and Poreč), St. Lazarus monastery in Izola, Capuchin monastery of St. Martha in Koper (joined by suppressed the Holy Trinity monastery in Palmanova and hospice in Vodnjan), Observant monastery in Koper (joined by St. Bernardine's monastery in Piran), St. Blaise monastery of Augustinian nuns (joined by St. Clare monastery), and College in Koper.

1.04 Strokovni članek

IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK
FROM THE ARCHIVAL FILES AND COLLECTIONS

UDK 930.253:347.963(497.4Ptuj)"1945/2000"

Prejeto: 26. 9. 2017

Javno tožilstvo Ptuj 1945–2000 Urejanje in popisovanje fonda ter interpretacija pisarniških okvirov poslovanja

ALEŠ JAMBREK

profesor zgodovine in sociologije, arhivist
Zgodovinski arhiv na Ptuju, Vičava 5, SI-2250 Ptuj
e-pošta: ales.jambrek@arhiv-ptuj.si

Izvleček

S prispevkom skušam zainteresirani strokovni in laični javnosti približati arhivsko gradivo javnih tožilstev kot izredno zanimiv in uporaben vir različnih znanstvenih disciplin. V njem sem opozoril na zanimivosti in težave, s katerimi sem se soočal pri popisovanju in urejanju fonda Javno tožilstvo Ptuj 1945–2000, ter predstavil rešitve, s katerimi sem težave skušal odpraviti, tako da bi fond čim bolj pregledno popisal in ga približal bodočim raziskovalcem.

Abstract

PUBLIC PROSECUTOR'S OFFICE IN PTUJ 1945-2000. ARRANGEMENT AND DESCRIPTION OF THE FONDS AND INTERPRETATION OF OFFICE OPERATION

This contribution seeks to bring the public closer to the archival material of prosecution offices as an extremely interesting and useful source of different scientific disciplines. It draws attention to specifics and difficulties I encountered when describing and arranging the fonds Public Prosecutor's Office in Ptuj 1945–2000 and presents solutions aimed at eliminating the difficulties, thus ensuring transparent description while also bringing such material closer to future researchers.

Ključne besede:

Javno tožilstvo Ptuj, vpisniki, navodila in pravilniki, urejanje fonda, popisovanje fonda, sumarnik

Key-words:

Public Prosecutor's Office in Ptuj, register, instructions and regulations, arrangement of fonds, description of fonds, summary

Uvod

Na podlagi najdenih navodil in pravilnikov oziroma fragmentov le-teh sem skušal okvirno pojasniti, kako je potekalo pisarniško poslovanje na nekdanjem Javnem tožilstvu Ptuj in Okrožnem državnem tožilstvu Ptuj v 90. letih 20. stoletja, kaj naj bi se glede na navodila vpisovalo v vpisnike, ki so ohranjeni v okviru fonda, in kaj je v njih dejansko vpisano. Celoten članek je razdeljen na tri dele. V prvem na kratko pojasnjujem pisarniško poslovanje javnega/državnega tožilstva na Ptuj v letih 1948–1998. V drugem delu predstavljam opravljeno delo pri urejanju in popisovanju fonda ter opozarjam na nekatere zanimive najdbe v gradivu, tako v spisovni kot tridimenzionalni obliki. V tretjem delu je v obliki razpredelnice narejen poskus vsebinske interpretacije vpisnikov fonda Javnega tožilstva na Ptuj 1945–2000 glede na ohranjena navodila, pravilnike in spisovno gradivo oziroma najdeno dokumentacijo. Čeprav je prispevek večinoma namenjen strokovni javnosti, je bil moj primarni namen približati **širši javnosti** fond tožilstev kot izredno zanimiv in uporaben vir gradiva na različnih znanstvenih področjih, ki pa je žal za zdaj zaradi vsebnosti občutljivih osebnih podatkov v večji meri nedostopen.

Javno/državno tožilstvo na Ptuj

Leta 1946 je bil sprejet Zakon o javnem tožilstvu, ki je zamenjal obstoječi odlok o ustanovitvi in pristojnosti javnega tožilca Demokratične federativne Jugoslavije, ki je veljal od 3. 2. 1945. Po sprejetem zakonu je bilo javno tožilstvo samostojen organ ljudske skupščine, strogo ločen po hierarhiji od zvezne, republiške, okrožne (mestne) do okrajne (rajonske) ravni.¹

Javno tožilstvo je postalo pristojno vlagati tožbe, redna in izredna pravna sredstva proti pravnomočnim odločbam sodne in uprave veje oblasti, aktivno sodelovati v upravnih in sodnih postopkih ter je predstavljalo organ kazenskega pregona. Bilo je popolnoma neodvisno od drugih državnih organov in organizirano enako kot sodišča centralizirano in hierarhično. Ustavne spremembe leta 1953 so posegle tudi v pristojnosti delovanja javnih tožilstev, saj je Zakon o javnem tožilstvu zmanjšal vlogo tožilstva v preiskovalnem delu kazenskega postopka. Že v letu 1952 pa se mu je z ustanovitvijo javnega pravobranilstva zmanjšala funkcija splošnega varuha zakonitosti. Zakon o javnem tožilstvu leta 1965 je še bolj definiral glavno dolžnost javnega tožilstva kot je preganjanje storilcev kaznivih dejanj in gospodarskih prestopkov. Po sprejetju nove zvezne in republiške ustave 1974 ter Zakona o javnem tožilstvu 1977 je doživelo tožilstvo večje organizacijske spremembe. Javno tožilstvo več namreč ni bilo hierarhično enotno za področje celotne države, saj so odnosi nadrejenosti in podrejenosti ostali izključno v okviru republike. Zaradi sprememb v organizaciji so na slovenskih tleh delovali republiški, višji in temeljni javni tožilec. Po novih predpisih pa je tožilec predstavljen kot organ kazenskega pregona, njegove naloge v kazenskem postopku pa so postale bolj definirane.²

Leta 1994 je bil sprejet Zakon o državnem tožilstvu, ki je ukinil javna tožilstva s 1. 1. 1995.³

Svoje naloge so javna tožilstva opravljala skladno s politiko pristojne družbenopolitične skupnosti. Poslovanje javnih tožilstev so urejali interni pravilniki in navodila za poslovanje, vpisniki z imeniki pa so vsebovali evidenco nad spisovnim gradivom. Po vojni je delovalo na Ptuj Okrajno javno tožilstvo Ptuj, ki je

¹ Ur. l. FLRJ št. 60/1946.

² Melik: Javni tožilec, str. 60–62.

³ Ur. l. RS št. 63-2169/94.

spadalo pod Okrožno javno tožilstvo Maribor. Svoj sedež je imelo od 1. 4. 1954 na Kvedrovem trgu 4, kjer je poslovalo v dveh pisarnah na 56 m² površine.⁴ Po ukinitvi ptujskega okraja leta 1957 je delovalo tedanje Okrajno javno tožilstvo Ptuj naprej kot Občinsko javno tožilstvo Ptuj.⁵ Z zakonom z dne 28. 4. 1977⁶ so javna tožilstva v Sloveniji dobila novo organizacijsko obliko, saj so bila ustanovljena Temeljna javna tožilstva. Temeljno javno tožilstvo v Mariboru, enota Ptuj, je začelo poslovati 1. 1. 1979. Tožilstvo je v takšni obliki delovalo do konca leta 1994, saj se je 1. 1. 1995 preimenovalo v Okrožno državno tožilstvo na Ptuju.⁷ To je imelo sedež v občinski stavbi na Mestnem trgu 1, od koder se je konec leta 1998 preselilo v Vodnikovo ulico,⁸ kjer zaseda pribl. 150 m² površine še danes.⁹

I. A pravni okvir delovanja

Prva navodila, ki pojasnjujejo pisarniško poslovanje javnih tožilstev, so se v fondu Javnega tožilstva Ptuj 1945–2000 le delno ohranila.¹⁰ Izdalo jih je Javno tožilstvo Federativne ljudske republike Jugoslavije 20. 2. 1948 in so sestavljena iz 36 členov.¹¹ V njih je opredeljeno organizacijsko delovanje tožilstev in delovanje pisarne vse od oblikovanja določenega predmeta v zadevo do oblikovanja in vodenja spisov zadev, ki so bila predana sodišču. Posebej zanimiv in z mojega stališča pomemben je 6. člen, kjer so navedeni in obrazloženi vsi vpisniki, ki so jih vodili v okviru vzpostavljenih oddelkov po področjih:

1. vpisnik P za personalni oddelek, kamor so beležili vse predmete personalnega oddelka;
2. vpisnik ONR¹² za oddelek splošnega nadzora, v katerega so vpisovali vse predmete tega oddelka, in vpisnik ON, v katerega so prenesli vse zadeve iz vpisnika ONR, pri katerih je bilo treba uporabiti kakršno koli pravno sredstvo;
3. vpisnik IR za preiskovalni oddelek, v katerega so vpisovali vse predmete tega oddelka, in vpisnik I, v katerega so prenesli vse predmete iz vpisnika IR, v katerih je bil začet kazenski postopek;
4. vpisnik K¹³ za kazenski oddelek, v katerega so vpisovali tiste predmete

⁴ ZAP/0092/001/001/00001, spis A 21/53, Najemninska pogodba, str. 1–2. Čeprav edina ohranjena najemninska pogodba iz tega obdobja datira iz leta 1954, sem na podlagi drugega vira izsledil, da je tožilstvo plačevalo za omenjene prostore že leta 1952 (glej ZAP/0042/001/001/001/00041 Ljudski odbor Mestne občine Ptuj – Stanovanjske zadeve, dvig najemnin (odločbe in dopisa).

⁵ Ur. l. SFRJ št. 7/1965.

⁶ Ur. l. SRS št. 10/1977.

⁷ Ur. l. RS št. 63/94.

⁸ ZAP/0092/002/009/001, spis Tu 61/95, Odpoved najemne pogodbe in Poslovni prostori.

⁹ ZAP/0092/002/009/002, spis Tu 57/96, Okvirne potrebe po prostorih.

¹⁰ ZAP/0092/001/001/001, spis A 183/48, Navodila (fragment).

¹¹ Manjkata 1. in 2. člen.

¹² Oznako ONR za pomožni vpisnik oddelka za splošni nadzor so, kot je razvidno iz podatkov, dokončno začeli uporabljati leta 1948 (glej: AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, spis A 267/48, dokument ONR 552/47 Navodila za vodstvo vpisnikov ONR in ON Oddelka splošnega nadzora). Prej se je vpisnik označeval z R, torej od leta 1946 do 1947. Vse vloge so se najprej vpisale v vpisnik R, nato pa so se na podlagi odločitve referenta zadeve prenesle v vpisnik ON ali pod evidence ali pa so ostale v vpisniku R. Najpogosteje so sem vpisovali zapisnike krajevnih ljudskih odborov, razpise, okrožnice ministrstev, komisij, komitejev, torej vse predpise državnonormativnega značaja. Ko je referent ugotovil, da gre za nezakonito zadevo in je treba uporabiti primerno pravno sredstvo za vzpostavitev zakonitega stanja, se je to vpisalo v vpisnik ON (glej: AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, spis A 267/48, dokument 10/46).

¹³ Predstavlja osnovni vpisnik kazenskega oddelka. Sem se vpisujejo vsi kazenski predmeti, ki prihajajo na tožilstvo in v katerih javni tožilec sodeluje v prvi ali drugi stopnji oziroma v izrednem postopku na sodišču. Torej so sem vpisovali zadeve, ki so se nato dostavile sodišču s predlogom za preiskavo, za pregon, obtožnico, pritožbo, vsi predmeti s stališči za varstvo

- iz vpisnika I, pri katerih je bil preiskovalni postopek zaključen in je bilo treba predložiti predlog za kaznovanje ali dvigniti obtožnico, ter vpisnik Kr za preostale predmete tega oddelka;
5. vpisnik G-I in G-II za civilni oddelek, v katerega so vpisovali predmete tega oddelka v spornih stvareh strank; v vpisnik RG¹⁴ so vpisovali tiste predmete tega oddelka, v katerih ni bilo spora med strankami, obstaja pa še vpisnik RO, v katerega so vpisovali sodne odločbe v civilnih in izven-spornih zadevah, ki so bile posredovane tožilstvu na vpogled;
  6. vpisnik A in vpisnik R za splošni oddelek, pri čemer so v vpisnik A vpisovali predmete administracije, evidence in ekonomata, v vpisnik R pa računске predmete;
  7. vpisnik Pov in Strogo Pov za zaupne in strogo zaupne zadeve z vseh področij;¹⁵
  8. vpisnik Jt so vodila Javno tožilstvo Federativne ljudske republike Jugoslavije in javna tožilstva ljudskih republik ter avtonomnih pokrajin, vanj so se vpisovala načelna navodila, okrožnice, stvari organizacijske narave in zadeve, s katerimi so se javni tožilci osebno ukvarjali.

Okrožna, mestna in okrajna javna tožilstva naj ne bi vodila vpisnikov Jt in P, temveč naj bi predmete iz vpisnika P vpisovala v vpisnik Pov, predmete iz vpisnika Jt pa vnašala v vpisnik A, če ne bi bile zadeve zaupne narave. Prav tako naj ne bi vodila vpisnika G-II, medtem ko bi morala voditi vse preostale vpisnike.¹⁶ K vsem vpisnikom so se vodili registri, pri čemer so se v okviru vpisnikov Pov, Strogo Pov in Jt slednji vodili, če je bilo odprtih vsaj 200 zadev letno. Za vpisnika I in K so se vodili registri po osumljencih in oškodovancih, za vpisnika G-I in G-II pa po tožnikih in tožencih.¹⁷ Od pomožnih knjig so vodili knjigo rokov, kamor so vpisovali zadeve, v katerih je bil odrejen določen rok, ali zadeve, v katerih predmetih je bilo po preteku odrejenega roka treba izdati odredbe oziroma zadeve, v katerih se je o izvršitvah vodil nadzor po službeni dolžnosti, prav tako pa tudi predmeti, v katerih se je pričakovalo poročilo ter knjigo pripornikov.¹⁸ Vsa javna tožilstva so imela še lastno računovodsko službo z ekonomatom, ki je vršila naslednje posle:¹⁹

---

zakonitosti, za obnovo postopka in za izredno ublažitev kazni. Vsi kazenski predmeti so se vpisali najprej v Ir nato v I in šele nato v K vpisnik, saj se je lahko zgodilo, da se je zadeva vrnila notranjim odsekom ali preiskovalnim oddelkom. Na ta način je imel javni tožilec boljši vpogled v delo notranjih odsekov (glej: AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, mapa K vpisnik, dokument A 82/47 ter ZAP/0092/001/001/001, spis A 183/48, A 188/48 Navodila Javnega tožilstva federativne narodne republike Jugoslavije za vodstvo vpisnikov – Upisnici i statistični izveštaji krivičnog odjeljenja, str. 84–91).

¹⁴ Vse vloge civilnega značaja so se naprej vpisale v vpisnik Rg, razen tistih, ki so se morale vpisati v vpisnik Ro (glej: AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, spis A 267/48, dokument A 10/46). Leta 1948 je Rg vpisnik zamenjal vpisnik Gr (glej: Prav tam, dokument A 183/48). Enake zadeve, ki so se prej vpisovale v Rg vpisnik za leti 1946 in 1947 so se od leta 1948 vpisovale v Gr vpisnik: prošnje, poizvedbe, pravna in pisna navodila in mnenja, razpisi ter postopki izrednih pravnih sredstev, ki jih sprožijo druge pravosodne institucije v določenem primeru, za katerega niso pristojne (glej: AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, spis A 267/48, dokument A 10/46 in AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, mapa G vpisnik, Upisnici i statistički izveštaji gradjanskog odjeljenja in ZAP/0092/001/001/001, spis A 183/48, A 188/48 Navodila Javnega tožilstva federativne narodne republike Jugoslavije za vodstvo vpisnikov – Upisnici i statistični izveštaji gradjanskog odjeljenja, str. 97–103). Iz Gr vpisnika so prenesli zadevo pod G vpisnik tudi v primeru, ko je tožilec v okviru razprave podajal kakšne predloge, ki so bili pri razsodbi v pomoč sodišču (glej: Prav tam).

¹⁵ Oba se preimenujeta 1. 1. 1992 v Z in SZ (glej: ZAP/0092/001/001/023, spis A 1/92, Sprememba navodil za vodenje vpisnikov).

¹⁶ ZAP/0092/001/001/001, spis A 183/48, Navodila (fragment).

¹⁷ Prav tam, člen 7.

¹⁸ Prav tam, člen 9.

¹⁹ Prav tam, člena 27 in 28.

1. skrbela je za delo na predmetih, ki so temeljili na podlagi ukazne pravice javnega tožilca in dolžnosti dolžnika;
2. skrbela je za posle, ki izvirajo iz zakona;²⁰
3. sestavljala je plačilne sezname, vodila kontrolnike osebja, kontrolnike odobrenih in porabljenih kreditov, vodila dnevnik nabavk, knjigo potrošnega materiala, knjigo izdanega materiala, knjigo inventarja, nabavljala pisarniški potrošni material, kurivo in skrbela za razporeditev pisarniškega potrošnega materiala in pisarniške opreme ter za popravila;
4. najemala in razporejala je kredite oziroma sestavljala trimesečne proračunske in mesečne blagajniške plane;
5. predlagala je virmane in zapore kreditov;
6. vodila je denarno knjigo;
7. vršila je poštno-čekovni promet;
8. vodila je knjigovodstvo v smislu uredbe in pravilnika o izvajanju proračuna;
9. vodila je knjigovodstvo v smislu navodil o vodenju dvojnega knjigovodstva;
10. vodila je depozitni vpisnik Kdp;
11. izdelovala je predloge proračuna.

Vsa javna tožilstva so morala uskladiti svoje delo na podlagi teh navodil. Vsi nepredpisani vpisniki in knjige so se morali zaključiti po prejetju teh navodil in shraniti v arhiv. Izjemoma so se lahko še naprej vodili vpisniki oddelka splošnega nadzora in civilnega oddelka.²¹ V zadnjem členu je navedeno, da se tožilstva ravna po tem navodilu, vse dokler jih ne bo zamenjal Pravilnik o notranji organizaciji in poslovanju javnega tožilstva.²²

Pravilnik o unutarnej organizaciji javnih tužilstav, ki ga je pripravilo Javno tožilstvo Federativne narodne republike Jugoslavije²³ 16. 12. 1948,²⁴ vsebuje 28 členov. Iz njih je razvidna zgolj notranja organizacijska delitev tožilstev, medtem ko poteka pisarniškega poslovanja, ki ga je bilo zaslediti v prejšnjih navodilih, pravilnik več ne omenja. Najzanimivejših je prvih 12 členov, kjer so obrazloženi vsi organizacijski oddelki²⁵ znotraj tožilstev. Javna tožilstva so torej bila sestavljena iz sedmih oddelkov:

I. Splošni oddelek

Izvajal je administrativne in računovodske posle skupaj z ekonomatom in evidencami. Administrativna dela so vsebovala prejem in odpravo pošte ter vpisniško evidenčno službo z arhivom. Ta je v večji meri bila samo ena za vse oddelke, čeprav sta personalni oddelek in oddelek za varnost lahko imela svojo. Računovodstvo z ekonomatom je skrbelo za dvojno knjigovodstvo, posle nabave, varstvo in razdeljevanje pisarniškega in drugega materiala ter inventarja. Področje evidenc je obsegalo pregled vseh vzpostavljenih zahtev za varstvo zakonitosti in sprejetih odločitev v teh zadevah, pravnih predpisov glede na vsebino, odločitev normativnega in principialnega značaja, razpisov, službenih publikacij in raznih tiskovin.

²⁰ Zakon o splošnem državnem proračunu, Uredba o izvršitvi proračuna, Pravilnik o izvajanju proračuna, Navodila o spremembah in dopolnitvah navodil o vodenju dvojnega knjigovodstva ter drugi finančni predpisi.

²¹ Prav tam, člen 35.

²² Prav tam, člen 36.

²³ ZAP/0092/001/021/003, spis Pov 55/49, Pravilnik o unutarnej organizaciji javnih tužilstav.

²⁴ Dokument je bil izdan v okviru vpisnika Jt 200/48.

²⁵ Če javna tožilstva niso imela ustreznih oddelkov, so lahko organizacijsko vršila posle v obliki referatov.

II. Personalni oddelek

Referati za ta oddelek so skrbeli za kadrovsko službo, zadeve strokovne izobrazbe in posle, ki se nanašajo na sistematizacijo, plače in delovne odnose. Sem spadajo iskanje novega kadra, skrb za pravilen razpored kadra, skrb za kadrovsko strokovno in kulturno usposabljanje, nadzor nad razvojem kadrov (zaposlitve, odpovedi, premestitve, sprememba službenih odnosov, bolniški dopusti, dopusti idr.).

III. Splošni nadzor

Oddelek je izvajal nadzor nad spremembami zakonodaje, uredb, ukazov, pravilnikov, navodil in drugih pravnih predpisov ter njihovo pravilno implementacijo v državni upravi, delovnih odnosih, industriji, gradbeništvu, rudarstvu, kmetijstvu, združništvu, trgovini, prometu, financah, obrti, tisku, družbenih organizacijah ter drugih področjih poslovnega in družbenega življenja.

IV. Varnost

Vodila je preiskave, dvigovala in zastopala obtožnice ter izvajala druge procesne aktivnosti v predmetih javne varnosti.

V. Preiskovalni oddelek

Skrbel je za zadeve v zvezi s potekom kazenskega postopka in izvedbo preiskave; vzpostavljala kazenski postopek oziroma zavračala predloge za vzpostavljane kazenskega postopka, vršil preiskovalna in raziskovalna dela; skrbel, da se pridobijo, preverijo in razjasnijo dokazi o kazenskem dejanju in krivcu, obrambi in stopnji njegove grožnje družbi s ciljem, da se pravilno zaključi kazenski postopek; sprejemal je odločitve o odpiranju preiskav, narekoval in ukinjal pripor in preiskovalni zapor v predhodnem kazenskem postopku; v boju zoper kriminal je sodeloval s preiskovalnimi organi notranjih zadev.

VI. Kazenski oddelek

Je vršil posle glede na predpise Zakona o kazenskem postopku; predlagal sodišču obtožnice in obtožne predloge ter sodeloval v kazenskem postopku pred sodiščem; predlagal pravna sredstva zoper nezakonite in nepravilne odločitve v kazenskih zadevah; pazil na spremembe v kazenski zakonodaji; predlagal sodišču izredna pravna sredstva (za zaščito zakonitosti, zahteva za obnovo postopka, predlog za izredno ublažitev kazni); vršil druga dela s področja svojih pooblastil glede na zakon o kazenskem postopku; sodeloval z drugimi državnimi organi na področju kazenskega pregona.

VII. Civilni oddelek

Oddelek je izvajal posle z vseh področij civilnega prava; v sporih iz 10. člena Zakona o javnem tožilstvu, posebej ko je bil prisoten večji materialni interes države, je vlagal tožbe in predloge, se vključeval v postopek na sodiščih in v upravnem postopku, predlagal pravna sredstva zoper nezakonite in nepravilne odločitve, dvigoval zahteve za varstvo zakonitosti; na področju družinskega prava, starševstva in posvojitev je vršil intervencije v postopkih na sodišču in upravnih postopkih; glede na zakonodajo je izvajal še druge posle v civilnih zadevah.

Po sprejemu internega pravilnika o notranji organizaciji javnih tožilstev decembra 1948 so bili vzpostavljeni še dodatni vpisniki, ki niso bili del samega pravilnika:²⁶

²⁶ AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, spis A 267/48, Navodila za vodenje novih vpisnikov in izpolnjevanje statističnih izkazov, str. 1–2.

1. vpisnik ON za predmete oddelka za splošni nadzor;²⁷
2. vpisnika Br in B za predmete oddelka javne varnosti;²⁸
3. vpisnika Ir in I za predmete preiskovalnega oddelka;²⁹
4. vpisnik K-I³⁰ za predmete kazenskega oddelka okrajnih, rajonskih, mestnih, okrožnih in oblastnih javnih tožilstev;
5. vpisnik K-II³¹ za predmete kazenskega oddelka pokrajinskega in republiških tožilstev ter javnega tožilstva Federativne ljudske republike Jugoslavije;
6. vpisnik G za predmete civilnega oddelka.³²

²⁷ Sem so vpisovali zaplembe, stanovanjske zadeve, pokojnine, najemnine, začasne uprave, vojni dobiček, črno borzo, tisk idr. V pomožni vpisnik ONR so se beležili vsi predmeti, ki so prišli v poštev za oddelk splošnega nadzora, pozneje pa so se prenašali v vpisnik ON (glej: AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999, spis A 267/48, Navodila za vodstvo vpisnikov ONR in ON oddelka splošnega nadzora, str. 1). Vpisnik ONR je zamenjal pomožni vpisnik R, v katerega so se do leta 1948 zraven drugih zadev vpisovale tudi zadeve splošnega nadzora in se pozneje prenesle v vpisnik ON (glej: Prav tam, dokument A/46-10). Vpisnik ONR so prenehali voditi 1. 1. 1949 (glej: ZAP/0092/001/021/002, spis Pov 54/48, Uputstvo o vodenju vpisnika i popunjavanju statističkih izveštaja in AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, mapa ON vpisnik, dokument A 267/48-12, str. 1).

²⁸ V vpisnik Br so vpisovali predmete, po katerih so se vodile poizvedbe oziroma kazenski postopek, torej prijave, zabeleške (izsledki) podrejenih tožilcev, na podlagi katerih višje tožilstvo sprejema odločitve na II. stopnji, pritožbe zoper pripor ali preiskovalni zapor oziroma predlogi za podaljšanje slednjega, pritožbe nad delom podrejenih tožilstev; zaprosila, izsledki, s katerimi se pri višjem tožilstvu zahteva vzpostavitev izrednega postopka; razne predpostavke; prejeti in odposlani razpisi ter prejete in odposlane okrožnice. Predmet, kjer se je vnesla v vpisnik Br prijava in se je nato vzpostavil preiskovalni postopek, se je v tem vpisniku zaključil in prevedel v vpisnik B, če je bila sprejeta odločitev, da se bo vzpostavil preiskovalni postopek. Sem so torej vpisovali predmete, za katere je pristojno tožilstvo sprožilo kazenski postopek oziroma kjer je že stekla preiskava, predmeti, kjer je preiskava bila sprožena s strani organov uprave državne varnosti ali organov notranjih zadev s teritorija pristojnega tožilstva, če je preiskava bila sprožena s strani nadrejenega tožilstva, postopki izredne ublažitve kazni in rezultati takšnega postopka, prav tako tudi odločitve vrhovnega sodišča glede uporabe izrednih pravnih sredstev, če se je z njimi spremenila že sprejeta odločitev (glej: AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, mapa B vpisnik, Vpisnici i statistički izveštaji odjeljenja bezbjednosti, str. 20–46 ZAP/0092/001/001/001, spis A 183/48 in A 188/48 Navodila Javnega tožilstva Federativne narodne republike Jugoslavije za vodstvo vpisnikov – Upisnici i statistički izveštaji odjeljenja bezbjednosti, str. 20–45).

²⁹ Ko se je v zadevi začel kazenski postopek, se je ta iz vpisnika Ir prepisala v vpisnik I. V vpisnik Ir so pretežno vpisovali podatke za administrativno in arhivsko rokovanje z zadevami (glej: ZAP/0092/001/001/001, spis A 48/183, Navodila (fragment) in AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, mapa I vpisnik, Upisnici i statistički izveštaji isljednog odjeljenja, str. 63–83). Prav tako so sem vpisovali nepopolno preiskane predmete, glede katerih se je iz spisa takoj ugotovilo, da kaznivo dejanje ni bilo podano. Popolno ali nepopolno preiskani predmeti, ki so jih odstopili v disciplinsko in upravno postopanje, so zapisali zgolj v vpisniku Ir (glej: AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, Ir 33/47-5).

³⁰ V vpisnik K-I so vpisovali zadeve, na podlagi katerih je bilo treba sodišču predati obtožnico ali obtožni predlog. Ti predmeti so prehajali redno iz vpisnika I, ko so bili tam postopki preiskave zaključeni (glej: AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, mapa K vpisnika, Upisnici i statistički izveštaji krivičnog odjeljenja – Vodenje upisnika krivičnog odjeljenja, str. 86–88).

³¹ Sem so vpisovali stališča strank, ki so želele vložiti predlog za ponavljanje postopka ali zahtevo za varstvo zakonitosti. Sem so vpisovali tudi lastne zadeve tožilstva oziroma službene zabeleške kazenskega oddelka, na podlagi katerih se je vzpostavil postopek za obnovev postopka ali za vzpostavitev zahteve o varstvu zakonitosti (glej: AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, mapa K vpisnika, Upisnici i statistički izveštaji krivičnog odjeljenja – Vodenje upisnika krivičnog odjeljenja, str. 89 in ZAP/0092/001/001/001, spis A 183/48, A 188/48 Navodila Javnega tožilstva Federativne narodne republike Jugoslavije za vodstvo vpisnikov, str. 84–91).

³² Tu so vodili zadeve stvarnega, obveznega in nasledstvenega prava, zemljiške predmete, zakonske spore, alimente zakoncev, alimente otrok, alimente staršev, skrbniške in varstvene zadeve, razglasitve ljudi za umrle, konfiskacije, sekvestracije, izključne tožbe itd. (glej: AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, spis A 267/48-25, Uputstva za vodenje statistika odeljenja opšteg nadzora i gradjanskog odeljenja kod javnih tužioslava, str. 1 in 5). Vpisnik G je zamenjal vpisnik C 1. 1. 1992 (glej: ZAP/0092/001/001/023, spis A 1/92, Sprememba navodil za vodenje vpisnikov).

Za predmete kazenskega in civilnega oddelka so vsa tožilstva zraven vpisnikov K-I in K-II ter G vodila še vpisnika Kr³³ in Gr.³⁴

V 60. letih so izdali dodatna navodila, ki so uvedla drugačno klasifikacijo gradiva in delno spremenila pisarniško poslovanje tožilstev. Leta 1966 je Skupščina občine Ptuj³⁵ obvestila Občinsko javno tožilstvo Ptuj o spremembah na področju pisarniškega poslovanja kot izvedbi priprav za delovanje državne uprave v primeru vojne. V navodilu je navedeno, da mora javno tožilstvo klasificirati gradivo na t. i. grupe, in sicer:

Grupa A:

1. tekoči in pravnomočno končani kazenski spisi, ki imajo politični pomen;
2. tekoči in stari kazenski vpisniki K, B, TNČ, K iz leta 1953, KTO in KT;
3. delavske knjižice, če teh ne bi bilo mogoče izročiti uslužbencem.

Grupa B:

1. vsi kazenski spisi, ki se nanašajo na osebe v priporu ali preiskovalnem zaporu;
2. formularji za kazenski vpisnik;
3. likvidacijski listi za vse uslužbence, ki so v vojnoorganizacijski shemi;
4. prenosni pisalni stroj;
5. šampiljka in potrebni pisarniški material;
6. gotovina, znamke in dragocenosti.

Grupa C:

1. zaupni in strogo zaupni spisi;
2. zaupni in strogo zaupni vpisniki;
3. drugi vpisniki, indeksi in pomožne knjige v kazenskem oddelku;
4. personalni listi z dokumenti, če ti ne bi mogli biti izročeni uslužbencem.

Uničiti se je morala vsa dokumentacija, ki se je nanašala na uslužbence, medtem ko so morali preostalo gradivo zavarovati na trenutnem mestu.³⁶

Čez leto dni, 25. 1. 1967, je Občinsko javno tožilstvo Ptuj v internem dokumentu izdalo navodila za klasifikacijo arhiva in seznam arhiva za evakuacijo ali uničenje v primeru vojne, v skladu z zgornjimi navodili. Celotno gradivo pa je razvrstilo zgolj v dve grupi:

Grupa A:

1. evakuacija vseh potrebnih tekočih in pravnomočno končanih kazenskih spisov iztekajočega se leta;
2. evakuacija vseh vpisnikov KTS, KTR, KTM, KTZP, UT, GT, R, Pov in Strogo Pov;
3. evakuacija vseh šampiljk, formularjev za kazenske vpise, potrebnega pisarniškega materiala in znamk;
4. evakuacija vseh okrožnic, vpisanih v vpisnike KTR, Pov in Strogo Pov.

³³ Sem so vnašali predmete s področja kazenskih zadev, ki po naravi niso sodili v vpisnik K oziroma niso potrebni za obtožnico, obtožni predlog ali izredno pravno sredstvo. Sem so se vpisovale razne prošnje, predpostavke, razpisi, prošnje strank za uporabo izrednih pravnih sredstev, predmeti s področja kazenskih zadev, za katere dotično sodišče ni pristojno (glej: AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, mapa K vpisnika, Upisnici i statistički izveštaji krivičnog odjeljenja – Vodenje upisnika krivičnog odjeljenja, str. 84–85 in ZAP/0092/001/001/001, spis A 183/48, A 188/48 Navodilo Javnega tožilstva Federativne narodne republike Jugoslavije za vodstvo vpisnikov – Upisnici i statistički izveštaji građanskog odjeljenja, str. 97–103).

³⁴ Glej opombo št. 12.

³⁵ Do tega navodila je prišlo v sodelovanju med različnimi institucijami: Državni sekretariat za pravosodje Socialistične republike Slovenije, Vrhovno sodišče Socialistične republike Slovenije in Javno tožilstvo Socialistične republike Slovenije.

³⁶ ZAP/0092/001/021/00005, spis Pov 1/66, Klasifikacija arhiva javnih tožilstev.

Grupa B:

1. uničenje preostalih spisov, zlasti pa že v indekse prepisane kartoteke oškodovancev in obdolžencev.³⁷

Zgornja navodila so zanimiva zaradi dveh segmentov – razvidna je klasifikacija gradiva po pomembnosti za institucijo nekdanjega režima v primeru vojne, kaj je torej smiselno rešiti, in kako je Občinsko javno tožilstvo Ptuj urejalo oziroma vodilo gradivo v skladu z obstoječim pisarniškim poslovanjem. Kot je namreč razvidno, so vodili tudi t. i. Strogo poverljivi vpisnik, tako spisovno gradivo in evidence, ki pa ga iz prevzemnih seznamov in ob obdelavi fonda ni bilo zaslediti.³⁸

Naslednje navodilo o notranji organizaciji in poslovanju je bilo sestavljeno s strani Javnega tožilstva Socialistične republike Slovenije 26. 10. 1978 in je začelo veljati 1. 1. 1979, ko so se občinska javna tožilstva preimenovala v temeljna javna tožilstva.³⁹ Iz splošnih aktov, s katerimi so tožilstva urejala svojo notranjo organizacijo, je razvidno, da so se ravnala po Zakonu o javnem tožilstvu, Zakonu o združenem delu, Zakonu o delovnih razmerjih, Zakonu o temeljnih sistema državne uprave in Zakonu o državni upravi.⁴⁰ Navodila so obsežna, saj vsebujejo 98 členov in so sestavljena iz dveh poglavij ter številnih podpoglavij, ki razčlenjujejo organizacijsko sestavo tožilstva in njegovo pisarniško poslovanje:

- I. Načela za notranjo organizacijo javnih tožilstev, ki zajema še opravljanje nalog zunaj delovnega časa in organizacijo pisarniškega poslovanja.
- II. Pravila o poslovanju javnih tožilstev, ki zajema še razmerja med javnimi tožilci, razmerja med javnim tožilstvom in drugimi organi ter organizacijami, razmerja do občanov, ravnanje z okrožnicami in strogo zaupnimi ter zaupnimi zadevami, podpisovanje, hrambo arhivskega gradiva, ravnanje z dolžnostnimi izvodi tiskanih stvari in strokovno knjižnico, ravnanje z zaseženimi stvarmi, delo pisarne, vpisnike in pomožne knjige.

Kot je razvidno iz pravilnika, so bila tožilstva, če so imela dodeljena vsaj dva delavca z istega pravnega področja, organizirana po pravnih področjih na naslednje oddelke: kazenski, gospodarsko-kazenski, civilni in upravni. Lahko pa so se ustanovili še oddelki za ožja specializirana področja, in sicer kazniva dejanja v gospodarstvu, ogroževalne delikte, prestopništvo mladoletnikov itd.⁴¹ V navodilih je navedeno, da mora organizacija pisarniškega dela ustrezati vsebini, obsegu in zahtevnosti opravil, ki spadajo v pisarniško tehnično delo. Pisarniško delo je praviloma bilo organizirano v pisarni javnega tožilstva, ki jo je vodil vodja pisarne oziroma tajnik. V pisarni so lahko bile za posamezne vrste pisarniškega ali tehničnega dela organizirane posebne organizacijske enote, kot so vložišče, pisarna javnega tožilstva, vpisniško-evidenčna služba, strojepisnica, računovodstvo itd.⁴² V navodilih so določeni še roki hrambe gradiva:

1. zadeve kaznivih dejanj, za katera so predvidene kazni zapora nad 5 let (10 let);
2. zadeve kaznivih dejanj, za katera so predvidene kazni zapora do 5 let (5 let);
3. druge

³⁷ Prav tam, Klasifikacija arhiva Občinskega javnega tožilstva na Ptuj ter seznam arhiva za evakuacijo ali uničenje.

³⁸ Domnevno je bilo spisovno gradivo Strogo Pov med poznejšim urejanjem ustvarjalca vključeno v navadni vpisnik Pov, medtem ko se evidence niso ohranile.

³⁹ ZAP/0092/001/001/015, spis A 109/78, Navodilo o notranji organizaciji in poslovanju javnih tožilstev v Socialistični republiki Sloveniji.

⁴⁰ Prav tam, člen 1.

⁴¹ Prav tam, člen 6.

⁴² Prav tam, člena 17 in 18.

Kazenske zadeve, v katerih je bila preiskava prekinjena, so se hranile, dokler pregon ni zastaral; kazenske ovadbe zoper neznane storilce so se hranile, če storilec ni bil odkrit, do absolutnega zastaranja pregona. Trajno so se hranili vpisniki in imeniki ter osebni spisi delavcev javnega tožilstva. Po preteku določenih rokov so spise izločili in z njimi ravnali glede na Zakon o arhivskem gradivu in arhivih.⁴³

Kot je razvidno iz dokumenta Priprave za sprejem delavcev na delo Temeljnega javnega tožilstva in Višjega javnega tožilstva Maribor, so bila na Ptuj v okviru tožilske enote Ptuj v tem obdobju organizirana naslednja delovna mesta: vodja pisarne, vodja vpisnikov, strojepiska-zapisnikarica in čistilka oziroma skupaj 4 zaposleni.⁴⁴

Kljub obsežnosti pa nam navodila ne pojasnjujejo, katere vpisnike so v tistem času vodila tožilstva, niti vsebinske razlage slednjih, kar bi bilo najzanimivejše za ta prispevek.

Leta 1980 je ponovno prišlo do sprememb v pisarniškem poslovanju tožilstva in klasifikaciji zadev, spet v primeru vojne. Temeljno javno tožilstvo v Mariboru je posredovalo svoji enoti Ptuj dodatna navodila o klasifikacijski preureditvi arhiva tožilstev kot pripravo v primeru vojne. Posredovalo je dva dokumenta, na podlagi katerih je enota Ptuj morala prilagoditi poslovanje, in sicer Navodila za ureditev in zavarovanje arhiva ter Opredelitev prioritete reševanja zadev po oznakah V-1, V-2 in V-3.⁴⁵ Arhiv se je torej razporedil v skupine, in ne več grupe, A, B, C in D. Vsaka začeta zadeva je morala biti ustrezno klasificirana oziroma opremljena s pripadajočo označbo, ki so jo s štampiljko odtisnili na spis.

V skupino A so uvrščali najzaupnejši arhiv in tekoče zadeve, ki niso bili potrebni za delo na vojni lokaciji, so pa bili takšnega značaja, da jih je bilo treba ohraniti, vendar se jih sovražnik ni smel polastiti. V to skupino so sodile pomembnejše politične zadeve.⁴⁶

V skupino B so uvrstili spise in gradivo, ki je bilo neizogibno za delo v vojni in se ga je moralo obvezno vzeti na vojno lokacijo.⁴⁷

V skupino C so uvrstili arhiv, dokumentacijo in gradivo, ki ni bilo potrebno za delo v vojni in ni bilo takšne narave, da bi ga bilo treba ohraniti. Sem so spadale strogo zaupne zadeve, vojaške zadeve, ki niso spadale v skupino B, spisi in dokumentacija z vpisniki P, ki se niso izročili lastnikom, kazenske zadeve politične kriminalitete, ki se niso uvrstile v skupino B. Gradivo se je moralo v doglednem času uničiti, da se ga ne bi polastil sovražnik.

Skupina D je zajemala vse arhivsko gradivo, ki ni spadalo v skupine A, B in C.⁴⁸ To gradivo bi v primeru vojne ostalo v prostorih javnega tožilstva ustrezno zavarovano pred uničenjem ali prilaščanjem, in sicer ločeno na končane zadeve in zadeve v postopku.

Prioriteto pri reševanju zadev sodišč splošne pristojnosti in javnega tožilstva so ob pogojih neposredne nevarnosti in v vojni dobile zadeve političnega

⁴³ ZAP/0092/001/001/015, spis A 109/78, Navodilo o notranji organizaciji in poslovanju javnih tožilstev v Socialistični republiki Sloveniji, člen 45.

⁴⁴ ZAP/0092/001/020/004, spis P 17/78, Priprave za sprejem delavcev na delo Temeljnega javnega tožilstva in Višjega javnega tožilstva Maribor.

⁴⁵ ZAP/0092/001/021/024, spis Pov 5/80, Navodila za ureditev in zavarovanje arhiva ter Opredelitev prioritete reševanja zadev po oznakah V-1, V-2 in V-3.

⁴⁶ Vojni zločini in huda politična kazniva dejanja iz poveljne dobe.

⁴⁷ Obrambni načrt Temeljnega javnega tožilstva z vsemi prilogami; zvezne in republiške vojne uredbe z zakonsko močjo, ki so predvidene za uveljavitev; podatki o vojni organizaciji in sistematizaciji enot temeljnega javnega tožilstva v Mariboru, enot temeljnega sodišča v Mariboru, organov za notranje zadeve in drugih sodelujočih; spisi po prioritetah V-1, V-2 in V-3 za obravnavo v pogojih vojne.

⁴⁸ Arhivski spisi javnega tožilstva; vpisniki in imeniki ter pomožne knjige in evidence; nerešene zadeve, ki ne spadajo v skupino B.

kriminala (na samem vrhu so bile zadeve kontrarevolucionarnega ogrožanja družbene ureditve), tem pa so sledile zadeve gospodarskega kriminala.

Iz Poročila o splošnem nadzorstvenem pregledu poslovanja Okrožnega državnega tožilstva na Ptuju z dne 4. 3. 1998 je razvidno, da je še v začetku tega leta tožilstvo delalo po Navodilu o poslovanju javnih tožilstev v Socialistični republiki Sloveniji iz leta 1979 in Splošnem navodilu o ravnanju s kazenskimi zadevami iz leta 1995.⁴⁹ Na zadnja ohranjena navodila oziroma pravilnik o poslovanju tožilstva, ki je bil najden v okviru fonda Javno tožilstvo Ptuj 1945–2000, je bilo treba čakati vse do konca leta 1998. Septembra je Okrožno državno tožilstvo na Ptuju na podlagi Zakona o državnem tožilstvu in Zakona o delavcih v državnih organih sestavilo nov dokument, in sicer Pravilnik o notranji organizaciji in sistemizaciji delovnih mest, kjer je pod 4. členom vidno, da je pisarniško delo organizirano v uradu Okrožnega državnega tožilstva na Ptuju. Ta se deli na notranje organizacijske enote: pisarno vodje okrožnega državnega tožilstva, vpisniško-evidenčno službo in strojepisnico. Soglasje je pravilnik s strani ministrstva pridobil 1. 12. 1998,⁵⁰ medtem ko je splošni Pravilnik o notranji organizaciji in poslovanju državnih tožilstev v Republiki Sloveniji začel veljati že 20. 11. 1998.⁵¹

Na podlagi zgoraj navedene dokumentacije sem na kratko poskušal razložiti oziroma interpretirati organizacijski okvir in pisarniško poslovanje javnega – državnega tožilstva na Ptuju v letih 1945–1998. V omenjeni segment pa nisem vključil dela pisarniškega poslovanja, ki se navezuje na elektronske vpisnike; slednji se začnejo pojavljati v 90. letih in začnejo izpodrivati evidence v fizični obliki. Prav tako se zavedam, da v grobem opisu morda nisem vključil vseh relevantnih dokumentov, ki bi jasneje prikazali poslovanje javnega oziroma državnega tožilstva na Ptuju.

II. Popisovanje in urejanje fonda javno tožilstvo Ptuj 1945–2000

Gradivo fonda je bilo prevzeto trikrat: leta 1973 od Občinskega javnega tožilstva Ptuj, leta 2007 od Okrožnega državnega tožilstva na Ptuju v skupni količini 69 arhivskih škatel in 147 knjig⁵² ter leta 2012 v skupni količini 88 arhivskih škatel, ki jih je prav tako predalo Okrožno državno tožilstvo na Ptuju.

II.A Analiza predhodnega dela kot predpriprava na popis arhivskega gradiva s programskim orodjem scopeArchiv

Gradivo predhodno še ni bilo popisano, zato je v okviru fonda obstajalo tudi dvojno številčenje škatel.⁵³ Zaradi večjega časovnega razpona nastajanja arhivskega gradiva (55 let), štirih pravnih ustvarjalcev in treh prevzemov je prihajalo do odstopanj po vpisnih oznakah, prevzemnih popisih in tehnični opremljenosti gradiva, kar je arhivskim delavcem in potencialnim uporabnikom izjemno oteževalo raziskovanje in uporabo arhivskega gradiva. Namen preureditve

⁴⁹ ZAP/0092/002/009/003, spis Tu 42/97, Poročilo o splošnem nadzorstvenem pregledu poslovanja Okrožnega državnega tožilstva na Ptuju.

⁵⁰ Poročilo o splošnem nadzorstvenem pregledu poslovanja Okrožnega državnega tožilstva na Ptuju, str. 2, in Pravilnik o notranji organizaciji in sistemizaciji delovnih mest na Okrožnem državnem tožilstvu na Ptuju, str. 1–5 (glej: ZAP/0092/002/009/003, spis Tu 42/97, Poročilo o splošnem nadzorstvenem pregledu poslovanja Okrožnega državnega tožilstva na Ptuju in ZAP/0092/002/009/004, spis Tu 51/98, Pravilnik o notranji organizaciji in sistemizaciji delovnih mest).

⁵¹ Uradni list RS, št. 78/1998.

⁵² Vpisniki, indeksi, imeniki in poročila.

⁵³ 1. prevzem je bil oštevilčen od št. 1, medtem ko sta 2. in 3. prevzem prav tako bila številčena od št. 1.

fonda je bil preveriti materialno stanje gradiva, ga očistiti kovine in plastike, urediti in popisati, da se tako omogoči boljša preglednost in uporabnost fonda.

Fond do popisa v scopeArchivu ni imel zadovoljivo izdelanih popisnih pripomočkov arhivskega gradiva, ki bi uporabniku pomagali pri iskanju gradiva, temveč so bili priloženi zgolj trije prevzemni sezname arhivskega gradiva, ki temeljijo le na oznakah vpisnikov.⁵⁴ Da bi zagotovili trajnejšo ureditev fonda, povečali uporabnost in materialno varnost arhivskega gradiva ter preglednost celotnega fonda, smo se odločili, da se opravi okviren popis fonda na nižjih nivojih do ravni podserije oziroma združenega dokumenta. Popisovanje na nižjih nivojih (recimo do nivoja dokumenta) ne bi bilo smotno in mogoče zaradi narave klasifikacije (sistema ureditve pisarniškega poslovanja v pravosodju) na spise oziroma zadeve in vsebinske kategorizacije arhivskega gradiva, saj slednja vsebuje predvsem občutljive osebne podatke. Ob naključnem pregledu gradiva je bilo ugotovljeno, da je slednje popolnoma oziroma delno očiščeno,⁵⁵ nekateri spisi so bili raztreseni po eni ali več škatlah,⁵⁶ nekaterim spisom so manjkali ovitki, določene arhivske škatle so zaradi slabe kakovosti razpadale oziroma so povsem razpadle zaradi prenapolnjenosti, medtem ko določeno gradivo ni bilo v ovajih.⁵⁷

II.B Analiza opravljenega dela pri popisovanju arhivskega gradiva v programu scopeArchiv

Gradivo je bilo fizično urejeno po sistemu prvotne ureditve, kot je bilo prevzeto s strani tožilstva, in popisano v programu scopeArchiv glede na vpisne oznake vpisnikov po spisih (mapah) abecedno in kronološko.

Fond je bil virtualno razdeljen na dva podfonda, in sicer na gradivo ukinjenih pravnih oseb (Okrajno javno tožilstvo Ptuj, Občinsko javno tožilstvo Ptuj in Temeljno javno tožilstvo v Mariboru, enota Ptuj) ter na gradivo pravnega naslednika Okrožnega državnega tožilstva na Ptuj. To je bilo storjeno zaradi principa provenience,⁵⁸ lažje preglednosti in bodočega dela, ko se bodo prevzemale nove zadeve Okrožnega državnega tožilstva na Ptuj.

Podfonda sta razdeljena na oznake vpisnika za spisovno gradivo po abecednem vrstnem redu glede na pripadajoči vpisnik. Na koncu je dodana serija z evidencami in knjigami (vpisniki, indeksi, imeniki itd.).⁵⁹ Vsi spisi znotraj vpi-

⁵⁴ Seznam iz leta 1973 se je izkazal za netočnega in nedoslednega. Med pregledom celotnega gradiva je bilo ugotovljeno, da ZAP ni prevzel nobenega vpisnika J (1946–1948 in 1950–1952) s pripadajočimi spisi, kot je zavedeno v prevzemnem popisu iz leta 1973 in sumarniku vseh prevzemov. Po tehtnem pregledu se je ugotovilo, da je velika pisana črka I bila zamenjana za J. Prav tako je na podlagi vsebine spisov bilo ugotovljeno, da gre za preiskave in poizvedbe vpisnika I, medtem ko gradivo J oziroma I vpisnika za leto 1946 ZAP sploh ne hrani. Iz ohranjenih navodil je razvidno, da je obstajal vpisnik JT (in ne J) za omenjeno obdobje, v katerega so se vpisovale zadeve organizacije tožilstva do leta 1966, katerega pa okrajna javna tožilstva niso vodila. Navodila tolmačijo, da se v vpisnik JT vpisujejo načelna navodila, okrožnice, stvari organizacijske narave in stvari, s katerimi se tožilci osebno ukvarjajo, medtem ko okrožna, mestna in okrajna tožilstva ne vodijo vpisnika JT, temveč omenjene zadeve vpisujejo v vpisnik A, če niso zaupne narave (glej: ZAP/0091/001/001/001, spis A 183/48, Navodila).

⁵⁵ Gradivo, ki je bilo prevzeto leta 1973, je bilo popolnoma neočiščeno, gradivo iz prevzemov 2007 in 2012 je bilo v večji meri očiščeno.

⁵⁶ Se nanaša na gradivo okrajnega in občinskega javnega tožilstva Ptuj in Temeljnega javnega tožilstva v Mariboru, enota Ptuj.

⁵⁷ V škatlah so bili zraven spisovnega gradiva pokrovi registratorjev za okrajno in občinsko tožilstvo.

⁵⁸ Z ločitvijo je bila narejena natančna razmejitev med gradivom Federativne ljudske republike Jugoslavije in Socialistične federativne republike Jugoslavije od Republike Slovenije.

⁵⁹ Zaradi boljše preglednosti in hitrejšega iskanja po tektoniki gradiva na področju posameznega vpisnika so se spisovno gradivo in evidence ter knjige virtualno ločile na takšen način.

snih oznak (na nivoju serij) so urejeni na podserije in združene dokumente po kronološkem vrstnem redu. Omenjene podserije, predvsem kazenske zadeve, pa se globlje delijo glede na vrsto zadev znotraj določenega vpisnika (obtožni predlogi/obtožnice, zavržbe, ustavitve, odstopi ipd.), kot je to že fizično določil ustvarjalec, saj je prevladovala težnja, da virtualna ureditev dejansko odraža v čim večji meri fizično ureditev.

Kjer je bila znotraj podserije za določeno leto ohranjena le majhna količina spisov⁶⁰ brez občutljivih osebnih podatkov v gradivu, so bili vsi spisi vsebinsko popisani. Pri oznakah A, Pov in Tu pa so bili popisani vsebinsko zanimivejši in za raziskovalce uporabnejši spisi.

Oblikovani so bili novi deskriptorji, Občinsko javno tožilstvo Ptuj, Temeljno javno tožilstvo v Mariboru – enota Ptuj in Okrožno državno tožilstvo na Ptuj, saj dosedanje poimenovanje Javno tožilstvo Ptuj ni bilo dovolj natančno, medtem ko ni bilo jasne povezave z že obstoječim deskriptorjem Okrajno javno tožilstvo Ptuj. Novi deskriptorji so bili ustrezno povezani z gradivom. S tem je bila vzpostavljena nazivna (imenska) kontinuiteta organa, kar je na nivoju fonda v programu scopeArchiv tudi ustrezno dokumentirano.

Ustvarjeni oziroma dopolnjeni so bili še deskriptorji in historiat⁶¹ za naslednje pravne osebe: Kmetijska zadruga Muretinci, Kmetijska obdelovalna zadruga v Prvencih, Kmetijska zadruga Videm, Kmetijska zadruga Šikole, dopolnili so se tudi deskriptorji Kmetijska zadruga Podlehnik, Kmetijska zadruga Hajdina, Kmetijska zadruga Starše, medtem ko se je ustvaril (vendar ne normal) še deskriptor Kmetijska zadruga Markovci.

II.C Urejanje fonda med popisovanjem arhivskega gradiva v scopeArchivu

Popisovanje fonda je potekalo vzporedno s fizičnim urejanjem gradiva. Spisi so bili numerično neurejeni, gradivo popolnoma ali delno neočiščeno (predvsem 1. prevzem), medtem ko so bili določeni spisi po škatlah dislocirani,⁶² zato je bilo treba opraviti rekonstrukcijo. Da se je celoten spis sestavil in odložil po načelu prvotne ureditve, je zahtevalo precej časa. Pri urejanju gradiva so bili pregledani vsi spisi in vsebovani dokumenti, odstranjene so bile sponke in plastika ter poravnani pomečkani in natrgani dokumenti. Razpadli in dotrajani so bili zaščiteni z novimi ovitki spisov. Gradivo kaže znake propadanja,⁶³ vendar je kljub temu v dobrem stanju. Spisi so bili v škatlah, v katerih je bilo različno spisovno gradivo po vpisnikih, datirano 1963–1964, kronološko med seboj pomešani. Takšno stanje se je nadaljevalo za celotna 60. leta (npr.: pri vpisniku KT 1965 so bili spisi v prvi škatli od opravilne št. 600 do 900, v naslednjih škatlah pa so številke padale do 1). Spisi so se v takšnih primerih ponovno zložili po številkah in škatlah tako, da so si opravilne številke spisov numerično sledile od 1 do x. Prav tako se je enaka vrsta gradiva, npr. odstopi od postopkov za leto 1963, nahajala v več škatlah z vmesnimi prekinitvami gradiva druge vpisne oznake oziroma zadevami iz drugih vpisnikov. Takšnega gradiva se ni dalo združevati, saj bi se tako moralo vse gradivo vzeti iz škatel ter ponovno kronolo-

⁶⁰ Mapa fonda Javno tožilstvo Ptuj 1945–2000, ovoj Razno – Izločitveni sezname, nastali pri ustvarjalcu arhivskega gradiva, dokument: KTR 139/88/SK-zz Poročilo komisije o urejanju arhiva pri Temeljnem javnem tožilstvu Maribor, Enota Ptuj, datirano z 20. 10. 1988. V poročilu je zavedeno, da so leta 1973 uredili in odbrali arhivsko gradivo za obdobje 1946–1967, medtem ko so leta 1988 uredili in odbrali arhivsko gradivo za obdobje 1968–1978.

⁶¹ Za omenjene pravne osebe je bilo odkrito podrobno gradivo o njihovem delovanju.

⁶² V nekaterih primerih se je spis za določeno zadevo (prevzem leta 1973) nahajal v razpisnem stanju v dveh ali treh škatlah.

⁶³ Orumenelost, lisičje pege, preperelost, mehanske poškodbe in luščenje barve (pisava).

ško urediti, kar pa časovno in ekonomično ne bi bilo smotno. Zanimivo težavo je predstavljala »fantomska« škatla št. 193, ki je glede na numerično sosledje »manjkala« na policah. Našteti je bilo 331 škatel, medtem ko jih je bilo v mapi fonda in programu scopeArchiv prvotno zabeleženih 332. Glede na prevzemni seznam in številčenje škatel ustvarjalcev je bilo razvidno, da manjka škatla 36.⁶⁴ Po natančnem pregledu pa je bilo ugotovljeno, da je gradivo, ki bi moralo biti v škatli 36 (oziroma po ureditvi 193), v resnici v škatli 194.⁶⁵ Iz tega gre sklepati, da se je zgodila očitna napaka pri pripravi arhivskega popisa in številčenju kakor tudi pri seštevku vseh škatel kot celote že pri ustvarjalcu. Na novo so se namestili vsi ovoji⁶⁶ in opremile škatle z novimi nalepkami.⁶⁷ Glede na to, da je bilo gradivo različnih ustvarjalcev prevzeto skupaj, se je sedaj količinsko definiralo in razmejilo gradivo ukinjenih ustvarjalcev (236 a. š. in 313 knjig)⁶⁸ in pravnega naslednika (82 a. š. in 3 knjige).⁶⁹ Število škatel se je kljub izločanju dokumentarnega gradiva povečalo s 331 na 334, in sicer zaradi prerazporejanja arhivskega gradiva iz preveč natlačenih škatel in novih ovitkov spisov.⁷⁰ Pri samem pregledovanju gradiva je prihajalo do delne valorizacije – odstranjeni so bili dvojniki dokumentov, pisemske ovojnice, razne zabeležke tožilcev znotraj spisov,⁷¹ dvojniki raznih študij in poročil, negativni slikovnega gradiva, mape neizbranih kandidatov za prosto delovno mesto strojepisca v letu 1999 itd. Dokumentarnega gradiva, ki je bilo prilepljeno na ovoj zadeve oziroma na drugo arhivsko gradivo, nismo izločili, prav tako ne dokumentarnega gradiva, ki je bilo oštevilčeno kot pisanje v okviru spisa oziroma zvezano v spis. Ohranili smo tudi dokumentarno gradivo iz določenih let, saj je slednje zanimivo z vidika drugih znanstvenih disciplin.⁷² Škatle, ki jih je predalo Okrožno državno tožilstvo na Ptuj, so popolnoma neustrezne, saj razpadajo in se trgajo. V celoti ali delno zamenjanih je bilo devet škatel.

Odstranjenega je bilo za tri arhivske škatle dokumentarnega gradiva in pripravljen je bil zapisnik o izločenem dokumentarnem gradivu. Ob opravljenem popisu celotnega fonda v programu scopeArchiv se je uredila personalna mapa fonda in mapa, namenjena za čitalnico: dopolnil historiat fonda, historiat ustvarjalca, izpolnil obrazec za prijavo popravkov, pripravil seznam najdenega zanimivega gradiva in tridimenzionalnih predmetov ter obrazec za popravke v registru itd.⁷³

⁶⁴ Staro številčenje pred ureditvijo.

⁶⁵ To je bilo ugotovljeno glede na vsebino sosednjih škatel v primerjavi s prevzemnim popisom arhivskega gradiva in glede na sosledje ovojev, ki jih je številčila pravna oseba, ko je predala gradivo v ZAP leta 2007.

⁶⁶ Zadnji nosi št. 783.

⁶⁷ Do sedaj vse škatle niso bile opremljene z nalepkami, prav tako je obstajalo dvojno številčenje. Z novimi nalepkami in številčenjem se je celoten fond poenotil.

⁶⁸ Okrajno javno tožilstvo Ptuj, Občinsko javno tožilstvo Ptuj in Temeljno javno tožilstvo v Mariboru, enota Ptuj.

⁶⁹ Okrožno državno tožilstvo na Ptuj.

⁷⁰ Spisovno gradivo ni bilo odloženo v ovitke spisov glede na zadevo, temveč so bile vse zadeve odložene skupaj v enem ovoju.

⁷¹ Celovite in zanimivejše so se ohranile v zgodovinske namene.

⁷² Heraldika, paleografija, filatelija, zgodovina, sociologija itd. Za določena leta so se pustili spisi v celoti ohranjeni z dokumentarno vsebino, da se je tako ohranila sled ohranjenosti spisov pred valorizacijo (kriteriji: ocena pomembnosti spisa (vsebinska, pomembnost pravne osebe ipd.), uvid ohranjenosti gradiva, prejetega v ZAP, uvid v delo tedanjega Javnega tožilstva Ptuj ipd.).

⁷³ V mapo fonda so se dodale zanimivejše kopije dokumentov o instituciji, ki bodo v prihodnje lahko oplemenitile kakšno razstavo oziroma pripomogle k lažjemu in hitrejšemu spoznavanju delovanja same institucije.

II.Č Evidence in knjige

Evidence in knjige so bile razvrščene po zaporednem vrstnem redu od št. 1 do 316; urejene so bile glede na vpisnik, zvrst in leto, šele nato so bile oštevilčene. Pred tem se je preverilo, ali vsebujejo kakšen dokument⁷⁴ in ali vsebinsko dejansko zajemajo leta, ki so izpisana na platnicah.⁷⁵ Sledila je ocena stanja platnic in papirja za nadaljnjo uporabo, ugotovitve so bile zapisane v program scopeArchiv. Splošno gledano so vpisniki zaradi pogoste uporabe in zato, ker so izdelani iz slabših materialov, v slabem stanju. Hrbti več ne zagotavljajo stabilnosti, kar povzroča izpadanje listov, medtem ko je v nekaterih primerih papir že mehansko načet.⁷⁶ Med knjige so bila uvrščena tudi poročila in sezname nerešenih primerov Javnega tožilstva Ptuj in Okrožnega javnega tožilstva Maribor za leto 1964 in nosijo opravilne številke Pov in A. Ta poročila so bila v programu scopeArchiv uvrščena pod pripadajočo oznako vpisnika in leto nastanka, medtem ko so fizično ostala združena skupaj z drugimi evidencami in v enakih škatlah glede na načelo prvotne ureditve.⁷⁷ Najdena in izvzeta je bila knjigovodska knjiga za Krajevno gostilno Ptujška Gora 1950–1951 ter umeščena v fond Krajevni ljudski odbor Ptujška Gora. Knjige so bile uvrščene v serijo evidenc in knjig Javnega tožilstva Ptuj za Okrajno javno tožilstvo Ptuj, Občinsko javno tožilstvo Ptuj in Temeljno javno tožilstvo v Mariboru, enota Ptuj ter v serijo evidenc in knjig Okrožnega državnega tožilstva na Ptuj – če niso imele opravičnih števil; če so slednje imele, pa so se v programu scopeArchiv uvrstile glede na pripadajoči vpisnik in opravilno številko ter se povezale z referencami z drugimi knjigami oziroma področji, kjer se nahajajo. Ohranile so se še knjiga potrošnega materiala 1947–1962, knjiga pripornikov 1953, Evidenčna knjiga o plačanih delih in storitvah Javnega tožilstva Ptuj 1956–1978, medtem ko so se v serijo evidenc in knjig uvrstili še dosjeji zaposlenih na Okrajnem javnem tožilstvu Ptuj 1948–1952.

II.D Vpisniki in druge evidence

Največjo težavo je predstavljala interpretacija vsebine vpisnikov in njim pripadajočega spisovnega gradiva pri popisovanju oziroma načrtovanju strukture fonda, saj so se oznake vpisnikov v preteklosti večkrat spremenile. Katere zadeve naj se vodijo v posameznih vpisnikih, je bilo pojasnjeno v obliki internih navodil oziroma pravilnikov, ki so si jih med seboj posredovala javna tožilstva in ki niso bili objavljeni v uradnem listu. Na podlagi najdene dokumentacije, pomoči sodelavcev iz drugih arhivov in nekdanjih zaposlenih na javnem tožilstvu Ptuj⁷⁸ so bila razrešena skoraj vsa vprašanja glede odlaganja zadev pod posamezne oznake.⁷⁹ Pozornost je bila usmerjena zgolj na tiste vpisnike, ki so zajeti v okviru fonda Javno tožilstvo Ptuj 1945–2000. Še posebno težavo so predstavljali vpisniki, kjer ni bilo ohranjenega spisovnega gradiva.⁸⁰

⁷⁴ V evidencah se je našlo precej gradiva, ki ga je bilo treba primerno umestiti, medtem ko so bili posamezni dokumenti izredno zanimivi.

⁷⁵ Našli so se primeri, ko je vpisnik zajemal daljše časovno obdobje, kot pa je bilo zavedeno v prevzemnem seznamu in na platnicah vpisnika.

⁷⁶ Najslabše so ohranjeni kazenski vpisniki KT.

⁷⁷ Gradivo je bilo preveč obsežno, da bi ga uvrstili v škatle, ki so že bile urejene (med gradivo, h kateremu sodi), saj bi tako padel celoten sistem oštevilčevanja ovojev in škatel.

⁷⁸ Marija Čanačič, vodja pisarne in vpisnika Javnega tožilstva na Ptuj, ki je bila v tej instituciji zaposlena od 1. 7. 1962 do 31. 8. 1998.

⁷⁹ Kljub raziskovalnemu naporu in poizvedbam s strani tožilstva in drugih slovenskih arhivov, nam določenih vpisnikov ni uspelo razložiti – posebej tistih, kjer spisovno gradivo ni bilo priloženo.

⁸⁰ V okviru fonda za vpisnike RO, U, ONR, O, KTPZ in E ni priloženega spisovnega gradiva.

Vpisniki ne predstavljajo edinih evidenc znotraj fonda, čeprav so pomembnejši od indeksov obdolžencev in oškodovancev ter indeksov in imenikov, ki pripadajo posameznim vpisnikom. Ti datirajo od leta 1947 do 1998 in v fizični obliki od Okrožnega državnega tožilstva Ptuj še niso bili v celoti prevzeti. Obstaja še opravljeni vpisnik oziroma delovodnik za leto 1946, ki ga je vodilo Okrajno javno tožilstvo Ptuj, a zgolj kot ena samostojna enota.

II.E Poročila

V segmentu operativnih in statističnih poročil za leta 1947–1956 je vladala popolna zmeda,⁸¹ ki jo je bilo treba odpraviti. Gradivo je bilo urejeno glede na opravilne številke, opremljeno s spisovnimi ovitki ter odloženo po kronološkem kriteriju. Problem se je pojavil pri dokumentih, ki so nosili enake opravilne številke znotraj enega leta. Ti so bili zloženi skupaj in popisani kot celota. Določeno težavo je predstavljala tudi določitev zvrsti gradiva, predvsem poročil (oznaka A) za leti 1963 in 1964, poslanih s strani Okrožnega javnega tožilstva Maribor in Javnega tožilstva Socialistične Republike Slovenije. Ponekod so bila poročila trdo vezana in opremljena kot knjige, problem pa se je pojavil pri vsebinsko enakih zadevah (poročilih), ki so bila samo speta s sponkami – po odstranitvi teh bi jih lahko namreč kategorizirali kot spisovno gradivo. Zaradi vsebinske istovrstnosti in vsebinsko ter časovno zaokroženih celot po področjih je bilo gradivo kljub temu uvrščeno med knjige. Vsa poročila so v slabem stanju, saj je stanje degradacije že jasno razvidno na papirju⁸² kot tudi na črnilu.⁸³

Poročila Javnega tožilstva Ptuj, ki so bila označena z opravilno številko, so bila v programu scopeArchiv uvrščena pod pripadajočo oznako vpisnika, medtem ko so fizično ostala na enakem mestu (načelo prvotne ureditve). Za povezavo z drugimi področji, kjer se še nahajajo poročila, analize in evidence ter knjige, so se vzpostavile reference.

III. Zanimive zvrsti gradiva, pomembnejši dokumenti in zadeve

Med spisi je bilo med dokaznim gradivom najdenih precej zanimivih in pomembnih dokumentov različnih ustvarjalcev, kot so statuti, zapisniki, poročila itd., ki jih je bilo treba ustrezno povezati z deskriptorji oziroma opozoriti nanje. Fond vsebuje ogromno slikovnega gradiva in tridimenzionalnih predmetov.⁸⁴ V namene bodočih razstav in raziskovalnih nalog o instituciji je bil sestavljen seznam zanimivega gradiva.

Med pomembnejšimi zadevami bi se lahko poudaril spis Sodišča slovenske narodne časti, senat na Ptuj (dalje SNČ), ki mu je zaradi zgodovinske zanimivosti bilo treba nameniti več časa. Gre za izredno sodišče, ki je bilo ustanovljeno na osnovi Zakona o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast z dne 5. 6. 1945. Iz naziva je razvidno, da je bilo pristojno za sojenje tistim, ki so med okupacijo kakor koli prekršili slovensko narodno čast. Sem so se uvrščala vsa namerno izvršena dejanja, ki jih sicer ni mogoče označiti za veleizdajo ali za pomoč okupatorju pri izvrševanju vojnih zločinov, ki pa so

⁸¹ Med seboj pomešana leta, opravilne številke, operativna poročila itd.

⁸² Izgublja prožnost in trdoto, lisičje pege, orumenelost, poroznost itd.

⁸³ Luščenje, pobledelelost itd.

⁸⁴ Npr. slikovno gradivo prometnih nesreč, posledic industrijskih nesreč, trupel umrlih, ubitih, samomorilcev, obdukcij, posledic požarov, skice in situacijski načrti zasebnih hiš in podjetij ter drugih konstrukcij, zemljevidi področij in krajev, tahografi, alkotesti itd.

škodovala ali bi utegnila škodovati ugledu in časti slovenskega naroda in njegovi odpornosti.⁸⁵ Obsojenci so izgubili državljanske in politične svoboščine, izrekli so jim prepoved opravljanja javne službe, zaplembo premoženja in prisilno delo.⁸⁶ Spis zajema sojenje posameznikom s področja, ki ga je pokrivalo Okrajno javno tožilstvo Ptuj, torej gre za skupinsko tožbo. Celoten spis se je uredil po prvotni ureditvi (obstoječa paginacija). Kar še ni bilo paginirano, se je smiselno umestilo in paginiralo z mehkim 3B-svinčnikom. Prav tako so bili posamezni vsebinski sklopi (prijave-zapisniki, sodba, prošnje za pomilostitve-izjave, razno: duplikati, plačilni nalogi) ločeno oviti v srajčke, da se zadeve vsebinsko ločijo in da se papirju (ki je že v slabšem stanju) povrne alkalna vrednost in zagotovi močnejša – prožnejša strukturna podpora.

Prav tako je zanimivo spisovno gradivo vpisnika B, ki vsebuje zadeve državne varnosti. Gre za postopke zoper posameznike, ki so se zagrešili zoper državno varnost. Ti bodo najzanimivejši za uporabnike v prihodnje, čeprav jih ni veliko. Tukaj so posebej zanimivi izpolnjeni zapisniki zaslišanj Pooblaščenstva Uprave državne varnosti (dalje UDV) Ptuj iz leta 1950, ki so jih v okviru pristojnosti posredovali tožilstvu.

Za preučevanje tožilstva kot organa je treba podrobno preučiti spisovno gradivo vpisnikov A, POV, P in TU, čeprav je treba za 60. leta pogledati tudi v spisovno gradivo vpisnika KTR.⁸⁷ V vseh vpisnikih razen v P najdemo zanimive podatke in analize o stopnji kriminalitete skozi desetletja za večino tožilstev v severovzhodni Sloveniji. Posebej zanimivi so predstavljeni kazenski primeri, opozoril bi na vpisnika POV in K, kamor so shranjevali zadeve o političnih prestopkih in kaznivih dejanjih zoper državo, o katerih so se tožilstva med seboj obveščala oziroma ki so jih vodila.

V okviru vpisnika KTS je zaslediti v določenih letih precej zemljevidov, ki so jih preiskovalni organi našli pri ljudeh, ki so želeli nelegalno prečkati mejo. Spisi, ki v nekaterih primerih zajemajo še življenjske zgodbe posameznikov, so zanimivi z vidika socioloških, politoloških in obrambno-varnostnih disciplin za obdobje nekdanje Jugoslavije.

Precej zanimiva najdba so tudi statuti in revizijski zapisniki različnih podjetij, kmetijskih zadrug in drugih javnih institucij oziroma pravnih oseb, za katere v ptujskem arhivu nimamo fondov. V revizijskih zapisnikih, ki se v večji meri nanašajo na krajevne zadruge, se da razbrati celoten pravni okvir delovanja in organizacijsko strukturo pravne osebe.

Pomembni so tudi zapisniki sej Okrajnega ljudskega odbora Ptuj in Mestnega ljudskega odbora Ptuj za leta 1950–1951, ki dopolnjujejo gradivo obstoječih fondov.

Vsebinsko je zanimivo še gradivo Stanovanjske skupnosti Kidričevo, ki zajema zapisnike sej, predračune in račune o delu, načrte o obnovi naselja, zapisnike o pregledu bivališč itd.

⁸⁵ Spis je označen kot SNČ, zato je bil popisan pod to oznako v okviru drugih oznak vpisnika javnega tožilstva, čeprav bi pravilnejša označba bila TNČ. Tega pa se zaradi prvotne ureditve gradiva ni spreminjalo (glej: ZAP/0092/001/021/00005, spis Pov 1/66, Klasifikacija arhiva javnih tožilstev in Mikola: Sodišče slovenske narodne časti, str. 15–16).

⁸⁶ Dornik Šubelj: OZNA in prevzem oblasti 1944–46, str. 367.

⁸⁷ Za določena leta (1954, 1965–1968) so vpisovali pod KTR povsem administrativne zadeve (okrožnice, poročila ipd.). Iz celotnega spisovnega gradiva omenjenih vpisnikov je možno razbrati funkcioniranje organa in na podlagi sodelovanja z drugimi tožilstvi posredno preučevati še njihovo poslovanje.

III.A Evidence: vpisnika o (1946) in u (1947)⁸⁸

Čeprav sem si pri pripravi prispevka prizadeval najti kakršna koli navodila o oblikovanju in uporabi obeh vpisnikov, mi to ni uspelo. Ko sem skušal izvedeti od kolegov iz drugih arhivov, ali pri njih hranijo podobne vpisnike, je bilo ugotovljeno, da vpisnik U hrani še Pokrajinski arhiv Koper, medtem ko o vpisniku O ni bilo še nič zavedenega. Upam, da mi bodo kolegi v omenjenem segmentu pomagali in da se bo v prihodnje našel kakšen dokument, ki bo potrdil ali ovrigel mojo domnevo, da gre v obeh primerih za evidenco, ki jo je vodilo tožilstvo za tajno službo Oddelka za narodno zaščito (dalje Ozna)⁸⁹ in Upravo državne varnosti (dalje UDV).⁹⁰

Tako Ozna kot UDV sta opravljala preiskave predvsem političnih prestopkov oziroma kaznivih dejanj zoper državo, zato sta v skladu s pooblastili vodila preiskovalne postopke.⁹¹ Sklepamo lahko, da sta instituciji po vojni imeli vsaj podobne oziroma celo večje pristojnosti, kot so bile pristojnosti javnega tožilstva. V tem primeru sta opravljali tako poizvedbe o kaznivem dejanju in osumljencu kot preiskovalna dejanja te vrste. Ko je bilo ugotovljeno, da določena zadeva oziroma predmet ne spada v njun delokrog pristojnosti, sta ga izročili tožilstvu in obratno – če je tožilstvo ugotovilo, da nima pristojnosti nad pregonom, je zadevo izročilo Ozni in pozneje njeni naslednici UDV. Tožilstvo in tajni službi so si tako izmenjevali informacije ali zahteve za sprožitev postopka zoper posameznike, medtem ko je tudi tožilstvo bilo pod nadzorom, saj je moralo UDV posredovati tedenske preglede razprav in odpravke sodb v »kampanjskih« stvareh, kakor je zavedeno na zadnji strani vpisnika U. Na podlagi navedenega sta v okviru fonda Javno tožilstvo Ptuj 1945–2000 ostala dva vpisnika, ki prikazujeta izmenjavo informacij med tožilstvom in tajnima službama.

Ugotovljeno je bilo, da so spisi, ki so v vpisniku O zavedeni kot odloženi pod različnimi vpisniki Okrajnega sodišča Ptuj, pri omenjeni instituciji v evidencah posebej označeni. Vpisnik polnoletnih storilcev kaznivih dejanj Okrajnega sodišča Ptuj z oznako Ks ima z rdečo in modro barvo označeno črko O zraven vsake zadeve, ki jo je posredovalo tožilstvo in je bila vpisana v vpisnik O. Žal niti en spis, ki ima v tej evidenci oznako O, ni ohranjen oziroma ni bil predan v arhiv. Tudi za leto 1947, ko je na tožilstvu že bil v uporabi vpisnik U, so v vpisnik Ks na Okrajnem sodišču Ptuj pri posameznih primerih, kjer so prevladovala kazniva dejanja, ki so bila v domeni preiskave tajne službe, zapisovali ob zaporedni šte-

⁸⁸ Glej opombi 119 in 128.

⁸⁹ Oddelek za narodno zaščito (OZNA) je bil kot tajna vojaško-policijska organizacija formiran maja 1944 med vojno. Cilji so bili obveščevalnega, protiobveščevalnega in varnostnega značaja na celotnem območju države. Glavna zadolžitev je bila zbiranje informacij o okupatorjevih zločinih, njegovih sodelavcih in simpatizerjih ter priprava na prevzem oblasti po vojni (glej Jera Vodušek Starič, 1992, str. 282 in 414 ter Ljuba Dornik Šubelj, 2013, str. 25 in 322).

⁹⁰ Uprava državne varnosti (UDV) je bila tajna policija na področju Federativne ljudske republike Jugoslavije, ki se je leta 1946 preimenovala iz Oddelka za narodno zaščito (OZNA) in bila podrejena Ministrstvu za notranje zadeve Ljudske republike Slovenije. Na ravni republike je bila ustanovljena aprila 1946 in razdeljena na odseke, ti pa na oddelke, medtem ko je imela tudi okrožne oddelke in krajevna pooblaščenstva. Njene pristojnosti so bile praktično enake pristojnostim javnega tožilstva. Opravljala je tako poizvedbe o kaznivem dejanju in osumljencu kot preiskovalna dejanja te vrste. Njeno delovno področje je obsegalo praktično vse tedaj veljavne zakone, ki so določali kazniva dejanja. Sodelovanje med javnimi tožilstvi in tajnimi službami je še posebej vidno ob povojnih političnih procesih, kjer je tajna služba zbirala obremenilno gradivo za pripravo obtožnice, ki jo je nato postavil tožilec (glej Gregor Garb, 2007, str. 27 in Dornik Šubelj: OZNA in prevzem oblasti 1944–46, str. 322, 324, 326 in 414).

⁹¹ V letu 1946 je bila v pristojnosti OZNE preiskava političnih zločinov, političnih osumljencev in njihovo aretacijo, kamor so šteli protidržavno propagando, širjenje alarmantnih vesti, širjenje rasne, verske in narodne mržnje oziroma delovanje proti glavnim pridobitvam narodnoosvobodilnega boja. Kazniva dejanja so tako preiskovali javni tožilci s svojimi preiskovalci, politična pa OZNA (prav tam).

vilki vpisa barvno črko O. Naj kot zanimivost omenim, da se tudi ti primeri niso ohranili oziroma bili prevzeti v arhiv.

Prav tako nam vpisi iz vpisnika U 1947 pod stolpcem »vsebina« razkrivajo, da so obstajala navodila o sodelovanju med javnim tožilstvom in tajno službo, ki pa se v našem fondu žal niso ohranila, medtem ko je tudi iz opravnega vpisnika za leto 1946 razvidno, da je takšno sodelovanje vsekakor obstajalo in bilo zelo pogosto. Kako je potekalo to sodelovanje, se lahko delno rekonstruira s pomočjo spisovnega gradiva vpisnika B za leto 1950, kjer Pooblaščenstvo uprave državne varnosti za okraj Ptuj v kazenskih zadevah podaja predloge za podaljšanje pripora, predloge za pripor, odstop kazenskih zadev, podaja odredbe in predloge o kazenskem pregonu ter posreduje zapisnike zaslišanj, medtem ko Okrajno javno tožilstvo Ptuj, Referat za javno varnost sam prosi UDV za okraj Ptuj, da ga obvesti, kako teče preiskava zoper določene osebe, ki jim poteče pripor, posreduje sklepe o uvedbi preiskav in preiskovalnega zapora zoper posameznike oziroma obvešča tajno službo o zaključku zadev.

IV. Sumarnik

Vpisnik	Naziv pravne osebe ⁹²	Obseg v škatlah	Ohranjeno za leta	Vpisovanje zadev glede na najdena navodila	Opombe
A	OTP, ObTP, TTMeP, ODTP ⁹³	31	1947–1995	Navodila, okrožnice, poročila in analize. ⁹⁴	Spisovno gradivo ni ohranjeno za leta 1949–1952, 1955–1958, 1961, 1965, 1967–1969, 1977, 1979–1981, 1984 in 1986, medtem ko je za posamezna leta nepopolno. Vsebinsko zajema: glej spodaj. ⁹⁵
Ag	OTP	2	1959–1960	Domnevno sprejeti sklepi okrajnih sodišč in dopisi drugih pravosodnih organov.	Vpisnik Ag ni ohranjen. ⁹⁶ Vsebinsko zajema: sklenitve zakonskih zvez mladoletnih (sklepi), razglasitve pogrešancev za mrtve (sklepi in predlogi), poizvedbe v premoženjskih zadevah, zasebne tožbe, odvzemi opravilne sposobnosti.
Au	OTP	1	1959	Domnevno razne nedokončane zadeve: preveritve, sodbe,	Vpisnik Au ni ohranjen. ⁹⁷ Vsebinsko zajema: poizvedbe,

⁹² Okrajno javno tožilstvo Ptuj (dalje OTP, Občinsko javno tožilstvo Ptuj (dalje ObTP), Temeljno javno tožilstvo Maribor – enota Ptuj (dalje TTMeP) in Okrožno državno tožilstvo Ptuj (dalje ODTP).

⁹³ Nezaključene zadeve v letu 1994 so se prenesle v leto 1995 (gre za 1 škatlo gradiva).

⁹⁴ ZAP/0092/001/001/001, spis A 183/48, Navodila (fragment).

⁹⁵ Navodila, okrožnice, statistična poročila, zapisniki sej javnih tožilcev, programi dela, obračuni in poročila o izplačanih dohodkih delavcev na tožilstvu, pogodbe o poslovnem sodelovanju, zapisniki Občinskega javnega tožilstva Ptuj 1966–1970, sezname nerešenih zadev in analize, izostanki z dela, pravilniki, zakonodajne spremembe, nabava pisarniškega materiala, seja zborov ObLO Ptuj, karakteristike zaposlenih, izostanki z dela, varčevanje, primopredaja poslova med tožilci, poročila o kaznivih dejanjih in smrtnih primerih otrok, prijave gospodarskih prestopkov, ocene uslužbencev, poročila o delu tožilstva in problematiki, izplačila osebnih dohodkov zaposlenim, udeležba na proslavah, zaprosila, zapisniki sej zborov funkcionarjev in tehničnih delavcev, posveti, evidence kaznivih dejanj, razporedi pripravniških praks, navodila o notranji organizaciji in poslovanju, zapisniki sej svetov delovne skupnosti Temeljnega javnega sodišča v Mariboru, plani občin, pravna mnenja idr.

⁹⁶ Po vsej verjetnosti je šlo za pomožni vpisnik vpisnika A.

⁹⁷ Po vsej verjetnosti je šlo za pomožni vpisnik vpisnika A.

				za fizične osebe, sklepi in zaustavitve postopkov.	pridobivanje informacij o pristojnosti, pridobivanje informacij glede na posamezne primere.
B	OTP	2	1948–1951	Predmeti oddelka javne varnosti. ⁹⁸	Spisovno gradivo je ohranjeno zgolj za leto 1950 (nepopolno). Vsebinsko zajema: ilegalne prestopne mej, delovanje oboroženih tolpa zoper državo, črne zakole, oborožene napade, propagandno delovanje zoper državo, kraja (gospodarska škoda), vohunstvo, rušenje oblasti.
Br	OTP	2	1948–1951	Predmeti oddelka javne varnosti: razno: vpisovanje preiskovalnih in kazenskih postopkov: prijave in pritožbe podrejenih tožilcev na višje sodišče glede razsodb na II. stopnji zoper pripor in preiskovalni zapor, predlogi za podaljšanje, pritožbe nad delom podrejenih tožilcev, prošnje in predlogi za višja tožilstva glede izrednih pravnih sredstev, razpisi in okrožnice. ⁹⁹	Spisovno gradivo je ohranjeno zgolj za leto 1951 (nepopolno). Vsebinsko zajema: ovadbe zoper preiskovalne organe Ljudske milice in Uprave državne varnosti.
Ct	ODTP	1	1995	Civilne zadeve: revizije, pobude za vložitev zahteve za varstvo zakonitosti. ¹⁰⁰	Vpisnik še ni prevzet zaradi uporabe. Vsebinsko zajema: zahtevke za varstvo zakonitosti (revizije sodb postopkov iz preteklosti).
E	OTP	1	1946–1947	Postopki zoper mladoletne osebe (začetek postopka, izrečene kazni oziroma zavrnitve postopkov). ¹⁰¹	Spisovno gradivo ni ohranjeno.
G	OTP	5	1948–1952	Civilne zadeve: zadeve stvarnega, obveznega in nasledstvenega prava, zemljiški predmeti, zakonski spori, alimenti zakoncev, alimenti otrok, alimenti staršev, skrbniške in varstvene zadeve, razglasitve ljudi za umrle,	Spisovno gradivo ni ohranjeno za leto 1948, medtem ko za preostala leta ni popolno. Vsebinsko zajema: zaplembe premoženja, razlastitve (sklepi in odločbe), zahteve za varstvo zakonitosti zoper sprejete odločbe, preživninske zadeve,

⁹⁸ AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999, spis A 267/48, Navodila za vodenje novih vpisnikov in izpolnjevanje statističnih izkazov. Glej opombo št. 28.

⁹⁹ ZAP/0092/001/001/001, spis A 183/48, dokument: A 188/48 Navodila Javnega tožilstva Federativne narodne republike Jugoslavije za vodstvo vpisnikov: Upisnici i statistički izveštaji odjeljenja bezbjednosti, str. 20–45. Glej opombo št. 28.

¹⁰⁰ Ur. l. RS, št. 78/98.

¹⁰¹ Menim, da vpisnik predstavlja predhodnik vpisnika KTM, saj pri vpisniku E za leto 1946–1947 piše v oklepaju (mladoletniki). Kljub primerjavi vpisnika E/46 (mladoletniki) in KTM/60 (najstarejši ohranjeni) bistvenih povezav, ki bi nedvomno potrjevale, da je vpisnik E nasledil KTM, ni bilo zaslediti. Ko se bodo pojavila ohranjena strokovna navodila o vpisovanju zadev po vpisnikih za omenjeno obdobje, se bo ponudil tudi odgovor na omenjeno vprašanje.

				konfiskacije, sekvestracije, izključne tožbe itd. ¹⁰²	pravde med fizičnimi osebami.
Gr (Rg)	OTP	7	1947–1955	Civilne zadeve: razno: obvestila, pozivi, razprave ali prejeti prepisi tožb, napotila, razpisi, soočenja o načelnih sodniških odločitvah, prošnje, poizvedbe, pravna in pismena navodila in mnenja ter postopki izrednih pravnih sredstev, ki jih sprožijo druge pravosodne institucije v primeru, za katerega niso pristojne. ¹⁰³	Ne vsebuje spisovnega gradiva za leta 1947–1948 in 1954, medtem ko za preostala leta ni popolno. Vsebinsko zajema: poročila, plane, preživnine, zapuščinske zadeve, pravdne zadeve med fizičnimi osebami, spore, zapisnike okrajnega sodišča na Ptuju, poizvedbe v razlastitvenih zadevah, okrožnice, plane dela v civilnem sektorju, navodila, zaprosila, razveze zakonskih zvez, razne tožbe, ugotavljanje očetovstva, prijave v zapuščinskih zadevah, tožbe v premoženjskih zadevah, skrbstvene zadeve, zahtevki za zaščito zakonitosti.
Gt	OTP	12	1961–1994	Civilne zadeve: tožbe ¹⁰⁴	Ne vsebuje spisovnega gradiva za leta 1961, 1963–1965, 1968–1979, 1981, 1984–1988 in 1992, medtem ko za preostala leta ni popolno. Vsebinsko zajema: glej spodaj. ¹⁰⁵
I	OTP	11	1946–1952	Predmeti preiskovalnega oddelka: poizvedbe in preiskave. ¹⁰⁶	Spisovno gradivo za leto 1946 ni ohranjeno, medtem ko za preostala leta ni popolno. Vsebinsko zajema: zapisnike revizij in poročila v različnih preiskovalnih postopkih pravnih oseb.

¹⁰² AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999, spis A 267/48, Uputstva za vodenje statistika odeljenja opšteg nadzora i gradjanskog odeljenja kod javnih tužiostava, str. 1–5; Glej tudi opombo št. 30.

¹⁰³ AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999, spis A 267/48, Uputstva za vodenje statistika odeljenja opšteg nadzora i gradjanskog odeljenja kod javnih tužiostava, str. 6 in AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999, mapa G vpisnik, Upisnici i statistički izveštaji gradjanskog odeljenja – Upisivanje u upisnik Gr ter prav tam, Navodila za vodstvo vpisnika G; Glej dodatno opombo št. 14.

¹⁰⁴ Vpisnik Gt je združen vpisnik G in Gr. Da sta se vpisnika leta 1962 združila, mi je pojasnila nekdanja vodja pisarne in vpisnika Javnega tožilstva na Ptuju, Marija Čanačič, ki je bila v tej instituciji zaposlena od 1. 7. 1962 do 31. 8. 1998 (glej: ZAP/0092/002/009/004, spis Tu 38/98). Vpisnik Gt je 1. 1. 1992 zamenjal vpisnik Ct (glej ZAP/0092/001/001/023, spis 1/92, Sprememba Navodila za vodenje vpisnikov).

¹⁰⁵ Sklepi o dovolitvi zakonske zveze mladoletnim osebam, razglasitve pogrešanih za umrle, civilne pravde zasebnikov, sklepi o pridržanju duševno omejenih otrok, sklepi o odvzemu opravilne sposobnosti, sklepi o izpraznitvi stanovanj, izvršilna dovolila, razdružitve premoženja zasebnikov, vknjižbe služnosti na zgradbah, predlogi za vložitev zahtevka o zakonitosti, delovni spor, sklepi o pridržanju bolnih ljudi ipd.

¹⁰⁶ Načeloma so v vpisnik I vpisovali izključno predmete, za katere se je uvedla oziroma nadaljevala preiskava pri javnem tožilstvu, kakor tudi že popolnoma preiskane predmete, prejete od drugih preiskovalnih organov in v pogledu katerih se je: izdala rešitev o ustavitvi, dal predlog na kaznovanje ali vložila obtožnica, medtem ko so se vsi drugi predmeti, ki so bili v delu pri preiskovalnih odsekih, zabeležili v vpisnik Ir (glej: AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999, spis A 267/48, dokument A 183/48, str. 1–2 in AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999, spis Ir 33/47-5).

Ir	OTP	6	1947–1961	Predmeti preiskovalnega oddelka: poizvedbe in preiskave: razno. ¹⁰⁷	Spisovno gradivo za leta 1947–1949 in 1954–1960 ni ohranjeno, medtem ko za preostala leta ni popolno. Vsebinsko zajema: razne ovadbe in sklepe o razglasitvi mrtvih oseb ter sklepe o sklenitvi zakonskih zvez mladoletnih oseb.
K	OTP	10	1947–1953	Kazenske zadeve za predmete kazenskega oddelka okrajnih rajonskih, mestnih, okrožnih in oblastnih javnih tožilstev. ¹⁰⁸	Spisovno gradivo ni popolno. Vsebinsko zajema obtožne predloge in obtožnice. ¹⁰⁹
Kr	OTP	4	1947–1953	Kazenske zadeve: razno: prošnje, predpostavke, razpisi, prošnje strank za izredna pravna sredstva, zapisniki svetov, če je kakšen postopek, v katerem so vključeni v zadevi za razsodbo na II. stopnji. ¹¹⁰	Spisovno gradivo za leta 1947–1950 ni ohranjeno, medtem ko za preostala leta ni popolno. Vsebinsko zajema: sezname in potrdila (postopek posvojitve otrok) za ljudi, zoper katere ne teče kazenski postopek, prošnje za obnovo kazenskega postopka, navodila v kazenskem postopku, zaprosila, ovadbe, poročila, prijave idr.
Kt	ObTP, TTMeP, ODTP	163	1964–2000	Kazenske ovadbe in postopki zoper znane storilce kaznivih dejanj, okrajna pristojnost. ¹¹¹	Spisovno gradivo ni ohranjeno za leto 1954, medtem ko za preostala ni popolno.

¹⁰⁷ Ko se je v zadevi začel kazenski postopek, se je ta iz vpisnika Ir prepisala v vpisnik I. V vpisnik Ir so se pretežno vpisovali podatki za administrativno in arhivsko rokovanje z zadevami. Ne-popolno preiskan predmet, sprejet od odseka za notranje zadeve, glede katerega se iz spisa takoj ugotovi, da kaznivo dejanje ni podano, se je kot neutemeljen zavrnil in evidentiral zgolj v vpisniku Ir; popolnoma ali nepopolno preiskan predmet, prejet od Odseka za notranje zadeve, ki se je odstopil v disciplinsko in upravno postopanje, je bil evidentiran zgolj v vpisniku Ir (glej: ZAP/0092/001/001/001, spis A 183/48, dokument A 188/48 Navodila Javnega tožilstva Federativne narodne republike Jugoslavije za vodstvo vpisnikov – Upisnici i statistički izveštaji isljednog odjeljenja, str. 63–72 in AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999, spis 267/48, dokument: A 183/48, str. 1–2 in spis Ir 33/47-5).

¹⁰⁸ AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, spis A 267/48, dokument A 183/48, str. 1–2). V vpisnik K so se vpisovale iz vpisnika I zadeve, v katerih je bil preiskovalni postopek zaključen in je bilo treba dati predlog za kaznovanje oziroma dvigniti obtožnico (glej: ZAP/0092/001/001/001, spis A 48/183, dokument: A 188/48 Navodila Javnega tožilstva Federativne narodne republike Jugoslavije za vodstvo vpisnikov – Upisnici i statistički izveštaji krivičnog odjeljenja, str. 84–91 in opomba št. 13).

¹⁰⁹ Prometne nezgode, zanemarjanje otrok, motenje javnega reda in miru, neplačevanje davka, obrekovanje in obtožnice, kraja, črni trg, delovanje zoper državo, nelegalni prehodi meje, širjenje lažnih vesti, malomarnost pri delu, poškodbe zoper telo, divji lov, delovanje zoper javno moralo, preprodaja nepremičnin in živine, grožnje zoper življenje, poneverbe, detomori, prikrievanja, utaje, špekulacije, uboji, težke in lahke telesne poškodbe, prevare, neplačevanje alimentacij, roparski napadi, nedovoljena trgovina, obvezna oddaja, delovanje zoper oblast, umori, delovanje zoper zakon o gozdovih, zloraba položaja, zoper javni red in mir idr.

¹¹⁰ ZAP/0092/001/001/001, spis A 48/183, dokument: A 188/48 Navodila Javnega tožilstva Federativne narodne republike Jugoslavije za vodstvo vpisnikov – Upisnici i statistički izveštaji krivičnog odjeljenja, str. 84–85.

¹¹¹ Sem so vpisovali ovadbe in postopke zoper znane storilce kaznivih dejanj, zadeve, vpisane v ta vpisnik, so označene s Kt/0/xx/95 – okrajna pristojnost in Kt/1/xx/95 – okrožna pristojnost (glej: Pravilnik o notranji organizaciji in poslovanju državnih tožilstev v Republiki Sloveniji, Uradni list RS, št. 78/1998).

					Vsebinsko zajema: kazenske ovadbe in postopke zoper znane storilce kaznivih dejanj. ¹¹²
Kt I	ODTP	6	1995–1999	Kazenske ovadbe in postopki zoper znane storilce kaznivih dejanj, okrožna pristojnost. ¹¹³	Spisovno gradivo je ohranjeno, a nepopolno. Vpisnik še ni predan, saj je v uporabi. Vsebinsko zajema: kazenske ovadbe in postopke zoper znane storilce kaznivih dejanj, okrožna pristojnost.
Ktm	OTP, ObTP, TTMeP, ODTP	15	1960–2000	Kazenske zadeve in ovadbe zoper mladoletne osebe. ¹¹⁴	Spisovno gradivo je ohranjeno 1960–1978 in 1955–2000, a nepopolno. Vsebinsko zajema: kazenske zadeve in ovadbe zoper mladoletne osebe.
Ktn	ObTP, TTMeP, ODTP	35	1968–2000	Kazenske zadeve zoper neznanе storilce kaznivih dejanj.	Ne vsebuje spisovnega gradiva za leta 1976–1977 in 1981, medtem ko za preostala leta ni popolno.
Ktpz	OTP, ObTP	1	1961–1967	Gre za knjigo priprtih oseb, ki so bile v priporu oziroma preiskovalnem zaporu. ¹¹⁵	Ne vsebuje spisovnega gradiva.
Ktr	OTP, ObTP, TTMeP, ODTP ¹¹⁶	58	1954–2000	Razne kazenske zadeve. ¹¹⁷	Gradivo ne zajema let 1957 in 1964, medtem ko za preostala leta spisovno gradivo ni popolno. Vsebinsko zajema: poročila o kaznovanih mladoletnikih, o delu poravnalnih svetov po krajevnih uradih, poročila o samomorih, najdenih mrtvih osebah, požarih, revizijska poročila, stečaje, pomilostitvene zadeve, zahteve za varstvo zakonitosti, za izredno omilitev kazni, obnove postopkov, kazniva dejanja otrok, nenavadni smrtni primeri, delovne nesreče, prometne nesreče, ugrabitve itd.

¹¹² Glede na prvotno ureditev ustvarjalca je gradivo v okviru vpisnika zbrano in urejeno po segmentih: obtožni predlogi/obtožnice, ustavitve, zavrnitve, prekinitve, odstopi in zavržbe.

¹¹³ Glej prav tam.

¹¹⁴ Navodila o vodenju tega vpisnika sem našel šele v Pravilniku o notranji organizaciji in poslovanju državnih tožilstev v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 78/98), medtem ko iz starejših obdobj nisem našel nobenega navodila.

¹¹⁵ Domnevno gre za knjigo priprtih oseb, ki jih je tožilstvo med preiskavo dalo v pripor oziroma v preiskovalni zapor. To se je ugotovilo na podlagi fragmenta notranjih pravil javnega tožilstva, kjer je pod 9. točko zapisano, da morajo tožilstva med pomožnimi knjigami voditi tudi knjigo pripornikov z rubrikami, ki se ujemajo s temi, ki so zavedena v vpisnikih KTPZ. Ugotovljeno je bilo, da ZAP hrani še eno pomožno knjigo javnega tožilstva Ptuj – knjigo pripornikov iz leta 1953, ki sicer ni zavedena kot vpisnik, ima pa enake karakteristike kot KTPZ. Domnevo je potrdila ga. Marija Čanačič.

¹¹⁶ Okrožno državno tožilstvo na Ptuj (1994–2000) zajema 14 škatel.

¹¹⁷ Navodila o vodenju tega vpisnika sem našel šele v Pravilniku o notranji organizaciji in poslovanju državnih tožilstev v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 78/98), kjer je zavedeno, da sem vpisujejo kazenske in splošne zadeve, ki niso vpisane v druge vpisnike (poročila o dogodkih in drugo), medtem ko iz starejših obdobj nisem našel nobenega navodila.

Ktr II	OTP	9	1955–1964	Razne kazenske zadeve na področju gospodarskih prestopkov, pritožbe na III. stopnji pri Okrožnem tožilstvu Maribor. ¹¹⁸	Ne zajema leta 1957, medtem ko za preostala leta spisovno gradivo ni popolno. Vsebinsko zajema: odstopne prijave kazenskih zadev Okrožnega javnega tožilstva Maribor na področju gospodarskih prestopkov pravnih oseb, odstopne zadev z enakega področja zaradi pristojnosti, poizvedbe v gospodarskih kazenskih zadevah, prijave kazenskih zadev ipd.
KTS ¹¹⁹	OTP	134	1954–1964	Kazenske zadeve: tožbe pred sodišči. ¹²⁰	Spisovno gradivo ni popolno. Vsebinsko zajema: pobege čez meje, nepravilnosti v delovanju kmetijskih zadrug, tatvine vseh vrst, tožbe zoper neznane storilce, prometne prekrške, napade zoper telo, preživnine, kraje (bagatelne zadeve), protipravne pridobitve premoženja, poverbe, podkupovanja in zanemarjanje otrok idr.
O	OTP	1	1946	Oddelek za narodno zaščito. ¹²¹	Spisovno gradivo ni ohranjeno.
ON	OTP	3	1946–1952	Predmeti oddelka za splošni nadzor: zaplembe, stanovanjske zadeve, pokojnine, najemnine, začasne uprave, vojni dobiček, črna borza, tisk. ¹²²	Spisovno gradivo ne vsebuje let 1947–1949, medtem ko za preostala leta ni popolno. Vsebinsko zajema: zapisnike krajevnih in mestnih ljudskih odborov, poročila kmetijskih zadrug, inšpekcijske nadzore kmetijskih gospodarstev, načrte dela, poročila o izvršenih

¹¹⁸ Dokument 31/76 Odločba Javnega tožilstva Socialistične republike Slovenije o kategorijah gradiva trajne vrednosti, 19. 7. 1976 (glej v mapo fonda Javno tožilstvo Ptuj 1945–2000, ovoj Razna dokumentacija – Navodila za odbiranje arhivskega gradiva).

¹¹⁹ V vpisnik KTS so vpisovali tožbe zoper polnoletne storilce kaznivih dejanj pred sodišči. Vpisnik KTS je nasledil vpisnik K, tega pa nato vpisnik KT, kot mi je obrazložila nekdanja vpisničarka ptujskega tožilstva Marija Čanačič in kot posredno potrjuje gradivo v fondu Javnega tožilstva Ptuj 1945–2000.

¹²⁰ Vpisnik KTS je leta 1964 nadomestil vpisnik KT. To se je ugotovilo na podlagi vpisnika KTS iz leta 1964, ki ima vpisane spise, a so vsi prečrtani oziroma razveljavljeni ter preneseni v novi vpisnik KT/64. Na koncu vpisnika KTS/64 je zgolj pojasnilo, da se zadeve prenesejo v novi vpisnik. Vsi vpisi zadev KTS/64 so nato identično prepisani v KT/64. Priloženo spisovno gradivo pa so za leto 1964 označevali s kratico KTS, čeprav nosi vpisnik oznako KT. Da se ne bi povzročala nepotrebna zmeda, se je popis gradiva v programu scopeArchiv pustil pod oznako KTS/64 in se ni prenašal pod KT/64.

¹²¹ Vpisnik je sestavljen iz 6 pol papirja, med katerimi ima zgolj ena pola mehki ovitek, na katerem piše O vpisnik (OZNA). V njem je zgolj deset predmetov, iz katerih je razvidna dvostranska komunikacija med tožilstvom in tajno službo in so datirani od junija do septembra 1946. Preostale štiri pole so zapisane delno na okupacijske vpisnike, ki so ostali po vojni in so datirani od februarja do novembra 1946 ter nosijo zaporedne št. od 64 do 865. Zakaj prihaja do datumske prekритosti, mi ni uspelo ugotoviti, a možnost, da bi bile del kakšnega drugega vpisnika, je majhna zaradi vsebine oziroma narave vpisov, ki so v njih zavedeni.

¹²² Dokument Navodila za splošni nadzor, ki pojasnjuje, kaj se vpisuje pod ta vpisnik, je bil najden v A/46-10 in A/48-183 (glej: spis A 267/48 v AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999) in opombo št. 10.

					planih za javna tožilstva, ovadbe zoper fizične in pravne osebe, ne pošiljanje otrok v šolo, zadeve obvezne oddaje mesa, neobdelana zemlja kmetijskih zadrug, ipd.
ONR	OTP	1	1948	Predmeti oddelka za splošni nadzor: razno: zaplembe, stanovanjske zadeve, pokojnine, najemnine, začasne uprave, vojni dobiček, črna borza, tisk itd. ¹²³	Ohranjen je vpisnik brez spisovnega gradiva.
P	OTP, ObTP, TTMeP	11	1951–1994	Personalne zadeve zaposlenih	Spisovno gradivo ne zajema let 1952–1970, 1974–1975 in 1979–1986, medtem ko za preostala leta ni popolno. Vsebinsko zajema: prošnje za sprejem v delovno razmerje, dopusti, splošno o zaposlovanju na tožilstvu, osebni dohodki zaposlenih, uspešnost dela zaposlenih.
Pov	OTP, ObTP, TTMeP	24	1946–1991	Zaupne (poverljive) zadeve. ¹²⁴	Spisovno gradivo za leta 1946, 1955, 1964, 1981 in 1991 ni ohranjeno, medtem ko za preostala leta ni popolno. Vsebinsko zajema: glej spodaj. ¹²⁵
R (ON in A)	OTP	3	Pomožni vpisnik in gradivo oddelka za splošni nadzor za leto 1947: razpisi, okrožnice ministrstev, komisij, komitejev – vsi predpisi državno upravno-normativnega značaja.	Predmeti oddelka za splošni nadzor: razpisi, okrožnice ministrstev, komisij, komitejev – vsi predpisi državno upravno-normativnega značaja. ¹²⁶	Spisovno gradivo je ohranjeno zgolj za leto 1947. Vsebinsko zajema: navodila, okrožnice in pojasnila.

¹²³ Glej opombo št. 12.

¹²⁴ ZAP/0092/001/001/001, spis A 183/48, Navodilo (fragment). Vpisnik se vodi od 1. 1. 1992 dalje z novo oznako Z (glej: ZAP/0092/001/001/023, spis A 1/92, dokument Sprememba navodil za vodenje vpisnikov).

¹²⁵ Navodila o vodenju vpisnikov, izvlečki tožilskih konferenc, pravilniki o notranji organizaciji, izobraževalni seminarji, kadrovske zadeve (potrdila, ocenjevanje, karakteristike, prošnje za zaposlitev, plačilna politika), pisarniško poslovanje, poročila o spremembah delovanja različnih javnih organov, operativna poročila, okrožnice o poslovanju sodišč in tožilstev, poročila o zadevah, kjer so v preiskavi organi pregona, poizvedbe idr.

¹²⁶ Sem so do leta 1947 vpisovali zadeve na področju razpisov, okrožnice ministrstev, komisij, komitejev – vse predpise državnega upravno-normativnega značaja. Če so zadeve po pregledu bile zakonite narave, so se prenesle v vpisnik za evidenco, nezakonite zadeve pa v vpisnik ON (glej: AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije, spis A 267/48, dokument Navodila za splošni nadzor in opombo št. 12).

			ja. Vpisniki 1947–1978 pa predstavljajo pomožni vpisnik vpisnika A: računovodske zadeve in ekonomat.		
Ro	OTP	1	1947	Civilne zadeve: sodne odločbe civilnih zadev na področju zapuščinskih zadev, proglastitve mrtvih, zaplembe premoženja, priznanje očetovstva, preživninske zadeve, vknjižbe lastninske pravice, pravnne zadeve, izvršilna dovolila in vrnitve premoženja. ¹²⁷	Spisovno gradivo ni ohranjeno.
SNČ ¹²⁸	OTP	1	1945	Sodišče narodne časti. ¹²⁹	Vpisnik ni ohranjen.
U	OTP	1	1947	Uprava državne varnosti. ¹³⁰	Spisovno gradivo ni ohranjeno.
UT	OTP, ObTP, TTMeP, ODTP ¹³¹	34	1962–2000	Upravne, tiskovne in prekrškovne zadeve.	Spisovno gradivo za leta 1997–1999 ni ohranjeno, medtem ko za preostala leta ni popolno. Vsebinsko zajema: Pritožbe zoper nepravilno izvedene postopke, vlaganje zahtevkov za varstvo zakonitosti, poročila o prometnih nesrečah, predloge za uvedbo postopkov zaradi storjenih prekrškov.
Tu	ODTP	12	1995–2000	Zadeve tožilske uprave: administrativne in splošne zadeve v zvezi z delom državnega tožilstva, personalne zadeve, zaupne in strogo zaupne zadeve, ki se jih posebej označi z "Z" in "Sz" (npr. ukrepi v zvezi s posebnimi operativnimi metodami), pravna mnenja, poročila, analize, zapisniki	Vpisnik še ni predan, saj je v uporabi. Vsebinsko zajema: Glej spodaj. ¹³²

¹²⁷ Vpisnik Ro je bil pomožni vpisnik vpisnika G na področju civilnih zadev. Tu so se vodile vse sodne odločbe, ki jih je prejel javni tožilec zaradi nadzora zakonitosti delovanja sodišč, in se vpisovale v ta vpisnik (glej: AS 353 Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999, spis 267/48, Uputstva za vodenje statistike odeljenja opšteg nadzora i gradjanskog odeljenja kod javnih tužiostava). Če se je v kakšni zadevi vložila pritožba ali predlog zaščite zakonitosti, so predmet prepisali v vpisnik G (glej prav tam, str. 6). Dodatno glej opombo št. 14.

¹²⁸ Glej: Mikola: Sodišče slovenske narodne časti, str. 15–16.

¹²⁹ Glej opombi št. 83 in 84.

¹³⁰ Glej opombo št. 88.

¹³¹ Okrožno državno tožilstvo na Ptuj (1994–2000) obsega 3 škatle.

¹³² Pravilnik o notranji organizaciji in poslovanju državnih tožilstev v Republiki Sloveniji, Ur. l. RS št. 78/1998. Od 1. 1. 1995 so vpisnike A, P, Z in SZ (v našem primeru Pov) nadomestili z novim vpisnikom z oznako TU (tožilska uprava). V vpisnik se vpisujejo vse zadeve, ki so se prej vpisovale v A, P, Z in SZ (v našem primeru Pov), s tem da se pri zadevah z oznako strogo zaupno in zaupno doda Z (Tu-Z) ali SZ (Tu-SZ); Glej: ZAP/0092/002/009/001, spis Tu 2/95, Odredba.

				posvetov, navodila, okrožnice, izobraževanje ter druge zadeve v zvezi z upravo državnega tožilstva. ¹³³	
--	--	--	--	--	--

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AS – Arhiv Republike Slovenije

- ◊ SI AS 353, Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999, spis A 267/48, šk. 1005.
- ◊ SI AS 353, Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999, spis Ir 33/47-5, šk. 1334.
- ◊ SI AS 353, Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999, mapa B vpisnik, šk. 1334.
- ◊ SI AS 353, Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999, mapa G vpisnik, šk. 1334.
- ◊ SI AS 353, Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999, mapa I vpisnik, šk. 1334.
- ◊ SI AS 353, Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999, mapa K vpisnik, šk. 1334.
- ◊ SI AS 353, Javno tožilstvo Republike Slovenije 1944–1999, mapa ON vpisnik, šk. 1334.

ZAP – Zgodovinski arhiv na Ptuj

- ◊ Mapa fonda Javnega tožilstva Ptuj 1945–2000.
- ◊ ZAP/0092/001/001/001, vpisnik A 1948, škatla 158.
- ◊ ZAP/0092/001/001/00001, vpisnik A 1953, škatla 160.
- ◊ ZAP/0092/001/001/015, vpisnik A 1978, škatla 172.
- ◊ ZAP/0092/001/001/001, vpisnik A 1983, škatla 184.
- ◊ ZAP/0092/001/001/023, vpisnik A 1992, škatla 240.
- ◊ ZAP/0092/001/021/002, vpisnik Pov 1948, škatla 227.
- ◊ ZAP/0092/001/021/003, vpisnik Pov 1949, škatli 158 in 227.
- ◊ ZAP/0092/001/021/00005, vpisnik Pov 1966, škatla 162.
- ◊ ZAP/0092/001/020/004, vpisnik P 1978, škatla 171.
- ◊ ZAP/0092/001/021/024, vpisnik Pov 1980, škatla 176.
- ◊ ZAP/0092/002/009/001, vpisnik Tu 1995, škatli 264 in 265.
- ◊ ZAP/0092/002/009/002, vpisnik Tu 1996, škatli 275 in 278.

¹³³ Osnutki navodil o notranji organizaciji in poslovanju državnih tožilstev v Republiki Sloveniji, poročila o gospodarskih prestopkih v letih 1991–1995, navodila o predaji in prevzemu nerešenih zadev ter drugega gradiva dosedanjih javnih tožilstev, operativna poročila, sezname zadev gospodarskih prestopkov oziroma nezakonitem lastninskem preoblikovanju podjetij od leta 1991 do 1995, statistična poročila za kazniva dejanja mladoletnikov, poročila o delu javnih tožilstev v Sloveniji, navodila o arhiviranju vpisnikov KT, KTN in KTM, nadzorstveni pregledi poslovanja okrožnih državnih tožilstev, postopki v zvezi z oškodovanjem družbenega kapitala zaradi nedovoljenega lastninjenja, pravilniki na področju računovodstva, pristojnosti Skupine državnih tožilcev za posebne zadeve, pogodbe o zaposlitvi administrativnih delavcev, letna poročila o investicijah v osnovna sredstva, skupno poročilo o delu državnih tožilstev, poročilo o zadevah v zvezi z oškodovanjem družbenega premoženja zaradi nedovoljenega lastninjenja, varnostne razmere na sodiščih in državnih tožilstvih (članki, poročila in razni rokopisi zaposlenih), ovadbe zaradi kaznivih dejanj v zvezi z nezakonitim lastninjenjem podjetij (poročila, dopisi in sezname), arhiviranje podatkov, sestavljanje poročil in statistike za leto 1997 idr.

- ◊ ZAP/0092/002/009/003, vpisnik Tu 1997, škatla 283.
- ◊ ZAP/0092/002/009/004, vpisnik Tu 1998, škatli 293 in 294.

LITERATURA

Garb, Gregor: *Oblike tajnega delovanja obveščevalno-varnostnih služb Republike Slovenije*, magistrska naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede 2007.

Dornik Šubelj, Ljuba : *OZNA in prevzem oblasti 1944–46*. Ljubljana: Založba Modrijan, 2013.

Melik, Jelka: Javni tožilec, ustvarjalec arhivskega gradiva, 1944–1977. V: *Arhivi 18* (1995), št. 1–2, str. 60–63.

Mikola, Milko: »Sodišče slovenske narodne časti«. V: *Arhivi 16* (1993), str. 15–16.
Vodušek Starič, Jera: *Prevzem oblasti 1944–1946*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.

SUMMARY

PUBLIC PROSECUTOR'S OFFICE IN PTUJ 1945-2000. ARRANGEMENT AND DESCRIPTION OF THE FONDS AND INTERPRETATION OF OFFICE OPERATION

The article draws attention to specifics and difficulties I encountered when describing and arranging the fonds Public Prosecutor's Office in Ptuj 1945–2000. With the help of found instructions and rules for the functioning of the prosecution, I tried to bring the public closer to office operations of public or state prosecution in Ptuj and to the material of the aforementioned fonds. My intention was also to present, through instructions found in the material of Ptuj Public Prosecutor's Office 1945-2000 and State Prosecutor's Office 1944-1999, the evolution of naming different registers in the years between 1945 and 2000 and the importance of their content for entering the cases at which I only partially succeeded. Several matters remain to be solved, especially those which were the reason I started writing this contribution, for example, content interpretation of registers O, U, E, KTS, and KTPZ for maintaining of which I was not able to find appropriate instructions. All findings are mere assumptions of inductive and deductive reasoning partially assisted by former employees at public prosecutions in Ptuj and my colleagues from other archives in the field of justice administration. Hopefully, my colleagues will find the answers to those questions in the future and will either confirm or refute my assumptions, thus helping to expand the table made during my research which is intended as a tool to help the archivists responsible for judiciary's material in their work. The table shows which registers were kept by the Public Prosecutor's Office in Ptuj through various periods of time and which matters were recorded in individual registers according to the rules or which matters are actually recorded there. The primary purpose of this contribution which aims to bring the fonds of the public prosecution closer to the general public and present it as an extremely interesting and useful source of material in various scientific disciplines was achieved. Its usefulness, however, will only be proven in the future when the material containing mainly sensitive personal data becomes completely publicly available.

1.04 Strokovni članek

UDK 930.253:780.649(497.4)"1917"

Prejeto: 13. 9. 2017

Usoda slovenskih orgel v prvi svetovni vojni

JURIJ DOBRAVEC

Ars organi Sloveniae, Jarina Bohinj, kulturno društvo
Srednja vas v Bohinju 79, SI-4267 Srednja vas v Bohinju
e-pošta: jurij.dobravec@jarina.org

Izvleček

V prispevku osvetljuje dogajanje leta 1917, ko je takratna oblast avstro-ogrske monarhije za vojaške potrebe zbirala predmete iz barvnih kovin. Osredotočam se na odvzem kovinskih orgelskih piščali, zaradi katerega so nekatere orgle še po 100 letih v nerabnem stanju, spomin pa je obeležen na slovenskem bankovcu za 200 tolarjev. Arhivi o odvzemu hranijo obširno dokumentacijo, vendar je ta razpršena po različnih ustanovah in danes po več državah. Rezultati so pokazali, da je bil odnos do orgelske dediščine v takratnih slovenskih in okoliških deželah različen, kar ima za posledico značilno različno stopnjo ohranjenosti starih glasbil po slovenskih pokrajinah. V razpravi skušam s pomočjo dostopnih dokumentov najti razloge za različna ravnanja in različno stanje. Kot sklepno ugotovitev poudarjam nujnost širokega pogleda, objektivnih argumentov in kakovostne strategije, ki so za ohranjanje kulturne dediščine pomembni predvsem v kriznih časih.

Abstract

THE DESTINY OF SLOVENIAN PIPE ORGANS IN THE FIRST WORLD WAR

This contribution highlights developments in 1917 when the then authority of Austrian-Hungarian monarchy collected objects of non-ferrous metals for military requirements. The focus is on confiscation of pipe organ due to which certain organs are in an unusable condition even after 100 years, whilst the memory is carried on every 200 tolar Slovenian banknote. Archives keep extensive records of confiscation which is scattered around several countries and different institutions. Results showed that the then Slovenian and surrounding lands adopted a different attitude towards organ heritage resulting in a characteristic different level of preservation of old musical instruments in Slovenian regions. In the discussion, I strive to find reasons for different actions and conditions from accessible documents. I arrived at the conclusion that a global outlook, objective arguments, and quality strategy are necessary and essential for the preservation of cultural heritage, especially in a period of crisis.

Ključne besede:

orgle, I. sv. vojna, odvzem kovin, kulturna dediščina, strateško načrtovanje

Key-words:

Pipe organ, First World War, metals confiscation, strategic planning

Problem vojne in orgelske dediščine

Vojna in vojaški spopadi predstavljajo za nepremično in premično dediščino nepredvidljive razmere. Kljub mednarodnim konvencijam, zakonodaji in prizadevanju mnogih posameznikov se dogodki redko odvijajo tako, da bi se dediščina ohranila ali primerno zavarovala.

Prva svetovna vojna je močno zaznamovala slovensko orgelsko krajino. Na območju fronte so bile mnoge cerkve v celoti porušene, z njimi pa uničene tudi orgle. Posledica so nove ali skoraj nove cerkve, v katere so zaradi skromne vojne odškodnine nameščali nekakovostne orgle. V nekaterih cerkvah v zaledju so bile orgle poškodovane, a cerkve niso bile upravičene do državne podpore, ki bi zadostovala za nove. Tako so morda za silo obnovili prejšnje, ki pa niso dolgo služile.

Zelo široko pa je orgelsko krajino po vsej preostali današnji Sloveniji prizadela vojaška akcija odvzema barvnih kovin. Posledice so vidne še danes in se značilno razlikujejo po pokrajinah.¹ Znano je dejstvo, da na Slovenskem praktično nimamo ohranjenih večjih zgodovinskih orgel, manjših glasbil pa je ohranjenih izjemno malo.

Eden od razlogov za takšno stanje je lahko prav ta vojna, pri kateri pa ni šlo le za neposredno uničenje glasbil, ampak morda tudi za nekatere neustrezno utemeljene presoje pristojnih, ki jih bomo v prispevku obravnavali na osnovi ohranjenega arhivskega gradiva.

Posledica dogajanja izpred 100 let so tudi mnoge zgodovinske orgle, ki so jih v tem obdobju sicer popravljali in dodelovali, a povsem nestrokovno in v nasprotju s prevladujočimi evropskimi smernicami.² Tako nastale sestavljanke je danes usposobljenim restavratorjem bistveno težje vrniti v prvotno stanje. Hkrati se danes lastniki zavedajo, da bi bila investicija v restavriranje višja od novih orgel. Kontradikcijo je ob pomanjkanju nadzora deloma izkoristil trg sodobnih orglarjev. Ti so v mnogo primerih spodbujali nadomeščanje starih glasbil z novimi ali pa pod pretvezo restavriranja v staro omaro vgradili povsem novo glasbilo. V Sloveniji je bilo od leta 1990 za domače naročnike izdelanih 252 novih orgel, od katerih jih je 191 nameščenih na mesta prejšnjih, večinoma zgodovinskih.³

Pristop h gradivu in struktura prispevka

Članek je razdeljen na tri dele. Uvodni pregled razmer in dogodkov v zvezi z odvzemom orgelskih piščali na Slovenskem je bilo mogoče sestaviti iz ohranjenega arhivskega gradiva. Pregled je nujna podlaga za razumevanje analize in razprave.

Drugi del je analitičen. V njem ugotavljamo odnos takratnih izvedencev do orgelske dediščine. Kot primerjalno osnovo nismo vzeli končnih seznamov, ampak delovne razpredelnice posameznih škofij, v katerih so se izvedenci opredelili glede vrednosti posameznih orgel. Te razpredelnice primerjamo z znanim stanjem vseh orgel v tistem obdobju, ki je ugotovljivo iz podatkovne zbirke ARSORS. Primerjava je prikazana v grafični obliki števila orgel po slogovnih obdobjih in posameznih deželah.

Rezultat takratnega dogajanja in tretjega dela našega prispevka so seznami orgel, za katere so deželne komisije nameravale na Dunaju doseči izvzetje od

¹ Dobravec: *Pipe Organ Databases: From Data to Useful Information*, str. 33.

² Prim. Reichling (ur.): *Aspekte der Orgelbewegung*.

Za povzetek glej: Dobravec: *Odgovor življenju Alberta Schweitzerja*, str. 93–95.

³ Podatki ARSORS, stanje junij 2017.

rekvizicije. V razpravi smo skušali najti razloge za ugotovljene razlike in razlog za zelo skromno število ohranjenih zgodovinskih orgel pri nas.

Predvojna spomeniškovarstvena služba in orgle

Sistematični popisi dediščine imajo različne namene. Lahko gre za potrebe celovite preglednosti nad stanjem, prioritete restavriranja in financiranja, načrtovanje upravljanja ali promocije. Zbrani in primerno urejeni podatki služijo predvsem kot argument, zato je urejanje in zbiranje odgovorno delo. Še večja je odgovornost pri interpretaciji podatkov. Posebej v časih politične nestabilnosti, npr. med vojno, ali v času finančne ali kakšne druge krize lahko pride do zmotnih pristopov ali celo zlorab, ki imajo za dediščino dolgoročne posledice.

Varstvo kulturnih spomenikov je bilo v Avstro-Ogrski v začetku 20. stoletja dobro organizirano. Že več kot pol stoletja je delovala Komisija za preučevanje in ohranjanje spomeniških zgradb,⁴ ki je leta 1873 svojo dejavnost (formalno) razširila tudi na umetniške in zgodovinske spomenike. Konkretno so delovale sekcije za umetnostno-zgodovinsko, arhivsko in arheološko dediščino.⁵ V posameznih deželah so delovali deželni konservatorji, ki so na Dunaj poročali o stanju in delu, opisovali razne zanimivosti in sodelovali pri posameznih odločitvah glede gradenj ali vzdrževanja. Nekateri so delo opravljali sistematično in njihove podatke danes uporabljamo pri raziskavah zgodovine, tudi orgel na Slovenskem. Zaradi muzealske usmerjenosti mnogih pomembnih sodelavcev v antično arheologijo Ogleja, Gradeža in Pule so druga področja bila nekoliko zapostavljena.⁶ Na območju Slovenije so najbolj znana imena Ignac Orožen, Pietro Kandler, Carlo Marchesetti, Dragotin Dežman, Alfonz Mülner, Franz Romer, Konrad Črnologar, Auguštín Stegenšek in Simon Rutar; nekoliko pozneje France Stele in Anton Gnirs. Deželnim konservatorjem – mnogi od njih so bili vsaj deloma prostovoljci – so kot lokalni zaupniki pomagali še drugi prostovoljci, večinoma župniki, učitelji ali posamezni podeželski zanesenjaki. Leta 1911 se je spomeniškovarstvena dejavnost preoblikovala. V duhu decentralizacije

Na bankovcu za 200 tolarjev so bile upodobljene orgle iz sredine 17. stol., ki veljajo za najstarejše ohranjene in še uporabne orgle pri nas. Pročelne piščali so jim bile odvzete kljub zgodovinski in umetniški vrednosti. V nasprotju z upodobitvijo v knjigi *Orgle na Slovenskem*, kjer so sprednje piščali dodali iz drugih orgel, je na denarju ostal spomin na tragično zgodovino slovenskih orgel.

⁴ Frodl: *Idee und Verwirklichung: das Werden der staatlichen Denkmalpflege in Österreich*, str. 185–187.

⁵ Fortunat - Černilogar: *Skrb za kulturno dediščino in njeno varovanje med 1. svetovno vojno – italijanski odnos do nje*, str. 136.

⁶ Prav tam, str. 136.

je bil zato leta 1913 v Ljubljani ustanovljen Spomeniški urad za Kranjsko. France Stele, ki ga je vodil, je takoj začel sistematično terensko in organizacijsko delo.⁷ Njegove zapiske še danes uporabljajo kot zgodovinsko osnovo za delo današnjih služb za varstvo kulturne dediščine. Zapisov o orglah je sorazmerno malo.

Iz obdobja okrog I. sv. vojne imamo na Slovenskem dva sistematična popisa orgel, in sicer za lavantinsko in ljubljansko škofijo. Kljub nekaj pomanjkljivostim predstavljata neprecenljivo arhivsko dokumentacijo. Glede na vsebino sta obe objavi, v Ljubljani in Mariboru, predvsem pa njuni izvirni podatki, nedvomno služili kot osnova za sezname, ki so jih pozneje na zahtevo vojaških oblasti morale pripraviti škofije leta 1917.

Orgle v cerkvah Lavantinske škofije je samostojna knjižica iz leta 1911, ki je bila izdana kot ponatis seznama in podatkov orgel iz Cerkvenga zaukaznika.⁸ Kot je mogoče sklepati iz uvoda, je podatkovna zbirka nastala na podlagi nekajletnega zbiranja podatkov in razprav, ki ju je izvedlo 54 terenskih poročevalcev. Nekoliko nenavadno se zdi, da doslej še ni bilo ugotovljeno, kateri strokovnjaki so si projekt zamislili in ga izvedli. Tudi izvirnih podatkov doslej nismo našli. Največja verjetnost je, da so glavno vlogo imeli člani mariborske Škofijske komisije za cerkveno glasbo. V knjižici so poleg 312 orgel z opisi tudi seznam orglarjev, kratka zgodovina orgel, napotki za igranje pri liturgiji, navodila za osnovno vzdrževanje in poseben seznam zgodovinskih orgel.

Nekaj statistike o orgljah v ljubljanski škofiji je serija člankov, ki jo je organist ljubljanske stolnice, Stanko Premrl, objavljajl v Cerkvnem glasbeniku.⁹ Tu gre za vezano besedilo z vključenimi osnovnimi podatki o posameznih orglarjih in njihovih opusih. V poznejših delih članka je Premrl nekaj svojih prejšnjih navedb tudi popravil. Podatki o orglah so bili zbrani že jeseni 1913, razpredelnico pa je »privatno sestavil leta 1915«.¹⁰ Osnova za seznam je akcija, ki jo je škofijska glasbena komisija oziroma Premrl sam izvedel s pozivi župnikom v *Cerkvnem glasbeniku* in Škofijskem uradnem listu.¹¹ Duhovnikom so izdali tudi podrobnejša navodila, katere podatke naj zberejo. Pri tem se niso omejili le na glasbila, ampak tudi na organiste, njihov status in sploh stanje cerkvenega petja v župniji. Župnijski upravitelji so dopise v različnih oblikah poslali v Ljubljano, Premrl pa je postopno sestavil rokopisni seznam.¹² Ker so bili nekateri župniki ali njihovi organisti nevešči natančnega opisovanja orgel, je Premrl na posamezna dejstva sklepal iz osebnega poznavanja terena in organološke logike. Statistika danes muzikologom služi kot osnova za ugotavljanje zgodovinskega stanja orgel na območju sedanjih ljubljanske in novomeške škofije.

Podobnega seznama iz predvojnega obdobja za območji sedanjih koprške in murskosoboške škofije ne poznamo. Tudi iz seznamov orgel, s katerimi so škofije zaprošale oblast za oprostitev posameznih orgel, ni razvidno, da bi taki seznam pred vojno dejansko obstajali.

Predhodna taktika avstrijske vojaške oblasti

Avstrija se je na prihajajoče razmere že pred konkretno vojno napovedjo dobro pripravljala. Tudi med samo okupacijo sosednjih ozemelj je tam hitro

⁷ Cevc: *France Stele*, Slovenski biografski leksikon.

⁸ Podstenšek: *Ob 100letnici knjižice Orgle v cerkvah Lavantinske škofije*, str. 11.

⁹ Premrl: Nekoliko statistike o orglah v ljubljanski škofiji. V: *Cerkvni glasbenik*, 41 (1918), 12–16, 25–28, 55–58, 70–74; 42 (1919), 6–10, 21–25, 33–38; 43 (1920), 54–56.

Premrl je statistiko očitno dokončal šele po izdelavi razpredelnice za rekvizicijo.

¹⁰ Premrl: Nekoliko statistike o orglah v ljubljanski škofiji, v: *Cerkvni glasbenik*, leto 41, str. 12.

¹¹ Premrl: K seznamu organistov in orgel v ljubljanski škofiji, str. 75.

Glej tudi: Ljubljanski škofijski list: *Orglje*. Št. 1917–11, str. 107.

¹² NŠAL/ŠAL Stanko Premrl, šk. 406, Statistika orgelj ljubljanske škofije 1916/17.

vzpostavljala pravni red, na svojem prejšnjem ozemlju pa je vojaška oblast vse postopke natančno in dolgoročno načrtovala. Iz zakonodaje – tako iz zaporedja kot tudi dikcije vsebine – je jasno, da so za večino akcij znotraj države že več mesecev vnaprej taktično pripravili tehnično zakonodajo. Ti predpisi nimajo skoraj nobene vsebine, ki bi spominjala na vojno stanje. Najpogosteje je edina razlika od zakonov izpred leta 1914 ta, da je v napovednem stavku omenjeno tudi soglasje vojnega ministrstva. Lahko domnevamo, da se ob njih ni nihče posebej vznemirjal.

Na takšno zakonodajo so se potem sklicevali v izvedbenih aktih, ki so konkretno zadevali državljane, ustanove in gospodarstvo. Tako je bilo pri odvzemu barvnih kovin.

Spomladi 1916. je izšla uredba oziroma navodila o obveznosti inventarizacije nekaterih kovin in zlitin.¹³ Vsebina je zelo tehnična in ne govori o razlogih ali namenu. Pri cinu je izrecno navedeno, da so izvzete stvari, ki imajo umeetniško ali zgodovinsko vrednost. Junija so uredbi dodali dva predpisa o načinu oddaje kovinskih predmetov.¹⁴

17. in 28. 1. 1917 so na Dunaju izdali prve ukaze o oddaji kovin.

22. 5. 1917 je izšla Uredba o oddaji zvonov z zelo dolgim naslovom: *Verordnung des Ministeriums für Landesverteidigung im Einvernehmen mit den beteiligten Ministerien und im Einverständnis mit dem Kriegsministerium, betreffend die Inanspruchnahme von Glocken für Kriegszwecke.*¹⁵ Orgle niso omenjene. Čez tri dni je ljubljanska škofija s prevodom in v nekoliko skrajšani obliki o njej obvestila župnije.¹⁶

Inanspruchnahme der Orgelpfeifen aus Zinn und Zinnlegierungen.

Diözese:	Lavant	Kronland:	Steiermark
Dekanat:	Drachenburg	Polit. Bezirk:	Rann
Pfarramt:	Windisch-Landsberg	Gerichtsbezirk:	Rann
Des Pfarramtes	Gemeinde:	Windisch-Landsberg	
	Ort:	/	
	lehre Post:	/	

Orgelbeschreibung.

Naslovnica popisnega lista za orgle. Hrani NŠAM.

¹³ RGBl 118-124/1916, str. 265–175.

¹⁴ RGBl 181/1916 16. Juni 1916, str. 411–412 in RGBl 181/1916 16. Juni 1916, str. 412–413.

¹⁵ RGBl 227/1917 22. Mai 1917.

¹⁶ Ljubljanski škofijski list 1917–06, Sporočilo 77, str. 67.

Priprave na odvzem orgelskih piščali

Do sredine leta 1917 torej ni bilo nobenega govora o morebitnem odvzemu piščali iz orgel. Vsi ukazi in navodila z Dunaja govorijo o celih predmetih in ne o razdiranju predmetov, ki imajo iz kositra izdelane le posamezne dele, kot so orgle.

3. 6. 1917 je pooblaščen deželni konservator, Anton Gnirs, poslal na škofijo obvestilo »*Oddaja cerkvenih kovinskih izdelkov*«. V dokumentaciji škofijskega arhiva nismo našli dopisa. Verjetno pa gre za isti dokument s prilogo in navodili, ki ima oznako 1369/1917 z dne 1. 6. 1917 in je bil v vednost poslan tudi na Dunaj.¹⁷ 13. junija je Anton Gnirs z Dunaja dobil kratko pojasnilo.

9. avgusta je Državni urad za spomeniško varstvo obvestil Deželni urad za Primorsko v Ljubljani¹⁸ glede nujnosti odvzema orgelskih piščali. Uvodoma navaja, da bi se program moral že začeti, a zamuja, zato dajejo nujna navodila. Pismo vsebuje besedilo kot predlogo za obveščanje upravljavcev orgel.

»Zaradi velike potrebe kraljeve vojaške uprave po kositru bo nemudoma potrebno začeti z odvzemom orgelskih piščali iz kositra in kositrovih zlitin, in sicer iz orgel z več kot osmimi registri po vseh cerkvah, molilnicah in drugih prostorih, kjer se nahajajo. Ob tem imamo namen, da se orgle z izkazano zgodovinsko ali umetniško vrednostjo oprostijo odvzema, vendar mora kulturnozgodovinsko vrednost potrditi deželni konservator, glasbeno vrednot pa izvedenec ministrstva za vero in izobraževanje.

Deželni spomeniškovarstveni urad pristojne ordinariate vljudno naproša, da pohitijo s pripravo seznamov orgel, ki bi zaradi posebne umetnostnozgodovinske vrednosti omare bile izvzete. Seznam mora vsebovati naslednje rubrike:

Ime škofije, dekanija, župnijsko območje in cerkev (župnijska, podružnična, morda tudi kapele). Kratkemu opisu orgel in omare naj bo po možnosti priložena fotografija, navedba leta izdelave in vsekakor izdelovalca.

Za oprostitev odvzema na kulturnozgodovinski osnovi pridejo v poštev le orgle, ki so bile izdelane pred letom 1800.

Sezname je treba poslati do 15. septembra tega leta.

Predstojnik Državnega urada za spomenike:

ar

Gnirs«

Pismo z enako vsebino je bilo poslano na Ordinariat Lavantinske škofije 1. 9. 1917. Podpisan je kancler Martin Natek.¹⁹ Nedvomno so ga že prej dobili tudi drugi deželni in cerkveni uradi, saj npr. pooblaščen tržaški konservator, dr. P. Sticotti, na prošnjo tamkajšnjega župnika že 18. avgusta sprašuje v Ljubljano glede ugotavljanja zgodovinske vrednosti orgel v cerkvi Device Marije v Trstu.²⁰ Čez dober teden je dobil odgovor, da »*bo najbolje izvesti skupno raziskavo orgel v cerkvi Blažene Marije Device. Potem bo treba preiskati seznam tržaških orgel, ki so bile izdelane pred letom 1800.*«²¹

Čeprav je Anton Gnirs jasno navedel, da bo treba sezname poslati do 15. septembra, se zdi, da avgusta s strani škofije ni bilo posebnega odziva. Šele 28. avgusta so objavili poziv župnijam z navodili delno v nemščini delno v slovenščini. Del v nemščini uvodoma razloži razloge za akcijo, v srednjem delu pa je

¹⁷ AS55, fasc. 4. Tudi V AS1100 je dokument omenjen na več mestih.

¹⁸ AS55, fasc. 5.

¹⁹ NŠAM – škofijska pisarna, Fasc. 112 (12).

²⁰ AS55, fasc. 5.

²¹ AS55, fasc. 5.

očitno kar povzet po navodilih Komisije, saj govori o nalogah škofije (in ne župnij), da pripravi seznam zgodovinskih in umetniško vrednih orgel, ki bi bile lahko oproščene rekvizicije. Na koncu so povzetek v slovenščini in konkretne usmeritve:²²

Častiti župni uradi se torej obveščajo:

1. *Naj predlože najpozneje do 12. septembra 1917 semkaj zgoraj omenjene sezname v nemškem jeziku, ako žele, da se piščali ohranijo.*
2. *Vpoštevajo se le piščali iz cina in cinastih zlitin, ne pa iz cinka.*
3. *Ohranijo se piščali orgelj, ki nimajo več kot 8 registrov.*
4. *Iz starinskega ozira se morejo oprostiti le orglje, ki so bile postavljene pred l. 1800.*

V dopisu preseneča dikcija prvega stavka. Poleg izjemno kratkega roka škofija na župnije preloži uradno nalogo, ki pa jo predstavijo kot potencialno željo. Zakaj v nemškem jeziku, tudi ni jasno.

30. avgusta so deželni spomeniški uradi od državnega urada prejeli okrožnico, v kateri so bile navedene podrobnosti o potrebnem popisnem listu. Ta dokument so škofije morale videti že prej, saj je vsebina v zadnjem delu podobna nemškemu besedilu iz omenjenega obvestila, ki ga je Ljubljana poslala župnijam. Ohranjena je okrožnica za Primorsko (za avstro-ogrski del, takrat Küstenland),²³ ki vsebuje navodila za izbiro strokovnjakov za ocenjevanje vrednosti orgel. Za vsako škofijo je predviden en izvedenec, za dvojezične pa izjemoma dva. Ponovijo se splošna navodila. V drugem delu dopisa je nekoliko več razlage posameznih rubrik popisnih listov, in sicer (v prevodu):

I.a. naziv škofije, dekanije, župnije in cerkve (župnijska, podružnična, kape-la), ki naj bo usklajen z imeni v škofijskem šematizmu.

I.b. politično okrožje, sodni okraj, občina, kraj, po potrebi najbližja pošta.

II. kratek, a natančen opis orgel v naslednjih točkah:

- 1.) *Leto postavitve oz. morebitne zadnje prestavitve;*
- 2.) *Ime orglarja;*
- 3.) *glasbeni podatki, kot sledi: dispozicija, število registrov, pojoči registri, navedba, ali so kositrne piščali, ki so vgrajene v pročelju ali kjer drugje, ključnega pomena.*
- 4.) *Podatki o omari: kratek opis, po možnosti s sliko, konstrukcija, okrasje itd.*

Kot orgle s kulturnozgodovinsko vrednostjo pridejo v poštev le orgle izpred leta 1800.

Pri popisovanju tehničnih in glasbenih značilnosti orgel naj cerkveni predstojniki zagotovijo sodelovanje organistov.

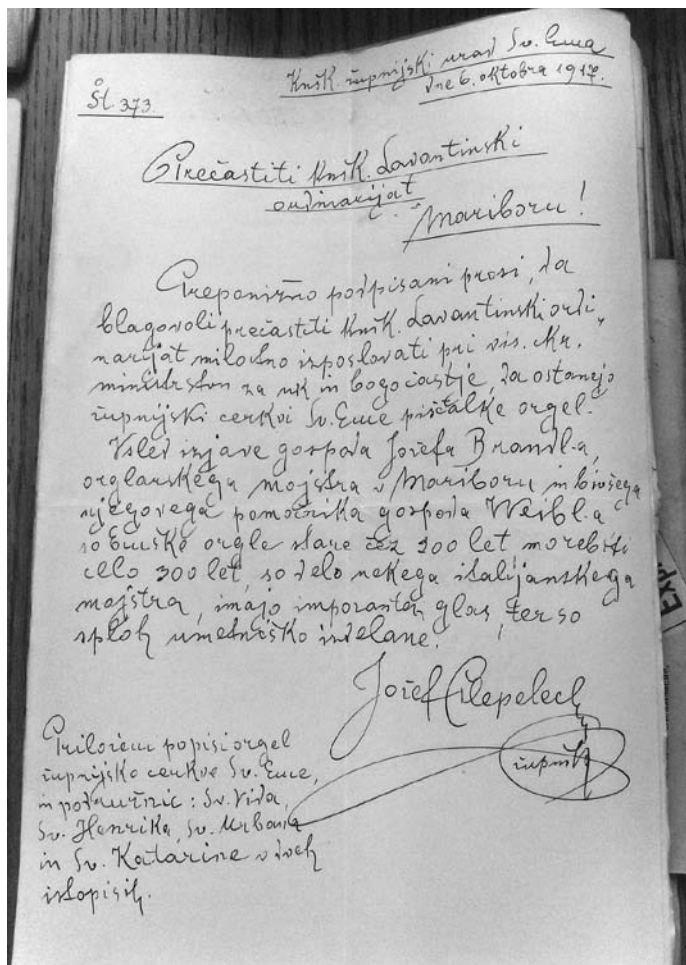
Za popisovanje so obstajali tiskani obrazci.²⁴ Iz nekaj ohranjenih dvojnikov – originale so poslali na Dunaj – je razvidno, da so načrtovalci predvideli zelo natančen popis, ki presega laično presojo in znanje zgodovine, umetnosti, organologije, pa tudi tehnične zmožnosti, npr. fotografiranja. Tudi organisti, vsaj glede na množico logičnih napak v njihovih dopisih Stanku Premrlu pred nekaj leti,²⁵ mnogih parametrov zelo verjetno niso poznali ali jih niso bili sposobni ustrezno opisati. Poleg tega so se tedanji organisti, ki so vsi izhajali iz šol cecilijanskega gibanja, praviloma navduševali za novejša romanticistična orgle,

²² Ljubljanski škofijski list *Leto* 1917, številka 9, Sporočilo 108., str. 91.

²³ AS55, Fasc. 5.

²⁴ NŠAM – škofijska pisarna, Fasc. 112 (12).

²⁵ Arhiv Orglarske šole v Ljubljani, Fond Stanka Premrla.

Primer prošnje za oprostitev od rekvizicije Župnija sv. Eme. Hrani NŠAM.

zgodovinske orgle pa označevali kot neuporabne. Takšen odnos do orgel so v drugi polovici 19. stol. propagirala cecilijanska društva po vsej Avstro-Ogrski. O «modernih orglah» so v superlativih pisali predvsem v slovenskem društvenem časopisu *Cerkveni glasbenik*. Kakor je razvidno iz dokumentacije,²⁶ so v lavantinski škofiji nekatere popise opravili kar orglarji, predvsem mariborski mojster Josip Brandl.

Odgovorni izvajalci na ravni monarhije

Izvajanje odvzema barvnih kovin je bil pod nadzorom osrednje vojaške oblasti na Dunaju. Strokovni del izvedbe je prevzel Spomeniškovarstveni urad. Osrednja oblast je v skladu s predpisi za izvedbo in nadzor odvzema orgelskih piščali imenovala več komisij in posameznikov.²⁷

5. oktobra je Državni spomeniški urad obvestil deželne, da bodo odvzem piščali izvajali pooblaščenji orglarji:

Kot nadaljevanje dopisu z dne 27. 9. 1917 št. 3209, Državni spomeniški urad sporoča Deželnemu, da glede na dopis o časovnem načrtu odvzema orgelskih piščali s strani Vojaškega ministrstva ni bilo odgovora, zato moramo računati, da bo ministrstvo po pooblaščenih orglarjih začelo odstranjevati piščali 22. oktobra. Pri tem bodo orglarji izvajalci kot oprostitev od odvzema lahko upoštevali le pravočasne prispele sezname. Če seznamov ne bo mogoče pripraviti pravočasno, je edina pot za izvzem spomeniško vrednih orgel ta, da pooblaščenji orglarji poda izvedensko mnenje, da določene piščali iz spomeniškovarstvenega ali glasbenega vidika nikakor niso nadomestljive.

Deželni urad se mora potem s pooblaščenimi orglarji sestati in jih zaslišati, vsekakor pa do 12. oktobra dati na razpolago toliko orgelskega materiala, da bodo lahko brez motenj svoj delovni program odstranjevanja začeli izpolnjevati. Predhodni sezname vseh orgel, ki jim nedvomno piščali lahko odstranijo, so jim že bili predloženi, s tem pa je omogočeno pravočasno sledenje prijav.

Če mnenja glasbenih izvedencev ne bodo

²⁶ NŠAM – škofijska pisarna, Fasc. 112 (12). Ohranjena je večina spremnih dopisov pošiljk, s katerimi so dekanjski in župnijski uradi na škofijo poslali izpolnjene obrazce.

²⁷ Vse AS55.

predložena pravočasno, bodo za odvzem prišle upoštev vse orgle po predhodnem seznamu.

Navedeni orglarji, ki jim je vojaška uprava zaupala in dodelila območje Kranjske in Primorske, bodo Deželni urad zaprosili, da bi se čim prej sestali.

Seznam orglarskih mojstrov za Kranjsko in Primorsko.

Primorska:

Dunajska podjetja:

Kauffmann, Dunaj XV.

Swoboda, Dunaj XV.

Ullmann, Dunaj VIII.

Kranjska je razdeljena naslednjim podjetjem:

Brandl, Marburg,

Mayer, Feldkich,

Kuher, Stein bei Viktring,

Mauracher, Salzburg.

Deželne komisije za pripravo predlogov

Z Dunaja so deželne urade že predhodno pozvali, naj pripravijo predlog izvedencev, ki bodo na lokalni ravni predlagali in utemeljevali, katere orgle izpolnjujejo pogoje za izvzetje iz postopka rekvizicije. Nekatere deželne komisije, ki so imele povsem drugačno nalogo kot pooblašteni orglarji, so bile predlagane že prej. Na primer, 5. septembra so bili za ljubljansko škofijo predlagani:

Stanislav Premrl, Domorganist in Laibach,

Dr Franz Kimovec, Domherr in Laibach,

P. Hugolin Sattner, Pfarradministrator bei Mariae Verk. in Laibach,

Dr Josef Mantuani, Museumdirektor in Laibach,

Anton Demič Orgelbauer in Lancovo bei Radmanskorf.

Mesec pozneje so s škofije predlagali še, »da bo glede na posebno vrednost kranjskih orgel le enemu dobro usposobljenemu orglarju naložiti nalogo odvzema orgel, zato poleg deželnega orglarja Darniča najprej pride v poštev orglar Johann Naraks iz Petrovč pri Celju.«

Predlog kaže, da pisci niso povsem razumeli vloge in nalog deželnih komisij, ki niso bile imenovane za odvzem orgel, ampak za presojo glede upravičenosti neodvzema. Tudi besedilo ne odraža strokovnega ali pravnega znanja. Ni znano, da bi bil Darnič deželni orglar. Prav tako ni šlo za odvzem orgel, ampak odvzem piščali. Možno je, da je prejemnik to pismo vzel kot brezpredmetno, saj npr. Naraks pozneje ni nikjer omenjen kot član komisije.²⁸

10. septembra Škofija Poreč - Pula predlaga deželnemu uradu v komisijo za orgle dva strokovnjaka:

Mons. Giuseppe Weisinger, višji predstojnik iz Pule in

R. D. Michele Salvi, zborovodja naše katedrale.

²⁸ NŠAM, škofijska pisarna, fasc. 112 (12) hrani seznam članov komisij avstrijskega dela monarhije z datumom 19. 10. 2017.

11. 9. Tržaška škofija predlaga kot izvedenca za orgle:

1.) *Za italijanski del škofije gospod Andreas Debegnac, organist pri stolni cerkvi sv. Justa v Trstu.*

2.) *Za slovensko-hrvaški del škofije gospod Josef Križman, upravitelj župnije in organist pri cerkvi sv. Vincencija Pavelskega v Trstu.*

Istega dne je Nadškofijski ordinariat za Gorico s sedežem v Stični predlagal za izvedence pri ocenjevanju instrumentalne vrednosti orgel:

1. *Za goriške župnije na Vipavskem Vincenz Vodopivec, vikar v Kronberku, zdaj v Cerknici (na Kranjskem);*

2. *Za goriške župnije na Tolminskem in Cerknem: Johann Kokošar, upokoje-ni župnik v Grahovem pri Podmelcu (Primorska).*

Z urada lavantinske škofije so s telegramom št. Z5370 2. 10. 1917 predlagali vodjo stolnega kora Jožefa Trafenika.²⁹

Za Koroško so bili izbrani:³⁰

Leo Dobrowolni, direktor Glasbenega društva v Celovcu

Albert Istel, stolni organist

Josef Keinradl, stolni zborovodja in učitelj

Za Dalmacijo in del Kvarnerja:

p. Bernardin Sokol iz Dubrovnika

p. Thomas Tomašič, frančiškan s Košljuna

Peter Zuliani, učitelj glasbe v Šibeniku

Razpredelnice in sezname s predlogi za izvzem od rekvizicije

Kot smo že navedli, je predpis o oddaji omogočal izvzemanje nekaterih orgel z zgodovinsko vrednostjo. Načeloma je bila ta vrednost vnaprej priznana vsem orglam, ki so bile izdelane pred letom 1800, in vsem orglam, ki so imele manj kot 8 registrov. Zanje so bili odgovorni imenovani izvedenci. Priprava seznamov je potekala v več fazah. Ključni sta dve:

- **razpredelnica vseh orgel** v posamezni škofiji (predhodni sezname), ki so ga sestavile imenovane deželne komisije;
- **končni seznam** orgel, ki naj bi bile oproščene odvzema in ki so jih na osnovi razpredelnic pripravili deželni spomeniškovarstveni uradi.

V nadaljevanju bomo analizirali dostopne delovne razpredelnice in prikazali končni rezultat celotnega procesa pred samo izvedbo rekvizicije.

Analiza razpredelnic vseh orgel

Podatkovni sistem ARSORS Ars organi Sloveniae³¹ omogoča pregled stanja podatkov o slovenskih orglah v različnih časovnih obdobjih. Tako je mogoče

²⁹ NŠAM, škofijska pisarna, fasc.112 (12).

³⁰ Okrožnica Državnega spomeniškovarstvenega urada na Dunaju, 7. 11. 1917. Izvod hrani NŠAM.

³¹ Prim. Dobravec: Presečni arhiv in zbirka podatkov o slovenskih orglah ARSOR.

tudi ugotoviti, katere in kakšne orgle so bile nameščene v cerkvah po sedanjosti Sloveniji v času pred 1. sv. vojno.

V analitičnem delu prispevka smo za primerjavo vzeli podatke iz razpredelnic (predhodnih seznamov) vseh orgel lavantinske,³² ljubljanske, dela krške in tržaške ter avstrijskega dela goriške škofije,³³ ki so jih pripravile imenovane škofijske komisije. Konkretno smo izbrali tiste orgle, ki so jih orgelski izvedenci označili, da je iz njih mogoče izvzeti piščali (ne glede na dejstvo, da to ne bi bilo potrebno in so predpise morda razumeli zmotno). Ob tem moramo navesti nekaj zadržkov. Podatki za Škofijo Gorica so negotovi, saj so bile razmere zaradi fronte nedvomno povsem kaotične. Uprava z začasnim sedežem v Stični verjetno ni poznala dogajanja na terenu, saj je njihov seznam zelo nesistematičen, poln izraženih domnev in vprašljivih navedb. Vsebuje celo nekaj ciničnih opazk, ki strokovni presoji in odločanju verjetno niso koristile. Tudi kvarnerska škofija s sedežem na Krku je izrecno sporočila, da podatki niso zanesljivi. Podatki Škofije Trst se nanašajo le na istrske župnije pod njihovo upravo. Vsa ta območja tudi niso imela celovitih popisov predvojnih orgel, kakršne poznamo za ljubljansko in lavantinsko škofijo v Mariboru. Zato ti dve škofiji v nadaljevanju tudi podrobneje obravnavamo.

V razpredelnicah nas najprej preseneti, da pripravljavci očitno niso upoštevali ali razumeli predpisa. Konkretna in natančna navodila je predstojnik Državnega urada za spomeniško varstvo Schubert-Suldern izdal in poslal deželni konservatorjem res šele konec septembra, v uradnem listu pa je dokument sploh izšel šele 29. 10. 1917. Vendar so vsi udeleženci za vsebine in možne izjeme vedeli že vsaj od 9. avgusta naprej. Presenetljivo je torej, da je na štajerskem seznamu 442 orgel pri 132, ki imajo 7 ali manj registrov, označeno, da se piščali lahko odvzamejo. Na Kranjskem je tako označenih 26 majhnih orgel. Primorski seznam sploh nima stolpca, v katerega bi označili, ali se piščali predlagajo za oprostitev. Takšni predlogi v škodo dediščine so v luči takratnih predpisov in možnih izjem povsem nerazumljivi. Glede na zgoraj citiran dopis z dne 5. oktobra, ki pravi, da »*če mnenja glasbenih izvedencev ne bodo predložena pravočasno, bodo za odvzem prišle upoštev vse orgle po predhodnem seznamu,*« so torej imele vojaške oblasti povsem legalno možnost, da odvzamejo piščali vsem orglam, ki so bile s strani lokalnih izvedencev tako označene v razpredelnici.

Presenetljive so tudi izjave ob mnogih posameznih glasbilih, ki jih popisovalec označi kot nerabne (unbrauchbar) in brez presoje starosti ne navede, da jih je treba izvzeti iz rekvizicije. Na Kranjskem najbolj izstopa primer Crngrob, kjer je (sicer zmotno) navedeno, da je orgle izdelal Tomaž Krek okrog leta 1649, da pa se lahko piščali odvzamejo, ker je »*Gehäuse fürs Museum, das übrige ins Feuer*«. Danes vemo, da je šlo sicer za 100 let mlajše Janečkove orgle, a vseeno zgodovinske vrednosti, ki so danes ene najstarejših orgel s pedalom na območju nekdanje Kranjske, ki so po prenovi ob koncu 20. stoletja še v uporabnem stanju.

Podatke iz razpredelnic smo dodatno analizirali glede na slog oziroma obdobje, v katerem so bile izdelane. Primerjava je prikazana v Grafu 1. Orgle smo razdelili na tri obdobja, ki so na Slovenskem zelo jasno razmejena. Najzgodnejše obdobje se začne sredi 17. stol. in traja do jožefinskih reform, ko se s celjskim orglarjem Janečkom³⁴ barok zaključuje na Štajerskem, na Kranjskem pa z Eislom. Postbarok smo poimenovali čas, ko naši orglarji sicer sledijo svetovnim trendom v klasicizmu in zgodnjo romantiko, vendar je pri dispozicijah in omarah opaznih nekaj baročnih sledov, ki se obdržijo do druge polovice 19. stol. Tretje obdobje nastopi v času cecilijanstva, ko do pomembnih sprememb ne pride le

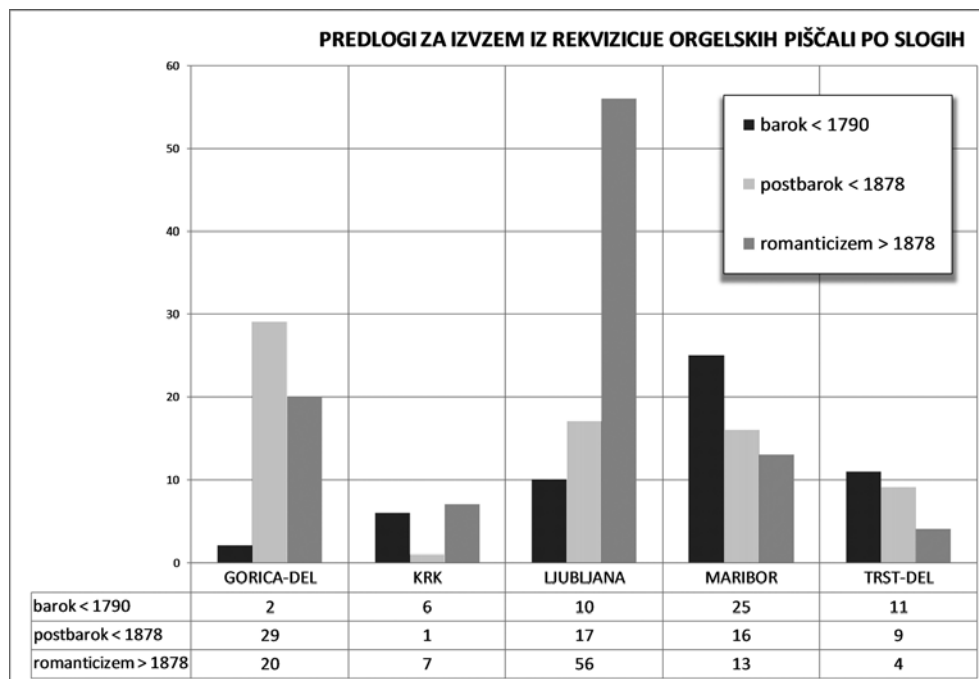
³² NŠAM, škofijska pisarna, fasc. 112 (12).

³³ AS1100, fasc. 1.

³⁴ Prim. Štefanič (ur.): Celjski orglarski mojster Janez Frančišek Janeček.

pri dojemaju pomena nacionalne cerkvene glasbe, ampak tudi pri pogledih na uporabo in s tem na zvok orgel. Slovenske orglarske delavnice, ki se niso prilagodile takratnim trendom, vsaj v večjih središčih niso dobile podpore pristojnih nadzornih komisij.

Graf. Prikaz števila orgel, ki so jih škofijske komisije predlagale za izvzete od rekvizicije leta 1917/18. Podatki posameznih škofij so razdeljeni na časovna oziroma slogovna obdobja. Podatki za Gorico, Krk in Trst so nezanesljivi, kot je razloženo v besedilu.

Rezultati nazorno kažejo velike razlike pri tolmačenju in razumevanju vojnih predpisov in s tem posredno na razlike v odnosu do zgodovinske dediščine po posameznih deželah. Od 466 orgel, kolikor jih je bilo po podatkih ARSORS takrat v ljubljanski škofiji, so jih za oprostitev predlagali 83, to je nekaj manj kot 18 %. Na Štajerskem seznamu 442 so predlog za oprostitev podali za 54 inštrumentov, torej okrog 12 %.

V prikazu izrazito odstopa predlog ljubljanske komisije, ki je vojaškim oblastem za oprostitev od rekvizicije predlagala nesorazmerno veliko število modernih orgel, zgodovinskih pa izredno malo. O domnevnih razlogih za takšno ravnanje bomo razpravljali v poglavju Splošne ugotovitve.

Razpredelnice s temi podatki so bile skupaj s seznamami izvzetih orgel, ki jih obravnavamo v nadaljevanju, poslana na Dunaj za potrebe kontrole in referiranja. V posameznih dopisih, npr. pri individualnih prošnjah posameznih župnij, so pri odgovorih državnih uradov vedno navedene zaporedne številke orgel iz teh razpredelnic.³⁵

Seznami izvzetih orgel

Kljub začetnemu pritisku in izjemno kratkim rokom je iz dokumentacije razvidno, da se je izvedba tudi s strani avstrijskih vojaških oblasti nekoliko zavlekla. Očitno je, da so konservatorji na Dunaju in po deželnih prestolnicah

³⁵ NŠAM, škofijska pisarna, fasc. 112 (12).

uspeli oblast prepričati, da akcija glede na predpise o kulturnih vrednotah ne bo izvedljiva tako hitro, kot so prvotno predvidevali. Nekaj zamud je bilo tudi s strani škofij. Še decembra 1917 je graški urad opozoril lavantinsko škofijo, da nimajo podatkov o 25 župnijah.³⁶

Vseeno so deželni uradi za skoraj vse škofije že septembra sestavili predloge seznamov orgel, ki bi bile upravičene do izvzetja. Ljubljanska, lavantinska in del goriške škofije so take sezname pripravile na osnovi razpredelnic vseh orgel. Za Škofijo Poreč in istrske župnije tržaške škofije ter Škofijo Krk, za katere je bil prav tako odgovoren Anton Gnirs v Ljubljani, so sezname pripravile na nekoliko poenostavljen način. Zdi se, da so nekatere od njih v Ljubljani tudi popravili, saj je del imen župnij v hrvaškem jeziku, del pa v slovenskem.

Te sezname so zelo verjetno dokončali na seji »/.../ v knezoškofijskem dvorcu v Ljubljani 3. in 4. oktobra 1917 in ki so se ju udeležili poleg c. kr. ko servatorja za Kranjsko prof. dr. Gnirsa in gosp. ravnatelja knezo-škofijske pisarne Steska, ki je prisostoval prvi seji, trije v to določeni referentje, člani naše Škofijske cerkvenoglasbene komisije: prof. dr. Mantuani, Premrl in P. H. Sattner /.../«³⁷

5. 10. 1917 je iz ljubljanskega Deželnega urada šla pošta³⁸ Državnemu spomeniškovarstvenemu uradu, s katerim ta pošilja seznam orgel na območju poreške in tržaške škofije, in sicer na dveh listih. Obenem razlaga, da so na tem obmorskem območju pretežno stare in manjše orgle, kjer je kositra malo.

Za Škofijo Trst se kot orgle z zgodovinsko vrednostjo navajajo:

V Trstu:
(B.M.V.Ss. Rosarii)
S. Maria del soccorso
Guardinella
Istituto dei Poveru
Kirche S. Cipriano (Kloster der Benediktin.)

Kopriva
Pisino, Pfarrkirche
S. Pietro in Selve
Buzet
Umago
S. Lorenzo di Daila
Buje
Capodistria, Dom (möglichst schonen)
Capodistria S. Anna
Isola
Trviž

Današnja slovenska in hrvaška imena so: Kopriva, Pazin, Sv. Petar u Šumi, Buzet, Umag, Sv. Lovreč Pazenatički, Buje, Koper stolnica in sv. Ana, Izola, Trviž.

Za škofijo Poreč so kot spomeniško vredne navedene orgle iz naslednjih cerkva:

Orsera (Vrsar)
S. Lorenzo del Pasenatico (Lovrečica)
Rovigno Dom (Rovinj)
Montona (eventuell belasse nach Untersuchung) (Motovun)
S. Domenica di Visinada (Vižinada)

³⁶ NŠAM, škofijska pisarna, fasc. 112 (12).

³⁷ Premrl: Nekoliko statistike o orgljah v ljubljanski škofiji, str. 13.

³⁸ AS55, fasc. 5.

Gallesano (Galežana)
Dignano (hat nur Zinnpfeifen) (Vodnjan)

Istega dne so s samostojnim dopisom predložili tudi seznam za takratno ljubljansko škofijo, ki je natipkan na stroju brez slovenskih znakov in z nekaj neobičajnimi črkovanji. Cerkve so razdeljene po dekanijah.³⁹

Dekanat Laibach-Stadt: Laibach, Domkirche, Roznik, Ursulinenklosterkirche, Siska, Ortskirche, Trnovo, Trnovo, Diozesanorgelschule.

Laibach-Ungebung: Dobrova, St. Katharina, St. Jakob n.d. Sau, St. Veit, fb.Anstalten,

Cirknica: Cirknica.

Gottachee: Banja Loka, Gottenitz.

Idrija: Idrija, Crni vrh n. Idrija, Vojsko, Žiri (Sairach).

Stein: Kamnik (Stein), Pfarrk., S. Primus und Felician bei Stein, Dob, Homec, Mekinje (Mänkendorf), Menges (Mannsburg), Sp. Tuhinj (Unter Tuchein), Spitalic, Tunice, Repnje, Vranja pec.

Krain: Kranj (Krainburg) Pfarrk., Krize, Mavcice, Podbrezje (Birkendorf), Preddvor (Höflein), Smladnik (Flödnik), Trstenik.

Leskovec: Leskovec, Kostanjevica, Sv. Duh Trn (Grossdorn), Skocijan.

Littai: Littai, Dobovec, Kresnice, Kresniske Poljane, Primskovo, Primskovo-Misji dol Filialk. S. Lucia, Stanga.

Loka: Crngrob, (Khrengruben), Retece, Sent Lenart, Skofjaloka (Bischoflack) Kapuzinerk, Ursulinenk, Trata.

Morautsch: Morautsch.

Novomesto: Novomesto, Brusnice, Mirna pec, Filiale Trska gora, St. Margareten bei Klingenfels, Smihel.

Adelsberg: Adelsberg (Postojna), Slavina, Kaltenfeld (Studeno).

Radoljica: Radoljica (Radmannadorf), Bled (Veldes) Pfarrk., Inselkirche, Dovje (Lengenfeld), Kamnagorica (Steinbüchel), Kapelica pri Kropi, Ljubno, Ratece (Ratschach).

Ribnica: Podgorica, Draga (Suchen), Nova Stifta (Neustift).

Semic: Vinica.

Smarije: Polica, Muljava Filialk., Zaticna (Sittich).

Trebnja: Mokronog (Nassenfuss), Zalostna gora (Trauerberg) Sent Rupert.

Trnovo: Prem.

Vipava: Vipava (Wippach), Log (Maria Au) Filialk.

Tri dni pozneje, 8. oktobra, je bil seznam dopolnjen z dvema orgloma novejšje izdelave: 1.) Škofija Poreč - Pula, dekanija Rovinj, Cerkev sv. Frančiška v Rovinju: 1 orgle izdelovalec Rieger, 14 registrov, iz leta 1908. 2.) Škofija Trst, Dekanija Pazin [Mitterburg], Župnijska cerkev Žminj [Pfarrkirche in Gimino]: 1 orgle, izdelovalec Zupan Ignaz, 12 registrov, izdelane 1906.

16. oktobra je dopolnilo poslala tudi Škofija Gorica. Dopis je v bistvu dopolnilo k seznamu, saj navaja tri dodatne orgle v dekaniji Devin:

»1) Šempolaj, 1 manual, 12 registrov, 19 kositrnih piščali v prospektu in manjše zadaj; omara preprosta; Izdelal Vincenzo Bossi fabricatore d'organi Fecit in Trieste 1856. 2) Mavhinje - vikariatska cerkev, dekanija Devin, 1 manual, 11 registrov, 25 kositrnih v prospektu; orgle so v zelo slabem stanju in imajo napis: Izdelav orgle Jakob Špik iz Bukovo IX 12/4 1868. 3) Nabrežina, dekanija Devin, 19 registrov, 1 manual; omara preprosta; orglar: Vincenzo Bossi fabricatore d'organi Fecit in Trieste a. 1852.«

³⁹ AS55, fasc. 5.

Dopis je v nemščini, imena krajev so deloma slovenska, vključno s šumniki in sičniki. Podpisan je nadškof Franz Borgia. Izvirnega seznama s predlogi nismo našli. Zaradi soške fronte in dislocirane lokacije vodstva je najbrž potoval po drugih poteh kot preostali.

Dopis (rokopis v hrvaščini) s škofije na Krku, datiran 9. 10. 1917, je brzojavno naslovljen deželnemu spomenišskemu uradu za Primorje. Na seznamu je 14 orgel, omenjene priloge z opisi orgel pa so bile poslane naprej na Dunaj. Na drugi strani lista je omenjeno, da bodo opisi še drugih orgel zaradi slabe komunikacije poslani naknadno. V opisu so izpostavljene nekatere orgle z umetniško vrednostjo oziroma navedene letnice za orgle na seznamu. Npr. pri orglah stolne cerkve v Krku navaja, da so bile 1815. le popravljene, dejansko pa so starejše, saj je mojster, ki je naveden, umrl že leta 1797.

Zdi se, da je ta seznam v celoti bil posredovan na Dunaj:

1. Stolnica v Krku [iz leta 1815, vendar z opombo, da so izpred 1797]
2. Svetište M.B. od zdravlja v Krku [pred 1700]
3. Samostan sv. Frančiška v Krku
4. Frančiškanski samostan na Košljunu
5. Župnijska cerkev v Puntu
6. Samostan sv. Marije na Glavotoku [pred 1700]
7. Župnijska cerkev v Omišlju
8. Župnijska cerkev v Dobrinju
9. Kuracijska cerkev v Sv. Vidu
10. Župnijska cerkev v Dubašnici
11. Zborna cerkev v Osorju [1765]
12. Zborna cerkev v Cresu [1744]
13. Benediktinski samostan v Cresu
14. Župnijska cerkev v malem Lošinjju

Za Štajersko tipkan seznam ni datiran.⁴⁰ Po dekanijah so predlagali za izzem naslednjih 22 orgel:

*Dekanat Cilli: Petrovic, hl. Maria,
Drachenburg: Ulimuen, Pfarrk., Sagorje, Pfarrk.,
Draufeld: Maria-Neustift, Pfarrk.,
Gonobitz: Cadram, St. Barbara,
St. Leonard i. W. B: St. Ruprecht i.W.B., Pfarrk.,
Marburg, rechtes Drauufer: Maria Rast, Pfarrk., St. Radegund i Markt,
Marien b. Erlachstein: St. Rochus, St. Lorenz, St. Nikolaus, Tinsko, hl. Maria,
Süssenberg, Pfarrk.,
Oberburg: Okonina, St. Jakob, Maria Nazareth, Pfarrk.,
Pettau: Pettau, Pfarrk., Polensak, Pfarrk.,
Rohitsch: St. Hemma, Pfarrk.,
Sauritsch: Wölan, hl. Maria,
Tüfer: Turje, St. Georg, Svetina, hl. Maria,
Windisch-Feistritz: Windischfeistritz, Stattpfarrk.*

Torej: Petrovče, Olimje, Zagorje pri Pilštanju, Ptujška Gora, Bezina – sv. Barbara, Spodnja Voličina, Ruše, sv. Radegunda v Lovrencu na Pohorju, sv. Rok, sv. Lovrenc v Močlah in Šmiklavž, vse tri v Šmarju pri Jelšah, sv. Marija na Tinskem, Žusem, Okonina, Nazarje, Ptujška proštijška cerkev, sv. Marija v Zavrču, sv. Jurij Gore, Svetina in župnijska cerkev Slovenska Bistrica.

Poleg tega je ohranjen rokopis, verjetno Trafenikov, s kratkimi utemelji-

⁴⁰ NŠAM, škofijska pisarna, fasc. 112 (12).

tvami za 15 orgel z dne 12. 10. 1917: Stolnica, sv. Alojzij in Sv. Marija v Mariboru, mestna cerkev v Celju, Petrovče, Teharje, Olimje, Sv. Jurij – Tabor, Gomilsko, Sv. Trojica v Sl. Goricah, Gornji Grad, mestna cerkev na Ptuju, Rogaška Slatina, Škale in Studenice. Večinoma gre za novejšje orgle, glede na sedanje stanje pa so bile poleg tistih s tipkanega seznama upoštevane le orgle v Studenicah in Olimju, kakor je Trofeniku osebno v dopisu razložil predstavnik državne spomeniške službe 28. novembra.⁴¹

Deželni spomeniški urad je 7. decembra škofiji sporočil, da bodo procelne piščali vseeno vzeli iz naslednjih cerkva: Maria Rast (Ruše), St. Radegunda i. Markt (Sv. Radegunda v Lovrencu na Pohorju), St. Ruprecht in W. B. (Spodnja Voličina), St. Anna in Kriechenberge (Sv. Ana v Slov. Goricah) in »verjetno« Win-dischfeistritz (Slovenska Bistrica).

Škofija je 13. decembra vsem župnijam, v katerih so bile orgle oproščene rekvizicije, o tem poslala obvestilo.

Pozneje so nekatere orgle uvrstili nazaj na seznam ali jih dodali. Oprostili so na primer mariborsko stolnico 13. 12. 1917, 8. 1. 1918 pozitiv v Jeruzalemu in orgle v Novi Cerkvi. Še 30. januarja so odobrili izvzetje orglam pri sv. Ani v Babni gori v Župniji Sv. Štefan pri Žusmu, maja pa orglam podružnic sv. Andreja v Brdu in sv. Jurija v Legnu (župnija Šmartno pri Sl. Gradcu) ter cerkvi sv. Ahaca v Stražah pri Šentilju pod Turjakom.

Splošne ugotovitve

Danes preseneča dejstvo, da imamo na Slovenskem nesorazmerno malo ohranjenih zgodovinskih orgel. Posebej preseneča dejstvo, da se je bistveno več zgodovinskih orgel ohranilo na Štajerskem, in to kljub dejstvu, da je bilo iz rekvizicije predvideno izvzeti bistveno manj orgel.

S stališča slogovne usmerjenosti je presenetljiva razporednica (in tudi končni seznam) ljubljanske škofije, v kateri so namesto zgodovinskim orglam večjo pozornost namenjali novejšim izdelkom. Prav mogoče je, da je tak odnos bil razlog za današnje stanje zgodovinskih orgel. Komisija je npr. predlagala 5-krat več sodobnih glasbil glede na baročna, na seznam pa so uvrstili skupaj 7-krat več zakonsko neupravičenih glasbil. Podobno je z novimi glasbili poskušal mariborski stolni organist Trafenik ukrepati zasebno. Ob predpisu, ki organizacijam omogoča ohranitev zgodovinske dediščine, bi kljub vojnim razmeram pričakovali, da se predlagatelji osredotočijo na zgodovinska glasbila. Ambrožičeva ugotovitev, da se to »zlasti pri podružničnih cerkvah ni vedno upoštevalo,«⁴² kaže, da tudi on ni našel zadovoljive razlage. Morda je šlo za napačno interpretacijo predpisov ali dodatna navodila vojaške uprave, ki niso dokumentirana. Morda so pripravljavci seznamov poskušali doseči določeno količino kovin s tem, da so v rekvizicijo predlagali piščali manjših orgel, s čimer naj bi ohranili večje orgle, kar je bilo v izjemnih primerih tudi dovoljeno. Pozneje se je izkazalo, da ta taktika – če zadnja domneva drži – ni bila uspešna. Kositrne piščali so namreč odvzeli vsem orglam: tako manjšim, ki so jih pripravljavci navedli na seznamu kot »geht«, kot tudi mnogim večjim, kjer so bile v večini primerov vloge za oprostitev že na deželnih spomeniških uradih zavrnjene na osnovi dejstva, da ni šlo za zgodovinske orgle.⁴³

⁴¹ NŠAM, škofijska pisarna, fasc. 112 (12).

⁴² Ambrožič: Vpliv prve svetovne vojne na ljudi, delovanje Cerkve in politično dogajanje v ljubljanski škofiji, str. 188.

⁴³ Dokumenti v AS 1100 kažejo, da so oprostitev na neposredne prošnje župnij odobrili izjemno redko.

Slika odnosa do orgel nam deloma pokaže dokument ljubljanske škofije, ki ga je podprla tudi lavantinska v Mariboru.⁴⁴ Konec avgusta, dopis je označen z 28. avgust, torej isti dan, ko so v Škofijskem listu izdali poziv župnijam, je Komisija za nego glasbe iz Ljubljane poslala apel dunajski Visoki akademiji, danes Akademiji za glasbo in upodabljalno umetnost. Dopis je nedvomno prejel tudi Spomeniškovarstveni urad na Dunaju,⁴⁵ zelo verjetno pa še kakšen od vojaških uradov. Akademiji je 4. septembra apel poslala tudi »komisija za nadzorovanje cerkvene glasbe« lavantinske škofije, ki je stanje glasbe ocenila bolj racionalno in diplomatsko, čeprav se je do orgel opredelila podobno kot ljubljanska.⁴⁶

Vsebina apela iz Ljubljane govori o pomenu glasbe za slovenski narod. Precejšen del je namenjen opisu štirih desetletij dosežkov Cecilijinega društva in slovenskih orglarjev. Izpostavi predvsem kulturnosocialno stanje na podeželju. Zahteve glede orgel postavi v 5 točk, ki nazorno kažejo stanje takratne cerkvene glasbe, odnos do kulturne dediščine in okus slovenske organologije. Avtorji izpostavljajo pomen novejših orgel, ki omogočajo izvajanje takrat moderne, torej romantične oziroma cecilijanske glasbe. Takšno izpostavljanje je nerazumljivo diametralno nasprotno dikciji avstrijskih državnih predpisov, ki so kljub vojnim razmeram bili povsem jasni glede zgodovinskih orgel.

Odbor izraža željo po ohranitvi glasbil, ki so jih izdelali še živeči orglarji. Takšna izjava je zelo vprašljiva, saj je od novejših avtorjev takrat živel le še (sicer izvrsten intonater) Dernič, ki pa po vojni ni bil posebno ustvarjalen, po smrti dveh otrok pa se je povsem umaknil.⁴⁷ Točka, ki apelira na to, kateri registri naj v orglah ostanejo, pa pravzaprav govori ravno o registrih, ki vsebujejo največje količine barvnih kovin. Kako je takšen poziv razumela vojaška oblast v času, ko je vojno že izgubljala?

V času prve sv. vojne je bilo za Slovence izjemno pomembno narodnostno vprašanje. V tej luči lahko apel povsem razumemo. Avstrijecem se s temi vprašanji ni bilo treba ukvarjati, saj so rekvizicijo razumeli kot patriotsko dejanje.⁴⁸ Slovenski čustveni zanos in sicer upravičene nacionalne težnje pa so se obrnile proti nacionalni dediščini. Premrl je sicer ves čas verjel, da »/.../ se je ravno na podlagi te statistike moglo ukreniti marsikaj v prilog ohranitvi naših orgelj oz. njih prospektov« in »/.../ bi tudi v najslabšem slučaju imeli vsaj statistično ohranjene najvažnejše podatke o naših orgljah.«⁴⁹ A postavlja se vprašanje, če ne bi z nekoliko več preudarnosti in diplomacije takrat lahko ohranili več zgodovinske orgelske dediščine.

Končna odločitev glede tega, katerim orglam se kovinske piščali odvzamejo, katere pa so bile izvzete, je bila sprejeta na Dunaju. Stanje na terenu, kolikor ga je bilo doslej mogoče ugotoviti, in podatki poznejših obdobjev kažejo, da je bila iz rekvizicije izvzeta večina orgel s seznamov, ki so jih deželne spomeniškovarstvene službe predložile centralni vojaški upravi. Podrobnosti, kaj se je dogajalo med samim odvzemanjem in kakšni so bili konkretni rezultati, pa so vsebina raziskav, ki jih je treba še opraviti. Stanje na terenu kaže, da je v nekaterih primerih prišlo do zamenjav. Piščali posameznih orgel so morda tudi skrili, na njihov račun pa odvzeli prospekt kakšnim od orgel, ki so bile sicer uradno oproščene. Ob odvzemu so torej predvsem pazili na končno količino kositra, ki jo je zahtevala vojaška oblast.

⁴⁴ NŠAM – škofijska pisarna, fasc. 112.

⁴⁵ AS1100, fasc. 1.

⁴⁶ NŠAM – škofijska pisarna, fasc. 112.

⁴⁷ Hörler: Der Orgelbauer Anton Dernič in Radovljica (Slowenien).

⁴⁸ Prim. Reichling: Orgeln, Orgelbauer und Orgelbau im Ersten Weltkrieg, str. 347.

⁴⁹ Premrl: Nekoliko statistike o orglah v ljubljanski škofiji, v: *Cerkveni glasbenik*, leto 41, str. 13.

Sklep

Krizna obdobja za kulturno dediščino vedno predstavljajo pomembne prelomnice. Vojna je sicer skrajni primer, a ravnanja so zaradi negotovih okoliščin lahko nepredvidljiva tudi v mirnem obdobju. Celo zakonodaja, ki se zdi idealna, se v praksi – predvsem ob pomanjkanju sredstev ali ljudi – izkaže kot neučinkovita.

Tako npr. za orgle po vsej Evropi nastopa eksistencialna kriza. Ker gre pretežno za cerkvena glasbila, število obiskovalcev cerkva in vernikov pa se vztrajno zmanjšuje,⁵⁰ se sprašujemo, kdo bo orgle v prihodnosti še poslušal ali tudi gledal. Cerkev se reorganizira, nekatere nekdanje pomembne podeželske cerkvene stavbe izgubljajo svoj uporabni pomen. Pri nas je v letu 2017 v Koprski škofiji 93 cerkva zamenjalo status župnijske cerkve za status podrejene podružnice.⁵¹ Kratkoročno gospodarskih sprememb sicer ni pričakovati, uporaba orgel pa se bo v prihodnje nedvomno zmanjšala na raven sedanjih podružniških cerkva. Katedralne zgradbe po zahodnoevropskih velemestih prodajajo in bodo namenjene drugotni uporabi, ki ni nujno vezana na kulturo.⁵² Moderni slog življenja je tudi vse manj naklonjen živi klasični glasbi, kjer orgelska predstavlja zelo ozek in močno specializiran segment. Alternativne rešitve z multimedij-skimi in podobnimi orgelskimi *performansi* se le redko obnesejo. Neuporaba gotovo ne bo upravičila izdatnih finančnih vložkov v tovrstno dediščino. Vse pogostejši nestrokovni posegi vanje pa kljub morebitnim dobrim namenom za uporabnost lahko povzročijo nepopravljivo škodo.

Danes imamo o orglah veliko zanesljivih in dobro urejenih podatkov. Stanje npr. kaže, da je v Sloveniji vsaj 34 orgel, ki se nahajajo v manj primernih ali neprimernih skladiščih.⁵³ Na korih evidentirano stoji še 130 trenutno neuporabnih glasbil. Večina je starejša od 100 let, kar pomeni, da jih Zakon o varstvu kulturne dediščine uvršča med nacionalno bogastvo. Vsaj 50 glasbil je baročnih, torej starejših od 1750, med njimi npr. Steinhoforjeve orgle v Mekinjah iz leta 1720, ki so krasile naslovnico knjige *Orgle na Slovenskem*,⁵⁴ in znameniti pozitiv s Strmce nad Laškim iz sredine 17. stoletja, ki velja za enega najstarejših ohranjenih in še uporabnih inštrumentov pri nas.

Arhivski dokumenti govorijo o dejstvih, dogodki pa o odločitvah, ki imajo kratkoročne ali dolgoročne posledice. Za vojne razmere I. sv. vojne je razumljivo, da so odločitve bile zelo težke. Vendar je glede dediščine treba tudi razlikovati med takratnimi razmerami na fronti in razmerami v zaledju. Obravnavana vsebina v tem prispevku govori predvsem o zaledju. Podatke o orglah so odgovorni vsekakor imeli. Vendar se zdi, da je čustveni naboj v nekaterih primerih bil močnejši od ustrezne in argumentirane presoje ter odločitev, ki jih je takratna vojaška zakonodaja omogočala. Posledice so vidne še danes. Čeprav ne pričakujemo vojne, podobne krizne razmere lahko nastanejo tudi iz drugih razlogov. Za odgovorno odločanje zato ne zadostujejo le kakovostni podatki, ampak tudi dobra in usklajena strategija, v kateri so vnaprej jasno začrtane prioritete.

⁵⁰ Prim. Pickel, Müller (ur.): *Church and Religion in Contemporary Europe*.

⁵¹ Bizjak: *Preureditev župnij v Škofiji Koper*, spletna stran.

⁵² Bendavid: *Europe's Empty Churches Go on Sale*, spletna stran.

⁵³ Podatki ARSORS, stanje 2017.

⁵⁴ Bizjak, Škulj: *Orgle na Slovenskem*, str. 1.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI IN PODATKOVNE ZBIRKE

AS – Arhiv Republike Slovenije

- SI AS 1100 C. kr. spomeniški urad, 1853–1918 (K. k. Zentralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler (1850–1873))
- SI AS 55 Deželni konservatorski urad za Primorsko, 1914–1918 (Fond)

AOŠLJ – Arhiv Orglarske šole v Ljubljani

- Arhiv Orglarske šole v Ljubljani, Fond Stanka Premrla

ARSORS – ARS Organi Sloveniae

- ARSORS, Društvo Jarina Bohinj

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

- NŠAL/ŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, fond Stanko Premrl

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor

- NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor, škofijska pisarna.

LITERATURA

Ambrožič, Matjaž: Vpliv prve svetovne vojne na ljudi, delovanje Cerkve in politično dogajanje v ljubljanski škofiji. V: *Acta Ecclesiastica Sloveniae*. 2015, Vol. 37, p. 167–213. Ljubljana, 2015.

Baš, Franjo: Organizacija spomeniškega varstva v slovenski preteklosti. V: *Varstvo spomenikov* 1953/54, str. 13–38.

Bendavid, Naftali: Europe's Empty Churches Go on Sale. V: *The Wall Street Journal* Jan. 2, 2015.

Bizjak, Jurij: Preureditev župnij v Škofiji Koper, spletna stran, 3. 8. 2017. <http://kp.rkc.si>. Dostop 12. 9. 2017.

Bizjak, Milko & Škulj, Edo: *Orgle na Slovenskem*. DZS, Ljubljana 1985.

Cevc, Emilijan: *Stelè, Francè, akademik (1886–1972)*. V: *Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè - Švikaršič*. Ur. Alfonz Gspan s sod. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971.

Dobravec, Jurij: Pipe Organ Databases: From Data to Useful Information/Orgel-datenbanken: Von Daten zu brauchbarer Information. V: *ISO Journal*, N° 49, 2015, 28–49.

Dobravec, Jurij: Presečni arhiv in zbirka podatkov o slovenskih orglah ARSORS. V: *Arhivi*, Letnik 39, št. 2, str. 263–276. Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2016.

Dobravec, Jurij: Odgovor življenju Alberta Schweitzerja. V: *Revija Zvon* 2017 3–4. Mohorjeva. Str. 91–95.

Fortunat - Černilogar, Damjana: Skrb za kulturno dediščino in njeno varovanje med 1. svetovno vojno – italijanski odnos do nje. V: *Annales. Series historia et sociologia*, letnik 5, številka 4, 4, št. 5 (1994), str. 135–148.

Fortunat - Černilogar, Damjana: Materialne ostaline soške fronte na Tolminskem. V: *Kronika* (Ljubljana), letnik 42, številka 1, str. 59–63.

Fortunat - Černilogar, Damjana: Odnos Avstro-Ogrske do kulturne dediščine med prvo svetovno vojno. V: *Annales. Series historia et sociologia*, letnik 6, številka 8, str. 311–324.

Frodl, Walter: *Idee und Verwirklichung: das Werden der staatlichen Denkmalpflege in Österreich*. Böhlau Wien.

Hörler, Bernhard: Der Orgelbauer Anton Dornič in Radovljica (Slowenien). V: *Acta organologica*, Band 35 (2017). Berseburger, Kassel, 2017. V tisku.

Orgle v cerkvah Lavantinske škofije. Lavantinska škofija Maribor, 1911.

Reichsgesetzblatt für die Reichsräte vertretenen Königreiche.

Pickel, Gert & Müller, Olaf, ur.: Church and Religion in Contemporary Europe - Results from Empirical and Comparative Research. Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden & Springer, 2009.

Podstenšek, Matej: Ob 100-letnici knjižice Orgle v cerkvah Lavantinske škofije. V: *Cerkveni glasbenik*, letnik 104 (2011), št. 6. Družina, Ljubljana.

Premrl Stanko: K seznamu organistov in orgel v ljubljanski škofiji. V: *Cerkveni glasbenik*, leto 36 (1913), str. 75.

Premrl Stanko: Nekoliko statistike o orgljah v ljubljanski škofiji. V: *Cerkveni glasbenik*, leto 41 (1918), 12–16, 25–28, 55–58, 70–74; 42 (1919), 6–10, 21–25, 33–38; 43 (1920), 54–56. Ljubljana.

Reichling Alfred, ur.: *Aspekte der Orgelbewegung*. Mersener, Kassel 1995.

Reichling, Alfred: Orgeln, Orgelbauer und Orgelbau im Ersten Weltkrieg. *Acta Organologica* 31, 2009, 347-398.

Štefanič, Tatjana, ur.: Celjski orglarski mojster Janez Frančišek Janeček. Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, 2016.

SUMMARY

THE DESTINY OF SLOVENIAN PIPE ORGANS IN THE FIRST WORLD WAR

Periods of crisis represent important milestones for cultural heritage. War is an extreme situation, but upon uncertain circumstances actions can be unpredictable even during a peaceful period. Even legislation that seems perfect could turn out ineffective in practice – particularly in the absence of resources or people. Thus organs around Europe, for example, are experiencing an existential crisis. Since those are mainly church musical instruments and the number of churchgoers and believers is steadily diminishing, we wonder who will listen to organs in the future, or even look at them. The church is undergoing reorganization, some formerly significant church buildings in the country are losing their purpose. In 2017, 93 churches of Diocese of Koper changed their status of parish church into that of a subordinate branch. In the short term, the economic changes cannot be expected, while the use of organs will undoubtedly decrease to a level of present subsidiary churches. Cathedral buildings in Western European metropolitan areas are being sold and will be intended for secular use not necessarily restricted to culture. The modern way of life is becoming less fond of live classical music where organs represent very narrow and strongly specialized segment. Alternative solutions with multimedia and similar organ performances generally prove ineffective. Abandonment is guaranteed not to justify substantial funding of thereto heritage. Increasing non-expert interference with organs, despite good intentions for their usefulness, cause irreparable damage. Today we have reliable and well-compiled data about organs. The situation shows that at least 34 organs in Slovenia are placed in few or inappropriate warehouses. It is recorded that currently 130 abandoned instruments stand on choirs. The majority is older than 100 years which means that, according to the Cultural Heritage Protection Act, they are classified as national treasure. At least 50 musical instruments are baroque, therefore originating from before 1750, among those is the Steinhof's organ in Mekinje from 1720 that graced the cover of *Orgle na Slovenskem*, and renowned positive from Strmca (in the municipality of Laško) from mid-17th century, acknowledged as one of the oldest preserved and still usable instruments in our land. Archival documents speak of facts, events, however, speak of decisions which have short-term or long-term consequences. For the circumstances during the First World

War, it is understandable that decisions proved to be very difficult. Regarding the heritage, a distinction must be drawn between the situation at the front and the circumstances in the hinterland at the time. This contribution primarily covers hinterland. Authorities definitely had data on organs. It seems that emotional charge was in some cases stronger than proper and informed judgment and decisions that were then offered by military laws. The consequences are still being felt today. Although we do not expect a war, similar crises can arise from other reasons. Qualitative data and good and coordinated strategy with pre-established and clearly defined priorities are essential for accountable decision-making.

O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJIH
ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVES AND THE CONFERENCES

**27. MEDNARODNI ARHIVSKI RAZISKOVALNI TABOR –
NEMZETKÖZI LEVÉLTÁRI KUTATÓTÁBOR
Boreča in Ženavlje v Sloveniji ter Farkasfa na
Madžarskem, od 23. do 28. 6. 2017**

Mednarodni arhivski raziskovalni tabor poteka neprekinjeno že od leta 1991. Letos je bil organiziran že 27. zapovrstjo. Sedemnajst mladih raziskovalcev in arhivistov je preiskalo še en delček Prekmurja in obmejne Madžarske ter zbralo stare fotografije, dokumente, knjižice ipd.

Ker Pokrajinski arhiv Maribor že vrsto let zelo uspešno sodeluje z Gimnazijo Ljutomer, smo se odločili, da letos na tabor povabimo tamkajšnje dijake in dijakinje. Na pomoč sta nam priskočila profesorja zgodovine, gospa Suzana Rautar in Franc Čuš, ki sta tabor tudi predstavila dijakom. Pet deklet, udeleženk, se je na taboru več kot odlično odrezalo, zato upamo, da se bo to sodelovanje med PAM in Gimnazijo Ljutomer razširilo še na arhivske tabore.

Letošnji tabor se je začel na madžarski strani. Ob pozdravnih besedah direktorjev Ivana Frasa (Pokrajinski arhiv Maribor) in Miklósa Melege (Madžarski nacionalni arhiv Železne županije) ter Boruta Jesiha, slovenskega konzula v Monoštru, smo lahko prisluhnili tudi madžarski ljudski pesmi ter si ogledali fotografije naselja Farkasfa.

Prve tri dni smo preživeli na Madžarskem. Madžarski mentorji so letos ubrali nekoliko drugačen način raziskovanja. Več pozornosti je bilo namenjene spoznavanju zgodovine tega območja. Zato smo obiskali le nekaj hiš, kjer smo s starejšimi prebivalci izpolnili vprašalnik o vasi v preteklosti: kateri obrtniki so živeli v vasi, kdo so bili učitelji, kdo je bil župnik, ali poznajo kakšen pregovor ali pesem, ki so jo peli ob posebnih priložnostih, ali je bila v vasi trgovina, od kod so prihajali ženini in neveste, ali so bile v vasi žrtve prve ali druge svetovne vojne ... Ob vprašanjih se je starejšim utrnila še kakšna misel, spomnili so se na kak dogodek in nam ga povedali. Med drugim smo izvedeli, da so v preteklosti živeli v vasi tudi Slovenci. Mama od gospe, ki smo jo obiskali, je bila Slovenka, oče pa Madžar; doma so govorili bolj ali manj v madžarskem jeziku. Dandanes gospa pri svojih osemdesetih letih ne govori več slovensko, povedati zna le nekaj prekmurskih besed, razume pa tudi bolj malo.

Zgodovino vasi Farkasfa in okolice sta nam predstavila arhivista iz sombotelskega arhiva, Ferenc Pál, ki je bil tudi vodja tabora, in Gyula Bencik. Na predavanju se nam je pridružilo tudi nekaj domačinov. Vas se prvič omenja v listini iz leta 1350, zemljiški gospodje so bili cistercijani, ki so imeli samostan v bližnjem Monoštru. V 14. stoletju so ti v Farkašovcih imeli tudi mitnico. V 16. in 17. stoletju so vas požgali Turki. Še v 18. stoletju je živelo v vasi precej Slovencev. V času socializma je bila sredi gozda v bližini vasi zgrajena meteorološka postaja, ki pa je služila tudi za opazovanje madžarsko-jugoslovanske meje. Zelo bogato zgodovino ima tudi cistercijanska monoštrska opatija, ki jo je ustanovil madžarski kralj Béla III. že leta 1183. Cistercijani so zgradili samostan in cerkev, ki pa sta bila uničena leta 1605 ob vstaji Madžarov proti Habsburžanom. Nova cerkev, ki stoji še danes, je bila zgrajena v drugi polovici 17. stoletja in velja za tretjo največjo baročno cerkev na Madžarskem.

Podali smo se tudi v sosednjo vas, Rábakethely, kjer je v 50. letih 20. stoletja bil kaplan János Brenner. Čeprav je madžarska oblast leta 1950 prepovedala vse redove, je Brenner na skrivaj stopil v red. Bil je zelo priljubljen med tukajšnjimi prebivalci, veliko pa se je ukvarjal predvsem z mladino. Njegova

dejavnost ni bila pogodu takratni komunistični oblasti. Neke noči ga je en mladostnik s pretvezo spravil iz župnišča, češ da njegov stric potrebuje zadnje maziljenje. Na poti do naselja Zsida so ga napadli »razbojniki« in ubili. Na mestu njegovega umora danes stoji kapelica, trenutno pa poteka postopek njegove beatifikacije.

Drugo polovico tabora smo preživel v Sloveniji, v Boreči in Ženavljah. Obe vasi sta zelo majhni, imata le 85 oz. 114 prebivalcev. Na naši strani je tabor potekal tradicionalno, tako kot že vsa prejšnja leta: potrkali smo na vsaka vrata in povprašali po starih fotografijah, dokumentih, knjigah, molitvenikih ... Ob tem seveda nismo pozabili niti na znamenitosti vasi, na cerkvico sv. Ane v Boreči in na balonarski spomenik v Ženavljah. Vasica Ženavlje je znana po dogodku z dne 18. avgusta 1934, ko sta sredi vasi pristala belgijska stratosferska balonarja oz. znanstvenika Max Cosyns in Nere van der Elst. O tem dogodku so poročali na široko po Evropi, časopisi pa poročajo o kar 6000-glavi množici, ki je prišla v Ženavlje. V spomin na ta dogodek je občina Gornji Petrovci na tem mestu postavila spominsko znamenje v obliki krogle, ki simbolizira balon, 18. avgust pa je proglasila za občinski praznik. Poznogotsko cerkvico sv. Ane iz leta 1521 smo skorajda zgrešili, saj je skrita sredi borovega gozda. Ob krajšem predavanju smo izvedeli še nekaj podatkov o Jožefu Ficku, ki se je v Boreči rodil leta 1772. Bil je katoliški duhovnik in pisatelj, ki je služboval med gradiščanskimi Hrvati. Napisal je kar nekaj knjig, molitvenikov v njihovem narečju, s pomočjo katerih so gradiščanski Hrvatje ohranili tudi svoj jezik oz. narečje.

Naš stalni gost na taborih je tudi dr. Attila Kovács z Inštituta za narodnostna vprašanja, ki vsako leto predstavi zanimivo in aktualno zgodovinsko temo. Naslov njegovega letošnjega predavanja je bil *Čas informbirojskega spora (1948–1953) ob madžarsko-slovenski meji in spopad dveh državnih varnostnih služb (UDV/UDB in ÁVH) ter vpliv spopada na Slovence v Porabju in Madžare v Prekmurju*. Zanimive zgodbe iz arhivov in zgodbe navadnih ljudi so pritegnile tako arhiviste kot tudi dijake.

Peti dan, ko smo prehodili obe vasi po dolgem in počez, smo odšli na ogled gornjeradgonskega muzeja Špital.

Šesti dan je sledila prireditev, na kateri smo predstavili rezultate tabora in tabor tudi uradno zaključili. Ker je bilo letos zbranega gradiva občutno manj kot prejšnja leta, nas je zaskrbelo, s čim bomo zapolnili panoje. Na srečo pa je bilo kar veliko fotografij, zato smo en pano posvetili samo portretom. Nekateri med njimi so

bili resnično vrhunski. Udeleženske so se naučile osnovnih zakonitosti priprave razstave, kako zložiti gradivo v vitrine in panoje, na kaj je treba biti pozoren ipd. Vse zbrano gradivo smo natančno pregledali, razvrstili v kategorije (vojaško življenje, gospodarstvo, družinsko življenje, šolstvo, versko življenje, društva ...) ter ga tako razporedili na panoje in v vitrine. Ugotovili smo, da čeprav je bilo gradiva malo, pa je to izredno dragoceno. Najstarejši dokument oz. knjiga, ki smo jo dobili, je bila biblija iz leta 1848, pisana v prekmurskem jeziku. Dragocene pa so bile tudi zgodbe, ki smo jih slišali od domačinov. Prepričana sem, da bo vsakemu v spominu ostala zgodba možaka, ki je pri štirinajstih letih s kolesom prebегnil v Avstrijo, se v begunskem taboru naučil madžarščine od madžarskih beguncev, ki so domovino zapustili leta 1956, ter s tremi od njih odšel na Norveško, kjer si je ustvaril novo življenje. Takšnih zgodb ni niti v zgodovinskih učbenikih niti arhivih.

Po odprtju razstave, ki so jo popestrili plesalci KUD Goričko, spregovoril pa je tudi župan Anton Šlihthuber, je bilo lepo poklepetati z domačini, ki so si z velikim zanimanjem ogledovali razstavljenе fotografije in na njih iskali sebe, sorodnike in znance. In čeprav me vsako leto ob začetku tabora prešine misel: »Joj, pa ne že spet ta tabor,« me ob koncu tabora, ko vidim zadovoljne udeležence in dijake, navda tiho zadovoljstvo, da je bilo lepo in da se izplača to početi še leta in leta.

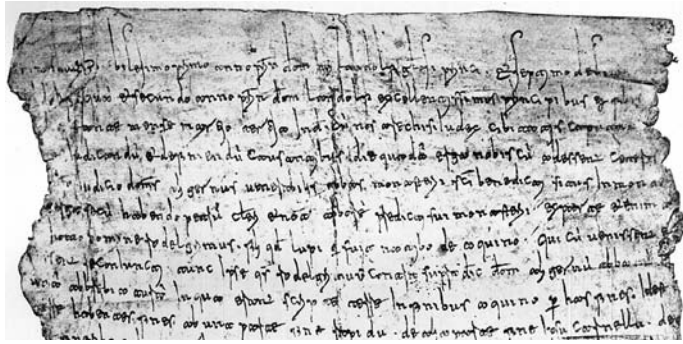
Udeleženci (12 dijakov, 5 mentorjev): Doris Horvat, Živa Litrop, Nuša Ferencek, Monika Časar, Júlia Meszelics, Szabina Fehér, Marton Lakatos, Tamás Adrián Tóth, Sebestyén Márton Cigány Zágorhidi, Fábíán László Horváth, Anna Júlia Andor, Kristóf Kovács, Jure Maček, Robert Bartos, Ferenc Pál, Zoltán Paksy in Gordana Šövegeš Lipovšek.

Gordana Šövegeš Lipovšek

Poletna šola *Liber: Trends in manuscripts studies: Sources, issues and technologies*, Cassino, 26.–30. 6. 2017

Letošnja, že tretja zaporedna poletna šola *Liber: Trends in manuscripts studies: Sources, issues and technologies* je potekala med 26. in 30. 6. 2017 v Cassinu. Organizirana je bila s strani tamkajšnje univerze Università degli studi di Cassino e del Lazio meridionale, Dipartimento di lettere e filosofia in raziskovalnega centra Laboratorio Liber: Libro e ricerca ob sodelovanju arhiva samostana Montecassino. Poletna šola je v teoriji namenjena vsem, ki se pri svojem raziskovalnem ali strokovnem delu srečujejo s srednjeveškimi listinami in rokopisi – tako na univerzah kot tudi v raznih arhivih ali specialnih knjižnicah. Ustrezni kandidati so bili izbrani na podlagi svojega raziskovalnega področja ter dosedanjih strokovnih in znanstvenih dosežkov, pri čemer so imeli prednost mlajši kandidati. Organizatorji so od udeležencev pričakovali razumevanje angleškega, italijanskega in latinskega jezika ter znanje latinske paleografije. Poletna šola sodi med cenejše na tem področju – cena udeležbe je znašala 250 € in ta znesek je poleg izvedbe ter delovnega materiala vključeval tudi spoznavno večerjo in vsakodnevni prevoz med mestom in samostanom.

V nasprotju s prejšnjimi leti je bila tokratna udeležba bolj italijansko zaznamovana; izmed 25 udeležencev s(m)o mednarodni predznak poletne šole upravičili po en predstavnik oziroma predstavnica iz Francije, Belgije, Poljske, Rusije in Slovenije. Iz tega razloga je večina predavanj tako na univerzi kot v samostanu potekala v italijanskem jeziku, poskrbljeno pa je bilo tudi za sumarično simultano prevajanje v angleški jezik. Zaradi specifične zasnove programa, ki vključuje delo z rokopisi v samostanskem arhivu, je število udeležencev omejeno na 20.

Izsek reprodukcije notarskega dokumenta »Placito Cassinese«, 960.

Edinstveni vidik poletne šole predstavlja neposredna bližina samostana Montecassino, zibelke zahodnoevropskega monastičnega gibanja in matične hiše benediktinskega reda. Večina predavateljev, ki so sodelovali pri izvedbi poletne šole, opravlja svoje raziskovalno delo skoraj izključno v samostanskem arhivu. Takemu načinu dela je bil podrejen tudi naš program. Vsakodnevemu popoldanskemu predavanju v prostorih univerze, ki je bilo zastavljeno kot teoretični uvod v področje raziskovanja posameznega predavatelja, je sledil še popolnoma praktični del prihodnji dan dopoldne v prostorih samostana (tako imenovane »hands-on sessions«). Edinstvena priložnost, da smo si lahko ne le ogledali arhiv samostana, temveč tudi bili vsakodnevno v stiku z več kot 25 rokopisi, večinoma datiranimi v čas med 9. in 12. stoletjem, zares predstavlja prednost te poletne šole v primerjavi z drugimi podobno zasnovanimi.

Po spoznavnem druženju ter uvodnem pozdravu je sledilo predavanje gostujoče predavateljice dr. Donatelle Nebbiai, predsednice pariškega Institut de recherche et d'histoire des textes, ki je spregovorila o svoji raziskovalni tematiki v predavanju z naslovom *Medieval Libraries: Sources, History and Public*.

Naslednje dopoldne je sledil prvi vzpon do samostana. V uvodnem turističnem vodenju po poslopu samostana smo izvedeli veliko informacij o njegovi pestri zgodovini; od ustanovitve s strani sv. Benedikta in njegovega delovanja, preko vrhunca razvoja, ki ga je samostan dosegel v drugi polovici 11. stoletja pod opatom Deziderijem (kot opat je deloval v letih 1058–1086, pozneje papež Viktor III. v letih 1086–1087), pa vse do skoraj popolnega uničenja samostanskega poslopa med bitko za Cassino v začetku leta 1944. Zares neverjetna sreča in pripravljenost nemških vojakov je botrovala dejstvu, da so vsi rokopisi že nekaj mesecev pred napadom našli varno zatočišče v Vatikanu, od koder so bili po desetih letih ponovno vrnjeni v Montecassino. Sedaj je večina rokopisov ovrednotenih kot kulturni spomenik državnega pomena, v varovanje pa so zaupani samostanskemu arhivu in knjižnici. Samostan danes še vedno deluje, samostanska skupnost pa obsega osem menihov.

Ogledu samostana je sledil začetek našega dela v arhivu. Glavni arhivist, Mariano Dell'Omo OSB, nam je med dvournim ogledom prostorov arhiva predstavil nekatere najzanimivejše primerke, ki jih hranijo. Posebej smo se posvetili analizi notarskega dokumenta, imenovanega *Placito cassinese*, iz leta 960. Vsebina prinaša razsodbo glede zamejitve določenih ozemelj bli-

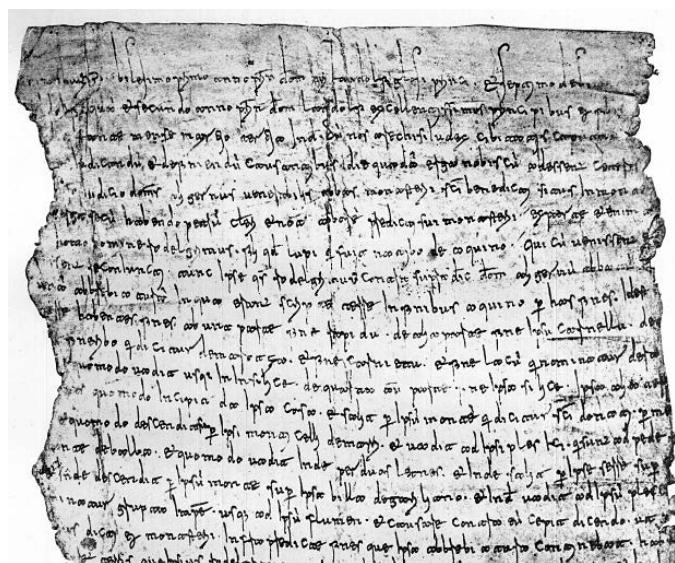
žnjih benediktinskih samostanov pod okriljem Montecassina, posebej zanimive pa so štiri ločene povedi, ki predstavljajo enega prvih ohranjenih zapisov v vulgarni italijanščini.

Rdeča nit predavanj in praktičnega dela je bila paleografska analiza posameznih rokopisov. Pričakovano so prednjačili rokopisi v beneventani. Na primerih smo obravnavali razvoj pisave od začetne tako imenovane »protobeneventane« v 8. in 9. stoletju, ki še ne izkazuje stalnega nabora znakov, ligatur in abreviatur, skozi naslednje obdobje, ključno za formiranje pisave v 9. in 10. stoletju, vse do najproduktivnejšega obdobja, ki je vrhunec doseglo v drugi polovici 11. stoletja, in dekadentne manieristične oblike v 13. stoletju (temeljno delo s področja razvoja beneventane: Francis Newton, *The Scriptorium and Library at Monte Cassino, 1058–1105*, Cambridge 1999). Poleg beneventane, njenih posebnosti in različic (npr. primerjava beneventane, uporabljene v skriptoriju, in beneventane za notarske dokumente) smo obravnavali tudi nekatere primere karolinške minuskule in nekaj stoletij mlajše humanistike.

Sklopi predavanj in praktično delo na primerkih iz samostanskega arhiva so se posvečali predvsem različnim vidikom pristopa raziskovalca k rokopisu. Dr. Giulia Orofino je v okviru predavanja *Manuscript Decoration and Illumination* predstavila korelacijo med iluminacijo in besedilom rokopisa. Ključni poudarek je bil na obravnavi iluminirane strani rokopisa kot celote ter strukturno navezavo iluminacije na besedilo poleg nje in povezave z rokopisom kot celoto.

Dr. Marilena Maniaci nam je v svojem predavanju *Codicology and Manuscript Description* predstavila poglobljene značilnosti te pomožne vede in se posvetila različnim stopnjam analitičnega opisa rokopisa. Na podlagi praktičnih primerov nam je predstavila tipologijo vezav rokopisnih pol in ustrezne načine beleženja letnega. Dalje se je posvetila sistemu opisovanja preostalih fizičnih in vsebinskih lastnosti posameznega rokopisa, kot je na primer tekstualna hierarhija, s pomočjo inicialk in indicov o sodelovanju večjega števila pisarjev na posameznih rokopisih. Poudarek je bil na ideji historiata posameznega rokopisa; pri opisu določenega dela je treba upoštevati ne le prvotno stanje, temveč tudi vse spremembe na rokopisu in znake uporabe. Posebno podglavje je predstavljalo primerjavo srednjeveških latinskih in grških zvitkov z vidika povezave med jezikom zapisa in fizičnim izgledom rokopisa.

V predavanju dr. Paola de Paolisa z naslovom *Latin Grammar Manuscripts* so bili predstavljeni rokopisi, ki vsebujejo latinsko slovnico in

Rokopisi, pripravljene za »hands-on session«.
Foto: Ana Jenko Kovačič.

imajo posledično drugačne karakteristike zaradi razloga samega namena nastanka, to je praktične uporabe za potrebe učenja in poučevanja. V arhivu samostana je shranjenih le malo tovrstnih slovničnih besedil, saj je bila večina rokopisov iz obdobja najbogatejše produkcije prepisovanja slovničnih del, 8. in 9. stoletja, uničena ob napadu na samostan s strani Saracenov leta 884. Ob proučevanju redkih ohranjenih primerkov smo opazovali predvsem specifične razvoja beneventane v zgodnjem obdobju, indice o utilitarni naravi rokopisov (didaskalijske prepisovalcev in uporabnikov, lakune v organizaciji strani, namenjene poznejšemu dopolnjevanju ...) ter individualne napake oziroma popravke vsebinske plati besedila s strani prepisovalcev.

Z naslednjim predavateljem, dr. Sebastianom Gentile, raziskovalcem iz Firenc, in njegovim predavanjem *Humanistic and Renaissance Manuscripts* smo se posvetili ne le nekoliko mlajši produkciji samostanskega skriptorija, temveč tudi rokopisom, ki niso nastali v samostanu in so vanj prišli kot darila za posamezne brate, opate ali celotno skupnost. Predavatelj se je osredotočil na genezo humanistike v odnosu do karolinške minuskule in odstopu od tedaj uveljavljene gotice ter izpostavil dve ključni osebnosti, Poggia Bracciolinija in Niccolòja Niccolija iz Salutatijeva kroga. Dalje smo se posvetili vprašanju avtografije humanističnih piscev ter se seznanili s pristopi, s katerimi lahko posamezen nepodpisani rokopis pripišemo določenemu avtorju na podlagi analize pisave.

Zadnji sklop predavanj je bil posvečen liturgičnim besedilom. Dr. Roberta Casavecchia nam je v svojem predavanju z naslovom *Text and Liturgy* predstavila homiljarje, hranjene v samostanskem arhivu. Skozi raznolike primerke smo si ogledali razvoj notranje strukture različnih tipov homiljarjev in spoznali njihove posebnosti, ki nam lahko veliko povedo o spremembah v liturgiji skozi stoletja. Prav tako nam nudijo informacije o naročniški politiki ter samostanski skupnosti, ki jih je uporabljala. Zadnje predavanje z naslovom *Music and Liturgy*, ki ga je pripravil prof. Nicola Tangari, je smiselno dopolnilo uvid v liturgično prakso samostana.

Predavanja kot celota so tako predstavljala zaokrožen vpogled v delovanje samostanske skupnosti, skriptorija in razvoj posameznih pisav s posebnim ozirom na beneventano. Edina pomanjkljivost, na katero želim opozoriti, je kratko trajanje izobraževanja – izvedba poletne šole je odvisna od sodelovanja samostana in posledično je časovno omejena na en delovni teden. Kljub temu je treba poudariti, da je izvedba povsem upravičila visoka pričakovanja. Kratek potek izobraževanja so predavatelji poskušali uravnovesiti z zgoščenim programom in izčrpnimi predavanji ter veliko količino praktičnega dela na rokopisih. Ravno slednji vidik predstavlja največjo prednost te poletne šole: izkustveno učenje kot najboljši način za poglobitev znanja paleografske in kodikološke analize listin in rokopisov.

Ana Jenko Kovačič

Letna konferenca Društva madžarskih arhivistov – *Magyar Levéltárosok Egyesületének vándorgyűlése* Miskolc, od 10. do 12. 7. 2017

Letošnja konferenca Društva madžarskih arhivistov se je odvijala med 10. in 12. julijem na Univerzi Miskolc (*Miskolci Egyetem*), prvič pod vodstvom novega predsednika društva, dr. Istvána Kenyeresa. Njegovemu pozdravnemu nagovoru so sledili pozdravi predstavnice za kulturne zadeve na Ministrstvu za človeške vire, predstavnika mestne občine Miskolc ter namestnika rektorja za mednarodne in znanstvene zadeve Univerze Miskolc. Podelili so še arhivska

priznanja in nagrade, poimenovani po Klári Dóka, bivši arhivistki, zaposleni v Madžarskem državnem arhivu v Budimpešti.

Glavna tema plenarnega zasedanja je bila *Arhivi v službi družbe*. Predavatelji, ki so prihajali iz knjižnic, muzejev, arhivov, univerz in civilnih organizacij, so predstavili delovanje teh ustanov v službi človeka, njihovo pomembnost in medsebojno delovanje ipd. Predsednik arhivskega društva je poudaril, da so na konferenci prvič prisotni vsi trije predsedniki društev, torej arhivskega, knjižničarskega in muzejskega. Zvrstila so se zanimiva predavanja: *Knjižnice v službi družbe*, *Muzeji v spreminjajočem svetu*, *Sodelovanje med civilnimi organizacijami in arhivi*, *Arhivi in družbeni izzivi 21. stoletja*, *Novi izzivi: sprememba pri visokošolskem izobraževanju arhivistov*, *Življenjski model poklica arhivist*. Ker se nihče od predavateljev ni držal časovnih okvirov, je zmanjkalo časa za debato. Ta bi verjetno bila zanimiva, predvsem zaradi uvedbe t. i. življenjskega modela arhivista. Gre pravzaprav za sistem napredovanja v nazive, ki ga v slovenski arhivistiki že poznamo. Na Madžarskem tega še ni; do sedaj se je lahko napredovalo le v en naziv – višji arhivist, ki bi ga lahko prevedli tudi v arhivski svetovalec. Po pogovoru z nekaterimi starejšimi kolegi se je zdelo, da se ti preveč ne ubadajo s tem novim sistemom, saj so že dosegli najvišji plačni razred in naziv. Poudarjeno pa je bilo tudi, da se ne ve, kdaj in ali bo ta model sploh sprejet na pristojnem ministrstvu.

Drugi dan dopoldne smo lahko udeleženci konference prisostvovali referatom in okroglim mizam na sedmih različnih sekcijah:

- na mednarodni sekciji so predstavniki tujih arhivov predstavili novosti v arhivih posameznih držav;
- na sekciji za posredovanje virov so predstavili arhivske vire o reformaciji od 16. st. do današnjih dni, raziskovanja v teh fondih in rezultate raziskovanj¹ (teme referatov: *Arhivski viri o reformaciji v fondih Madžarskega državnega arhiva*, *Raziskovanja o reformaciji in zgodovini cerkva v evangeličanskih in kalvinskih arhivih*, *Skriti viri – možnosti raziskovanja v evangeličanskih zbirkah*, *Protestantske cerkvene občine in reformacija v arhivskih zbirkah Madžarskega radia*);
- na sekciji za informatiko so predstavili nove e-baze v arhivih, nove projekte (teme referatov: *Stare naloge – nove rešitve*, *Nova organizacija pri poslovanju s strankami*, *Vsebinske in oblikovne zahteve pri prevzemanju e-gradiva*, *Aktualen položaj projekta Arca*, *Predstavitev podatkovne baze Vojaki v gulagih*, *Splošni model elektronskega arhiviranja*);
- na sekciji za materialno varstvo so spregovorili o arhivskih skladiščih in restavraciji arhivskega gradiva (teme referatov: *Selitev arhiva na Ulico Andrása Hessa*, *Nova arhivska zgradba in restavratorska delavnica v Novem Sadu*, *Konzervacija in restavracija zemljevidov*, *Izkušnje pri restavraciji arhivskega gradiva, poškodovanega od ognja*);
- na sekciji za izobraževanje in zgodovinsko znanost so predstavili arhivsko gradivo o gastronomiji in študentske menze v preteklosti (teme referatov: *»Brez soli še noben kuhar ni skuhal dobre jedi«*, *Ustanovitev Mense Medica na budimpeški univerzi*, *Mensa Academica na Univerzi Franca Jožefa v Szegedu*, *Zlata doba madžarskega visokošolskega izobraževanja*, *Delovanje sekcije za izobraževanje in zgodovinsko znanost*);
- na sekciji za arhivsko pedagogiko so arhivi predstavili svoje izkušnje, projekte pri obisku šolskih skupin (teme referatov: *Slike iz pedagoškega*

¹ Letos v Evropi obeležujemo 500 let reformacije, ki je Madžarsko zelo zaznamovala. Na Madžarskem so ta dogodek obeležili v vseh arhivih; izdali so več publikacij, izvedli tekmovanje osnovnošolcev in srednješolcev (nagrada je izlet v Wittenberg), pripravili so več predavanj in razstav na to temo. Projekt je podpiralo Ministrstvo za človeške vire; minister je bil v preteklosti reformatorski duhovnik.

programa v Madžarskem državnem arhivu, Otroška univerza ali pedagoške delavnice na Tehniški univerzi v Budimpešti, Arhivske delavnice v Arhivu županije Zala, Dijaki v arhivu – izkušnje v Nadškofijskem arhivu Kalocsa, Problemi pri metodologiji arhivskih delavnic, Igrajmo se arhivista – razvoj arhivskih kompetenc v Arhivu Železne županije);

- na sekciji za gospodarstvo, ki se je udeležujejo predvsem tajnice, računovodje, vodje gospodarskih zadev v arhivih, pa so predstavili novosti v finančni zakonodaji, računovodstvu, knjigovodstvu in izkušnje pri revizijah, izvedenih v letu 2016.

Popoldne sta bili na programu dve strokovni ekskurziji; ena v Sárospatak, druga v naselje Sátorajújhely. Večina udeležencev je obiskala Sárospatak. Naselje je na Madžarskem znano kot center družine Rákóczi in njihovega boja proti Habsburžanom med letoma 1703 in 1711. Zaradi nesoglasij znotraj Madžarske in neugodnih razmer v Evropi je osamosvojitvena vojna propadla, Franc II. Rákóczi pa je bil prisiljen emigrirati. Velja za narodnega heroja; leta 2015 je madžarski Državni zbor dan njegovega rojstva, 27. marec, razglasil za spominski dan, upodobljen pa je tudi na bankovcu za 500 forintov. Družina je posedovala grad iz srede 16. stoletja, ki je danes skupaj s t. i. rdečim stolpom renoviran. Razstavljenih je veliko originalnih dokumentov in pohištva tudi iz 16. in 17. stoletja. Mesto se ponaša tudi z eno od najstarejših šol na Madžarskem; v duhu reformacije je bil leta 1531 ustanovljen kalvinski kolegij. Za kolegij je skrbela in ga podpirala tudi družina Rákóczi. Kolegij deluje še danes; v njem so dijaški dom, osnovna šola in gimnazija.

Zadnji dan konference je bilo na vrsti plenarno zasedanje pod naslovom *Arhivi in gastronomija – arhivski viri o zgodovini gastronomije*. Zvrstilo se je šest predavanj: *Prehranjevalne navade na madžarskih dvorih v zgodnjem novem veku, Arhivski viri o zgodovini zgradb za varjenje piva, Kopalna kultura v Balatonfüredu v 19. stoletju, Zgodovina krčem in gostiln na železniških postajah, Arhivski viri za zgodovino kavarn, Arhivski viri za razstavo To je pivo!*

Če je prejšnja leta organiziralo konferenco arhivsko društvo skupaj z arhivom iz mesta, kjer je potekala konferenca, je bil tokrat edini organizator društvo. Morda ima to neke prednosti, vendar pa tudi slabosti, kar se je letos še posebej pokazalo. Namreč, društvo je vse organiziralo iz Budimpešte iz Mestnega arhiva, od koder prihaja tudi novi predsednik. Vsi dogovori so bili sklenjeni po telefonu in elektronski pošti, zaradi česar je večkrat prišlo do težav, zmede, vidna je bila slabša organizacija konference v primerjavi s preteklimi leti, ko je bilo vse organizirano na zelo visoki ravni. Madžarski arhivisti so bili zelo kritični, zato verjamem, da bodo prihodnje leto, ko naj bi bila konferenca nekje v osrednjem delu Madžarske, ubrali drugačno pot.

Gordana Šovegeš Lipovšek

O DELU ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE
ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA

**28. zborovanje Arhivskega društva Slovenije,
5. in 6. 10. 2017, Portorož**

V Portorožu, v hotelu Histriion, je 5. in 6. 10. 2017 potekalo zborovanje Arhivskega društva Slovenije, ki ga je društvo pripravilo v sodelovanju s Pokrajinskim arhivom Koper. Naslov zborovanja je bil *Človeški viri v arhivih in novi izzivi v zvezi z e-gradivom*. Na izbor teme je vplivalo dejstvo, da zaradi tehnološkega razvoja nastaja vse več dokumentarnega in arhivskega gradiva v elektronski obliki, ki zahteva poseben pristop tako glede hrambe kot uporabe. Omenjene razmere porajajo vprašanje, kateri poklicni profili bodo v prihodnje, ko bo elektronsko gradivo prevladovalo, najprimernejši za delo v arhivih. Cilji posveta so bili temeljit razmislek o tem vprašanju, izmenjava izkušenj in primerjava s stanjem v drugih državah, kar naj bi pripeljalo do čim boljših rešitev za prihodnost. Tema je bila razdeljena na dva dela. V prvem delu so referenti predstavili današnje stanje človeških virov v arhivih doma in v tujini ter podali predvidevanja za prihodnost. V drugem delu pa so z vidika človeških virov spregovorili o dosedanjih izkušnjah z digitalizacijo gradiva ter prevzemanjem elektronskega arhivskega gradiva. Drugi dan je potekala tudi okrogla miza, na kateri je tekla razprava o aktualnih vprašanjih arhivske stroke, zlasti v povezavi z zakonodajo, sprejeto v zadnjem obdobju.

Po pozdravnih nagovorih predsednice društva Aleksandre Pavšič Milost, državne sekretarke na ministrstvu za kulturo Damjane Pečnik, podžupanje občine Piran Meire Hot in direktorice Pokrajinskega arhiva Koper Nade Čibej smo si prvi dan v uvodnem delu zborovanja premierno ogledali kratek film o razvoju avtomobilizma na Slovenskem, ki so ga pripravili v Zgodovinskem arhivu Ljubljana. Film skuša skozi oči uporabnika pokazati pomen arhivskega gradiva pri raziskovanju preteklosti.

Uvodni referat z naslovom *Arhivist v slovenskih arhivih – stanje in perspektive* so pripravili Bojan Cvelfar, Ivan Frasn in Nina Gostenčnik. Iz njihove analize današnje zasedenosti delovnih mest v arhivih, narejene v veliki meri na osnovi odgovorov vodstev slovenskih javnih arhivov na anketo, pričakovano izhaja, da dela in naloge arhivistov v veliki večini opravljajo zaposleni, ki so končali VII. stopnjo izobrazbe študijske smeri zgodovina oziroma druge humanistične vede in da je glede na naraščajoči trend dela z e-arhivskim gradivom absolutno premalo sistemiziranih delovnih mest informatikov. Glede prihodnjega zaposlovanja vodstva arhivov nimajo enotnega mnenja. Če bi lahko uvedli novo delovno mesto, bi nekateri še vedno zaposlili zgodovinarja, nekateri informatika, po mnenju neprepričljive večine pa bi to moralo biti kombinirano delovno mesto arhivist-informatik. Vsi pa se strinjajo, da je glede na trenutno stanje treba poskrbeti za dodatno izobraževanje že obstoječih kadrov, ki morajo prevzemati nove naloge, za katere pa v osnovi še niso usposobljeni. Največ arhivov predlaga, naj arhivisti pridobivajo dodatna izobraževanja s področja informatike z neformalnim izobraževanjem v okviru slovenske javne arhivske mreže. Deborah Rogoznica je predstavila stanje na obravnavanem področju v Italiji. V svojem prispevku *Arhivi in arhivisti v Italiji v digitalnem obdobju* je pojasnila, da se italijanska država v zadnjem desetletju trudi na področju digitalizacije slediti evropskim direktivam. Pristopila je k pripravi ustrezne zakonodaje ter regulaciji in standardizaciji poklicev, ki so vključeni v proces nastajanja, upravljanja in hrambe elektronskih dokumentov. Poudarek dajejo pravilnemu ravnanju z elektronskimi dokumenti že od njihovega nastanka dalje, medtem ko je

prenos v zgodovinske arhive sicer načrtovan, a zakonsko le grobo opredeljen. Tako država kot arhivska stroka se zavedata, da tehnološke spremembe in novi nosilci zapisov zahtevajo poleg tradicionalnih tudi drugačna znanja. Rešitev vidijo v specializaciji stroke, ki bo za ravnanje z elektronskim gradivom razvila nove profile arhivskih strokovnjakov. Slednje naj bi v sodelovanju z IKT-strokovnjaki zagotovili predvsem prenovljeni izobraževalni programi. Dunja Mušič je primerjala stanje človeških virov v arhivih nemške zvezne dežele Hessen s stanjem v slovenskih arhivih. Ugotovila je, da se slovenski javni arhivi prilagajajo novim zahtevam dolgoročne hrambe elektronskega gradiva, medtem ko arhivi v nemški zvezni deželi Hessen že uspešno rešujejo tovrstne izzive, pri čemer ima ključno vlogo dobro sodelovanje med arhivisti in informatiki. Glede poklicne strukture arhivistov pa pravi, da na delovna mesta »arhivist« v Nemčiji običajno zaposlujejo ljudi z zaključenim študijem zgodovine, prava ali primerljivih humanističnih smeri, z znanjem latinščine in še enega tujega jezika ter da se bodoči arhivisti pred opravljanjem strokovnega izpita kot pripravniki dve leti izobražujejo v pristojnem arhivu in na arhivski šoli v Marburgu. Branka Molnar in Hana Habjan sta s pomočjo vprašalnikov opravili spletno raziskavo o človeških virih v povezavi z e-gradivom v arhivskih ustanovah v Evropi in po svetu. Iz izsledkov raziskave, v kateri je sodelovalo več kot 100 vprašanih, izhaja, da je sistematizirano upravljanje e-gradiva še vedno v začetni fazi, vsaj kar se tiče arhivov v Evropi, ki so bili zajeti v raziskavo. Komaj dobra tretjina arhivov ima specializirane organizacijske enote za upravljanje e-gradiva, od katerih slaba tretjina obstaja manj kot 10 let.

V popoldanskem delu programa so bili na vrsti trije referati. Jože Škofljanec je predstavil delo in potencialne projektne delovnih skupin, oblikovanih v okviru izvajanja strategije razvoja slovenskega javnega digitalnega arhiva e-ARH.si (2016–2020). Omenjene delovne skupine, poimenovane »kompetenčni centri«, so po njegovem mnenju primer vzajemnega usposabljanja in iskanja rešitev za izzive digitalizacije, zato predlaga, naj se po zaključku projekta oblikuje delovna skupina (kompetenčni center) za e-arhiviranje po vzoru podobnih delovnih skupin, ki jih poznamo v Sloveniji in tujini. Veliko zanimanje in buren ter kritičen odziv je sprožil prispevek Tatjane Šenk, ki je orisala postopek prevzema elektronskega arhivskega gradiva na primeru prevzema digitalnega gradiva Mestne občine Ljubljana. Opisala je naloge arhivistov in informatikov pri prevzemu ter razložila težave, ki so se ob tem pojavljale in ki jih ob začetku prevzema ni predvidela. Izkazalo se je, da je strategija razvoja e-arhiva, sprejeta že leta 2010, sicer dobro zastavljena, da jo pa je težko izvesti. Za uspešen prevzem e-gradiva bi namreč potrebovali delujoči SIP-kreator, nadalje prostor, kamor bi e-podatke lahko shranili, in informatike, ki bi nudili tehnično podporo in pomoč arhivistom. Arhivist je namreč tisti, ki ve, kaj prevzeti, informatik pa ve, kako to tehnično narediti. Vsega omenjenega v času od 2012 do 2016, ko so tekli postopki za prevzem e-gradiva Mestne občine Ljubljana, še ni bilo ali vsaj ni bilo v zadostni meri. Rešitev vidi avtorica v vzpostavitvi elektronskega arhiva v okviru državnega organa, ni važno katerega, lahko v okviru ministrstva ali arhiva, pomembno je le, da bi imel več profesionalnih informatikov kot podporni kader, preizkušena in certificirana programska orodja ter seveda primerno zmogljivo strežniško infrastrukturo, ki bi prevzemanje e-gradiva sploh omogočala.

Aleksander Lavrenčič je govoril o prevzemanju e-gradiva v televizijskem arhivu in poklicni strukturi zaposlenih v Arhivu Televizije Slovenija. Predstavil je življenjski cikel videodokumentov od sprejema na strežnik medarhiva do pošiljanja datotek v trajni arhiv.

Pozno popoldne oziroma zvečer je bil organiziran vodeni sprehod do Pirana. Tam smo si podrobneje ogledali Pomorski muzej Piran, ki nam ga je prijazno predstavil njegov dober poznavalec kustos Flavij Bonin, in prostore enota Pokrajinskega arhiva Koper v Piranu, kjer nam je nekaj arhivskih dragocenosti pokazal mladi arhivist Matej Muženič.

Drugi delovni dan je začel Tone Krampač z referatom, ki sta ga pripravila s sodelavko Julijano Visočnik. Gre za predstavitev projekta digitalizacije matičnih knjig v Nadškofijskem arhivu Ljubljana, h kateremu so pristopili zaradi izredno slabega stanja velikega števila matičnih knjig, po katerih je sicer zelo veliko povpraševanje. Projekt je še v teku, odločilno vlogo pri izvajanju pa ima tehnološko napreden skener. Digitalizacija ne poteka po abecednem redu, temveč predvsem po povpraševanju oziroma interesu strank. Prednost imajo poškodovane knjige, ki so vzete iz uporabe in v fizični obliki niso več dosegljive. Glede kadrovske zasedbe velja tudi v omenjenem arhivu, da so arhivisti dobro podkovani v humanističnih študijah, prav pa bi jim prišlo tudi več znanja s področja informacijske tehnologije, čeprav cerkveni arhivi trenutno še ne poznajo elektronskega arhiviranja.

V nadaljevanju je Natalija Glažar predstavila posamezna določila Zakona o dostopu do informacij javnega značaja, ki so od leta 2016 obvezujoča tudi za arhivske ustanove. Gre za zakon, ki pomeni izvajanje evropske direktive o ponovni uporabi informacij javnega značaja. Dala je tudi nekatere napotke, kako naj arhivi rešujejo zahteve oziroma vloge strank in opisala omogočanje ponovne uporabe in dostopa do podatkov prek spletnih portalov ter sodelovanje arhivskih ustanov v Nacionalnem portalu odprtih podatkov (OPSI). Omenjeni portal, ki deluje na odprtokodnih rešitvah, je v nadaljevanju podrobneje predstavil Aleš Veršič. Vzpostavilo ga je ministrstvo za javno upravo, da bi izboljšalo dostopnost do odprtih podatkov javnega sektorja. Poleg tehnološke prenove portala predstavlja poseben izziv tudi vzpostavitev omrežja objaviteljev podatkov.

Po kratkem odmoru je bila na vrsti okrogla miza o aktualnih vprašanjih arhivske stroke, namenjena zlasti vprašanjem, povezanim z zakonodajo, sprejeto v zadnjem obdobju: o ponovni uporabi informacij javnega značaja, varstvu osebnih podatkov pri dajanju arhivskega gradiva v uporabo, *Pravilniku o strokovni usposobljenosti za delo z dokumentarnim gradivom* in *Zakonu o arhivskem gradivu, ki vsebuje osebne podatke o zdravljenju pacienta*. Razvila se je zares živahna razprava. Na vprašanja udeležencev so odgovarjali direktor Arhiva RS Bojan Cvelfar, pravnik Arhiva RS Luka Zupanc in arhivista Gregor Jenuš in Tadej Cankar, ki imata veliko izkušenj z varstvom osebnih podatkov pri dajanju arhivskega gradiva v uporabo. Odločitev izvršnega odbora društva, da na letošnjem zborovanju v primerjavi s prejšnjimi leti nameni nekaj manj časa za predavanja in nekaj več za razpravo, se je pokazala kot pravilna. Kot dobra se je pokazala tudi odločitev, da se program ne deli na več sekcij.

Na koncu se je predsednica vsem prisotnim zahvalila za udeležbo, pohvalila njihovo aktivnost in vztrajnost oba dneva strokovnega druženja ter podala zaključke zborovanja, ki jih je pripravila komisija v sestavi: Nada Čibej, Aleksandra Pavšič Milost in Zdenka Semlič Rajh. Objavljeni so na spletni strani društva.

Aleksandra Pavšič Milost

PRIDOBITVE ARHIVOV V LETU 2016 ACQUISITIONS OF ARCHIVES IN 2016

Pridobivanje javnega arhivskega gradiva

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

- SI AS 223, Vlada Republike Slovenije, 1958–2015, 16 škatel, 2 tm, izročitelj: Generalni sekretariat Vlade RS
- SI AS 398, Državni zavod za socialno zavarovanje, filiala Maribor, 1947, 1 škatla, 0,1 tm, izročitelj: Ministrstvo za pravosodje
- SI AS 400, Republiški zavod za socialno zavarovanje, 1945–1973, 109 škatel, 12,5 tm, izročitelj: Zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje
- SI AS 1115, Skupščina Socialistične republike Slovenije 1963–1991, 34 škatel, 3,8 tm, izročitelj: Državni zbor RS
- SI AS 1164, Inštitut za narodnostna vprašanja, 1809–2001, 413 škatel, 46 tm, izročitelj: Inštitut za narodnostna vprašanja
- SI AS 1168, Združene PTT organizacije Slovenije; 1922–1974, 12 škatel, 3 tm, izročitelj: Telekom Slovenije, d.d.
- SI AS 1205, Sklad Prešernovih nagrad, 2013–2014, 3 škatle, 0,3 tm, izročitelj: Ministrstvo za kulturo
- SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve, serija Gasilstvo, 1947–1972, 28 škatel, 3,2 tm., izročitelj: Ministrstvo za notranje zadeve
- SI AS 1998, Inštitut RS za rehabilitacijo, 1954–1960, 1 škatla, 0,1 tm, izročitelj: Inštitut RS za rehabilitacijo
- SI AS 2002, Kulturna skupnost Slovenije, 1985, 1 knjiga, 0,4 tm, izročitelj: Zil Inženiring d.
- SI AS 2003, Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Urad za investicije, 1967–2004, 211 škatel, 23,4 tm, izročitelj: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport
- SI AS 2029, Republiški sekretariat za pravosodje in občo upravo SRS, Pravosodje, obča uprava in proračun, 1978–1982, 388 škatel, 43 tm, izročitelj: Ministrstvo za pravosodje
- SI AS 2041, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano RS, 2001, 6 škatel, 0,6 tm, izročitelj: Ministrstvo za okolje in prostor
- SI AS 2102, Ministrstvo za zdravstvo, družino in socialno varstvo, 1972–1990, 0,8 tm, izročitelj: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti
- SI AS 2128, Zveza vodnih skupnosti Slovenije, Vodna knjiga, serija Kolpa, Krka, 1935–1987, 93 škatel, 2 kartoteki, 10,8 tm, serija Ljubljana, 1940–1987, 215 škatel, 2 kartoteki, 24,4 tm, izročitelj: Direkcija RS za vode
- SI AS 2131, Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov RS, Promet z zemljišči, 1993–2013, 282 škatel, 31,6 tm, izročitelj: Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov RS
- SI AS 2137, Državni zbor RS, 1999–2003, 37 škatel, 4,1 tm
- SI AS 2153, Skupnost socialnega varstva Slovenije, 1967–1991, 206 škatel, 22,9 tm, izročitelj: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti
- SI AS 2159, Varuh človekovih pravic Republike Slovenije, 1994–2006, 33 škatel, 3,70 tm, izročitelj: Varuh človekovih pravic
- SI AS 2162, Skupnost lekarn SR Slovenije, 1963–1992, 45 škatel, 5 tm, izročitelj: Lekarniška zbornica Slovenije
- SI AS 2163, Ministrstvo za informacijsko družbo, 2000–2004, 89 škatel, 9,1 tm, izročitelj: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport

Opomba:

V Register fondov in zbirk ARS je bilo v letu 2016 vpisano 5 zbirk arhivskega gradiva, ki so bile oblikovane na podlagi odločitve Komisije za pregled vsega arhivskega

gradiva ARS. Sestavljajo jih drobci arhivskega gradiva podobne provenience, ki so bili nekoč samostojni fondi, ali pa so bili najdeni ob strokovnem pregledu vsega arhivskega gradiva ARS v letu 2015.

Gre za naslednje zbirke:

- SI AS 2154, Zbirka fragmentov arhivskega gradiva društev, 9 škatel, 1 tm
- SI AS 2156, Zbirka fragmentov arhivskega gradiva zemljiških gospodstev, 4 škatle, 0,5 tm
- SI AS 2158, Zbirka fragmentov arhivskega gradiva vojaških enot do 1941, 9 škatel, 1 tm
- SI AS 2164, Zbirka združništvo na Slovenskem, 9 škatel, 1 tm
- SI AS 2165, Zbirka fragmentov arhivskega gradiva strokovnih in sindikalnih združenj do leta 1945, 9 škatel, 1 tm

V Register fondov in zbirk ARS sta bila vpisana tudi 2 fonda, ki sta bila najdena ob strokovnem pregledu vsega arhivskega gradiva, in 1 fond, prevzet leta 2008 od Generalnega sekretariata vlade RS v neurejenem stanju.

Gre za fonde:

- SI AS 223, Vlada Republike Slovenije, 207 škatel, 23 tm, izročitelj: Generalni sekretariat Vlade RS
- SI AS 2150, Veterinarski inšpektorat SRS, 9 škatel, 1 tm, izročitelj neznan
- SI AS 2155, Okrajno glavarstvo Velikovec, 2 škatli, 0,2 tm, najdeno ob inventuri 2015

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

- SI_ZAC/0551 Osnovna šola Toplice Zagorje ob Savi, 1909-1990, 3,7 tm
- SI_ZAC/0993 Bohor lesna oprema Mestinje, 1973-2008, 1,2 tm
- SI_ZAC/1036 Skupščina občine Celje, 1945-2006, zapisniki sej izvršnega sveta skupščine občine Celje, 1986-1989, zapisniki sej Koordinacijske skupine izvršnega sveta skupščine občine Celje, 1986-1994, Prostorski vidik družbenega plana občine Celje, grafične priloge, 1980-1985, spremembe in dopolnitve odloka o urbanističnem redu občine Celje, kartografski del, 1981-1985, spremembe in dopolnitve odloka o urbanističnem redu občine Celje, kartografski del, 1985, 0,9 tm
- SI_ZAC/1044 Skupščina občine Šmarje pri Jelšah, (Kartice kartotečnega kazala 1964-1988), 15,2 tm
- SI_ZAC/1045 Skupščina občine Zagorje ob Savi, 1962-1997 (spisi po uradnih evidencah 1990-1997), 31,3 tm
- SI_ZAC/1046 Skupščina občine Trbovlje, 1955-1995, 5,2 tm
- SI_ZAC/1188 Upravna enota Šmarje pri Jelšah 1995-2012 (Referendum o družinskem zakoniku, 2012, volitev parlamentarcev v Evropski parlament, 2009), 1 tm
- SI_ZAC/1249 AJPEŠ Celje, 1961-2001, 1,4 tm
- SI_ZAC/1339 Kulturni center Delavski dom Zagorje, 1983-2014, 0,7 tm
- SI_ZAC/1386 Rudnik Zagorje, 1827-2000, načrti in karte, 0,4 tm
- SI_ZAC/1412 Zavod za kulturne prireditve Celje, 1980-1990, 0,3 tm
- SI_ZAC/1577 Osnovna šola Ljubečna, 1903-2000, 2,6 tm
- SI_ZAC/1578 Krajevna skupnost Nazarje, 1977-1995, 0,1 tm
- SI_ZAC/1583 Vegrad Velenje, 1957-2010, 61,5 tm
- SI_ZAC/1586 Vrtec Tončke Čečeve Celje, 1949-1998, 1,3 tm
- SI_ZAC/1587 Cementarna Trbovlje, 1875-2001, 2,4 tm
- SI_ZAC/1588 Krajevna skupnost Nova Štifta, 1974-2000, 0,3 tm

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

- SI PAK 644.1, Skupščina občine Sežana, 1962-1994, 109 te, 10,90 tm
- SI PAK KP 712.1.5, Zbirka filmskih kolutov, Italo Fartoni, 1980, 9 te, 0,90 tm

- SI PAK 808.1, Skupščina občine Izola, 1966-1994, 195 te, 19,50 tm
 SI PAK 869.3, Občinski ljudski odbor Ilirska Bistrica, 1957-1962, 122 te, 12,20 tm
 SI PAK 885, Občinska skupnost socialnega varstva Postojna, 1975-1989, 4 te, 0,40 tm
 SI PAK 887, Občinska skupnost socialnega skrbstva Postojna, 1975-1989, 6 te, 0,60 tm
 SI PAK 939, Občinska skupnost otroškega varstva Postojna, 1974-1990, 20 te, 2,00 tm
 SI PAK 940, Kulturna skupnost občine Postojna, 1971-1990, 11 te, 1,10 tm
 SI PAK 941, Občinska izobraževalna skupnost Postojna, 1967-1989, 25 te, 2,50 tm
 SI PAK 942, Samoupravna komunalna interesna skupnost občine Postojna, 1975-1989, 34 te, 3,40 tm
 SI PAK 943, Telesnokulturna skupnost občine Postojna, 1973-1988, 5 te, 0,50 tm
 SI PAK 944, Občinska skupnost za zaposlovanje Postojna, 1978-1989, 3 te, 0,30 tm
 SI PAK 945, Občinska raziskovalna skupnost Postojna, 1974-1992, 9 te, 0,90 tm
 SI PAK 998, Kmetijska zemljiška skupnost občine Postojna, 1970-1991, 10 te, 1,00 tm
 SI PAK 1009.1, Ribiška inšpekcija, 1987-2012, 3 te, 0,30 tm
 SI PAK 1009.2, Kmetijska inšpekcija, 2006-2010, 1 te, 0,10 tm
 SI PAK 1014, Krajevna skupnost Sežana, 1962-1989, 24 te, 2,40 tm
 SI PAK 86, Okrožno ljudsko sodišče Koper, 1945-1953 (1963), 4 te, 0,40 tm
 SI PAK 88, Okrožno sodišče Postojna – oddelek okrožnega narodnega sodišča v Kopru, 1945-1947 (1961), 3 te, 0,30 tm
 SI PAK 603, Okrajno sodišče Postojna, 1950-1950, 1 spis
 SI PAK 779, Okrožno sodišče Koper, 1956-1971, 1 te, 0,10 tm
 SI PAK 778, Fakulteta za pomorstvo in promet, 2004-2007, 110 te, 11,00 tm
 SI PAK 818, Osnovna šola Sežana, 1826-1979, 115 te, 11,50 tm
 SI PAK 859, Osnovna šola Cirila Kosmača Piran, 1945-1968, 1 mapa in 1 knjiga
 SI PAK 912, Dijaški dom Koper, 1951-2011, 27 te, 2,70 tm
 SI PAK 1007, Osnovna šola Rudolfa Ukoviča Podgrad, 1932-2005, 69 te, 6,90 tm
 SI PAK 1010, Osnovna šola Antona Globočnika Postojna, 1924-2004, 77 te, 7,70 tm
 SI PAK 1012, Osnovna šola Miroslava Vilharja Postojna, 1955-1974, 65 te, 6,50 tm
 SI PAK 1013, Vrtec Izola, 1959-2006, 19 te, 1,90 tm

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

Novi fondi:

- SI_PAM/1967 Center za socialno delo Slovenj Gradec, 1948–1990, 172 arhivskih škatel, 17,2 tm, akcisijska številka 2/2016, predajnik CSD Slovenj Gradec
 SI_PAM/1970 Koroški pokrajinski muzej, 1981–2004, 23 arhivskih škatel, 2,3 tm, akcisijska številka 9/2016, predajnik Koroški pokrajinski muzej Slovenj Gradec
 SI_PAM/1974 Lokalna turistična organizacija Prlekija Ljutomer, 1999–2016, 18 arhivskih škatel, 1,8 tm, akcisijska številka 15/2016, predajnik LTO Prlekija Ljutomer v likvidaciji
 SI_PAM/1973 Javni zavod za šport, izobraževanje odraslih in mladino Ljutomer, 1994–2016, 18 arhivskih škatel, 1,8 tm, akcisijska številka 14/2016, predajnik ŠIM Ljutomer v likvidaciji
 SI_PAM/1977 Zveza kulturnih organizacij Slovenj Gradec, 1970–2001, 15 arhivskih škatel, 1,5 tm, akcisijska številka 26/2016, predajnik Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, območna izpostava Slovenj Gradec
 SI_PAM/1972 Osnovna šola Lovrenc na Pohorju, 1922-1985, 27 aš (2,7 tm)
 SI_PAM/1979 Ljudska univerza Lendava, 1960-1996, 6 aš, (0,6 tm), novi fond,
 SI_PAM/1966 Glasbena šola Slovenj Gradec, 1953-1990, 5 arhivskih škatel, 0,5 tm
 SI_PAM/1968 Nafta Inženiring Lendava, 1937-2013, 66 AŠ, 24 kolutov, akcisijska številka 1/2016
 SI_PAM/1959 Mura, proizvodnja oblačil Murska Sobota, 54 AŠ, 5,4 tm, akcisijska številka 11/2016

Dopolnitve fondov:

- SI_PAM/1946 Lekarne Maribor, 1909–1963, 63 arhivskih škatel, 6,3 tm, prevzem 1 škatle oz. 0.2 tm diapozitivov, ki so bili v lasti mr. ph. Štefana Predana, akcesijska številka 23/2016, predajnik Lekarne Maribor (diapozitivi so bili septembra 2016 poplavljeni ob naraslih meteornih vodah v Mariboru, nekaj jih je uničenih; potrebno jih je pregledati, izločiti uničene, ostale pa očistiti)
- SI_PAM/0802 Center za socialno delo Ravne na Koroškem, 1948–2009, 561 arhivskih škatel, 56,1 tm, prevzem 73 arhivskih škatel, 7,3 tm, akcesijska številka 25/2016, predajnik CSD Ravne na Koroškem
- SI_PAM/1938 Zdravstveni dom dr. Adolfa Drolca Maribor 1953–2012, 125 arhivskih škatel, 12,9 tm, dopolnitev fonda; prevzem 4 arhivskih škatel, 0,4 tm albumov in videokaset Terapevtske skupine zdravljenih alkoholikov Maribor 1972, akcesijska številka 30/2016, predajnik Milica Opresnik
- SI_PAM/1394 Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše Maribor, 1957–2005, 188 aš, 19 tm, prevzem 76 arhivskih škatel, 7,6 tm, akcesijska številka 19/2016, predajnik Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše Maribor
- SI_PAM/0775 Osnovna šola Voličina, 1946-1989, 17 aš (1,7 tm), dopolnitev fonda, predajnik Osnovna šola Voličina
- SI_PAM/1916 Dijaški dom 26.junij Maribor, 1976-2009, 11 aš (1,1 tm), dopolnitev fonda,
- SI_PAM/0603 Skupščina občine Slovenska Bistrica 1964-1984, (imetnik oz. naslednik Upravna enota Slovenska Bistrica) spisi po klasifikacijskem načrtu za leti 1983 in 1984, AŠ 1022-1149 (127 AŠ), 12,7 tm, akcesijska številka 8/2016
- SI_PAM/0547 Skupščina občine Slovenj Gradec 1963-1993, zapisniki sej SO Slovenj Gradec 1963-1993 (28 AŠ), 2,8 tm, akcesijska št. 17/2016, predajnik Mestna občina Slovenj Gradec, 7. julij 2016
- SI_PAM/0641 Okrajno sodišče Slovenj Gradec; 1920-1985 (pravdne zadeve 1945–1985, zemljiškoknjižne listine 1920–1945), 420 škatel, 23 knjig (44,3 tm), DOPOLNITEV FONDA Predajnik: Okrožno sodišče v Slovenj Gradcu (pravni naslednik)
- SI_PAM/0981 Nigrad, komunalno podjetje Maribor, 111 AŠ, 11,1 tm, akcesijska številka 13/2016
- SI_PAM/1693 Zbirka fotografij in razglednic Maribor 19. stol.- 21. stol, 32 razglednic

POKRAJINSKI ARHIV NOVA GORICA

- PANG 929 Krajevna organizacija Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Col, 1977, 1 mapa
- PANG 1066 Nogometni klub Primorje Ajdovščina, cca 1950 - cca 1989, 18 škatel, 1,8 tm
- PANG 1185 Košarkarski klub Fructal Ajdovščina, cca 1972 - cca 1986, 7 škatel, 0,7 tm
- PANG 594 Splošno gradbeno podjetje Gorica, Nova Gorica, 1957-2007, 1605 različnih TE (mape, fascikli), 128 tm
- PANG 1188 Avto-moto društvo Ajdovščina, 1951-2010, 8 škatel, 0,8 tm
- PANG 1101 Zavod za zdravstveno zavarovanje – Območna enota Nova Gorica, 1958-1989, 109 škatel, 10,9 tm
- PANG 1079 Davčni urad Nova Gorica, 1997-2006, 7 škatel, 0,7 tm
- PANG 1191 Posojilnica v Ajdovščini, 1854-1954, 8 škatel, 0,8 tm
- PANG 1192 Okrajna gospodarska zadruga Ajdovščina, 1945-1947, 2 škatli, 0,2 tm
- PANG 1147 Območna obrtno-podjetniška zbornica Nova Gorica, 1994-1997, 1 škatla, 0,1 tm
- PANG 974 Okrožno sodišče Nova Gorica, (1951-1956) 1948-1978, 232 škatel, 2 nestandardni škatli, 2 ovoja, 17 knjig, 23,7 tm
- PANG 1193 Goriška knjižnica Franceta Bevka Nova Gorica, 1949-1979, 10 škatel, 1 tm
- PANG 1149 Zavod za šport Ajdovščina, 2004-2016, 1 zgoščenka
- PANG 886 Kulturni dom Nova Gorica, 2015, 1 zgoščenka
- PANG 415 Meblo Nova Gorica, 1953-1990, 175 škatel, 18 nestand. škatel, 25 tm

- PANG 1139 Kmetijska zadruga Goriška Brda, 1955-1989, 43 škatel, 4,3 tm
 PANG 1197 Krajevna skupnost Gojače, 1960-1991, 2 škatli, 0,2 tm
 PANG 104 Skupščina občine Nova Gorica, 1962-1982, 85 škatel, 47 kartotečnih škatel,
 14 tm
 PANG 85 Skupščina občine Ajdovščina, 1948-1999, 134 škatel, 14 kartotečnih škatel,
 14,8 tm
 PANG 807 Osnovna šola Dobrovo, 1970-1988, 9 škatel, 0,9 tm
 PANG 990 Mlinotest Ajdovščina, 1964-1995, 7 škatel, 0,7 tm

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ

- SI_ZAP/0069/021, Gradbena in lokacijska dovoljenja za območje Geodetske uprave
 Ptuj, 1967 – 1998, 46 škatel, 4, 6 tm
 SI_ZAP/0114, Osnovna šola Majšperk, 1879 – 2010, 68 škatel, 6,8 tm
 SI_ZAP/0129, Osnovna šola Vitomarci, 1910 – 2001, 2 škatli, 0,2 tm
 SI_ZAP/0422, Kobilarna Turnišče, 1945 – 1959, 1 škatla, 0,1 tm
 SI_ZAP/0571, Krajevni urad Kog, 1949-1995, 2 arhivski škatli) +1 šk. nerazvrščeno),
 0,20 tm
 SI_ZAP/0578, Cestno podjetje Ptuj, 1976 – 2000, 196 škatel, 20 tm
 SI_ZAP/0580, Krajevna skupnost Destrnik, 1963 – 1998, 3 škatle, 0,3 tm
 SI_ZAP/0581, Krajevna skupnost Zavrč, 1973 – 1992, 8 škatel, 0,8 tm
 SI_ZAP/0582, Kmetijski kombinat Ptuj – delovna enota Turnišče, 1957 – 1970, 2 škatli,
 0,2 tm
 SI_ZAP/0583, Kmetijsko Gospodarstvo Haloze Ptuj, 1956 – 1959, 1 škatla, 0,1 tm
 SI_ZAP/0584, Krajevna skupnost Dornava, 1965-1997, 9 škatel, 0,9 tm
 SI_ZAP/0585, Lekarne Ptuj, 1954–1999, 22 škatel, 2,2 tm
 SI_ZAP/0587, Krajevna skupnost Vitomarci, 1956-1999, 15 škatel, 1,5 tm
 SI_ZAP/0588, Krajevna skupnost Ormož, 1961-2010, 44 škatel, 4,40 tm
 SI_ZAP/0589, Kmetijsko gozdarski zavod Ptuj, 1955 – 2001, 33 škatel, 3,3 tm
 SI_ZAP/0590, Srednje šolski center Ptuj, Elektro in računalniška šola, 1993-2005, 38
 škatel, 3,8 tm
 SI_ZAP/0591, Osnovna šola Ljudski vrt Ptuj, 1950-2014, 143 škatel, 14,3 tm
 SI_ZAP/0592, Krajevna skupnost Kog, 1960 – 2012, 31 škatel, 3,10 tm
 SI_ZAP/0593, Krajevni urad Videm pri Ptuj, 1948 – 1994, 22 škatel (+3 šk. nerazvrš-
 čeno), 2.20 tm
 Geodetska pisarna Ormož, 1881-2016, 493 škatel, 49,30 tm in kovinska omara (9 pre-
 dalov).

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

Enota v Ljubljani

- SI_ZAL_CER/0034, Občinski ljudski odbor odbor – Skupščina občine Cerknica, akc. fond
 6, 1950–1994, 108 š, 10,8 tm
 SI_ZAL_CER/0052, Osnovna šola Jožeta Krajca Rakek, 1897–1991, 25 š, 2,5 t.m.
 SI_ZAL_CER/0082, Kulturna skupnost Cerknica, 1986–1989, 1 š, 0,1 tm
 SI_ZAL_CER/0083, Zdravstvena skupnost Cerknica, 1981–1984, 1 š, 0,1 tm
 SI_ZAL_DOM/0105, Center za socialno delo Domžale, 1962–2002, 106 š, 10,6 tm
 SI_ZAL_GRO/0026, Okrajno sodišče Grosuplje, 1946–1986, 440 š, 37 k, 44,5 tm
 SI_ZAL_GRO/0040, Notariat Stična/Višnja Gora, 1921–1945, 13 š, 20 k, 1,8 tm
 SI_ZAL_GRO/0123, Okrajno sodišče Višnja Gora, 1904–1943, 3 š, 0,3 tm
 SI_ZAL_KOČ/0010, Okrajno sodišče Kočevje, 1989–1995, 153 š, 15,3 tm
 SI_ZAL_KOČ/0034, Skupščina občine Kočevje, akc. fond 6, 1963–1994, 85 š, 8,5 tm
 SI_ZAL_LIT/0009, Občinski ljudski odbor Litija, akc. fond 3, 1937–1963, 19 š, 1,9 tm

SI_ZAL_LJU/0086, Okrajno sodišče Ljubljana, 1979-1994, 287 š, 41 k, 30,6 tm
 SI_ZAL_LJU/0402, Občinski ljudski odbor Ljubljana Center, serija 7, 1962-1963, 173 š, 17,3 tm
 SI_ZAL_LJU/0402, Občinski ljudski odbor Ljubljana Center, serija 5, 1956-1960, 12 š, 1,2 tm
 SI_ZAL_LJU/0424, Občinski ljudski odbor - Skupščina občine Ljubljane Moste Polje, 1950-1963, 382 š, 38,2 tm
 SI_ZAL_LJU/0428, Osnovna šola 7. maja Dobrova pri Ljubljani, 1912-2007, 44 š, 4,4 tm
 SI_ZAL_LJU/0447, Osnovna šola Rob, 1941-1988, 1 k, 1 m, 0,1 tm
 SI_ZAL_LJU/0454, Notariat Velike Lašče, 1931-1943, 2 š, 10 k, 0,4 tm
 SI_ZAL_LJU/0707, Upravne notranje zadeve mesta Ljubljane, 1947-2012, 214 š, 21,4 tm
 SI_ZAL_LJU/0813, ORKA Podjetje za trgovino in storitve d.o.o. (vsebuje tudi gradivo TEOL Kemična industrija, Ljubljana), 1955-2011, 16 škatel, 1,6 tm
 SI_ZAL_LJU/0815, Okrajno sodišče Velike Lašče, 1867-1943, 6 š, 11 k, 0,8 tm
 SI_ZAL_LJU/0817, Zavod za tehnično izobraževanje, 1969-2010, 107 š, 20 tm

Enota za Dolenjsko in Belo krajino, Novo mesto

SI_ZAL_ČRN/0018, Okrajno sodišče Črnomelj, 1872-1954, 46 š, 180 k, 25 tm
 SI_ZAL_ČRN/0079, Vrtec Otona Župančiča Črnomelj, 1972-2006, 17 š, 1,7 tm
 SI_ZAL_ČRN/0080, Zavod za izobraževanje in kulturo Črnomelj, 1959-1984, 3 š, 0,3 tm
 SI_ZAL_ČRN/0081, Osnovna šola Milke Šobar - Nataše Črnomelj, 1970-2002, 6 š, 0,6 tm
 SI_ZAL_MET/0013, Okrajno sodišče Metlika, 1871-1940, 213 k, 16,5 tm
 SI_ZAL_MET/0074, Dom počitka Metlika, 1954-1989, 14 š, 1,4 tm
 SI_ZAL_NME/0246, Okrajni zavod za socialno zavarovanje Novo mesto, 1946-1992, 40 š, 4 tm
 SI_ZAL_NME/0305, Osnovna šola Dragotina Ketteja, 1955-2008, 79 š, 7,9 tm
 SI_ZAL_TRE/0052, Kmetijska zadruga Trebnje, 1961-1991, 6 š, 0,6 tm
 SI_ZAL_TRE/0083, Center za izobraževanje in kulturo Trebnje, 1965-1992, 19 š, 1,9 tm
 SI_ZAL_TRE/0084, Območna obrtno-podjetniška zbornica Trebnje, 1975-1991, 1 š, 0,1 tm

Enota za Gorenjsko Kranj

SI_ZAL_JES/0077, Skupščina občine Jesenice 1962-1994, 5 š, 0,5 tm
 SI_ZAL_KRA/0054, Skupščina občine Kranj 1953-1990, 55 š, 1 š mf, 5,6 tm
 SI_ZAL_KRA/0054, Skupščina občine Kranj, Denacionalizacija, 1992-1997, 133 š, 13,3 tm
 SI_ZAL_KRA/0054, Skupščina občine Kranj, registri prometa 1963-1994, 13 škatel, 1,3 tm
 SI_ZAL_KRA/0150, Okrajno sodišče v Kranju, 1945-1995, 83 š, 8,3 tm
 SI_ZAL_KRA/0155, Okrožno sodišče v Kranju, 1979-1992, 53 š, 5,3 tm
 SI_ZAL_KRA/0252, Skupščina občine Kranj, zazidalni načrti, 1983-1989, 6 m, 0,6 tm
 SI_ZAL_KRA/0255, Sodišče slovenske narodne časti, senat v Kranju, 1945, 1 š, 0,1 tm
 SI_ZAL_KRA/0258, Društvo Interfilm Kranj 1978-1994, 1š, 0,1 tm
 SI_ZAL_RAD/0104, Gozdno gospodarstvo Bled, 1894-2010, 88 š, 6 m, 7 t, 10,1 tm

Enota v Škofji Loki

SI_ZAL_ŠKL/0058, Občina Poljane, ~1900-1970, 1 knjiga, 0,1 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0141, Skupščina občine Škofja Loka s predniki, 1945-1978, 1 š, 0,1 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0141, Skupščina občine Škofja Loka s predniki, Svet za stanovanjsko gospodarstvo, 1972-1974, 1 š, 0,1 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0173, Okrajno sodišče v Škofji Loki, 1941-1978, 55 š, 5,5 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0269, LTH Škofja Loka, 2005-2009, 2 š, 0,2 tm

- SI_ZAL_ŠKL/0281, Drobni tiski, 2007–2016, 5 š, 0,5 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0284, Zbirka plakatov, 2008–2016, 9 ks
 SI_ZAL_ŠKL/0284, Zbirka plakatov, 2015, 1 ks
 SI_ZAL_ŠKL/0284, Zbirka plakatov, 2015–2016, 4 ks
 SI_ZAL_ŠKL/0286, Zbirka mikrofilmov in fotokopij arhivalij iz Münchna, 1954–2016, 47 kl
 SI_ZAL_ŠKL/0305, Zbirka katastrskih map, 1954–1960, 2 š, 0,2 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0342, Lokalno časopisje, 2007–2014, 1 š, 0,1 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0342, Lokalno časopisje, 2007–2016, 9 š, 0,9 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0369, Skupna strokovna služba SIS občine Škofja Loka, 1980–1990, 4 š, 0,4 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0426, Občinska izobraževalna skupnost Škofja Loka, 1975–1989, 3 š, 0,3 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0427, Občinska raziskovalna skupnost Škofja Loka, 1981–1989, 1š, 0,1 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0428, Občinska kulturna skupnost Škofja Loka, 1989–1990, 1š, 0,1 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0441, Območna SIS za PTT promet Kranj, 1983–1988, 2 mapi, 0,1 tm
 SI_ZAL_ŠKL/0446, Tehnik Škofja Loka, 1954–2013, 87 š, 8,7 tm

Enota v Idriji

- SI_ZAL_IDR/0055, Rudnik živega srebra Idrija, 1700–1992, 2000 mikrofilmskih posnetkov pridobljenih v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju iz fonda Innerösterreichisches Münz- und Bergwesen - Innerösterreichische Miscellen, Innerösterreichische Quecksilberbergwerke Idria (Notranje avstrijski rudnik živega srebra Idrija), 1560–1599
 SI_ZAL_IDR/0221, Športna zveza Idrija (Zveza telesnokulturnih organizacij občine Idrija), 1968–2008, 59 š, 5,90 tm
 SI_ZAL_IDR/0237, Okrajno sodišče Idrija, 1979–1995, 43 š, 4,3 tm
 SI_ZAL_IDR/268, Zdravstveni dom Idrija, 1902–1999, 158 š, 117 k, 22,5 tm

Pridobivanje zasebnega arhivskega gradiva

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

- SI AS 1968, Zbirka Ignacija Vojeta: prevzem diplom dr. Ignacija Vojeta, 1 škatla, 0,1 tm, izročitelj: dr. Ignacij Voje)
 SI AS 2151, Zbirka Čelik Pavla, 1835–2010, 10 škatel, 1 tm, izročitelj: Pavel Čelik, darilo
 SI AS 2152, Zveza lesarjev Slovenije, 1951–2015, 14 škatel, 1,5 tm, izročitelj: Anton Jagodic, stečajni upravitelj, darilo
 SI AS 2157, Štibler Miloš, 1835–2010, 3 škatle, 0,3 tm, izročiteljica: Kamila Volčanšek, darilo
 SI AS 2160, Čebulj Albert, 1748–2004, 44 škatel, 5 tm, izročiteljica: Mojca Žerovec, darilo
 SI AS 1871, Zbirka dopolnilnega gradiva o delavskem gibanju in narodnoosvobodilnem boju, 1943–1991, 2 škatli, 0,3 tm, darilo, izročitelj Zdenko Mlekuž
 SI AS 2114, Zbirka Franca Rozmana, 1981–1995, 10 škatel, 1,1 tm, darilo, izročitelj: dr. Franc Rozman

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

- SI_ZAC/0507 Zbirka turističnih publikacij, 1974–1994, 0,1 tm
 SI_ZAC/0524 Zbirka fotografij in slik, 1985, s.d., 0,1 tm

- SI_ZAC/0972 Celjsko pevsko društvo, 1925-2011, 0,2 tm
 SI_ZAC/0999 Črne Janez, 2014-2016, 0,3 tm
 SI_ZAC/1025 Fototeka Pelikan, s.d., 0,1 tm
 SI_ZAC/1030 Varia, s.d., 0,1 tm
 SI_ZAC/1156 Juvanc Rudolf, 1923, 0,1 tm
 SI_ZAC/1171 Zbirka gradiva o športu, 1980-2016, 0,2 tm
 SI_ZAC/1224 Zbirka gradiva političnih strank in sindikatov, 1988-2015, 0,1 tm
 SI_ZAC/1224 Zbirka gradiva političnih strank in sindikatov, 1988-2015, 0,1 tm
 SI_ZAC/1274 Zbirka razglednic in dopisnic, 1898- 1963, 0,1 tm
 SI_ZAC/1395 Zbirka fotografij Sherpa (2000-); sprotno prevzemanje fotografij (leto 2016) – odkup (248 fotografij)
 SI_ZAC/1395 Zbirka fotografij Sherpa (od 2000 dalje), sprotno prevzemanje fotografij
 SI_ZAC/1406 Zbirka gradiva različnih društev, 1922-2005, 0,3 tm
 SI_ZAC/1484 Grdina Igor, 1709-2016, 1,0 tm
 SI_ZAC/1495 Vodenik Anton, 1908-1923, 0,1 tm
 SI_ZAC/1549 Kulturno društvo Celjski godalni orkester, 1945-2016, 0,3 tm
 SI_ZAC/1569 Pevsko društvo upokojencev Celje, 1929-2015, 0,9 tm
 SI_ZAC/1570 Družina Lipovšek, 1833-1985, 0,5 tm
 SI_ZAC/1570 Družina Lipovšek, 1833-1985, 0,5 tm
 SI_ZAC/1572 Ferant Vencelj, 1914-2014, 0,6 tm
 SI_ZAC/1573 Zbirka gradiva filatelije in numizmatike, 1917-2015, 0,3 tm
 SI_ZAC/1575 Občinska konferenca Zveze rezervnih vojaških starešin Celje, 1957-1989, 0,1 tm
 SI_ZAC/1579 Ribiška družina Ljubno ob Savinji, 1957-1963, 0,1 tm
 SI_ZAC/1581 Fototeka NT&RC, 1978-1999, 4 tm
 SI_ZAC/1582 Wagner Anton, 1921-2014, 2,6 tm
 SI_ZAC/1584 Osnovna organizacija Zveze rezervnih oficirjev in podoficirjev Polzela, 1957-1974, 0,1 tm
 SI_ZAC/1590 Rodbina Baš, 1832-1999, 0,2 tm
 SI_ZAC/1594 Pelikan Josip, 1912-2001, 0,2 tm

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

- SI_PAK 318, Ahtik Josip, 1906-1952, dnevnik, osebni zapisi, topografske karte, risbe, 3 te, 0,30 tm
 SI_PAK 1003, Atletski klub Koper, 1966-2002, 37 te, 3,70 tm
 SI_PAK 1006, Društvo prijateljev glasbe, 1963-2015, 5 te, 0,50 tm
 SI_PAK 1017, Rustja Karel, 1833-1938, 1 te, 0,10tm
 SI_PAK 1018, Družinski fond Petkovšek, 1895-2006, 8 te, 0,80 tm

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

- SI_PAM/1969 Sokolov Peter 1906-1962, 1 AŠ, 0.1 tm (akc. št. 4/16, novi fond, darilo)
 SI_PAM/1378 Združenje borcev za vrednote NOB 1955–2012, 90 AŠ, 9 tm (akc. št. 6/16, dopolnitev fonda, Občinski odbor ZZB NOB Maribor - 9 AŠ prevzetih),
 SI_PAM/1287 Klub Koroških Slovencev v Mariboru 1934–2006, 26 AŠ, 2.6 tm (akc. št. 7/16, dopolnitev fonda. Prevzeto gradivo še ni preloženo v AŠ, okoli 6 AŠ)
 SI_PAM/1971 Hribernik Božidar 1972-2000, 12 AŠ, 1, 2 tm, (akc. št. 10/16, novi fond, darilo)
 SI_PAM/1887 Sovič Boris, 1998–2000, 32 AŠ, 3,2 tm (akc. št. 24/16, dopolnitev fonda – 1 tm)
 SI_PAM/1978 Slovensko združenje za barve, 1984–2007, 5 AŠ, 0.5 tm, (akc. št. 27/16, novi fond, darilo),

SI_PAM/1980 Društvo nekadilcev Maribor, 1984–2010, 5 AŠ, 0,5 tm, (akc. št. 29/16, novi fond, darilo).

SI_PAM/1976 Salberger Adolf, odvetnik v Ljutomeru, 1925-1941, 14 škatel (1,4 tm)
Imetnik: Mirko Marič, Ljutomer (zasebni imetnik), darilo

POKRAJINSKI ARHIV NOVA GORICA

PANG 81 Marušič Tomaž, 1947-2010, 0,2 tm, 2 škatli
PANG 281 Varia – zbirka dokumentov iz osebnih zapuščin, 1979-1992, 1 zvezek
PANG 443 Krpan Vladimir, 1947-1998, 0,1 tm, 1 škatla
PANG 667 Zbirka razglednic krajev, 1910-1957, 28 razglednic, pogodba o odkupu
PANG 667 Zbirka razglednic krajev, 1926-2016, 2 razglednici, darilna pogodba
PANG 837 Zbirka načrtov, zemljevidov in skic, 1943, 4 zemljevidi, darilna pogodba
PANG 1140 Andlovic Jože, 1947-2003, 1 mapa
PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., 1960-2001, 0,1 tm, 1 škatla
PANG 1156 Makarovič Emil, 1931-2015, 0,1 tm, 1 škatla
PANG 1159 Kutin France, 1950-1987, 1 mapa
PANG 1186 Slokar Savo, 1950-1984, 0,1 tm, 1 škatla
PANG 1187 Bonutti Karl, dr., 1951-2013, 0,8 tm, 8 škatel, darilna pogodba
PANG 1189 Mauri Štefan, 1965-2014. 1 tm, 10 škatel, darilna pogodba
PANG 1189 Mauri Štefan, 2016, 1 mapa
PANG 1190 Družina Meden, 1743-1996, 0,2 tm, 2 škatli, darilna pogodba
PANG 1194 Čermelj Branko, 1902-2012, 0,5 tm, 5 škatel, pogodba o odkupu
PANG 1195 Orel Marjan, 1931-2007, 0,1 tm, 1 škatla, darilna pogodba
PANG 1196 Goriško društvo za kakovost bivanja, 1997-2013, 0,1 tm, 1 škatla

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ

SI_ZAP/0428, Zbirka Franc Golob, 1878 – 2002, 1 škatla, 0, 1 tm
SI_ZAP/0559, Rodbini Kasimir in Oeltjen, 1760–1980, podarila Martina Mehrmann-Schmidt, 5 nestandardnih škatel oz. 0,35 tm, darilo
SI_ZAP/0579, Franc Tetičkovič, cca 1869 – 2014, 42 škatel, 4, 2 tm + cca 300 skeniranih fotografij
SI_ZAP0/586, Družina Hintze, 1900-1944/45, 2 albuma fotografij, podarila Vera Muršič, Ptuj

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

Enota v Ljubljani

SI_ZAL_CER/0081, Družina Rožanc, Lož, 1999–2009, 6 š, 0,6 tm; odkup
SI_ZAL_LJU/0318, INDOS, industrija transportnih in hidravličnih strojev, Ljubljana, 1978–1980, 1 škatla, 0,1 tm; darilo
SI_ZAL_LJU/0334, Načrti, dopolnitev, 1906–1921, 7 ks, odkup
SI_ZAL_LJU/0337, Plakati in letaki, dopolnitev, o. 1923–1941, 6 ks, odkup
SI_ZAL_LJU/0342, Fototeka, dopolnitev, pred 1917–okoli 1960, 16 ks, odkup
SI_ZAL_LJU/0347, Risbe, slike in grafike, dopolnitev, o. 1880–o. 1928, 2 ks; odkup
SI_ZAL_LJU/0437, Sindikalno kulturno umetniško društvo Tine Rožanc Ljubljana, 1999–2004, 1 š, 0,1 tm; darilo
SI_ZAL_LJU/0796, Mikolič Miloš, Ljubljana, 1955–2013, 16 š, 1,6 tm; darilo
SI_ZAL_LJU/0809, Opekarna Pevec na Škofljici, 2008–2012, 3 ks; darilo
SI_ZAL_LJU/0811, Območno združenje Rdečega križa Ljubljana, 1955–2013, 3 š, 0,3 tm; darilo

SI_ZAL_LJU/0812, Turistično društvo Šiška, 1964–2009, 1 š, 0,1 tm; darilo
 SI_ZAL_LJU/0814, Faganel Tomaž, Ljubljana, 1993–2006, 5 š, 0,5 tm; darilo
 SI_ZAL_LJU/0816 Taborniški odred Miklavc Franci – Vinko, 1974–1978, 2 š, 0,2 tm, darilo
 SI_ZAL_LJU/0816, Taborniški odred Miklavc Franci – Vinko, Dobrova, 1974–1978, 2š; 0,2 tm; 1974–1978
 SI_ZAL_LOG/0053, Družina Jerina – Vrezec, Logatec, 1886–1958, 1 š, 0,1 tm; darilo

Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto

SI_ZAL_NME/0249, Zbirka razglednic, okoli 1898–okoli 1964, 25 ks, odkup
 SI_ZAL_NME/0195, Kronist Novega mesta, 500 ks digitalnih fotografij iz leta 2016, odkup

Enota za Gorenjsko Kranj

SI_ZAL_JES/0065, Turistično društvo Kranjska Gora, 1904–2000, 1 m, 0,1 tm; odkup
 SI_ZAL_KRA/0082/001, Splošno gradbeno podjetje Gradbinec GIP, Kranj, 1998–2011, 53 š, 5,3 tm; darilo
 SI_ZAL_KRA/0102, Zbirka: Plakati Gorenjska, 1 ks; odkup
 SI_ZAL_KRA/0103, Zbirni fond Kranj, 1 ks; odkup
 SI_ZAL_KRA/0103, Zbirni fond Kranj, 1 m, 0,1 tm; darilo
 SI_ZAL_KRA/0145, Razglednice in voščilnice, 24 ks; odkup
 SI_ZAL_KRA/0225 Združenje trgovcev okraja Kranj, 1904–1964, 1 š, 0,1 tm; darilo

Enota v Škofji Loki

SI_ZAL_ŠKL/0284, Zbirka plakatov, 2015, 2 ks; darilo
 SI_ZAL_ŠKL/0291, Zbirni fond, 1991, 1 m; darilo
 SI_ZAL_ŠKL/0293, Rodbina Heinrihar, Škofja Loka, 1890–2016, 1 š, 0,2 tm; darilo
 SI_ZAL_ŠKL/0326, Ivana Primožič in nasledniki, Železniki, 1920–1968, 1 m; darilo
 SI_ZAL_ŠKL/0444, Elektro-strojna zadruga Sorica, 1911–1948, 1 m, 4 k, 0,1 tm; darilo
 SI_ZAL_ŠKL/0445, Hranilnica in posojilnica v Sorici, 1914–1940, 1 š, 0,1 tm; darilo

Enota v Idriji

SI_ZAL_IDR/0003, Planinsko društvo Idrija, 1949–2010, 10 š, 1 tm, darilo
 SI_ZAL_IDR/0218, Zbirka razglednic in fotografij: portreti bratov Franca, Ivana in Jodoka Bezeljak iz Črnega Vrha nad Idrijo, 1912, 1917, 3 ks; darilo
 SI_ZAL_IDR/0269, Družina Lapajne, Idrija 1880–1939, 1 š (263 ks); darilo
 SI_ZAL_IDR/0270, Normalnotirna in vojaška železnica Logatec-Črni Vrh, 1916–1961, 1 š, 0,1 tm; darilo

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

NŠAL 107, Fotografska zbirka, 11 kos
 NŠAL 111, Zbirka načrtov, 0,3 tm
 NŠAL 549, Janez Zdešar, 1 mapa
 ŽA Begunje pri Cerknici, 0,1 tm
 ŽA Draga, 0,2 tm
 ŽA Dragatuš, 0,1 tm
 ŽA Kočevska Reka, 0,1 tm
 ŽA Ljubljana – Bolnica, 0,1 tm

ŽA Ljubljana – Sv. Peter, 0,1 tm
 ŽA Ljubljana – Šentvid, 0,1 tm
 ŽA Ljubljana – Črnuče, 0,1 tm
 ŽA Loški Potok, 0,2 tm
 ŽA Mirna, 1,5 tm
 ŽA Osilnica, 0,1 tm
 ŽA Radeče, 0,1 tm
 ŽA Rakitna, 1 knjiga
 ŽA Sela pri Kamniku, 0,1 tm
 ŽA Stična, 0,1 tm
 ŽA Sv. Gregor, 0,1 tm
 ŽA Sv. Vid nad Cerknico, 0,1 tm
 ŽA Svibno, 1 knjiga
 ŽA Šenčur, 0,1 tm
 ŽA Šentjernej, 0,1 tm
 ŽA Trebelno, 0,1 tm
 ŽA Trebnje, 0,1 tm
 ŽA Trebnje, 0,1 tm
 ŽA Tržič 5, tm
 ŽA Tržišče, 0,7 tm

NADŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

NŠAM 0020, Župnija Cirkovce, 1900–1913, 0,04 tm
 NŠAM 0022, Župnija Čadram - Oplotnica, 1882–1908, 0,04 tm
 NŠAM 0039, Župnija Fram, 1883–1914, 0,05 tm
 NŠAM 0052, Župnija Hajdina, 1908–1915, 0,06 tm
 NŠAM 0053, Župnija Hoče, 1884–1915, 0,06 tm
 NŠAM 0062, Župnija Kamnica, 1897–1912, 0,05 tm
 NŠAM 0087, Župnija Loče pri Poljčanah, 1689–1913, 0,51 tm
 NŠAM 0089, Župnija Lovrenc na Pohorju, 1869–1913, 0,08 tm
 NŠAM 0089, Župnija Lovrenc na Pohorju, 19.–20. st., 0,5 tm
 NŠAM 0091, Župnija Majšperk, 1896–1915, 0,05 tm
 NŠAM 0099, Župnija Maribor – Sv. Janez Krstnik, 1905–1912, 0,12 tm
 NŠAM 0103, Župnija Maribor – Sv. Marija, 1908–1913, 0,06 tm
 NŠAM 0128, Župnija Petrovče, 20. st., 1 CD
 NŠAM 0136, Župnija Polenšak, 1889–1913, 0,04 tm
 NŠAM 0144, Župnija Prihova, 1884–1913, 0,05 tm
 NŠAM 0163, Župnija Ruše, 1861–1910, 0,1 tm
 NŠAM 0165, Župnija Selnica ob Dravi, 1888–1908, 0,06 tm
 NŠAM 0174, Župnija Slov. Konjice, 1886–1915, 0,08 tm
 NŠAM 0177, Župnija Spodnja sv. Kungota, 1879–1915, 0,05 tm
 NŠAM 0184, Župnija Studenice, 1874–1912, 0,7 tm
 NŠAM 0190, Župnija Sv. Barbara v Slov. goricah, 1896–1913, 0,04 tm
 NŠAM 0194, Župnija Sv. Duh na Ostrem vrhu, 1883–1907, 0,06 tm
 NŠAM 0197, Župnija Sv. Jakob v Slov. goricah, 1900–1912, 0,04 tm
 NŠAM 0201, župnija Sv. Jurij ob Pesnici, 18.–19. st., 0,4 tm
 NŠAM 0201, Župnija Sv. Jurij ob Pesnici, 1903–1915, 0,05 tm
 NŠAM 0207, Župnija sv. Križ nad Mariborom, 19.–20. st., 0,4 tm
 NŠAM 0217, Župnija Sv. Marjeta niže Ptuja, 1886–1913, 0,06 tm
 NŠAM 0220, Župnija Sv. Marko niže Ptuja, 1905–1915, 0,06 tm
 NŠAM 0221, Župnija Sv. Martin na Pohorju, 1880–1913, 0,06 tm
 NŠAM 0222, Župnija Sv. Martin pri Vurberku, 1867–1915, 0,06 tm
 NŠAM 0239, Župnija Sv. Venčesl, 1902–1912, 0,04 tm
 NŠAM 0242, Župnija Sv. Vid pri Ptuju, 1888–1915, 0,06 tm

NŠAM 0243, Župnija Svečina, 17.–19. st., 0,5 tm
 NŠAM 0262, Župnija Št. Ilj v Slovenskih goricah, 19.–21. st., 1,2 tm
 NŠAM 0293, Župnija Zreče, 1879–1914, 0,06 tm
 NŠAM 0295, Župnija Žetale, 1873–1912, 0,04 tm
 NŠAM 1000, Škofijska pisarna, 20. –21 st., 8,3 tm
 NŠAM 1300, Gradivo pravne službe, 2. pol. 20. in zač. 21. st., 5,30 tm.
 NŠAM 3009, Zapuščine škofov, Kramberger Franc, 1978–2008, 0,1 tm
 NŠAM 3010, Zapuščine škofov, Turnšek, Marjan, 21. st., 0,6 tm

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

ŠAK Ž Avber, 1786–1933, 9 knjig
 ŠAK Ž Avče, 1821–1942, 5 knjig
 ŠAK Ž Banjšice, 1820–1923, 5 knjig
 ŠAK Ž Bate, 1758–1926, 11 knjig
 ŠAK Ž Bertoki, 1635–1949, 39 knjig
 ŠAK Ž Biljana, 1624–2007, 20 knjig
 ŠAK Ž Borjana, 1762–1987, 12 knjig
 ŠAK Ž Bovec, 1720–1913, 13 knjig
 ŠAK Ž Breginj, 1820–1993, 11 knjig
 ŠAK Ž Brestovica, 1768–1913, 10 knjig
 ŠAK Ž Brezovica, 1640–1936, 21 knjig
 ŠAK Ž Cerovo, 1839–1995, 7 knjig
 ŠAK Ž Čepovan, 1743–1991, 11 knjig
 ŠAK Ž Dekani, 1738–1950, 15 knjig
 ŠAK Ž Deskle, 1757–2000, 15 knjig
 ŠAK Ž Divača, 1786–1903, 13 knjig
 ŠAK Ž Dolenja Trebuša, 1788–1968, 10 knjig
 ŠAK Ž Draga, 1863–1969, 6 knjig
 ŠAK Ž Drežnica, 1835–1976, 9 knjig
 ŠAK Ž Dutovlje, 1823–1921, 7 knjig
 ŠAK Ž Fojana, 1787–2004, 5 knjig
 ŠAK Ž Gabrovica, 1785–1929, 7 knjig
 ŠAK Ž Golac, 1789–1979, 13 knjig
 ŠAK Ž Gorenja Trebuša, 1754–1978, 15 knjig
 ŠAK Ž Gorenje Polje, 1757–1924, 15 knjig
 ŠAK Ž Gorjansko, 1792–1931, 7 knjig
 ŠAK Ž Gradina, 1821–1975, 9 knjig
 ŠAK Ž Gradišče, 1866–1994, 4 knjige
 ŠAK Ž Gradno, 1755–1959, 12 knjig
 ŠAK Ž Grahovo, 1785–1921, 7 knjig
 ŠAK Ž Grgar, 1755–1920, 13 knjig
 ŠAK Ž Gročana, 1739–1968, 14 knjig
 ŠAK Ž Harije, 1797–2004, 6 knjig
 ŠAK Ž Hrušica, 1632–1935, 23 knjig
 ŠAK Ž Idrija ob Bači, 1788–1976, 11 knjig
 ŠAK Ž Ilirska Bistrica, 1706–1921, 39 knjig
 ŠAK Ž Izola, 1506–1961, 49 knjig
 ŠAK Ž Jelšane, 1700–1926, 14 knjig
 ŠAK Ž Kal nad Kanalom, 1785–1911, 5 knjig
 ŠAK Ž Kanal, 1785–1988, 14 knjig
 ŠAK Ž Kazlje, 1799–1947, 5 knjig
 ŠAK Ž Klanec, 1656–1972, 13 knjig
 ŠAK Ž Knežak, 1743–1925, 20 knjig
 ŠAK Ž Kobarid, 1635–1970, 27 knjig

ŠAK Ž Kobjeglava, 1785–1928, 10 knjig
 ŠAK Ž Kojsko, 1823–1997, 8 knjig
 ŠAK Ž Komen, 1871–1942, 1 knjig
 ŠAK Ž Koper, 1554–1978, 77 knjig
 ŠAK Ž Korte 1709–1780, 15 knjig
 ŠAK Ž Kostanjevica, 1820–1923, 2 knjig
 ŠAK Ž Koštabona, 1672–1950, 18, knjig
 ŠAK Ž Kozana, 1785–1964, 8 knjig
 ŠAK Ž Kozjane, 1792–1978), 6 knjig
 ŠAK Ž Kožbana, 1785–1932, 11 knjig
 ŠAK Ž Kred, 1809–1924, 8 knjig
 ŠAK Ž Krkavče, 1706–2001, 22 knjig
 ŠAK Ž Kromberk, 1872–1952, 6 knjig
 ŠAK Ž Kubed, 1815–1949, 20 knjig
 ŠAK Ž Levpa, 1846–1885–1926, 6 knjig
 ŠAK Ž Libušnje, 1785–1950, 13 knjig
 ŠAK Ž Lipa, 1785–1919, 4 knjige.
 ŠAK Ž Livek, 1784–1944, 12 knjig
 ŠAK Ž Log pod Mangartom, 1785–1921, 6 knjig
 ŠAK Ž Logje, 1770–1975, 13 knjig
 ŠAK Ž Lokev, 1664–1913, 12 knjig
 ŠAK Ž Lokovec, 1800–1940, 15 knjig
 ŠAK Ž Lokve, 1788–1939, 11 knjig
 ŠAK Ž Lom, 1756–1919, 14 knjig
 ŠAK Ž Marijino Celje, 1757–1929, 15 knjig
 ŠAK Ž Medana, 1785–1965, 13 knjig
 ŠAK Ž Miren, 1887–1926, 5 knjig
 ŠAK Ž Most na Soči, 1785–1920, 21 knjig
 ŠAK Ž Movraž, 1707–1982, 12 knjig
 ŠAK Ž Obloke, 1809–2004, 6 knjig
 ŠAK Ž Osek 1876–1918, 11 knjig
 ŠAK Ž Osp, 1610–1938, 18 knjig
 ŠAK Ž Pečine, 1785–1954, 12 knjig
 ŠAK Ž Piran, 1509–1950, 78 knjig
 ŠAK Ž Planina, 1871–2004, 3 knjige
 ŠAK Ž Plave, 1846–1962, 10 knjig
 ŠAK Ž Pliskovica, 1820–1990, 4 knjige
 ŠAK Ž Podbrdo, 1784–2003, 17 knjig
 ŠAK Ž Podgorje, 1849–1937, 6 knjig
 ŠAK Ž Podgrad, 1863–1908, 4 knjige
 ŠAK Ž Podgraje, 1849–1915, 4 knjige
 ŠAK Ž Podmelec, 1664–1919, 27 knjig
 ŠAK Ž Podsabotin, 1850–1940, 7 knjig
 ŠAK Ž Podstenje, 1835–2004, 5 knjig
 ŠAK Ž Pomjan, 1815–1930, 7 knjig
 ŠAK Ž Ponikve, 1785–1976, 11 knjig
 ŠAK Ž Povir, 1623–1915, 16 knjig
 ŠAK Ž Pregara, XIX. in XX. stol, 2 knjigi
 ŠAK Ž Pregarje, 1785–1905, 5 knjig
 ŠAK Ž Prem, 1675–1920, 16 knjig
 ŠAK Ž Ravne, 1875–1886, 1 knjiga
 ŠAK Ž Ravnica, 1756–1907, 11 knjig
 ŠAK Ž Roče, 1785–1963, 19 knjig
 ŠAK Ž Ročinj, 1631–1980, 20 knjig
 ŠAK Ž Rodik, 1786–1999, 14 knjig
 ŠAK Ž Rut, 1792–1923, 5 knjig

ŠAK Ž Sedlo, 1772–1960, 13 knjig
 ŠAK Ž Senožече, 1684–1938, 28 knjig
 ŠAK Ž Sežana, 1778–1929, 10 knjig
 ŠAK Ž Skopo, 1793–1916, 7 knjig
 ŠAK Ž Slivje, 1720–1936, 12 knjig
 ŠAK Ž Soča, 1789–1873, 5 knjig
 ŠAK Ž Sočerga, 1798–1948, 14 knjig
 ŠAK Ž Solkan, 1604–1975, 60 knjig
 ŠAK Ž Spodnja Idrija, 1652–1924, 45 knjig
 ŠAK Ž Srpenica, 1785–1920, 9 knjig
 ŠAK Ž Starad, 1855–1974, 5 knjig
 ŠAK Ž Stomaž, 1830–1882, 2 knjigi
 ŠAK Ž Stržišče, 1784–1889, 7 knjig
 ŠAK Ž Suhorje, 1794–1911, 9 knjig
 ŠAK Ž Sv. Anton, 1815–1945, 13 knjig
 ŠAK Ž Šempas, 1806–1970, 16 knjig
 ŠAK Ž Šentviška Gora, 1653–1955, 26 knjig
 ŠAK Ž Škofije, 1812–1887, 2 knjigi
 ŠAK Ž Škrbina, 1786–1908, 7 knjig
 ŠAK Ž Šlovrenc, 1760–1928, 11 knjig
 ŠAK Ž Šmarje pri Kopru, 1815–1953, 17 knjig
 ŠAK Ž Šmartno, 1823–2008, 6 knjig
 ŠAK Ž Šmihel, 1827–1980, 18 knjig
 ŠAK Ž Štanjel, 1646–1965, 16 knjig
 ŠAK Ž Štomaž, 1802–1865, 8 knjig
 ŠAK Ž Temnica, 1740–1930, 9 knjig
 ŠAK Ž Tinjan, 1658–1973, 12 knjig
 ŠAK Ž Tolmin, 1661–1928, 53 knjig
 ŠAK Ž Tomaj, 1625–1962, 35 knjig
 ŠAK Ž Topolovec, 1848–1950, 6 knjig
 ŠAK Ž Trs 1781–2004, 10 knjig
 ŠAK Ž Trnovo pri Gorici, 1793–1999, 6 knjig
 ŠAK Ž Vatovlje, 1804–1947, 6 knjig
 ŠAK Ž Vedrijan, 1785–1993, 10 knjig
 ŠAK Ž Veliki Dol, 1759–1930, 6 knjig
 ŠAK Ž Vogrsko, 1634–1929, 13 knjig
 ŠAK Ž Vojščica, 1757–1912, 7 knjig
 ŠAK Ž Volče, 1835–1954, 9 knjig
 ŠAK Ž Vrabče, 1740–1937, 12 knjig
 ŠAK Ž Vreme, 1713–1909, 16 knjig
 ŠAK Ž Zapotok, 1785–1978, 7 knjig

Pridobivanje filmskega arhivskega gradiva

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

Skupaj filmsko arhivsko gradivo, zbirka videokaset in zbirka zvočni zapisi, izročitev po zakonu, darili ali kot depozit (hramba):

Film / število naslovov: 506

Število filmskih kolotov, lto, dcp, dvd, blu ray, trdi disk, elektronski zapis: 577 tehničnih enot / kosov

Video / število naslovov / število kosov: 430

SI AS 1086, Zbirka filmov

Podarjeno filmsko arhivsko gradivo na filmskem traku (15 filmskih naslovov, 23 filmskih kolutov):

- ⊗ Ivan Bogovič: 1 film, 1 filmski kolut
- ⊗ Jože Uršič: 12 filmov, 12 filmskih kolutov
- ⊗ Urša Dvoršak: 1 film, 1 filmski kolut
- ⊗ Jasna Vuga: 9 filmov, 9 filmskih škatel

Podarjeno filmsko arhivsko gradivo na dcp, dvd, blu ray in data (224 filmskih naslovov, 261 dvd, 2 blu ray):

- ⊗ Akademija za gledališče, film, radio in televizijo: 5 filmov, 7 dvd
- ⊗ Akademija za likovno imetnost: 2 filma, 3 dvd
- ⊗ Arkadena: 1 film, 1 dvd
- ⊗ Arhiv Republike Slovenije: 78 filmov, 78 dvd
- ⊗ Bela film: 1 film, 1 dvd, 1 blu ray
- ⊗ Toni Cahunek: 3 filmi, 3 dvd
- ⊗ Marko Feguš: 4 filmi, 4 dvd
- ⊗ Gorenjski muzej: 3 filmi, 1 dvd
- ⊗ Grossmann film festival: 71 filmov, 71 dvd
- ⊗ Hrvaški državni arhiv: 1 film 1 dvd
- ⊗ Jože Jerome: 7 filmi, 6 dvd
- ⊗ Matija Jerman 1 film, 1 dvd
- ⊗ Jugoslovanska kinoteka: 1 film, 1 blu ray
- ⊗ Kulturno turistično društvo Dražgoše: 1 film, 1 dvd
- ⊗ Loški muzej: 1 film, 1 dvd
- ⊗ Mitja Manček: 1 film, 1 dvd
- ⊗ Ministrstvo za kulturo, Sklad Prešernovih nagrad: 2 filma, 2 dvd
- ⊗ Dušan Moravec: 1 film, 1 dvd
- ⊗ Amir Muratovič: 1 film, 1 dvd
- ⊗ Sandi Murovec: 2 filma, 2 dvd
- ⊗ Muzej novejšje zgodovine Slovenije: 1 film, 1 dvd
- ⊗ Boroko Radešček: 1 film, 1 dvd
- ⊗ Slovenski filmski center: 16 filmov, 16 dvd
- ⊗ Uroš Smasek: 23 filmov, 28 dvd
- ⊗ Sport media focus: 1 film, 1 dvd
- ⊗ Ljubo Struna: 1 film, 1 dvd
- ⊗ Studio Maj: 3 filmi, 3 dvd
- ⊗ Studio Meg: 7 filmov, 4 dvd
- ⊗ Tržiški muzej: 1 film, 1 dvd
- ⊗ TV Krpan: 7 filmov, 7 dvd
- ⊗ Zasavski muzej Trbovlje: 1 film, 1 dvd
- ⊗ Zavod za kulturo in izobraževanje Črnomelj: 3 filmi, 1 dvd
- ⊗ DragoZupanc: 2 filma, 2 dvd

Podarjeno filmsko arhivsko gradivo v elektronski obliki, presneto in hranjeno samo v elektronski obliki v računalniku (131 filmskih naslovov, 22 računalniških zapisov, 1 LTO):

- ⊗ Arhiv Republike Slovenije (od Nord cross production): 8 filmov, 1 računalniški zapis
- ⊗ Arkadena: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Bela film: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Casablanca: 4 filmi, 4 računalniški zapisi
- ⊗ Cebam: 19 filmov, 1 računalniški zapis
- ⊗ December: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Društvo eksperimentalne umetnosti: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Leja Forstnerič: 1 film, 1 računalniški zapis

- ⊗ Mirjam Hlastan: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Kraken: 57 filmov, 1 računalniški zapis
- ⊗ Luksuz produkcija: 4 filmi, 4 računalniški zapis
- ⊗ Mitja Manček: 16 filmov, 1 računalniški zapis
- ⊗ Nosorogi: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Christophe Pirotte: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Slovenski filmski center: 13 filmov, 1 LTO
- ⊗ Studio 12: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Studio Virc: 1 film, 1 računalniški zapis

Filmsko arhivsko izročeno na podlagi določil 43. člena ZVDAGA (57 filmskih naslovov, 2 LTO, 48 računalniških zapisov, 5 blu ray, 6 dvd):

- ⊗ A.A.C. production: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Arhiv Republike Slovenije: 2 filma, 2 računalniška zapisa
- ⊗ Arsmedia: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Astral: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Bela film: 3 filmi, 3 računalniški zapisi
- ⊗ Casablanca: 3 filmi, 3 računalniški zapisi
- ⊗ Cebram: 3 filmi, 1 dvd, 1 blu ray, 3 računalniški zapisi
- ⊗ Circulat: 2 filma, 1 dvd, 1 blu ray, 1 računalniški zapis
- ⊗ Cvinger film: 3 filmi, 3 računalniški zapisi
- ⊗ DZMP Krško: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Film IT: 2 filma, 1 dvd, 1 blu ray, 1 računalniški zapis
- ⊗ Fabula: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Filrouge: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Invida: 2 filma, 2 računalniška zapisa
- ⊗ Mangart: 2 filma, 1 dvd, 1 računalniški zapis
- ⊗ Nora production: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Nord Cross Production: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Petra Pan: 2 filma, 2 računalniška zapisa
- ⊗ Studio Legen: 1 film, 1 dvd, 1 blu ray,
- ⊗ Studio Legen: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Sever Sever: 2 filma, 2 računalniška zapisa
- ⊗ Stara gara: 7 filmov, 5 računalniških zapisov, 2 dvd
- ⊗ Studio Arkadena: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ Studio Virc: 1 film, 2 računalniška zapisa
- ⊗ Temporama: 2 filma, 2 računalniška zapisa
- ⊗ Tramal film: 3 filmi, 3 računalniški zapisi
- ⊗ Vertigo: 2 filma, 2 LTO
- ⊗ Zveza društev mladih in kreativnih Tolmin: 1 film, 1 računalniški zapis
- ⊗ ZVVIKS: 3 filmi, 3 računalniški zapisi

Filmsko arhivsko gradivo na filmskem traku, izročeno v hrambo (74 filmskih naslovov, 196 kolutov):

- ⊗ Arkadena: 2 filma, 9 kolutov
- ⊗ Arsmedia: 2 filma, 12 filmskih kolutov
- ⊗ Daniela Bida Šprajc: 5 filmov, 120 kolutov
- ⊗ Mavrica: 55 filmov, 55 filmskih kolutov
- ⊗ Uroš Smasek: 10 filmov, 10 filmskih kolutov

Digitalizirano filmsko arhivsko gradivo: 5 filmskih naslovov (3 LTO, 4 računalniški zapisi, 4 trdi diski)

SI AS 1287, Zbirka videokaset

- ⊗ VHS videokasete, 392 kosov (od številke 3124 do 3516), različni izročitelji
- ⊗ Beta videokasete, 38 kosov (od številke V 1554 do 1592)

BIBLIOGRAFIJA ARHIVSKIH DELAVCEV V LETU 2016
BIBLIOGRAPHY OF ARCHIVISTS IN 2016

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

Blanka AVGUŠTIN FLORJANOVIČ

The conservation-restoration of four 19th century archival bindings. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 122–137 (soavtorica Iva Gobić Vitolović).

Examination and conservation-restoration of Valvasor's Glory. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 68–107 (soavtorica).

Repertoriji Deželnega sodišča v Ljubljani. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 175–177 (soavtorica Darja Harauer).

Pergamentne listine v Arhivu Republike Slovenije. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 160–162 (soavtorica Darja Harauer).

Statut Pirana, 1384. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 163–165 (soavtorica Mateja Kotar).

Restavriranje poznogotskega Pontifikala po načelih minimalnih posegov. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 30–39.

Dve v eni: Biblija Jurija Dalmatina, Krško. V: *Konservator-restavrador: povzetki strokovnega srečanja*. Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije, 2016, str. 24, 126 (soavtorica Darja Harauer).

60 let Centra za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije: razstava, Ljubljana, travnik pred Grubarjevo [i. e. Gruberjevo] palačo, 9. 6. 2016 do 28. 2. 2017 (soavtorica).

Tadej CANKAR

Povojno zatiranje Jehovovih prič: primer Adolfa Ažmana in Ivana Gašperlina. V: *SLO: časi, kraji, ljudje* (2016), št. 12, str. 60–67.

Marijana CJUHA

V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 68–107 (soavtorica).

Razvoj in restavriranje poškodovanega gradiva na napravi za dolivanje s papirno snovjo. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 144–151 (soavtorica).

60 let Centra za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije: razstava, Ljubljana, travnik pred Grubarjevo [i. e. Gruberjevo] palačo, 9. 6. 2016 do 28. 2. 2017 (soavtorica).

Bojan CVELFAR

Knjigi na pot. V: *Urbarji na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 5 (soavtorica Petra Svöljšak).

Pravoslavna cerkev v Sloveniji 1918–1941. V: *Zbornik prispevkov z recenzijo = Proceeding book with peer review: simpozij Arhivi v službi človeka – človek v službi arhivov [v okviru prireditve] 4. mednarodna znanstvena konferenca Za človeka gre: družba in znanost v celostni skrbi za človeka*. Maribor: Alma Mater Europea – ECM, 2016, str. 62–71.

Boris DOMAJNKO

Izločanje in uničenje gradiva. V: *Doksis 2016 by Media.doc*. Ljubljana: Media.doc, 2016, str. 75–88 (soavtorica Tatjana Hajtnik).

Natalija GLAŽAR

Ko je bil turizem še v povojih [Elektronski vir]: pravila društva za olepšanje postojnskega trga in v povzdigo dohajanja tujcev. V: *Arhivalija meseca*, oktober 2016.

Arhivi u digitalnom dobu: stanje država članica EU-a i arhiva Evropske komisije. V: *Arhivska praksa* 19 (2016), str. 449–468.

Fragmenti pretrganega časa – neizvedeni projekti turistične arhitekture. Muzej za arhitekturo in oblikovanje, 15. april–18. maj 2016. V: *Arhivi* 39 (2016), št. 1, str. 141–142 (soavtorica Mirjana Kos).

Vesna GOTOVINA

Arhivsko gradivo državnih organov o procesih demokratizacije in osamosvajanja Slovenije. V: *Četrto stoletja Republike Slovenije – izzivi, dileme, pričakovanja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016, str. 97–107.

Archival materials of the state authorities related to the process of democratisation and the attainment of independence of Slovenia. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* 56, št. 3 (2016), str. 118–129.

Beograd, Srbija. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini*. 12 (2016), št. 2, str. 21–77 (soavtor Jernej Križaj).

Should Slovenia become an independent and sovereign state?: the plebiscite of 23rd December 1990. V: *Sinfo* (Jan/feb 2016), str. 38–43 (soavtorica Alenka Starman Alič).

Arhivsko gradivo državnih organov o procesih osamosvajanja Slovenije. V: *Četrto stoletja Republike Slovenije – izzivi, dileme, pričakovanja*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016, str. 97–107.

Marija GRABNAR

60 let Centra za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije [Slikovno gradivo]: 2017. [Ljubljana]: Arhiv Republike Slovenije, [2016]. 1 koledar (14 listov).

Zgodovina Centra za restavriranje in konserviranje Arhiva Republike Slovenije. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 188–203.

Zapisano ostane: 70 let Arhiva Republike Slovenije. V: *Arhivi* 39 (2016), št. 1, str. 136–140 (soavtor Andrej Nared).

Stanka GRKMAN

Examination and conservation-restoration of Valvasor's Glory. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 68–107 (soavtorica).

Razvoj in restavriranje poškodovanega gradiva na napravi za dolivanje s papirno snovjo. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 144–151 (soavtorica Marjana Cjuha).

Oklicna knjiga župnije Rodik. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 178–180 (soavtorica Darja Harauer).

Servitska pietà. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 172–174.

60 let Centra za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije: razstava, Ljubljana, travnik pred Grubarjevo [i. e. Gruberjevo] palačo, 9. 6. 2016 do 28. 2. 2017 (soavtorica).

Tatjana HAJTNIK

Izločanje in uničenje gradiva. V: *Doksis 2016 by Media.doc*. Ljubljana: Media.doc, 2016, str. 75–88 (soavtor Boris Domajnko).

Nadaljni razvoj slovenskega javnega arhiva do leta 2020. V: *Doksis 2016 by Media.doc*. Ljubljana: Media.doc, 2016, str. 55–65.

Celovit pristop k pretvorbi elektronskih dokumentov v obliko za dolgoročno hrambo: doktorska disertacija. Maribor: [T. Hajtnik], 2016.

Analysis of the EU regulations and best practices for long-term digital preservation.

V: *Zbornik prispevkov z recenzijo = Proceeding book with peer review: simpozij Arhivi v službi človeka – človek v službi arhivov [v okviru prireditve]* 4. mednarodna znanstvena konferenca Za človeka gre: družba in znanost v celostni skrbi za človeka. Maribor: Alma Mater Europea – ECM, 2016, str. 72–97.

Darja HARAUER

Repertoriji Deželnega sodišča v Ljubljani. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 175–177 (soavtorica Blanka Avguštin Florjanovič).

Pergamentne listine v Arhivu Republike Slovenije. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 160–162 (soavtorica Blanka Avguštin Florjanovič).

Examination and conservation-restoration of Valvasor's Glory. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 68–107 (soavtorica).

Oklicna knjiga župnije Rodik. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 178–180 (soavtorica Stanka Grkman).

Dve v eni: Biblija Jurija Dalmatina, Krško. V: *Konservator-restavrador* (2016), str. 24, 126 (soavtorica Blanka Avguštin Florjanovič).

60 let Centra za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije: razstava, Ljubljana, travnik pred Grubarjevo [i. e. Gruberjevo] palačo, 9. 6. 2016 do 28. 2. 2017 (soavtorica).

Gregor JENUŠ

Znameniti Velenčan Karel Verstovšek (1871–1923), zaslužni slovenski politik: politična biografija: ob 145. obletnici rojstva. Velenje: Ustanova Velenjska knjižna fundacija, 2016 (soavtorica Aleksandra Gačič).

Digitalizacija in anonimizacija arhivskega gradiva, ki vsebuje z arhivskim zakonom varovane kategorije podatkov. V: *Doksis 2016 by Media.doc*. Ljubljana: Media.doc, 2016, str. 66–74.

»Nemška manjšina pri nas ne bo imela nobene pravice, ker je ne bo!« (Boris Kidrič, 15. 12. 1945): komunistični obračun z Nemci na Slovenskem in uničenje nemške manjšine.

V: *Leto 1945 – 70 let potem*. Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije: Študijski center za narodno spravo, 2016, str. 154–169.

Franc Jožef. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2016 (soavtor).

Regionalni vidiki tranzicije. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016 (recenzent).

Davorin Jenko [Elektronski vir]. Spletni zvočni posnetek. Ljubljana: Radiotelevizija Slovenija javni zavod, 2016 (gost v studiu).

Davorin Jenko: (1835–1914): razstava v »Arhiv Srbije. Istorijski arhiv«, 7. oktober 2016, Užice (soavtorji Jelica Reljić, Jelica Stevanovič, Franc Križnar).

Zgodovinar dr. Gregor Jenuš: oddaja Podobe znanja, Ars program, III. program, Radio Slovenija, Ljubljana, 3. 6. 2016.

Johan Schmiderer: zadnji mariborski župan avstrijske dobe: [predavanje na mednarodnem znanstvenem simpoziju Župani Maribora in Ljubljane (1850–1941) v evropski perspektivi]. Maribor, 5.–7. december 2016.

Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije 39 (2016), št. 1–2 (urednik).

Mateja JERAJ

Nagodetov proces – zrcalo pravne države. V: *Brezpravje »v imenu ljudstva«*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2016, str. 128–138 (soavtorica Jelka Melik).

Arhivist – poklic v nastajanju. V: *Doksis 2016 by Media.doc*. Ljubljana: Media.doc, 2016, str. 142–146 (soavtorica Jelka Melik).

Raznolika uporaba arhivskega gradiva tretje veje državne oblasti. V: *Atlanti* 26 (2016), št. 2, str. 143–152 (soavtorica Jelka Melik).

Slovensko kazensko sodstvo v letu 1945. V: *Studia Historica Slovenica* 16, št. 2 (2016), str. 449–466 (soavtorica Jelka Melik).

Raziskujmo in pobarvajmo slike v Narodni galeriji. Ljubljana: Hart, 2016 (soavtorici Jelka Melik, Nataša Braunsberger).

Ljubljana, zeleno mesto. Ljubljana: Hart, 2016 (soavtorica Jelka Melik).

Ljubljana, the green city. Ljubljana: Hart Publishing, 2016 (soavtorica Jelka Melik).

Daniela JURIČIČ ČARGO

Reformirani urbarji deželno knežjih posestev: (na ozemlju pod upravo kranjskega deželnega vicedoma). V: *Urbarji na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016. str. 71–91.

Urbarji – vir za zgodovino prehrane. V: *Socialna in kulturna zgodovina hrane*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2016. str. 11–26.

Vtisi z razstave brezalkoholnih pijač v Ljubljani leta 1954 in boj proti alkoholizmu pri Rdečem križu Slovenije [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, avgust 2016.

Urbarji kot vir za zgodovino prehrane: [predavanje v ciklu predavanj Vloga urbarjev in matičnih knjig pri raziskavah na stiku antropologije/etnologije, zgodovine in geografije ob razstavi Dolga zgodovina urbarjev]. Slovenski etnografski muzej, 2. 3. 2016.

Alenka KAČIČNIK GABRIČ

Kmečko življenje v Zgornjesavski dolini v 18. in 19. stoletju. V: *Kronika* 64 (2016) št.3, str. 495–512.

Dolenjske Toplice v odsevu časa: znanstvena monografija ob 800-letnici prve omembe Dolenjskih Toplic v zgodovinskih virih. Dolenjske Toplice: 2015. V: *Kronika* 64 (2016), št. 1, str. 116–119.

Preživitkarske pogodbe kot garancija za starost: [predavanje na znanstvenem simpoziju: »Starost – izzivi historičnega raziskovanja«]. Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 8. in 9. novembra 2016.

Andreja KLASINC ŠKOFLJANEC

Stoletnica smrti cesarja Franca Jožefa 21. 11. 1916 [Elektronski vir]: zapisnik izredne seje Trgovske in obrtniške zbornice za Kranjsko v Ljubljani. V: *Arhivalija meseca*, november 2016.

Jasmina KOGOVŠEK

Beograd, Srbija. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 12 (2016), št. 2, str. 81–117 (soavtorica Alenka Starman Alič).

Žiga KONCILJA

Vpliv vojnih razmer na žensko kriminaliteto: sodni spisi Deželnega sodišča v Ljubljani (1914–1916). V: *Zgodovinski časopis* 70 (2016), št. 1/2, str. 186–204.

Frauenproteste in den slowenischsprachigen Regionen Österreich-Ungarns vor dem und im Ersten Weltkrieg. V: *Arbeit, Bewegung, Geschichte: Zeitschrift für historische Studien* 2 (2016), str. 44–62 (soavtorici Irena Selišnik, Ana Cergol Paradiž).

1916 – (Pre)hrana. *Ženske v zaledju soške fronte*: razstava v prostorih Ustanove »Fundacija Poti miru v Posočju«, Kobarid (10. 6.–31. 10. 2016) (soavtorji Marta Verginella, Irena Selišnik, Petra Testen, Ana Cergol Paradiž idr.).

Transitional Justice or Postwar Political Trials: prispevek na konferenci Seeking Justice. Judicial Action in Transition, Trst, 15.–16. december 2016.

Mojca KOSI

Izhodišča za invalidom uporabno digitalizirano arhivsko gradivo: magistrsko delo študijskega programa druge bolonjske stopnje Arhivistika in dokumentologija. Maribor: [M. Kosi], 2016.

Digitalizacija in e-arhiviranje kot priložnost za družbeno odgovornost in zaposlovanje invalidov. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva* [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Rancenci, 13.–15. april. 2016, str. 527–535.

Študij arhivistike in dokumentologije za študente s posebnimi potrebami (študenti invalidi). V: *Zbornik prispevkov z recenzijo = Proceeding book with peer review: simpozij Arhivi v službi človeka – človek v službi arhivov* [v okviru prireditve] 4. mednarodna znanstvena konferenca Za človeka gre: družba in znanost v celostni skrbi za človeka. Maribor: Alma Mater Europea – ECM, 2016, str. 181–186.

Matevž KOŠIR

Dr. Igor Breznik in Sokolska legija. V: *SLO: časi, kraji, ljudje* (2016), št. 12, str. 54–59.

Nacistička obaveštajna služba protijugoslovenskih slobodnih zidarov (1935–1941). V: *Ars Regia* 3 (6016 [i. e. 2016]), str. 232–243.

Peace, brotherly love, charity, prohibition and conspiracy theories: a history of Slovenian freemasonry. V: *Quatuor Coronati Berichte* 26 (2016). Wien: Löcker, str. 328–376.

Dr. Igor Breznik, njegova usoda in zbirka upodobitev iz koncentracijskega taborišča Gonars [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, julij 2016.

»Naša dolžnost je, da vse rešimo in ohranimo«: dr. Josip Žontar in reševanje kulturne dediščine pred uničenjem ter nacističnim plenjenjem na primeru lekarniške zbirke Bohuslava Lavičke. V: *Podobe gorenjske preteklosti: ob 80. rojstnem dnevu Majde Žontar in 760. obletnici prve pisne omembe mesta Kranja*: zbornik povzetkov 1. zgodovinskega dneva. Kranj: Gorenjski muzej, 2016. str. 28–29.

Matevž Košir: Zgodovina prostozidarstva na Slovenskem – od prvih začetkov do Udbinih črnih seznamov. 5, Na vzhodu do vzmetnejši za kvarne vplive. V: *Nedeljski dnevnik*. 54, št. 2 (13. jan. 2016), str. 21.

Matevž Košir: Zgodovina prostozidarstva na Slovenskem – od prvih začetkov do Udbinih črnih seznamov. 4, Iz teme pred kamere in žaromete. V: *Nedeljski dnevnik* 54, št. 1 (6. jan. 2016), str. 21.

»Naša dolžnost je, da vse rešimo in ohranimo«: dr. Josip Žontar in reševanje kulturne dediščine pred uničenjem ter nacističnim plenjenjem na primeru lekarniške zbirke Bohuslava Lavičke: [predavanje na zborovanju Podobe gorenjske preteklosti, 1. zgodovinski dan, Kranj, 20. junij 2016].

Mateja KOTAR

Statut Pirana, 1384. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 163–165 (soavtorica Blanka Avguštin Florjanovič).

Examination and conservation-restoration of Valvasor's Glory. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 68–107 (soavtorica).

Konserviranje in restavriranje voščenih pečatov v Arhivu Republike Slovenije. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 152–159.

60 let Centra za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije: razstava, Ljubljana, travnik pred Grubarjevo [i. e. Gruberjevo] palačo, 9. 6. 2016 do 28. 2. 2017 (soavtorica).

Jernej KRIŽAJ

Beograd, Srbija. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 12 (2016), št. 2, str. 21–77 (soavtorica Vesna Gotovina).

Jelka MELIK

Nagodetov proces – zrcalo pravne države. V: *Brezpravje »v imenu ljudstva«*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2016, str. 128–138 (soavtorica Mateja Jeraj).

Arhivist – poklic v nastajanju. V: *Doksis 2016 by Media.doc*. Ljubljana: Media.doc, 2016, str. 142–146 (soavtorica Mateja Jeraj).

Raznolika uporaba arhivskega gradiva tretje veje državne oblasti. V: *Atlanti* 26 (2016), št. 1, str. 143–152 (soavtorica Mateja Jeraj).

Slovensko kazensko sodstvo v letu 1945. V: *Studia Historica Slovenica* 16, št. 2 (2016), str. 449–466 (soavtorica Mateja Jeraj).

Raziskujmo in pobarvajmo slike v Narodni galeriji. Ljubljana: Hart, 2016 (soavtorici Mateja Jeraj, Nataša Braunsberger).

Ljubljana, zeleno mesto. Ljubljana: Hart, 2016 (soavtorica Mateja Jeraj).

Ljubljana, the green city. Ljubljana: Hart Publishing, 2016 (soavtorica Mateja Jeraj).

Juro Adlešič v dokumentih tajne policije. V: *Miscellanea* 38. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2016, str. 324–337.

Prezemanje arhivskega gradiva pravosodnih organov. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva* [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016, str. 263–274.

Arhivsko gradivo in človekove pravice. V: *Zbornik prispevkov z recenzijo = Proceeding book with peer review: simpozij Arhivi v službi človeka – človek v službi arhivov* [v okviru prireditve] 4. mednarodna znanstvena konferenca Za človeka gre: družba in znanost v celostni skrbi za človeka. Maribor: Alma Mater Europea – ECM, 2016, str. 114–124.

Aleksandra MRDAVŠIČ

Telefoni v 99 slovenskih krajih pred stoletjem [Elektronski vir]: imenik telefonskih naročnikov in telefonskih uradov za Slovenijo. V: *Arhivalija meseca*, februar 2016.

Andrej NARED

Izdaja, ki je ni bilo: Erazem Jamski med legendo in zgodovinskimi viri. V: *SLO: časi, kraji, ljudje* (2016), št. 10 str. 20–27.

Tomaž Lazar, Poznosrednjeveško topništvo na Slovenskem: Raziskave dveh zgodnjih topov iz Pokrajinskega muzeja Ptuj, Ormož. V: *Zgodovinski časopis* 70 (2016), št. 3/4 (154), str. 512–518.

Zapisano ostane: 70 let Arhiva Republike Slovenije. V: *Arhivi* 39 (2016), št. 1, str. 136–140 (soavtorica Marija Grabnar).

Arhivalija meseca [Elektronski vir]. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije (urednik).

Konserviranje knjig in papirja 2. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016 (recenzent).

Pravno-upravni položaj metliške grofije od srede 14. do konca 16. stoletja: [predavanje v 3. sklopu predavanj cikla »Neobičajna vedenja«]. Mestna muzejska zbirka Črnomelj, 19. maj 2016.

Od pečata do digitalnega podpisa: oddaja Sledi časa, Radio Slovenija Prvi, 31. 1. 2016 (intervjuvanec).

Arhivi – zakladnice spomina: potujoča razstava slovenske arhivske dediščine (avtor, zasnova in vodenje projekta).

Anja PAULIČ

Ameriška disertacija (B. Esswein) o Vergeriju in Trubarju : Ben Esswein: The formation of territorial churches in the Habsburg / Ottoman borderlands: Primus Truber, Hans Ungnad, and Peter Paul Vergerio, 1550–1565. Doktorska disertacija, Univerza v Kaliforniji, Riverside, 2013. 311 strani. V: *Stati inu obstatu* 23/24 (2016), str. 259–262.

Pirova zmaga v avstrijsko-pruski vojni: bojno polje bitke pri Custozzi, 24. 6. 1866 [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, september 2016.

Nataša PETELIN

Dokumentacija konservatorsko-restavratorskih posegov v Centru za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 138–143.

Examination and conservation-restoration of Valvasor's Glory. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 68–107 (soavtorica).

Ožgani dokumenti, 1943–1945. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 184–186.

60 let Centra za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije: razstava, Ljubljana, travnik pred Grubarjevo [i. e. Gruberjevo] palačo, 9. 6. 2016 do 28. 2. 2017 (soavtorica).

Olga PIVK

Okrajna glavarstva na Kranjskem. V: *Arhivi 39* (2016), št. 2, str. 249–261.

Skladišče idrijskega rudnika na Vrhniki [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, maj 2016.

Lucija PLANINC

Examination and conservation-restoration of Valvasor's Glory. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 68–107 (soavtorica).

Delavnica, namenjena spoznavanju fotografij in njihovega okolja: odločanje za njihovo ohranjanje: Praga, od 13. do 24. julija. V: *Arhivi 39* (2016), št. 1, str. 115–125.

60 let Centra za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije: razstava, Ljubljana, travnik pred Grubarjevo [i. e. Gruberjevo] palačo, 9. 6. 2016 do 28. 2. 2017 (soavtorica).

Maja POVALEJ

Preskrba prebivalstva ter prehranjevanje v menzah oz. delavko-uslužbenskih restavracijah v letih 1945–1950. V: *Socialna in kulturna zgodovina hrane*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2016, str. 71–92 (soavtor Žarko Štrumbl).

Tatjana RAHOVSKY ŠULIGOJ

Načrt za Osnovno šolo v Murski Soboti arhitekta Ferija Novaka. V: *Konserviranje knjig in papirja*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 181–183.

Examination and conservation-restoration of Valvasor's Glory. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 68–107 (soavtorica).

60 let Centra za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije: razstava, Ljubljana, travnik pred Grubarjevo [i. e. Gruberjevo] palačo, 9. 6. 2016 do 28. 2. 2017 (soavtorica).

Boštjan SMOLE

France Tomšič in litostrojska stavka: zapisnik 1. seje stavkovnega odbora litostrojske stavke z dne 10. 12. 1987 [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, junij 2016.

Alenka STARMAN ALIČ

Okoljsko učinkovita državna uprava: študija primera Republike Slovenije: magistrsko delo. Ljubljana: [A. Starman Alič], 2016.

Should Slovenia become an independent and sovereign state?: the plebiscite of 23rd December 1990. V: Sinfo. (Jan/feb. 2016), str. 38–43 (soavtorica Vesna Gotovina).

Beograd, Srbija. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini 12* (2016), št. 2, str. 81–117 (soavtorica Jasmina Kogovšek).

Aida ŠKORO BABIĆ

Profil arhivista: znanje in izobraževanje. V: *Doksis 2016 by Media.doc*. Ljubljana: Media.doc, 2016, str. 125–135 (soavtorica Zdenka Semlič Rajh).

Uspešna in učinkovita zaščita podatkov: mit ali uresničljiva naloga? V: *Atlanti 26* (2016), št. 1, str. 177–185.

Pristopi in problemi pri obdelavi arhivskega gradiva vojaških sodišč: primer arhivskega gradiva iz obdobja med letoma 1943 in 1948. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva* [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016, str. 161–172.

Finding the truth through archives. V: *Zbornik prispevkov z recenzijo = Proceeding book with peer review: simpozij Arhivi v službi človeka – človek v službi arhivov* [v okviru prireditve] 4. mednarodna znanstvena konferenca Za človeka gre: družba in znanost v celostni skrbi za človeka. Maribor: Alma Mater Europea – ECM, 2016, str. 149–158.

Gašper ŠMID

Položaj Slovencev v drugi polovici tridesetih let v Kraljevini Jugoslaviji. V: *Arhivi 39* (2016), št. 2, str. 165–178.

70 let železniške proge Brčko–Banovići [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, december 2016 (soavtor Žarko Štrumbl).

Tretja objava o evidentiranju gradiva v Arhivu Jugoslavije. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini 12* (2016), št. 2, str. 5–6.

Beograd, Srbija. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini 12* (2016), št. 2, str. 118–171.

Upotreba arhivskega gradiva s osjetljivim podacima u Republici Sloveniji i nekim državama Evropske unije. V: *Arhivska praksa 19* (2016), str. 161–173 (soavtor Žarko Štrumbl).

Kolemonov žegen. V: *SLO: časi, kraji, ljudje* (2016), št. 10, str. 38–41.

Varstvo arhivskega in dokumentarnega gradiva zdravstvenih ustanov. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva* [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016, str. 275–292 (soavtor Žarko Štrumbl).

Uvod. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini 12* (2016) št. 1, str. 5.

Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije (urednik).

Slovenačke omladinske radne brigade na gradnji omladinske željezničke pruge Brčko–Banovići: [predavanje na okrogli mizi z naslovom 70 godina pruge Brčko–Banovići, Dom kulture (Skupština Distrikta)]. Brčko Distrikt BiH, 7. novembar 2016 (soavtor Žarko Štrumbl).

Žarko ŠTRUMBL

70 let železniške proge Brčko–Banovići [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, december 2016 (soavtor Gašper Šmid).

Upotreba arhivskega gradiva s osjetljivim podacima u Republici Sloveniji i nekim državama Evropske unije. V: *Arhivska praksa 19* (2016), str. 161–173 (soavtor Gašper Šmid).

Varstvo arhivskega in dokumentarnega gradiva zdravstvenih ustanov. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva* [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016, str. 275–292 (soavtor Gašper Šmid).

Preskrba prebivalstva ter prehranjevanje v menzah oz. delavko–uslužbenskih restavracijah v letih 1945–1950. V: *Socialna in kulturna zgodovina hrane*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2016, str. 71–92 (soavtorica Maja Povalej).

Slovenačke omladinske radne brigade na gradnji omladinske željezničke pruge

Brčko–Banovići: [predavanje na okrogli mizi z naslovom 70 godina pruge Brčko–Banovići, Dom kulture (Skupština Distrikta)]. Brčko Distrikt BiH, 7. novembar 2016 (soavtor Gašper Šmid).

Lojz TRŠAN

Medved Bojan – Čebele [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, april 2016).

Tadeja TOMINŠEK ČEHULIČ

The World War II demography: Slovenian Littoral (1940–1945) in comparison with central Slovenia. V: *Acta Histriae* 24 (2016), št. 2, str. 337–356 (soavtorica Vida Deželak Barič).

Sledi taborišča Ljubelj v Sloveniji. V: *Politika memorije in pozabe, načini izročila in interpretacije*. Tržič: Tržiški muzej, 2016, str. 55–61, 62–69.

Mojca TUŠAR

Spomenica in pozdravni dopis Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst Medzavezniški razmejitveni komisiji [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, marec 2016.

Jedert VODOPIVEC

Konserviranje knjig in papirja 2. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016 (urednica).

Zeliščarka. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 169–171.

Biblija oživljena. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 166–168.

Characterisation of colouring agents in determining the causes of damage in the Ptuj Gratae Posteritati. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 48–57 (soavtorja Žiga Šmid, Helena Fajfar).

Examination and conservation-restoration of Valvasor's Glory. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 68–107 (soavtorica).

Mould on books and graphic art: a report on latest research results. Horn: Wien: Berger, 2016 (sourednica).

Materialno varovanje arhivskega gradiva v Sloveniji v obdobju 1956–2016. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva* [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april 2016, str. 313–341.

Klimatski pogoji v arhivskih skladiščih. V: *Zbornik prispevkov z recenzijo = Proceeding book with peer review: simpozij Arhivi v službi človeka – človek v službi arhivov [v okviru prireditve] 4. mednarodna znanstvena konferenca Za človeka gre: družba in znanost v celostni skrbi za človeka*. Maribor: Alma Mater Europea – ECM, 2016, str. 105–113.

Uvod. V: *Konserviranje knjig in papirja 2*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 8–9, 10–11.

60 let Centra za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije. V: *Konservator-restavrador* (2016), str. 99, 151.

60 let Centra za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije: razstava, Ljubljana, travnik pred Grubarjevo [i. e. Gruberjevo] palačo, 9. 6. 2016 do 28. 2. 2017 (urednica, soavtorica).

60 let Centra za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije [Slikovno gradivo]: 2017. [Ljubljana]: Arhiv Republike Slovenije, [2016]. 1 koledar (14 listov) (urednica).

60 let CKR pri državnem arhivu: oddaja Pogled v znanost, ARS program, III. program, Radio Slovenija, Ljubljana, 20. junij 2016 (intervjuvanka).

Najstarejša ohranjena čipka na Slovenskem: [predavanje ob razstavi]. Narodni muzej Slovenije – Metelkova, 21. junij 2016.

Jure VOLČJAK

Ordinacijska protokola Ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 1761–1824. V: *Ecclesia catholica*. Ljubljanska nadškofija. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2016.

Preurejanje škofijskih meja na Kranjskem sredi 18. stoletja: predlog združitve goriške nadškofije in ljubljanske škofije iz leta 1758. V: *Historični seminar 12*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016, str. 9–39.

Pregled predjožefinskih bratovščin na ozemlju goriške nadškofije na Kranjskem. V: *Acta historiae artis Slovenica 21/2* (2016), str. 9–34, 206.

86. nemško arhivsko zborovanje, Koblenz, 28. september–1. oktober 2016. V: *Arhivi 39* (2016), št. 2, str. 283–285.

Samostan dominikank Velesovo. V: *SLO: časi, kraji, ljudje* (2016), št. 12, str. 24–29.

Škofovska grba lavantinskih škofov Jakoba Maksimilijana Stepišnika in Mihaela Napotnika. V: *Miscellanea 38*. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2016, str. 140–156.

Samostan dominikank Velesovo: (1238–1782). V: *Podobe gorenjske preteklosti: ob 80. rojstnem dnevu Majde Žontar in 760. obletnici prve pisne omembe mesta Kranja: zbornik povzetkov 1. zgodovinskega dneva*. Kranj: Gorenjski muzej, 2016, str. 24–25.

Najstarejša pergamentna listina v Arhivu Republike Slovenije izhaja iz Šentruperta: sprehod med listinami: dediščina nekoč in danes. V: *Šentrupert 18*, (2016), št. 1, str. 22–23.

Videm, Italija. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini 12* (2016), št. 1, str. 18–52 (soavtorica Lilijana Žnidaršič Golec).

Trst, Italija. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini 12* (2016), št. 1, str. 16–17 (soavtorica Lilijana Žnidaršič Golec).

Dunaj, Avstrija. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini 12* (2016), št. 1, str. 8–15.

Pol tisočletja pomiritve spora med mekinjskim samostanom in mestom Kamnik [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, januar 2016.

Samostan dominikank Velesovo (1238–1782): [predavanje na zborovanju Podobe gorenjske preteklosti, 1. zgodovinski dan]. Kranj, 20. junij 2016.

Od pečata do digitalnega podpisa: oddaja Sledi časa, Radio Slovenija Prvi, 31. 1. 2016 (intervjuvanec).

Gregor ZAVRŠNIK

Arhiviranje digitalnih prostorskih podatkov. V: *Digitalni podatki*. Ljubljana: Založba ZRC, 2016, str. 243–251.

Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC

Urbarji na Slovenskem skozi stoletja. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016 (sourednica).

Poti preučevanja urbarjev na Slovenskem. V: *Urbarji na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 7–19.

»Wir werurteilen jegliche Wahrsagerei, Zauberei.«: Anweisungen für Priester der Diözese Laibach (Ljubljana) zur Bekämpfung des Aberglaubens im 17. und in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. V: *Historisches Jahrbuch 136* (2016), str. 451–470.

Luka Ilić, Theologian of sin and grace. The process of radicalization in the theology of Matthias Flacius Illyricus. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014, 304 strani. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz. Abteilung für Abendländische Religionsgeschichte; 225). V: *Zgodovinski časopis 70* (2016) št. 1/2, str. 254–258.

Župljani Iga proti župnijski duhovščini v letu 1782: upor proti nujnim reformam ali proti »novi veri«? V: *Historični seminar 12*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016, str. 41–63.

Videm, Italija. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini 12* (2016), št. 1, str. 18–52 (soavtor Jure Volčjak).

Trst, Italija. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini 12* (2016), št. 1, str. 16–17 (soavtor jure Volčjak).

Dolga zgodovina urbarjev: dopolnjena in preurejena razstava. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2. 3.–4. 4. 2016 (sourednik).

Kaj so urbarji in kaj lahko v njih najde etnolog? [predavanje v ciklu predavanj Vloga urbarjev in matičnih knjig pri raziskavah na stiku antropologije/etnologije, zgodovine in geografije ob razstavi Dolga zgodovina urbarjev]. Slovenski etnografski muzej, 2. 3. 2016.

Tanja ŽOHAR

Projekt Kino (o)živi. V: *Kino na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska kinoteka, 2016, str. 7–9.

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

Bojana ARISTOVNIK

Bolnišnica in zdravstveni dom v eni delovni organizaciji. Zdravstvo. V: *Dekade: osemdeseta: 1980–1989 @Celje*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2016, str. 74–83.

Borut BATAGELJ

Dekade: osemdeseta: 1980–1989 @Celje. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2016 (urednik in avtor).

Beograd, Srbija. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini 12* (2016), št. 2., str. 7–20.

Bili smo Kljub. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2016 (urednik in avtor).

Bojan HIMMELREICH

Tudi po Titu Tito. V: *Dekade: osemdeseta: 1980–1989 @Celje*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2016, str. 28–37.

Za vse okuse. V: *Dekade: osemdeseta: 1980–1989 @Celje*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2016, str. 84–83.

Sonja JAZBEC

V imenu ljudstva. V: *Dekade: osemdeseta: 1980–1989@Celje*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2016. str. 20–25

Jože KRANJEC

Propad dogovorne ekonomije. Gospodarstvo. V: *Dekade: osemdeseta: 1980–1989@Celje*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2016. str. 38–47 (urednik in avtor).

Boni, inflacija, kredit, Potrošništvo. V: *Dekade: osemdeseta: 1980–1989@Celje*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2016. str. 48–57 (urednik in avtor).

Varstvo okolja in naravne nesreče. Ekologija. V: *Dekade: osemdeseta: 1980–1989@Celje*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2016. str. 58–65 (urednik in avtor).

Pregled virov za zgodovino preboldskega kina v Zgodovinskem arhivu Celje: V: *Kino na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska kinoteka, 2016, str. 31–37.

Vesna SIRK

Šolski sistem na izpitu. Vzgoja in izobraževanje. V: *Dekade: osemdeseta: 1980–1989@Celje*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2016. str. 66–71.

Hedvika ZDOVC

Volimo delegate (Delovanje upravnih organov občine). V: *Dekade: osemdeseta: 1980–1989@Celje*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2016. str. 8–19.

Steiermärkische Statthalterei, Index IV: A–Z, 1897–1899; popis. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini 12* (2016), št. 1, str. 226–244.

Aleksander ŽIŽEK

(Anti)oglaševanje v času cehov: svet ponudbe in povpraševanja brez oglaševanja in reklam V: *Od prvih oglasov do interneta: k zgodovini oglaševanja na Slovenskem* (ur. Andrej Studen). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2016, str. 11–22.

Mračna dekada. Zgodovinski arhiv Celje. V: *Dekade: osemdeseta: 1980–1989@Celje*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2016. str. 104–106.

Celje, mesto v arhivu: izbor mestnih spominov iz gradiva Zgodovinskega arhiva Celje. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2016.

POKRAJINSKI ARHIV KOPER**Zdenka BONIN**

Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike. V: *Acta historiae artis Slovenica*, 21/2 (2016). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, str. 35–53.

Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 2. del: 1761–1824, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, št. 39, 2016 (urednica).

Aškerčeva nagrada in Aškerčeva priznanja za obdobje 2015–2016. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2016 (urednica).

VODA – vir življenja: knjiga ob 60-letnici delovanja Pokrajinskega arhiva Koper. Koper: Pokrajinski arhiv, 2016 (urednica) (avtorji besedil Zdenka Bonin, Nada Čibej, Vladimir Drobnjak, Mirjana Kontestabile Rovis, Teja Krašovec, Matej Muženič, Deborah Rogoznica).

Samostani v Kopru v obdobju Beneške republike in sedanja raba njihovih poslopij. V: *Religio, fides, superstitiones ... o verovanjima i pobožnosti na jadranskem prostoru* (Poreč, Zavičajni muzej Poreštine, ki je bil 21.–23. maj 2015).

Nada ČIBEJ

Zajezite potoke, sužnji, travniki so pili dovolj. V: *Svetilnik: kulturni občasnik za mlade zanesenjake IX* (2016), št. 2, str. 7.

Železnica pride. Kaj pride pa ž njo?... V: *Svetilnik: kulturni občasnik za mlade zanesenjake IX* (2016), št. 3, str. 7.

Gremo na plažo? V: *Svetilnik: kulturni občasnik za mlade zanesenjake X* (2016), št. 1 str. 7.

Tržna dejavnost v arhivih; primer Pokrajinskega arhiva Koper. V: *Arhivi i tržište* (Tuzla, Lukavac, Arhivistično udruženje BiH, ki je bil 12.5.–13.5.2016).

Luka MEZEK

Profil koristnika koji treba Arhiv za ostvarivanje građanskih prava. V: *Arhivska praksa* 19 (2016) Tuzla. str. 123 – 134.

Mirjana KONTESTABILE ROVIS

Odredba o Enotnem klasifikacijskem načrtu z roki hrambe za vzgojno-izobraževalne zavode in arhivi. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja popisovanje arhivskega gradiva* [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016, str. 223–231.

Deborah ROGOZNICA

Odnos povojne jugoslovanske vojaške uprave in ljudskih oblasti do otrok in otroštva v coni B Julijske krajine in coni B Svobodnega tržaškega ozemlja, 1945–1954. Skriti otroci druge svetovne vojne. V: *BOREC* 67 (2016), št. 724–726, str. 167–177.

Razvoj industrializacije in nastanek sodobne potrošniške družbe v Istri na primeru blagovne znamke ribje industrije Arrigoni iz izole. V: *Međunarodni znanstveni skup. Istarsko gospodarstvo jučer i dana*. Pazin, Pula, Knjiga sažetka, 2016, str. 96–97.

Beograd, Srbija. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini 12* (2016), št. 2, str. 78–80.

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

Ivan FRAS

Iz arhiva v knjigo. V: *Moje življenje: dnevnik dr. Ožbolta Ilauniga*. Lenart: Knjižnica: Občina; Maribor: Pokrajinski arhiv, 2016, str. 9 (predgovor, spremna beseda).

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2016 (glavni in odgovorni urednik).

Sejni zapisniki občinskega odbora Mestne občine Maribor: 1857–1859: kritična objava arhivskih dokumentov. V: *Gradivo za zgodovino Maribora*, zv. 41. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2016 (glavni urednik).

Gradivo za zgodovino Maribora. Fras, Ivan. Maribor: Pokrajinski arhiv, 1975 (odgovorni urednik).

Nina GOSTENČNIK

Socialne razmere v Mariboru med letoma 1929 in 1935. V: *Studia Historica Slovenica* 16 (2016), št. 3, str. 629–662.

The idea of a "Great Maribor": attempts of incorporating neighbouring municipalities. V: *Studia Historica Slovenica* 16 (2016), št. 3, str. 663–675.

Obrada arhivskega gradiva nesređenih fondova. V: *Arhivska praksa* 19 (2016), str. 192–204.

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2016 (urednica, lektorica, prevajalka).

Jeklotehna Maribor: 70 let po ustanovitvi: spominski zbornik. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2016 (avtorica, prevajalka).

Delovanje mariborskega mestnega sveta med letoma 1929 in 1935: magistrsko delo. Maribor: [N. Gostenčnik], 2016.

Dr. Franjo Lipold, mariborski mestni načelnik: [predavanje na mednarodnem znanstvenem simpoziju Župani Maribora in Ljubljane (1850–1941) v evropski perspektivi]. Maribor, 5.–7. december 2016.

Gradivo za zgodovino Maribora. Maribor: Pokrajinski arhiv, 1975 (urednica).

Sejni zapisniki občinskega odbora Mestne občine Maribor: 1857–1859: kritična objava arhivskih dokumentov. V: *Gradivo za zgodovino Maribora*, zv. 41. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2016 (urednica, lektorica).

Piranske notarske pergamentne listine. Del 1, Predbeneško obdobje 1173–1283. Koper: Pokrajinski arhiv, 2010 (prevajalka).

Mojca HORVAT

Urbarji in urbarialni registri v stoletju pred zemljiško odvezo. V: *Urbarji na Slovenskem skozi stoletja*. 1. izd. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 149–174.

Gradec, Avstrija. *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini 12* (2016), št. 1, str. 190–194.

Arhivi – zakladnice spomina: potujoča razstava slovenske arhivske dediščine, 2016.

Dolga zgodovina urbarjev: dopolnjena in preurejena razstava. Ljubljana, Slovenski etnografski muzej, 2. 3. 2016–4. 4. 2016. (urednica).

Dolga zgodovina urbarjev: priložnostna razstava ob istoimenskem znanstvenem posvetu. Ljubljana, 2015–2016 (urednica).

Jeklotehna Maribor: 70 let po ustanovitvi: spominski zbornik. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2016 (prevajalka).

Sabina LEŠNIK

Maribor v letu 1965: razstava fotografij. Maribor, 2015–2016.

Jure MAČEK

Obnova in razvoj šolstva v Okraju Slovenj Gradec v letih 1945–1953 = Rebuilding and development of the educational system in District Slovenj Gradec 1945–1953. V: *Zgodovina izobraževanja: knjiga povzetkov = History of education, Slovenia: book of abstracts.* Ravne na Koroškem: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2016, str. 45.

Alojzij Trstenjak: Spomini iz svetovne vojne 1914–1918. V: *Arhivi* 39 (2016), št. 1, str. 128–130.

Župani Maribora (1850–1941): izbor arhivskega gradiva: razstava. Maribor, 5.–7. december 2016,

Srednja Bistrica, Gornja Bistrica, Zalasombatfa, Márokföld: razstava zbranega arhivskega gradiva v Gornji Bistrici, 29.7.–14. 8. 2016. Gornja Bistrica, 2016.

Obnova in razvoj šolstva v Okraju Slovenj Gradec v letih 1945–1953: [referat na 38. zborovanju Zveze zgodovinskih društev Slovenije z mednarodno udeležbo za naslovom *Zgodovina izobraževanja*, Ravne na Koroškem, 28.–30. september 2016, Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika].

Leopold MIKEC AVBERŠEK

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2016 (urednik in član uredniškega odbora).

Miroslav NOVAK

Količina, obim i mediji kako elementi upravljanja arhivskom građom. V: *Arhivska praksa* 19 (2016), str. 148–160.

Klasična in nova paradigma varovanja občutljivih podatkov v arhivih. V: *Atlanti* 26 (2016), št. 1, str. 55–63.

Semantic and interoperability problems of contemporary archival descriptions. V: *Zbornik prispevkov z recenzijo = Proceeding book with peer review: simpozij Arhivi v službi človeka – človek v službi arhivov* [v okviru prireditve] 4. mednarodna znanstvena konferenca. Maribor: Alma Mater Europea – ECM, 2016, str. 125–132.

Peter Pavel Klasinc – sedemdesetletnik. V: *Arhivi* 39 (2016), št. 2, str. 297–304.

Stara šara?!: problem dolgoročne hrambe na sodobnih nosilcih informacij: razstava v razstavišču Archivum, 6. maj–26. avgust 2016. Maribor, 2016.

Archives and backups: [predavanje na konferenci Archives and records management: theory, practice, policy and governance], 28. February–3. March 2016, Muscat, Oman.

Človeški viri – sodobni izziv na področju hrambe in arhiviranja dokumentov: [predavanje na konferenci ZAUH 2016], 12. maj 2016, Ljubljana.

Data, information, documents, records and knowledge: [predavanje na konferenci Archives and records management: theory, practice, policy and governance], 28. February–3. March 2016, Muscat, Oman.

Keeping informatoin: [predavanje na konferenci Archives and records management: theory, practice, policy and governance, 28. February–3. March 2016, Muscat, Oman].

Standardizacija na področju metapodatkovnih kontekstnih vsebin: [predavanje na konferenci ZAUH 2016], 12. maj 2016, Ljubljana.

Case management: [delavnica na konferenci Archives and records management: theory, practice, policy and governance, 28. February–3. March 2016, Muscat, Oman].

Ohranjanje celovitih in zaupanja vrednih elektronskih dokumentov: [sodelovanje na okrogli mizi v okviru konference ZAUH 2016 Zajem, arhiviranje, upravljanje in hramba podatkov], 12. maj 2016, Ljubljana.

ScopeArchiv: [delavnica na konferenci Archives and records management: theory, practice, policy and governance], 28. February–3. March 2016, Muscat, Oman.

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2016 (urednik).

Izhodišča za invalidom uporabno digitalizirano arhivsko gradivo: magistrsko delo študijskega programa druge bolonjske stopnje Arhivistika in dokumentologija. Maribor: [M. Kosi], 2016 (mentor).

Zdenka SEMLIČ RAJH

Profil korisnika koji treba arhiv za ostvarivanje građanskih prava. V: *Arhivska praksa* 19, (2016), str. 123–134.

Uporabniki in poizvedovanje po arhivskih podatkovnih zbirkah. V: *Atlanti* 26 (2016), št. 1, str. 73–90.

Kdor zna iskati, ta najde: uporabniki in analiza uporabe vzajemne arhivske podatkovne zbirke SIRAnet. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva* [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016, str. 91–112.

Vprašanja uporabnikov arhiva: tipologija in elementi. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva* [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016, str. 113–132.

Gradec, Avstrija. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 12 (2016) št. 1, str. 195–208.

Sejni zapisniki občinskega odbora Mestne občine Maribor: 1857–1859: kritična objava arhivskih dokumentov. V: *Gradivo za zgodovino Maribora*, zv. 41. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2016 (avtorica, prevajalka).

Smernice za gesljenje, klasificiranje in izdelavo tezavrov pri vsebinah arhivske vrednosti: doktorska disertacija. Ljubljana: [Z. Semlič Rajh], 2016.

Župani Maribora (1850–1941): izbor arhivskega gradiva: razstava na mednarodnem znanstvenem simpoziju. Maribor, 5.–7. december, Maribor, 2016.

Okupirani Maribor 1941–1945 v gradivu civilne uprave mesta Maribor. Maribor, 28. oktober 2015–30. april 2016, 2015–2016 (avtorica, urednica).

Atlanti. 26 (2016), št. 1, 2 (urednica).

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2016 (urednica in članica uredniškega odbora).

Gordana ŠÖVEGEŠ LIPOVŠEK

»Jaz že od prve minute vidim, da je stanje glede monarhije zelo resno. Mislim, da bo konec poraz ...« : dopisovanje med mladima zakoncema Žigmondom Jankom in Matildo Kovač iz Motvarjevcev v času prve svetovne vojne. V: *Zgodovina za vse* 23 (2016), št. 1, str. 27–36.

Terezijanski urbarji za Prekmurje. V: *Urbarji na Slovenskem skozi stoletja*. 1. izd. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 175–206.

Levéltári kutatótábor [!]: Srednja in Gornja Bistrica v Sloveniji ter Zalasombatfa in Márokföld na Madžarskem od 24. do 29. junija 2016. V: *Arhivi* 39 (2016), št. 2, str. 279–280.

Letna konferenca Društva madžarskih arhivistov – Magyar Levéltárosok Egyesületének vándorgyűlés, yőr [i. e. Győr], od 11. do 13. julija 2016. V: *Arhivi* 39 (2016) št. 2, str. 281–283.

Budimpešta, Madžarska. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 12 (2016), št. 1, str. 209–223.

Prišo je glás: Prekmurci v vojni 1914–1918. Padli in pogrešani. Murska Sobota: Pomurski muzej, 2016.

Srednja Bistrica, Gornja Bistrica, Zalasombatfa, Márokföld: razstava zbranega arhivskega gradiva v Gornji Bistrici, 29.7–14. 8. 2016. Gornja Bistrica, 2016.

Boštjan ZAJŠEK

»Erdäpfelvorräte waren damals wichtiger als Akten«: Die Amtschronik des Generals Maximilian Ritter von Hoen, Direktor des Kriegsarchivs. Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs, Nr. 58. Wien: Österreichisches Staatsarchiv, Generaldirektion. V: *Arhivi* 39 (2016), št. 2, str. 341–343.

Gradec, Avstrija. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 12 (2016) št. 1, str. 224–225.

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2016 (urednik, prevajalec).

Sejni zapisniki občinskega odbora Mestne občine Maribor: 1857–1859: kritična objava arhivskih dokumentov. V: *Gradivo za zgodovino Maribora*, zv. 41. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2016 (lektor).

POKRAJINSKI ARHIV NOVA GORICA**Aleksandra PAVŠIČ MILOST**

Upravno-teritorialna pripadnost Bukovice in Volčje Drage od 19. stoletja do danes. V: *Goriški letnik* 39–40 (2015–2016), 2016, str. 171–183.

Valorizacija registraturne građe u Sloveniji. V: *Valorizacija registraturne građe: zbornik Međunarodnog savetovanja arhivista Srbije*. Tara, 13.–14. oktobar 2016, str. 291–308.

Ivanka URŠIČ

Osebni fond Engelberta Besednjaka – arhiv Tajne krščansko-socialne organizacije in katoliškega tabora za obdobje med obema vojnama. V: *Arhivi* 39 (2016), št. 1, str. 97–110.

Zapuščina Milana Klemenčiča v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici. V: *Goriški letnik* 39–40 (2015–2016), 2016, str. 37–56.

Vlasta TUL

Šola v Bukovici od začetkov do leta 1928. V: *Goriški letnik* št. 39–40 (2015–2016), 2016, str. 185–202.

Prazniki in praznovanja na Goriškem in širšem Primorskem med letoma 1919 in 1947. V: *Prazniki in praznovanja v šolstvu nekoč in danes – primerjava: zbornik strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov* (ur. Tomaž Mikelj). Zveza prijateljev mladine Slovenije – komisija za delo zgodovinskih krožkov. Ljubljana, 2016, str. 39–49.

Jurij ROSA

Društva v Bukovici in Volčji Dragi. V: *Goriški letnik* 39–40 (2015–2016), 2016, str. 203–223, (1. del).

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ**Katja ZUPANIČ**

Začetki železniške proge Pragersko–Ptuj–Ormož–Čakovec: zbornik ob simpoziju »Pogled zgodovine železnice Prekije in Prekmurja na prelomu modernizacije, 2. 6. 2016, Ormož.

»Sprehod skozi razstavo o pustovanju – Ko zavlada Ptuj kurent«. V: *Večer Fokus, Kurentovanje 2016*, 2. februar 2016.

Dejan ZADRAVEC

Arhivski dokument kot popisna enota: na primerih različnih praks slovenskih in tujih arhivov ter poskus postavitve enotne in vzdržne opredelitve pojma. V: *Tehnični in*

vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016, str. 195–208.

Urbarji in urbarialni registri v zgodnjem novem veku. V: *Urbarji na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 55–70.

»Kulturno« ozaveščeni tesar Schicklgruber: kratka zgodovina hiše na Prešernovi ulici 13. V: *Ptujčan* 21 [i. e. 22], 29. jan. 2016, št.1, str. 16.

Nacistični kljukasti križ in javno ogorčenje: kratka zgodovina hiše na Prešernovi 27. V: *Ptujčan* 22, 26. feb. 2016, št. 2, str. 16.

Od gosposčinske mitnice do dijaškega doma: kratka zgodovina hiše na Prešernovi ulici 29. V: *Ptujčan* 22, 25. mar. 2016, št. 3, str. 17.

Včasih vojaška hiša, danes OŠ Olge Meglič. V: *Ptujčan* 22, 22. apr. 2016, št. 4, str. 18.

Od dela naselja iz bronaste dobe do hotela Mitra: kratka zgodovina hiše na Prešernovi 6. V: *Ptujčan* 22, 27. maj 2016, št. 5, str. 18.

Nekoč biljardnica in kavarna za petične meščane: Janez Kiperz in začetki kavarniške dejavnosti na Ptuj ali kratka zgodovina hiše na Prešernovi ulici 6. V: *Ptujčan* 22, 24. jun. 2016, št. 6, str. 22.

»Vabljeni na ples, zasedba orkestra bo odlična«. V: *Ptujčan* 22, 22. jul. 2016, št. 7/8, str. 18.

Lekarna Pri črnem zamorcu: kratka zgodovina hiše na Prešernovi 1. V: *Ptujčan* 22, 23. sep. 2016, št. 9, str. 20.

Lekarna je delovala več kot 350 let: lekarna Pri (črnem) zamorcu ali kratka zgodovina hiše na Prešernovi ulici 1. V: *Ptujčan* 22, 25. nov. 2016, št. 11, str. 24.

Ptujska mizarska elita 18. stoletja: kratka zgodovina hiše na Prešernovi ulici 12. V: *Ptujčan* 22, 23. dec. 2016, št. 12, str. 18.

Nina GOZNIK

Okrajna in višja sodišča kot sodišča za prekrške prve in druge stopnje in njihovo gradivo/razvoj in organizacija organov za postopek o prekrških s poudarkom na okrajnih in višjih sodiščih kot sodiščih za prekrške prve in druge stopnje in valorizacija njihovega gradiva. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva* [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016, str. 71–78.

Nataša MAJERIČ KEKEC

Materialno varstvo pri javnopravnih osebah v pristojnosti Zgodovinskega arhiva na Ptuj/ustvarjalci s področja šolstva, kulture, zdravstva in socialnega varstva. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva* [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016, str. 343–350.

Aleš JAMBREK

Okoliščine napada na grad Vurberk leta 1945. V: *Arhivi* 39 (2016), št.1, str. 81.

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

Janez BREGAR

Poročilo o delu matičarja v Žabnici leta 1955 [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, maj 2016.

Nataša BUDNA KODRIČ

Popisovanje vsebine AG in izdelava specialnih pripomočkov za znanstveno uporabo. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje*

vanje arhivskega gradiva [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016, str. 209–221.

Jože GLAVIČ

Vinska klet pod Trško Goro v Novem mestu [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, marec 2016.

Hana HABJAN

Izobraževanje uslužbencev javnopravnih oseb s področja vzgoje in izobraževanja, ki delajo z dokumentarnim gradivom preko seminarjev in delavnic v Enoti v Ljubljani Zgodovinskega arhiva Ljubljana in odgovornih oseb izvajalcev vzgoje in izobraževanja. V: *Doksis 2016 by Media.doc*. Ljubljana: Media.doc, 2016, str. 136–141.

Čokoladna juha in pribor v etuiju. V: *Zgodovina za vse* 23 (2016), št. 2, str. 5–14.
Pozor, inšpekcija gre! [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, december 2016.

Mira HODNIK

Poročilo Stanka Bloudka o udeležbi na svetovnem prvenstvu o umetnostnem kotalkanju v Bologni leta 1958 [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, oktober 2016.

Dunaj, Avstrija: V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 12 (2016), št. 1, str. 245–247.

Iztok HOTKO

Risba Vena Piona iz zapuščine Tite Kovač Artemis [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, julij 2016.

Marija KOS

70 let iskrinih števcov v Kranju [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, januar 2016.

Dunja MUŠIČ

Bohuslav Skalicky in stanje vinogradništva po trtni uši v Beli krajini leta 1906 [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, september 2016.

Dunaj, Avstrija: V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 12 (2016), št. 1, str. 245–247.

Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije 39 (2016), št. 1–2 (tehnična urednica).

Janez PIRC

Zapisnik o zaslišanju zaradi tihotapljenja, Idrija, 15. 4. 1935 [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, april 2016.

Mitja SADEK

Cvetlice s fronte za zlato Mimčko [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, februar 2016.

Gorzd STARIHA

Mesarske razmere v Kranju sredi 19. stoletja. V: *Podobe gorenjske preteklosti: ob 80. rojstnem dnevu Majde Žontar in 760. obletnici prve pisne omembe mesta Kranja: zbornik povzetkov 1. zgodovinskega dneva*. Kranj: Gorenjski muzej, 2016, str. 34–35.

Občina Dovje in njeni gozdovi. V: *Kronika* 64 (2016), št. 3, str. 477–494.

»Bledi kot zid lazijo pogorelci po vasi brez doma, brez obleke, brez živeža«: o maščevalnih požigih v predmarčni dobi. V: *Zgodovina za vse* 23 (2016), št. 2, str. 27–39.

Javni red in mir v času praznovanja Dneva Republike [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, november 2016.

Jože SUHADOLNIK

Ureditev razstavišča nekdanjega Ljubljanskega velesejma v Tivoliju [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, avgust 2016.

Judita ŠEGA

Kuge, lakote in vojske – reši nas, o gospod! Kranjska v prvem letu vélike vojne: razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana. V: *Loški razgledi* 62/2015, str. 287–290.

Varujmo se nalezljivih bolezni [Elektronski vir]. V: *Arhivalija meseca*, junij 2016.

Dunaj, Avstrija: V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 12 (2016), št. 1, str. 245–247.

Barbara ŽABOTA

Ko mrtvi spregovorijo. Protestantska mrliška knjiga v luči novih raziskav. V: *Stati inu obstatu* 23–24 (2016), str. 114–139.

Poročilo o evidentiranju arhivskega gradiva v tujini – Dunaj, Avstrija. V: *Evidentiranje arhivskega gradiva v tujini* 12 (2016) št. 1, str. 248–275.

Reformacija in protireformacija na Zgornjem Gorenjskem. V: *Kronika* 64 (2016), št. 3, str. 441–450.

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

Tone KRAMPAČ

Gorenjske družine v 18. stoletju. Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Karantanija: Slovenska matica, 2016. XXXIX, 743 str.

Julijana VISOČNIK

Epigraphic Monuments and the Care for the Body on the Territory of the Eastern Alps [Elektronski vir]. V: *Classica et Christiana* 11 (2016), str. 275–293.

Tomaž Hren in pridige ob posvetitvah cerkva. V: *Acta Ecclesiastica Slovenia* 38. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2016, str. 32–60.

Didaktični potencial epigrafskih spomenikov – nekaj primerov iz slovenskega prostora = The didactic potential of epigraphic monuments – a few examples from the Slovenian territory. V: *Šolska kronika*, 2016, 25 (49), št. 1/2, str. 200–213.

Les sculptures funéraires de l'ouest de l'Illyricum et des régions voisines. V: *L'Année épigraphique*, 2013, str. 81–82.

Stari trg (Colatio), près de Slovenj Gradcu, Slovénie. V: *L'Année épigraphique*, 2013, str. 453.

Salone (Salona). V: *L'Année épigraphique*, 2013, str. 460.

Salone. V: *L'Année épigraphique*, 2013, str. 461.

CIL, III, 3092. V: *L'Année épigraphique*, 2013, str. 462.

Raštevč (Benkovac, terr. de Nedinum). V: *L'Année épigraphique*, 2013, str. 462.

Ubi erat lupa, no 8814. V: *L'Année épigraphique*, 2013, str. 467.

Plinij Starejši: Naravoslovje 1. Knjige 1–6. Kozmologija in geografija. Po Plinijevem nebu in zemlji. Komentar h knjigam 1–6 Plinijevega Naravoslovja. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2013. V: *Arheološki vestnik* 67 (2016) str. 436–438.

Plinij Starejši: Naravoslovje 2. Knjigi 7 in 8. Antropologija in zoologija. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2015. V: *Arheološki vestnik* 67 (2016) str. 438.

Blaž OTRIN

Prizadevanje škofa Avgušтина Gruberja za topografski in zgodovinski oris župnij ljubljanske škofije. V: *Acta Ecclesiastica Slovenia* 38. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2016, str. 95–110.

Marija ČIPIĆ REHAR

Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana 1501–2015. Ljubljana: Nadškofija, 2016, str. 616.

France M. DOLINAR

Kje so pokopani ljubljanski (nad)škofje? Na veke ostane njih spomin in njih slava ne ugasne (Sir 44,13). V: *Patriae et orbi*. Študije o srednjeevropski umetnosti. Jubilejni zbornik za Damjana Prelovška. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2015, str. 551–575.

Die Bauernaufstände in Innerösterreich 1487 und 1515. V: »Armer Konrad« und Tübinger Vertrag im interregionalen Vergleich. Fürst, Funktionseliten und »Gemeiner Mann« am Beginn der Neuzeit. Tübingen: Kohlhammer, 2016, str. 133–147.

Življenjska pot nadškofa dr. Alojzija Šuštarja. V: *Jernej Vrtovec. Vloga nadškofa Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije*. Celje: Mohorjeva družba, 2016, str. 13–37.

Mučenec iz tržaške škofije. Blaženi Francesco Giovanni Bonifacio (1912–1946). V: *Družina* 38, 18. september 2016, str. 5.

Ljubljana, Diözese. V: *Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška* (Hg. Katja Sturm–Schnabl, Bojan–Ilija Schnabl). Wien: Böhlau Verlag, 2016, str. 846–847.

Janez Tavčar. V: *Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška*. Wien: Böhlau Verlag, 2016, str. 1339.

Visitationsbericht. V: *Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška*. Wien: Böhlau Verlag, 2016, str. 1422–1423.

NADŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR**Igor FILIPIČ**

Selitev gradiva in materialno varstvo arhivskega gradiva. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva* [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016, str. 377–390.

Lilijana URLEP

Knjižnica Nadškofijskega arhiva Maribor: zgodovinski pregled in selitev v letu 2015. V: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: popisovanje arhivskega gradiva* [Elektronski vir]: zbornik mednarodne konference, Radenci, 13.–15. april. 2016, str. 363–376.

OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH
REVIEWS AND REPORTS ON THE PUBLICATION AND EXHIBITIONS

Publikacije || Publications

Matjaž Bizjak in Lilijana Žnidaršič Golec: Urbarji na Slovenskem skozi stoletja.
Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije in Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2016, 248 strani

Zbornik *Urbarji na Slovenskem skozi stoletja* je znanstvena monografija, ki poudarja pomen urbarjev kot arhivskega gradiva. V Sloveniji najdemo najstarejše urbarje že vse od 12. stoletja dalje. Zadnji urbarji pa so nastajali še vse do sredine 19. stoletja.

Čeprav gre načeloma za popise fevdalne zemljiške posesti skupaj z dohodki in pravicami posameznih posesti, pa je v njih ogromno drugih zanimivih podatkov. Posebej so urbarji dragoceni za stoletja, ko nimamo ohranjenih matematičnih knjig, saj lahko z njimi in zemljiškimi katastri najdemo veliko uporabnih podatkov za rodovnike posameznih rodbin. Vse pomembnejši pa postajajo tudi za topografijo, saj sistematična in natančna obdelava velikega števila urbarjev hkrati prinaša nova odkritja za zgodovino posameznih krajev. Znanje za branje in razumevanje urbarjev je zelo specifično in ga večina zgodovinarjev nima, zato je prav taka knjiga nekakšen priročnik za zgodovinarja, preden se loti raziskovanja po urbarjih.

Ambicija urednikov knjige je bila, da bi »zmanjšali prepad med urbarji in njihovimi uporabniki«. To so skušali narediti tudi tako, da so prispevki v zborniku orisali razvoj urbarjev po različnih slovenskih deželah in podrobno opisali določene zanimivejše urbarje. Na konkretnih primerih pa avtorji tudi poudarjajo, da podatki v urbarjih niso vedno točni in da jih je treba primerjati s podatki v drugih sočasnih virih.

Poleg zgodovinskih orisov in konkretnih primerov urbarialnih zapisov najdemo, na primer tudi seznam vseh urbarjev za tolminsko gospostvo. Na seznamu jih je Drago Trpin popisal kar 55. To je tako dragocen prispevek za zgodovino Posočja, saj se slovenski urbarji nahajajo »raztreseni« po mnogih arhivih in ima zgodovinar, ki jih išče, najprej velik problem, kako sploh najti vse obstoječe urbarje. Čeprav si pri tem veliko pomaga z digitaliziranimi knjigami starejših zgodovinarjev (posebej to velja za Kosovo *Gradivo za zgodovino Slovencev*), je to delo težavno. Težava je tudi gradivo, ki je zaradi slabšega tiska in majhnega števila ohranjenih izvodov skorajda nedostopno. Če omenimo samo izredno strokovno in hkrati dovolj poljudno knjigo Milka Kosa *Urbarji Slovenskega Primorja iz 1948*, ki še vedno ni digitalizirana.

Zelo uporaben je seznam virov in literature, ki vsebuje tudi spletne naslove.

Tino Mamić

Dekade: osemdeseta 1980–1989. Celje, avtorji prispevkov: Bojana Aristovnik, Borut Batagelj, Bojan Himmelreich, Sonja Jazbec, Jože Kranjec, Vesna Sirk, Hedvika Zdovc, Aleksander Žižek, urednika: Borut Batagelj, Jože Kranjec, Zgodovinski arhiv Celje, 2016, 110 strani

V letu 2016 je Zgodovinski arhiv Celje (ZAC) med drugim izdal tudi katalog k razstavi *Dekade: osemdeseta 1980–1989. Celje*. Razstava je bila na ogled v galeriji ZAC od januarja do konca junija 2017.

S serijo razstav *Dekade* je ZAC sicer začel že leta 2015 z devetdesetimi, projekt pa bomo zaključili v 50. letih preteklega stoletja, ko je bil arhiv ustanovljen.

Katalog je razdeljen na več poglavij, ki obsegajo vsa pomembnejša področja človekovega življenja in delovanja. Avtorji kataloga in razstave so arhivisti ZAC, ki so pripravili prispevke s področij, s katerimi se ukvarjajo pri svojem delu. Tako se je Hedvika Zdovc na področju uprave posvetila delovanju organov občine, nato pa podala še nekatere zanimive podatke za to obdobje (ponovno uvajanje občinskega samopriskupka, povečanje števila stavk delavcev, volitve delegatov v občinsko skupščino, podkrepljene z žaljivkami in drugimi komentarji na račun kandidatov in vloge Zveze komunistov). Sonja Jazbec je opisala področje pravosodja v osemdesetih, ko so poveljni del nalog opravljala temeljna tožilstva in temeljna sodišča. Kazenski oddelek slednjega je leta 1988 zaznal popolnoma novo obliko kaznivega dejanja, in sicer povzročitev stečaja. Na splošno je bilo kriminalitete vedno več, kazal pa se je tudi slab odnos do družbene in zasebne lastnine (npr. delavci so kradli orodja, pisarniški material ipd.). V porastu je bila tudi gospodarska kriminaliteta (zloraba položaja, poneverbe, neupravičene uporabe ...). Povečalo se je število kaznivih dejanj na področju delovnih nesreč, kjer delavci v zasebnem sektorju niso bili prijavljeni, kaj šele zavarovani, na drugi strani pa se je zaradi preventivnih akcij v šolah in vrtcih zmanjšalo število prometnih nesreč, v katerih so bili udeleženi otroci. Bojan Himmelreich opisuje delovanje družbenopolitičnih organizacij, ki so kljub vsemu skušale ohraniti tradicijo čaščenja lika in dela pokojnega predsednika Tita. Tako se je nadaljevala štafeta mladosti, pionirčki so še vedno prisegali, vozil je vlak bratstva in enotnosti, mladinske delovne organizacije so gradile ceste, urejale parke itd. Kljub vsemu v drugi polovici osemdesetih razumevanja za družbenopolitične organizacije ni bilo več veliko. Z izdajo Zakona o političnem združevanju leta 1989 so bile družbenopolitične organizacije ukinjene. Gospodarsko področje, potrošništvo in ekologijo opisuje Jože Kranjec, sourednik kataloga. Piše, da se je gospodarski položaj v osemdesetih samo še slabšal. Energetski viri so se dražili, manjkalo je surovin za delo, državo je pestila velika inflacija, vedno bolj se je zadolževala v tujini, dolgovi pa ni bila sposobna vračati. Kriza je na gospodarskem področju najbolj prizadela industrijo. Na udaru so bile predvsem Cinkarna, Aero, Metka, Železarna Štore, Topper, Zlatarna Celje in Lesnoindustrijski kombinat (LIK) Savinja. Nezadovoljstvo delavcev se je med drugim kazalo v vse številčnejših stavkah oz. prekinitvah dela. Leta 1984 jih je bilo na Celjskem kar 17. Tudi trgovina je čutila posledice gospodarske krize. Predvsem je primanjkovalo osnovnih življenjskih potrebščin, kot so pralni prašek, kava, sladkor, moka itd. Tudi uvoz t. i. luksuznega blaga (južno sadje, kozmetika, tuje alkoholne pijače, cigarete itd.) je bil omejen, zato so državljani omenjene izdelke nabavljali v tujini in jih v izogib plačilu carine tihotapili čez mejo. V Celju so sicer leta 1987 v Hotelu Merx odprli prvo brezcarinsko prodajalno, a je bila odprta samo za tujce in zdomce z veljavnimi potnimi listi. V osemdesetih je bila omejena tudi vožnja z avtomobili. Uveden je bil sistem »par-nepar«, ki se je nanašal na zadnjo številko registrske tablice. Država je uvedla tudi bone za gorivo, s katerimi je bilo mogoče mesečno pla-

čati le omejeno količino goriva. Kranjec v nadaljevanju opisuje ekološki vidik Celja. Onesnaženost zraka, vode in zemlje je bilo dejstvo in leta 1985 so v Celju ustanovili Društvo za varstvo okolja. Med največjimi onesnaževalci so bila industrijska podjetja, kot so EMO, Cinkarna, Železarna Štore, Aero in Libela. Da bi zmanjšala onesnaženje, je celjska industrija začela uporabljati zemeljski plin, zgrajenih je bilo več industrijskih čistilnih naprav, izboljšalo se je tudi kanalizacijsko omrežje. Kot dober primer ohranjanja in varovanja narave je leta 1989 ŠRC Golovec organiziral Bio sejem, ki je bil prvi takšen sejem ne le v Sloveniji, ampak tudi v Jugoslaviji. Vesna Sirk je na področju vzgoje in izobraževanja predstavila predvsem usmerjeno izobraževanje v srednjih šolah in z njim povezano ukinitvev gimnazij, področje osnovnega šolstva pa zaznamuje uvedba celodnevni osnovnih šol kot poskus zblíževanja učenca, učitelja in zunanje okolja. V nadaljevanju piše o intenzivni gradnji novih in obnavljanju starih »vzgojno-izobraževalnih« objektov. Kot zanimivost je predstavila Srednjo tehniško šolo Celje, ki je leta 1984 postala največji izobraževalni center v Sloveniji, leta 1985 pa je dobila častni naziv Srednja tehniška šola maršala Tita. Po Titu se je namreč lahko imenovala le ena šola v republiki. Naslednje poglavje se nanaša na zdravstvo v Celju, ki ga opisuje Bojana Aristovnik. Osemdeseta so ga zaznamovala z reorganizacijo zdravstvene službe, izgradnjo sodobne bolnišnice in ustanovitvijo Službe nujne medicinske pomoči. Na področju kulture se je dogajalo marsikaj in poskrbljeno je bilo za vse vrste okusov, piše Bojan Himmlerich. Od zborovskega petja in prireditev, kot je Lojtrca domačih v Hali Golovec do koncertov različnih skupin (Pankrti, Kladivo, konj in voda ...). V prodajalnah se je prodajala glasba na vinilnih ploščah in avdiokasetah. Novost so bile videokasete, ki so si jih ljudje zaradi visokih cen najraje izposojali v takrat izredno priljubljenih videotekah. V Celju so predvajali filme v treh kinematografih, in sicer Unionu (Celjski dom), Metropolu in Kinu Dom. V osemdesetih je Celje redno gostilo Teden domačega filma, omeniti pa je treba tudi veliko obnovo Mestnega parka v okviru projekta Hortikultura 80. Šport v tej dekadi ne razočara. Kot piše Borut Batagelj, sourednik kataloga, je bilo Celje v osemdesetih letih prejšnjega stoletja v vseh ozirih športno mesto. Posebej je treba omeniti Atletski klub Kladivar, katerega člana Rok Kopitar (1980, tek na 400 m z ovirami: 49.11 s) in Stane Rozman (1983, tek na 10 km: 28:32.86) sta še dandanes državna rekorderja. Leta 1981 so v Hali Golovec odprli pokriti plavalni bazen in pozneje dvorano za tenis. V Celju so množično gojili tudi planinstvo in alpinizem, kjer sta v osemdesetih opazni predvsem celjski odpravi v Himalajo. Zadnje poglavje kataloga opisuje Zgodovinski arhiv Celje v t. i. mračni dekadi, kot jo poimenuje avtor poglavja, Aleksander Žižek. To je bilo obdobje neuspešnega iskanja dolgoročne prostorske rešitve tako za arhivsko gradivo kot zaposlene. Arhiv je takrat deloval v stavbi Prothasijevega dvorca v izredno slabih razmerah. Skladišče je bilo majhno, vlažno in zapolnjeno, tako da je bilo prevzemanje novega arhivskega gradiva nemogoče. Želje po novi stavbi so bile velike, a na žalost neuresničljive. Tudi selitev v kakšno drugo zgradbo (Spodnji grad, Joštov mlin, graščina Novo Celje itd.) ni bila mogoča. Kljub vsemu se je celjski arhiv v osemdesetih strokovno razvijal, vzpostavil pa je dober stik s svojimi ustvarjalci in z razstavami ter publikacijami nagovoril tudi preostalo javnost.

Katalog *Dekade: osemdeseta @Celje 1980–1989* je izšel v 300 izvodih v založbi ZAC. Urednika Jože Kranjec in idejni avtor projekta Borut Batagelj sta osnovno idejo *Dekad*, s katerimi se želi predstaviti gradivo kot primarni vir raziskovanja, ohranila in skozi posredovanje gradiva raznolikega izvora še bolj opozorila na potrebo po tesnejši navezavi arhiva z okoljem, v katerem deluje. Eden od ciljev tega projekta je tudi tesnejša povezava arhiva z lokalno skupnostjo in javnostjo, ki je pri razstavi in posledično katalogu lahko sodelovala tako, da je posodila ali podarila gradivo, ob tem pa je poskušal projekt tudi preseči javno službo in neposredno vplesti v posameznike in njihovo komunikacijo tudi zavest o pomenu ohranjanja gradiva in njegovi ponovni uporabi. Ob tem so

se na primer lahko ljudje prostovoljno z gradivom »mrežili« tudi na družbenih omrežjih s tem, da so uporabljali enotni »ključnik« #dekade80.

Vesna Sirk

Iskra Iveljić: *Anatomija jedne velikaške porodice: Rauchovi* Zagreb: Filozofski fakultet Press, 2014, 312 strani

Novi viri, nova spoznanja, nova monografija, preizkušen recept, bi lahko rekli ob prebiranju monografije prof. dr. Iskre Iveljić *Anatomija jedne velikaške porodice: Rauchovi*. Knjigo, izdano leta 2014 v založbi Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu, je napisala univerzitetna profesorica, ki se raziskovalno ukvarja s hrvaško zgodovino devetnajstega stoletja, natančneje s širokim spektrom vprašanj, ki določujejo proces modernizacije, pri čemer imam v mislih vlogo gospodarske elite. Geografsko se osredotoča na Hrvaško, vendar izhaja z gledišča povezanosti srednjeevropskega prostora, ki ga uokvirja z mejami habsburške monarhije. Kot agenti kulturnega transferja in oblikovanja lokalnih rešitev nastopajo meščani, nova vrhnja plast družbe v nastajanju in notranjem obnavljanju. Vpogled v notranje dogajanje nastajanja hrvaške ekonomske elite, meščanstva po premoženju, ponuja obsežna in odlično napisana knjiga *Očeti sinovi: Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća* (2007), pri tem pa posega tudi v slovenski prostor.

Podoben recept kot pri svoji prejšnji knjigi o gospodarski eliti – kombinacija poslovnega življenja, profesionalnega udejstvovanja, družbenega udejstvovanja, oblikovanja samopodobe, vloge žensk – je uporabila v študiji o plemiških družini Rauchovih, ki so zaznamovali hrvaško zgodovino, kljub temu pa so bili kot drugo plemstvo potisnjeni na rob zgodovinskega spomina. To in njen interes za proučevanje vloge elit v družbi, predvsem v 19. stoletju in prvi polovici 20. stoletja na Hrvaškem, je bila motivacija za pripravo te monografije. Prvi korak v študiji je bil narejen z objavo spominov Pavla Raucha 2009, napisanih 1928. Po spletu okoliščin, ki niso povsem razjasnjene, so se njegovi spomini ohranili v zbirki Ivana Ulčnika, zbiratelja gradiva, predvsem fotografij o Zagrebu. Spomini, napisani za javnost, so bili do objave shranjeni v Državnem arhivu v Zagrebu. Za objavo je zaslužna skupina s prof. Iveljićevo na čelu, ki je nadaljevala z raziskavo, s ciljem pridobiti vpogled v samorazumevanje Pavla Raucha za njegovo politično udejstvovanje, posredno pa tudi družine Rauch.

Avtorica v predgovoru opozarja, da je priprava takšne študije za družino, ki jo je treba spremljati skozi več stoletij, ob tem pa biti sposoben brati vire v različnih jezikih in pisavah ter obenem preverjati nasprotujoče si biografske podatke, zahtevna naloga, potrebna pa je tudi iznajdljivost. Del vrzeli, ki je nastala zaradi nedostopnosti gradiva, je morala nadomestiti z ustnimi viri.

Rauchovi so se preselili na ozemlje Ogrske (Sedmograško) sredi 16. stoletja, stoletje pozneje se omenjajo že na Hrvaškem, s spretno ženitveno politiko pa jim je sredi 18. stoletja uspel vzpon med velikaše. Politični zenit pa dosežejo z izborom dveh pripadnikov družine (Levina in Pavla Raucha) za hrvaškega bana. Priložnost sta dobila v prelomnem obdobju hrvaške zgodovine; prvi po podpisu nagodbe, drugi pa v obdobju od aneksijske krize do veleizdajalskega procesa. Zaradi svojih političnih udejstvanj sta sodobnikom predstavljala sinonim nasprotnikov narodnega gibanja in nasploh kot neuspešna politika, ki sta bila zaradi tega prisiljena zapustiti funkcijo. O njunih motivih in ravnanju je malo znanega, zato je avtorica z natančno analizo raznovrstnega gradiva želela predstaviti motive za njuno ravnanje ter širše, družino predstaviti kot tipično velikaško družino, ki je hrepenela po ugledu, vplivu v družbi, sploh po letu

1848, ko je zemljiška odveza globoko zarezala v njihovo gospodarsko moč. Na to namiguje tudi naslov knjige – razumeti motive, s tem pa tudi spodbuditi interes za raziskave plemstva, torej preseči nacionalistične stereotipe o plemstvu.

V knjigi je precej pozornosti namenjene njihovim interesom za gospodarska vprašanja in njihovim članstvom v gospodarskih združenjih, prizadevanjem za realizacijo velikopoteznih projektov, ki so večino nasedli, bodisi zaradi objektivnih težav bodisi zaradi obtožb o koruptivnem ravnanju.

Pomemben del njihovega vzpona je povezan z njihovo preišljeno ženi-tveno politiko. Avtorica poudarja, da omožene članice v družino niso prinesle samo premoženja in vpliva, marveč so družino trdno vključile v vrhno plast hrvaškega plemstva, pri tem pa so vplivale na svoje može. Središče njihovega udejstvovanja je bila skrb za družino in organizacija družbenih dogodkov, torej oblikovanje javne podobe o družini v višji družbi.

Študija, ki je pilotska za vprašanje hrvaškega plemstva, posega na različna področja in pokaže vlogo plemstva v družbi, predvsem v času modernizacije, ko plemstvo na splošno izgublja nevidni spopad z meščanstvom na ekonomskem področju, počasneje pa tudi na političnem področju, zato se tudi plemstvo prilagaja družbenim silnicam, hkrati pa želi ohraniti samopredstavo odličniškega razreda.

Željko Oset

Aleksandra Gačić: *Bogumil Vošnjak. Politik in diplomat* Ljubljana: Jutro, 2017, 430 strani

Slovenska zgodovinarica Aleksandra Gačić v politični biografiji Bogumila Vošnjaka obravnava vsestransko politično udejstvovanje diplomata, pravnika in politika, ki je pustil izrazit pečat v ključnih zgodovinskih trenutkih slovenskega naroda kakor tudi pri tlakovanju poti za skupno jugoslovansko državo, ki je nastala po veliki vojni.

S pričujočim delom Gačićeva prispeva pomemben kamenček v mozaik političnih biografij velikih Slovencev, ki so nastale v preteklem desetletju. V slovenskem zgodovino-pisju biografije v zadnjem času doživljajo velik razcvet, saj nudijo zanimiv vpogled tako v zgodovinska obdobja, v katerih so njihovi protagonisti delovali, kakor tudi v njihovo življenje, odnose, razmišljanja ... Vošnjak vsekakor ni »tujec« slovenskemu zgodovino-pisju. Knjiga temelji na analizi tako domače in tuje znanstvene kakor tudi spominske literature. Tukaj je vredno opozoriti na Vošnjakove objavljene spomine na obdobje velike vojne in desetletje v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Prav tako pa je treba opozoriti na Vošnjakov dnevnik iz obdobja velike vojne, ki ga je za objavo pred več kot dvajsetimi leti pripravil Vladimir Kološa in ga hrani Arhiv Republike Slovenije. Ta dnevnik prikazuje Vošnjakova razmišljanja med februarjem 1915 in aprilom 1918, ko se je zblížal z Jugoslovanskim odborom in se preselil iz monarhije. V tem času je kot edini predstavnik Slovencev sodeloval pri pripravi Krfske deklaracije in opozarjal velesile na negotovo prihodnost jugoslovanskih narodov, kar ga je med veliko vojno pripeljalo v ZDA. Prav tako pa monografija temelji na analizi številnih Vošnjakovih razprav in časniškega gradiva, ki je izhajalo na Slovenskem, v zamejstvu in emigraciji.

Velika kakovost monografije leži v celovitem in akribičnem študiju neprecenljivega primarnega arhivskega gradiva. Arhiv Republike Slovenije hrani 9 tekočih metrov ali 73 fasciklov Vošnjakove arhivske zapuščine v osebni fondu z oznako SI AS 1039. Gradivo se nanaša predvsem na obdobje velike vojne in tja do druge svetovne vojne. Vsebuje tako imenovano Vošnjakovo »familiarijo« –

družinske dokumente, ki vsebujejo med drugimi dokumenti tudi Vošnjakovo avtobiografijo, testamente, govore ob smrti očeta Mihaela Vošnjaka in gradivo, ki se nanaša na premoženje družine. Izjemno pomembno gradivo predstavlja Vošnjakova korespondenca s številnimi politikami, intelektualci in tudi diplomati. Prav tako pa med njegovo arhivsko zapuščino v osrednjem slovenskem arhivu najdemo dokumente iz časa, ko je deloval v Jugoslovanskem odboru, na mirovni konferenci v Parizu, bil poslanik SHS v Pragi, Ustavodajni skupščini in Narodni skupščini in še mnogo več. Pomemben vpogled v Vošnjaka kot politika in intelektualca pa nudijo tudi številne ohranjene spomenice, resolucije in razprave.

O Vošnjakovem delovanju po drugi svetovni vojni priča arhivsko gradivo v Arhivu Studie Slovenice, kjer v fondu z oznako ASS 113 hranijo 2,4 tekočega metra oz. 24 škatel gradiva. Gradivo nudi izjemno pomemben vpogled v Vošnjakovo delovanje po drugi svetovni vojni, ko se je iz Rima, kjer je živel med letoma 1945 in 1947, preselil v ZDA, kjer je postal aktiven član slovenske skupnosti. Med Vošnjakovo arhivsko zapuščino najdemo dokumente Narodnega odbora za Slovenijo, v katerem je deloval, številne razprave, spomenice, ki se nanašajo na ameriško in jugoslovansko politiko in družbo. Biser arhivskega gradiva v Arhivu Studie Slovenice predstavlja še neobjavljeni Vošnjakov povojni dnevnik, za katerega lahko le upamo, da bo ugledal luč sveta.

Ob gradivu v Arhivu RS in Arhivu Studie Slovenice je Gačičeva preučila tudi arhivske dokumente, ki se nahajajo v Arhivu Jugoslavije – v tako imenovanem diplomatskem arhivu, v katerem je kot ena prvih slovenskih raziskovalk dobila vpogled v zapuščino nekdanjih slovenskih oz. jugoslovanskih diplomatov.

Gačičeva se je pri pripravi Vošnjakove biografije soočala s »problemom«, ki si ga pravzaprav želi vsak zgodovinar; to je obsežna zapuščina, ki je plod Vošnjakovega akribičnega dela, ki pa je zahtevala temeljito presojo in oceno arhivskega gradiva. Gačičeva slednje opravi suvereno in z odliko.

Uvodoma Gačičeva v zgoščenem pregledu predstavi Vošnjakov rod, a kot sama pravi le zato, da bi raziskala poznejšo opredelitev Bogumila Vošnjaka za politiko in svetovni nazor. Pri tem ugotavlja, da mu je odnos do politike bil pravzaprav položen v zibelko, saj je Bogumil kot osebnosti, ki sta najbolj vplivali na smer njegovega življenja, omenjal prav svojega očeta Mihaela in strica Josipa, ki sta pustila svoj pečat v slovenski novejši zgodovini. V nadaljevanju predstavi protagonistovo mladost, njegovo odraščanje in šolanje. Ponudi nam pogled na Vošnjaka kot literata, pesnika in njegove interakcije s posamezniki, ki so podobno kot on soustvarjali poznejšo usodo slovenskega naroda.

V nadaljevanju monografije se Gačičeva loti analize Vošnjakovega delovanja na političnem in diplomatskem področju. Predstavi Vošnjakov odnos do jugoslovanske ideje, habsburške monarhije in zблиževanje z *Jugoslovanskim odborom*. Kot član le-tega se Vošnjak poleti 1915 preseli v London in kot edini Slovenec dve leti pozneje podpiše *Krfsko deklaracijo*, ki pred natanko sto leti, podobno kot *Majniška deklaracija*, pomaga tlakovati pot povojni jugoslovanski državi. Gačičeva predstavi Vošnjakovo medvojno delovanje v ZDA, kjer je agitiral med slovenskimi izseljenci za jugoslovansko idejo in poskušal prepričati ameriško javnost v smiselnost in potrebnost »razpustitve« habsburške monarhije. Prav tako pa opozori tudi na Vošnjakovo popustljivo držo proti Srbom, zaradi česar je po veliki vojni bil večkrat deležen kritik slovenske politike.

V velikem zanosu ob nastanku nove skupne jugoslovanske države in bližajoči se mirovni konferenci v Parizu je januarja 1919 Vošnjak v časniku *Slovenec* zapisal, da je želela »/.../ nova mlada nacija, polna brezmejnih energij, biti kovač svoje sreče in svoje nedeljive bodočnosti«. Eden izmed »kovačev« te bodočnosti je postal tudi Vošnjak. Gačičeva obširno predstavi Vošnjakovo vlogo kot generalnega sekretarja delegacije novonastale Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev na mirovni konferenci v Parizu v letih 1919 in 1920 in vlogo poslanca pri osnovanju jugoslovanske države v ustavodajni skupščini v Beogradu. Ponovno opozori na kritike dela slovenske politike na račun Vošnjakove popustljivosti

proti Srbom, ko se je zavzel za unitarno državo in je kritiziral opozicijski predlog ustave, ki je predvideval avtonomijo historičnih dežel, ter nastopil proti manifestu slovenskih kulturnih delavcev. Vošnjak se je zavzel za integralno zdinjenje vseh Srbov, Hrvatov in Slovencev v enotno državo.

Gačičeva ugotavlja, da je bil Vošnjak v medvojnem obdobju deležen številnih kritik, da naj bi si od »naklonjenosti« srbski politiki obetal osebne koristi. Kot enega takšnih primerov predstavi njegovo imenovanje za izrednega veleposlanika v Pragi leta 1921, kjer pa ugotavlja, da slednje vsekakor ni mogla biti uspešna kupčija, saj je na mestu veleposlanika ostal le dobri dve leti. Gačičeva ugotavlja, da je Vošnjak od te države imel več bridkosti kot koristi. Politična klima v Jugoslaviji je po Vošnjakovi vrnitvi pravzaprav tudi povzročila, da Vošnjakova zvezda kljub velikim sposobnostim pravzaprav ni več uspela zasijati v svoji polni moči in ni uspel doseči vidnejših kariernih uspehov. Slave mu ni prineslo niti mesto poslanca v Narodni skupščini, za katerega je bil izvoljen leta 1931.

Med drugo svetovno vojno je Vošnjak ostal zvest kralju in se pridružil gibanju Draže Mihajlovića, kar mu je po komunističnem prevzemu oblasti ob koncu vojne pustilo praktično le eno možnost: beg iz domovine. Gačičeva predstavi njegovo epopejo in soočanje s težavami vsakdana, ko je moral graditi novo eksistenco. Sprva se je Vošnjak znašel v Italiji, kjer se je zatekel v večno mesto in se povezal s slovensko opozicijo v boju proti Titovi komunistični Jugoslaviji. V zadnjem delu monografije Gačičeva predstavi selitev Vošnjaka leta 1947 v ZDA, kjer je postal aktiven član slovenske skupnosti in se boril za upor proti komunističnemu režimu. Svoje ljubljene domovine ni nikoli več obiskal. Leta 1959 je kot zadnji živeči član *Jugoslovanskega odbora* in podpisnik *Krfske deklaracije* umrl v Washingtonu.

Ob politični biografiji Karla Verstovška, ki je izšla v letu 2016, je v mozaik političnih biografij slovenskih osebnosti novejše in sodobne zgodovine Gačičeva prispevala že drugi zelo pomembni kamenček. Verjamem, da pa ne tudi zadnjega.

Gregor Jenuš

Razstave || Exhibitions

Arhiv v mestu

Razstave Zgodovinskega arhiva Celje na mestnih ulicah in trgih

Zgodovinski arhiv Celje (v nadaljevanju: ZAC) oziroma njegove razstave so zadnja štiri leta stalnica ulične podobe mesta ob Savinji. V sodelovanju z Zavodom Celeia Celje, ki v Celju združuje »turističnopromocijsko« ter prireditveno dejavnost, smo – večinoma na našo pobudo – doslej pripravili vrsto razstav na uličnih panojih, ki omogočajo predstavitev našega gradiva najširšemu občinstvu, ki sicer ne obišče arhiva. ZAC je pri pripravi uličnih razstav doslej sodeloval tudi z Muzejem novejšje zgodovine Celje (MNZC) in enkrat z Gimnazijo Celje – Center.

Radi se pošalimo, da gostujemo v največjem razstavišču na svetu, vendar je v tem tudi kanček resnice, zato je treba biti pri izbiri gradiva in zasnovi razstav še posebej pozoren, da izberemo dokumente, ki mimoidočega najprej nagovorijo z zanimivo in privlačno podobo, ga spodbudijo, da se ustavi in stopi bližje ter se končno seznanjati še z vsebino predstavljenega dokumenta.

Najprivlačnejši so barviti, vizualno zanimivi dokumenti (fotografije, geografske karte, reprodukcije razkošnih, okrašenih kaligrafskih listin), med tematikami pa so primerne domoznanske in splošno zanimive teme (zgodovina vsakdanjega življenja, šport).

Ni torej naključje, da smo prvo tovrstno razstavo *Z ulice na prvenstvo* (avtorja: Borut Batagelj, Sebastjan Weber) z MNZC pripravili ob evropskem prvenstvu v košarki septembra 2013 in z njo počastili tudi zgodovino te igre v Celju, na ogled pa je bila pred Narodnim domom.

Aprila 2015 smo v okviru praznovanja občinskega praznika Mestne občine Celje na Krekovem trgu pripravili razstavo *Tu smo doma* (avtor Aleksander Žižek) in predstavili meščanom in drugim Celje in okolico na šestnajstih kartah iz zbirke geografskih kart Zgodovinskega arhiva Celje.

Istega leta smo v sodelovanju z Muzejem novejšje zgodovine Celje in zavodom Celeia z razstavo *Savinjske kopele* (avtorji: Borut Batagelj, Bronica Gologranc Zakonjšek, Tanja Roženberger) obudili spomin na mestna kopalnišča na Savinji ob koncu 19. in začetku 20. stoletja. Razstava je imenu primerno gostovala na nabrežju Savinje, njeni obiskovalci pa so se lahko v zgodovinskih kopalnih kostumih (za panojem z izrezom) tudi fotografirali. Postavitev na nabrežju Savinje (na mestni plaži) smo ponovili tudi poleti 2016.

Razstavno izredno plodno leto 2015 smo zaključili z ulično razstavo *Moja mlada leta – Celje 1945* (avtorja Bojan Himmelreich, Darja Jan), ki je nastala v sodelovanju z MNZC in na pobudo Gimnazije Celje – Center, z njo pa smo se spomnili na prelomno obdobje pred šestdesetimi leti, zmago nad nacizmom in prehod v nov družbeni sistem ter zgodbo o tem podali skozi oči otrok in mladostnikov.

Kar nekako tradicionalne so naše ulične razstave ob občinskem prazniku, ko meščanom in drugim v začetku aprila predstavimo zlasti manj poznane biserje iz naših fondov in zbirk. Za razstavo *Celje – mesto v arhivu* (avtorji: Aleksander Žižek, Hedvika Zdovc, Borut Batagelj), ki smo jo pripravili leta 2016, smo pobrskali po gradivu, ki se nanaša na delovanje organov mestne samouprave in pripravili prerez skozi več kot 560 let mestne zgodovine, ogled razstave pa je bil za naše goste tudi del praznovanja šestdesetletnice Zgodovinskega arhiva Celje.

Leto 2016 je bilo praznično za naš arhiv in tudi celjski rokomet, saj smo obeležili 70. obletnico ustanovitve rokometnega kluba v Celju, ki je našla svoj

Vabilo na »Savinjske kopele«

odmev v novi ulični razstavi ZAC in MNZC z navijaškim naslovom *Cele, Cele* (avtorja Borut Batagelj, Urška Ženko). Otvoritev so se seveda udeležili rokometaši RK Celje Pivovarna Laško, ki je bil tudi partner razstave.

Junija 2017 je arhiv na Krekovem trgu pripravil panojsko predstavitev petindvajsetletnega dela uveljavljenega fotografa Edija Einspielerja (Fotografska agencija Sherpa) z naslovom *V iskanju zdravega duha in telesa*, ki je prva v nizu razstav, ki povezujejo pojme Fotograf – trenutek – zgodovina (avtor Borut Batagelj). Skozi Einspielerjev objektiv se zrcali zgodovina, kar razbiramo tako skozi motive kot tehnološki razvoj fotografije. Izbor šestnajstih fotografij z mejnima letnicama 1992 in 2017 je bil bolj kot ne naključen, saj fotograf mesečno posname po nekaj tisoč fotografij. V veliki meri je izbor prikazal prevladujoče motive, ki jih fotograf tekoče dokumentira – to so športni prizori, prizori koncertov in plesnih prireditev, pa tudi ostalih dogodkov, ki zaznamujejo naš čas in prostor.

Leta 2017 je slavil jubilejno 50. ponovitev Mednarodni obrtni sejem (MOS), ki je svoja vrata za eno leto zaprl 17. septembra, del sejemskega mestnega utripa pa je bila tudi naša razstava *Vse za obrt, obrt za vse* (avtor Jože Kranjec), ki je nastala v partnerstvu z družbo Celjski sejem, na ogled pa je bila na dveh lokacijah – na Stanetovi ulici v središču mesta in Celjskem sejmu. Na razstavi smo se lahko sprehodili po pestri sejmski preteklosti od skromnih začetkov obrtnega sejma na stadionu Kladivar, preko gradnje modernega športno rekreacijskega in sejemskega kompleksa Golovec in vrhunca sejemske dejavnosti pa vse do opaznega usihanja tovrstnih prireditev v zadnjih letih.

Iz zapisanega lahko povzamemo, da smo v ZAC v zadnjih letih znali izkoristiti priložnost za promocijo, ki nam jo ponuja mesto, ko nam posodi razstavne panoje in nas povabi na najprometnejše ulice in trge, kjer lahko s svojimi vsebinami dosežemo tisoče in tisoče ljudi. S tem sodelovanjem pridobivamo oboji – mesto dobi zanimivo in kakovostno obogatitev svoje turistične ponudbe, arhiv pa možnost, da svojo dejavnost predstavi kar najširšemu krogu ljudi ter pridobi prihodnje uporabnike ali donatorje gradiva. Zlasti slednje skušamo spodbuditi tudi s pripravo številnih drugih akcij, s katerimi ljudi pripravimo do tega, da pregledajo svoje omare in podstrešja ter pobrskaajo za starimi pisanimi spomini, ki nato v arhivu dobijo nov kontekst in postanejo gradniki mozaika naše skupne preteklosti. S to uspešno prakso gostovanja na celjskih ulicah in trgih bomo seveda nadaljevali ter Celjane in obiskovalce še naprej seznanjali z mestno zgodovino in poslanstvom Zgodovinskega arhiva Celje.

Aleksander Žižek

Avtorja razstave Borut Batagelj in Urška Ženko s celjskimi rokometaši in podžupanjo Darjo Turk

»Frnaža« – mesto v malem Razstava Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, 2017

Razstava z naslovom *»Frnaža« – mesto v malem* je zadnji prispevek *Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici* k praznovanju 70. obletnice Nove Gorice. Prikazuje preteklost nekoč mogočne stavbe opekarne v Novi Gorici, znane kot *»frnaža«*, ki je bila ob nastajanju mesta središče vsega dogajanja. Nastala je s podporo Mestne občine Nova Gorica in Krajevne skupnosti Nova Gorica.

V nagovoru na odprtju razstave, dne 9. 10. 2017, se je Jurij Rosa skupaj z Metko Nusdorfer Vuksanović, soavtorico razstave, sprehodil od ideje do postavitve razstave:

Zelena dvorana Mestne občine Nova Gorica, 6. malega travna 2016. Sestanek ljudi, ki so začeli razmišljati o dogajanju v jubilejnem letu mesta.

Povabljen je bil tudi Pokrajinski arhiv. Kaj bi ponudili mestu za 70. rojstni dan? Utrnila se je misel: »frnaža«. »Frnaža«, seveda! – dobra ideja! Saj smo že večkrat govorili o njej, spomini nanjo so med starejšimi ljudmi še živi. Skrivnostna zgodovinska stavba, skorajda »ikona« poldruega desetletja v nastajajočem mestu. Hvaljena in povzdigovana, a tudi grajana in preklinjana. Z mnogimi resnimi in humornimi zgodbami, tudi takimi za črno kroniko. Tu pa tam smo o njej kaj prebrali v časopisju ali knjigah, se občasno srečali s kakšnim dokumentom pri arhivskem delu. Toda »frnaže« se ni še nihče sistematično lotil. Velik izziv!

Arhivski fondi in zbirke so klicali po natančnem pregledovanju. Nekateri zelo obsežni, a ne dovolj obdelani in podrobneje popisani.

Stran za stranjo smo obračali izvode časopisov Nova Gorica in Primorske novice. Vabili smo posameznike, da bi nam povedali kaj posebnega in zanimivega. Nekateri so se odzvali. Iskali smo fotografije še drugod in našli smo jih. Tako je počasi začela zoreti zasnova razstave.

Leta 1922 zgrajena poslopja so žgala in sušila opeko zagotovo do druge svetovne vojne, menda tudi še do leta 1944. Nazadnje so bila last družbe SAME (Società Anonima Materiali Edilizzi di Venezia). Mere kažejo na razsežnost opekarniških prostorov: 125 metrov dolžine in 20 metrov širine osrednje stavbe s podaljškom v osi stavbe 50 metrov proti severu, dobrih 50 metrov visok dimnik (tedaj največji na Goriškem), 10 metrov široke sušilnice. Po vojni je ostalo na daleč prepoznavno, opuščeno poslopje, ki je bilo eno redkih na močvirnati ravnici, predvideni za gradnjo nove Gorice. Leta 1948 je bila »frnaža« poddržavljena. V upravljanje so jo dobila gradbena podjetja, ki so gradila Novo Gorico, zadnje med njimi je bilo Splošno gradbeno podjetje Gorica.

Kaj vse so nam odkrivali pisni in slikovni dokumenti, članki in pričevanja! Odstirale so se nam podobe »frnaže« od izhodiščnega leta 1947 dalje. O velikih in zračnih prostorih za brigadirje s spalnicami, kuhinjo, delavnicami in prostori za prosti čas. Razgrinjali in preučevali smo načrte za preureditve prostorov in njihove uporabnike. Fotografije so nam kazale poslopja, pročelje, streho, dimnik in okolico z različnih strani, ljudi, ki so pozirali za spominski posnetek, pa tudi zanimive posnetke iz notranjosti. Dokumenti so sporočali, da so se tukaj zbirali naborniki in mladina za predvojaško vzgojo. Dan za dnem se nam je počasi zaokrožal seznam trgovin in poslovalnic, obrtnih delavnic, društev in organizacij, ki so imele v »frnaži« svoje zatočišče: čevljarska delavnica, mesnica, menza in restavracija, celo trgovina z imenom Standa, podjetje za izdelavo ženske konfekcije, poslovalnica trgovskega podjetja Voće Zagreb, brivec Mirko Plahuta, frizerka Justina Ravbar, slaščičarja Arif Arifi in Feim Muaremi, javna tržnica za pridelke okoliških kmetovalcev, prosvetno društvo s knjižnico in čitalnico, glasbeno šolo in pevskim zborom /.../ Ne bom vseh našteval – našli jih boste na panojih.

Lepo število družin in posameznikov si je v »frnaži« začasno uredilo tudi svoja stanovanja. Tam je bilo kulturno in družabno stičišče mestnih prebivalcev in gostov. Poleg vsega pa je bil teren s staro opekarno še priročno zbirališče mestnih otrok in mladine, ki so v njenih koticah poiskali priložnosti za svoja srečevanja in igre.

To središče nastajajočega mesta so prvi prebivalci in medijski poročevalci hudomušno imenovali kar »palača narodov« ali pa »veleblagovnica«, za bivajoče v stanovanjih pa kar »karantena«. Prav zaradi vsega, kar je »frnaža« sprejela pod svoj krov, se nam je utrnil naslov, kakršnega nosi razstava.

Mnoge zgodbe in svojstvene oznake spremljajo njeno zgodovino. Nekatere presenetljive, s humorjem prežete, a tudi osupljive, težke, boleče.

Recimo spomin na jedilnike brigadirjev: dobra hrana, obilne porcije, boljša in obilnejša kot marsikje doma. Pa zgodba o enem samem hladilniku v »fr-

naži« za vse prebivalstvo tedanje Nove Gorice leta 1952. Zopet druga, kako je gost dobil na mizo krožnik, na katerem je bilo ne do konca zaužito kosilo kuharja. Pa pripoved pričevalca o mikavnih flaškoni s sirupom malinovca in mente v skladišču gostišča, ki si ga je novogoriška mladež, ki je tam okrog stikala, občasno na skrivaj privoščila, ne da bi jih kdaj zasačili. Ali pa tista pikantna iz leta 1956, »da bodo žene plačale delavcem napitnino, ko bodo podirali njen »Bakhov tempelj« – restavracijo, da pa bo večina njenih prebivalcev ob stanovanje – miši, podgane, ščurki itd.«.

Neprimerne, skorajda obupne higienske razmere, škodljivci, izbruhi nalezljivih bolezni, občasna razdejanja, požar in še druge pomanjkljivosti, vse to je spremljalo to znamenito stavbo. Številni so zapisi o bednih stanovanjskih razmerah, o zdravju škodljivih in skrajno zanemarjenih prostorih, o stanovalcih in njihovem boju, da bi dočakali dan in uro, ko jim bo posvetila drugačna luč dostojnejšega doma.

Inšpekcijske službe so imele veliko dela s »frnažo«.

S čim vse ni bila ozmerjana ta stavba: »stara in zasteničena opekarna, ki je okužila tudi najnovejše bloke«, prostor, kjer te radi »ofrnažijo«, »farma za rejo podgan«, »ta brlog ni za ljudi – stara, sprhnela »frnaža«.

Kljub vsemu je bila za mlado mesto skoraj zgodovinskega pomena, a je bilo kmalu jasno, da so ji leta šteta. Prostori in dejavnosti v njih niti zdaleč niso ustrezali zakonskim, higienskim in estetskim merilom. Stanje stavbe se je tako poslabšalo, da je sčasoma postala nevarna za uporabnike in mimoideče. Poslopje je ob rastočih novogradnjah in oblikovanju sodobne mestne podobe ostajalo mestu v breme in kazilo njegovo podobo. Morala je dati prostor sodobnejšim zgradbam, ki jih je predvideval urbanistični načrt. Postopoma je dozorela odločitev o rušenju stavbe po posameznih fazah. Najprej so leta 1957 podrli dimnik, naslednje leto del sušilnic v bližini gradbišča trgovske šole, leta 1963 severni trakt, med leti 1964 in 1966 pa še vzhodni in zahodni trakt. Sklep o rušenju zadnjega dela »frnaže« je bil sprejet šele avgusta 1966.

Naša zgodba pa še ni zaključena. Kljub vsem prizadevanjem ostane še ne do konca pojasnjena uganka, kdaj je bila odstranjena zadnja opeka in dokončni izbris stare opekarne z zemeljskega površja. Ali se je to zgodilo proti koncu leta 1966 ali pa se je morda to zavleklo še v naslednja leta, nismo uspeli odkriti. Zbrano gradivo nam za zdaj še ne da odgovora. Kdo bo zaprl še to poglavje?

Stavba na Erjavčevi 4, kjer se nahajamo in ki so jo preurejeno odprli 7. septembra 1979, ni edini ostanek znamenite »frnaže«, ki ob zunanji prepoznavnosti spominja na nekdanjo opekarno tudi z imenom galerije. V mestu in okolici je prisotna tudi simbolno, saj so njene opeke vgrajene v nekatere javne in zasebne stavbe (med drugim so opeke z dimnika »frnaže« uporabili pri gradnji postojanke Kekec na sv. Katarini).

Razstavno gradivo je postavljeno na 24 panojih po časovnem zaporedju. Podobe »frnaže« v preteklosti so razvidne pretežno iz spisovnih dokumentov, tehnične dokumentacije, fotografij in razglednic, ki jih v svojih fondih in zbirkah hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, pomemben delež pa prispevajo tudi fotografije iz zbirk Goriškega muzeja, Muzeja novejše zgodovine Slovenije in nekaterih zasebnikov. Razstavno gradivo dopolnjujejo časopisni članki in dragocena spominska pričevanja posameznikov, ki so »frnažo« doživeli ali o njej slišali pripovedovati svojce.

Razstavo spremlja zgibanka, ki vsebuje nekaj zgodovinskih dejstev o opekarni in opis stavbe, besedilo o njenih uporabnikih od leta 1947 do rušenja, njenem stanju in težavah v tem času, o postopnem rušenju in odstranitvi.

Tudi zgibanko sta pripravila Metka Nusdorfer Vuksanović in Jurij Rosa, oblikovanje pa je delo Erika Preglja. Razstava je bila od 9. do 30. 10. 2017 postavljena na ogled v Galeriji »Frnaža« v Novi Gorici, od tam se bo selila v avlo novogoriške mestne hiše in nato v preddverje novogoriškega arhiva.

Ivanka Uršič

Sredi goriške ravnice, na kateri so leta 1947 začeli graditi Novo Gorico, je stala leta 1922 zgrajena opekarna. Foto atelje Pavšič - Zavadlav, Solkan.

Podiranje strehe vzhodnega trakta opekarne, pogled z avtobusne postaje, 1964. PANG 583, a. e. 146/1.

ARHIVSKO DRUŠTVO SLOVENIJE

1000 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1
telefon: (01) 241 42 00
e-pošta: arhivskodrustvoslovenije@gmail.com
domača stran: www.arhivsko-drustvo.si

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

1002 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1, p.p. 523
telefon: (01) 241 42 00
telefaks: (01) 241 42 76
e-pošta: ars@gov.si
domača stran: www.arhiv.gov.si

Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo

1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
telefon: (01) 241 42 87

INŠPEKTORAT RS ZA KULTURO IN MEDIJE

1000 Ljubljana, Metelkova 4
telefon: (01) 478 79 01
e-pošta: gp.irskm@gov.si

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

1000 Ljubljana, Krekov trg 1
telefon: (01) 234 75 70
telefaks: (01) 234 75 80
e-pošta: arhiv.lj@rkc.si
domača stran: www.nadskofija-ljubljana.si/nadskofija/

NADŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Slomškov trg 20
telefon: (05) 90 80 120
telefaks: (02) 252 30 92
e-pošta: skofijski.arhiv@nadskofija-maribor.si
domača stran: www.nadskofija-maribor.si/nadskofija/
index.php/skofijska-kurija

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Kapodistrijsov trg 1
telefon: (05) 627 18 24
telefaks: (05) 627 24 41
e-pošta: arhiv.koper@gmail.com
domača stran: www.arhiv-koper.si

Enota Piran

6330 Piran, Savudrijska 5
telefon: (05) 673 28 40

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Glavni trg 7
telefon: (02) 228 50 00
telefaks: (02) 252 25 64
e-pošta: info@pokarh-mb.si
domača stran: www.pokarh-mb.si

Enota za Koroško

2390 Ravne na Koroškem, Čečovje 12a
telefon: (05) 994 29 43
e-pošta: vloge@pokarh-mb.si

Enota za Prekmurje

9000 Murska Sobota, Cvetkova ulica 1
telefon: (02) 228 50 00
e-pošta: vloge@pokarh-mb.si

POKRAJINSKI ARHIV V NOVI GORICI

5000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 3
telefon: (05) 335 87 60
telefaks: (05) 302 77 38
e-pošta: pa-ng@pa-ng.si
domača stran: www.pa-ng.si

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

Trg Brolo 11, p. p. 114, 6001 Koper
telefon: (05) 611 72 04
e-pošta: arhiv.kp@rkc.si
domača stran: http://kp.rkc.si/arhiv

**ZGODOVINSKI ARHIV IN MUZEJ
UNIVERZE V LJUBLJANI**

1000 Ljubljana, Kongresni trg 12
telefon: (01) 241 85 80
telefaks: (01) 241 86 60
domača stran: www.uni-lj.si/o_univerzi_v_ljubljani/
univerzitetni_arhiv.aspx

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

3000 Celje, Teharska cesta 1
telefon: (03) 428 76 40
telefaks: (03) 428 76 60
e-pošta: zg.arhiv-celje@guest.arnes.si
domača stran: www.zac.si

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

1001 Ljubljana, Mestni trg 27, p. p. 1614
telefon: (01) 306 13 17, 306 13 03
telefaks: (01) 426 43 03
e-pošta: zal@zal-lj.si
domača stran: www.zal-lj.si

Enota za Gorenjsko

4000 Kranj, Savska cesta 8
telefon: (04) 280 59 00
telefaks: (04) 202 44 48
e-pošta: zal.kra@guest.arnes.si

Enota za Dolenjsko in Belo krajino

8000 Novo mesto, Skalickega ulica 1
telefon: (07) 394 22 40
telefaks: (07) 394 22 48
e-pošta: zal.nme@guest.arnes.si

Enota v Škofji Loki

4220 Škofja Loka, Partizanska c. 1c
telefon: (04) 506 07 00
telefaks: (04) 506 07 08
e-pošta: zal.skl@guest.arnes.si

Enota v Idriji

5280 Idrija, Prelovčeva ulica 2
telefon: (05) 372 22 70
telefaks: (05) 372 22 71
e-pošta: zal.idr@guest.arnes.si

ZGODOVINSKI ARHIV NA PTUJU

2250 Ptuj, Vičava 5
telefon: (02) 787 97 30
telefaks: (02) 787 97 40
e-pošta: zgod.arhiv-ptuj@guest.arnes.si
domača stran: www.arhiv-ptuj.si

Cod. I.

86

1747

1547

1548

1551

1552

1615